Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць учених та аспірантів

Випуск 30/1

Заснований у 2006 році
Видається два рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2016

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Боголіб Т.М., докт. екон. наук (головний редактор);
Алєксєєв І.В., докт. екон. наук; **Калюга Є.В.**, докт. екон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. екон. наук; **Кужелєв М.О.**, докт. екон. наук; **Лисецький А.С.**, докт. екон. наук; **Лондар С.Л.**, докт. екон. наук; **Лук'яненко І.Г.**, докт. екон. наук; **Мех О.А.**, докт. екон. наук; **Навальна М.І.**, докт. філол. наук, **Оболенська Т.Є.**, докт. екон. наук; **Оболенський О.Ю.**, докт. екон. наук; **Петрук О.М.**, докт. екон. наук; **Тарангул Л.Л.**, докт. екон. наук; **Череп А.В.**, докт. екон. наук; **Макарчук І.М.**, канд. екон. наук; **Паламарчук О.М.**, канд. екон. наук; **Чабан Г.В.**, канд. екон. наук; **Кучеренко С.Ю.**, канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Косєдовскі докт. екон. наук (Польща); **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвія); **І. Бойко** докт. екон. наук (Росія); **О. Ванкевич** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **О. Доріна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **А. Левітська** докт. екон. наук (Республіка Молдова); **В. Меньшиков** докт. соц. наук (Латвія); **Р. Нурєєв** докт. екон. наук (Росія); **М. Шефер** докт. екон. наук (Німеччина); **С. Полоник** докт. екон. наук (Республіка Білорусь), **М. Хітов** докт. економіки (Болгарія); **Т. Сорокіна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **Т. Тетеринець** канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 10 від 29 червня 2016 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:
08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.
Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».
Художник обкладинки: Попенко О.В.
Коректор: Навальна М.І.
Верстка: Сердюк А.В.
Підписано до друку 30 червня, 2016 року. Формат 60x84/8.
Папір офсет. №1.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 29,53.
Обл.–вид. арк. 28,94. Наклад 300 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.
08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)
Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net
Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»
зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:
ISSN 2306-546X (print)
ISSN 2414-3774 (online)
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru
Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Всеросійський інститут наукової і технічної інформації Російської академії наук (ВІНІТІ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

© ПХДПУ, 2016.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 30/1

Основан в 2006 году
Издается два раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2016

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Боголиб Т.М., докт. экон. наук (главный редактор);
Алексеев И.В., докт. экон. наук; **Калюга Е.В.**, докт. экон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. экон. наук; **Кужелев М.А.**, докт. экон. наук; **Лисецкий А.С.,** докт. экон. наук; **Лондар С.Л.**, докт. экон. наук; **Лукьяненко И.Г.**, докт. экон. наук; **Мех О.А.**, докт. экон. наук; **Навальная М.И.**, докт. филол. наук; **Оболенская Т.Е.**, докт. экон. наук; **Оболенский А.Ю**., докт. экон. наук; **Петрук А.М.**, докт. экон. наук; **Тарангул Л.Л.**, докт. экон. наук; **Череп А.В.**, докт. экон. наук; **Макарчук И.Н.**, канд. экон. наук; **Паламарчук О.Н.**, канд. экон. наук **Чабан Г.В.**, канд. экон. наук, **Кучеренко С.Ю.**, канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Коседовски докт. экон. наук (Польша), **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвия), **И. Бойко** докт. экон. наук (Россия), **Е. Ванкевич** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Е. Дорина** докт. экон. наук (Республика Беларусь); **А. Левитская** докт. экон. наук (Республика Молдова), **В. Меньшиков** докт. соц. наук (Латвия), **Р. Нуреев** докт. экон. наук (Россия), **М. Шефер** докт. экон. наук (Германия), **С. Полоник** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **М. Хитов** докт. экономики (Болгария), **Т. Сорокина** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Т. Тетеринець** канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 10 от 29 июня 2016 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов « Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:
08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.
Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.
Корректор: Навальная М.И.
Верстка: Сердюк А.В.
Подписан к печати 30 июня 2016. Формат 60х84/8.
Бумага офсет. № 1.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 29,53.
Обл.-изд. л. 28,94. Тираж 300 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.
08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела
(регистрация: серия КВ, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия КВ, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)
Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net
Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:
ISSN 2306-546X (print)
ISSN 2414-3774 (online)
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru
Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Всероссийский институт научной и технической информации Российской академии наук (ВИНИТИ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus International (ICI), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2016.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnytskiy State
Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists and post–graduate students

ISSUE 30/1

Established in 2006
Issued twice per year

Pereyaslav–Khmelnytskiy
2016

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: T.M. Bogolib, Doctor of Economics (chief editor);
I.V. Alekseyev, Doctor of Economics; **Y.V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O.P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M.O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **A.S. Lisetsky,** Doctor of Economics; **S.L. Londar**, Doctor of Economics; **I.G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **O.A. Mekh**, Doctor of Economics; **M.I. Navalna**, Doctor of Philology; **T.Y. Obolenska**, Doctor of Economics; **O.Y. Obolenskiy**, Doctor of Economics; **O.M. Petruk,** Doctor of Economics; **L.L. Tarangul,** Doctor of Economics; **A.V. Cherep**, Doctor of Economics; **I.M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **O.M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **G.V. Chaban**, Candidate of Economics, **S.Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Kosedovskiy, Doctor of Economics (Poland); **V. Voronov,** Doctor of Economics (Latvia); **I. Boyko,** Doctor of Economics (Russia); **O. Vankevych,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska,** Doctor of Economics (Republic of Moldova); **R. Nyreyev,** Doctor of Economics (Russia); **M. Shefer,** Doctor of Economics (Germany); **S. Polonyk,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov,** Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Teterynets,** Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda». Protocol No 7 dated March 21, 2016.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:
08400, Pereyaslav-Khmelnytskiy, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.
Founder and issuer: State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda».
Cover page designer: O.V. Popenko
Corrector: M.I. Navalna
Layout: A.V. Serdyuk
Signed for print on March 22, 2016. Format 60x84/8.
Offset paper №1.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 29,53.
Issued sheets 28,94. 300 copies.

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda».
08400, Kyiv Region, Pereyaslav-Khmelnytskiy, Sukhomlynskogo Str., 30.
Certificate on inclusion to the State Publisher Register
(registration: series КВ, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series КВ, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).
Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net
Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua

Serial publication «University Economic Bulletin»,
Registered in the international database of serial publications:
ISSN 2306-546X (print)
ISSN 2414-3774 (online)
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru
International information and scientometric data base**:** Russian Science Citation Index (RISC), Russian Institute for Scientific and Technical Information of Russian Academy of Sciences (VINITI), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus (IC), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian scientific journals.

©ПХДПУ, 2016.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 661.65

ВПЛИВ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМНИХ І МЕРЕЖЕВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Іванова М.І.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні підходи до визначення впливу логістичної інтеграції на становлення системних і мережевих підприємств. Метою статті є визначення впливу логістичної інтеграції на становлення системних і мережевих підприємств. Для досягнення поставленої мети були вирішені такі завдання: по-перше, порівняти логістичну систему (системне підприємство) та логістичну мережу (мережеве підприємство); по-друге, довести необхідність перегляду учасників інтегрованої системи, спираючись на їх унікальні компетенції; по-третє, розкрити зв'язок між інтеграційними процесами й формами існування підприємств. В дослідженні використані загальнонаукові та спеціальні методи: абстрагування – при визначенні сутності категорій «мережева логістична система» та «інтегрована логістична система»; структурно-генетичного аналізу для виявлення й удосконалення циклу перегляду складу учасників інтегрованої логістичної системи; порівняння – для визначення відмінностей між системним та мережевим підприємствами. Логістична інтеграція забезпечує стратегічну взаємодію та узгодженість між всіма учасниками процесу формування, виробництва, збуту та обслуговування споживачів протягом усього життєвого циклу продукції. Ключовими властивостями, що відрізняють логістичну систему (системне підприємство) від логістичної мережі (мережеве підприємство) є організаційна структура, розподіл функцій, юридична незалежність (автономність), взаємодія між суб'єктами, цілепокладання та методи управління потоками. Спираючись на ці властивості, доведено, що логістична мережа має горизонтальну структуру, заснована на спеціалізації і розвитку ключових компетенцій. При цьому цикл перегляду складу учасників логістичної системи повинен базуватися на наявності унікальних ключових компетенцій. Відтак, мережева логістична система (інтегрована логістична система) – це довгострокове рівноправне партнерство юридично незалежних підприємств шляхом об'єднання їх ключових компетенцій з метою переміщення матеріальних і супутніх потоків в межах логістичної діяльності. Результати даного дослідження можуть бути використані науковцями і практикуючими логістами при формуванні системних і мережевих підприємств, перегляді складу учасників логістичної системи та виборі форми інтеграції. Перспективою подальшого дослідження є встановлення показників ефективності функціонування мережевої логістичної системи.

Ключові слова: *логістична система, системне підприємство, логістична мережа, мережеве підприємство, унікальні ключові компетенції, цикл перегляду складу учасників логістичної системи.*

ВЛИЯНИЕ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ НА РАЗВИТИЕ СИСТЕМНЫХ И СЕТЕВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Иванова М.И.

Предмет исследования – теоретические и методические подходы к определению влияния логистической интеграции на развитие системных и сетевых предприятий. Целью статьи является определение влияния логистической интеграции на становление системных и сетевых предприятий. Для достижения поставленной цели были решены следующие задачи: во-первых, сравнить

© **Іванова М.І., 2016**

логистическую систему (системное предприятие) и логистическую сеть (сетевое предприятие); во-вторых, доказать необходимость пересмотра участников интегрированной системы, опираясь на их уникальные компетенции; в-третьих, раскрыть связь между интеграционными процессами и формами существования предприятий. В исследовании применены общенаучные и специальные методы: абстрагирование – при определении сущности категорий «сетевая логистическая система» и «интегрированная логистическая система»; структурно-генетического анализа для улучшения цикла пересмотра состава участников интегрированной логистической системы; сравнения – для определения отличий между системным и сетевым предприятиями. Логистическая интеграция обеспечивает стратегическое взаимодействие и согласованность между всеми участниками процесса формирования, производства, сбыта и обслуживания потребителей в течение всего жизненного цикла продукции. Ключевыми свойствами, отличающими логистическую систему (системное предприятие) от логистической сети (сетевое предприятие) являются организационная структура, распределение функций, юридическая независимость (автономность), взаимодействие между субъектами, целеполагание и методы управления потоками. Опираясь на эти свойства, доказано, что логистическая сеть имеет горизонтальную структуру, основанная на специализации и развития ключевых компетенций. При этом цикл пересмотра состава участников логистической системы должен опираться на наличии уникальных ключевых компетенций. Поэтому сетевая логистическая система (интегрированная логистическая система) – это долгосрочное равноправное партнерство юридически независимых предприятий путем объединения их ключевых компетенций с целью перемещения материальных и сопутствующих потоков в рамках логистической деятельности. Результаты данного исследования могут быть использованы учеными и практикующими логистами при формировании системных и сетевых предприятий, пересмотре состава участников логистической системы и выборе формы интеграции. Перспективой дальнейшего исследования является установление показателей эффективности функционирования сетевой логистической системы.

Ключевые слова: *логистическая система, системное предприятие, логистическая сеть, сетевое предприятие, уникальные ключевые компетенции, цикл пересмотра состава участников логистической системы.*

IMPACT OF LOGISTICS INTEGRATION ON THE FORMATION OF SYSTEM AND NETWORK ENTERPRISES

Ivanova M.I.

Subject of research is theoretical and methodological approaches to the revealing the impact of logistics integration on the formation of system and network businesses. The purpose of the article is to assess the impact of logistics integration on the formation of system and network businesses. To achieve the object, the following tasks were set: firstly, to compare the logistics system (system company) with the logistics network (network company); secondly, to prove the importance of re-assessment of the participants of the integrated system, based on their unique competences; thirdly, to reveal the relationship between integration processes and forms of existence of enterprises. The study used general scientific and special methods: abstraction was applied in determining the nature of the categories of «network logistics system» and «integrated logistics system»; structural and genetic analysis was used to identify and improve the re-assessment cycle for the participants of the integrated logistics system; through comparison, the differences between the system and network companies were determined. Logistics integration provides strategic cooperation and coordination between all participants in the process of formation, production, sales and customer service throughout the product life cycle. The key properties that distinguish the logistics system (system company) from the logistics network (network company) are the organizational structure, allocation of responsibilities, legal independence (autonomy), the interaction between the subjects, goal orientation and methods of flow control. Proceeding from these properties, the author has proved that the logistics network has a horizontal structure based on specialization and development of key competencies. Therefore, the re-assessment cycle for the participants of the logistics system should be based on their unique core competencies. Hence, the network logistics system (integrated logistics system) is a long-term equal partnership of legally independent companies by combining their core competencies with the purpose of transferring material and related flows within the frame of logistics activities. The results of the investigation may be used by researchers and practical logisticians in the formation of system and network companies, in re-assessment of the membership of the logistics system and choosing a form of integration. The prospect of further research is defining performance efficiency indices for the network logistics system.

Keywords: *logistics system, a system enterprise, logistics network, network enterprise, unique core competencies, re-assessment cycle for the participants of logistics system.*

Актуальність. Розвиток, становлення й проблематика системних і мережевих підприємств залишається недостатньо розкритою та малодослідженою. Саме тому наша увага у цьому дослідженні буде зосереджена на особливостях логістичної інтеграції, що призвела до утворення системних та мережевих підприємств. Логістична інтеграція забезпечує стратегічну взаємодію та узгодженість між всіма учасниками процесу формування, виробництва, збуту та обслуговування споживачів протягом усього життєвого циклу продукції.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Особливості логістичної інтеграції, формування й розбудову системних і мережевих підприємств досліджували такі російські вчені як Д.Т. Новіков [4], Т.Є. Євтодієва [2], білоруський науковець С.І. Барановській [1] та українські фахівці А.А. Пилипенко [3] й А.В. Ткачова [5]. При цьому недостатньо уваги приділено теоретичним засадам визначення категорії «мережеве підприємство», виокремленню відмінностей між системними і мережевими підприємствами. Саме ці факти позначилися на формуванні **предмета дослідження** – теоретичні та методичні підходи до визначення впливу логістичної інтеграції на становлення системних і мережевих підприємств.

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження є визначення впливу логістичної інтеграції на становлення системних і мережевих підприємств. Для досягнення поставленої мети у статті були вирішені такі завдання: по-перше, порівняти логістичну систему (системне підприємство) та логістичну мережу (мережеве підприємство); по-друге, довести необхідність перегляду учасників інтегрованої системи, спираючись на їх унікальні компетенції; по-третє, розкрити зв'язок між інтеграційними процесами й формами існування підприємств.

Методи дослідження. В дослідженні використані загальнонаукові та спеціальні методи: абстрагування – при визначенні сутності категорій «мережева логістична система та «інтегрована логістична система»; структурно-генетичного аналізу для виявлення й удосконалення циклу перегляду складу учасників інтегрованої логістичної системи; порівняння для визначення відмінностей між системним та мережевим підприємством.

Результати дослідження. Білоруський науковець С.І. Барановській доводить наявність двобічного трактування поняття «логістична система»: з одного боку, це логістична мережа, що складається з ланцюгів поставок, підприємств, посередників, метою функціонування якої є повне задоволення попиту за рахунок надання товарів з максимальною споживчою цінністю і раціональними логістичними витратами, а з іншого – інтегрована система, що об’єднує всі логістичні операції в організаціях і з найбільшою ефективністю забезпечує рух матеріального та інформаційного потоків, починаючи від закупівлі сировини і комплектуючих і закінчуючи розподілом готової продукції [1, с.8].

Пояснює наявність такого трактування у С.І. Барановского, російська дослідниця Т.Є. Євтодієва, яка стверджує, що існує підхід, який розглядає логістичні системи з точки зору економіки мережі, яка належить одному підприємству чи групі підприємств, що мають спільну мету. А логістичні мережі, у свою чергу, поділяються на мережі внутрішньої логістики та мережі зовнішньої логістики, і орієнтовані на довгострокову цінність споживачів, а не на одноразову транзакцію з ними [2, с.169]

А.А. Пилипенко виокремлює два види побудови логістичних систем з позицій корпоративної інтеграції – це фінансовий холдинг (включає підприємства різних галузей, в якому власники орієнтуються на прибутковість учасників та не контролюють поточну діяльність) та операційний холдинг (вертикально або горизонтально інтегрований ланцюг з централізованою фінансовою й організаційною структурою та обмеженими повноваженнями учасників) [3, с.132]. Дослідник також торкнувся питання фінансування формування логістичної системи та виокремив лише два шляхи: по-перше, самостійне оновлення виробничо-технічної, складської та збутової бази й фінансування розвитку за рахунок власних коштів; по-друге, використання зовнішніх інвестицій, включаючи процедуру первинного розміщення акцій – Initial Public Offering (IPO) [3, с.132].

Так, Д.Т. Новіков, аналізуючи інтеграційний процес, виокремлює два взаємопов’язані види інтеграції – системний і мережевий. Так, за думкою російського науковця, для системного підприємства характерним є об'єднання споріднених видів діяльності або розділених функцій торгово-виробничої діяльності в рамках діяльності одного підприємства на противагу розподілу цих функцій між різними підприємствами з подальшою їх синхронізацією через угоди про партнерство (мережі підприємств). Системне підприємство передбачає об'єднання функцій або основних (стрижневих) компетенцій комерційного циклу всередині одного підприємства, а мережа підприємств – об'єднання стрижневих компетенцій різних підприємств на основі партнерства. Так, автор виділяє: 1) стабільні мережі, що працюють на стійких ринках, кожен елемент яких підтримує свою конкурентоспроможність за допомогою обслуговування клієнтів поза мережею; 2) внутрішні мережі, що функціонують на внутрішніх ринках, в яких учасники мережі продають і купують товари і послуги один у одного за цінами, які встановилися на ринку; 3) динамічні мережі, коли адаптивність досягається шляхом орієнтації незалежних підрозділів на окремі, але пов'язані ринки [4, с.136-137].

Тобто основними характеристиками мережевого підприємства є [2, с. 170; 5, с.99]:

- відмова від ієрархічної організаційної структури з жорстким закріпленням функцій за структурними елементами;
- наявність значної кількості суб’єктів, які функціонують у відносинах рівноправного партнерства;
- взаємовідносини між партнерами базуються на координації (організації дій), а не на прописаних бізнес-процесах;
- при взаємодії враховуються інтереси кожного учасника та вміння управляти взаємовідносинами;
- перевага віддається ринковому механізму, а ні адміністративним процесам управління потоками ресурсів;
- використання колективних активів кількох підприємств, що розташовані на різних стадіях вартісного ланцюга;

- учасники зосереджують увагу лише на ключових компетенціях.

Російський науковець П.А. Бензенко надає таке визначення логістичної мережі – це значна кількість елементів логістичної системи, що взаємопов'язані між собою за допомогою матеріального і супутніх йому потоків [6, с.90].

Т.Є. Євтодієва та А.В. Ткачова, у свою чергу, доводять, що логістична мережа має такі основні ознаки: мережа поєднує як мінімум три контрагенти, які узгоджують, але не об'єднують власні функції, та встановлюють довгострокові взаємозв'язки на підставі укладених між ними контрактів. Тобто логістична мережа є сукупністю рівноправних і незалежних партнерів, які взаємопов'язані економічними потоками, дотримуються взаємних зобов'язань і відповідальності, функціонують використовуючи загальну ресурсну базу [2, с. 170; 5, с.98].

К.І. Савчук стверджує, що інтегрована логістика підтримує системну стійкість промислової компанії на ринку, узгоджує внутрішньо-фірмові протиріччя між закупівлями, маркетингом, фінансами і продажем та оптимізує міжорганізаційні взаємозв'язки із логістичними посередниками [7].

В межах утворення інтегрованої логістичної системи відбувається інтеграція семи ключових бізнес-процесів: управління взаємовідносинами із споживачами; логістичне обслуговування споживачів; управління виконанням замовлень; логістична підтримка виробничих процесів; управління матеріально-технічним забезпеченням; логістичне управління розробкою продукції і її доведення до комерційного застосування; управління зворотними матеріальними потоками (рециклінг відходів) [8, с. 132].

Ми згодні, що логістична мережа має горизонтальну структуру, заснована на спеціалізації і розвитку ключових компетенцій.

У табл. 1 наведено порівняння логістичної системи (системне підприємство) та логістичної мережі (мережеве підприємство).

Таблиця 1. Порівняльна характеристика логістичної системи (системне підприємство) та логістичної мережі (мережеве підприємство)

Ключові властивості	Логістична система (системне підприємство)	Логістична мережа (мережеве підприємство)
Організаційна структура	ієрархічна	мережева, горизонтальна
Розподіл функцій	жорсткий розподіл	узгодження функцій
Юридична незалежність (автономність)	відсутня; об'єднання функцій та компетенцій структурних підрозділів в рамках одного підприємства	наявні рівноправні і взаємозалежні партнерські відносини
Взаємодія між суб'єктами	за правилами, що визначаються процедурами з використанням влади; жорстка взаємозалежність	за моделлю координації шляхом організації взаємодії на умовах співпраці; постановка загальних цілей
Цілепокладання	кожний структурний об'єкт має власні критерії оптимальності	розвиток й посилення ключових компетенцій
Методи управління потоками	адміністративні	за ринковим механізмом

Джерело: розробка автора

С.М. Пилипенко визначає цільову орієнтацію життєдіяльності інтегрованої корпоративної логістичної системи як максимальне залучення запитів споживачів до виходів бізнес-процесів або, іншими словами, максимізація задоволення запитів споживачів шляхом збільшення долі ринку за рахунок стратегічних зон господарювання конкурентів. Науковець пропонує здійснювати таке збільшення долі ринку за рахунок залучення нових учасників з новими видами діяльності, що мають принципово відмінні компетенції, до структури наявної логістичної системи [9, с.74].

Цикл перегляду складу учасників логістичної системи (ЛС) на ведений на рис. 1.

Оскільки запропонований С.М. Пилипенко підхід базується на наборі компетенцій, що забезпечує перерозподіл попиту на користь даної логістичної системи, науковець виокремлює три моменти, які необхідно враховувати при оцінюванні компетенцій [9, с.74-75]: по-перше, в основу технології необхідно покласти визначений контекст, що відображає відповідність компетенції стадії життєвого циклу споживчої цінності; а компетенції, що не пов'язані із основним видом діяльності, необхідно виключити з оцінювання; по-друге, необхідне врахування двох видів конфліктів – корпоративних, що пов'язані із неспівпадінням інтересів окремих учасників логістичної системи, та логістичних, що виникають при перетинанні цілей ланок логістичної системи; по-третє, проведення типологізації компетенцій за складністю, ступенем ієрархічності тощо.

Відмітимо, що Ю.Г. Кузменко виокремила такі ключові компетенції, що повинні враховуватися в рамках логістичної інтеграції: логістична інфраструктура, інформаційний обмін, транспортування, управління запасами, складське господарство, пакування [10, с.153]. Інший підхід до вибору складу учасників логістичної системи запропонований К.М. Таньковим. Дослідник стверджує, що управління виробничо-логістичними ланцюгами спрямоване на формування коопераційних зв'язків на основі інтеграції й адаптації внутрішніх й

зовнішніх сукупних потокових процесів, елементів, ресурсів для забезпечення високої конкурентоспроможності [11, с.63]. Структуру виробничо-логістичного ланцюга науковець пропонує обирати за допомогою матричної моделі визначення типів коопераційних зв'язків, де основними параметрами є ефективність використання активів учасників виробничо-логістичного ланцюга та загальні внутрішньо системні видатки. В залежності від цього виокремлюються три типи виробничо-логістичних ланцюгів [11, с.63-65]:

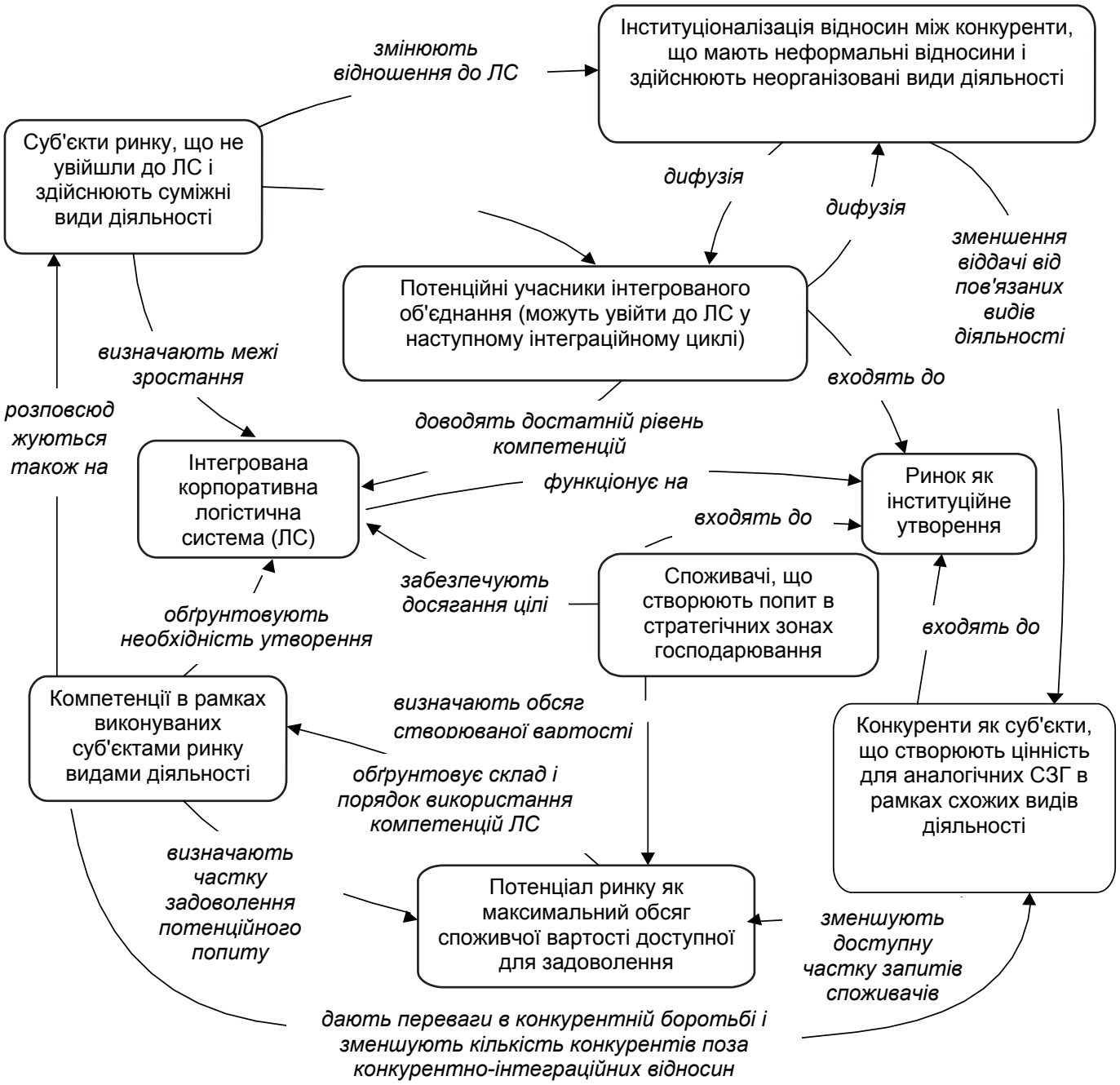

Рисунок 1. Цикл перегляду складу учасників інтегрованої логістичної системи
Джерело: удосконалено автором за [9, с.75]

1) квазікооперовані виробничо-логістичні ланцюги із наявними квазізбалансованими коопераційними зв'язками (потребують зміни структури): корпоративні цілі основного підприємства і партнерів збігаються тільки частково; підприємства-партнери надають власні ресурси для виконання обмеженої кількості замовлень, забезпечуючи достатній рівень ефективності на короткостроковий період; наявна диференціація за окремими традиційними видами діяльності; рівень кооперації мінімальний;

2) кооперовані виробничо-логістичні ланцюги із збалансованими коопераційними зв'язками (потребують зміни структури й перегляду рівня видатків): партнери надають головному підприємству більше 50% проміжних послуг, готової продукції тощо, ведеться активний пошук способів більш повного задоволення потреб і вимог виробника кінцевої готової продукції за очікуваними цінами, відповідно до вимог і потреб кінцевого споживача;

3) гіперкооперовані виробничо-логістичні ланцюги із наявними гіперзбалансованими коопераційними зв'язками (потребують перегляду рівня видатків): стратегічні цілі бізнес-партнерів співпадають із метою основного підприємства; утворення довгострокового партнерства за умови виключення дублювання окремих операцій і процесів, що не приносять доданої вартості; рівень кооперації досягає 75-80%.

Значний внесок до онтології предметної області інтеграції був зроблений українськими дослідниками Ю.Б. Івановим та А.А. Пилипенко [12]. Ми підтримуємо авторів, що модель онтології повинна містити як формальні елементи, так і їхнє змістовне тлумачення, отримати яке можливо лише на основі процедури концептуального аналізу отриманих знань або структурування (створення напівформалізованого опису предметної області) й формування поля знань в графічній формі [12, с.163]. Науковцями була запропонована мережева структурна модель предметної області інтеграції, яка включає такі складові [12, с.164]:

- агрегування – укрупнення частин без взаємного впливу;
- об'єднання – у якості процесу являє собою створення єдиної організації, єдиного цілого;
- кооперація – розглядається як синонім інтеграції, але за винятком активної взаємодії похідних елементів;
- цілісність – однорідність, самодостатність частин, сторін й елементів системи, їх протиставлення оточенню та наявність внутрішньої активності;
- координація – реалізується в рамках інтеграції та передбачає встановлення доцільного співвідношення між діями або явищами;
- централізація – є одним із механізмів проведення інтеграції та передбачає зосередження влади в єдиному центрі;
- гармонія – стрункa погодженість цілого та вхідних у нього частин, компонентів. Кожен елемент має можливість повної реалізації своїх можливостей.

Однак дієве використання механізму інтеграційного розвитку передбачає, за думкою Ю.Б. Іванова й А.А. Пилипенко, дотримання таких концептуальних положень.

По-перше, інтеграцію необхідно розглядати у статичному та динамічному аспектах, тобто і як стан зв'язаності окремих диференційованих частин в єдине ціле, і як процес, що веде до цілісного стану: процес взаємного пристосування, розширення економічного й виробничого співробітництва, утворення об'єднань та груп. Інтеграція характеризується як процес і результат створення нерозривно зв'язаного та використовується в різних сферах знання, у кожній з яких має певну специфіку. Виділяють три етапи інтеграційного процесу: виникнення системи зв'язків між частинами; втрата частинами своїх первісних ідентифікаційних якостей при входженні до складу цілого; поява у виникаючої цілісності нових властивостей. При цьому виділяють внутрішню інтеграцію (координація дій окремих структурних елементів підприємства, засіб вирішення внутрішньоорганізаційних конфліктів), яка поділяється на інтеграцію до структури підприємства нових елементів та інтеграцію до ринкового середовища; та зовнішню інтеграцію, яка може бути трьох видів: 1) філіальна мережа, оболонкові фірми, франчайзинг; 2) зливання поглинання, утворення холдингу; 3) мережеві підприємства. Між внутрішньою та зовнішньою інтеграцією простежується діалектичний зв'язок [12, с.164-165].

За С.Є. Стьопіною внутрішня інтеграція об'єднує внутрішні види діяльності й процеси в рамках одного підприємства, а зовнішня – зовнішні ланки ланцюга постачань та здійснюється між кількома підприємствами, що поєднані у ланцюгу створення цінності з метою підвищення ефективності сумісного функціонування за рахунок оптимізації параметрів співпраці при реалізації потокових процесів [13, с.78]. Тобто зовнішня інтеграція допускає участь постачальників у розробці нових затребуваних ринком продуктів зокрема та загальних стратегій розвитку взагалі, тоді як внутрішня інтеграція зосереджена на питаннях внутрішнього розвитку підприємства [14, с.55].

По-друге, інтеграційний розвиток підприємства – це погоджений розвиток, взаємне доповнення агентів в інтересах більш ефективного використання ресурсів і більш повного задоволення власних потреб [12, с.165].

По-третє, інтеграційний розвиток передбачає управління змінами та якісними трансформаціями, тобто зближення об'єктів відбувається до моменту створення нової більш складної системи. При цьому відбувається деградація раніш властивих частинам ознак, замість чого виникають нові ознаки, що відносяться до нової системи. Однак, всередині кожного об'єкту відбувається накопичення деструктивних тенденцій, які призводять до відторгнення інших об'єктів і нового циклу. Саме на цьому етапі необхідно розробляти таку систему параметрів: узгодженість інтеграції (узгоджена, дружня та неузгоджена, ворожа); напрям інтеграції (горизонтальна, вертикальна, паралельна, кругова, асортиментна, об'ємна, висхідна, спадна тощо); вартість інтеграції (можливість створення доданої вартості або отриманих прав власності); розмір інтеграції (обсяги діяльності та ринкова вартість учасників процесу інтеграційного розвитку) та тривалість процесу інтеграції (в межах одного переходу між рівноважними станами) [12, с.166-167].

У табл. 2 наведений взаємозв'язок інтеграційних форм та параметрів розвитку.

В-четвертих, управління інтеграційним розвитком необхідно здійснювати на основі процесного підходу та застосуванні концепції розширення логістичної взаємодії в ланцюгах створення вартості й на цій основі формувати інституціональну культуру, яка повинна складатися з визначення правил співпраці окремих елементів нового інтегрованого утворення [12, с.168].

По-п'яте, основною передумовою для ініціалізації процесів інтеграційного розвитку повинні бути прогнози зростання потенціалу утвореної структури, збільшення рівня конкурентоспроможності логістичної системи та її виходів, появлення синергетичного ефекту [12, с.168].

Таблиця 2. Взаємозв'язок інтеграційних форм та параметрів розвитку

Параметри розвитку	Форми інтеграції			
	Внутрішня інтеграція	**Розвиток філіальної мережі**	**Інтеграційні структури холдингового типу**	**Мережеві об'єднання підприємств**
Кількісні зміни	Збільшення або зменшення кількості однорідних елементів системи певного виду без зміни якісних ознак здатності кожного з них виконувати покладені на нього функції		Зміна кількості та складу елементів при збереженні природи та характеру зв'язків	Зростання кількості членів, що входять до складу мережі, кооперація з рештою агентів
Структурні зміни	Перетворення природи та характеру взаємовідносин елементів системи, виникнення нових зв'язків між ними	Дезінтеграційні процеси, створення оболонкових фірм, передавання частки процесів у аутсорсинг, децентралізація, реінжиніринг	Інтеграція в систему управління. Інтеграція внутрішніх середовищ й інформаційних систем членів інтеграційної структури. Трансформація цільових ключових настанов на взаємоузгоджене (підпорядковане) функціонування	
Якісні зміни	Перетворення сутності та змісту виконуваних функцій, виникнення нових елементів, що виконують нові функції	Інтегроване управління логістичною кооперацією. Більше охоплення стратегічних зон господарювання	Виникнення нових елементів, що виконують нові функції, зміна способів виробництва та взаємодії, інтеграція завдань	Зростання потенціалу групової синергії, зміна внутрішніх інститутів та переорієнтація полів взаємодії учасників мережі
Характеристики	*М ≈ 0; Р ≈ 0* *П ≈ 0; В → min* *С ≈ 0; Т → min*	*Д→max; Р→max* *П→max; В→max* *С→max; Т→min*	*Д→min; Р→ max* *П→min; В→ min* *С ≈ 0; Т → min*	*М ≈ 0; Р ≈ 0* *П→min; В→min* *С→min; Т→max*

Примітка: М – масштаб майбутніх змін,
Р – радикальність майбутніх змін,
П – потенціал трансформації,
С – структурна інерція,
В – вартість інтеграції (можливість створення доданої вартості або отриманих прав власності),
Д – розмір інтеграції (обсяги діяльності та ринкова вартість учасників процесу інтеграційного розвитку),
Т – тривалість процесу інтеграції (в межах одного переходу між рівноважними станами)

Джерело: [12, с.167-168]

Ю.Г. Кузменко успіх інтеграції бачить у поєднанні чотирьох функціональних областей: по-перше, інтеграція інформаційного обміну (забезпечення необхідної швидкості, точності і повноти інформації для зменшення ризиків неякісного інформаційного обміну між контрагентами, врахування індивідуальних вимог споживачів, скорочення витрат на прогнозування і управління запасами, узгодженого планування й зменшення часу на прийняття рішень): по-друге, інтеграція функцій транспортування (оптимізація параметрів транспортного процесу через утворення об'єднаного парку автотранспортних засобів з метою зростання коефіцієнта завантаження транспорту, мінімізації часу поставки, скорочення кількості транспортних засобів, максимального завантаження транспорту, перевезення сумісних партій вантажів, скорочення витрат на транспортування); по-третє, інтеграція функцій зберігання продукції (оптимізація розміру складів з метою скорочення площі та витрат на її утримання); в-четвертих, інтеграція управління товарними запасами (оптимізація розміру, складу й структури запасів з метою скорочення витрат на утворення, утримання, перерозподіл запасів) [10, с.155-157].

Авторське бачення зводиться до того, що ми будемо вважати мережевою логістичною системою (інтегрована логістична система) довгострокове рівноправне партнерство юридично незалежних підприємств шляхом об'єднання їх ключових компетенцій з метою переміщення матеріальних і супутніх потоків в межах логістичної діяльності.

Відтак, впровадження інтегрованих логістичних систем спрямоване [15, с.82]:

- на ефективне управління ланцюгами постачань і інтегрованим потоком логістичних послуг;
- аналіз, регламентацію й оптимізацію логістичних бізнес-процесів;
- можливість впровадження сучасних методів керування логістичними бізнес-процесами («ощадливе виробництво», «шість сигм», «тотальне управління якістю», статистичне управління процесами тощо), інтегрованих на базі інформаційних технологій;
- підвищення стандартів логістичного обслуговування на основі визначення параметрів якості й тривалості здійснення логістичних послуг, сегментації клієнтів відповідно до їх вимог, оцінки надаваних послуг у розрізі заявлених параметрів;
- моніторинг ефективності логістичного сервісу;
- аутсорсинг неефективних або непрофільних для підприємства послуг;

- скорочення тривалості логістичного циклу;
- оптимізацію запасів усіх видів ресурсів і готової продукції;
- підвищення продуктивності потокових процесів;

оптимізацію ланцюга постачань.

Висновки. Підбиваючи висновки до даного дослідження відмітимо, що логістична інтеграція забезпечує стратегічну взаємодію та узгодженість між всіма учасниками процесу формування, виробництва, збуту та обслуговування споживачів протягом усього життєвого циклу продукції. Ключовими властивостями, що відрізняють логістичну систему (системне підприємство) від логістичної мережі (мережеве підприємство) є організаційна структура, розподіл функцій, юридична незалежність (автономність), взаємодія між суб'єктами, цілепокладання та методи управління потоками. Спираючись на ці властивості, зауважимо, що логістична мережа має горизонтальну структуру, заснована на спеціалізації і розвитку ключових компетенцій. При цьому цикл перегляду складу учасників логістичної системи повинен базуватися на наявності унікальних ключових компетенцій. Відтак, мережева логістична система (інтегрована логістична система) – це довгострокове рівноправне партнерство юридично незалежних підприємств шляхом об'єднання їх ключових компетенцій з метою переміщення матеріальних і супутніх потоків в межах логістичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Baranowski S. Directions of Development of the Logistic Systems in the Forest Complex of Belarus / S. Baranowski, E. Busko, S. Shishlo, W. Tanas, M. Szymanek // Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering. – 2013. – Vol. 58(2), pp. 6-12.

2. Евтодиева Т.Е. Сравнительная характеристика системной и сетевой форм организации логистики / Т.Е. Евтодиева // Проблемы современной экономики. – 2011. – №1(37). – С. 169-171.

3. Пилипенко А.А. Капіталізація й первинне розміщення акцій як стратегічний імператив розвитку національних суб'єктів господарювання та інтегрованих корпоративних логістичних систем / А.А. Пилипенко, С.М. Пилипеко, Д.Р. Пилипенко // Бизнес Информ. – 2011. – №3. – С. 132 – 134.

4. Новиков Д.Т. Характер использования стратегической логистики в сервисной экономике / Д.Т. Новиков, Ф.Д. Новиков // Вестник рязанского государственного университета им. С.А. Есенина. 2009. – № 25. – С. 127-138.

5. Ткачова А.В. Економічний механізм управління логістичною діяльністю металургійних підприємств [Електронний ресурс] / А.В. Ткачова // Ефективна економіка. – 2011. – № 5. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=563 (дата звернення: 12.07.2016 р.).

6. Бензенко П.А. Формирование и развитие региональных логистических центров / П.А. Бензенко // Вестник Сибирской государственной автомобильно-дорожной академии. – 2015. – №2 (42) – С.90-95.

7. Савчук К.І. Інтегрована логістика в управління підприємством [Електронний ресурс] / К.І. Савчук – Режим доступу: http:// www.intkonf.org/savchuk-ki-integrovana-logistika-v-upravlinnya-pidpriemstvom (дата звернення: 12.07.2016 р.).

8. Посилкіна О.В. Специфічні аспекти фармацевтичної логістики / О.В. Посилкіна, А.Г. Хромих // Логістика: теорія та практика – 2012. – № 1(2). С. 130-136.

9. Пилипенко С.М. Оценка компетенций корпоративных логистических систем как основа их конкурентного позиционирования / С.М. Пилипенко, Д.Р. Пилипенко // Бизнес Информ. – 2010. – № 3 (1). – С. 73-76.

10. Кузменко Ю.Г. Генезис и современное состояние логистической интеграции в условиях глобализации экономики / Ю.Г. Кузменко, А.Б. Левина, А.В. Шмидт // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. – 2014. – Т. 8. – № 3. – С. 148-161.

11. Таньков К.Н. Типология производственно-логистических цепей в условиях внутрисистемной кооперации / К.Н. Таньков, О.В. Бахурец // Бизнес-Информ. – 2010. – № 8. – С. 61-65.

12. Іванов Ю.Б. Концепція та онтологія предметної області управління інтеграційним розвитком підприємства / Ю.Б. Іванов, А.А. Пилипенко // Економіка пром-сті. — 2006. — № 1. — С. 162-171.

13. Степина С.Е. Основы формирования интегрированной логистики как эффективного инструмента управления предприятием / С.Е. Степина // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2011. – № 2 (76). – С. 77-82.

14. Іванова М.І. Формування дієвої системи логістики постачання з використанням методики оперативного управління виробничими запасами / М.І. Іванова // Економіка та держава – 2014. – № 12. – С. 52-58.

15. Курносова-Юркова О.А. Современные информационные технологии в системе логистического сервиса предприятий / О.А. Курносова-Юркова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2014. – Т. 22, вип. 8(1). – С. 73-83.

References

1. Baranowski, S. Busko. E. Shishlo, S. Tanas, W. and Szymanek, M. (2013), «Development of the Logistic Systems in the Forest Complex of Belarus», Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering, vol. 58(2), pp. 6-12.

2. Evtodieva, T.E. (2011), «Comparative characteristics of the system and network forms of organization of logistics», Problemy sovremennoj jekonomiki, vol. 1(37), pp. 169-171.

3. Pylypenko, A.A. Pylypeko, S.M. and Pylypenko, D.R. (2011), «Capitalization and IPO as a strategic imperative of national entities and integrated corporate logistics systems», Byznes Ynform, vol. 3, pp. 132-134.

4. Novikov, D.T. and Novikov, F.D. (2009), «The nature of the strategic use of logistics in the service economy», Vestnik rjazanskogo gosudarstvennogo universiteta im. S.A. Esenina, vol. 25, pp. 127-138.

5. Tkachova, A.V. (2011), «The economic mechanism of logistic activity of metallurgical enterprises», Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 5, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=563 (Accessed 12 July 2016).

6. Benzenko, P.A. (2015), «Formation and development of regional logistics centers», Vestnik Sibirskoj gosudarstvennoj avtomobil'no-dorozhnoj akademii, vol. 2 (42), pp. 90-95.

7. Savchuk, K.I. «Integrated logistics in business management» [Online], available at: www.intkonf.org/savchuk-ki-integrovana-logistika-v-upravlinnya-pidpriemstvom (Accessed 12 July 2016).

8. Posylkina, O.V., and Khromykh, A.H (2012), «Specific aspects of pharmaceutical logistics», Lohistyka: teoriia ta praktyka, vol. 1(2), pp. 130–136.

9. Pilipenko, S.M. and Pilipenko, D.R. (2010), «Evaluation of corporate logistics systems competencies as the basis of their competitive positioning», Biznes Inform, vol. 3 (1), pp. 73–76.

10. Kuzmenko, Ju.G. Levina, A.B. and Shmidt, A.V. (2014), «The genesis and the current state of logistics integration into a globalized economy», Vestnik Juzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Jekonomika i menedzhment, vol. 8, № 3, pp. 148-161.

11. Tan'kov, K.N. and Bahurecand, O.V. (2010), «Typology of production and supply chains in terms of cooperation intra», Biznes-Inform, vol. 8, pp. 61-65.

12. Ivanov, Yu.B. and Pylypenko, A.A. (2006), «Concept and ontology management integration enterprise development», Ekonomika promyslovosti, vol. 1, pp. 162-171.

13. Stepina, S.E. (2011), «Bases of formation of integrated logistics as an effective business management tool», Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta, vol. 2 (76), pp. 77-82.

14. Ivanova, M.I. (2014), «Establishing efficient logistic supply using the technique of operational management of inventory», Ekonomika ta derzhava, vol. 12, pp. 52-58.

15. Kurnosova-Yurkova, O.A. (2014), «Modern Information Technology in the system lohystycheskoho enterprises Tools», Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Ser.: Ekonomika, vol. 8 (1), № 22, pp. 73-83.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Іванова Марина Іллівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту виробничої сфери

Державний ВНЗ «Національний гірничий університет»

пр. Д. Яворницького, 19, м. Дніпро, 49000, Україна

e-mail: ma_riva@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Иванова Марина Ильинична, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента производственной сферы

Государственное ВУЗ «Национальный горный университет»

пр. Д. Яворницкого, 19, г. Днипро, 49000, Украина

e-mail: ma_riva@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Ivanova Marina Illivna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor, Department of Productive Sphere Management

State Higher Education Institution «National Mining University»

19, D. Yavornyts'koho prospekt, Dnipro, 49000, Ukraine

e-mail: ivanov_i_i@ukr.net

Рецензент:

Бардась Артем Володимирович, декан факультету менеджменту Державного ВНЗ «Національний гірничий університет», професор, д.е.н.

ІННОВАЦІЙНА ТА ТЕХНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ

Мельник Л.Ю.

У статті наведено основні характеристики інноваційної політики, як економічної категорії. З урахуванням розглянутих трактувань запропоновано власне визначення поняття «державна інноваційна політика». Розглянуто етапи становлення інноваційної політики. Узагальнено особливості інноваційної та технологічної політики окремих країн.

© Мельник Л.Ю., 2016

Інноваційний процес пов'язаний з широкими інтелектуальними аспектами обґрунтування і визначення основних його напрямів, моніторингом реалізації, прогнозами й обмеженнями у часі таких інструментів як програми й проекти, адаптованістю до викликів динамічної економіки, розвиток якої визначається інноваціями, особливо в період кризових явищ, а тому набуває значення інноваційна та технологічна політика.

У пропонованій статті зроблено спробу узагальнити теоретичні надбання щодо змісту категорій «державна інноваційна політика», дослідити теоретичні та стратегічні аспекти формування інноваційної та технологічної політики України та окремих держав.

З урахуванням розглянутих трактувань пропонується визначення: «державна інноваційна політика» – сукупність заходів державних органів влади спрямованих на формування, підтримку, активізацію та реалізацію інноваційного потенціалу країни, для створення інноваційного бізнес-середовища в якому інформація та знання стають основними факторами інноваційного розвитку держави.

Успіх держав, економічне зростання яких основане на впровадженні найновіших науково-технологічних досягнень та інтелектуальних здобутків, значною мірою визначається ефективністю державної підтримки та інституційним забезпеченням. Як показує досвід розвинених країн світу, вплив інноваційного фактору на економіку має здійснюватися шляхом узгодження інноваційної політики з науково-технологічною, бюджетно-фінансовою, грошово-кредитною та промисловою політикою та за умови досягнення єдності інтересів і встановлення збалансованих стосунків між суспільством, державою, владою, бізнесом та науковими інституціями в цій сфері.

На сьогодні беззаперечним є той факт, що кадровий потенціал сучасної української науки і освіти залишається поза межами активного державного впливу, орієнтованого на якісне відтворення, що вказує на загрозу не лише вдалій реалізації нової моделі розвитку економіки, але й збереженні мінімально необхідних інновацій світового рівня. Як результат, визначальною проблемою функціонування вітчизняної економіки є нерозуміння значимості технологічного імперативу, який виступає як повинність держави пристосувати всі галузі господарювання до новітніх технологічних вимог сьогодення.

Базове значення в інноваційному розвитку України займає технологічний розвиток країни. Аналіз наукових досліджень дає підстави зробити висновок, що Україні все складніше стає залишатись на зовнішніх ринках з традиційною продукцією зокрема, через вплив таких факторів: енергоємність, технологічна відсталість (технологічний розвиток здійснюється за принципом «наздоганяючої модернізації»), тарифи на газ.

Удосконалення інноваційної політики у різних країнах відбувається за такими основними напрямами: покращення політики в галузі державних наукових досліджень; удосконалення політики комерціалізації та розвитку малих і середніх інноваційних компаній; технологічна політика; координація та оцінка інтегрованої інноваційної політики. Слід зазначити, що в Україні на даний момент інноваційної та технологічної політики як в концептуальному, так і в формально затвердженому вигляді у формі державного стратегічного документа немає.

Отже, для України необхідно усвідомити об'єктивність та неминучість цих явищ, а, вочевидь, процес динамічного економічного розвитку країни не можливий без мобілізації зусиль для досягнення ефективного руху української економіки по технологічній траєкторії еволюції людської цивілізації. Першочерговим завданням при цьому має стати об'єктивна економічна оцінка технологічного розвитку української економіки, що дозволить розробити і впровадити дієві інституційні, законодавчі та економічні заходи розвитку високотехнологічних галузей.

Ключові слова: *інноваційна політика, технологічна політика, державна інноваційна політика, національна інноваційна система, економіка знань.*

ИННОВАЦИОННАЯ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВ

Мельник Л.Ю.

В статье приведены основные характеристики инновационной политики, как экономической категории. С учетом рассмотренных трактовок предложено собственное определение понятия «государственная инновационная политика». Рассмотрены этапы становления инновационной политики. Рассмотрено особенности инновационной и технологической политики отдельных стран.

Инновационный процесс связан с широкими интеллектуальными аспектами обоснования и определения основных его направлений, мониторингом реализации, прогнозами и ограничениями во времени таких инструментов как программы и проекты, адаптированность к вызовам динамичной экономики, развитие которой определяется инновациями, особенно в период кризисных явлений, а потому приобретает значение инновационная и технологическая политика.

В данной статье сделана попытка обобщить теоретические достижения по содержанию категорий «государственная инновационная политика», исследовать теоретические и стратегические аспекты формирования инновационной и технологической политики Украины и отдельных государств.

С учетом рассмотренных трактовок предлагается определение: «государственная инновационная политика» - совокупность мероприятий государственных органов власти направленных на формирование, поддержку, активизацию и реализацию инновационного потенциала страны, для

создания инновационной бизнес-среды, в которой информация и знания становятся основными факторами инновационного развития государства.

Успех государств, экономический рост которых основано на внедрении новейших научно-технологических достижений и интеллектуальных достижений, в значительной степени определяется эффективностью государственной поддержки и институциональным обеспечением. Как показывает опыт развитых стран мира, влияние инновационного фактора на экономику должно осуществляться путем согласования инновационной политики с научно-технологической, бюджетно-финансовой, денежно-кредитной и промышленной политикой и при условии достижения единства интересов и установления сбалансированных отношений между обществом, государством, властью, бизнесом и научными институтами в этой сфере.

На сегодняшний день бесспорным является тот факт, что кадровый потенциал современной украинской науки и образования остается вне активного государственного воздействия, ориентированного на качественное воспроизведение, что указывает на угрозу не только удачной реализации новой модели развития экономики, но и сохранении минимально необходимых инноваций мирового уровня. Как результат, определяющей проблемой функционирования отечественной экономики является непонимание значимости технологического императива, который выступает как повинность государства приспособить все отрасли хозяйства с новейшими технологическими требованиями современности.

Базовое значение в инновационном развитии Украины занимает технологическое развитие страны. Анализ научных исследований позволяет сделать вывод, что Украина все сложнее становится оставаться на внешних рынках с традиционной продукцией в частности, из-за влияния таких факторов: энергоемкость, технологическая отсталость (технологическое развитие осуществляется по принципу «догоняющей модернизации»), тарифы на газ.

Совершенствование инновационной политики в разных странах происходит по следующим основным направлениям: улучшение политики в области государственных научных исследований; совершенствование политики коммерциализации и развития малых и средних инновационных компаний; технологическая политика; координация и оценка интегрированной инновационной политики. Следует отметить, что в Украине на данный момент инновационной и технологической политики как в концептуальном, так и в формально утвержденном виде в форме государственного стратегического документа нет.

Итак, для Украины, процесс динамичного экономического развития страны невозможен без мобилизации усилий для достижения эффективного движения украинской экономики по технологической траектории эволюции человеческой цивилизации. Первоочередной задачей при этом должна стать объективная экономическая оценка технологического развития украинской экономики, что позволит разработать и внедрить действенные институциональные, законодательные и экономические меры развития высокотехнологичных отраслей.

Ключевые слова: *инновационная политика, технологическая политика, государственная инновационная политика, национальная инновационная система, экономика знаний.*

INNOVATION AND TECHNOLOGY POLICY STATES

Melnyk L.Yu.

The article presents the main characteristics of innovation policy, as an economic category. In light of the consideration of the interpretations proposed own definition of a «state innovation policy». The stages of formation of innovation policy. Summarizes the features of the innovative and technological policy in individual countries.

The innovation process involves a broad intellectual aspects of the study and identifying the main directions, monitoring implementation, expectations, and time constraints of such tools as programs and projects, adaptability to the challenges of a dynamic economy, the development of which is determined by innovation, especially in times of crisis, and therefore acquires the value of the innovation and technology policy.

In the present paper an attempt is made to generalize the theoretical domain on the contents of the categories «state innovation policy», to explore the theoretical and strategic aspects of formation of innovative and technological policy of Ukraine and States.

In light of the consideration of the interpretations of the proposed definition: «state innovation policy» – a set of measures of state authorities aimed at establishing, supporting, strengthening and implementation of the innovative capacity of the country to create innovative business environments in which information and knowledge become the main factors of innovative development of the state.

The success of States, whose economic growth is based on applying the latest scientific and technological achievements and intellectual achievement is largely determined by the efficiency of state support and institutional support. As the experience of developed countries, the influence of the innovative factor on the economy should be carried out by aligning innovation policy with scientific, technical, fiscal, monetary and industrial policy and subject to the achievement of unity of interests and the establishment of balanced relations between society, state, government, business and academic institutions in this field.

For today indisputable is the fact that the personnel potential of modern Ukrainian science and education remains out of active state influence, oriented on high-quality reproduction, which indicates a threat not only to

successful implementation of a new model of economic development, but also maintaining the minimum required innovations at the global level. As a result, the defining problem of the functioning of the domestic economy is not understanding the significance of the technological imperative, which is the duty of the state to accommodate all sectors of the economy to the latest technological requirements.

The base value in the innovative development of Ukraine is the technological development of the country. Analysis of research gives grounds to conclude that Ukraine is becoming increasingly difficult to remain in foreign markets with traditional products, particularly through the influence of the following factors: energy intensity, technological backwardness (the technological development is based on the principle of «catch-up modernization»), the tariffs for gas.

Improvement of innovation policy in different countries occurs in the following main directions: «state innovation policy» – a set of measures of state authorities aimed at establishing, supporting, strengthening and implementation of the innovative capacity of the country to create innovative business environments in which information and knowledge become the main factors of innovative development of the state.

The success of States, whose economic growth is based on applying the latest scientific and technological achievements and intellectual achievement is largely determined by the efficiency of state support and institutional support. As the experience of developed countries, the influence of the innovative factor on the economy should be carried out by aligning innovation policy with scientific, technical, fiscal, monetary and industrial policy and subject to the achievement of unity of interests and the establishment of balanced relations between society, state, government, business and academic institutions in this field.

For today indisputable is the fact that the personnel potential of modern Ukrainian science and education remains out of active state influence, oriented on high-quality reproduction, which indicates a threat not only to successful implementation of a new model of economic development, but also maintaining the minimum required innovations at the global level. As a result, the defining problem of the functioning of the domestic economy is not understanding the significance of the technological imperative, which is the duty of the state to accommodate all sectors of the economy to the latest technological requirements.

The base value in the innovative development of Ukraine is the technological development of the country. Analysis of research gives grounds to conclude that Ukraine is becoming increasingly difficult to remain in foreign markets with traditional products, particularly through the influence of the following factors: energy intensity, technological backwardness (the technological development is based on the principle of «catch-up modernization»), the tariffs for gas.

Improvement of innovation policy in different countries occurs in the following main directions: improved policy in the area of public research; improvement of policy of commercialization and development of small and medium-sized innovative companies; technology policy; coordination and evaluation of integrated innovation policy. It should be noted that in Ukraine at the moment in technology and innovation policy, both conceptually and formally approved in the form of state strategic document no.

Therefore, for Ukraine it is necessary to recognize the objectivity and inevitability of these phenomena, and, obviously, the process of dynamic economic development is not possible without the mobilization of efforts to achieve efficient movement of the Ukrainian economy in the technological trajectory of the evolution of human civilization. First priority should be to provide objective economic evaluation of technological development of the Ukrainian economy that will help to develop and implement effective institutional, legislative and economic measures the development of high-tech industries.

Keywords: *innovation policy, technology policy, government innovation policy, national innovation system, knowledge economy.*

Вступ. У сучасних умовах економічний розвиток держави неможливо уявити без інноваційного розвитку, особливо враховуючи негативний вплив на економіку країни світової економічної кризи. Адже становлення країни як високотехнологічної конкурентоспроможної держави має відбуватися паралельно з впровадженням новітніх конкурентоспроможних технологій. Сьогодні в Україні рівень інноваційної активності, впровадження інновацій та відтворення ринкового сегмента виробництва інноваційної продукції залишається недостатнім, щоб забезпечити інноваційний прорив національної економіки. За таких умов стрижнем сучасної української моделі конкурентоспроможності економіки має стати реалізація інноваційної моделі структурної перебудови економіки, а в подальшому – реалізація стратегії економіки знань [1].

Актуальність. Інноваційний процес пов'язаний з широкими інтелектуальними аспектами обґрунтування і визначення основних його напрямів, моніторингом реалізації, прогнозами й обмеженнями у часі таких інструментів як програми й проекти, адаптованістю до викликів динамічної економіки, розвиток якої визначається інноваціями, особливо в період кризових явищ, а тому набуває значення інноваційна та технологічна політика [2].

Дослідженню інноваційної та технологічної політики держави присвятили свої праці наступні вітчизняні вчені: Г.О. Андрощук, Ю.М. Бажал, А.С. Гальчинський, М.В. Гаман, В.М. Геєць, В. Семиноженко, Л.І. Федулова та інші.

Численність досліджень, наукових публікацій і доповідей підтверджують високий інтерес в суспільстві до проблем інноваційної та технологічної політики Однак дослідження в цьому руслі не можна на сьогодні вважати вичерпаними, існує ще безліч питань, які потребують ґрунтовних наукових розробок та досліджень, що і зумовило мету і завдання цього дослідження.

Метою дослідження є з'ясування особливостей становлення інноваційної та технологічної політики, сутності категорії «державна інноваційна політика», розгляд основних особливостей інноваційної політики, як економічної категорії та узагальнення особливостей інноваційної та технологічної політики окремих країн.

Для досягнення мети були поставлені **наступні завдання**:

- з урахуванням розглянутих трактувань запропонувати власне визначення поняття «державна інноваційна політика»;
- вказати основні характеристики інноваційної політики, як економічної категорії;
- розглянути етапи становлення інноваційної політики;
- узагальнити особливості інноваційної та технологічної політики окремих країн.

Постановка завдання. У пропонованій статті зроблено спробу узагальнити теоретичні надбання щодо змісту категорій «державна інноваційна політика», дослідити теоретичні та стратегічні аспекти формування інноваційної та технологічної політики України та окремих держав.

Результати дослідження. Інноваційна політика – одна з головних сфер економічної політики, що означає для держави використання впливу на розвиток суспільно-економічних процесів підтримки і розвитку інновацій. Інноваційна політика входить до підходу щодо розвитку діяльності середовища, яке розглядається як national innovation systems (NIS) – національна інноваційна система (НІС). Дане поняття ввів Ч. Фрімен [3], який визначив NIS як «мережу інституцій, що співпрацюють в суспільному і приватному секторі, чиї дії та інтеракції ініціюють імпорт, модифікації і дифузію нових технологій». Упродовж наступних двадцяти років поняття NIS і ставлення до неї еволюціонувало, проте завжди роблячи наголос на потребі аналізу середовища, що впливає на інноваційність компаній, зокрема інноваційну політику. Сьогодні щодо національної інноваційної системи загальнішим є використання підходу Ч. Едквіста, який пропонує відкритіше визначення NIS. Воно охоплює всі важливі чинники економічного, соціального, політичного, організаційного та інституційного значення, як і інші чинники, що впливають на розвиток, дифузію і використання інновацій. Це визначення також адаптовано в The Oxford Handbook of Innovations, водночас підкреслюючи значення локальних умов, поєднаних з процесом формування головних елементів, тобто організацій та інституцій. В цьому контексті передбачається, що інноваційна політика підтримуватиме й ініціюватиме дії, пов'язані з інноваційним управлінням в компаніях через різні інструменти, наприклад, консультування або навчання.

Державна інноваційна політика **–** система заходів органів держави, метою якої є створення умов для найкращого розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності національної наукоємної продукції, розроблення й удосконалення нормативно-правової бази й розвиток інноваційного середовища [4].

На сьогодні поняття «інноваційна політика» має різні інтерпретації (табл. 1).

Таблиця 1. Трактування поняття «інноваційна політика» різними авторами

Автор	Сутність поняття «інноваційна політика»
Бутирська І.В. [5]	сукупність форм і методів діяльності держави, спрямованих на створення взаємопов'язаних механізмів інституційного, ресурсного забезпечення підтримки та розвитку інноваційної діяльності, на формування мотиваційних факторів активізації інноваційних процесів. Її метою є формування в країні таких умов для діяльності суб'єктів господарювання, за яких вони були б зацікавлені і спроможні розробляти і виготовляти нові види продукції, впроваджувати сучасні наукомісткі, екологічно чисті технології та розширювати на цій основі свої ринки збуту
Лисюк В.М. [6]	включає систему заходів щодо стимулювання, управління, планування і контролю інноваційної діяльності у сфері науки, техніки і виробництва
Єлець О.П. [7]	це сукупність форм і методів діяльності держави, спрямованих на створення взаємопов'язаних механізмів інституційного, ресурсного забезпечення підтримки та розвитку інноваційної діяльності, формування факторів активізації інноваційних процесів
Лебедєва Л.В. [8]	система заходів органів держави, метою якої є створення умов для найкращого розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності національної наукоємної продукції, розроблення й удосконалення нормативно-правової бази й розвиток інноваційного середовища
Федулова Л.І. [9]	нова сфера досліджень, яка необхідна для ефективного вирішення завдань інтенсифікації й прискореного розвитку інноваційної економіки, насамперед створення, освоєння й поширення різних типів нововведень

Аналіз структури і змісту поняття «інноваційна політика» дозволяє зробити такі висновки: трактування поняття, запропоновані різними авторами, не відповідають вимогам системності і комплексності; наявність великої кількості підходів до формулювання поняття. Тому з урахуванням розглянутих трактувань пропонується власне визначення, а саме: *«державна інноваційна політика»* – сукупність заходів державних органів влади спрямованих на формування, підтримку, активізацію та реалізацію інноваційного потенціалу країни, для створення інноваційного бізнес-середовища в якому інформація та знання стають основними факторами інноваційного розвитку держави.

Під час теоретичного аналізу даного наукового феномену особливого значення набуває розуміння ключових термінів і понять, таких як: об'єкт, суб'єкт, предмет, мета, завдання. Основні характеристики інноваційної політики, як економічної категорії наведені на рис. 1.

Рисунок 1. Інноваційна політика як економічна категорія.

Враховуючи еволюцію розбудови економіки у світі, Федулова Л.І. [9], виділяє три етапи становлення інноваційної політики:

Перший етап: 80-ті роки XX ст. – підтримка інновацій за окремими напрямами, зокрема: стимулювання НДДКР у компаніях; розширення фінансування інновацій; стимулювання інноваційної діяльності й поліпшення інноваційного менеджменту в малих і середніх фірмах; стимулювання кооперації між дослідними центрами, університетами й компаніями.

Другий етап: 90-ті роки XX ст. – інноваційна політика як комплекс наукової, промислової та регіональної політики, метою якої було створення інноваційного середовища. Серед нових механізмів інноваційної політики з'явились такі: створення інноваційних кластерів; стимулювання організації нових інноваційних компаній; спрощення адміністративної й нормативної бази функціонування інноваційних компаній; використання податкових та інших непрямих методів стимулювання інновацій і дослідження; проведення інформаційних кампаній щодо ролі інновацій в економіці, у тому числі й для широкої громадськості.

Кластерний розвиток, як фактор підвищення національної та регіональної конкурентоспроможності, є характерною й визначальною ознакою даного етапу. Так, кластером, який отримав найбільший прибуток і досяг світового успіху, став фінський кластер з інформаційних та комунікаційних технологій. Після впровадження інноваційної стратегії на його основі, він став найбільш важливим отримувачем державного фінансування на НДДКР. Групування відбулося навколо компанії Nokia, гіганта телекомунікаційного обладнання, який займав близько 40% світового ринку мобільних телефонів. Успіх кластеру став можливим через розумну сегментацію ринку мобільних комунікаційних систем. Іншим важливим гравцем фінського кластеру ІКТ став Linux, розвинена комп'ютерна операційна система, яка останнім часом рекламувалася як потенційний конкурент компанії Microsoft.

Третій етап: початок XXI ст. Основними тенденціями визначено: системний підхід до формування інноваційної політики; посилення взаємодоповненості наднаціональної, національної й регіональної інноваційної політики; нові форми партнерства та підприємницького сектора; нова роль держави як стимулятора інновацій у зв'язку з процесами глобалізації. Посилюється значення віртуальних співтовариств та їх взаємодії в інноваційній діяльності. В умовах постіндустріального суспільства особлива увага приділяється створенню науково-виробничих ланцюжків, де бізнес заявляє про свої потреби в нових технологіях; наука виконує необхідні НДДКР; держава створює інфраструктуру, регламентує правила взаємодії, знижує фінансові й частково комерційні ризики. Основними завданнями інноваційної політики стає зосередження на методології виявлення, відбору, оцінювання технологій і передбачення технологічних наслідків, встановлення пріоритетів у розв'язанні економічних, екологічних і соціальних проблем, єдності й координації дій механізму інноваційно-технологічного розвитку [10].

Загалом, в економічній літературі виокремлюють такі методи державного регулювання інноваційних процесів, з них прямі методи:

- *Державні цільові програми* забезпечують фінансування інновацій у пріоритетних галузях економіки, що визначає держава;

- *Адміністративне* регулювання передбачає пряме дотаційне фінансування, що надається відповідно до чинного законодавства;

- *Контрактне фінансування* – система договорів між замовниками та підрядниками, де держава виступає замовником та споживачем науково-дослідних розробок, а виконавцями суб'єкти господарювання. У договорі чітко визначаються строки завершення робіт, розподіл завдань та матеріальної винагороди між виконавцями, а також взаємні зобов'язання й економічні санкції. США активно використовують даний метод фінансування забезпечуючи 77% федеральних витрат на НДДКР [4].

Уряд США для підтримки інноваційних підприємств, активно використовує програми державно-приватного партнерства у сфері інноваційних розробок та виробництва. Вдалим прикладом може слугувати *Small Business Innovation Research Program (SBIR)* – (діє з 1982 року) програма підтримки малих інноваційних підприємств (рис. 2) [4].

Перевагами програми SBIR є такі:

- надання допомоги малим компаніям у суспільно корисних сферах та, як правило, економічно не вигідних, як то, охорона здоров'я та навколишнього середовища, безпека, енергозбереження та використання альтернативних джерел енергії;

- не має бюджету, не потребує додаткових фінансових вкладень, і тому незалежна від проблем бюджетного дефіциту;

- є децентралізованою щодо уряду. Вона є власністю абсолютно різних за розмірами і завданнями установ, а саме: Міністерства оборони, Міністерства охорони здоров'я і соціальних служб, Національного управління з аеронавтики і дослідження космічного простору, Міністерства енергетики та ін.

З моменту свого створення в 1982 році, програма досягла значення у 2 млрд. дол. на рік прибутку, включає в себе одинадцять федеральних агентств, які відраховують 2,5% свого бюджету на наукові дослідження до бюджету SBIR.

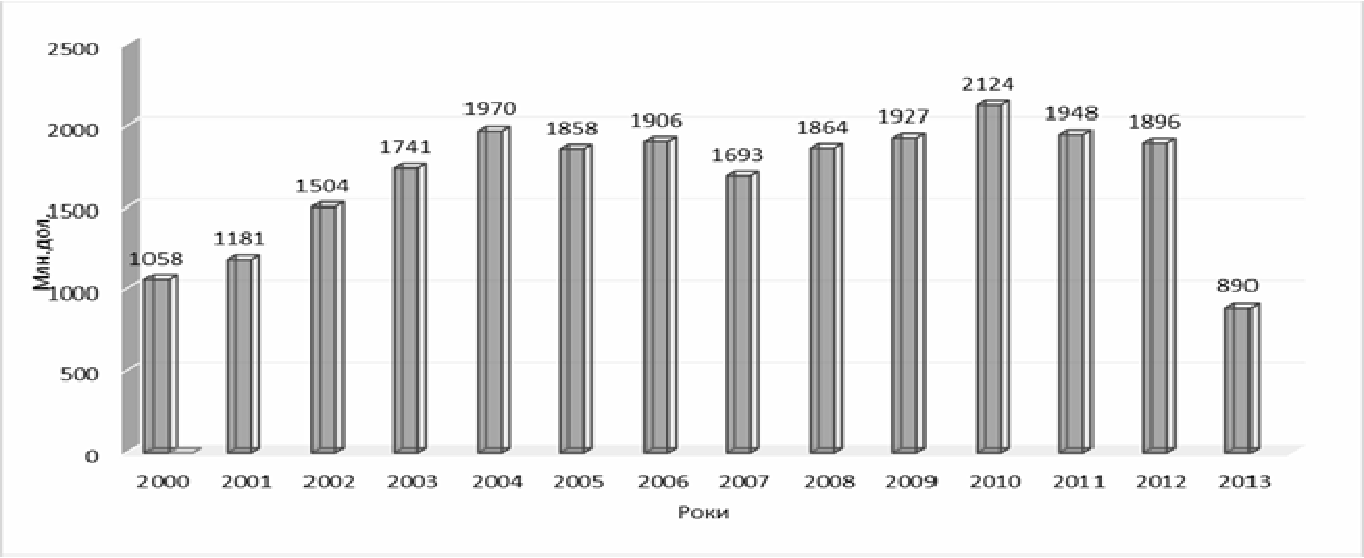

Рисунок 2. Фінансування програми SBIR [11].

Основними напрямами державної інноваційної політики країн Європейського Союзу щодо підтримки інноваційних підприємств є: усунення бюрократичних перепон для започаткування бізнесу; надання прямої фінансової підтримки; полегшення доступу до джерел фінансування; зменшення податкового тягаря; підготовка кваліфікованих кадрів для потреб бізнесу.

Країни з розвиненою економікою ще у 70-80-ті роки XX століття усвідомили необхідність встановлення пріоритетів науково-технічного розвитку, коли стало очевидним те, що високих темпів економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності можна досягти тільки шляхом апробації у виробництво найновіших досягнень науки, техніки і технологій [12]. Зокрема, у США у 1976 р. було прийнято закон про принципи і пріоритети національної науково-технічної політики, згідно з яким обов'язковою умовою фінансування наукових досліджень є їх відповідність державним пріоритетам [13]. В Японії у 1992 р. відповідно до затверджених «Основ науково-технічної політики» було визначено пріоритетні напрямки науково-технічної діяльності. У Великобританії прогнози розвитку наукової сфери почали досліджувати наприкінці 1980-х років, і, як наслідок, було сформовано державну програму Форсайт, яка допомагає прогнозувати перспективні напрямки розвитку науки, техніки та технології [14]. З 1984 р. в Європейському союзі склалися Рамкові програми з наукових досліджень і технологічного розвитку, в яких задекларовані ключові пріоритети науково-технологічних зрушень та визначено розмір їх фінансової підтримки [15]. В Україні ідея необхідності переходу до інноваційної економіки і розробка її технологічних пріоритетів стала явною лише останнім часом, хоча перший крок процесу формування цілей інноваційного економічного розвитку був здійснений у жовтні 1992 року. Щодо Росії, то ключові завдання становлення науки, науково-технологічної й інноваційної діяльності законодавчого забезпечення набули лише в 2002 році.

Успіх держав, економічне зростання яких основане на впровадженні найновіших науково-технологічних досягнень та інтелектуальних здобутків, значною мірою визначається ефективністю державної підтримки та інституційним забезпеченням. Як показує досвід розвинених країн світу, вплив інноваційного фактору на економіку має здійснюватися шляхом узгодження інноваційної політики з науково-технологічною, бюджетно-фінансовою, грошово-кредитною та промисловою політикою та за умови досягнення єдності інтересів і встановлення збалансованих стосунків між суспільством, державою, владою, бізнесом та науковими інституціями в цій сфері.

Створення інноваційної системи економіки, яка спирається на використання ринкових механізмів і активну науково-технологічну та інноваційну політику розпочалося уже більш ніж два десятиліття тому, що фактично так і не стало основою для розвитку галузей національного господарства, заснованих на знаннях.

Задля забезпечення основних засад реалізації економічного розвитку України за інноваційною моделлю була створена відповідна нормативно-правова база, що створила необхідне нормативне поле для провадження суб'єктами господарювання діяльності на засадах науково-технологічного та інноваційного розвитку. Крім того, державою визначено і закладено в стратегічних і програмних документах України соціально-економічні пріоритети технологічного розвитку національної економіки.

Перспективи суспільного розвитку України, закладені в законодавчих документах, пов'язуються з кардинальним підвищенням науково-технологічного рівня національного виробництва, нарощування інтелектуального потенціалу економіки, формуванням економічної системи, орієнтованої на інтенсивне створення та впровадження нових знань у виробничу діяльність. Проте, реальний стан речей такий, що з позицій інноваційного розвитку останні роки були втрачені. Тоді, коли більшість розвинених країн зробили інноваційний сектор економіки та високі технології рушійною силою свого економічного зростання, Україна стрімко відставала, витрачаючи ресурс колишніх здобутків у сфері технологій, при цьому, не створюючи нових [16].

З метою вирішення цієї системної проблеми визначимо ступінь відповідності НІС вимогам новітньої моделі розвитку, виявимо головні причини, що його гальмують, а також потенційні можливості щодо здійснення узгоджених системних змін у відповідності до технологічного імперативу соціально-економічних зрушень у країні. Тому, базуючись на емпіричних дослідженнях, визначені ключові проблеми в сфері вітчизняної науки та інноваційного поступу представлено на рис. 3.

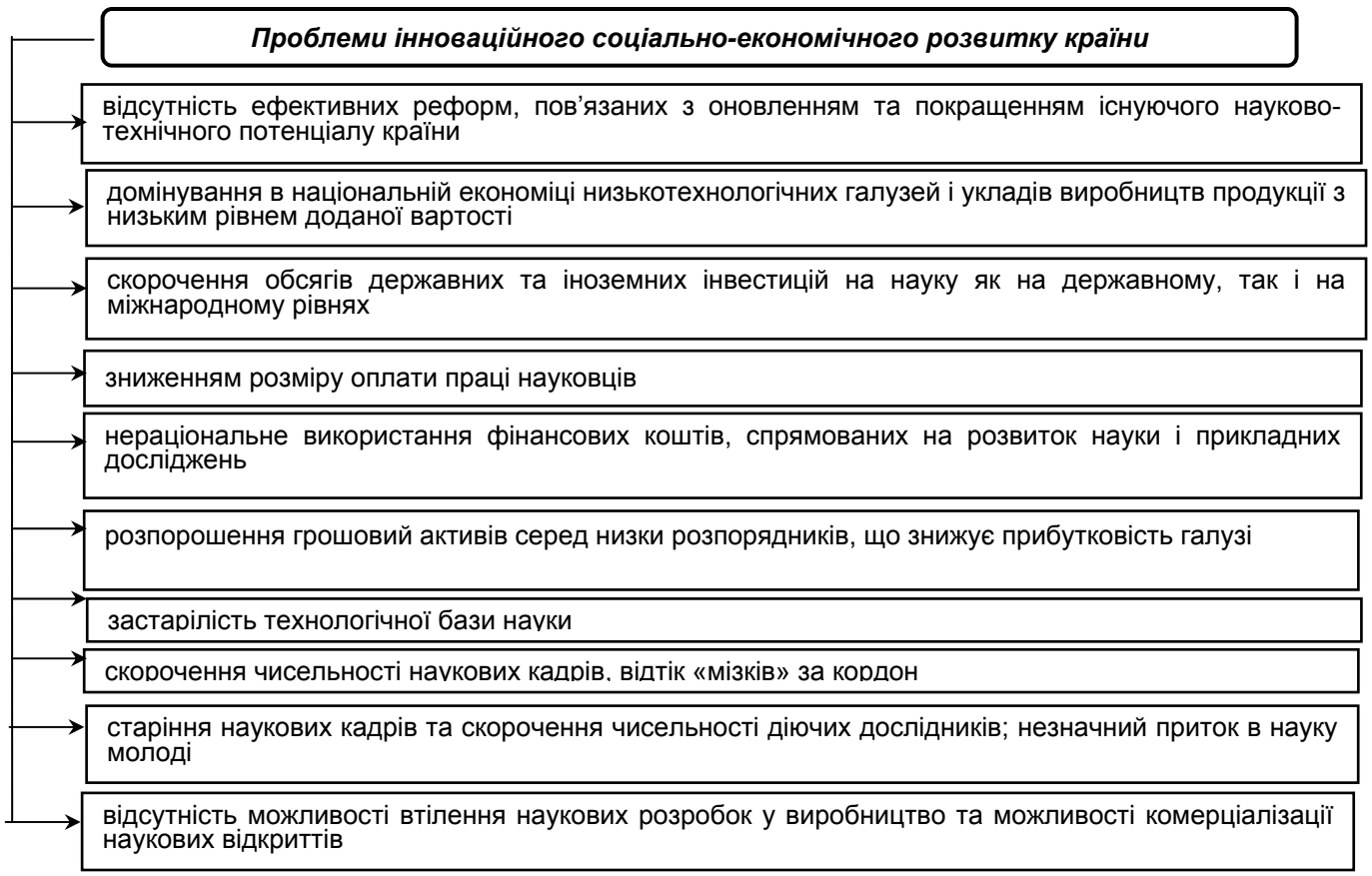

Рисунок 3. Проблеми наукового та інноваційного розвитку України

На сьогодні беззаперечним є той факт, що кадровий потенціал сучасної української науки і освіти залишається поза межами активного державного впливу, орієнтованого на якісне відтворення, що вказує на загрозу не лише вдалій реалізації нової моделі розвитку економіки, але й збереженні мінімально необхідних інновацій світового рівня.

Як результат, визначальною проблемою функціонування вітчизняної економіки є нерозуміння значимості технологічного імперативa, який виступає як повинність держави пристосувати всі галузі господарювання до новітніх технологічних вимог сьогодення.

Базове значення в інноваційному розвитку України займає технологічний розвиток країни. Аналіз наукових досліджень дає підстави зробити висновок, що Україні все складніше стає залишатись на зовнішніх ринках з традиційною продукцією зокрема, через вплив таких факторів: енергоємність, технологічна відсталість (технологічний розвиток здійснюється за принципом «наздоганяючої модернізації»), тарифи на газ.

Як результат постійно знижується і технологічна схильність української економіки до адаптації та використання технологій для підняття ефективності та сприяння інноваціям.

Подолання негативних тенденцій у частині піднесення рівня інвестиційного клімату в Україні і забезпечення переходу на інноваційні засади розвитку, що має бути двигуном розвитку, який зумовить покращення її рейтингів як за складовими технічної готовності, так і за складовими підіндексу інновацій, з одного боку, збільшення витрат на науку і нові технології до рівня визнаного у світі оптимальним для країн, які є успішними у цьому відношенні (2,0–2,5% ВВП), а з іншого – змін як в організації науково-дослідної, так і дослідно-конструкторської діяльності. У рамках забезпечення випереджального технологічного розвитку державна інноваційна політика покликана вирішити такі завдання: [17]

- створення ділового клімату, що сприяє діяльності приватного сектора у сфері інновацій і підвищенню конкурентоспроможності;
- заохочення розробки й комерціалізації новітніх технологій;
- створення сучасної інфраструктури, необхідної для підтримки інноваційного процесу;
- інтеграція оборонних і цивільних виробництв, що забезпечує економічне й ефективне вирішення завдань, що стоять перед ними, у сфері розробки й упровадження нових технологій, модернізації виробництв;
- формування робочої сили, здатної брати участь у швидкозмінній і заснованій на знаннях економіці.

Узагальнені особливості інноваційної та технологічної політики окремих країн наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Особливості реалізації інноваційної та технологічної політики окремих країн світу

Країна	Інноваційна політика	Технологічна політика
США	- ефективне поєднання державою функцій фінансування та координації; - стимулювання малого і середнього бізнесу для продукування та використання інновацій; - інноваційна політика розгля-дається як основний фактор, що суттєво підвищить конкурентоспроможність країни; - постійне генерування нових ідей і технологій, які дозволяють постійно модернізувати ведення бізнесу	- інвестування в створення технологій світового класу; - партнерство держави з приватним сектором у виробленні технологічної політики; - створення національної технологічної інфраструктури; - формування технологічних кластерів; - визначення критичних технологій; - багаторівневе прогнозування науково-технологічного розвитку
Великобританія	- особливе місце займає наука та промисловість; - державні та приватні інвестиції в інноваційну діяльність розглядаються як фактор досягнення економічного зростання та підвищення якості життя населення; - інноваційна політика є ефективним способом виходу з фінансової кризи	- використання державного замовлення; - одним із ключових інститутів у сфері НДДКР та інноваційної діяльності є наукові парки
Фінляндія	- визначна ролі держави в стимулюванні інновацій, суворому керівництві та відповідальності; - цілеспрямована підтримка конкуренції, відкритої економіки та вільної торгівлі	- фінансування науки і технологій вище критичного; - створення суспільного клімату підтримки освіти, науки і використання високих технологій в промисловості
Японія	- великий ступінь втручання держави в приватну діяльність; - неготовність підприємців до революційних експериментів; - нерозривне поєднання стратегії економічного розвитку країни з політикою розвитку науки, технологій та інноваційного виробництва; - організація ефективної співпраці всіх учасників процесу інноваційно-технологічного соціально-економічного розвитку; - увага приділяється стратегічному розвитку науки і техніки з метою забезпечення державного фінансування базових наукових досліджень	- роль інформаційних ресурсів для ефективної селекції технологій з врахуванням їхніх виробничих характеристик і перспектив комерціалізації на ринку; - формування технологічної інфраструктури, в якій особливе місце займає розвиток техніко-впроваджувальних зон у формі технополіса на базі провідних наукових організацій; - в основу програм Форсайта покладено метод Делфі, за яким кожні 5 р. розробляється технологічний прогноз на 30 років
Україна	- повноцінна, дієва політика підтримки розвитку інновацій досі не сформована; - державне стимулювання інноваційної діяльності носить скоріше декларативний характер; - місцеві органи самоврядування не мають чітких уявлень про механізми формування та реалізації інноваційних стратегій та програм	- технологічної політики як в концептуальному, так і в формально затвердженому вигляді у формі державного стратегічного документа немає; - відсутня стратегія техноло-гічного розвитку, що негативно відображається на створенні проривних технологій і на конкурентоспроможності країни; - майже відсутній високотехноло-гічний компонент в економіці

Отже, удосконалення інноваційної політики у різних країнах відбувається за такими основними напрямами: покращення політики в галузі державних наукових досліджень; удосконалення політики комерціалізації та розвитку малих і середніх інноваційних компаній; технологічна політика; координація та оцінка інтегрованої інноваційної політики [18]. Слід зазначити, що в Україні на даний момент інноваційної та технологічної політики як в концептуальному, так і в формально затвердженому вигляді у формі державного стратегічного документа немає. Це пояснюється двома основними причинами, а саме:

по-перше, ресурсним спадком, який багато років дозволяв користуватися науково-технічним потенціалом, що не викликало необхідність у влади перейматися відтворенням нового технологічного базису – як основи для якісного зростання і забезпечення конкурентоспроможності і, звичайно, для цього не потрібна була технологічна політика;

по-друге, неврівноважені та непослідовні трансформаційні процеси в суспільстві, викликані як об'єктивними – відсутність досвіду, сучасних знань, ринкового мислення, адекватних ринкових інститутів, так і суб'єктивними причинами – правовий нігілізм, недостатня усвідомленість як державної влади усіх рівнів, так і деякої частини наукового співтовариства ролі технологічного фактора в економічному зростанні [19].

Як стверджує Федулова Л.І., найголовніша проблема України, що носить масовий характер – відсутність сучасних знань. І вона наводить думку наукового керівника Вищої школи економіки, відомого російського економіста Є. Ясіна, з якою не можна не погодитись,: «У керівництва існує незвичайне відчуття, що якщо є гроші, то це все. Але це не так. Інноваційна економіка за гроші не купується. Це освіта. Це стан душі. Це вільні люди. Небажання виїхати. Або бажання прийти до нас і працювати, тому, що тут кращі умови. От це зробити набагато сутужніше» [19].

Тенденції розвитку світової економіки переконливо свідчать, що в Україні не може бути іншого шляху прогресу, ніж формування економіки, заснованої на знаннях, тобто економіки інтелектуально-інноваційного типу. Досвід розвинених країн світу, щодо формування інноваційно-технологічної політики, може бути корисним для України при формуванні власної НІС, а також мереж інноваційної інфраструктури.

Формула кризи інноваційного розвитку економіки, зазначає доктор економічних наук Б. Маліцький [20], вимагає вжиття сильних і продуманих державних заходів. Ключове значення належить тим, які здатні кардинальним чином змінити роль інновацій в економічному, соціальному і духовному розвитку країни. Тому найбільш важливими стратегічними напрямами змін рамкових умов є такі:

1) структурна перебудова економіки України;

2) подолання кризової економічної нерівності населення;

3) відновлення довіри населення до держави і влади;

4) адаптація інноваційної системи України до умов глобалізації і конкуренції, підвищення стійкості до викликів неоліберальної економіки;

5) переорієнтація системи продукування інновацій на ринковий попит споживача.

Отже, для України необхідно усвідомити об'єктивність та неминучість цих явищ, а, вочевидь, процес динамічного економічного розвитку країни не можливий без мобілізації зусиль для досягнення ефективного руху української економіки по технологічній траєкторії еволюції людської цивілізації. Першочерговим завданням при цьому має стати об'єктивна економічна оцінка технологічного розвитку української економіки, що дозволить розробити і впровадити дієві інституційні, законодавчі та економічні заходи розвитку високотехнологічних галузей.

Список використаних джерел

1. Бондарук Н.В. Державна політика розвитку інноваційного потенціалу регіонів України [Текст]: автореф.дис.докт. наук з держ.управл. 25.00.02 / Н.М. Бондарук.

2. Встановлення пріоритетів для інновацій та технологічного розвитку/ Аналіз досвіду ЄС та інших країн / текст підготовлений Кіммо Віл'ямаа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.modeemi.fi/~flux/nntpgw.pl?view=messages.

3. Freeman C. The «National System of Innovation» in historical perspective // Cambridge Journal of Economics. – 2003. – vol. 19. – N. 1. – p. 5 – 24.

4. Лебедєва Л.В. Сучасна інноваційна політика держави в Україні:проблеми та перспективи реформування / Л.В. Лебедєва // Ефективна економіка. – 2014. – № 1.

5. Бутирська І.В. Особливості формування державної інноваційної політики [Електронний ресурс] / І.В. Бутирська. – Режим доступу : http:// www.rusnauka.com/29_DWS_2009/Economics/53704.doc.htm.

6. Лисюк В.М. Інноваційна політика – основа модернізації економіки держави / В.М. Лисюк, М.Г. Скрипник // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 1(6). – С.147-152

7. Єлець О.П. Державне регулювання інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / О.П. Єлець. – Режим доступу : www.kpi.kharkov.ua/ archive /Наукова_періодика /72011_20.pdf.

8. Лебедєва Л.В. Сучасна інноваційна політика держави в Україні: проблеми та перспективи реформування / Л.В. Лебедєва // Ефективна економіка. – 2014. – № 1.

9. Федулова Л.І. Інноваційна політика: підручник / Л.І. Федулова, А.А. Мазаракі, Г.О. Андрощук. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2012. – 604 с.

10.Россоха В.В. Шляхи забезпечення інноваційно-технологічного розвитку / В.В. Россоха, Д.О. Соколов // Агроінком. – 2013. – № 7-9. – С. 48-56.

11.Офіційний сайт програми SBIR [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbir.gov/past-awards?program=SBIR.

12.Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: [монографія]: у 2.ч. – Ч. 1 / за ред. В.М.іГейця, А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 273 с.

13.Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / автори-упорядники : Г.О. Андрощук, І.Б. Жиляєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

14.Наука стран Европы на пороге III тысячелетия / Е.В. Авсенев, И.Ю. Егоров, В.И. Карпов, А.А. Слониский. – К. : НИИ стратистики, 1999. – 205 с.

15.Гармашова О.П. Пріоритетні напрями інноваційного забезпечення конкурентоспроможності України / О.П. Гармашова // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. Вип. 130/2012. Серія : Економіка і фінанси. – Севастополь, 2012. – С. 48-55.

16.Указ Президента України «Про затвердження національної доктрини реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України» (Проект) від 07.09.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minagro.kiev.ua.9.

17.Бова Т.В. Пріоритети державної інноваційної політики на державному та регіональному рівнях / Т.В. Бова // Наукові праці. Державне управління. – 2010. – Випуск 135. – С.104-108

18.Кірик М.А. Парадигма державної інноваційної політики країн ЄС / М.А. Кірик // Бізнесінформ. – 2014. - № 12. – С.159-162

19.Федулова Л.І. Технологічна політика: глобальний контекст та українська практика: монографія / Л.І. Федулова. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – С.362

20.Малицкий Б.А. Неолиберализм и кризис развития экономики. Формула кризиса. – К.: Феникс, 2009. – 64 с.

References

1. Bondaruk N.V. Derzhavna polityka rozvytku innovatsiynoho potentsialu rehioniv Ukrayiny : avtoref.dys.dokt. nauk z derzh.upravl. 25.00.02.

2. Vstanovlennya priorytetiv dlya innovatsiy ta tekhnolohichnoho rozvytku/ Analiz dosvidu YeS ta inshykh krayin / tekst pidhotovlenyy Kimmo Vil»yamaa : http://www.modeemi.fi/~flux/nntpgw.pl?view=messages.

3. Freeman C. The «National System of Innovation» in historical perspective // Cambridge Journal of Economics. – 2003. – vol. 19. – N. 1. – p. 5 – 24.

4. Lebedyeva L.V. Suchasna innovatsiyna polityka derzhavy v Ukrayini:problemy ta perspektyvy reformuvannya // Efektyvna ekonomika. – 2014. – # 1.

5. Butyrs'ka I.V. Osoblyvosti formuvannya derzhavnoyi innovatsiynoyi polityky : http:// www.rusnauka.com/29_DWS_2009/Economics/53704.doc.htm.

6. Lysyuk V.M., Skrypnyk M.H. Innovatsiyna polityka – osnova modernizatsiyi ekonomiky derzhavy // Ekonomika: realiyi chasu. – 2013. – # 1(6). – S.147-152

7. Yelets' O. P. Derzhavne rehulyuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti : www.kpi.kharkov.ua/ archive /Naukova_periodyka /72011_20.pdf.

8. Lebedyeva L.V. Suchasna innovatsiyna polityka derzhavy v Ukrayini: problemy ta perspektyvy reformuvannya // Efektyvna ekonomika. – 2014. – # 1.

9. Fedulova L.I., Mazaraki A.A.,. Androshchuk H.O. Innovatsiyna polityka: pidruchnyk – K.: Kyyiv. nats. torh.-ekon. un-t. – 2012. – 604 s.

10.Rossokha V.V., Sokolov D.O. Shlyakhy zabezpechennya innovatsiyno-tekhnolohichnoho rozvytku // Ahroinkom. – 2013. – # 7-9. – S. 48-56.

11.Ofitsiynyy sayt prohramy SBIR : http://www.sbir.gov/past-awards?program=SBIR.

12.Heyets' V.M. Priorytety natsional'noho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiynykh vyklykiv: [monohrafiya]: u 2.ch. – Ch. 1 / za red. V.M. Heytsya, A.A. Mazaraki. – K.: Kyyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2008. – 273 s.

13.Stratehiya innovatsiynoho rozvytku Ukrayiny na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv / avtory-uporyadnyky : H.O. Androshchuk, I.B. Zhylyayev, B.H. Chyzhevs'kyy, M.M. Shevchenko. – K. : Parlament·s'ke vyd-vo, 2009. – 632 s.

14.Nauka stran Evropы na porohe III tыsyacheletyya / E.V. Avsenev, Y.Yu. Ehorov, V.Y. Karpov, A.A.Slonyskyy. – K. : NYY stratystyky, 1999. – 205 s.

15.Harmashova O.P. Priorytetni napryamy innovatsiynoho zabezpechennya konkurentospromozhnosti Ukrayiny // Visnyk SevNTU : zb. nauk. pr. Vyp. 130/2012. Seriya : Ekonomika i finansy. – Sevastopol', 2012. – S. 48-55.

16.Ukaz Prezydenta Ukrayiny «Pro zatverdzhennya natsional'noyi doktryny reformuvannya ta rozvytku ahroprodovol'choho kompleksu Ukrayiny» (Proekt) vid 07.09.2010. : www.minagro.kiev.ua.9.

17.Bova T.V. Priorytety derzhavnoyi innovatsiynoyi polityky na derzhavnomu ta rehional'nomu rivnyakh // Naukovi pratsi. Derzhavne upravlinnya. – 2010. – Vypusk 135. – S.104-108

18. Kiryk M.A. Paradyhma derzhavnoyi innovatsiynoyi polityky krayin YeS // Biznesinform. – 2014. - # 12. – S.159-162

19.Fedulova L.I. Tekhnolohichna polityka: hlobal'nyy kontekst ta ukrayins'ka praktyka: monohrafiya. – K.: Kyyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2015. – S.362

20.Malytskyy B.A. Neolyberalyzm y kryzys razvytyya эkonomyky. Formula kryzysa. – K.: Fenyks, 2009. – 64 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА:
Мельник Людмила Юріївна, докторант, к.е.н.,
Уманський національний університет садівництва,
e-mail: liudmyla.melnyk21@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Мельник Людмила Юрьевна, докторант, к.э.н.,
Уманский национальный университет садоводства,
e-mail: liudmyla.melnyk21@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Melnyk Liudmyla, doctoral candidate, candidate of economic Sciences,
Uman national University of horticulture,
e-mail: liudmyla.melnyk21@gmail.com

УДК:378.147:005.336.4:658:621(477)

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ ЄВРОПИ

Осаул А.О.

У статті доведено, що політика сталого розвитку в управлінні інтелектуальним капіталом підприємств машинобудування Європи найбільш ефективно впливає на конкурентну позицію підприємств, результати їхньої діяльності. Навчання на робочому місці та учнівство розглядаються як основа внутрішньо-корпоративної стратегії управління інтелектуальним капіталом, а також як невід'ємна частина соціальної відповідальності бізнесу. Продемонстровано, що індивідуальне і професійне навчання на промислових підприємствах є широко вживаними практиками, описаними багатьма авторами в науковій літературі. Наголошено, що найбільш конкурентні підприємства галузі вживають заходи з формування належних навичок та розвитку можливостей своїх співробітників. Сформульовано основні компетенції необхідні технічному персоналу, який працює на підприємствах машинобудування Європи, в тому числі вузько спеціальні інженерні навички, технологічні, культурні, лінгвістичні компетенції, вміння працювати з інформаційно-комп`ютерними технологіями. Виокремлено переваги професійного навчання, в тому числі внутрішньо-корпоративного навчання та учнівства. Вивчено досвід німецьких автомобілебудівних підприємств та їхніх підрозділів за кордоном щодо трирівневої програми професійної освіти, яка містить конвергенцію теоретичних та практичних навичок та втілюється або в формі укладання постійного контракту з учнем, або переходом його до роботи до підприємств-суміжників, або подальше навчання в університеті. Наведено аналіз процесу реалізації політики професійного навчання на підприємствах машинобудування Німеччини. Зазначено, що переваги від використання програм професійної освіти переважають над витратами на їх проведення, адже дозволяють уникнути витрат на рекрутинг, апробаційний період, знизити рівень плинності кадрів.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал, управління інтелектуальним капіталом, знання, професійне навчання, учнівство.*

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМ КАПИТАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ ЕВРОПЫ

Осаул А.А.

В статье доказано, что политика устойчивого развития в управлении интеллектуальным капиталом предприятий машиностроения Европы наиболее эффективно влияет на конкурентную позицию предприятий, результаты их деятельности. Обучение на рабочем месте и ученичество рассматриваются как основа внутренней корпоративной стратегии управления интеллектуальным капиталом, а также как неотъемлемая часть социальной ответственности бизнеса. Продемонстрировано, что индивидуальное и профессиональное обучение на промышленных предприятиях является широко применяемыми практиками, описанными многими авторами в научной литературе. Отмечено, что наиболее конкурентные предприятия отрасли принимают меры по формированию надлежащих навыков и развития возможностей своих сотрудников. Сформулированы основные компетенции необходимые техническому персоналу, который работает на предприятиях машиностроения Европы, в том числе узко специальные инженерные навыки,

 © Осаул А.О., 2016

технологические, культурные, лингвистические компетенции, умение работать с информационно-компьютерными технологиями. Выделены преимущества профессионального обучения, в том числе внутреннего корпоративного обучения и ученичества. Изучен опыт немецких машиностроительных предприятий и их подразделений за рубежом по внедрению трехуровневой программы профессионального образования, которая включает конвергенцию теоретических и практических навыков и воплощается или в форме заключения постоянного контракта с учеником, или переходом его к работе на смежных предприятиях, или дальнейшего обучения в университете. Приведен анализ процесса реализации политики профессионального обучения на предприятиях машиностроения Германии. Отмечено, что преимущества от использования программ профессионального образования преобладают над расходами на их проведение. Они позволяют избежать затрат на рекрутинг, апробационные период, снизить уровень текучести кадров.

Ключевые слова: *интеллектуальный капитал, управление интеллектуальным капиталом, знания, профессиональное обучение, ученичество.*

VOCATIONAL TRAINING AS A TOOL OF INTELLECTUAL CAPITAL MANAGEMENT EFFICIENCY IMPROVEMENT OF EUROPEAN MECHANICAL ENGINEERING ENTERPRISES

Osaul A.A.

It is proved that the policy of sustainable development in the intellectual capital management of Europe's mechanical engineering enterprises has the most sufficient impact on the competitive position, the performance. Vocational training and apprenticeships are considered as the basis of internal corporate intellectual capital management strategy, as well as an integral part of business social responsibility. It has been demonstrated in the article that individual and vocational training at industrial enterprises is a widely used practice, described by many authors in the academic literature. It was noted that the most competitive enterprises of the industry are taking steps to establish appropriate training and development opportunities for their employees. The basic competence necessary for technical staff that works at the European mechanical engineering companies, including narrowly specialized engineering skills, technological, cultural, linguistic competence, ability to work with information and computer technologies are represented. The benefits of vocational training, including internal corporate training and apprenticeship are highlighted. The experience of German mechanical engineering enterprises and their units abroad concerning introduction of vocational education three-level program that includes the convergence of theoretical and practical skills and is being implemented or in the form of the conclusion of a permanent contract with the trainee, or his transfer to adjacent enterprises, or further study at university is studied. Analysis of the implementation of vocational training policy at the enterprises of mechanical engineering in Germany are given. It was noted that the benefits from the use of vocational training programs outweigh the costs of their implementation. They allow to avoid recruitment, approbation period costs, reduce staff turnover.

Keywords: *intellectual capital, management of intellectual capital, knowledge, training, apprenticeship.*

Постановка проблеми. Підприємства машинобудування є унікальними за своєю природою, з притаманними кожному з них індивідуальними підходами до ефективного управління найважливішим стратегічним ресурсом – інтелектуальним капіталом. Підприємства галузі визначають специфіку структури інтелектуального капіталу та упродовж історії існування на ринку набувають досвід впливу наявного інтелектуального капіталу на продуктивність діяльності. Крім того, підприємства розробляють та здійснюють стратегії управління інтелектуальним капіталом, який є основою їх конкурентних переваг і сприяє досягненню поставлених основних цілей розвитку. Професійне навчання є важливим інструментом реалізації стратегії управління інтелектуальним капіталом підприємства, адже являє собою систему вивчення й адаптації підприємства до глобальних ринкових зрушень. Ефективні та прибуткові промислові підприємства вживають заходи з формування належних навичок та розвитку можливостей співробітників. Покращення структури управління інтелектуальним капіталом має важливе значення, оскільки дозволяє здійснювати більш легкий доступ до інформації, сприяє вдосконаленню процесів навчання, в тому числі в групах; постійне самовдосконалення і задоволеність роботою співробітників накладають відбиток на інноваційну стратегією підприємства. Таким чином, одночасне створення середовища, орієнтованого на навчання, а також фокусування на інноваціях, технологіях, культурі та безпосередній виробничій діяльності допомагає підприємству максимально використовувати виробничий потенціал для забезпечення конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії організації розглядають індивідуальне і професійне навчання як взаємозалежні явища. Індивідуальне і професійне навчання на промислових підприємствах – це широко вживані практики, описані в науковій літературі. Перша група досліджень акцентує увагу на організаційній теорії навчання, і в першу чергу стосується особливостей процесу навчання підприємств як складних систем. Друга група теорій ставить за мету дати відповіді на запитання про методи, які характеризують ефективні й схильні до адаптації підприємства, і процеси, які полегшують навчання на підприємстві [1; 2].

Д. Перкінс, К. Бесс, Д. Купер стверджують, що ті підприємства, які здійснюють навчання організаційним стратегіям мають більший організаційний потенціал і протистоять змінам у зовнішньому бізнес-середовищі набагато легше. Учені припустили, що більший розвиток потенціалу інтелектуального капіталу мають ті підприємства, які уповноважують співробітників і фрілансерів на індивідуальному рівні

шляхом надання можливостей для навчання та участі в прийнятті корпоративних рішень [3]. Гефарт М.А., Марсік В.Дж. стверджують, що в процесі розвитку підприємства створюються особливі «ментальні карти», які акумулюють інформацію про поведінку, норми, цінності співробітників протягом тривалого періоду часу. Вони створюють ключові компетенції, які являють собою колективне навчання всіх поколінь співробітників, в минулому і сьогоденні [4]. Аналіз секторальних особливостей розвитку організаційного навчання, формування необхідних навичок та компетенцій у сфері машинобудування країн Європи зазначається в доповіді «Вступ до машинобудування: Дослідження конкурентоздатності сектору машинобудування ЄС» [5]. У прогнозі «Майбутні навички потрібні Європі» вивчається попит на фахівців, технічних спеціалістів у промисловості з окремим виділенням інженерів і технічних спеціалістів, які працюють у галузі машинобудування. Оскільки робоча сила з технічними навичками постійно має високий попит у всіх європейських країнах, це підсилює конкуренцію серед підприємств машинобудування, а особливо з боку підприємств аерокосмічної та автомобільної промисловості [6]. Статистика залучення висококваліфікованих носіїв інтелектуального капіталу в сферу машинобудування представлена в доповідях Німецької асоціації електротехнічної промисловості та електроніки (ZVEI) [7].

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження сучасних особливостей професійного навчання на підприємствах машинобудування європи на прикладі підприємств німеччини, виявлення переваг внутрішньокорпоративного навчання, характеристика вмінь і навичок необхідних інженерам, які працюють у галузі машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Машинобудування є однією з найбільших галузей промисловості в економіці європи з точки зору кількості підприємств, зайнятості, виробництва, а також генерування доданої вартості. Відносно висока інтенсивність виробництва сучасних машинобудівних підприємств Європи пояснюється наступними трьома факторами:1) переважно дрібносерійним і штучним виробництвом; 2) високими вимогами до кваліфікації персоналу; 3) істотними, відносно складними вимогами щодо взаємодії між виробництвом, проектуванням та плануванням [8].

У зв'язку з тим, що по всьому світу збільшується кількість виробничих потужностей підприємств машинобудування, життєво важливим для забезпечення конкурентоспроможності сектора є поліпшення ситуації в сфері інновацій та досліджень. Ситуація, що склалася пояснює високий попит з боку роботодавців на таку робочу силу, яка б завдяки специфічним навичкам стала часткою внутрішньої корпоративної структури для більш ефективного проникнення на ринки, захисту бізнесу від нечесної конкуренції. Роботодавці у сфері машинобудування, в свою чергу, докладають зусиль для впровадження таких механізмів утримання працівників на робочому місці, які в першу чергу пов`язані з мотивацією до навчання протягом на підприємстві.

На тепер на всіх економічних рівнях спостерігається інтеграція знань і технологій, яка справляє істотний вплив на інновації та конкурентоспроможність у машинобудівній промисловості. Якщо підприємства у сфері машинобудування спрямовуватимуть свої стратегії в напрямку пошуку конвергентних технологій і знань, то отриманий рівень конкурентоспроможності, вимагатиме такого технічного персоналу (від кваліфікованих робітників до інженерів), який буде здатним використовувати ноу-хау і мульті-дисциплінарні методи роботи в кросс-функціональних командах, отримувати додаткові знання, наприклад, у сфері ІКТ, на основному в робочому місці. Детальна оцінка майбутніх потреб у кваліфікації робітників варіюється на рівні країн та суб-секторів. Аналіз ситуації на ринку робочої сили країн Європи демонструє неоднорідність потреб підприємств машинобудування, адже різними є рамкові умови ведення бізнесу, технології, бізнес-моделі, ринки, локалізація в глобальних ланцюжках прирощення цінності й продуктивність праці в цілому. В країнах Європи асоціації та спілки, в які входять підприємства машинобудування пропонують чисельні ініціативи з розвитку професійного навчання, розширення можливостей осіб, які спеціалізуються в інженерній справі та суміжних спеціальностях.

Найкращим прикладом реалізації політики професійного навчання промисловими роботодавцями є практика Німеччини, сектор машинобудування якої надає роботу більше ніж 1 млн. осіб. Робітники в машинобудуванні мають відмінні навички, належну кваліфікацію для виконання складних завдань. Проте, на думку експертів галузі, робоча сила повинна отримувати постійний професійний розвиток. Для цілей навчання Асоціацією машинобудівної промисловості VDMA з 2011 р. втілюється проект «Maschinenhaus – кампус для інженерів», метою якого є підвищення успішності студентів у сфері машинобудування й електротехніки в усіх німецьких університетах. Реалізація проекту проявляється в підтримці академічної успішності студентів, зниженні високих відсотків відрахувань, збільшенні кількості інженерів на ринку праці Європи. Проект «Maschinenhaus» складається з теоретичної фази, яка спрямована на пошук причин відрахувань студентів технічних спеціальностей з університетів і способів підвищення успішності студентів, шляхом вдосконалення викладацької практики, системи управління навчальним процесом, а також практичної фази, розділеної на п'ять підпроектів, які безпосередньо підсилюють теоретичні навички. Практична фаза «Maschinenhaus» була розпочата в 2013 р. і включає в себе трансферний проект, нагороду університету «Кращий Maschinenhaus», обмін досвідом у рамках Maschinenhaus, інструментарій Maschinenhaus, а також в обговорення та аналіз умов викладання в університеті [9].

Трансферні проекти є найбільшим підпроектом VDMA, в рамках якого запропоновані індивідуальні консультації та обговорення для представників факультетів та шкіл із машинобудування та електротехніки.

Представники асоціації проводять майстер-класи з університетами, які беруть участь в ініціативі «Maschinenhaus – кампус для інженерів». У 2014 р. в Північній Рейн-Вестфалії відбувся перший обмін досвідом на регіональному рівні. Ідея VDMA полягала в тому, щоб підтримувати обмін між сусідніми університетами, обговорити питання, щодо спеціалізованого навчання на рівні регіону або державі, а також політичні умови. VDMA опублікувала «Інструментарій Maschinenhaus», який містить близько 60 прикладів методик із практики університетів по окремих заходам навчання, що засновані на результатах дискусій між представниками університетів та Асоціації машинобудівної промисловості щодо проектів в області передачі і обміну досвідом в рамках Maschinenhaus. Крім того, для розробки нових програм підготовки спеціалістів у металургійній та електротехнічній промисловості VDMA вже уклала договори з професійними асоціаціями IG Metall, Gesamtmetall і ZVEI. Остання пропонує університетам дослідницький модуль «Інтегроване управління бізнес-процесами» як доповнення до навчальної програми. Це допомагає формувати навички з технологічної експертизи, пов'язуючи теоретичні основи знань із практикою.

З метою сприяння популяризації технічних спеціальностей серед випускників шкіл та університетів Асоціація німецьких верстатобудівників (VDW) стала засновником Фонду молодіжної освіти та розвитку. Цей фонд має за мету підняти попит серед молодих людей на навчання в професійно-технічних навчальних закладах, а також на підприємствах галузі.

Система професійного навчання на підприємствах Німеччині привертає в наш час більше уваги, ніж будь-коли раніше. За даними Федерального агентства зайнятості частка учнів до всіх працівників в німецькій машинобудівній промисловості склала 6,6% в 2014 р. З початку цього десятиліття вона завжди була вище шести відсотків, і це значно вище, ніж в середньому в обробній промисловості (5,3% в грудні 2014 р.). 15% учнів – це жінки. Власні дослідження Асоціації VDMA показують, що компанії-члени VDMA доклали багато зусиль в підготовці молодих талантів. Частка учнів у загальній кількості найманих робітників галузі склала 7,1% в 2014 р., тим не менш 13% машинобудівних підприємств не змогли заповнити всі відкриті позиції для учнів. У порівнянні з іншими галузями промисловості для машинобудування характерною є висока частка установ, які беруть участь в процесі навчання (41,5%). Аналогічні частки для обробної промисловості і економіки в цілому склали відповідно 33,7% і 21,3% в 2012 р. [10].

Німецькі підприємства машинобудування ефективно використовують систему професійної освіти, яка поєднує навчання, яке відбувається на підприємстві, й відвідування професійних шкіл. Підприємства надають стажерам практичне навчання протягом 3-4 днів на тиждень, у той час як професійна школа забезпечує теоретичну частину в решту днів. Фахівці підприємств відіграють провідну роль у процесі «навчання на робочому місці», наприклад, визначають технічний зміст навчального курсу згідно з вимогами підприємства, стандарти до перевірки знань. Деякі підприємства галузі є вузько спеціалізованими, тому їхні стажери отримують додаткове навчання в Палатах ремесел. Такі послуги доповнюють навчання всередині підприємств та сприяють збільшенню числа підприємств, які пропонують навчання, зростанню кількості навчальних місць. Система «між-фірмового навчання» отримує значне фінансування з боку Федерального міністерства економіки. Наприклад, Bombardier Transportation здійснює комерційне, технічне й пов'язане зі сферою продажів навчання, для того, щоб гарантувати конкурентоспроможність і успішність в майбутньому, пропонує високу якість професійної освіти у співпраці з зовнішніми навчальними закладами, а також з використанням наших власних навчальних центрів у Герлиці і Зігені.

Процес професійного навчання забезпечується інструкторами та вчителями, які здійснюють процес навчання згідно з нормативними вимогами. Йдеться як про володіння спеціальними знаннями й особистими здібностями, так і наявність необхідних для навчання навичок, які перевіряються за допомогою незалежного оцінювання. Наприклад, важливим елементом професійної підготовки в верстатобудуванні є отримання кваліфікації і підвищення кваліфікації інструкторів і вчителів. Станом на 2012 р. Фонд молодіжної освіти та розвитку надав технічну кваліфікацію в області CAM (автоматизоване виробництва) більш ніж 1,850 інструкторам і вчителям, які відвідали 185 навчальних курсів. Одночасно для інструкторів та викладачів курсів у співпраці з виробниками рульових механізмів і представниками професійно-технічних навчальних закладів були розроблені 23 комплекти якісних методичних матеріалів щодо використання систем CNC (автоматична система числового програмного управління), CAD (система автоматизовного проектування), CAM (автоматизована система управління виробництвом). Отримані результати свідчать про зростання практичної значущості використання зазначених методичних підходів у професійному навчанні. Проект KiBa-Kompetenzinitiative Berufsausbildung (ініціатива професійного навчання) започаткований Фондом для підвищення рівня кваліфікації серед інструкторів підприємств верстатобудування. Близько 2000 інструкторів, більшість з яких працюють в середніх компаніях та пропонують професійне навчання в сфері верстатобудування отримали консультації та навчання [11].

Зазвичай переваги від надання програм професійної підготовки на підприємстві є більшими ніж пов'язані з навчанням витрати, у тому числі витрати на виплати стажерам з першого дня навчання. Головна перевага полягає в тому, що підприємства мають можливість зберегти своїх колишніх стажерів шляхом укладання постійного контракту. Подібний спосіб примноження інтелектуального капіталу підприємства дозволяє уникнути витрат пов`язаних із рекрутингом, випробувальним терміном, зменшити рівень плинності кадрів.

Окремим напрямком професійного навчання на підприємствах машинобудування є учнівство, що традиційно асоціюється з навчанням для «середніх» рівнів кваліфікації. Залежно від професії та рівня

базових знань, учнівство триває від двох до трьох з половиною років. Протягом цього періоду, учні отримують допомогу від підприємства в середньому розмірі 650 євро на місяць. Учні, що успішно закінчили навчання часто приймаються на роботу на постійній основі, отримують можливість брати участь у програмах стажування, щоб стати майстром або інженером із сертифікатом державного зразку. Міжнародний концерн Sulzer AG, який спеціалізується на виробництві і сервісному обслуговуванні промислових машин і устаткування, технологій обробки поверхонь і обертового обладнання пропонує на підприємствах Німеччини програми учнівства, які покликані переконати учня в тому, що його досвід в Sulzer забезпечує значну цінність як власного професійного розвитку та успіху підприємства. Мета програми учнівства полягає в тому, що учень зможе створити свою власну внутрішню мережу, взаємодіяти з колегами по всьому світу. Стратегія міжнародного концерну кореспондується з баченням німецьких машинобудівників, які висувають багато вимог щодо групової співпраці інженерів з персоналом інших підрозділів: відділу бюджетування проектів із фінансовим відділом, відділу планування з проектними менеджерами або відділом продажів. Фокусування здійснюється на конкурентній ситуації, ціноутворенні або контролі якості. Хоча не можна отримати всі знання в університеті, персонал підприємств галузі співпрацює в тісному зв`язку з різними функціональними відділами, надає інформацію про результати власної діяльності експертам інших галузей, адже оцінка внеску фінансових ресурсів, досліджень, наданих послуг, отриманих патентів чи укладених торгових угод у поточне конкурентне положення є невід`ємною складовою управлінської стратегії. Визнаний лідер у виробництві авіаційних двигунів холдинг MTU також проводить політику сталого розвитку в управлінні інтелектуальним капіталом, співпрацює з Технічним Університетом Мюнхена й Брауншвайга, Технічним університетом прикладних наук Вільдау. Квота учнів на підприємстві складає 4,5 %. Досягнення політики учнівства є проявом прагнення менеджменту підприємства до створення й підтримку робочих місць на місцях. Головною особливістю програм учнівства, які MTU впроваджує в усіх регіональних підрозділах, у тому числі за кордоном, є засвоєння методів роботи на конвеєрі, з ручними інструментами, верстатами з ЧПУ, млинами, токарними верстатами, оволодіння методами контролю якості будь-яких інструментів. Підприємство пропонує три основні напрямки кар`єри після завершення програми учнівства: укладання контракту з MTU, робота на інших підприємствах галузі, отримання вищої освіти із гарантованою практикою на заводах MTU протягом всього періоду навчання [12]. MTU, як і решта підприємств галузі усвідомлює, що політика в сфері професійного навчання як елемент внутрішньокорпоративної стратегії управління інтелектуальним капіталом є проявом корпоративної соціальної відповідальності. Важливим принципом реалізації стратегії управління інтелектуальним капіталом підприємства є надання привабливих робочих місць і програм навчання в високо-складному високотехнологічному навколишньому середовищі, а інноваційні умови праці сприяють забезпеченню здорової збалансованої робочої практики.

Висновки. Оскільки тема сталих виробничих процесів стає дедалі важливішою, актуальним виявляється пошук способів реалізації стратегій утримання конкурентоспроможності та стійкості в мінливому бізнес-середовищі. Стійкість є одним із мегатрендов, які за прогнозами будуть впливати на промислове виробництво в найближчі два-три десятиліття. Подальше поглиблення географічної диверсифікації, підсилення конкуренції з боку країн, що розвиваються накладають відбиток на управління підприємствами галузі. Інновації є відповіддю на ці нові глобалізаційні виклики. Отже, тісний зв'язок між реалізацією інноваційного потенціалу європейського машинобудування, технологічні прориви, формування та накопичення якісного інтелектуального капіталу розглядаються через призму навичок та професій актуальних на сучасному глобалізованому ринку праці. Перевіреним інструментом політики управління інтелектуальним капіталом підприємств машинобудування Європи є професійне навчання, яке зміцнює робочі місця, збільшує інтерес до професії, залучає до навчання молодь та жінок, та відбувається в співпраці з університетами, фаховими школами, палатами ремесел. Передача досвіду в професійному навчанні німецьких машинобудівних компаній є предметом кооперації з бізнес-партнерами. Методичні матеріали перекладаються іншими європейськими мовами, в перспективі проведення навчання роботі з системами CNC/CAD/CAM англійською мовою. Участь підприємств галузі в освітніх самітах на європейському рівні формують основу для визначення шляхів подальшої співпраці та сприяють зміцненню взаємної європейської прихильності розвитку технічних навичок, які мають попит.

Список використаних джерел

1. Сенге П. Пятая дисциплина. Искусство и практика самообучающейся организации. – Доп. издание. – Москва: Олимп-Бизнес, 2009. – 448 с.

2. Burgoyne J. Creating a learning organization [Electronic resource] // RSA Journal. – Vol. CXL. – No. 5428. – April 1992. – Pp. 321-333. – Available at: https://www.researchgate.net/publication/247924132_ The_Learning_Company_A_Strategy_of_Sustainable_Development

3. Perkins D. Community organizational learning: Case studies illustrating a three-dimensional model of levels and orders of change / D. D. Perkins, K. D. Bess, D. G. Cooper // Journal of Community Psychology. – 2007 – 35(3). – Pp. 303-328.

4. Gephart M. A. Learning organizations come alive [Electronic resource] / M. A. Gephart, V. J. Marsick, M. E. Van Buren // Training & Development. – 1996. – 50(12). – Pp.34-36. – Available at: https://www.questia.com/magazine/1G1-19045456/learning-organizations-come-alive

5. An introduction to Mechanical Engineering: Study on the Competitiveness of the EU Mechanical Engineering Industry. Within the Framework Contract of Sectoral. Competitiveness Studies – ENTR/06/054. Final Report Munich. – 01 February 2012. – 320 p.

6. Future skill needs in Europe: Synthesis report. Medium-term forecast [Electronic resource]. – Available at: \www/URL:http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/4078

7. Education & Research. Engineers yesterday and today – from technical tinkerers to multi-talented experts [Electronic resource]. – Available at:http://www.zvei.org/en/subjects/education-research/Pages/Engineers-yesterday-and-today-from-technical-tinkerers-to-multi-talented-experts.aspx

8. Mechanical Engineering. Importance of Mechanical Engineering Sector [Electronic resource]. – Available at: http://ec.europa.eu/growth/sectors/mechanical-engineering_en

9. Weber T. Background and Theory [Electronic resource]. – Available at: http://www.vdma.org/article/-/articleview/5034035

10. Krebs S. Figures on Vocational Training [Electronic resource]. – Available at: http://www.vdma.org/article/-/articleview/748719?…

11. Schmidt T. The German way to raise skills in the machine tool industry [Electronic resource]. – Available at: http://www.cecimo.eu/site/publications/magazine/skills/

12. Minter S. Closing the Skills Gap One Apprentice at a Time [Electronic resource] // IndustryWeek. – Dec 14, 2015. Available at:http://www.industryweek.com/MTU-mentoring

References

1. Senge, P. (2009), «The fifth discipline. Art and practice of learning organization», Moscow: Olymp business, 448 pp.

2. Burgoyne, J. (1992)»Creating a learning organization», RSA Journal, Vol. CXL, No. 5428, Pp. 321-333 : https://www.researchgate.net/publication/247924132_The_Learning_Company_A_Strategy_of_Sustainable_Development (access July 5, 2016).

3. Perkins, D. D., Bess, K. D., Cooper, D. G., Jones, D. L., Armstead, T., & Speer, P. W. (2007) «Community organizational learning: Case studies illustrating a three-dimensional model of levels and orders of change», Journal of Community Psychology, 35(3), Pp. 303-328.

4. Gephart, M. A, Marsick, V. J., Van Buren, M. E, & Spiro, M. S. (1996) «Learning organizations come alive», Training & Development, 50(12), Pp. 34-36 : https://www.questia.com/magazine/1G1-19045456/learning-organizations-come-alive (access July 7, 2016).

5. «An introduction to Mechanical Engineering: Study on the Competitiveness of the EU Mechanical Engineering Industry. Within the Framework Contract of Sectoral. Competitiveness Studies» (2012), ENTR/06/054, Final Report, Munich, 320 pp.

6. «Future skill needs in Europe: Synthesis report. Medium-term forecast» : \www/URL:http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/4078 (access July 17, 2016).

7. «Education & Research. Engineers yesterday and today – from technical tinkerers to multi-talented experts» : http://www.zvei.org/en/subjects/education-research/Pages/Engineers-yesterday-and-today-from-technical-tinkerers-to-multi-talented-experts.aspx (access August 1, 2016).

8. «Mechanical Engineering. Importance of Mechanical Engineering Sector» : http://ec.europa.eu/growth/sectors/mechanical-engineering_en (access August 3, 2016).

9. Weber, T. «Background and Theory», available at: http://www.vdma.org/article/-/articleview/5034035 (access July 30, 2016).

10. Krebs, S. (2015) «Figures on Vocational Training» : http://www.vdma.org/article/-/articleview/748719 (access July 24, 2016).

11. Schmidt, T. «The German way to raise skills in the machine tool industry» : http://www.cecimo.eu/site/publications/magazine/skills/ (access July 22, 2016).

12. Minter, S. (2015) «Closing the Skills Gap One Apprentice at a Time, IndustryWeek : http://www.industryweek.com/MTU-mentoring (access July 26, 2016).

ДАНІ ПРО АВТОРА
Осаул А.О., старший викладач
Запорізький національний університет
Україна, 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66
e-mail: alinaosaul@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Осаул А.А., старший преподаватель
Запорожский национальный университет
Украина, 69600, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66
e-mail: alinaosaul@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Osaul A.A., senior lecturer

Zaporizhya National University
Ukraine, Zaporizhya, Zhukovsky str., 66
e-mail: alinaosaul@ukr.net

ЕТНОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЕТНОЕКОНОМІКИ

Павлов К.В.

Ключові слова: *етноменеджмент, етноекономіка, національні моделі менеджменту, етнічні особливості систем управління.*

ЭТНОМЕНЕДЖМЕНТ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ЭТНОЭКОНОМИКИ

Павлов К.В.

В последнее время интенсивно развивается этноэкономика – наука об особенностях экономического поведения разных этносов. Учитывая, что менеджмент является важнейшей частью системы общественного воспроизводства, весьма актуальным представляется формирование и развитие этноменеджмента как ключевого направления этноэкономики. Этноменеджмент как перспективное научное направление посвящен исследованию различных национальных и этнорегиональных моделей менеджмента и систем управления воспроизводственными процессами. Изучение этнических моделей менеджмента осуществляется на основе использования методов общей теории систем и факторного анализа. Таким образом, в статье осуществляется анализ различных национальных и этнорегиональных моделей менеджмента, в том числе российской модели менеджмента, выявляются позитивные и негативные аспекты этих моделей и систем управления, а также определяются возможности использования некоторых элементов различных национальных моделей менеджмента в российских условиях хозяйствования.

Ключевые слова: *этноменеджмент, этноэкономика, национальные модели менеджмента, этнические особенности систем управления.*

ETNOMANAGEMENT AS PART ETNOECONOMY

Pavlov K.V.

Recently intensively etnoeconomy - the science of the economic behavior of the features of different ethnic groups. Given that management is an essential part of the system of social reproduction, it seems highly relevant formation and development as a key direction etnomanagement etnoeconomy. Etnomanagement as a promising scientific field devoted to the study of various national and ethno-regional patterns of management and control systems of the reproduction process. The study of ethnic patterns of management is based on the use of methods of general systems theory, and factor analysis. Thus, the article is carried out the analysis of various national and etno-regional management models, including the Russian model of management, identify positive and negative aspects of these models and management systems, and identifies the possibility of using some of the elements of different national models of management in Russian economic conditions.

Keywords: *etnomanagement, etnoeconomy, national model of management, ethnic characteristics of control systems.*

Целенаправленное изучение различных наций и народностей в рамках различных наук ведется уже достаточно давно. Наряду с особенностями исторического развития разных народностей постепенно выявляются общие законы и закономерности функционирования этносов, определяются экономические, социальные, демографические и экологические факторы их существования. Важную роль при этом играет анализ взаимосвязи этнических и социально-экономических процессов, исследование национальных особенностей экономического поведения. При изучении этой проблемы выделяют несколько принципиально различных точек зрения.

В соответствии с марксистским подходом и, прежде всего, учением о базисе и надстройке, а, также учитывая связь с законом соответствия производственных отношений характеру и уровню развития производительных сил этнические процессы определяются степенью развитости производственных отношений, которые в свою очередь зависят от характера и уровня производительных сил. В учении М. Вебера просматривается прямо противоположный подход: один из важнейших элементов существования этноса-идеология (в работах М. Вебера речь идет прежде всего о протестантской этике) - в значительной степени определяет уровень развития экономики и производственных отношений. Как показывают различные исследования, истина, что называется, лежит посередине.

В частности, об этом свидетельствует анализ так называемых традиционных восточных обществ, где, как известно, психология проживающих в них народностей отличается крайним консерватизмом, в следствии чего новации ими воспринимаются с большим трудом. Кстати, даже в ортодоксальном марксизме можно выделить несколько особняком стоявшую концепцию об азиатском способе производства, в которой несмотря на характерный для этой формы марксизма экономический детерминизм

 © Павлов К.В., 2016

по существу констатировалась определяющая роль азиатских традиций и восточной психологии в процессе влияния их на характер и уровень развития производственных отношений. Таким образом, целесообразнее, на наш взгляд, искать не первопричину в цепочке «производительные силы - производственные отношения - этнос», а изучать взаимодействие и взаимовлияние различных составляющих этой цепочки.

В частности, большое значение имеет исследование влияние национальной психологии на экономику и наоборот. Так, уже Дж. М. Кейнс отмечал, что на поведение в сфере экономики заметное влияние оказывают особенности национальной психологии. В своем основном научном труде «Общая теория занятости, процента и денег» он писал, что англичане, например, делают инвестиции в основном ради ожидаемого дохода, тогда как американцы, инвестируя капитал, руководствуются в основном ожиданиями повышения его ценности (т. е американцы проявляют повышенную склонность к спекуляции и менее тяготеют к прогнозам ожидаемого фактического дохода).

Многие исследователи выделяют также характерные для других этносов и серьезно влияющие на состояние экономики черты национальной психологии, скажем, для русских такие, как общинность, государственность и патернализм, которые в значительной мере определяют инерционную составляющую проводимых в последнее время у нас в стране рыночных реформ [1]. В свою очередь немцы - покупатели печатного материала необычайно придирчивы к его качеству, поэтому типографии там используют самую высококачественную печатающую технику. Одной из форм проявления в экономике исторических и национально-психологических особенностей японцев, во многом обусловленных конфуцианским учением как идеологической основой их жизненного уклада, как известно, являются пожизненный найм и ограничения увольнений рабочих, в связи с чем японские фирмы с большой осторожностью осуществляют прием новых кадров к себе на работу и активно автоматизируют производство. Подобных примеров взаимовлияния традиций и национальной психологии на эффективность функционирования социально-экономической системы можно привести еще очень много.

Необходимость интеграции экономики и психологии привела к тому, что уже несколько десятилетий весьма продуктивно развивается такое научное направление как экономическая психология. Однако при необходимости изучения взаимосвязи функционирования этноса и общественного воспроизводства оставаться лишь в рамках экономической психологии совершенно недостаточно, так как национальная психология - лишь один из элементов этносов, которые также еще отличаются друг от друга традициями, обычаями, идеологией, культурой и пр.

Учитывая, что этнос - понятие более широкое, чем национальная психология, целесообразно, на наш взгляд, наряду с экономической психологией развивать и такое научное направление, как этноэкономика, в рамках которого найдут разрешение проблемы определения взаимосвязи этнических и экономических процессов и отношений, выявление этнических особенностей экономического поведения, в том числе рыночной адаптации разных наций и народностей. Иначе говоря, этноэкономика - это наука о взаимосвязи и взаимовлиянии, которое оказывают традиции, обычаи, культура, психология, идеология, религиозные воззрения различных этносов на характер и уровень развития производительных сил и производственных отношений. Как видим, в данном определении по сравнению с ортодоксальным марксизмом с самого начала отвергается всеобщность и обязательность первичности экономических процессов по отношению к этническим. Как уже отмечалось, можно привести огромное число примеров, когда в роли первопричины выступают не экономические явления, а особенности этноса (учитывая возрастающую роль этнических процессов на функционирование различных элементов, сторон и аспектов современного общества, не удивительно, что в последнее время интенсивно формируются и эффективно развиваются такие новые научные дисциплины, как этнополитика, этнопедагогика, этносоциология, этногеография, этнопсихология и ряд других «стыковых» наук [2, 3]). Этноэкономику можно также определить как науку о социально-экономических особенностях поведения разных этносов, что также не противоречит данному нами выше определению этой науки.

В специальной литературе встречаются и иные подходы к определению сущности этноэкономики как нового научного направления. Преимущественно эти подходы относятся к пониманию этноэкономики как науки о развитии национальных производств, особенно о возрождении и развитии народных промыслов, некогда процветающих, но в значительной мере во второй половине XX века по различным причинам утерянных. Причем особенно часто такой вариант понимания этноэкономики связывают с развитием сельской экономики или с дальнейшим развитием титульных наций и народностей, проживающих в республиках, которых в России в настоящее время насчитывается 22 (т.е. практически четвертая часть всех субъектов РФ), а также в национальных округах (очевидно, что оба эти направления тесно связаны между собой).

Данные подходы к пониманию этноэкономики безусловно имеют право на существование, однако они, на наш взгляд, не противоречат предложенному нами подходу, имеющему более общий характер (т.е., иначе говоря, эти подходы по-существу являются частным случаем нашего определения этой науки). Более того, проблема возрождения народных промыслов у удмуртов – одной из титульных наций в РФ, компактно проживающих на территории Удмуртской Республики нами рассматривалось в связи с исследованием процесса импортозамещения и использования как одного из факторов реализации в стране импортозамещающей модели модернизации экономики [4]. В Удмуртии к возрождающимся народным промыслам относится льноводство, которое здесь интенсивно развивалось и в царский период развития страны (конец XIX - начало XX веков), и на первых этапах (20-е – 30-е годы XX века) существования

советской власти. В эти периоды времени Удмуртия входила в тройку регионов, являющихся крупнейшими в стране производителями льна и изделий из него. Во второй половине XX века объемы посевов льна в регионе существенно снизились. В настоящее время лен выращивается в 15 районах Удмуртии, в основном в северной ее части и площади, занятые посевом льна, в последнее время составляют около 15 тыс. га. С 2007 года реализуется республиканская программа «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики», мероприятия которой направлены на увеличение производства льняной продукции и повышение эффективности производства на предприятиях льняного комплекса республики. Значительную роль здесь могут сыграть районные общества потребительской кооперации, которые в свое время оказали существенное влияние в процессе культивирования льна.

Целесообразно также увеличить объемы производства и таких традиционных для удмуртов народных промыслах, как пчеловодство, лесные промыслы, отхожие промыслы (выделка рогож, циновок, кулей, крашение шерстяных, бумажных, холщевых тканей и пряжи). В других республиках России похожая ситуация – в них можно развивать другие виды полузабытых народных промыслов, нередко называемых этноэкономикой. У башкир, например, традиционными народными промыслами были коневодство и кумысоделание, которые в последнее время также интенсивно возрождаются.

В последние десятилетия в теории менеджмента интенсивно изучаются различные национальные, этнические модели менеджмента. Этот процесс реализуется в условиях столь же интенсивно развивающегося нового научного направления, называемого «этноэкономика». В связи с этим, а также учитывая, что система управления является важнейшей частью экономической системы в целом, процесс исследования различных национальных моделей менеджмента, на наш взгляд, по аналогии целесообразно назвать «этноменеджментом».

Всплеск серьезного интереса к анализу этнонациональных моделей менеджмента впервые произошел в 80-х годах XX века, когда японская экономика обогнала экономику СССР и стала второй промышленно развитой экономикой мира, уступая только США. Успех послевоенного развития экономики Японии настолько был разителен, что его окрестили «японским чудом» - по темпам роста экономика Японии существенно превосходила в тот период американскую экономику. Об этом говорят следующие факты: если в 1950 г. ВВП Японии был более чем в 30 раз меньше, чем ВВП США, то уже в 1985 г. это отставание сократилось до 2 раз, что свидетельствует о гораздо более высоком уровне роста производительности труда японской экономики по сравнению с американской.

Стремительное развитие японской экономики в послевоенный период вызвало огромный интерес к модели японского менеджмента, в особенностях которой многие специалисты справедливо видели главную причину японских успехов. В итоге в 80-х годах прошлого века большое число специалистов – менеджеров признало, что в то время японская модель менеджмента была, как минимум, не хуже, чем американская модель. Этому в значительной мере способствовали научные исследования американского ученого японского происхождения У.Оучи, посвященные особенностям японской модели менеджмента. Любая этно-национальная модель менеджмента формируется под влиянием культурных, религиозных политических, социально-экономических, географических факторов.

В общем, под моделью менеджмента обычно понимают совокупность идей и подходов, лежащих в основе системы управления организацией. Одним из самых важных факторов, повлиявшим на формирование японской модели, является религиозный фактор, а именно влияние конфуцианства и буддизма на социальную психологию и культуру японцев. Здесь смело можно утверждать, что данный фактор является одним из важнейших в процессе формирования и более общей – азиатской модели менеджмента (дело в том, что немало схожих черт и признаков в системе управления ряда азиатских стран – кроме Японии это и Южная Корея, и Тайвань, и даже в определенной степени Китай). Главной отличительной чертой японской (азиатской) модели менеджмента является коллективизм в отличии от индивидуализма, лежащего в основе американской модели системы управления [5].

Японская философия управления персоналом основывается на принципах коллективизма, всеобщего согласия, вежливости, патернализма, а также на традициях уважения к старшему. Основной причиной успехов Японии в послевоенный период видят в применяемой ею модели менеджмента, ориентированной на человеческий фактор, при которой большое значение имеет этика бизнеса и когда во внимание принимают интересы не отдельного работника, а, прежде всего, интересы группы людей, интересы коллектива в целом. В связи с этим здесь на первом плане стоят принципы признания и уважения к человеку со стороны окружающих; определения места и роли каждого работника в коллективе, а также первостепенный учет социальных факторов, когда вознаграждение за труд воспринимается сквозь призму социальных потребностей.

Таким образом, в основу азиатского менеджмента заложено создание дружных и эффективно работающих коллективов на основе использования сочетания формальных факторов организации производства с неформальными. В итоге и в Японии, и в Южной Корее фирмы обеспечивают не только доход своим работникам, но и дают им возможность для саморазвития и самовыражения. Это проявляется, в частности, в функционировании «кружков качества», в которые входят рабочие, менеджеры и руководители компаний (в Японии «кружки качества» действуют с 60-х годов XX века, а результатом их функционирования является внедрение на предприятиях страны многих технологических и

организационно-управленческих инноваций), в обязательном награждении за успехи в труде, в сведении перерывов в работе к минимуму, а также в практике поставок точно в срок, которая дает возможность избавиться от громоздких складских помещений и позволяет достичь высокого уровня дисциплины персонала фирмы и эффективных логистических изменений.

Одним из важнейших позитивных аспектов в использовании азиатской модели является гибкий подход к построению структуры управления, а также использование неформальных процедур контроля, в т.ч. группового контроля. Это привело к тому, что еще в 80-е годы прошлого века на фирме «Тойота» впервые в истории была использована матричная организационно-управленческая структура. Этот факт стал отправной точкой широкого распространения в мире нового типа организационно-управленческих структур – органических вместо механических, которые до этого времени являлись основными. Все чаще японский опыт управления перенимают передовые европейские компании. Так, немецкая компания «Порше», оказавшись на грани разорения, обратилась за помощью к японским специалистам. В результате за 3 года в следствии использования нововведений в сфере складской логистики исчезло несколько подсобных помещений и территория завода сократилась на 30% - все это позволило существенно снизить затраты и выйти предприятию из кризиса.

Важнейшей основой азиатской модели менеджмента является патриархальное отношение к фирме со стороны служащих как к некоей большой семье, в которой руководители фирмы, как и родители в семье, заботятся о подчиненных (детях), а последние отвечают взаимностью – все это в значительной мере объясняется огромным влиянием, которое оказывают восточная философия и религия (особенно конфуцианство и буддизм) на социальную психологию многих азиатских наций и народностей (японцев, корейцев, китайцев и т.д.) [6]. Следствием патриархальных отношений к фирме являются такие признаки японской модели, как использование метода консенсуса на совещаниях руководителей при принятии управленческих решений; наличие общей столовой для руководителей и рабочих; утренняя зарядка для сотрудников фирмы; проведение рабочего времени в форменной одежде; сравнительно медленное продвижение по службе, зависящее не столько от индивидуальных результатов, сколько от результатов эффективности работы всего коллектива, в котором данный сотрудник работает. Важнейшими признаками азиатской модели являются также неформальные отношения руководителей с подчиненными: продвижение по карьерной лестнице, основанное на старшинстве и стаже работы; оплата труда в зависимости от стажа работы и показателей работы в группе; достижение гармонии в группе и групповые достижения; долгосрочная занятость; предоставление пенсионного пособия всем членам семьи рабочего после выхода его на пенсию; практика пожизненного найма, применяемая в основном на крупных предприятиях (по оценкам, в этой системе пожизненного найма занято от 30% до 40% всех работников страны, а с конца 80-х годов прошлого века в Японии также широко применяется система повторного найма, где в основном заняты люди пенсионного возраста).

Таким образом, в связи со спецификой ряда азиатских стран, в значительной мере обусловленной своеобразным мировоззрением, пронизанным влиянием конфуцианской и буддисткой религиозно-этических концепций, в них использование западной модели системы управления хозяйственными организациями было невозможно, из-за чего и возникла необходимость формирования своей специфической модели менеджмента. К характерным чертам азиатского стиля управления можно отнести следующее: доверие партнеров друг к другу; понимание совместного вклада в развитие компании; медленная ротация кадров; широкое использование системы долгосрочных планов развития компании; стремление к повышению уровня образования персонала на основе постоянного обучения и повышения квалификации: наличие межфирменных отношений, строящихся на доверии и взаимоотношении руководителей компаний [7].

Особенности азиатской модели менеджмента проявляются, например, в способе проведения деловых переговоров, когда в отличии от американского стиля менеджмента, японские бизнесмены в целях достигнуть взаимопонимания и доверия сначала обсуждают различные вопросы, лишь постепенно приближаясь к самой сути, т.е. к решению деловых проблем. Такой подход во многом роднит способ ведения деловых переговоров японскими бизнесменами и их коллегами из арабских стран. Однако в арабских государствах на этот процесс серьезное влияние оказывает позиция ислама о второстепенном отношении к женщине как к существу неполноценному по сравнению с мужчиной (в соответствии с догматами исламской религии) [8]. В этой связи в этих странах, как правило, весьма неохотно имеют дело с бизнес-леди, особенно если последние не замужем (известны случаи, когда европейским или американским компаниям приходилось отзывать своих высококвалифицированных специалистов женского пола, работающих в исламских государствах).

Кроме японской, азиатской, исламской моделей менеджмента широко известны английская, немецкая и особенно американская модели – последняя наряду с японской также считается эталоном системы управления экономическими структурами. К важнейшим особенностям американского менеджмента относятся: индивидуальная ответственность и индивидуальный процесс принятия решений; индивидуальный контроль со стороны руководства; продвижение и оплата труда, основанные на индивидуальных результатах. Кроме этого, к признакам американской модели менеджмента также относятся быстрая и преимущественно формализованная оценка результатов труда и ускоренное продвижение по службе, использование четких процедур контроля и формализм в системе отношений между руководителем и подчиненными.

Таким образом, американская философия управления персоналом построена на традициях конкуренции и поощрения индивидуализма работников. Она, прежде всего, ориентирована на получении прибыли компании, от величины которой также зависит и личный доход работника. Для американской концепции управления экономическими системами характерны: индивидуализм, четкая постановка целей и задач, а также выбор критериев оценки, высокая оплата труда персонала, поощрение потребительских ценностей [9].

Сравнение приведенных признаков и особенностей японской и американской моделей управления свидетельствует о практически противоположных качественных характеристиках этих моделей. Особенно это справедливо в отношении таких свойств, как коллективизм, характерный для модели первого типа и индивидуализм, свойственный модели второго типа (однако, на самом деле, при более глубоком рассмотрении более правильным будет утверждение о том, что в случае японской модели речь идет об учете не только исключительно результатов деятельности коллектива в целом, но и об оценке индивидуальных показателей отдельных сотрудников, однако лишь сквозь призму учета результатов деятельности коллектива, в котором они работают, т.е. иначе говоря, в этой модели учитываются также и индивидуальные показатели, но при условии успешной работы коллектива в целом, причем показатели эффективной работы коллектива обязательно имеют приоритетное значение).

Так, групповая деятельность стала основной формой работы уже упоминавшихся выше кружков качества на промышленных предприятиях в Японии. Если в 1965 г. было зарегистрировано 3700 групп, занимающихся проблемами управления качеством, то уже в начале XXI века было уже около двух миллионов кружков качества. При этом следует отметить, что реализация принципов работы кружков соответствует общественным и культурным традициям японцев. Обычно выделяют следующие принципы: принцип добровольности (начинать кружковую работу следует с теми, кто в этом заинтересован), самосовершенствования (члены кружка должны проявлять желание учиться), взаимного развития (члены кружка должны расширять свой кругозор и сотрудничать с членами других кружков) и принцип всеобщего участия (цель кружка качества – полноценное участие всех рабочих в управлении качеством) [10].

В США и Европе – другие традиции. Здесь решение вопросов управления качеством, несмотря на желание использовать японский опыт остается прерогативой ученых и конструкторов. Сходство же японской и американской моделей менеджмента заключается в том, что в обоих случаях основное внимание уделяется активизации человеческого фактора, постоянным инновациям, диверсификации товаров и услуг, разукрупнению крупных предприятий и развитию малого и среднего бизнеса, умеренной децентрализации производства, разработке и реализации долговременных стратегических планов.

Как важно видеть, обе модели решают схожие задачи, однако многие специалисты считают, что именно японская модель в современных условиях наиболее конкурентоспособна. Однако по-прежнему широко используется и американская модель менеджмента. В реальной практике это проявляется в том, что в этом случае бизнесмены действуют прямолинейно. Они нередко прибегают к приказу в процессе согласования решений на переговорах, причем в этом случае в отличии от японцев, как правило, не делают долгих отступлений, а сразу переходят к самой сути вопроса. При ведении переговоров, главной целью которых является достижение договоренности, одним из самых важных условий является соблюдение всех законов и нормативно-правовых актов, а не выгода и согласие между партнерами. Поэтому в состав американской делегации на переговорах обязательно входит уполномоченный представитель, имеющий право на принятие решений, а также юрист. Важным отличием американской модели менеджмента от японской является также ее нацеленность на краткосрочную занятость, поэтому в этом случае у сотрудников, как правило, отсутствует преданность фирме и работе (напомним, у японцев, особенно в условиях пожизненного найма, ситуация прямо противоположная). В результате у американцев нормой является не только переход из одной фирмы в другую в среднем раз в 8-10 лет, но и существенное изменение вида деятельности и бизнеса вплоть до переезда в другой регион страны и выбора другой профессии.

Кроме американской модели существенный интерес представляет изучение особенностей английской и немецкой моделей менеджмента. Все эти модели имеют немало общих, сходных признаков, что позволяет вести речь о наличии более общей западной модели управления. В целом для этой системы менеджмента характерны следующие признаки: единоначалие руководителя в принятии решений, разграничение деловых и личных отношений, отсутствие у сотрудников преданности работе. Особенными характеристиками немецкого менеджмента являются: высокая дисциплина, более длительный процесс внедрения новшеств и модернизации производства, а также дальновидность управленческой политики в целом. Эти особенности находят проявление в реальной хозяйственной практике следующим образом.

В Германии банковское финансирование хозяйственных процессов предпочтительнее акционерного, причем банки имеют право голосования на собраниях акционеров. Руководство компаниями осуществляется двумя структурами: правлением и наблюдательным советом, численность которого устанавливается законом и может быть изменена акционерами. Функции этих двух структур разделены, причем никто не может совмещать должности обеих структур. Членами правления могут быть только сотрудники фирмы, тогда как членами наблюдательного совета могут быть и сотрудники иных хозяйственных структур. К преимуществам еще одной модели менеджмента западного типа - английской относятся следующие: тщательное проведение НИОКР и разработка новых наукоемких технологий,

эффективное внедрение новых процессов и их дальнейшая модернизация, гибкость в использовании технологических процессов, а также стремление к постоянному сокращению издержек производства.

В России в настоящее время общепризнанной национальной модели управления пока нет. Это связано с рядом причин, в том числе с относительно небольшим сроком развития рыночных отношений в России; с весьма высоким уровнем криминогенности, особенно в доходных сферах хозяйственной деятельности; с наличием «откатной» формы функционирования предприятий (работают «на откатах»). Кроме этого, общеизвестно, что Россия является самой большой по площади страной мира, в которой живет более 100 наций и народов на территории более 80 субъектов РФ – в них нередко наблюдаются различия в системе законодательства региональных органов власти.

На характер управления в отечественной экономике серьезное влияние оказывают также такие факторы, как недостаточная защищенность собственности со стороны законов и нередкое их несоблюдение, патриархальное и иждивенческое отношение к государству (ожидание постоянной поддержки и помощи от государства как различными слоями бизнеса, так и населением). Значительное влияние на процесс формирования российской системы менеджмента, особенно на первых этапах перехода к рыночным отношениям (в «лихие» 90-е годы прошлого века), оказали также такие особенности функционирования отечественной экономики в тот период, как высокий уровень налогообложения (высокие налоги на деятельность физических и юридических лиц), недостаточный уровень компетентности руководителей бывших советских руководящих структур (представителей парии КПСС и комсомола) – нередко это были люди без экономического образования, использующие в своей работе старые диктаторские методы, основанные на принуждении и особенно невысокой эффективности руководства со стороны так называемых «новых русских», нередко с пренебрежением относящихся к подчиненным, главной целью которых было быстрое получение прибыли методами, законность использования которых порою была под большим вопросом. И хотя в последнее время доля руководителей нового поколения, имеющих высокий уровень знаний и образования и применяющих современные методы управления в российской экономике постоянно увеличивается, негативные последствия неэффективного управления «новыми русскими» (применяемый ими способ управления позволял получать значительные прибыли в краткосрочном периоде, однако долгосрочное существование данной модели менеджмента всегда было под большим вопросом) сказываются до сих пор. Этот фактор наряду с нестабильностью и изменчивостью организационно-управленческой среды способствует формированию в российской экономике ориентации на преимущественное получение краткосрочной выгоды, а не на организацию эффективной долгосрочной работы [11].

В результате действия всей совокупности перечисленных выше факторов, современная система менеджмента в России является своего рода симбиозом европейского и азиатского стилей управления. В целом современная российская концепция управления весьма многообразна – она зависит от отраслевых и региональных особенностей, размеров организации, формы собственности. Например, крупные организации акционерного типа, созданные на основе государственных предприятий, сохраняют, как правило, прежние традиции, характеризуются четкой дисциплиной, коллективизмом и хозяйственностью, предусматривают повышение уровня жизни работников и сохранение социальных благ и гарантий для них в условиях рыночной инфраструктуры. Таким образом, в целом можно констатировать, что в последнее время идет поиск формирования эффективной российской модели менеджмента, соответствующей специфике и особенностям отечественной экономики. Вместе с тем, до завершения этого процесса еще достаточно далеко и пока еще российская система управления воспроизводственными отношениями носит эклектический характер, представляя из себя симбиоз, сочетание разных устоявшихся моделей управления со сравнительно устойчивыми характеристиками и признаками.

Уже упоминавшиеся выше особенности национальной психологии русских - общинность, патернализм и государственность также во многом обязаны своим появлением историческим факторам и специфике природно-географических условий обитания данного этноса. Так, очевидно, что огромные размеры территории России и экстремальные условия хозяйствования (напомним, что около 70 % территории страны относится к зоне Севера) в значительной мере обусловили необходимость повышенного участия государственных органов власти в жизнедеятельности российского общества, так как необходимо было содержать огромную армию, милицию, развивать производственную и социальную инфраструктуру - а все это даже в странах с развитой рыночной экономикой, как известно, является «епархией» государственного сектора. Северные, экстремальные условия хозяйствования оказывают особенно при рыночных отношениях серьезное сдерживающее влияние на развитие экономики, что проявляется в повышенных затратах на добычу и производство единицы продукции (например, затраты на добычу тонны нефти в северных регионах страны в среднем в 3-4 раза выше, чем в относительно «комфортных» по природно-климатическим условиям районах), в более высоком минимальном прожиточном уровне и уровне потребительской корзины и т.п. Однако на Севере сосредоточены огромные запасы природных ресурсов, поэтому этот регион жизненно важен для развития экономики страны. Северная специфика России также во-многом определяет необходимость осуществления здесь повышенного государственного регулирования воспроизводственных процессов (кстати, в странах с развитой рыночной экономикой - например, в Канаде, в отношении производственно-хозяйственной деятельности, ведущейся в регионах зоны Севера, со стороны государственных властных структур осуществляется разнообразная протекционистская политика

[12]). Вышеперечисленные, а также ряд других условий и факторов (среди которых - внешняя военная угроза, одно из лидирующих положений страны в мировой политике и пр.) и обусловили значение государственности в национально-историческом развитии русского этноса. Другая национальная черта русских - общинность также связана с особенностями исторического развития страны и, прежде всего, с многовековым существованием крестьянских общин (вспомним, с каким ожесточением со стороны общинных крестьян пробивала себе дорогу столыпинская реформа в царской России, нечто подобное можно было наблюдать со стороны колхозников в отношении новоявленных фермеров и в первые годы рыночной реформы в нашей стране), а также с длительным существованием социалистических производственных отношений. В период социализма у советских граждан целенаправленно формировалась коллективистская психология, во многом обусловленная существованием общенародной собственности, проявляющейся в двух формах - государственной и колхозно-кооперативной.

Именно общинность и патернализм (надежда на то, что государство разрешит все проблемы) являются, на наш взгляд, важнейшими инерционными социально-психологическими факторами, сдерживающими в России развитие рыночных реформ. Они же вкупе с необходимостью усиленного по сравнению со многими другими странами государственного регулирования воспроизводственных процессов в значительной степени определяют и специфику формирования российской модели развитой рыночной экономики. Кстати, другие известные национальные модели рынка - шведская, японская, канадская, американская и пр. также во многом обусловлены особенностями исторического и культурно-психологического развития соответствующего этноса. Например, японская, южнокорейская и китайская модели рыночной экономики определенно связаны с историческим прошлым этих стран Азии, особенно с такими чертами азиатского способа производства, как: с восточным деспотизмом (беспредельной властью императора, хана, их наместников и сатрапов); практическим отсутствием частной собственности на землю, на систему водоснабжения и на инфраструктуру, которые находились в собственности государства; соединением власти с собственностью, вследствие чего правитель становился верховным собственником, а экономика превращалась в атрибут политического господства - все это безмерно усиливало центральную политическую власть; с наличием многочисленной и коррумпированной кастой чиновников, грабивших народ; с предпринимателями, которые в силу обстоятельств предпочитали сферу обращения - торговлю, ростовщичество, обслуживание властителей.

В процессе реформирования своей экономики и формирования развитых рыночных отношений правительственные структуры Японии, Южной Кореи и Китая не пошли по пути всеобщей либерализации хозяйственной деятельности, как это сделало правительство Е. Гайдара в России, взявшее на вооружение монетарную модель, а учли специфику азиатского способа производства. Это выразилось в том, что в этих странах на начальном этапе процесса рыночного реформирования государственные органы усиленно контролировали течение социально-экономических преобразований, более того, в них в отличии от России по-прежнему осуществляется планирование воспроизводственных процессов на макроуровне и с этим во многом связывают высокие темпы роста экономики в этих странах. Поскольку исследователи в качестве исторических центров азиатской организации общества обычно наряду с Китаем, Египтом, Междуречьем, Японией и Средней Азией называют также и Россию (Московское царство времен Ивана IV, также как и последующих правителей явно тяготело к восточным деспотиям), у нас в ходе рыночного реформирования также не стоит уповать только лишь на классические монетаристские методы. Учитывая, что подобное общественное устройство обнаруживает устойчивость и удивительную жизнестойкость, а обычаи азиатского общества проступают через пласты реформ и революций, без усиленного государственного вмешательства в осуществление переходных процессов привить в российском обществе в широких масштабах свойственный развитым рыночным отношениям индивидуализм вряд ли удастся. Иначе говоря, поскольку Россия - евроазиатская страна, монетарные принципы, которые достаточно успешно были воплощены в жизнь в ряде стран Восточной и Центральной Европы у нас подобным образом вряд ли могут быть эффективно реализованы (поэтому важнейшим практическим значением этноэкономики является изучение национальных особенностей социально-экономического поведения в условиях рынка, т. е. иначе говоря, изучение особенностей приспособления разных этносов к рыночным отношениям). Следует учитывать также и то, что в России этнические русские составляют 83 % населения страны (правда еще 25 миллионов русских проживают за ее пределами), остальные нации и народности, проживающие на ее территории, рыночные реформы переживают по-своему, поэтому нужно учитывать территориальную специфику. Так, например, у удмуртов по сравнению с русскими в условиях сильного экономического кризиса и высокого уровня безработицы в 90-е годы прошлого века гораздо сильнее проявлялась привязанность к сельской местности, что выражалось в существенном сокращении традиционного оттока населения в города из сельской местности и даже в преобладании у удмуртов тех, кто в то время переехал на постоянное местожительство в сельскую местность. Причем основную часть рабочего времени они проводили на работах в личных подсобных хозяйствах, а не в коллективных. У русских, проживающих в Удмуртии, ситуация была прямо противоположная, т. е. иначе говоря, процесс рыночной адаптации у разных наций протекал неоднозначно (учитывая актуальность проблемы выявления особенностей социально-экономического поведения разных наций и народностей страны в условиях различных общественных систем необходимо в ряде научных дисциплин - этноэкономике, национальной экономике развивать региональные разделы).

Таким образом, не только характер и уровень развития производительных сил и производственных отношений оказывают влияние на процесс формирования этноса, но и особенности последнего существенно влияют на динамику социально-экономических отношений. Например, в Швеции существует традиция сотрудничества среди прямых конкурентов в различных отраслях промышленности (особенно в сталелитейной, деревообрабатывающей и целлюлозно-бумажной). Так, шведские компании, занятые производством бумаги, сотрудничали в течение некоторого периода в установлении экспортных цен. Такое поведение объясняется особенностями социального строя и системы профессиональной подготовки (образно выражаясь, шведов учат сотрудничать, а не конкурировать). Это приводит к позитивным результатам в производственных отношениях по вертикали и во взаимоотношениях со смежными отраслями, однако существенно сдерживает развитие внутренней конкуренции, так необходимой для некоторых важных типов нововведений. В результате Швеция не преуспевает в отраслях, где требуются быстрое реагирование и частая смена продукции.

В определенном смысле похожая социально-психологическая ситуация наблюдается и в Германии. Клиенты во многих отраслях, в которых преуспевает Германия, являются консервативными и настороженно относятся к новым продуктам. Поэтому немецкие фирмы редко преуспевают в отраслях с коротким жизненным циклом товара (менее 3-5 лет) или потребностью в агрессивном маркетинге. Другой областью постоянной слабости послевоенной Германии является образование новых деловых предприятий. Здесь банкротство получает очень громкую и негативную общественную реакцию, в результате боязнь риска крайне велика и люди не желают все ставить на новое предприятие. Здесь плохо развит и рынок рисковых капиталов. Активное нежелание идти на риск характерно и для большинства швейцарцев в связи с высоким уровнем благосостояния. В результате Швейцария испытывает недостаток необходимых для создания новых предприятий условий в связи с отсутствием рискового капитала.

Итальянцы, напротив, по складу характера любят рисковать, многие отличаются индивидуализмом и стремлением к независимости. Значительная часть итальянцев полна решимости создать свою собственную компанию. И хотя здесь по этой причине уровень банкротств весьма велик, итальянцы в отличии от немцев не делают из этого трагедии (вполне допустимым считается, если за свою жизнь владелец дважды становился банкротом). В результате в Италии очень развит малый бизнес, причем чтобы сохранить свое место на рынке, итальянские фирмы должны постоянно иметь новые модели продукции. Поэтому в Италии имеется огромное количество модификаций продукции. Например, в торговле мебелью здесь существует обилие великолепных магазинов, многие из которых специализируются исключительно на одном виде мебели: для ванных комнат, кухонь, офисов.

Другой отличительной чертой итальянской экономики является наличие между многими фирмами сильных семейных и клановых связей. Сделки с поставщиками и покупателями здесь в большей степени основываются на личных взаимоотношениях и характеризуются их долговременностью. Каналы сбыта за рубеж у многих итальянских фирм также зависят от личных связей, в связи с чем направления экспорта могут существенно изменяться со сменой приоритетов предпринимателей. Таким образом, многие итальянцы не любят работать в системе иерархического подчинения, а отдают предпочтение собственным либо связанным дружественно-родственными отношениями компаниям.

Итак, мировой опыт свидетельствует, что каждая страна преуспевает в основном в тех отраслях, которые в наибольшей степени отвечают ее исторически сложившимся условиям и национальному характеру. В Италии это модная одежда и мебель, в США - финансы и шоу-бизнес, в Швейцарии - банковское дело и фармацевтика (в Швейцарии использование трав в медицинских целях имеет давнюю традицию и хорошо гармонирует со швейцарской заботой о здоровье, поэтому в этом сегменте рынка швейцарские покупатели представляют собой хороший испытательный полигон в отношении рыночной привлекательности товара, а швейцарская компания по производству конфет с добавками лекарственных трав «Рикола» вышла на международный уровень и представляет собой хороший пример выбора такого сегмента, который использует национальные преимущества). Развитие этих базовых для данных стран отраслей и видов производств в соответствии с принципом мультипликатора служит стимулом для развития и многих других отраслей, в связи с чем народное хозяйство начинает с определенного момента функционировать как единый комплекс и экономика в целом быстро и динамично развивается (таким образом, учет национально-психологических и исторических особенностей развития стран с развитой рыночной экономикой увязывается с известной теорией экономического ядра).

В этой связи заметим, что в последнее время все больший интерес представляет исследование проблем национальной экономики (в вузах даже появились учебные курсы с таким названием), когда выявление особенностей общественного воспроизводства в той или иной стране неизбежно увязывается со спецификой географических, исторических, религиозных, культурных, психологических факторов и условий проживания соответствующего этноса (возвращаясь к анализу опыта швейцарцев в этой связи следует отметить, что поскольку Швейцария соединяет в себе несколько культур, фирмы этой страны получают уникальную возможность в области удовлетворения потребностей в продукции и поэтому неудивительно, что французская часть Швейцарии, также как и сами французы, тяготеет к потребительским товарам, тогда как немецкая часть является местом изготовления многих видов оборудования точного машиностроения и размещения компаний химического направления - производств, являющихся приоритетом национального развития у немцев). Причем, поскольку классические рыночные теории в среднем имеют дело с так

называемым экономическим человеком (что в целом годится для немцев, англичан и большинства других европейских этносов), тогда как в России очень много неэкономических людей, у нас в процессе социально-экономического реформирования часто не срабатывают традиционные либеральные методы. Следует учитывать также и то, что в России живут около ста наций и народностей, поведение которых может еще сильнее отличаться от рыночных стереотипов, чем даже у русских.

Еще известный историк В. О. Ключевский в своих работах отмечал, что короткое русское лето, изменчивость погоды, трудности борьбы с суровой действительностью порождают неуверенность в себе. В среднем россиянин замкнут и осторожен, ему трудно с достоинством выдержать успех, в числе свойств нашего народа можно назвать также выносливость, терпение и смирение. В характере русского человека просматривается преобладание эмоционального начала над рациональным, несомненный и многообразный художественный талант [13]. Возможно, из-за этого россиянина порой посещает отрешенность от всего мирского, а также увлечение религиозной мистикой и ожидание «чуда». Еще одной примечательной особенностью русских явилось сохранение азиатских корней в культуре, которая становилась все более европейской. Однако европейское влияние в основном носило общегуманитарный характер, что, скорее всего, было обусловлено общностью христианских религий. В области же политических и экономических структур азиатское наследие сохранялось. В значительной мере из-за этого производство в России топталось на низком техническом уровне, экономический рост в основном носил экстенсивный характер и стимулировался принуждением, жестокостью властей, а уровень жизни основной массы населения был весьма низок. Из-за последствий азиатского способа производства Россия позже вступила на путь индустриального развития. Подобным образом можно охарактеризовать особенности других этносов и определить степень их влияния на воспроизводственные процессы.

Как видим, приведенные особенности русского этноса не связаны только лишь с национальной психологией. Поэтому наряду с экономической психологией целесообразно появление этноэкономики - нового научного направления, в рамках которого выявляются общие законы взаимовлияния социально-экономических и этнических процессов, а также определяются национальные особенности социально-экономического поведения (в том числе и рыночной адаптации) и взаимосвязи каждого этноса с эффективностью общественного воспроизводства той страны, где этот этнос обитает (заметим, что термин «этноэкономика» может быть и не самый удачный, однако вопрос о названии научного направления носит больше филологический характер). Понятно, что этноэкономика связана тесным образом с рядом других научных дисциплин, таких как, этнография, история, экономическая психология, национальная экономика. Тем не менее, этноэкономика имеет собственный предмет исследования, отличный от предмета исследования иных научных дисциплин, в том числе и тесно связанных с ней. Поэтому этноэкономика имеет право существование в виде отдельного научного направления, развитие которого может оказать серьезное влияние на многие теории (например, теорию стоимости, маржинализм и пр.). Вполне возможно, что имеет смысл подобным образом определить и область исследования и таких научных дисциплин, как этносоциология, этноэкология, этнотехнология и пр. В качестве важнейшего и крайне актуального раздела этноэкономики при этом следует выделить тот, в рамках которого исследуются проблемы взаимосвязи этнических процессов и процессов реформирования экономики, процессов рыночной адаптации разных этносов (причем это актуально не только для России, но и многих других постсоциалистических государств), что должно повысить эффективность трансформационных рыночных преобразований и помочь выбрать оптимальную стратегию социально-экономического развития страны и ее различных регионов. Последнее особенно важно, так как из 84 субъектов Федерации в России 22 - это республики с многонациональным населением, причем экономическое поведение разных этносов может сильно отличаться от рыночных стандартов, поэтому крайне важно в этноэкономике развивать региональные разделы.

Серьезное влияние этноэкономика наверняка окажет и на различные экономические теории, особенно на такие, как маржиналистские концепции, в частности, на теорию предельной полезности. Возникновение теории предельной полезности в значительной мере было обусловлено синтезом экономических и психологических концепций. В основных постулатах этой теории предполагается некое усредненное рыночное поведение человеческого индивидуума, однако в реальности поведение людей может существенно отличаться от усредненного. Отклонения в человеческом поведении зависят от многих факторов, в том числе от особенностей культуры, уровня образования, индивидуальных психологических особенностей и т. п. Но наряду с индивидуальными поведенческими отличиями можно выделить и особенности поведения целых этносов, отличающие их от некоего среднего.

Чтобы охарактеризовать это абстрактное среднее поведение, как правило, используют не менее абстрактное понятие «экономический человек», под которое с определенной натяжкой может быть отнесено экономическое поведение ряда классических рыночных (т. е. с вековыми рыночными традициями) нации - немцев, англичан и пр. Однако к этой группе может быть отнесена лишь небольшая часть проживающих на Земле этносов, в частности, усредненное поведение в так называемых традиционных восточных обществах очень сильно отличается от классически рыночного. Даже у русских многие исследователи отмечают наличие значительного числа неэкономических людей, что оказывает существенное влияние на характер и динамику осуществляемой у нас в стране рыночной реформы (отмечают, что психологию русских отличают общинность, патернализм и государственность).

Поскольку на усредненное экономическое поведение существенное влияние оказывают особенности идеологии, культуры, религии, психологии различных этносов имеет смысл, на наш взгляд, осуществить исследование по вопросу истинности основных положений маржиналистской концепции сквозь призму учета специфики этнического поведения в сфере экономики. Причем при проведении такого рода исследований помимо этнических особенностей следует учитывать также и другие условия и факторы. В частности, поведение как отдельного индивидуума, так и целого этноса зависит от конкретных социально-экономических условий, таких, как фаза кризиса или подъема экономики, половозрастной структуры общества (и, прежде всего, определения удельного веса лиц пенсионного возраста и молодых), выявления доли больных, в том числе с психическими отклонениями и т. п. Поэтому учет не только этно-психологических, но и социально-экономических факторов и условий может оказать серьезное влияние на истинность некоторых выводов и результатов маржиналистской теории.

Список использованных источников

1. Сергеева А.В. Какие мы русские? (100 вопросов – 100 ответов). Книга для чтения о русском национальном характере / А.В. Сергеева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык. Курсы, 2010. – 384 с.

2. Тураев В.А. Этнополитология. М.: МГУ, 2001. - 386 с.

3. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. М.: МГУ, 2009. - 493 с.

4. Павлов К.В. Импортозамещающая модель модернизации российской экономики: развитие традиционных промыслов / Проблемы теории и практики управления. № 1. 2015. С. 88-97.

5. Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Изд-во «Юрайт», 2012. – 479 с.

6. Малявин В.В. Конфуций (Жизнь замечательных людей. Серия биографий). М.: Молодая гвардия, 1992. – 335 с.

7. Волков Г. Этнопедагогика. Чебоксары: Альфа, 2003. – 316 с.

8. Сюкияйнен М. Мусульманское право. Вопросы теории и практики. М.: Наука, 1986. – 256 с.

9. Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М., Сусоколов А.А. Этносоциология. М.: Наука, 1998. - 341 с.

10. Чудновская С.Н. История менеджмента. Учебник для ВУЗов. СПб.: Питер, 2004. – 239 с.

11. Размышления о России и русских. Штрихи к истории русского национального характера / Составитель и предисловие С.К. Иванова. М.: Прогресс, 1994. – 464 с.

12. Павлов К.В. Региональные эколого-экономические системы. М.: Магистр, 2009. – 351 с.

13. Мединский В.Р. Об особом пути и загадочной русской душе. (Серия «Мифы о России»). М.: ОАО «ОЛМА Медиа Групп», 2015. – 176 с.

References

1. Sergeyev A.V. What we Russians? (100 questions – 100 answers). The book for reading about the Russian national character – the 2nd prod., reslave. and additional – M.: Russian. Courses, 2010. – 384 p.

2. Turayev V.A. Etnopolitologiya. M.: MSU, 2001. - 386 p.

3. Stefanenko T.G. Etnopsikhologiya. M.: MSU, 2009. - 493 p.

4. Pavlov K.V. Import-substituting model of modernization of the Russian economy: development of traditional crafts / Problems of the theory and practice of management. №1. 2015. P. 88-97.

5. Gadzhiyev K.S. Geopolitik. M.: Publishing house of «Yurayt», 2012. – 479 p.

6. Malyavin V.V. Confucius (Life of remarkable people. Series of biographies). M.: Young Guard, 1992. – 335 p.

7. Volkov G. Etnopedagogika. Cheboksary: Alpha, 2003. – 316 p.

8. Syukiyaynen M. Muslim right. Questions of the theory and practice. M.: Science, 1986. – 256 p.

9. Arutyunyan Yu.V., Drobizheva L.M., Susokolov A.A. Etnosotsiologiya. M.: Science, 1998. - 341 p.

10. Chudnovsky S.N. Istoriya of management. The textbook for HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. SPb.: St. Peterburg, 2004. – 239 p.

11. Reflections about Russia and Russians. Strokes to history of the Russian national character / The originator and the preface S. K. Ivanova. M.: Progress, 1994. – 464 p.

12. Pavlov K.V. Regional ekologo-economic systems. M.: Master, 2009. – 351 p.

13. Medinsky V.R. About a special way and mysterious Russian soul. (Myths about Russia series). M.: JSC «OLMA Media Group», 2015. – 176 p.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Павлов Константин Викторович, доктор экономических наук, профессор, зав. кафедрой экономики,
Камский институт гуманитарных и инженерных технологий,
426003, Россия, г. Ижевск
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pavlov K.V., doctor of economic sciences, professor, head. Department of Economics Institute of Humanitarian Kamsky and engineering technologies.
Izhevsk, Udmurt Republic, Russian Federation
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

УДК 351.778.51 + 365(477)

ПАРАДОКС РИНКУ ЖИТЛА В УКРАЇНІ ТА РОСІЇ

Вертиль Н.М.

Ключові слова: *ринок житла, соціально-економічна політика, попит на житло, ціни на житло, доступність житла, доходи населення, статистичний аналіз, індекс доступності житла, чинники платоспроможного попиту житлового ринку.*

ПАРАДОКС РЫНКА ЖИЛЬЯ В УКРАИНЕ И РФ

Вертиль Н.Н.

Проанализированы основные тенденции рынка жилья в Украине и Российской Федерации. Выявлена недостаточность доходов населения для приобретения жилья.

Определены и проанализированы факторы, позволяющие населению формировать платежеспособный спрос при существующем уровне цен.

Цель: выявление факторов, способствующих приобретению жилья населением Украины и Российской Федерации.

Методология: на основании балансового метода выявлена недостаточность доходов населения для приобретения жилья, на основе наблюдения, сравнения и анализа выявлены основные факторы, позволяющие преодолеть данный дисбаланс.

Результаты работы: определены факторы способствующие формированию платежеспособного спроса на рынке жилья.

Область применения результатов: повышение эффективности социально-экономического управления регионами.

Ключевые слова: *рынок жилья, социально-экономическая политика, спрос на жилье, цены на жилье, доступность жилья, доходы населения, статистический анализ, индекс доступности жилья, факторы платежеспособного спроса на жилищном рынке.*

PARADOX OF HOUSING MARKET IN UKRAINE AND RUSSIAN FEDERATION

Vertil N.N.

The main tendencies of Ukraine and Russian Federation were analysed. Revenues of citizens insufficiency for purchasing a house.

Factors that are allowing citizens to form effective demand on existing price level were defined and analysed.

The purpose: discovering factors that are promoting procurement of lodgings by citizens of Ukraine and Russia Federation.

Methodology: in virtue of balance method insufficiency of personal sector for procurement of lodgings was educed, in the virtue of method of enumeration, comparison method, analysis method the main factors that are allowing meet actual disbalance were educed.

The results: factors that are promoting to form effective demand on housing market were defined.

Application of results: improvement of the effectiveness of socioeconomic region management

Key words: *housing market, social and economic policies, housing demand, housing prices, housing access, personal income, statistical analysis, index of housing access, factors of effectual demand on housing market.*

 © Вертиль Н.М., 2016

Введение. Проблема жилья характерна для любого государства. В тоже время можно говорить о том, что подходы к ее решению в разных странах существенно отличаются по различным признакам. Однако в странах с рыночной экономикой обеспечение жильем является частью рыночных отношений с разной степенью вмешательства государства.

Рынок жилья имеет свои характерные особенности, изучением которых занимаются многие ученные. В тоже время в силу огромной социальной значимости такого блага как жилье, нельзя изучать процесс его распределения только с точки зрения рыночного механизма. Возникает потребность рассмотрения обеспечения жильем в рамках комплекса мер, в том числе и государственных, то есть жилищной политики.

Постановка проблемы. Основная ценность любого государства - люди, в нем проживающие, что обычно декларируется Конституцией. Россия и Украина не являются исключением, а наряду с тем определяют себя как государства социально ориентированные. Такой тезис предполагает наличие у государства задачи - повышения качества жизни населения. Исходя из сущности понятия «качество жизни», которое представляет собой степень удовлетворенности материальных, социальных, духовных и других потребностей людей, наряду с исследованием таких показателей как уровень доходов, качество питания, образования, здравоохранения, культуры, окружающей среды и других, целесообразно проводить мониторинг обеспечения жилищными благами. При этом мониторинг будет выступать только как первоначальный этап жилищной политики государства.

Однако уже на этапе мониторинга можно выявить некоторые несоответствия, которые существенно снижают эффективность жилищной политики. Прежде всего, целесообразно рассмотреть уровень цен на жилье.

Согласно данным Федеральной службы государственной статистики РФ в 2014 году средняя стоимость 1 м^2 составляла на первичном рынке 51714 руб., а в 2015г. – 51530, по типовым квартирам соответственно 49189 и 51370 руб., по квартирам улучшенного качества 50906 и 49266 руб., элитные квартиры 80804 и 87019 руб. По рынку вторичного жилья средняя стоимость 1 м^2 в 2014 году составила 58085 руб., а в 2015г. - 56283руб., при этом соответственно по квартирам низкого качества 51584 руб. и 49769руб, по типовому жилью данные показатели составляют 52664 и 51574 руб., квартирам улучшенного качества 62288 и 60347 руб., элитным квартирам 99261 и 85084 руб. Рассмотрев данные о средней стоимости жилья можно сделать вполне закономерный вывод: чем лучше жилье, тем оно дороже. Однако усредненные данные не могут дать точного представления о ситуации. Теоретические исследования многих авторов убедительно доказывают, что уникальность жилья состоит в том, что на его цену оказывает влияние такой фактор как его местоположение. В силу этого целесообразно проводить мониторинг в региональном разрезе. Разброс цен в регионах может составлять несколько сот процентов. Так, например, разница между стоимостью жилья в Москве (самые высокие цены на жилье) и в Республике Ингушетия (самые низкие цены) составляет около 600 %. Следовательно, логично предположить, что стоимость жилья в регионах зависит не только от его себестоимости, но и других факторов.

В Украине цены на жилье также являются неоднородными. В 2014 году наиболее высокие цены на жилье (более 10000 гривен за 1 м^2) были зафиксированы в таких регионах как Киевская, Львовская, Одесская, Черновицкая области. Самое дешевое жилье было в Луганской области. Средняя цена по стране составляла 9184,5 грн. за 1м^2.

Однако в данном случае представляет интерес возможность покупки жилья населением конкретного региона. Для этого необходимо взять за основу методику жилищных индикаторов по расчету доступности жилья, как с использованием кредитных ресурсов, так и без них.

Целесообразно рассмотреть данный показатель на примере двух указанных выше регионов - г. Москва и Республика Ингушетия. Индекс доступности жилья без использования кредитных ресурсов имеет следующий вид:

$$K_a = \frac{P_h}{I_f}, \quad (1)$$

где K_a – коэффициент доступности жилья;

P_h - средняя рыночная стоимость стандартной квартиры общей площадью 54 кв. м;

I_f - средний годовой совокупный денежный доход семьи из 3 человек на определенной территории. При этом согласно рекомендациям ООН затраты на покупку жилья в доходе семьи не должна превышать 30%.

Расчет данного показателя для обозначенных регионов показал, что при существующих ценах и доходах в Москве семье необходимо копить средства в течении 305 месяцев, а в Республике Ингушетия – 188. Таким образом, можно сделать вывод о том, что, несмотря на разницу в доходах, а также стоимости жилья в разных регионах, его доступность остается крайне низкой.

В Украине доступность жилья также является крайне низкой. Средний показатель равен 10,4, что говорит о трудности приобретения жилья.

Следовательно, при существующих условиях население обоих государств не может позволить себе приобретение жилья или возникает необходимость привлечения дополнительных ресурсов. Чаще всего такими ресурсами выступают банковские кредиты.

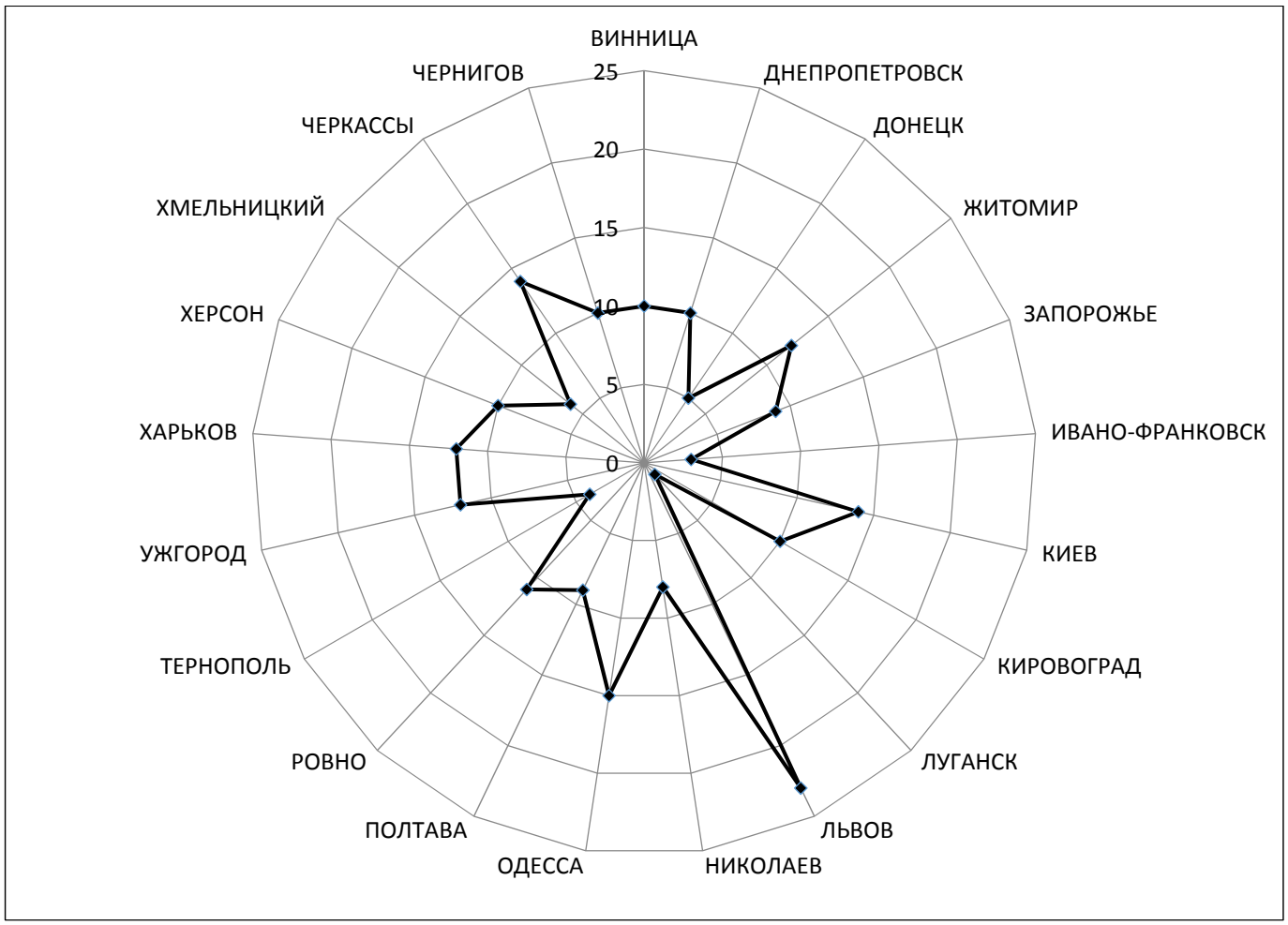

Рисунок 1. Доступность жилья в отдельных регионах Украины в 2015 году.

Необходимо определить размер дохода семьи для приобретения жилья с использованием кредитных ресурсов.

$$TI = \frac{\frac{LTV}{100\%} \times P \times 54 \times \frac{i}{12 \times 100\%}}{1 - \left(1 + \frac{i}{12 \times 100\%}\right)^{-t \times 12}} \times \frac{100\%}{PI}, \quad (2)$$

где TI – минимальный совокупный доход семьи (в рублях в месяц);
LTV – часть заемных средств в стоимости приобретенного жилья (в %);
P – средняя рыночная стоимость 1 кв. м жилья (в рублях в среднем за год);
i – процентная ставка по кредиту (в % в год);
t - срок кредита (в годах);
PI – часть платежа по жилищному кредиту в доходах семьи (в %).

Данный показатель рассчитывался на семью из трех человек для стандартной квартиры площадью 54 кв.м. при части заемных средств в стоимости жилья - 70%, средней ставке по ипотечному кредиту – 11,5%, доли платежа по жилищному кредиту в доходах семьи – 30%.

Использование данной методики расчета позволяет выявить, что при использовании кредитных ресурсов семья должна получать совокупный доход не менее 9 тысяч в месяц в Луганской области (наименьшее значение по стране) и не менее 80 тысяч во Львовской области (наибольшее значение) при условии, что семья 70% стоимости жилья покрывает за счет кредитных ресурсов и доля платежей по кредиту составляет 30 % от доходов семьи.

В Москве доход семьи при использовании кредитных ресурсов для покупки жилья должен составлять 600345,9 рублей в месяц при среднедушевом месячном доходе равном 54504 рубля. В тоже время в Республике Ингушетия данный показатель равен 109372 руб. мес. при доходе в 14340 рублей. Таким образом, приобрести жилье с использованием кредитных ресурсов не представляется возможным. Исследования показали, что в других регионах необходимый доход превышает номинальный в 2-3 раза, исключение составляет только Мурманская область. В тоже время наблюдается ежегодный рост сделок купли-продажи жилья (рис.2).

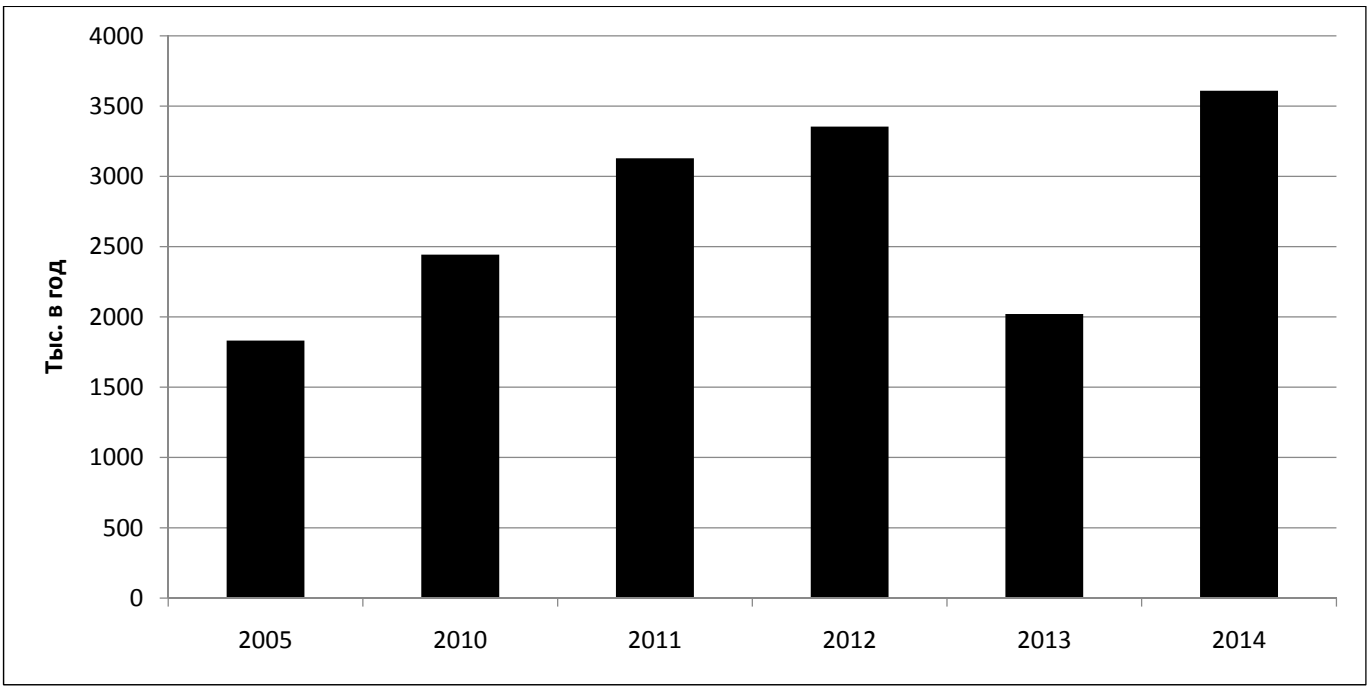

Рисунок 2. Число зарегистрированных прав на жилые помещения на основании договоров купли-продажи.

Методология проведения работы. возникает парадокс: стоимость жилья слишком высока для того, чтобы его можно было приобрести при существующих ценах, но при этом его покупают все больше. Собственно рост затрат на приобретение жилья подтверждает и Федеральной служба государственной статистики РФ, в Украине, к сожалению, данная информация является закрытой. В своем «Российском статистическом ежегоднике» данная организация приводит следующие данные (рис. 3).

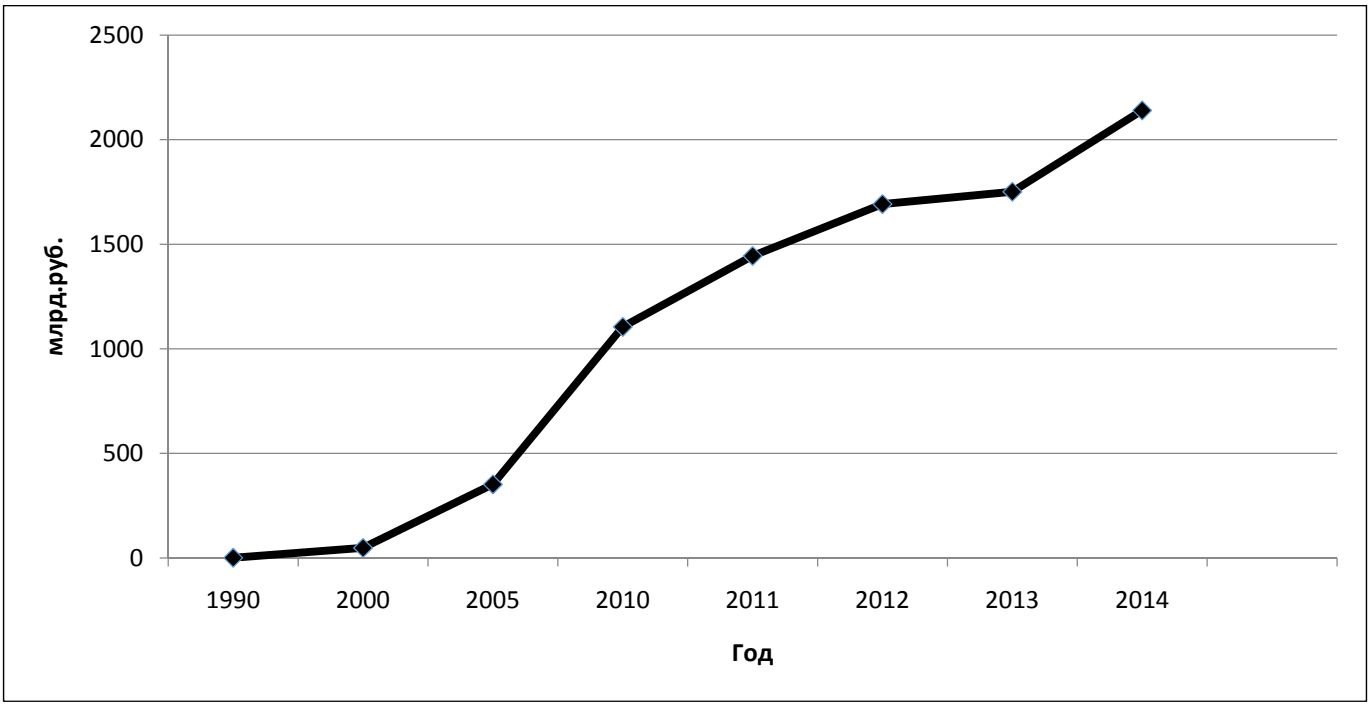

Рисунок 3. Расходы населения на приобретения недвижимости в РФ.

При этом растет не только номинальный показатель, но и удельный вес данной статьи расходов в общих расходах населения. Если в 1990 году затраты на приобретение недвижимости составляли 0,3%, то уже к 2000 году они выросли до 1,2%, к 2010г. – 3,4%. Далее данный показатель возрастал в 2011 году до уровня 4%, в 2012г. – 4,3%, 2013г. – 3,9%, 2014г. – 4,5%.

Если же рассматривать удельный вес затрат на приобретение недвижимости в региональном разрезе, то можно наблюдать следующее (рис.4).

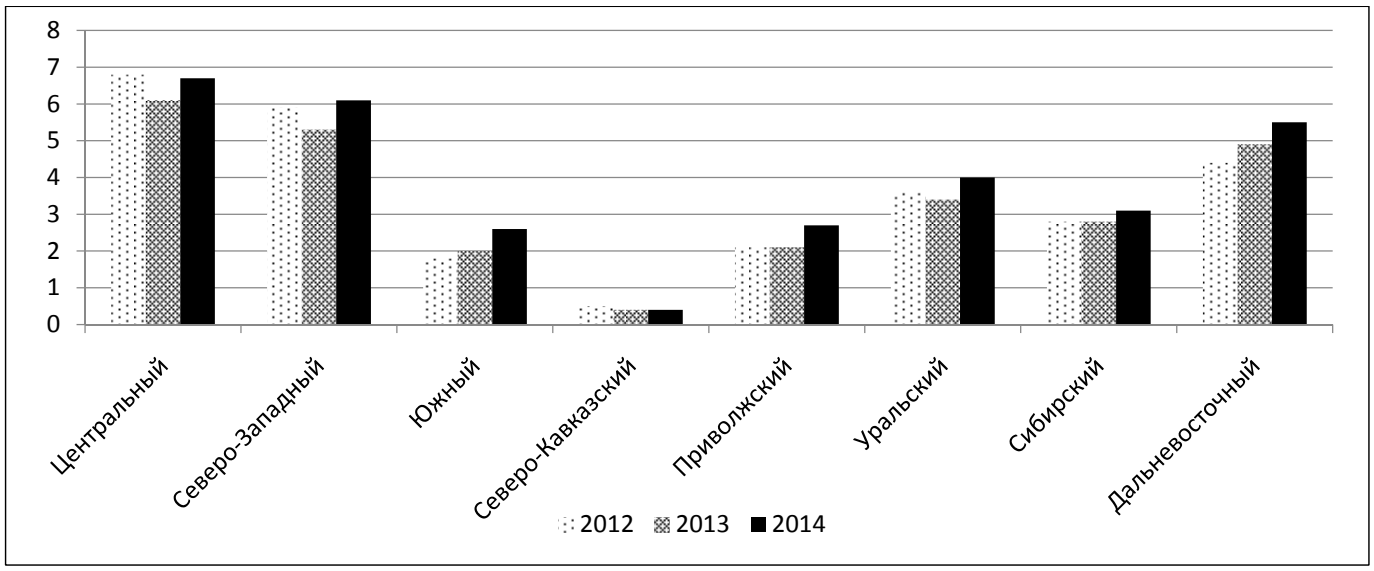

Рисунок 4. Удельный вес затрат на приобретение недвижимости в расходах населения РФ в разрезе федеральных округов в 2012-2014 г.г.

Каковы же причины данного парадокса? Прежде всего, семьи, которые решили приобрести жилье, тратят на его приобретение более чем 30% своего дохода, предпочитая экономить на других благах. Так, расчеты показали, что при условии использования 50% своего дохода на приобретение жилья, домохозяйства Камчатского края, Магаданской, Тюменской областей, Республики Саха (Якутия) могут приобрести жилье с привлечением банковского кредита. При использовании 70% дохода к ним присоединяются Астраханская область и Еврейская автономная область. Однако, даже тратя большую часть своего дохода, большинство домохозяйств страны не может позволить себе покупку жилья.

Наряду с увеличением удельного веса затрат на приобретение недвижимости необходимо увеличивать и срок кредитования. Только при сроке кредитования 25 лет и доле равной 70% дохода домохозяйства жители всех регионов РФ могут позволить себе приобрести жилье.

В Украине сложилась похожая ситуация. Здесь также для приобретения жилья необходимо тратить большую часть дохода домохозяйства. Если доля заемных средств составит только 50 % стоимости жилья, то для его приобретения семье достаточно будет получать доход в размере 7 тысяч в Луганской области и 57 тысяч во Львовской. По данным Львовского управление статистики в области менее 2 % населения имеют доход выше 12 тысяч в месяц, следовательно, приобрести жилье с использованием кредитных ресурсов 98 % населения не может.

Возникает вопрос о возможности реализации таких сценариев. Для ответа на него целесообразно проанализировать размер и структуру доходов и расходов домохозяйств.

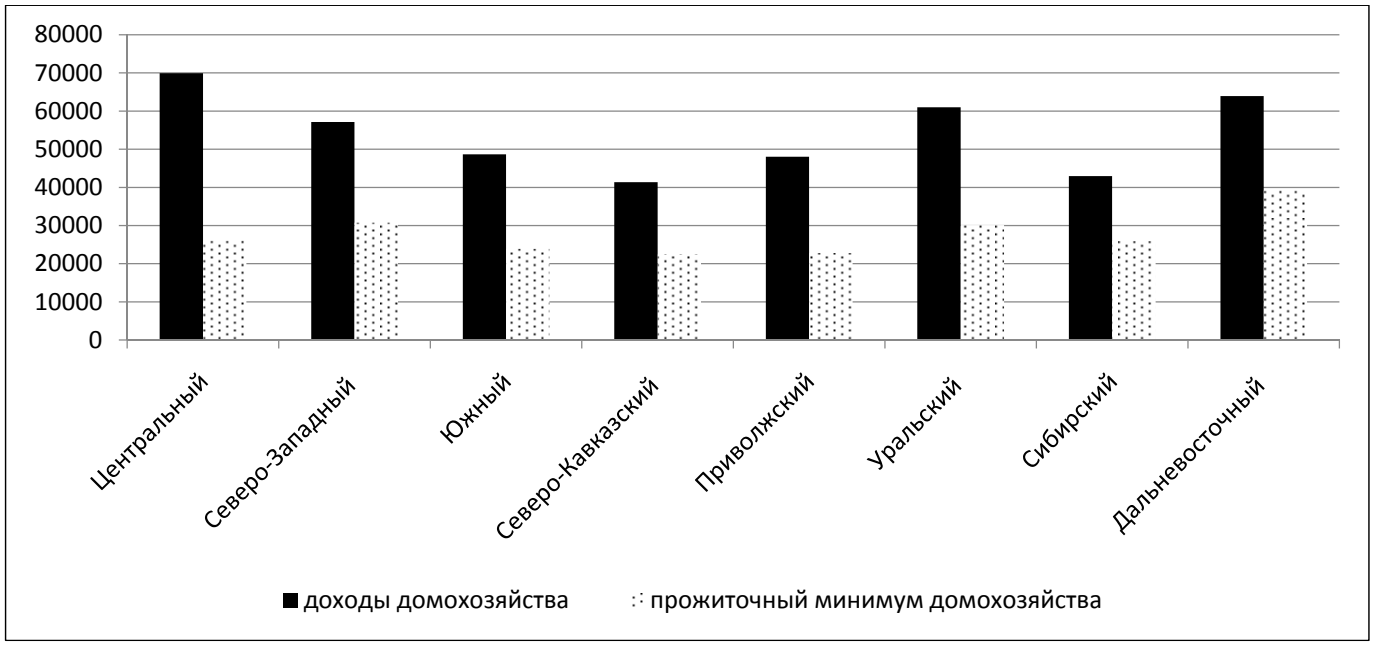

Рисунок 5. Величина доходов и прожиточного минимума домохозяйств по округам РФ в 2014 году.

Из рисунка 5 видно, что в Центральном федеральном округе домохозяйство, состоящее из двух трудоспособных и одного ребенка может использовать на приобретение жилья не более 63% своих доходов. Однако в других регионах ситуация обстоит иначе. Так в Северо-Западном федеральном округе домохозяйство на те же цели может потратить не более 46% своего дохода, в Южном - не более 50%, в Северо – Кавказском – не более 46%, в Приволжском – не более 52%, в Уральском – не более 51%, в Сибирском – не более 40%, в Дальневосточном – не более 39%.

Сопоставив среднемесячные доходы домохозяйства в Украине с величиной его прожиточного минимума, можно сделать вывод о том, что только 19,7% доходов может быть потрачено на приобретение жилья. Следовательно, парадокс рынка жилья все еще не объяснен.

Однако, необходимо отметить, что расчет производился по усредненным показателям, то есть те группы домохозяйств, у которых более высокие доходы обладают иными условиями для приобретения жилья. В Российской Федерации к такой категории относится только 15,6% населения страны. В Украине доля таких домохозяйств менее 5%. Но данные домохозяйства могут самостоятельно реализовать свое право на жилье.

Вторым фактором, способствующим приобретению жилья, в том числе и с привлечением кредитных ресурсов, является помощь родственников. К сожалению, в настоящее время не представляется возможным точно количественно оценить размер такой помощи. Однако можно говорить о ее формах. Их существует две. Первая из них - это прямая финансовая помощь. Чаще всего такую помощь оказывают родители. Они передают детям часть своих доходов, которую те используют для приобретения жилья или других благ, что позволяет экономить собственные средства домохозяйства и направлять их на улучшение жилищных условий.

Вторым видом помощи является помощь товарами. Чаще всего возможность оказывать такую помощь имеют родственники с приусадебным хозяйством или дачей. В этом случае они передают необходимые блага (чаще всего продукты питания), что также позволяет снизить затраты на них для домохозяйств–реципиентов, а следовательно и перенаправить часть своих доходов.

Третьим фактором, способствующим приобретению домохозяйствами собственного жилья, является наличие государственных программ. В Украине таких программ несколько. Наиболее масштабными среди них являются программы Фонда содействия молодежному жилищному строительству. Однако особенностью его программ является следующее условие: потенциальный участник должен состоять на учете по улучшению жилищных условий. В тоже время при функционировании старой нормативной базы, регулирующей взаимоотношения в жилищной сфере, не все желающие приобрести жилье могут участвовать в данных программах. Прежде всего, проблемой устаревшего законодательства является и устаревание норм необходимой жилой площади, который в настоящее время не отвечает даже санитарным нормам. Также наблюдается сложность механизма постановки на учет. Несмотря на обозначенные выше ограничения, посредством Фонда жилищные условия улучшили в 2013 году 3389 семей и одиноких граждан, хотя это и составило менее 0,5% от пребывающих на квартирном учете. В силу ограниченности финансирования показатель улучшивших жилищные условия за счет средств Фонда в 2014 году сократился до 577 семей, а в 2015 году – до 248.

В Российской Федерации также существует большое количество жилищных программ. На федеральном уровне такие программы направлены на улучшение жилищных условий военных, ветеранов, а также проживающих в ветхом и аварийном жилье. На региональном уровне происходит финансирование молодых семей. На городском уровне и уровне предприятий могут функционировать программы по обеспечению жильем определенных специалистов (например, врачей, учителей, молодых специалистов). Однако в программах федерального и регионального уровней также наблюдается необходимость соблюдения условия пребывания на квартирном учете. Недостатки этого условия такие же, как и в Украине.

Наряду с тем, российские семьи приобретают жилье, используя «материнский капитал». Его размер в 2014 году составил 429408 рублей, то есть, исходя из средней стоимости квадратного метра жилья, можно сделать вывод о том, что им можно погасить 15% стоимости стандартной квартиры 54 м^2. В тоже время многие семьи покупают жилье меньшей площадью, что естественно увеличивает долю материнского капитала в его стоимости.

Выводы. Выявлено наличие противоречия в функционировании рынка жилья в Украине и в Российской Федерации, а именно, исходя из доходов населения обоих стран, и при существующем уровне цен на жилье только незначительная часть домохозяйств может его приобрести. Это нашло свое отражение в низком показателе доступности жилья, а также доказано расчетом необходимого уровня дохода домохозяйства для приобретения жилья с использованием кредитных ресурсов.

Определено, что существуют факторы, позволяющие домохозяйствам решать данную проблему. К таким факторам относятся помощь третьих лиц, а также государства, несоблюдение рекомендаций международных организаций по обеспеченности жилищными ресурсами, но в тоже время соответствие законодательству обоих государств.

Список использованных источников

1. Российский статистический ежегодник. 2015: Стат.сб./Росстат. - М., 2015. – 728 с.

2. Вертиль Н.Н. Рынок жилья в условиях кризиса.//Економічний вісник університету/Державний вищій навчальний заклад «Переяслав – Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».- Вип.26/2 .- 2015. – С.97-101

3. Вертиль Н.Н. Державне регулювання соціальної житлової політики в умовах ринкової економіки.// Економічний вісник університету/Державний вищій навчальний заклад «Переяслав – Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».- Вип.20/2 .- 2013. – С.252-257.

References

1. Russian Statistical Yearbook. 2015. M., 2015. – 728 p.

2. Vertil' N.N. Housing market in crisis.// University Economic Bulletin// State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda». – Issue 26/2. - 2015. – P.97-101

3. Vertil' N.N. State regulation of social housing policy in a market economy facilities. .// University Economic Bulletin// State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda». - Issue 20/2. - 2013. – P.252-257.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Вертиль Наталя Миколаївна, к.е.н., доцент
Московський психолого-соціальный університет
e-mail: v3010@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ
Вертиль Наталья Николаевна, к.э.н., доцент
Московский психолого-социальный университет
e-mail: v3010@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Vertil' N.N., PhD, assistant professor
Moscow psycho-social University,
e-mail: v3010@mail.ru

УДК 334.72

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ В УКРАЇНІ

Горбатенко О.А.

Предметом дослідження є розробка *шляхів удосконалення питань управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні.*

Метою дослідження є проаналізувати діяльність акціонерних товариств, розробити шляхи удосконалення питань управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні, необхідність дослідити особливості корпоративного управління таких товариств, теоретичні засади належної організації управління, які дають змогу усім учасникам корпоративних взаємовідносин прослідкувати відповідність діяльності товариств їх інтересам. Необхідно встановити можливість зберігання чи продажу дрібних пакетів акцій, які перебувають у власності держави.

Результати дослідження свідчать про те, що ступінь одержаних результатів полягає у розробці науково-обґрунтованих рекомендацій, методів та висновків, спрямованих на удосконалення питань управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень на акціонерних товариствах, спрямованих на покращення та удосконалення корпоративного управління акціонерними товариствами з державною часткою в Україні.

Висновки: Розглянуто особливості контролю у акціонерних товариствах, досліджено основні види та суб'єкти корпоративного контролю. Сформульовано основні напрямки державної політики у акціонерних товариствах стосовно частки власності. Проаналізовано основні інструменти прихованого перерозподілу контролю на акціонерних товариствах, тобто прийняття рішення щодо емісії акцій. Запропоновано основні шляхи контролю державних органів влади над управлінням корпоративними правами держави, зокрема: процес контролю відносно акціонерних товариств з державною часткою; контроль за діяльністю керівників акціонерних товариств; контроль за ефективністю та доцільністю участі держави у статутних капіталах акціонерних товариств; контроль за процесом продажу державних пакетів акцій через аналіз та оцінку цього процесу.

Ключові слова: *акціонерне товариство, корпоративний контроль, державна частка власності, емісія акцій, продаж акцій, пакет акцій.*

 © Горбатенко О.А., 2016

МЕТОДЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ВОПРОСОВ УПРАВЛЕНИЯ АКЦИОНЕРНЫМИ ПРЕДПРЕЯТИЯМИ С ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЧАСТЬЮ В УКРАИНЕ

Горбатенко Е.А.

Предметом исследования является разработка методов усовершенствования вопросов управления акционерными предприятиями с государственной частью в Украине.

Целью исследования является проанализировать деятельность акционерных обществ, разработать пути усовершенствования вопросов управления акционерными предприятиями с государственной частью в Украине, необходимость исследовать особенности корпоративного управления таких обществ, теоретические основы надлежащей организации управления, позволяющие всем участникам корпоративных взаимоотношений проследить соответствие деятельности обществ их интересам. Необходимо установить возможность хранения или продажи мелких пакетов акций, находящихся в собственности государства.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что степень полученных результатов заключается в разработке научно-обоснованных рекомендаций, методов и выводов, направленных на усовершенствования вопросов управления акционерными предприятиями с государственной частью в Украине.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований на акционерных обществах, направленных на улучшение и усовершенствования корпоративного управления акционерными обществами с государственной частью в Украине.

Выводы: Рассмотрены особенности контроля в акционерных обществах, исследованы основные виды и субъекты корпоративного контроля. Сформулированы основные направления государственной политики в акционерных обществах относительно части собственности. Проанализированы основные инструменты скрытого перераспределения контроля на акционерных обществах, то есть принятие решения об эмиссии акций. Предложены основные пути контроля государственных органов власти над управлением корпоративными правами государства, в частности: процесс контроля относительно акционерных обществ с государственной частью; контроль за деятельностью руководителей акционерных обществ; контроль за эффективностью и целесообразностью участия государства в уставных капиталах акционерных обществ; контроль за процессом продажи государственных пакетов акций, через анализ и оценку этого процесса.

Ключевые слова: *акционерное общество, корпоративный контроль, государственная часть, эмиссия акций, продажа акций, пакет акций.*

IMPROVEMENT OF CORPORATE GOVERNANCE IN JOINT-STOCK COMPANIES WITH THE STATE SHARE IN UKRAINE

Gorbatenko O.A.

The subject of research is to develop recommendations for improving the corporative management o of joint-stock companies with the state share in Ukraine.

The purpose of research is to analyze the joint-stock companies, to develop recommendations for improving of the corporative management of joint-stock companies with the state share in Ukraine and to study the corporative management features of such companies; the theoretical principles of management organization that allow all co-partners of corporate relations track the suitability of companies to their interests. It is necessary to ascertain the possibility of keeping or selling small blocks of shares, which are owned by the state.

The results of work are to develop scientific-substantiated recommendations, methods and conclusions, which directed on improving the corporative management of joint-stock companies with the state share in Ukraine.

Practical Implications: organization and carrying out of the research on joint-stock companies that directed on improving the corporative management of joint-stock companies with the state share in Ukraine.

Conclusions: The control features of joint-stock companies have considered, basic types and subjects of corporative control have investigated. The basic directions of the state policy of joint-stock companies with the state share have formulated. The basic instruments of hidden redistribution control in joint-stock companies (decision-making to equity issue) have analysed. The scheme of decision to equity issue has improved by selling small blocks of shares. Expediency sale of shares less than 25% in the event of absence of further keeping in state ownership have grounded. The basic ways of controlling state authorities over the management of the state corporate rights are proposed, which include: process control of joint-stock companies with the state share; control the activities of managers of such companies through expert of the main activities; control the efficiency and suitability of state participation in the statutory capital of the joint-stock companies; control the sale of state block of shares through analysis and evaluation of the process.

Key words*: joint-stock company, corporative control, the state share of ownership, equity issue, sale of shares, a block of shares.*

Постановка проблеми. За роки впровадження сучасних економічних реформ українські акціонерні підприємства з державною часткою зіткнулися з чималими проблемами, насамперед, це стосується господарювання в нових економічних відносинах, пов'язаних із зміною форми власності. Зокрема, суттєвим

недоліком є відсутність достатніх економічних знань для удосконалення питань управління акціонерними підприємствами з державною часткою в нових – ринкових умовах, переходу до таких нових форм господарювання та управління як корпоративне. Наукова проблема формування інтегрованих корпоративних структур та управління їх економічним потенціалом є складовою частиною вирішення комплексного завдання відпрацювання ринкових механізмів для економіки України. Світова практика переконує, що тільки з розвитком корпоративної сфери економіки і, зокрема, акціонерних товариств з державною часткою, акумулюються значні обсяги інвестиційних ресурсів. В останні роки в Україні сформувався потужний корпоративний сектор, представлений, головним чином, акціонерними товариствами з державною часткою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика знайшла висвітлення в науковій вітчизняній і зарубіжній літературі. Зокрема, її досліджують такі вчені, як: А.Волошин, А.Смитюх, М.Топчак, А.Черпак, В.Шеховцов, В.Шпильова, Г.Штерн, В.Геєць, І.Бондар, В.Голиков, Д. Дєнков, М.Денисенко, О.Вакульчик, І.Жадан, О.Кібенко, В.Леонтьєв, І.Мазур, Г.Назарова, П.Самофалов, О.Сафронова, О.Пасхавер, Л.Птащенко, С.Теньков, М.Чечетов, М.Чумаченко та ін. В той же час існуюча ситуація вимагає подальшої поглибленої розробки та вдосконалення механізму управління державним корпоративним сектором економіки. Недостатньо розробленими залишаються також питання дотримання інтересів держави як акціонера. Виявлення специфіки розвитку і механізму становлення форм інтеграції капіталів потребує більш детального дослідження питань, щодо удосконалення управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні.

Постановка завдання. Розгляд проблем удосконалення питань управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні на сучасному етапі розвитку економіки є дуже актуальним, бо саме механізм ефективного корпоративного управління значно розширює можливості залучення інвестицій, сприяє зростанню продуктивності й конкурентоспроможності підприємств. Серед ключових проблем у розвитку корпоративного управління в Україні, варто зазначити: проблеми у напрямі правового забезпечення розвитку корпоративного управління; проблеми зв'язані із захистом прав акціонерів; проблеми вдосконалення системи розкриття інформації про діяльність акціонерних товариств з державною часткою; проблеми у напрямку формування та розвитку культури корпоративного управління. Питання удосконалення управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні в останні роки потрібно широко обговорювати у міжнародному і вітчизняному бізнес-середовищі. Все відзначене і зумовлює актуальність дослідження всіх питань, щодо удосконалення управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні і, перш за все, корпорацій державної форми власності. Метою дослідження є проаналізувати діяльність акціонерних товариств, розробити шляхи удосконалення корпоративного управління акціонерними товариствами з державною часткою в Україні, необхідність дослідити особливості корпоративного управління таких товариств, теоретичні засади належної організації управління, які дають змогу усім учасникам корпоративних взаємовідносин прослідкувати відповідність діяльності товариств їх інтересам. Необхідно встановити можливість зберігання чи продажу дрібних пакетів акцій, які перебувають у власності держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акціонерні товариства з державною часткою та їх інтеграційні структури стають ефективними лише тоді, коли відпрацьовано механізм узгодження інтересів між партнерами. Якщо певна частка корпоративних прав товариства належить державі, то накладається декілька прошарків інтересів, які необхідно узгоджувати для його ефективного функціонування. Зокрема, постають питання невідповідності пріоритетів суб'єктів управління корпорацією та акціонерів, дисбалансу державних інтересів та ринкових процесів, неузгодження інтересів міноритарних і мажоритарних акціонерів. Тому дієва система управління корпоративним сектором економіки державної форми власності повинна врахувати всі вищезазначені аспекти функціонування акціонерних товариств [1].

За минулий рік лише 108 підприємств з державною часткою виявилися прибутковими. Вони сплатили до бюджету близько 1,4 мільярда гривень дивідендів. Проте, заплатили не всі. Кожного року, не підозрюючи про це, платники податків оплачують «промахи» державних компаній на сотні мільярдів гривень. 100 мільярдів гривень – саме такою є сума збитків 30 найбільших державних компаній за минулий рік. Проте, це неповна картина. В країні налічується близько 1850 працюючих державних підприємств, і лише кожне десяте з них – прибуткове. Поряд з цим менеджмент тих самих прибуткових підприємств, в яких присутня держава, неохоче сплачує їй дивіденди. В хід зазвичай йдуть усі можливі лазівки для заниження прибутків або відтермінування виплат. Чого варта лише одна «Укрнафта» дана компанія й досі не сплатила державі дивіденди за три останні роки. Протистояння акціонерів триває уже не перший місяць і держава поки що у програші. Утім, існують і інші підприємства з державною часткою, які так само не можуть впоратися із такою місією як виплата дивідендів. Але ж існують і інші можливості, які дозволять перекривати бюджетний дефіцит. Наприклад, через покращення роботи митниць, або зменшення видаткової частини бюджету. За рахунок збільшення виплат по дивідендам, які платять наші державні підприємства.

Сьогодні у Реєстрі корпоративних прав обліковується не менше 700 господарських товариств із державною часткою. За даними Мінекономрозвитку, лише 108 з них були у 2014 році прибутковими. Було звернення до відомства з проханням надати інформацію по всіх підприємствах, які не сплатили державі дивіденди, сплатили їх частково, або зробили це із запізненням. З відповіді Мінекономрозвитку випливає, що зі 108 прибуткових господарств виплатили дивіденди державі вчасно і в повній мірі 94. Не впоралися із

завданням 14 суб'єктів господарювання. Умовно «несумлінних» можна поділити на три групи. Перша група – підприємства, що досі не виплатили державі дивіденди (станом на 20 серпня 2015 року). Друга група – підприємства, які виплатили дивіденди частково. Третя група – підприємства, які зробили це невчасно. Перша група. Не виплатили державі дивіденди за 2014 рік поки що три підприємства – ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Азовмаш» і ПрАТ «Яготинський рибгосп». Як відомо, підприємства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, повинні спрямувати на виплату дивідендів 50% від чистого прибутку. Виключення становлять лише підприємства електроенергетичної галузі, тариф яких регулюються, та «Ощадбанк» – для них 30%. Виходячи з цього, найбільших втрат держава може зазнати у випадку незговірливості акціонерів «Укрнафти»[4].

Як відомо, в компанії стверджують, що вони уже виконали свої зобов'язання, щодо сплати дивідендів державі. Проте, це не зовсім відповідає дійсності. Як зазначається в повідомленні «Укрнафти», кошти було зараховано в рахунок зустрічних грошових зобов'язань «Нафтогаза» перед «Укрнафтою». Начебто, раніше НАК протиправно заволодів газом компанії на аналогічну суму. Тому керівництво «Укрнафти» вважає, що питання вичерпане. Ще один порушник – маріупольський концерн «Азовмаш». Друга група. У списку тих, хто лише частково сплатив державі дивіденди, фігурують сім компаній. За даними Мінекономрозвитку, вони сплатили до бюджету лише 30% від чистого прибутку. Серед них ПАТ «Завод «Маяк», ДАХК «Артем», ПАТ «Київський завод «Радар», ПАТ «НВО «Київський завод автоматики», ВАТ «Меридіан», ПАТ «Український науково-дослідний інститут авіаційної технології». Що їх об'єднує? Управління корпоративними правами всіх перелічених компаній здійснює «Укроборонпром». Ще один порушник - ПАТ «НДІ «Вектор»- відноситься до сфери впливу Мінприроди. Всі підприємства, без виключення, базуються в Києві. Як стало відомо, напередодні Міністерство попросило Державну фіскальну службу вжити заходів для виплати зазначеними підприємствами дивідендів в повному обсязі. Третя група. В Мінекономрозвитку називають чотири підприємства, які невчасно сплатили до бюджету дивіденди. Тобто, зробили це пізніше 1 липня 2015 року, таким чином порушивши законодавство. Серед порушників фігурують ПАТ «Аграрний фонд», ПрАТ «Дослідний завод зварювального устаткування Інституту електрозварювання імені Патона», ПрАТ «Деревообробний завод «Явір» та ТОВ «Київський інститут перекладачів». За даними, той же самий Аграрний фонд, наприклад, порушив терміни через несвоєчасне повернення коштів, які були розміщені на депозитах у не надто надійних банках. Деякі з цих банків були визнані неплатоспроможними і ледве розрахувалися з державною компанією. У свою чергу «Радикал банк» досі не виплатив АФ 170 мільйонів гривень. В постанові Кабінету міністрів №241 зазначається, що підприємства з державною часткою повинні перерахувати дивіденди до держбюджету не пізніше 1 липня 2015 року. Прострочення платежу має кілька наслідків. Зокрема, в згаданій постанові КМУ наголошується: якщо виплата не відбувається вчасно, держкомпанія повинна розірвати контракт з керівником. Те ж саме чекає на керівників акціонерних товариств, які ще не розрахувалися з державою за результатами минулого року. Крім цього, нараховується пеня на суму несвоєчасно сплачених дивідендів [3].

Загалом сума виплачених дивідендів за 2014 рік за даними на 1 серпня становила 1,37 мільярда гривень. Якщо взяти першу тридцятку найбільших державних акціонерних товариств, то від них державна скарбниця отримала 1,2 мільярда гривень у якості дивідендів у 2014 році. При цьому ті ж самі підприємства в той же самий період отримали із держбюджету понад 13 мільярдів гривень у формі субсидій та податкових пільг. Якщо додати сюди ще 100 мільярдів збитків, то перспективи вимальовуються сумні [4].

Необхідність вдосконалення управління акціонерними підприємствами з державною часткою в системи корпоративного управління в Україні вимагає запровадження відповідної законодавчої бази, яка повинна реалізувати: координування роботи органів державного управління різних функцій та рівнів; розробку обов'язкових вимог до пропозицій про способи досягнення цілей, відомостей про поточні результати діяльності товариств; встановлення порядку затвердження державним органом управління форми та періодичність звітності про результати діяльності; проведення атестації державних службовців-керуючих пакетами акцій; висунення вимог щодо професійних, майнових та інших обов'язків до недержавних претендентів на управління; встановлення порядку ухвалення управлінських рішень при недосягненні запланованих цілей; визначення порядку і форми укладання контракту з керуючими державними пакетами акцій, тощо [2].

Для подальшого розвитку корпоративного сектору національної економіки потрібна активізація інвестиційних процесів і відповідних структурних зрушень за рахунок: формування повноцінного інвестиційного ринку; збільшення внутрішніх заощаджень і залучення зовнішніх ресурсів для інвестування; формування ринку інвестицій на базі залучення заощаджень населення, ресурсів банківських систем і фінансових посередників, коштів державного бюджету, власних коштів підприємств; розвитку фондового ринку; вивільнення коштів підприємств для інвестицій шляхом зменшення податкового тиску, прискореної амортизації фондів; залучення прямих іноземних інвестицій (у тому числі стратегічних інвесторів) фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій, іноземних кредитів на основі двосторонніх міжнародних та міждержавних угод; прибуткового управління державними пакетами; сприяння розвитку малого підприємництва, суттєвого збільшення його частки у виробленому ВВП; реструктуризації фінансових боргів підприємств і забезпечення ринкових механізмів вилучення неконкурентоспроможних виробництв [3].

Згідно зі світовою практикою, корпоративне управління у широкому розумінні являє собою узгоджені дії усіх акціонерів підприємства з державною часткою, спрямовані на вдосконалення управління

акціонерними підприємствами з державною часткою, рентабельності, прибутковості. Принципи функціонування корпоративних відносин є однаковими для всіх підприємств і не залежать від наявності у них державної частки. Аналіз їхньої діяльності свідчить, що реально держава може впливати на підприємства, на яких вона володіє пакетами розміром більш ніж 50% статутного фонду. Тому в статті особливу увагу приділено аналізу даної груп підприємств.

Методика оцінки ефективності діяльності державних корпорацій, як і більшість методів оцінки інших суб'єктів господарювання, базувалася переважно на економічних показниках. Економічні характеристики не завжди відображають в повній мірі ступінь відповідності результатів роботи суб'єкта господарювання поставленим задачам й не можуть бути надійним індикатором діяльності підприємства. В більшій мірі це стосується підприємств державного корпоративного сектору, де, зокрема, прибутковість, рентабельність, строк окупності інвестицій не завжди є актуальними для держави як акціонера. Тому в статті запропонована модель системи показників збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами. Модель побудована на базі Balanced Scorecard та адаптована для корпорацій з різною часткою державної власності.

Дана система дозволяє вирішити наступні задачі: ефективно оцінювати діяльність компанії, враховуючи різну частку корпоративних прав, що належить державі; формувати та реалізовувати стратегію корпорації; контролювати дотримання державних інтересів; врівноважувати інтереси власників (в тому числі держави) і управляючих; ефективно управляти корпорацією. Модель включає в себе чотири групи показників: фінансові показники, показники персоналу, показники зовнішнього середовища, показники внутрішніх бізнес-процесів. Поєднує та збалансовує дані групи показників комплекс державних та ринкових інтересів. Параметри моделі системи збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами зображено на рис 1.

Кожний сектор моделі має в своєму складі 5 показників, проте дана кількість не є фіксованою, а параметри можуть бути змінені в залежності від специфіки оцінюваної корпорації. Використання моделі складається з певних кроків. Крок 1. Відбір параметрів моделі за чотирма модулями: фінансові показники, показники персоналу, показники зовнішнього середовища, показники внутрішніх бізнес-процесів. Крок 2. За допомогою методу експертних оцінок за одинадцятибальною шкалою (від -5 до +5) визначити якісні параметри показника, де -5 – найнижча оцінка, +5 – найвища; та ступінь дотримання інтересів, де -5 – переважають інтереси держави, +5 – корпорація функціонує винятково за законами ринку. Крок 3. Визначення інтегрального значення ключових параметрів модулів комплексної системи збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами. Крок 4. Перенесення інтегральних значень показників на матрицю (рис.2). Крок 5. Оцінка діяльності корпорації в залежності від розташування на матриці інтегральних значень ключових параметрів модулів комплексної системи збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами.

Фінансові показники	**Персонал компанії**
Коефіцієнт концентрації власного капіталу Коефіцієнт фінансової залежності Рентабельність активів Рентабельність інвестицій Рентабельність власного капіталу	Ефективність роботи управлінського персоналу Рівень мотивації працівників Лояльність працівників Рівень кваліфікації працівників Рівень заробітної плати
БАЛАНС ДЕРЖАВНИХ І РИНКОВИХ ІНТЕРЕСІВ	
Частка акцій АТ у власності держави Ринкова вартість компанії Ступінь зацікавленості держави у власності корпоративними правами Прозорість процедур корпоративного управління Ринковий статус підприємства	Вартість основних бізнес-процесів Тривалість основних бізнес-процесів Ступінь досягнення цілей компанії Здатність до інновацій Оперативність внутрішньої інформації
Зовнішнє середовище	**Внутрішні бізнес-процеси**

Рисунок 1. Параметри моделі вдосконалення управління та системи збалансованих інтересів акціонерних товариств з державною часткою [6].

1. Ознакою сектору є домінування державних інтересів над ринковими, значення показника позитивне – сектор є доречним для розташування параметрів стратегічних підприємств України та тих, де частка державних корпоративних прав перевищує 50%.

2. Сектор характеризується збалансованістю ринкових інтересів та інтересів держави та позитивним значенням показників. Даний сектор є оптимальним розташуванням параметрів успішного акціонерного товариства з будь-якою часткою державних корпоративних прав.

3. Відповідає позитивним значенням показників та перевагою ринкових інтересів над державними. Даний сектор частково прийнятний для корпорацій, де частка держави складає менше 50%.

4. Характерними рисами сектору домінування ринкових інтересів та негативні характеристики показників. Якщо державна частка акцій даного підприємства більше 50%, то слід переглядати його систему менеджменту, положення на ринку. За умови, що частка державних корпоративних прав менша за 50%, можливо доцільно вилучити підприємство з державного реєстру.

5. Сектор відповідає значенням показників, що наближені до критичних позначок, при збалансованості ринкових і державними інтересів.

6. Ознакою сектору є незадовільне значення показників при дотриманні корпорацією державних інтересів. Місце знаходження показників в даному секторі прийнятне для підприємств України, щодо яких державна частка перевищує 50%, та які мають, зокрема, соціальну направленість [6].

7. Принцип моделювання напрямів стратегії держави у відповідності до частки державних корпоративних прав та сектору системи збалансованих інтересів відображено в таб. 1. Доведено, в сучасних умовах необхідним є формування регуляторного механізму розвитку корпоративних відносин, що сприятиме залученню інвестицій в економіку України, розвитку фондового ринку та зростанню національного багатства.

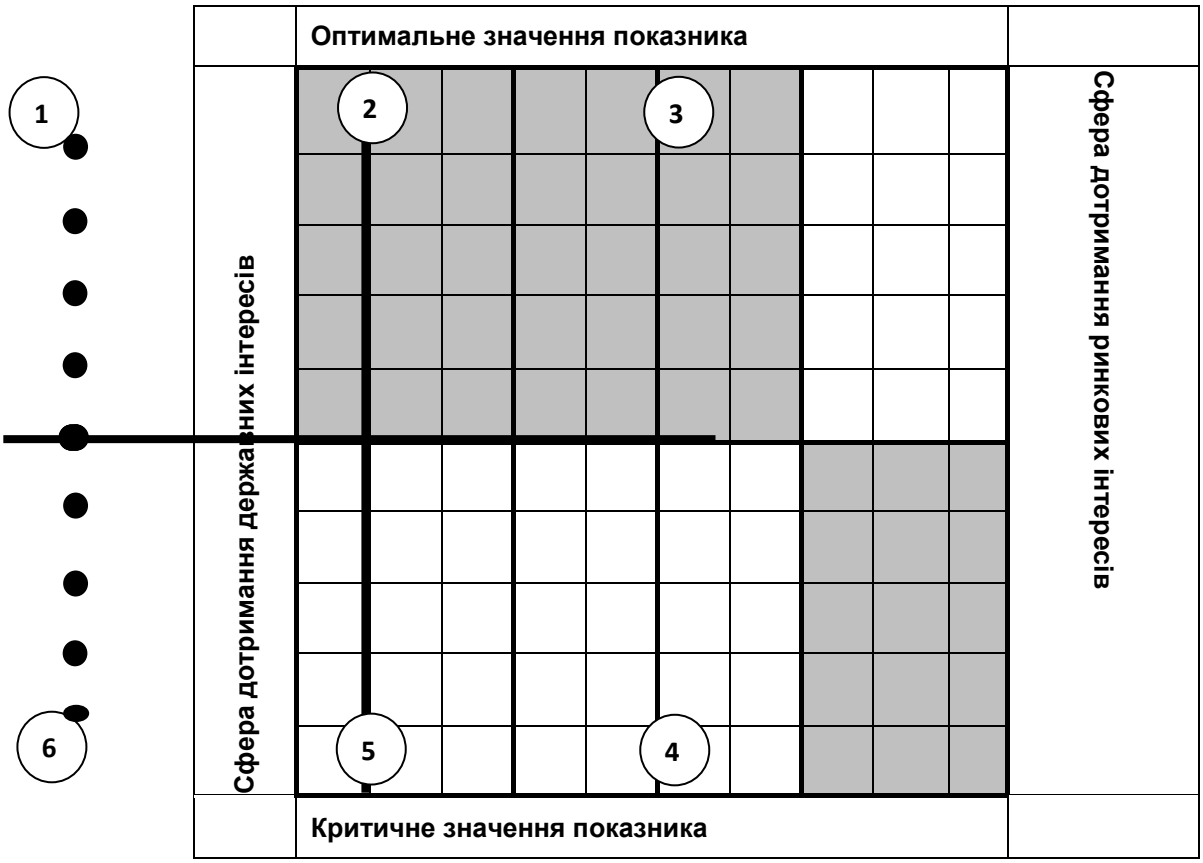

Рисунок 2. Матриця системи вдосконалення управління та збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами [5].

Результатами запропонованого регуляторного механізму розвитку корпоративного сектору в Україні є: підвищення ефективності діяльності акціонерних товариств з державною часткою; впровадження системи індикаторів, що визначають ефективність діяльності державних корпорацій; забезпечення захисту прав та законних інтересів акціонерів; а також рівного ставлення до акціонерів; сприяння розвитку фондового ринку; формування привабливого інвестиційного клімату в країні та пожвавлення інвестиційних процесів; сприяння соціально-економічному розвитку України. В статті проведена оцінка економічних наслідків реалізації до них заходів.

Подальший розвиток корпоративних відносин в Україні повинен відбуватися на основі загальноприйнятих принципів ефективного корпоративного управління з урахуванням світового досвіду та особливостей України. Таким чином, в разі ефективного впровадження корпоративного управління, воно повинно виконувати наступні дуже важливі для сучасного виробництва комунікаційні функції, координувати виробничі зв'язки підприємств, які входять до корпорації, фінансові розрахунки між ними, управляти процесами інвестування, добиватися зростання якості продукції, виробляти необхідну кооперацію виробництва, впроваджувати раціональну спеціалізацію підприємства. Однак, розуміння сутності корпоративного управління далеко не єдина проблема сучасних корпорацій.

Таблиця 1. Моделювання напрямів стратегії вдосконалення управління держави у відповідності до частки державних корпоративних прав та сектору системи збалансованих інтересів [4]

<table>
<tr><td rowspan="2">Частка корпоративних прав держави</td><td colspan="6">Сектори</td></tr>
<tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td></tr>
<tr><td>0 – 25%</td><td rowspan="2">Держава зацікавлена у прибуткових підприємствах, які підтримують її інтереси</td><td rowspan="2">Держава зацікавлена у володінні даними корпоративними правами</td><td rowspan="2">Кожен випадок розглядається окремо, проте завжди існує зацікавленість в прибутковому підприємстві</td><td colspan="3" rowspan="2">Держава не зацікавлена у підприємствах даного сектору. Крім випадків стратегічного значення галузі чи окремого підприємства, доцільно продати частку корпоративних прав</td></tr>
<tr><td>25 – 50%</td></tr>
<tr><td>50 – 75%</td><td colspan="3" rowspan="2">Держава зацікавлена у володінні корпоративними правами даного сектору та повинна сприяти їх ефективному функціонуванню. З огляду на те, що держава формує стратегію підприємства і відповідає за її реалізацію, доцільно особливу увагу приділити системі управління в корпорації</td><td colspan="3" rowspan="2">Держава проводить аналіз та санацію підприємств. Якщо це не є можливим, - розглядає питання про відмову від власності</td></tr>
<tr><td>75 – 100%</td></tr>
</table>

Так, однією з гострих проблем є створення механізмів ефективного захисту прав та законних інтересів акціонерів, особливо дрібних. Річ у тому, що «проблема корпоративного управління полягає у вирішенні питання нагляду і контролю за діяльністю управлінського персоналу в умовах, коли функції управління та володіння корпорацією знаходиться у певному протиріччі в силу «розпорошеності» акціонерного капіталу» (Колін Мейер - професор Оксфордського університету). За умов, коли одні особи володіють підприємством, а інші – ним управляють, питання захисту прав інвесторів та запровадження належного контролю за діяльністю осіб, які використовують отримані підприємством інвестиції, набувають надзвичайної актуальності. Те, що в Україні заплющують очі та намагаються не помічати цієї проблеми, на практиці призводить до зловживань менеджерів та чисельних порушень прав інвесторів, що, в свою чергу, негативно впливає на розвиток інвестиційних процесів, інвестиційний клімат та імідж країни [6].

Варто нагадати, що відсутність цивілізованих відносин між менеджерами та інвесторами є однією із характерних ознак сучасного стану корпоративного управління в Україні. Для України традиційними стали такі порушення, як вимивання активів, трансфертне ціноутворення, нехтування та порушення майнових прав акціонерів під час реорганізації товариств та в процесі придбання акціонерним товариством власних акцій тощо. Показовим також є те, що саме товариства є одним із злісних правопорушників на фондовому ринку України. Так, за даними звітів ДКЦПФР, найбільший відсоток правопорушень законодавства зафіксований саме у діяльності товариства. Очевидним є те, що в Україні один із головних принципів корпоративного управління – «товариство для акціонерів» – існує у перекрученому вигляді – «акціонери для товариства, а товариство для менеджерів».

Все це обумовлює високий інвестиційний ризик та недовіру інвесторів як зовнішніх, так і внутрішніх до фондового ринку України і суттєвою перешкодою на шляху залучення інвестицій, необхідних для економічного зростання України. Підтвердженням цьому є те, що Україна має один із найнижчих показників залучення прямих іноземних інвестицій, а її фондовий ринок залишається суто номінальним та не виконує своєї головної функції – мобілізації фінансових ресурсів. Необхідно враховувати, що підприємства перехідного періоду – це підприємства вже не соціалістичні, але ще не ринкові. При цьому важливою особливістю є те, що ці підприємства змушені працювати в умовах, які постійно змінюються, що суттєво ускладнює прийняття стратегічних управлінських рішень. Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми є застосування так званого «Інституту незалежних директорів», який призваний забезпечити об'єктивний та високопрофесійний контроль за діяльністю менеджерів з боку ради та ефективне управління компанією в інтересах усіх її власників; широко використовується в міжнародній практиці та розглядається як один з основних механізмів удосконалення системи корпоративного управління, а «незалежність» члена ради директорів розуміють, по-перше, як незалежність від топ-менеджерів компанії і, по-друге, як незалежність від будь-яких значних акціонерів [2].

Проте положення чинного законодавства не є абсолютною перешкодою для застосування інституту незалежних директорів в Україні, так, володіння особою всього однією акцією товариства вирішує проблему акціонерного статуту члена ради. Набагато суттєвішою є проблема досить поширеного уявлення про те, що член спостережної ради є виразником виключно інтересів акціонерів ,голосами яких він обирається до спостережної ради.

Спостережна рада повинна перш за все розглядатися як механізм балансування інтересів заінтересованих осіб, для забезпечення довгострокового економічного добробуту товариства. Першим кроком до цього стало прийняття ДКЦПФР принципів корпоративного управління для акціонерних товариств, в яких, відображено концепцію «незалежних директорів». Отже, присутність незалежних директорів у складі ради сприяє підвищенню інвестиційної привабливості компанії, вони спроможні забезпечити більш якісний, більш ефективний та більш професійний контроль за діяльністю управління з боку ради, що, у свою чергу, робить інвестицію в ту чи іншу компанію більш захищеною.

Зокрема, це актуально для компаній, акції яких знаходяться в лістингу закордонних, зокрема, американських, фондових біржах, або, для тих, які збираються виходити на міжнародні ринки капіталів. Отже, незважаючи на те, що в Україні спостерігається значний прогрес в усвідомленні важливості ефективного корпоративного управління і запровадженні заходів, спрямованих на покращення механізмів захисту прав акціонерів сучасний стан корпоративного управління в Україні характеризується низьким рівнем корпоративної культури, невідповідністю існуючої практики корпоративного управління загальноприйнятим принципам, недостатністю координації дій органів державного управління у сфері регулювання корпоративних відносин [5].

Тому в сучасних умовах необхідним є розвиток корпоративних відносин, що сприятиме залученню інвестицій в економіку України, розвитку фондового ринку та зростанню національного багатства. В цих складних економічних умовах, загальним напрямком підвищення ефективності управління можна визначити як необхідність переключення уваги керівництва та спеціалістів підприємств з завдань організаційно-технічного характеру на організаційно-економічні завдання. При цьому слід враховувати як стратегічні цілі розвитку підприємства, так і її локальні проблеми, породжені нестабільністю тих зовнішніх умов, в яких підприємство повинно працювати. Також слід враховувати необхідність підвищення реальної зацікавленості робітників підприємства в кінцевих результатах його діяльності. Як же слід вирішувати ці задачі? Перш за все, необхідно впровадження та освоєння відповідних інструментів для рішення економічних завдань. Для успішного рішення поставлених завдань необхідна серйозна перепідготовка управлінського персоналу (керівників та спеціалістів) для підвищення їх кваліфікації та проведення її в відповідності з новими економічними умовами. При цьому важливими є не тільки нові економічні, математичні, інформаційні знання, але й психологічна переорієнтація, яка дозволить подолати стереотипи, відмовитись від переживших себе форм та методів роботи. Для досягнення високого рівня ефективності системи корпоративного управління, яка дозволяє інвесторам бути впевненими у тому, що керівництво товариства розумно використовує їх інвестиції для фінансово-господарської діяльності і, таким чином, збільшується вартість частки участі інвесторів в акціонерному капіталі товариства необхідно також дотримуватися співвідношення фінансового та корпоративного управління [2].

Отже, для поліпшення ситуації, яка склалася, необхідно визначити: чи потрібні українським підприємствам інвестиції, чи потрібен Україні ліквідний, надійний, прозорий та справжній фондовий ринок, чи актуальні для України, третина населення якої є власниками акцій, питання захисту прав акціонерів? І, якщо відповіді на ці питання є позитивними, наступним кроком повинні стати: зміна погляду на акціонерне товариство як товариство однієї особи – його менеджера та зосередження належної уваги на захисті прав інвесторів; усвідомлення неможливості вирішення всіх проблем корпоративного управління виключно на законодавчому рівні та запровадження національних принципів корпоративного управління, які містять ключові засади щодо якісного та прозорого управління акціонерним товариством відповідно до міжнародних стандартів, не як рекомендовані, а як обов'язкові для виконання; спрощення доступу до фінансової інформації; запровадження обов'язкової щоквартальної звітності товариства перед ДКЦПФР і визначення порядку доступу акціонерів та інших заінтересованих осіб до інформації про акціонерне товариство; звернення по допомогу до спеціалістів, на приклад, радників проекту МФК «Корпоративне управління в країні», що свідчитиме про те, що АТ розпочинають врегульовувати питання корпоративного управління вже не тільки під час скандалів чи конфліктів, збитковості чи при виникненні інших фінансових проблем, а й за їх відсутності, керуючись виключно розумінням необхідності підвищувати рівень корпоративного управління та вдосконалювати систему фінансового менеджменту. Що, у підсумку, не лише страхує їх від виникнення можливих проблем, а й сприяє оптимізації діяльності АТ та підвищенню його прибутковості; поповнення внутрішніх нормативних актів положеннями, котрі свідчать про захищеність міноритарних акціонерів [6].

Висновки з проведеного дослідження. Основні результати дослідження дають змогу дійти таких висновків теоретичного, методичного та практичного спрямування.

1. Удосконалення питань управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні може бути реалізоване тільки за умови створення дієвої системи управління державними корпоративними правами на засадах відповідного регуляторного механізму.

2. За останній рік в Україні активізувався процес перерозподілу власності, зокрема шляхом рейдерства. В розвинутих країнах даний процес протікає в рамках правого поля та сприяє оздоровленню економіки. Захоплення ж підприємств в Україні відбувається на ґрунті недосконалого законодавства, корумпованості судової системи, неправомірного використання адмінресурсу, через що держава несе втрати. Привабливими мішенями для рейдерів виступають й акціонерні товариства з державними корпоративними правами. З метою припинення даного процесу в статті запропоновано комплекс заходів по перешкоджання рейдерству та усуненню його наслідків. Пропозиції сприяють утворенню саморегульованої системи, яка покликана забезпечити захист прав власників, перешкоджаючи незаконному перерозподілу власності.

3. В статті запропоновано проводити аналіз діяльності державного корпоративного сектору шляхом розрахунку індексу корпоративного управління, побудованого на основі набору показників щодо стану і практики корпоративного управління з урахуванням особливостей державного сектору.

4. Наведений механізм сприяє формуванню оптимальної структури державного корпоративного сектору шляхом вилучення з державного реєстру збиткових підприємств, де держава не володіє достатнім для участі в управлінні пакетом акцій.

5. Для всіх видів акціонерних товариств , а особливо для державних корпорацій, актуальною є проблема побудови відносин між власниками корпоративних прав, які зацікавлені в капіталізації і прибутковості корпорацій, та топ-менеджментом, який потребує миттєвої винагороди.

6. Зазначений регуляторний механізм дозволяє забезпечити захист прав акціонерів, прозорість фондового ринку, ефективність застосування до акціонерних товариств процедур банкрутства та їх реорганізації в інші форми господарювання.

7. Визначені шляхи удосконалення питань управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні, які передбачають: застосування ефективних методик корпоративного управління, вибір правильної управлінської та виробничої стратегії, збалансування інтересів власників, управлінців, держави та інших учасників корпоративних відносин, поєднання економічної політики з соціальною та їх гармонізація. Тільки за таких умов можна створити таке правове поле та умови функціонування і розвиток підприємства, інвестиційних процесів, проведення ринкових реформ в Україні, які, в свою чергу, сприятимуть розвитку корпоративного управління, підвищенню ефективності діяльності акціонерних товариств, захисту прав акціонерів та створенню сприятливих умов для залучення інвестицій в економіку України.

Список використаних джерел

1.Волошин А. И. Повышение эффективности управления пакетами акций находящихся в государственной собственности / А. И. Волошин // Економічний простір. – 2014. – № 18. – С. 102-110.

2.Смитюх А. Арифметика корпоративного контроля [Електронний ресурс] / А. Смитюх. – Режим доступу: http://antiraider.org.ua/2012/02/18/print:page,1,arifmetika-korporativnogo-kontrolja.html

3.Топчак М. В. Дивідендна політика як стратегія акціонерного товариства у сфері розподілу прибутку / М. В. Топчак, І. А. Маринич // Науковий вісник. – 2015. – Вип. 15.5. – С. 355-359.

4.Черпак А. Корпоративний контроль в системі управління акціонерним товариством / А. Черпак // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2014. – № 3. – С. 162-170.

5.Шеховцов В. Визначення шляхів та підходів до управління процесами зміни форми власності підприємств ОПК та можливості у зв'язку з цим державного контролю за їх діяльністю [Електронний ресурс] / В. Шеховцов, О. Шевченко. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2013/6.htm

6.Шпильова В. О. Корпоративна культура: сутність та актуальні проблеми сучасності [Електронний ресурс] / В. О. Шпильова // Ефективна економіка. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=70

7.Штерн Г. Ю. Корпоративне управління: навч. посіб. / Г. Ю. Штерн. – Харків : ХНАМГ, 2013. – 243 с.

References

1. Voloshyn A.I. Povysheniie effektivnosti upravleniia paketami aktsii nakhodiashchikhsia v gosudarstvennoi sobstvennosti [Improving the Efficiency of Control Blocks of State-owned Shares]. Ekonomichnyi prostir [Economic Space]. no.18. (2014). pp. 102-110.

2. Smitiukh A. Arifmetika korporativnogo kontrolia [Arithmetic Corporate Control]. http:// antiraider.org.ua/2012/02/18/print:page,1,arifmetika-korporativnogo-kontrolja.html

3. Topchak M. V., Marynych I.A. Dyvidentna polityka yak stratehiia aktsionernoho tovarystva u sferi rozpodilu prybutku [Dividend Policy as a Strategy Joint-stock Company in the Sphere of Distribution of the Profit]. Naukovyi visnyk [Scientific Bulletin]. Vol. 15.5. (2015). pp. 355-359.

4. Cherpak A. Korporatyvnyi kontrol v systemi upravlinnia aktsionernym tovarystvom [Corporate Control in the System of Management of a Joint-stock Company]. Visnyk Ternopilskoi akademii narodnoho hospodarstva [Bulletin of Ternopil Academy of National Economy]. no. 3. (2014). pp. 162-170.

5. Shekhovtsov V., Shevchenko O. Vyznachennia shliahiv ta pidkhodiv do upravlinnia protsesamy zminy formy vlasnosti pidpryiemstv OPK ta mozhlyvosti u zviazku z tsym derzhavnoho kontroliu za ikh diialnistiu [Determining of Ways and Approaches to Manage the Enterprises (OPK) and the State Control for their Activities]. http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2013/6.htm

6. Shpylova V.O Korporatyvna kultura: sutnist ta aktualni problemy suchasnosti [Corporate Culture: the Essence and Problems of Modernity]. Efektyvna ekonomika [Effective Economy]. http: // www. economy. nayka. com. ua/index. php? operation=1&iid=70

7. Shtern H.Yu. Korporatyvne upravlinnia: navchalnyi posibnyk [Corporate Governance: Educational Accessory]. Kharkiv: KhNAMH, 2013. 243 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Горбатенко Олена Анатоліївна, старший викладач кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Богдана Хмельницького, 76 кв.83 м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Горбатенко Елена Анатольевна, старший преподаватель кафедры экономики предприятия ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Богдана Хмельницкого, 76 кв.83 г.Переяслав-Хмельницкий,08400, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR
Gorbatenko Olena Anatoliivna, senior teacher
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
76 Bohdan Khmelnytskyi Str., 83 fl., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08400, Ukraine

УДК 330.112

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РІЗНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Карпенко О.М.,
Карпенко В.М.,
Голуб В.М.

Ключові слова. *Очікувана тривалість життя при народженні, валовий внутрішній продукт на душу населення за ПКС, витрати на охорону здоров'я, викиди вуглекислого газу на душу населення, витрати на НДДКР, охоплення населення вищою освітою.*

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ НА ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ РАЗЛИЧНЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ

Карпенко Е.М.,
Карпенко В.М.,
Голуб В.Н.

Предметом исследования *социально-экономические условия жизни населения.*

Целью исследования *является исследование влияния на продолжительность жизни населения различных социально-экономических факторов.*

Методами исследования, использованными в работе *являются сравнение, группировка, корреляционно-регрессионный анализ, кластерный анализ, системный подход.*

Результаты работы. *В работе исследованы социально-экономические факторы, влияющие на продолжительность жизни населения; построены корреляционно-регрессионные модели и проведена кластеризация стран; предложены направления усовершенствования социально-экономической политики государства с целью увеличения продолжительности жизни населения.*

Областью применения результатов исследования *является социально-экономическая политика государства.*

Выводы. *В статье доказано, что на различных этапах развития страны на продолжительность жизни населения влияют разные социально-экономические факторы. Степень влияния одних и тех же факторов в разных странах также различается. Это связано с уровнем развития страны, условиями и образом жизни населения, с проводимой государственной политикой в области здравоохранения, сбережения окружающей среды, научных исследований, образования т.п. Это обосновывает необходимость разработки разных мероприятий по повышению продолжительности жизни населения с учётом уровня развития страны.*

Ключевые слова. *Ожидаемая продолжительность жизни при рождении, валовой внутренний продукт на душу населения по ППС, расходы на здравоохранение, выбросы углекислого газа на душу населения, расходы на НИОКР, охват населения высшим образованием.*

STUDYING OF DIFFERENT SOCIAL AND ECONOMIC FACTORS IMPACT ON DURATION OF POPULATION LIVING

Karpenka E.M.,
Karpenka V.M.,
Holub V.N.

Research subject *is represented by socio-economic conditions of the population living.*

Research aim *is to study the impact on life duration of various socio-economic factors.*

Research methods *applied in the paper are comparison, grouping, correlation and regression analysis, cluster analysis, systematic approach.*

Research results. *The paper studies the socio-economic factors affecting life duration; construction of correlation and regression models and conducted clustering countries suggested ways of improving the socio-economic policy in order to increase the population living.*

Branch of applying research results *is socio-economic policy of the country.*

Conclusions. *In this article it's proved that different social and economic factors influence duration of living during the various stages of national development. The strength of the same factors impact also differs in different countries. It's connected with the level of the country's development, the conditions and way of population life, the government policy in health care, environment saving, scientific researches, education and*

© Карпенко О.М., Карпенко В.М., Голуб В.М., 2016

so on. This substantiates the necessity of elaboration different measures to increase the duration of population living taking into account the level of the country's development.

Key words. *Expected duration of living at birth, gross domestic product per capita in PPP terms, expenditures on health care, carbon dioxide emissions per capita, R & D spendings, coverage of population by high education.*

Актуальность. Одним из основных приоритетов развития каждой страны является развитие человеческого потенциала и повышение уровня жизни. Основным показателем, отражающим результаты выполнения этих приоритетов, является ожидаемая продолжительность жизни при рождении. Увеличение продолжительности жизни, хоть и влечёт за собой некоторые негативные последствия (старение населения, необходимость изменения пенсионной системы, перенаселение, изменения в социальной среде общества), это сигнализирует и о повышении здоровья нации, что позитивно влияет на все сферы общества. К тому же мир и страны в отдельности получают возможность дольше пожинать плоды лучших умов мира и направлять их в нужное русло. Но, к сожалению, разрыв между странами в ожидаемой продолжительности жизни, а значит и в уровне жизни, очень велик, что не позволяет использовать весь потенциал человечества в целях развития общества в целом.

Постановка проблемы. С конца XIX в. по настоящее время наблюдается тенденция роста ожидаемой продолжительности жизни населения при рождении. Это связано с развитием науки, медицины, улучшением санитарно-гигиенических условий и т.п. По данным Мирового банка за последние 50 лет среднемировая продолжительность жизни при рождении увеличилась с 56 лет до 71,2 лет. Такой рост произошёл в основном за счёт развитых стран. При чём по оценке 2015 г. наблюдается огромный разрыв (40 лет) в продолжительности жизни между разными странами: Чад – 49,81 лет, Монако – 89,52 года [2]. Это можно увидеть на рисунке 1.

Очевидно, что в странах с разным уровнем экономического развития на продолжительность жизни населения влияют разные социально-экономические проблемы. Поэтому для увеличения продолжительности жизни в разных странах необходимо воздействовать на разные социально-экономические проблемы.

Для проведения исследования была собрана информация о 62 странах за 1995 – 2013 гг. Выборка составила 1072 значения. Учёными, исследовавшими продолжительность жизни населения, выделяются следующие социально-экономические факторы: экономические; санитарно-гигиенические; экологические; социальные [5, 7].

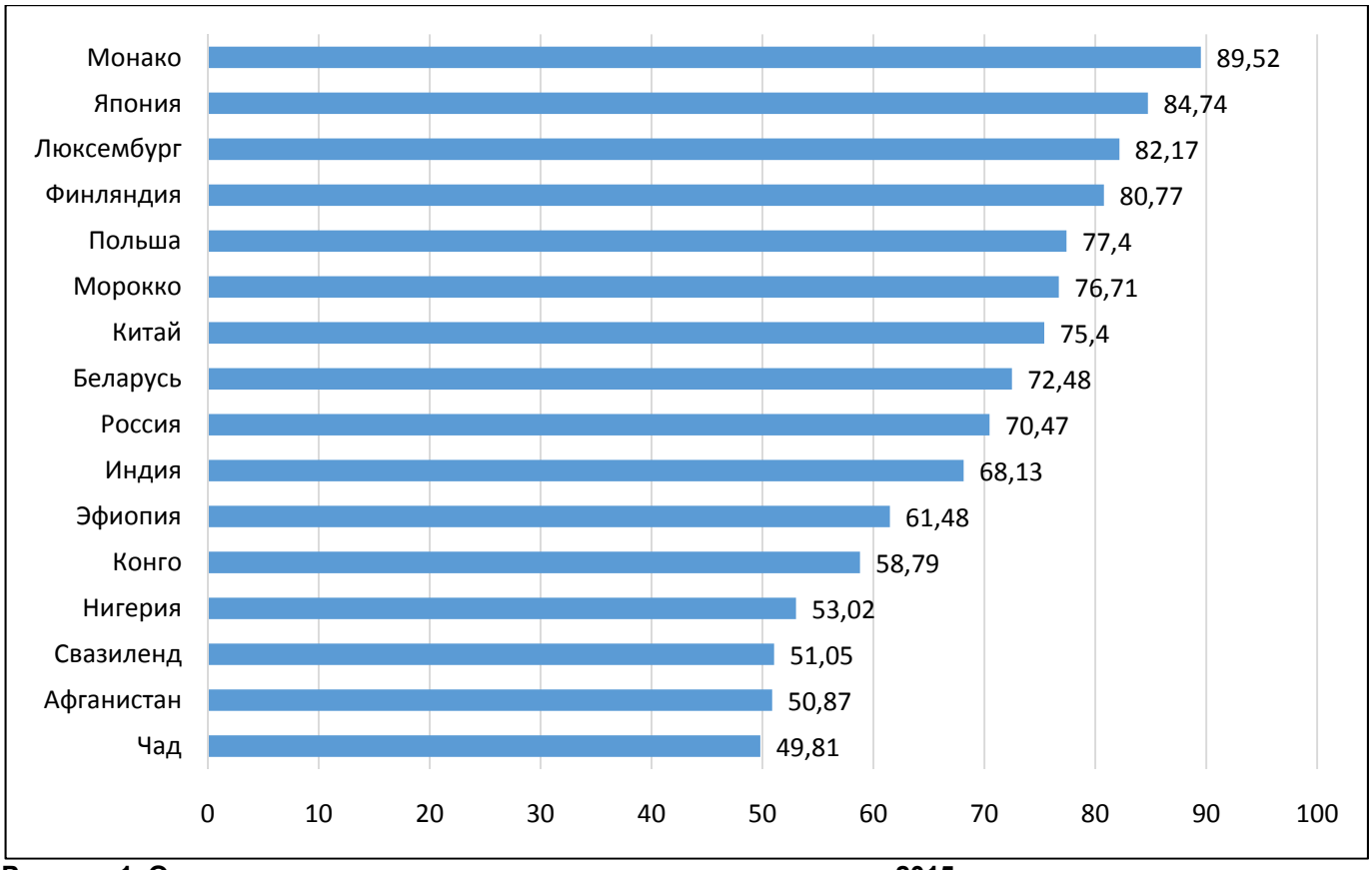

Рисунок 1. Ожидаемая продолжительность жизни при рождении в 2015 г., лет.

Экзогенные переменные, отражающие выше перечисленные факторы, представлены в таблице 1.

Таблица 1. Экзогенные переменные

Обозначение	Переменные	Фактор
GDP	ВВП на душу населения, $ по ППС	Экономические
RD	Доля расходов на НИОКР в ВВП, %	
Water	Доля населения, имеющего доступ к улучшенным источникам воды, %	Санитарно-гигиенические
Air	Объём выбросов CO_2, тонн на душу населения	Экологические
Edu	Коэффициент охвата населения высшим образованием, %	Социальные
Health	Доля расходов на здравоохранение в ВВП, %	

В качестве эндогенной переменной выбрана ожидаемая продолжительность жизни при рождении (Life), как один из основных показателей, отражающих качество и уровень жизни в стране.

Анализ влияния социально-экономических показателей на ожидаемую продолжительность жизни в среднем по миру. Проведём стохастический анализ показателей, влияющих на ожидаемую продолжительность жизни при рождении. Фрагмент исходных данных для анализа приведён в таблице 2 [1].

Таблица 2. Фрагмент исходных данных

Год	Life	GDP	Health	RD	Water	Edu	Air
Япония							
2011	82,5912	34315,7984	10,0764	3,3831	100,0000	59,9241	0,5956
2010	82,8427	34403,8371	9,5890	3,2539	100,0000	58,0791	0,6073
…	…	…	…	…	…	…	…
1998	80,5015	31655,8330	7,1766	2,9602	100,0000	45,1141	9,1676
Норвегия							
2011	81,2951	62736,6805	9,2834	1,6275	100,0000	73,0858	1,5481
2010	80,9976	62945,9873	9,4224	1,6509	100,0000	72,7911	1,5154
…	…	…	…	…	…	…	…
1997	78,1427	55385,7727	8,3994	1,5935	100,0000	61,5646	7,8240
Соединённые Штаты Америки							
2011	78,6415	49781,3575	17,0981	2,7655	99,1000	95,3320	0,5913
2010	78,5415	49372,8005	17,0837	2,7372	99,1000	93,2934	0,4966
…	…	…	…	…	…	…	…
1996	75,9966	40500,7954	13,1363	2,4418	98,7000	77,4511	19,5279
Польша							
2011	76,7463	22520,0128	6,8709	0,7522	97,8000	73,5097	4,2106
2010	76,2463	21457,4272	7,0229	0,7247	97,6000	73,5207	3,9184
…	…	…	…	…	…	…	…
1996	72,2463	11836,5904	5,8764	0,6520	95,2000	35,3044	9,2103
Беларусь							
2011	70,5537	16603,3895	4,9237	0,7006	99,6000	85,6971	6,0772
2010	70,4049	15703,1117	5,5542	0,6935	99,6000	78,9941	7,3200
…	…	…	…	…	…	…	…
1996	68,6122	5441,2919	6,2356	0,9985	99,5000	44,5481	5,9210
Индия							
2011	66,9042	4685,8637	3,8298	0,8222	91,3000	23,2712	7,8808
2010	66,5061	4452,9252	3,8240	0,7972	90,3000	18,2268	8,8102
…	…	…	…	…	…	…	…
1996	60,9156	2172,0249	3,9422	0,6280	76,6000	6,2832	1,0234
Мадагаскар							
2011	63,8074	1371,6486	4,0111	0,1059	47,8000	4,0057	0,0800
2010	63,3617	1390,4252	4,9835	0,1132	46,9000	3,6055	0,0815
…	…	…	…	…	…	…	…
1997	56,2335	1394,3543	4,7025	0,2203	35,6000	1,9347	0,1187
Бурунди							
2010	55,8367	1553,5038	12,2726	0,4757	72,5000	3,9188	17,4848
2009	55,1821	1526,9855	9,6290	0,3591	70,9000	4,1759	17,1924
…	…	…	…	…	…	…	…
2002	48,4756	1140,4734	8,5148	0,3676	59,6000	3,4624	0,0658

Для определения формы зависимости уровня ожидаемой продолжительности жизни от выше перечисленных факторов, был проведен корреляционный анализ исходных данных по разным формам зависимости.

Из проведённого корреляционного анализа можно сделать следующие выводы.

• Наблюдается как прямая, так и обратная связь между уровнем ожидаемой продолжительности жизни и экзогенными переменными при всех формах зависимости. Обратная зависимость характерна для гиперболической зависимости.

• Наиболее сильное влияние фактора GDP (ВВП на душу населения по ППС) на эндогенную переменную наблюдается по логарифмической зависимости (0,8695).

Таблица 3. Коэффициенты корреляции для разных форм зависимости переменных

Факторы	Линейная	Степенная	Экспонен-циальная	Линейно-логарифмическая	Гиперболическая
GDP	0,7256	0,5152	0,0347	0,8695	-0,77006
Health	0,5127	0,4571	0,0825	0,5334	-0,5082
RD	0,5941	0,5304	0,4011	0,591	-0,36881
Water	0,7742	0,7933	0,648	0,7387	-0,68396
Edu	0,6473	0,54	0,0278	0,7528	-0,65249
Air	0,2827	0,1514	0,0023	0,3862	-0,29848
Сумма абсолютных значений	3,5366	2,987	1,1964	3,8761	-3,282

• Наиболее сильное влияние фактора Health (Доля затрат на здравоохранение в ВВП) на эндогенную переменную наблюдается по логарифмической зависимости (0,5334).

• Наиболее сильное влияние фактора RD (Доля затрат на НИОКР в ВВП) на эндогенную переменную наблюдается по линейной зависимости (0,5941).

• Наиболее сильное влияние фактора Water (Доля населения, имеющего доступ к улучшенным источникам воды) на эндогенную переменную наблюдается по степенной зависимости (0,7933).

• Наиболее сильное влияние фактора Edu (Коэффициент охвата населения высшим образованием) на эндогенную переменную наблюдается по логарифмической зависимости (0,7528).

• Наиболее сильное влияние фактора Air (Выбросы CO_2 в тоннах на душу населения) на эндогенную переменную наблюдается по логарифмической зависимости (0,3862).

• Наиболее высокие суммы абсолютных значений принадлежат логарифмической (3,8761) и линейной (3,5366), что говорит о их предпочтительности в выборе формы зависимости.

Стоит отметить, что линейно-логарифмическая модель используется для того, чтобы исследовать влияние процентного изменения экзогенной переменной на абсолютное изменение эндогенной переменной. Т.к. все факторы, кроме ВВП на душу населения по ППС, представлены в процентном выражении, нет необходимости их логарифмировать.

На следующем этапе стохастического анализа с помощью пакета анализа EViews была построена регрессионная модель следующего вида:

$$Life=21{,}97+4{,}17*\ln(GDP)+0{,}17*Health+0{,}53*RD+0{,}12*Water+0{,}003*Edu-0{,}22*Air, \quad (1)$$

(t) (20,86) (25,07) (3,95) (4,26) (10,04) (0,6) (-12,19)

Коэффициент детерминации составил 81,09%, т.е. модель адекватна. Коэффициент Edu оказался незначим при любом уровне значимости ($t_{кр}(0{,}1; 1065) = 1{,}64$). Это можно объяснить тем, что достаточно проблематично построить адекватную усреднённую регрессию для всех стран, т.к. страны сильно различаются по уровню благосостояния и влияние каждого фактора на увеличение продолжительности жизни различно. Поэтому необходимо оценить влияние каждого из факторов на продолжительность жизни для отдельных групп стран по уровню доходов. Для этого воспользуемся кластерным анализом. В качестве критерия группировки был взят ВВП на душу населения по ППС.

В результате группировки были определены следующие кластеры.

• Страны с низким уровнем доходов ($0 – $10000): Конго, Эфиопия, Мозамбик, Уганда, Мадагаскар, Таджикистан, Армения, Молдова, Грузия, Киргизия, Пакистан, Филиппины, Украина, Перу и др.

• Страны со средним уровнем доходов ($10001 – $30000): Россия, Черногория, Сербия, Польша, Турция, Эстония, Малайзия, Венгрия, Чехия, Португалия, Чили, Мальта и др.

• Страны с высоким уровнем доходов ($30001 – $100000): Исландия, Австралия, Франция, Япония, Канада, Швеция, США, Германия, Австрия, Норвегия и др.

Для каждой группы была построена регрессия. В качестве экзогенных переменных были включены наиболее значимые переменные. GDP как основополагающий фактор группировки по уровню доходов исключён из регрессии для того, чтобы оценить чистое влияние других факторов. Итоги регрессионного анализа представлены в таблице 4.

Анализ влияния социально-экономических факторов на ожидаемую продолжительность жизни в кластере стран с низким уровнем доходов. В странах с низким уровнем доходов наибольшее влияние на ожидаемую продолжительность жизни оказывают санитарно-гигиенические, социальные и экологические факторы, а именно объём выбросов углекислого газа на душу населения, доля населения, имеющего доступ к улучшенным источникам воды и коэффициент охвата населения высшим образованием. Все показатели

статистически значимы (t-статистики не превышают критическое значение равное 1,97). Сокращение объёма выбросов на 1 тонну на душу населения приведёт к увеличению продолжительности жизни на 5,64 месяца.

Таблица 4. Регрессионный анализ по уровню доходов в стране

Группа	Низкий уровень доходов	Средний уровень доходов	Высокий уровень доходов
Регрессия	Life=46,27- *(t) (38)* 0,47*Air+0,25*Water *(-6,55) (14,9)* +0,07*Edu *(4,44)*	Life=66,92+1,56*RD- *(t) (115) (8,66)* 0,11*Air+0,99*Health *(-3,64) (12,44)*	Life=6,81- *(t) (0,81)* 0,14*Air+0,73* *(-10,04)* Water+0,46*RD *(8,6)* *(4,84)*
R^2	0,56	0,41	0,482
Количество наблюдений	341	400	331

На экономические факторы упор в таких странах делать не стоит, т.к. это не приведёт ни к каким качественным результатам в повышении продолжительности жизни.

Кроме поддержания чистоты воздуха, необходимо ставить акцент на улучшение качества воды и на повышение образованности населения. Увеличение доступности населения к улучшенным источникам воды на 1% повлечёт за собой увеличение продолжительности жизни на 3 месяца. Важность увеличения образованности населения состоит в том, что высшее образование:

- даёт основу для развития научных исследований, в частности, в медицине;
- изменяет условия труда (т.е. смена тяжёлого физического труда умственным);
- может повлиять на отношение населения к санитарно-гигиеническим условиям жизни.

Увеличивая охват населения высшим образованием на 1%, можно добиться увеличения продолжительности жизни на 25 дней.

Анализ влияния социально-экономических факторов на ожидаемую продолжительность жизни в кластере стран со средним уровнем доходов. В странах со средним уровнем доходов наибольшее влияние на ожидаемую продолжительность жизни оказывают экологические, социальные и экономические факторы, а именно доля расходов на НИОКР и на здравоохранение в ВВП и объём выбросов углекислого газа на душу населения. Все показатели в регрессии статистически значимы (t-статистики не превышают критическое значение равное 1,97).

Сокращение выбросов углекислого газа на 1 тонну на душу населения приведёт к увеличению продолжительности жизни на 40 дней.

Также огромное значение играют расходы на здравоохранение и НИОКР. Повышение расходов на здравоохранение в странах со средним уровнем доходов за счёт относительно высокого уровня медицины позволит справиться с заболеваниями более долгосрочного характера, не связанными с санитарно-гигиеническими условиями жизни населения. Повысив расходы на здравоохранение на 1%, продолжительность жизни населения увеличится почти на 1 год. Научные исследования и разработки играют стратегическую роль в развитии медицины и повышении уровня жизни населения, влияя таким образом на продолжительность жизни населения. Увеличение доли расходов на НИОКР на 1% может увеличить ожидаемую продолжительность жизни более, чем на 1,5 года.

Анализ влияния социально-экономических факторов на ожидаемую продолжительность жизни в кластере стран с высоким уровнем доходов. В странах с высоким уровнем доходом наибольшее влияние оказывают экономические, санитарно-гигиенические и экологические факторы, а именно доля расходов на НИОКР в ВВП, выбросы углекислого газа на душу населения и доступность улучшенных источников воды. Все показатели в регрессии статистически значимы (t-статистики не превышают критическое значение равное 1,97).

Сокращение выбросов углекислого газа на 1 тонну на душу населения приведёт к увеличению продолжительности жизни на полтора месяца. Важное значение поддержки чистоты воздуха в продолжительности жизни населения связана с загазованностью окружающей среды, негативно влияющей на состояние здоровья.

Увеличение доступности улучшенных источников воды на 1% может привести к увеличению продолжительности жизни на 8,6 месяцев. Значимость данного показателя в странах с высоким уровнем доходов вполне объяснима необходимостью вторичной обработки излишне хлорированной воды.

Расходы на НИОКР важны также в странах с высоким уровнем доходов, т.к., как было сказано ранее, позволяют открывать новые возможности в жизни человека, в том числе и в медицинской сфере. Увеличивая расходы на НИОКР на 1%, страны с высоким уровнем доходов могут увеличить продолжительность жизни на 5,5 месяцев.

Результаты исследований. Группировка стран на 3 кластера позволяет выявить факторы, в большей степени влияющие на продолжительности жизни населения, что полезно при определении основных приоритетов развития страны на том или ином этапе.

Независимо от уровня доходов населения, всем странам необходимо следить за качеством и чистотой воздуха.

В странах с низким уровнем доходов нет необходимости повышать затраты на здравоохрнение. Необходимо обратить внимание на качество воды и уровень образованности населения. При чём степень влияния выбросов углекислого газа превышает степень влияния доступности качественной воды в 1,88 раза.

В странах со средним и высоким уровнем доходов, кроме поддержки чистоты воздуха, необходимо увеличивать расходы на НИОКР. Степень влияния расходов на НИОКР на продолжительность жизни населения в странах со средним уровнем доходов превышает степень влияния расходов на здравоохранение в 1,6 раза.

В странах с высоким уровнем доходов превалирует влияние доступности качественной воды на продолжительность жизни (в 1,6 раза превышает степень влияния расходов на НИОКР).

Таким образом, гипотеза о том, что на разных ступенях своего развития, государство должно менять свою политику с целью эффективного воздействия на продолжительность жизни населения подтверждается.

Список использованных источников

1. The World Bank [Electronic resource] – Mode of access: http:// data.worldbank.org/indicator/.

2. The World Factbook [Electronic resource] // Central Intelligence Agency – Mode of access: https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/rankorder/2102rank.html.

3. Всемирная организация здравоохранения [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.who.int/gho/database/ru/.

4. Карпенко, Е.М. Исследование влияния на продолжительность жизни населения состояния рынка органической продукции / Е.М. Карпенко // Экономический вестник университета: сб. научн. трудов. – Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды. – 2015. – Выпуск № 26/2 – С. 131–136.

5. Мигунова О.В. Влияние социально-экономических факторов на демографические процессы в России и мире / Мигунова О.В., Ерофеев Ю.В., Стороженко А.Е. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://research-journal.org/medical/vliyanie-socialno-ekonomicheskix-faktorov-na-demograficheskie-processy-v-rossii-i-mire/.

6. Национальный статистический комитет Республики Беларусь [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/.

7. Панова Л.В Экономические и социальные факторы продолжительности жизни в России: межрегиональный анализ / Л.В. Панова, Н.Л. Русинова, В.В. Сафронов [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/text/16207101/.

References

1. The World Bank : http:// data.worldbank.org/indicator/.

2. The World Factbook : https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/rankorder/2102rank.html.

3. World Health Organization : http://www.who.int/gho/database/ru/.

4. Karpenko, E.M. Investigation of the effect on the life expectancy of the population of the state of the market for organic products // Visnyk Ekonomichny universitetu: ST. Sciences. Prace. - Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University named after Skovoroda. - 2015. - Issue 26/2 - S. 131 - 136.

5. Migunova O.V., Yerofeyev U.V., Storozhenko A.E. The influence of socio-economic factors on the demographic processes in Russia and the world : http://research-journal.org/medical/vliyanie-socialno-ekonomicheskix-faktorov-na-demograficheskie-processy-v-rossii-i-mire/.

6. The National Statistical Committee of the Republic of : http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/.

7. L.V. Panova N.L. Rusinov, V.V. Safronov In the economic and social factors in life expectancy in Russia: an interregional analysis : http://ecsocman.hse.ru/text/16207101/.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Карпенко Олена Михайлівна, доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного менеджменту
Білоруський державний університет
пр. Незалежності 4, м. Мінськ, 220050, Білорусь

Карпенко Валерій Михайлович, кандидат технічних наук, доцент кафедри економіки та організації підприємств АПК
Білоруський державний аграрний технічний університет
пр. Незалежності 99, м. Мінськ, 220048, Білорусь

Голуб Вікторія Миколаївна, студент
Білоруський державний університет
пр. Незалежності 4, м. Мінськ, 220050, Білорусь
e-mail: emkarpenko@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Карпенко Елена Михайловна, доктор экономических наук, профессор кафедры международного менеджмента

Белорусский государственный университет
пр. Независимости 4, г. Минск, 220050, Беларусь
Карпенко Валерий Михайлович, кандидат технических наук, доцент кафедры экономики и организации предприятий АПК
Белорусский государственный аграрный технический университет
пр. Независимости 99, г. Минск, 220048, Беларусь
Голуб Виктория Николаевна, студент
Белорусский государственный университет
пр. Независимости 4, г. Минск, 220050, Беларусь
e-mail: emkarpenko@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Karpenko Elena, PhD, Professor of International Management
Belarusian State University
pr. Nezavisimosti 4, Minsk, 220050, Belarus
Karpenko Valery, PhD, assistant professor of economics and organization of agricultural enterprises
Belarusian State Agrarian Technical University
pr. Nezavisimosti 99, Minsk, 220048, Belarus
Golub Viktoria, student
Belarusian State University
pr. Nezavisimosti 4, Minsk, 220050, Belarus
e-mail: emkarpenko@mail.ru

УДК 658:005.922.1:33

ПРО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Коваленко О.В.,
Болдуєв І.С.

Метою статті є розгляд та дослідження основних засад економічної безпеки підприємстві в сучасному світі. На основі вивчення теоретичного матеріалу дається узагальнення основних характеристиках формування системи економічної безпеки підприємства. Кожен окремий суб'єкт господарювання має за мету сталий розвиток та успішне, стабільне функціонування. Тож, захистити свої інтереси та зберегти лідерські позиції на ринку – це те, що створює передумови забезпечення економічної безпеки підприємства, управління нею. Метою системи безпеки є своєчасне виявлення і запобігання як зовнішніх, так і внутрішніх небезпек і погроз, забезпечення захищеності діяльності підприємства і досягнення ним цілей бізнесу. Кількісний і якісний аналіз можливих внутрішніх та зовнішніх загроз дозволяє зробити висновок про те, що надійний захист економіки будь-якого підприємства можливий лише при комплексному і системному підході до його організації. Забезпечення економічної безпеки підприємства вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки або залучення спеціалізованих організацій. Система економічної безпеки підприємства має бути унікальною, самостійною, комплексною. Основним положенням є дієвість та ефективність економічної безпеки. Ефективність системи економічної безпеки підприємства має бути очевидною – результат від її запровадження повинен перевищувати витрати. Принципи, впровадження яких у систему безпеки підприємства підвищить її ефективність: системність, своєчасність, безперервність, плановість. Механізм забезпечення системи безпеки підприємства, який являє собою сукупність законодавчих актів, рушійних мотивів та стимулів, правових норм, сил та засобів, методів, заходів для досягнення цілей безпеки, є одним з найбільш значимих елементів системи безпеки. Засоби та ресурси, які використовуються, розподіляються на декілька груп: технічні, фінансові, правові, кадрові, інформаційні, інтелектуальні тощо. Основне значення системи економічної безпеки підприємства полягає в тому, що вона повинна мати попереджувальний характер. Створення надійної і дієвої системи забезпечення економічної безпеки на підприємстві є необхідними заходами, що зумовлять успішне функціонування суб'єкта господарювання у мінливому навколишньому середовищі. Ця проблема мало вивчена і потребує подальших досліджень.

Ключові слова: *економічна безпека, захист, загрози, підприємство, безпечна діяльність, конкуренція.*

О ФОРМИРОВАНИИ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Коваленко Е.В.,
Болдуев И.С.

Целью статьи является рассмотрение и исследование основных принципов экономической безопасности предприятия в современном мире. На основе изучения теоретического материала

© **Коваленко О.В., Болдуєв І.С., 2016**

дается обобщение основным характеристикам формирования системы экономической безопасности предприятия Каждый отдельный субъект хозяйствования имеет целью постоянное и успешное, стабильное функционирование. Поэтому, защитить свои интересы и сохранить лидерские позиции на рынке - это то, что создает предпосылки обеспечения экономической безопасности предприятия, управления ею. Целью системы безопасности является своевременное выявление и предотвращение как внешних, так и внутренних опасностей и угроз, обеспечение защищенности деятельности предприятия и достижения им целей бизнеса. Количественный и качественный анализ возможных внутренних и внешних угроз позволяет сделать вывод о том, что надежная защита экономики любого предприятия возможна только при комплексном и системном подходе к ее организации. Обеспечение экономической безопасности предприятия требует создания на предприятии собственной системы безопасности или привлечения специализированных организаций. Система экономической безопасности предприятия должна быть уникальной, самостоятельной, комплексной. Основным положением является действенность и эффективность экономической безопасности. Эффективность системы экономической безопасности предприятия должна быть очевидной - результат от ее внедрения должен превышать расходы. Принципы, внедрение которых в систему безопасности предприятия повысит ее эффективность: системность, своевременность, непрерывность, плановость. Механизм обеспечения системы безопасности предприятия, который представляет собой совокупность законодательных актов, движущих мотивов и стимулов, правовых норм, сил и средств, методов, мероприятий для достижения целей безопасности, является одним из наиболее значимых элементов системы безопасности. Средства и ресурсы, которые используются делятся на несколько групп: технические, финансовые, правовые, кадровые, информационные, интеллектуальные и тому подобное. Основное значение системы экономической безопасности предприятия заключается в том, что она должна иметь предупредительный характер. Создание надежной и действенной системы обеспечения экономической безопасности на предприятии необходимы мерами, обусловят успешное функционирование предприятия в изменчивой окружающей среде. Данная проблема мало изучена и требует дальнейших исследований.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, защита, угрозы, предприятие, безопасная деятельность, конкуренция.*

ON THE FORMATION OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY

Kovalenko E.V.,
Bolduev I.S.

The article is to examine and study the basic principles of economic security in today's world. Based on the study of theoretical material provides a summary of the main characteristics of the formation of the system of economic security. Every single entity has the goal of sustainable development and a successful, stable operation. So, to protect their interests and maintain its leading position in the market - this is what creates the preconditions for ensuring economic security, management. The purpose of security is the timely detection and prevention of both external and internal dangers and threats, ensure security of the company and achieve its goals of business. Quantitative and qualitative analysis of possible internal and external threats suggests that the protection of the economy of any enterprise is only possible in an integrated and systematic approach to its organization. Ensuring economic security requires the establishment of the company's own security or involvement of specialized agencies. The system of economic security must be unique, independent, comprehensive. The main provisions are the efficiency and effectiveness of economic security. The efficiency of economic security should be obvious - a result of its introduction exceed costs. The principles and their implementation in the enterprise security system will increase its efficiency, consistency, timeliness, consistency, planned character. The mechanism to ensure system security, which is a combination of legislation, the driving motives and incentives law, capabilities, methods, measures to achieve security objectives, is one of the most significant elements of the security system. Tools and resources used, divided into several groups: technical, financial, legal, personnel, information, intelligence and so on. The main importance of economic security of the system is that it should be precautionary in nature. Creating a reliable and effective system of economic security at the plant are necessary steps that will lead to the successful operation of the entity in a changing environment. This problem is poorly understood and requires further research.

Key words: *economic security, protection, threat, business, safe activity, competition.*

Постановка проблеми. В час розвитку ринкової економіки, появи різноманітних способів конкурентної боротьби, промислового шпигунства та несумлінної конкуренції актуальною стає проблема забезпечення економічної безпеки кожного підприємства. Кожен окремий суб'єкт господарювання має за мету сталий розвиток та успішне, стабільне функціонування. Тож, захистити свої інтереси та зберегти лідерські позиції на ринку – це те, що створює передумови забезпечення економічної безпеки підприємства, управління нею/

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти оцінки та управління економічною безпекою підприємства знайшли своє відображення у зарубіжній та вітчизняній науці і практиці. Питань економічної безпеки підприємств присвятили свої наукові дослідження такі вчені, як: Абалкін Л. , Балика С., Боков В., Бородіна О., Вітлінський В., Грунін О., Дарнопих Г., Довбня С., Колпаков П., Коробчинський О.,

Лоханова Н., Лянний Г., Пасічник Н., Темченко А., Терещенко О., Шемаєва Л., Ярочкин В. та ін. Проте деякі аспекти економічної безпеки підприємств в сучасних умовах господарювання потребують подальшого розкриття.

Метою статті є розгляд та дослідження основних засад економічної безпеки підприємстві в сучасному світі.

Результати дослідження. В сучасному світі нестабільної політичної і соціально-економічної ситуації, інтенсивної боротьби, внутрішньокорпоративних конфліктів, промислового шпигунства, недосконалої правоохоронної системи управління підприємством вимагає формування в системі такої складової, яка зможе своєчасно реагувати на виклики зовнішнього середовища. Це обумовлює створення системи економічної безпеки підприємства.

Із наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених видно, що поняття економічної безпеки немає однозначного тлумачення. При розгляді сутності економічної безпеки застосовують декілька підходів та досліджують їх на різних рівнях: на національному, регіональному та галузевому рівнях, на рівні підприємств.

Шемаєва Л. Г. вважає, що зміст економічної безпеки підприємств розкривається через забезпечення реалізації стратегічних інтересів підприємства на основі використання можливостей зовнішнього середовища із застосуванням продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища (рис. 1) [6]. Тож, під економічною безпекою суб'єкта господарювання пропонується вважати характеристику суб'єкта господарювання, яка відображає його здатність реалізувати власні економічні інтереси при існуючих зовнішніх умовах за допомогою захисту від теперішніх та майбутніх загроз та використанню позитивних факторів, що надає зовнішнє середовище.

Метою системи безпеки є своєчасне виявлення і запобігання як зовнішніх, так і внутрішніх небезпек і погроз, забезпечення захищеності діяльності підприємства і досягнення ним цілей бізнесу [7].

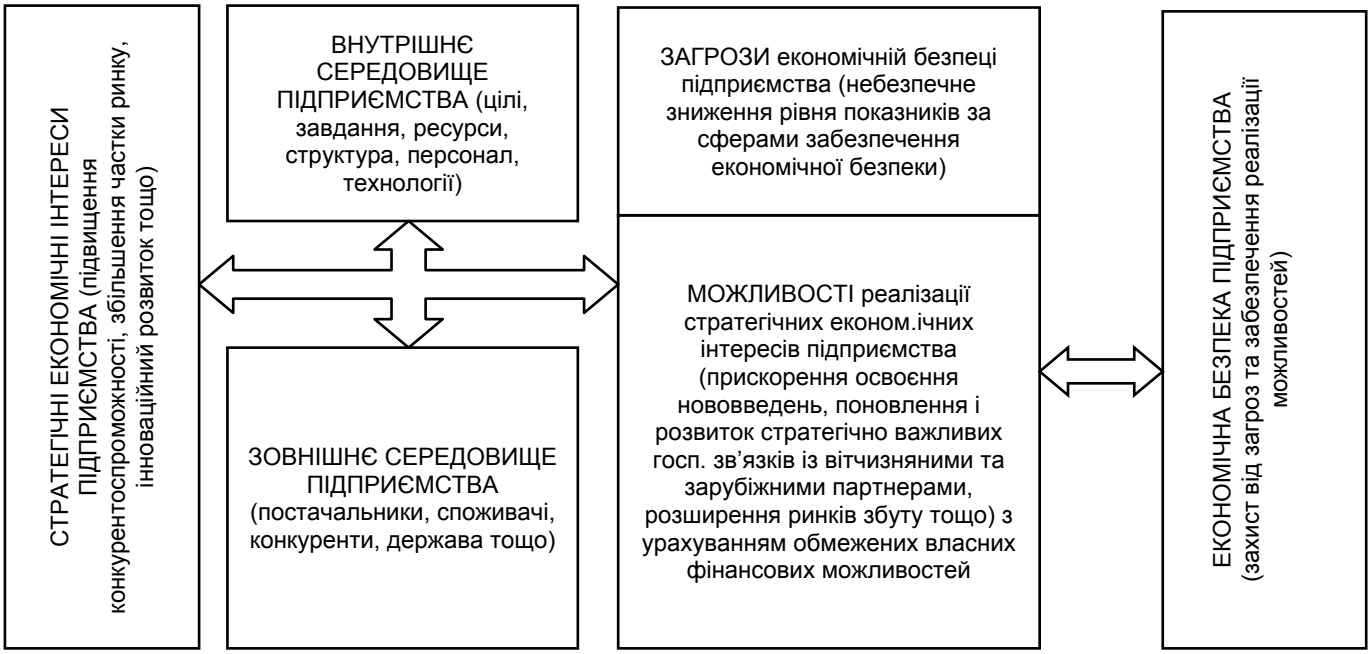

Рисунок 1. Взаємозв'язок між стратегічними економічними інтересами підприємства та забезпеченням економічної безпеки.

За визначенням Лянного Г., економічна безпека підприємства – це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізаційних чинників [5]. До зовнішніх загроз і чинників належать: зменшення купівельної спроможності споживачів, рівень інфляції, сезонні коливання попиту, кризи окремих галузей, протиправна діяльність кримінальних структур, конкурентів, фірм і фізичних осіб, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, неспроможних ділових партнерів та колишніх співробітників підприємства, а також нові технології. До внутрішніх загроз і чинників належать: вид діяльності підприємства, досвід, відповідна кваліфікація керівництва і персоналу, наявність відповідних комунікацій для підприємства, форма власності, пропорції між власним і залученим капіталом, інноваційна діяльність, організація виробництва, показники фінансового стану, ефективна маркетингова діяльність, дії співробітників підприємства, що суперечать інтересам його комерційної діяльності, наслідком яких можуть бути нанесення економічного збитку компанії, витік або втрата інформаційних ресурсів (у тому числі відомостей, що становлять комерційну таємницю), підрив її ділового іміджу в бізнес-колах, виникнення проблем у взаємостосунках з реальними і потенційними партнерами, конфліктних ситуацій з конкурентами, правоохоронними органами і органами контролю тощо. Кількісний і якісний аналіз наведених вище загроз дозволяє зробити висновок про те, що надійний захист економіки будь-якого підприємства можливий лише при комплексному і системному підході до його організації.

Економічна самостійність суб'єкту підприємницької діяльності, цілковита відповідальність за результати своєї господарської діяльності, самостійне прийняття рішень щодо виробничого процесу, збуту, кадрової політики, тощо, вимагає від власників і керівників підприємств вживання комплексних заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки всіх видів ресурсів, що залучаються для досягнення економічної і соціальної мети організації.

У цілому економічна безпека підприємства передбачає:

1) високу фінансову ефективність, незалежність і стійкість роботи підприємства;

2) розвиненість і конкурентоспроможність технологічної бази підприємства;

3) високий рівень організації управління підприємством;

4) жорсткий кадровий відбір;

5) забезпечення відповідності екологічним стандартам;

6)ефективний механізм правового регулювання всіх напрямків діяльності підприємства;

7) забезпечення інформаційної безпеки роботи підприємства;

8)гарантії безпеки працівників підприємства, а також збереження їх майна та професійних інтересів [4].

Якщо розглядати взаємопов'язані напрями ефективної системи економічної безпеки підприємства, можна виділити наступні:

- безпеку господарських об'єктів: збереження і охорона матеріальних цінностей, будівель, споруд, техніки, обладнання, товарних запасів, сировини, фінансових ресурсів;

- інформаційну безпеку: захист інформаційних ресурсів, програмних засобів, а також об'єктів інтелектуальної власності, суворий контроль за прийманням, передаванням та зберіганням інформації, захист комерційної таємниці;

- юридичну безпеку: захист від порушень закону самим підприємством та порушень, спрямованих проти нього;

- безпеку персоналу, техніку безпеки.

Створення на підприємстві власної системи безпеки залежить від чинної в державі законодавчої бази, від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, виділених керівниками підприємств, від розуміння кожним з працівників важливості гарантування безпеки бізнесу, а також від досвіду роботи керівників служб безпеки підприємств, метою функціонування якої є своєчасне виявлення і запобігання небезпекам і загрозам, забезпечення досягнення підприємством мети діяльності. Забезпечення економічної безпеки підприємства вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки. Даючи характеристику системи економічної безпеки підприємства, слід спочатку визначити деякі методологічні положення [1] (рис.2):

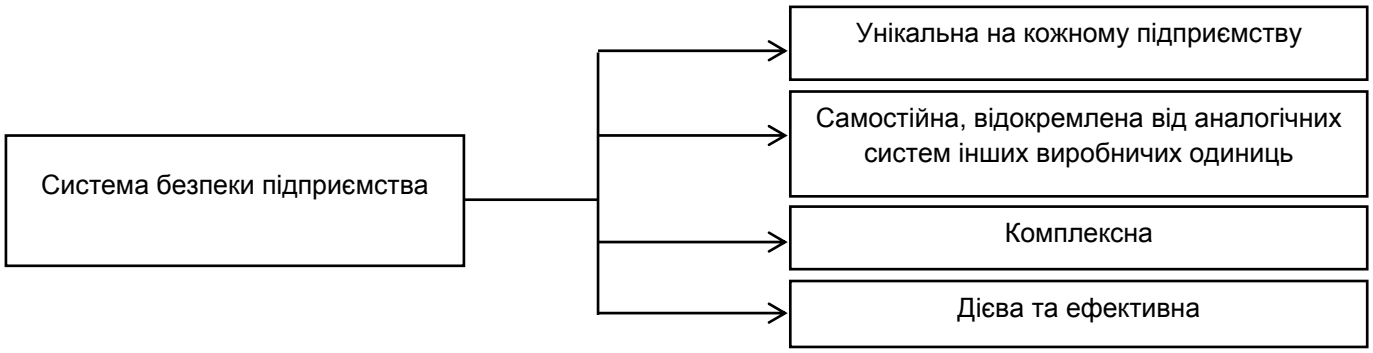

Рисунок 2. Характеристика системи економічної безпеки підприємства.

1. Система економічної безпеки підприємства не може бути шаблонною. Вона має бути унікальною на кожному підприємстві, оскільки залежить від особливостей кожного підприємства (рівня розвитку, структури, величини, виробничого потенціалу та ефективності його використання, напряму діяльності, кваліфікації кадрів, виробничої дисципліни, конкурентного середовища, місця розташування, ризикованості виробництва, наявності секретних матеріалів та ступеня їх секретності тощо).

2. Система безпеки підприємства повинна бути самостійною, відокремленою від аналогічних систем інших виробничих одиниць. Але її відокремленість відносна. Багато завдань, які постають перед системою безпеки підприємства, не можуть бути виконані самостійно, без необхідних рішень, що приймаються на більш високому рівні, передусім на державному. Служба безпеки конкретного підприємства залежить також від активності протидії служб безпеки конкурентів та, в першу чергу, від їх розвідувальних підрозділів. Вона створюється та функціонує на основі прийнятих законодавчих в країні актів, наявності та можливості придбати засоби захисту, рівня підготовки та кваліфікації кадрів тощо.

3. Система безпеки підприємства повинна бути комплексною. Вона покликана забезпечити безпеку економічну, науково-технічну, кадрову, інтелектуальну екологічну, інформаційну, фізичну, техногенну, пожежну, зв'язку тощо. Враховуючи перераховане, до складу системи економічної безпеки повинні входити відповідні елементи, органи, сили, засоби. Лише комплексність системи економічної безпеки може забезпечити відповідну надійність безпеки підприємства.

4. Але основним положенням є дієвість та ефективність економічної безпеки, оскільки унікальність, самостійність та комплексність системи економічної безпеки не дає жодної гарантії, що ця система буде діяти, окрім того, діяти ефективно.

Створення системи безпеки підприємства та організація її успішного функціонування повинні ґрунтуватись на методологічних основах наукової теорії безпеки. Повинні бути визначені цілі системи безпеки підприємства: що необхідно здійснити, чого слід досягти; які завдання необхідно вирішити для досягнення поставлених цілей; які основні функції системи безпеки підприємства − визначити коло діяльності цієї системи. Система безпеки будується на основі певних наукових принципів. Все це слугує методологічною основою створення системи безпеки підприємства.

Ефективність системи економічної безпеки підприємства має бути очевидною – результат від її запровадження повинен перевищувати витрати. Це може бути як зниження збитків, так і вдало зайнята позиція на ринку, як запроваджені нові технології, так і запобігання розкрадання майна.

Систему економічної безпеки підприємства можна визначити як взаємозв'язану сукупність спеціальних структур, засобів, методів і заходів, які забезпечують безпеку бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз. У цьому контексті систему можна охарактеризувати комплексом управлінських, страхових, правових, економічних, охоронних, режимних, судово-правових та інших заходів із захисту бізнесу від незаконних посягань, мінімізації або уникнення матеріальних та інших утрат [3].

До найбільш значних завдань системи економічної безпеки підприємства можна віднести:

1) створення власної служби безпеки чи залучення спеціалізованих організацій;

2) співпраця з правоохоронними органами з метою запобігання та припинення правопорушень, спрямованих проти інтересів суб'єкту господарювання;

3) виявлення реальних та прогнозування потенційних небезпек та загроз;

4) пошук та надання необхідних для забезпечення безпеки підприємств ресурсів та засобів;

5) недопущення проникнення на підприємство економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності й окремих осіб із протиправними намірами;

Найважливішими функціями системи економічної безпеки підприємства можна назвати:

1) забезпечення захисту прав і інтересів підприємства, його персоналу та майна;

2) збір, аналіз, оцінка інформації про можливі небезпеки і загрози;

3) створення сприятливого конкурентного середовища;

4) виявлення, попередження і припинення можливої протиправної та іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його безпеці.

Основними принципами, впровадження яких у систему безпеки підприємства підвищить її ефективність, є [2]:

1) системність – створення такої системи безпеки, яка забезпечила б захищеність підприємства, його майна, персоналу, інформації, різних сфер діяльності від небезпек і загроз, форс-мажорних обставин. У забезпеченні безпеки підприємства повинні брати участь всі співробітники підприємства. Організаційною формою комплексного використовування сил і засобів повинна стати програма забезпечення безпеки підприємства;

2) своєчасність – виявлення різних деструктивних чинників, вживання заходів щодо запобігання їхній шкідливій дії і нанесення збитку підприємству;

3) безперервність – система безпеки повинна бути побудована так, щоб вона діяла постійно, захищаючи інтереси підприємства в умовах ризику;

4) плановість – організованість у функціонування системи безпеки. Діяльність щодо забезпечення безпеки організовується на основі єдиного задуму, визначено в комплексній програмі та конкретних планах за окремими напрямами і підвидами безпеки. Принцип комплексності передбачає створення такої системи безпеки, яка всебічно забезпечить захищеність підприємства, його майна, персоналу, різних сфер діяльності від будь-яких небезпек та загроз. Система безпеки, її засоби та дії повинні бути повномірними для забезпечення економічної, кадрової, науково-технічної, інтелектуальної, екологічної, пожежної видів безпек. Для ефективного забезпечення безпеки підприємства всі співробітники підприємства повинні бути залучені до діяльності із забезпечення безпеки підприємства.

Основними елементами системи економічної безпеки підприємства є:

1) захист комерційної таємниці і конфіденційної інформації;

2) комп'ютерна безпека;

3) внутрішня безпека;

4) безпека будівель і споруд;

5) фізична безпека;

6) технічна безпека;

7) безпека зв'язку;

8) безпека перевезень вантажів і осіб;

9) екологічна безпека;

10) протипожежна безпека;

11) конкурентна розвідка тощо.

Механізм забезпечення системи безпеки підприємства, який являє собою сукупність законодавчих актів, рушійних мотивів та стимулів, правових норм, сил та засобів, методів, заходів для досягнення цілей безпеки, є одним з найбільш значимих елементів системи безпеки.

Засоби та ресурси, які використовуються, розподіляються на декілька груп: технічні, фінансові, правові, кадрові, інформаційні, інтелектуальні тощо. Наприклад, за допомогою технічних засобів, таких як відео-, радіоапаратура, охоронно-пожежні системи тощо вирішують завдання щодо спостереження за об'єктами. За допомогою кадрових заходів залучається кваліфікований персонал, проводяться професійні перепідготовки. Фінансові засоби необхідні для придбання технічних пристроїв безпеки, утримання служби безпеки, підготовки кадрів, стимулювання праці. Таким же чином за призначенням використовуються й інші сили та засоби.

Принципи побудови системи економічної безпеки підприємства охоплюють наступні етапи:

- аналіз специфіки діяльності підприємства, зайнятої ринкової позиції, вивчення кадрової політики;
- вивчення наявних чи можливих зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці підприємства, вірогідності кризових ситуацій, можливостей усунення їх причини;
- аудит існуючої системи захисту, засобів із забезпечення безпеки, аналіз їх ефективності;
- формування вимог до нової системи економічної безпеки підприємства: проектування плану по усуненню існуючих недоліків, розрахунок усіх видів необхідних ресурсів;
- прийняття управлінських рішень щодо впровадження нової системи та фінансування її діяльності;
- формування та впровадження нової системи економічної безпеки – створення власної служби безпеки чи залучення спеціалізованих організацій, ознайомлення персоналу;
- оцінка ефективності сформованої системи, усунення виявлених на початкових стадіях недоліків.

Вищенаведена методика формування системи економічної безпеки не існуватиме без постійного контролю, аналізу виконаних дій чи недоліків. Вона передбачає також моніторинг ринку з метою своєчасного виявлення недобросовісних конкурентів, появу на ринку певної продукції, запровадження нових технологій. Система має бути гнучкою для пристосування і реагування зміни в законодавчому полі, готовою для змін при отриманні певної інформації.

Основне значення системи економічної безпеки підприємства полягає в тому, що вона повинна мати попереджувальний характер, а основними критеріями оцінки її надійності та ефективності є:

- забезпечення стабільної роботи підприємства, збереження і примноження фінансів і матеріальних цінностей;
- попередження кризових ситуацій, у тому числі різних надзвичайних подій, пов'язаних з діяльністю «зовнішніх» або «внутрішніх супротивників» [6].

Комплексність забезпечення економічної безпеки підприємства, стабільне зростання її рівня, захист життєво важливих інтересів підприємства, унеможливлювання неправомірного втручання зовнішніх негативних факторівщо можуть призвести до істотних економічних втрат можливі лише за умови спільної інтегрованої, оперативної, роботи всіх підрозділів суб'єкта господарювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Отже, можна зробити висновок, що створення надійної і дієвої системи забезпечення економічної безпеки на підприємстві є необхідними заходами, що зумовлять успішне функціонування суб'єкта господарювання у мінливому навколишньому середовищі.

Ефективна система економічної безпеки підприємства покликана створити умови для повноцінної діяльності підприємства, досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику, шляхом своєчасного виявлення та зменшення наслідків негативного впливу різноманітних небезпек та загроз та забезпечення економічного зростання в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Грунин О. А., Грунин С. О. Экономическая безопасность организации. − СПб. : Питер. − 2002. − 160 с.

2. Колпаков П. А. Концептуальные основы экономической безопасности фирмы : автореф. дис. ... канд. екон. наук / П. А. Колпаков. – М., 2007. – 25 с.

3. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О. Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 . – С. 41-45.

4. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства : проблемні питання, концепція розвитку / Н. Лоханова // Економіст. – 2005. – №2. – С. 52 -56.

5. Лянной Г. Система экономической безопасности предприятия / Г. Лянной // BOS – журнал о личной и коммерческой безопасности. – 2006. – №7. – С. 16-19.

6. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. д-ра. екон. наук / Л. Г. Шемаєва. Ун-т економіки та права «КРОК». – К. : 2010. – 39 с.

7. Ярочкин В. И.Система безопасности фирмы. – М. : Изд-во «Ось-89». – 2003.– 352 с.

References

1. Hrunyn O.A., Hrunyn S.O. Economic security organization. − SPb. : Pyter. − 2002. − 160 s.

2. Kolpakov P.A. Conceptual bases of economic security company : avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk. – M., 2007. – 25 s.

3. Korobchinskiy O.L. Methods of forming a system of economic security // Aktualni problemi ekonomiki. – 2009. – № 4. – S. 41-45.

4. Lohanova N. The control system as economic security: issues, the concept of / N. Lohanova // Ekonomist. – 2005. – № 2. – S. 52 -56.

5. Lyannoy G. Enterprise economic security system // BOS – zhurnal o lichnoy i kommercheskoy bezopasnosti. – 2006. – № 7. – S. 16-19.

6. Shemaeva L.G. Economic security in a strategic interaction with the subjects of the environment : avtoref. dis. d-ra. ekon. nauk. Un-t ekonomiki ta prava «KROK». – K. : 2010. – 39 s.

7. Yarochkin V.I. Security firms. – M. : Izd-vo «Os-89». – 2003.– 352 s.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Коваленко Олена Валеріївна, д.е.н., професор кафедри економіки підприємства
Болдуєв Ігор Сергійович, магістрант
Запорізька державна інженерна академія
просп. Леніна, 226, м.Запоріжжя, 69000, Україна
e-mail: ap0005aa@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Коваленко Е.В., д.э.н., профессор кафедры экономики предприятия
Болдуев Игорь Сергеевич, магистрант
Запорожская государственная инженерная академия
просп.Ленина, 226, г.Запорожье, 69000, Украина
e-mail: ap0005aa@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kovalenko Elena Valeriivna, doctor of economic science, professor head of the Economy Enterprise department
Bolduev Igor, Master's Degree student
Zaporozhye State Engineering Academy
Lenin Avenye, 226, Zaporizhia, 69000, Ukraine
e-mail: ap0005aa@mail.ru

УДК 332.821(470.61)

МЕТОДИКА КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ДОСТУПНОСТІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ

Кракашова О.А.

Ключові слова: *житло, житлово-комунальні послуги, доступність житлово-комунальних послуг, платоспроможність населення.*

МЕТОДИКА КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ ДОСТУПНОСТИ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫХ УСЛУГ ДЛЯ НАСЕЛЕНИЯ

Кракашова О.А.

Предметом исследования является жилищно-коммунальные услуги для населения; цель заключается в поиске путей обеспечения их доступности.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, концептуальные положения современных экономических теорий.

Результаты работы: Описанная методика основана на информационной модели доступности жилищно-коммунальных услуг для населения, разработанной в рамках модели комплексной оценки доступности жилья для населения. Она включает 3 составляющие: физическая, экономическая и информационная доступность. Представляет собой иерархию факторов, оценивающих каждую из составляющих, посредством набора показателей.

Выводы: В процессе исследования проанализирован и обобщен имеющийся опыт оценки доступности ЖКУ для населения. Учтены особенности российской статистики, в части периодической смены методологии расчета отдельных статистических показателей, вследствие чего образуются существенные пропуски в динамических рядах некоторых показателей. В результате исследования получен набор показателей, оценивающих доступность ЖКУ в комплексе трех ее составляющих, причем каждый из показателей преследует свои оценочные цели.

Ключевые слова: *жилье, жилищно-коммунальные услуги, доступность жилищно-комунальных услуг, платежеспособность населения.*

© Кракашова О.А., 2016

THE METHODS FOR ANALYZING THE AVAILABILITY OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES FOR THE POPULATION

Krakashova O.A.

The subject of study is the housing and communal services for the population; the goal is to find ways to ensure their availability.

Methodology work is the general scientific methods of cognition, conceptual principles of modern economic theories.

The results of the work. The described method is based on the information model the availability of the housing and communal services for population, developed in the framework of the model of integrated assessment of housing affordability for the population. It includes 3 components: physical, economic and information accessibility. Is a hierarchy of factors, assessment of evaluating each component, through a set of indicators.

Conclusions. In the process of studying the existing experience of evaluating the accessibility of housing and utilities services for the population is analyzed. The peculiarities of Russian statistics are taken into consideration as regards to periodic changes in methodology of calculating the individual statistical indicators, so that the significant gaps in time series of some indicators are formed. As a result of the investigation, the set of indicators evaluating the accessibility of housing and utilities cervices in combination of its three components was obtained, while each of the indicators has its own evaluation goals.

Keywords: *accommodation, housing and communal services, availability the accessibility of housing and utilities services, population paying capacity*

Переживаемый в настоящее время экономический кризис обостряет, и без того достаточно остро стоящие, вопросы платежеспособности населения за жилье и потребляемые жилищно-коммунальные услуги (ЖКУ). Актуальность анализа доступности ЖКУ для населения обусловлена требованием федерального закона РФ «Об основах регулирования тарифов организаций коммунального комплекса» №210-ФЗ от 30.12.2004 г., в соответствии с которым органы исполнительной власти субъектов Российской Федерации «…устанавливают систему критериев, используемых для определения доступности для потребителей товаров и услуг организаций коммунального комплекса…» [1, пп.2 п.4 ст.4] и отсутствуем, на сегодняшний день, отработанной практики оценки реальной физической и экономической, не говоря уже об информационной, доступности услуг для домохозяйств, стандартных методик или законодательных требований о проведении таких исследований на государственном или местном уровнях [2, с.10].

Проблеме доступности ЖКУ посвящены работы многих ученых таких как: Е.В. Агитаев, А.Б. Гусев, А.В. Ермишина, Л.В. Клименко, И.В. Панасенко, С.Б. Сиваев, др.

Ученые, специалисты-практики и законодатели на местах предлагают самые разнообразные критерии доступности ЖКУ для населения.

Показатели, предлагаемые учеными-теоретиками, порой весьма изобретательны. В частности, А.Б. Гусевым предложена «…методика оценки социальной доступности жилищно-коммунальных услуг по регионам страны. Критерием доступности ЖКУ выступает такое число детей в семье, при котором оба работающих родителя смогут обеспечивать прожиточный минимум своей семье и при этом полностью оплачивать жилищно-коммунальные услуги без субсидий…» [2].

Чиновники органов государственной власти и местного самоуправления, как правило, более прозаичны. На сегодняшний день одними из основных показателей, характеризующих доступность ЖКУ для населения в региональных и местных законодательных актах, являются:

1) доля расходов граждан на оплату жилого помещения и коммунальных услуг в совокупном доходе семьи (в процентах) [3];
2) доля населения, получающего субсидии на оплату жилого помещения и коммунальных услуг [4];
3) уровень платежной дисциплины населения по оплате ЖКУ.

На наш взгляд, они тоже весьма не однозначны. В частности, в силу того, что при определении доли расходов граждан на оплату жилого помещения и коммунальных услуг в совокупном доходе домохозяйства применяются данные о номинально начисленной заработной плате, без учета отчислений на уплату налогов (на доходы физических лиц, земельного и на имущество физических лиц (с 2016 г. – налог на недвижимое имущество), транспортного налога) и обязательных сборов с физических лиц (обязательного страхования автогражданской ответственности и др.). В результате, в зависимости от имущественной обеспеченности домохозяйства, сумма денежных средств, оставшихся в распоряжении домохозяйства после уплаты налогов и сборов, оказывается существенно меньше совокупного дохода, используемого для определения доли расходов на оплату жилого помещения и коммунальных услуг.

Таким образом, на наш взгляд, важно не только и не столько то, какую долю совокупного дохода семья тратит на оплату ЖКУ, сколько какая сумма денежных средств останется в распоряжении домохозяйства после уплаты налогов и обязательных сборов и оплаты ЖКУ[1], хватит ли ее для обеспечения хотя бы минимального стандарта жизнеобеспечения [5].

Следует также отметить, что все эти показатели тесно связаны между собой.

[1] В том числе и с помощью субсидии на оплату жилого помещения и коммунальных услуг.

Действительно, если оплатив ЖКУ у домохозяйства не останется средств для обеспечения, хотя бы, физического выживания (приобретения минимального набора продуктов питания, лекарств, одежды и средств личной гигиены), скорее всего, оно не будет оплачивать ЖКУ или, по крайней мере, оплатит их не полностью, т.е. будет иметь задолженность.

В то же время, согласно правилам предоставления субсидий, они предоставляются гражданам при отсутствии у них задолженности по оплате жилого помещения и коммунальных услуг или при заключении и (или) выполнении гражданами соглашений по ее погашению [3, п.6].

Примечательно, что социальная поддержка населения по оплате жилья и коммунальных услуг, призванная снизить бремя коммунальных платежей для малообеспеченных слоев населения, также оказалась не слишком эффективным механизмом. Официальные статистические данные показывают, что, например, в Ростовской области при более высокой численности населения, имеющего доходы ниже величины прожиточного минимума, чем в среднем по России, доля семей, получающих субсидии на оплату жилого помещения и коммунальных услуг, существенно ниже среднероссийского уровня. Эта ситуация во многом обусловлена сложностью оформления жилищных субсидий и крайне малой их величиной, по сравнению с общей суммой платежей за ЖКУ [6].

Кроме того, на уровень платежной дисциплины населения по оплате ЖКУ, на наш взгляд, помимо экономической доступности ЖКУ для населения, т.е. возможности их оплатить в принципе, достаточно ощутимое влияние оказывают еще желание оплачивать данные услуги и риски, связанные с несвоевременностью оплаты ЖКУ [5].

Целью данной работы является построение информационной модели анализа факторов, определяющих доступность жилищно-коммунальных услуг (ЖКУ) для домохозяйств, и разработка методики ее комплексной оценки.

Достижение цели исследования обеспечивалось решением следующих задач:

• разработка концепции комплексной оценки доступности ЖКУ для населения;

• построение информационной модели доступности ЖКУ для домохозяйств в форме концептуальной иерархической факторной модели;

• определение набора показателей, оценивающих каждую составляющую доступности ЖКУ;

• получение агрегированных показателей доступности каждой составляющей и общего, характеризующего доступность ЖКУ в целом.

Концепция комплексной оценки доступности ЖКУ для населения

Говоря о факторах доступности ЖКУ для населения, на наш взгляд, необходимо разделять понятия физической и экономической доступности, которые в свою очередь по периодичности действия можно подразделить на единовременные и текущие. При этом под физической (технико-технологической) доступностью понимается возможность присоединения к коммунальным сетям и потребления качественных ЖКУ, а под экономической – возможность оплатить потребленные услуги.

Кроме того, целесообразно выделить информационную составляющую доступности ЖКУ, понимаемую как доступность информации нормативно-правового характера о правах потребителей ЖКУ, номенклатуре, периодичности и качестве услуг (особенно актуально в части услуг по содержанию, обслуживанию и ремонту жилого фонда и оборудования), а также организациях, оказывающих данные услуги, расписании их работы и способе оплаты услуг. Сюда же, на наш взгляд, следует отнести оценку возможности посмотреть перечисленные выше данные, оформить необходимые заявки и оплатить услуги через личный кабинет на сайте организации в сети Интернет, а также доступность оплаты через платежные терминалы, банкоматы и отделения различных банков и почтовые отделения.

Информационная модель доступности ЖКУ для домохозяйства

Информационная модель доступности ЖКУ для населения разработана в рамках модели комплексной оценки доступности жилья для населения [7], включает 3 составляющие: физическая, экономическая и информационная доступность; представляет собой иерархию факторов, оценивающих каждую из составляющих, посредством набора показателей.

Оплата ЖКУ существенно зависят от размера и структуры домохозяйства, от типа занимаемого жилья, уровня его благоустройства и общей площади (рисунок) [8].

Физическая доступность ЖКУ определяется наличием организаций, оказывающих данные услуги, наличием и состоянием коммунальной инфраструктуры и жилищного фонда, уровнем его благоустройства, которые определяют технические возможности присоединения новых абонентов к сетям и качество, в том числе, бесперебойность ЖКУ.

Информационная доступность ЖКУ определяется:

• наличием и широким доступом к информации о:самих услугах (номенклатуре (перечне) и периодичности их оказания, качестве, нормативном и фактическом потреблении, в т.ч. общедомовом), нормативно-правовых актах, регулирующих отношения субъектов в сфере оказания ЖКУ, правах и обязанностях их поставщиков и потребителей, утвержденных стандартах (ГОСТ, СНиП, СанПиН);

• уровнем развития информационных технологий в ЖКХ и возможности доступа к ним, хотя бы в ограниченном режиме, населения: геоинформационных систем (ГИС ЖКХ), личных кабинетов абонентов на сайтах госуслуг, единых расчетных центров и организаций жилищно-коммунального комплекса в сети

Интернет, систем информационно-правовой поддержки ТСЖ и отдельных абонентов, информирования населения по электронной почте и sms оповещения, современных технологий оплаты услуг (банки, банкоматы, платежные терминалы, интернет-банки.

Методика комплексной оценки доступности ЖКУ для населения, посредством набора показателей, характеризующих каждую составляющую доступности

В результате анализа информационной модели доступности ЖКУ, был определен ряд показателей, характеризующих составляющие доступности ЖКУ:

1. Физическую:

1.1. Удельный вес общей площади жилого фонда (ЖФ), оборудованного *i*-ым ($i = \overline{1,n}$) видом благоустройства в общей площади всего ЖФ;

1.2. Уровень износа ЖФ;

1.3. Удельный вес общей площади аварийного и ветхого жилья в общей площади всего ЖФ;

1.4. Удельный вес общей площади аварийного жилья в общей площади всего ЖФ;

1.5. Удельный вес общей площади ветхого жилья в общей площади всего ЖФ;

1.6. Удельный вес общей площади капитально отремонтированного жилья в общей площади всего ЖФ;

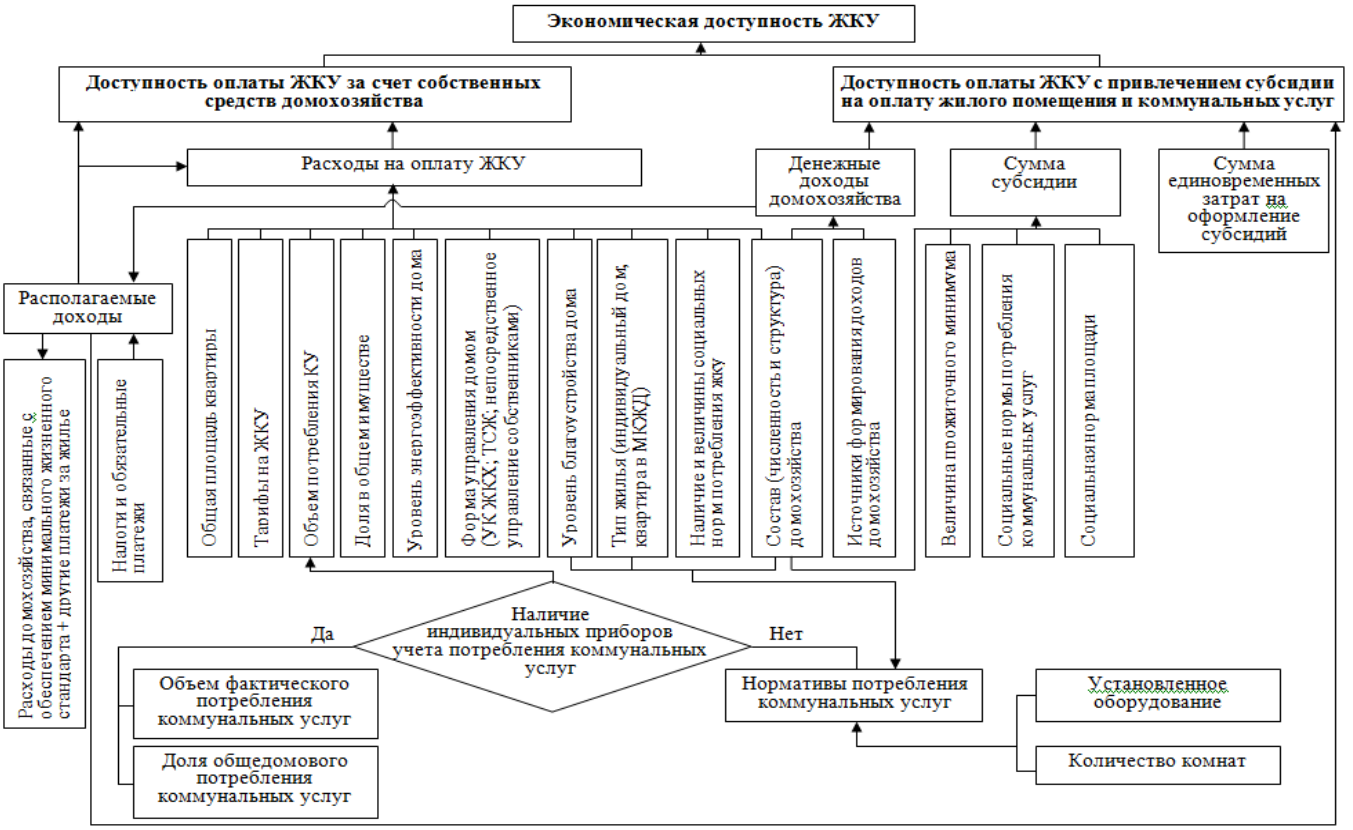

Рисунок. Факторы, определяющие экономическую доступность ЖКУ

1.7. Доля населения, проживающего в аварийном и ветхом жилье, подлежащего переселению в общей численности населения;

1.8. Доля населения, проживающего в аварийном жилье, подлежащего переселению в общей численности населения;

1.9. Доля населения, проживающего в ветхом жилье, подлежащего переселению в общей численности населения;

1.10. Доля населения, переселенного из аварийного и ветхого жилья, в общей численности населения, подлежащего переселению;

1.11. Доля населения, переселенного из аварийного жилья, в общей численности населения, подлежащего переселению;

1.12. Доля населения, переселенного из ветхого жилья, в общей численности населения, подлежащего переселению;

1.13. Коэффициент монополизации в сфере оказания услуг по содержанию и ремонту ЖФ;

1.14. Коэффициент монополизации в сфере оказания услуг по сбору, вывозу и утилизации твердых бытовых отходов;

1.15. Коэффициент использования производственной мощности коммунальной инфраструктуры *i-ого* вида;

1.16. Уровень износа разводящих сетей *i-ого* вида (уличных, квартальных, внутридомовых);

1.17. Удельный вес аварийных и ветхих коммунальных сетей (уличных, квартальных, внутридомовых) *i-ого* вида в их общей протяженности;

1.18. Удельный вес аварийных коммунальных сетей (уличных, квартальных, внутридомовых) *i-ого* вида в их общей протяженности;

1.19. Удельный вес ветхих коммунальных сетей (уличных, квартальных, внутридомовых) *i-ого* вида в их общей протяженности;

1.20. Удельный вес коммунальных сетей (уличных, квартальных, внутридомовых), подлежащих ремонту, *i-ого* вида в их общей протяженности;

1.21. Удельный вес отремонтированных в текущем периоде коммунальных сетей (уличных, квартальных, внутридомовых) *i-ого* вида в общей протяженности соответствующих сетей, подлежащих ремонту;

1.22. Удельный вес коммунальных сетей(уличных, квартальных, внутридомовых), подлежащих замене, *i-ого* вида в их общей протяженности;

1.23. Удельный вес замененных в текущем периоде коммунальных сетей (уличных, квартальных, внутридомовых) *i-ого* вида в общей протяженности соответствующих сетей, подлежащих замене;

1.24. Относительный динамический показатель аварийности коммунальных сетей *i-ого* вида;

1.25. Сравнительный показатель аварийности коммунальных сетей *i-ого* вида муниципального образования (региона) в отношении к средней аварийности данных сетей по региону (федеральному округу, стране);

1.26. Степень соответствия качества *i-ой* ЖКУ установленному стандарту;

1.27. Уровень бесперебойности оказания *i-ой* ЖКУ;

1.28. Доля населения, обеспеченного доступом к коммунальной инфраструктуре *i-ого* вида [9];

1.29. Коэффициент обеспечения потребности в *i*-ом товаре или услуге организации коммунального комплекса (ОКК) (*i*-ой коммунальной услуге) [9];

2. *Экономическую*:

2.1. Доля расходов граждан на оплату жилого помещения и коммунальных услуг в совокупном (среднемесячном) доходе домохозяйства (коэффициент доступности ЖКУ)[2];

2.2. Модифицированный коэффициент доступности ЖКУ - доля расходов граждан на оплату жилого помещения и коммунальных услуг в среднемесячном располагаемом доходе (среднемесячный доход за вычетом налогов и обязательных платежей) домохозяйства;

2.3. Доля затрат на ЖКУ в средней заработной плате по региону (по муниципальному образованию);

2.4. Доля затрат на ЖКУ в минимальном размере начисленной пенсии по региону (муниципальному образованию);

2.5. Доля затрат на ЖКУ в среднем размере начисленной пенсии по региону (муниципальному образованию);

2.6. Доля затрат на ЖКУ в среднем размере детского пособия по региону (муниципальному образованию);

2.7. Доля затрат на ЖКУ в минимальном размере пособия по уходу за ребенком по региону (муниципальному образованию);

2.8. Доля затрат на ЖКУ в минимальном размере пособия на ребенка для одиноких матерей по региону (муниципальному образованию);

2.9. Доля расходов населения по оплате *i*-го товара или услуги ОКК (*i*-ой коммунальной услуги) в среднедушевом доходе граждан [9];

2.10. Доля затрат на оплату ЖКУ в величине прожиточного минимума (для всего населения региона, для работающих, для детей и для пенсионеров);

2.11. Доля затрат на ЖКУ в установленной величине минимального размера оплаты труда (МРОТ);

2.12. Доля семей, имеющих право на получение субсидий на оплату жилого помещения и коммунальных услуг [9];

2.13. Доля населения, имеющего право на получение субсидий на оплату жилого помещения и коммунальных услуг;

2.14. Доля семей получающих субсидии по оплате жилого помещения и коммунальных услуг в общем числе семей, проживающих на территории субъекта РФ (муниципального образования) [3];

2.15. Доля населения получающих субсидии по оплате жилого помещения и коммунальных услуг в общей численности населения субъекта РФ (муниципального образования);

2.16. Доля домохозяйств (семей[4]), получающих субсидии по оплате жилого помещения и коммунальных услуг, в общем числе домохозяйств (семей), имеющих на них право по закону (в соответствии с уровнем совокупных доходов и расходов на оплату ЖКУ в пределах социальных норм общей площади жилья и потребления коммунальных услуг);

[2] Включен в оценку, т.к. используется госструктурами.

[3] Включен в оценку, т.к. используется госструктурами.

[4] В официальной статистике, публикуемой Росстатом, имеются данные либо по числу (доле) семей, либо численности (доле) населения.

2.17. Доля домохозяйств (семей), получающих субсидии по оплате жилого помещения и коммунальных услуг, в общем числе домохозяйств (семей), имеющих совокупные доходы ниже величины прожиточного минимума;

2.18. Доля населения, получающих субсидии по оплате жилого помещения и коммунальных услуг общей численности населения, имеющего на них право по закону (в соответствии с уровнем совокупных доходов и расходов на оплату ЖКУ в пределах социальных норм общей площади жилья и потребления коммунальных услуг);

2.19. Доля населения, получающих субсидии по оплате жилого помещения и коммунальных услуг, в общей численности населения, имеющих совокупные доходы ниже величины прожиточного минимума;

2.20. Коэффициент использования субсидий низко доходными группами населения, как отношение доли населения, получающего субсидии по оплате жилого помещения и коммунальных услуг, к доле населения, имеющего доходы не превышающей величины прожиточного минимума;

2.21. Рост доли семей получающих субсидии на оплату жилья и коммунальных услуг, в общем числе семей, проживающих на территории субъекта РФ (муниципального образования);

2.22. Рост доли населения, получающего субсидии на оплату жилья и коммунальных услуг, в общей численности населения субъекта РФ (муниципального образования);

2.23. Доля дебиторской задолженности населения по оплате ЖКУ в общем объеме платежей, выставленных к оплате;

2.24. Доля просроченной дебиторской задолженности населения по оплате ЖКУ в общей сумме дебиторской задолженности

2.25. Доля населения, имеющего дебиторскую задолженность по оплате ЖКУ;

2.26. Доля населения, имеющего просроченную дебиторскую задолженность по оплате ЖКУ;

2.27. Средняя продолжительность дебиторской задолженности населения по оплате ЖКУ;

2.28. Доля среднемесячных денежных доходов домохозяйства, оставшихся в его распоряжении после уплаты налогов и обязательных платежей, а также оплаты ЖКУ, потребленных в прошлом месяце;

2.29. Отношение индекса цен на ЖКУ к индексу потребительских цен;

2.30. Доля расходов на подключение коммунальной инфраструктуры в стоимости строительства одного квадратного метра жилья [9];

3. Информационную:

• бинарные переменные (1 – да, 0 - нет):

3.1. Возможность оплаты *i-ой* ЖКУ через отделения банков;

3.2. Возможность оплаты *i-ой* ЖКУ через банкоматы;

3.3. Возможность оплаты *i-ой* ЖКУ через почтовые отделения;

3.4. Возможность оплаты *i-ой* ЖКУ через платежные терминалы;

3.5. Возможность оплаты *i-ой* ЖКУ через личный кабинет банк-on-line;

3.6. Наличие в открытом доступе в сети Интернет информации о качестве *i-ой* ЖКУ;

3.7. Наличие опубликованной в местной прессе информации о качестве *i-ой* ЖКУ;

3.8. Наличие в открытом доступе в сети Интернет информации о перечне и периодичности работ/услуг, входящих в состав услуг по содержанию и ремонту жилья;

3.9. Наличие опубликованной в местной прессе информации о перечне и периодичности работ/услуг, входящих в состав услуг по содержанию и ремонту жилья;

3.10. Наличие в открытом доступе в сети Интернет информации об утвержденных тарифах и надбавок к тарифам для населения на *i-ую* ЖКУ;

3.11. Наличие опубликованной в местной прессе информации об утвержденных тарифах и надбавок к тарифам для населения на *i-ую* ЖКУ;

3.12. Наличие в открытом доступе в сети Интернет информации о калькуляции экономически обоснованных тарифов на *i-ую* ЖКУ;

3.13. Наличие опубликованной в местной прессе информации о калькуляции экономически обоснованных тарифов на *i-ую* ЖКУ;

3.14. Наличие в открытом доступе в сети Интернет (в личном кабинете) информации о фактическом индивидуальном потреблении *i-ой* ЖКУ;

3.15. Наличие в открытом доступе в сети Интернет (в личном кабинете) информации о фактическом общедомовом потреблении и доли, выставленной к оплате, данного потребителя (домохозяйства) *i-ой* ЖКУ;

3.16. Наличие в открытом доступе в сети Интернет информации о перечне, периодичности и критериях качества работ/услуг, входящих в состав обязательных, при заключении договора на обслуживание оборудования с поставщиком *i-ой* коммунальной услуги;

3.17. Наличие опубликованной в местной прессе информации о перечне, периодичности и критериях качества работ/услуг, входящих в состав обязательных, при заключении договора на обслуживание оборудования с поставщиком *i-ой* коммунальной услуги;

3.18. Наличие в открытом доступе в сети Интернет информации о перечне, периодичности, критериях качества и тарифах на работы/услуги, входящих в состав дополнительных, при заключении договора на обслуживание оборудования с поставщиком *i-ой* коммунальной услуги;

3.19. Наличие опубликованной в местной прессе информации о перечне, периодичности, критериях качества и тарифах на работы/услуги, входящих в состав дополнительных, при заключении договора на обслуживание оборудования с поставщиком *i-ой* коммунальной услуги;

• коэффициенты (относительные показатели):

3.20. Удельный вес банков, функционирующих в муниципальном образовании, принимающих оплату *i-ой* ЖКУ;

3.21. Доля ЖКУ, которые можно оплатить через отделения банков, функционирующих в муниципальном образовании;

3.22. Доля ЖКУ, которые можно оплатить через банкоматы, установленные в муниципальном образовании;

3.23. Доля ЖКУ, которые можно оплатить через платежные терминалы, установленные в муниципальном образовании;

3.24.Удельный вес многоквартирных жилых домов, имеющих паспорта в ГИС ЖКХ.

Информационной базой для расчета, перечисленных выше, показателей служат официальные данные, публикуемые: Росстатом, Министерствами и ведомствами, Администрациями регионов и муниципальных образований, Пенсионным фондом, Центробанком; а так же данные специализированных сайтов [10-11].

Основные выводы

В процессе исследования проанализирован и обобщен имеющийся опыт оценки доступности ЖКУ для населения. Учтены особенности российской статистики, в части периодической смены методологии расчета отдельных статистических показателей, вследствие чего образуются существенные пропуски в динамических рядах некоторых показателей. В результате исследования получен набор показателей, оценивающих доступность ЖКУ в комплексе трех ее составляющих, причем каждый из показателей преследует свои оценочные цели.

Однако, очевидно, что перечисленные показатели, с одной стороны имеют разную значимость в итоговой оценке, с другой – в силу их большого количества и мультиколинеарности не могут быть все учтены в дальнейшем в процессе моделирования. Для получения комплексного (агрегированного) коэффициента доступности ЖКУ для населения используется средняя взвешенная перечисленных показателей, весовые коэффициенты которой определяются экспертными методами, например, методом Дельфи или функционально-стоимостного анализа.

Список использованных источников

1. Об основах регулирования тарифов организаций коммунального комплекса: федер. закон РФ от 30.12.2004г. №210-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2005. - № 1. – Ст. 36; 2005. - № 52(1). – Ст. 5597.

2. Гусев А.Б. Управление региональным жилищно-коммунальным комплексом. – [Электронный ресурс]. – URL: http://www.urban-planet.org/article_18.html. (дата обращения 02.10.2015)

3. О предоставлении субсидий на оплату жилого помещения и коммунальных услуг: постановление Правительства РФ от 14.12.2005г. № 761 // Собрание законодательства РФ. – 2005. - №. 51. – Ст. 5547.

4. Методические рекомендации по внедрению органами государственной власти субъектов Российской Федерации и органами местного самоуправления принципов бюджетирования, ориентированного на результат в жилищно-коммунальном хозяйстве (Проект) // Официальный сайт Министерства финансов Республики Башкортостан. - [Электронный ресурс]. – URL: http://minfinrb.bashkortostan.ru/24/01/mr_jkh.htm. (дата обращения 10.03.2016)

5. Кракашова О.А. Об оценке доступности жилищно-коммунальных услуг для населения // Жилищная экономика. – 2010. - № 1/2 (5/6). – С. 44-53.

6. Кракашова О.А. Оценка региональной дифференциации доступности оплаты жилья и коммунальных услуг для населения (на примере Ростовской области // Вестник Таганрогского института управления и экономики. – 2009. - №2(10). – С.18-25.

7. Кракашова О.А. Концептуальный подход к структурированию проблемы оценки доступности жилья для населения // Эффективность управления социально-экономическим развитием в условиях глобализации экономики: сб. статей по материалам 1-й Междунар. конф., г.Новочеркасск, 13-14 марта 2009 г. / Юж.-Рос. гос. техн. ун-т (НПИ). – Новочеркасск: ЮРГТУ (НПИ), 2009. – С. 336-343.

8. Кракашова О.А. Информационная модель оценки доступности периодических платежей домохозяйства, обусловленных владением и пользованием жильем // Экономический вестник университета / ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды». – 2015. – Вып.26/2. – С.48-54.

9. Методические рекомендации по разработке критериев и оценке доступности для потребителей товаров и услуг организаций коммунального комплекса. – М.: Центр муниципальной экономики и права, 2009 [Электронный ресурс]. – URL: http://base1.gostedu.ru/57/57546/ (дата обращения 10.03.2016)

10.Калькулятор коммунальных платежей для граждан РФ // Официальный портал Правительства Ростовской области (Официальный сайт). – URL: http://www.donland.ru/Default.aspx?pageid=125283 (дата обращения 10.03.2016)

11.Детские пособия в Ростовской области // Молодая семья. Детские пособия (Официальный сайт). - URL: http://detskie-posobiya.molodaja-semja.ru/regionalnye/v-rostovskoy-oblasti (дата обращения 01.03.2015)

References

1. On basic regulation of tariffs of public utilities: Feder. the RF law dated 30.12.2004 No. 210-FZ // Collected legislation of the Russian Federation. – 2005. - No. 1. – art. 36; 2005. - № 52(1). – art. 5597.

2. Gusev A.B. The regional management of housing and communal complex. : http://www.urban-planet.org/article_18.html.

3. On the provision of subsidies for payment for housing and communal services: regulation of the Government of the Russian Federation from 14.12.2005, No. 761 // collected legislation of the Russian Federation. – 2005. - №. 51. – art. 5547.

4. Methodical recommendations for the implementation bodies of the state power industry of subjects of the Russian Federation and bodies of local self-government principles of the budgeting focused on result in the housing sector (Project) / Official website of the Ministry of Finance of the Republic of Bashkortostan : http://minfinrb.bashkortostan.ru/24/01/mr_jkh.htm.

5. Krakashova O.A. Assessment of the availability of housing and communal services // Housing Economics. – 2010. - № 1/2 (5/6). – P. 44-53.

6. Krakashova O.A. Evaluation of regional differentiation of the availability of payment of housing and communal services for the population (on the example of Rostov region) // Bulletin of Taganrog Institute of Management and Economics. – 2009. - №2(10). – P. 18-25.

7. Krakashova O.A. A conceptual approach to structuring the problem of evaluating the availability of housing for the population // the Efficiency of management of socio-economic development in the globalized economy: collected articles on materials of the 1st Intern. Conf. Novocherkassk, 13-14 March 2009 / South.-ROS. state technical. University (NPI). – Novocherkassk: SRSTU (NPI), 2009. – P. 336-343.

8. Krakashova O.A. Information model assessing the availability of periodic payments of households due to ownership and use of housing/ Economic Bulletin / University of Pereyaslav-Khmelnitsky state pedagogical University named after Grigory Skovoroda. – 2015. – Vol.26/2. – P. 48-54.

9. Guidelines for the development of criteria and assessment of availability for consumers of goods and services of utility organisations. – M.: Centre of municipal economy and law, 2009 : http://base1.gostedu.ru/57/57546/

10.Calculator utility payments for Russian citizens // The official portal of the Government of Rostov region (Official site) : http://www.donland.ru/Default.aspx?pageid=125283

11.Child allowances in the Rostov region // Young family. Child benefits (Official site). : http://detskie-posobiya.molodaja-semja.ru/regionalnye/v-rostovskoy-oblasti

ДАНІ ПРО АВТОРА:

Кракашова Ольга Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент, генеральний директор ТОВ «Науково-дослідний центр Економіки, математики та менеджменту»

344064, Росія, м. Ростов-на-Дону, вул. Каширська, буд.6, оф.32.

e-mail: src_emm@rambler.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:

Кракашова Ольга Анатольевна, кандидат экономических наук, доцент, генеральный директор ООО «Научно-исследовательский центр Экономики, математики и менеджмента»

344064, Россия, г. Ростов-на-Дону, ул.Каширская, д.6, оф.32

e-mail: src_emm@rambler.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Krakashova O.A., Ph.D., Associate Professor, Director General of the limited company «The Research Centre of Economics, Mathematics and Management, Ltd»

Office 32, No 6 Kashirskaya Street, Rostov-on-Don 344064 The Russian Federation

e-mail: src_emm@rambler.ru

УДК 332.2.021.012.33

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ: СТАН, КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РІВНІ

Овсієнко А.М.

Предметом дослідження є стан та перспективи розвитку сільського господарства України.

Метою наукового дослідження є аналіз стану АПК України, визначення головних причин гальмування розвитку сільського господарства в Україні.

 © Овсієнко А.М., 2016

Методи дослідження. *Основними методами дослідження динаміки розвитку малого підприємництва є традиційні загальноприйняті в економіці методи: статистичне спостереження, абстрактно-логічний аналіз, метод порівняння, середні та відносні величини, графічний метод, динамічні ряди, індексний метод, методи математичної статистики (дисперсійний, кореляційний, вирівнювання та ін.).*

Методологія проведення роботи. *Основні положення в галузі сільського господарства; праці вітчизняних та зарубіжних учених і практиків в означеній сфері.*

Результати роботи. *У контексті означеної проблематики здійснено спробу розкрити особливості розвитку сільського господарства в Україні.*

Галузь застосування результатів. *Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем АПК.*

Висновки. *З урахуванням існуючих проблем, а також позитивного зарубіжного досвіду, видається доцільною реалізація заходів у контексті підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на європейському ринку за такими основними напрямами: гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно зі стандартами ЄС; збільшення експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції; налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку; посилення кооперації господарств населення виробників сільськогосподарської продукції; налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та дослідними установами; використання позитивного досвіду країн ЄС у регулюванні ринку аграрної продукції в напрямі зміцнення конкурентоспроможності АПК.*

Ключові слова: *сільське господарство, АПК, конкурентоспроможність, сільськогосподарське виробництво.*

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО УКРАИНЫ: СОСТОЯНИЕ, КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНТЕГРАЦИИ НА ЕВРОПЕЙСКОМ УРОВНЕ

Овсиенко А.Н.

Предметом исследования является состояние и перспективы развития сельского хозяйства Украины.

Целью научного исследования является анализ АПК Украины, определение главных причин торможения развития сельского хозяйства в Украине.

Методы исследования. Основными методами исследования динамики развития малого предпринимательства являются традиционные общепринятые в экономике методы: статистическое наблюдение, абстрактно-логический анализ, метод сравнения, средние и относительные величины, графический метод, динамические ряды, индексный метод, методы математической статистики (дисперсионный, корреляционный, выравнивание и др.).

Методология проведения работы. Основные положения в области сельского хозяйства; труды отечественных и зарубежных ученых и практиков в указанной сфере.

Результаты работы. В контексте обозначенной проблематики осуществлена попытка раскрыть особенности развития сельского хозяйства в Украине.

Область применения результатов. Результаты данного исследования могут быть применены в области изучения проблем АПК.

Выводы. С учетом существующих проблем, а также положительного зарубежного опыта, кажется целесообразной реализация мероприятий в контексте повышения уровня конкурентоспособности отечественной продукции АПК на европейском рынке по следующим основным направлениям: гармонизация отечественных стандартов на сельскохозяйственную продукцию в соответствии со стандартами ЕС; увеличение экспортного потенциала отечественных производителей сельскохозяйственной продукции; налаживание современной инфраструктуры аграрного рынка; усиление кооперации хозяйств населения производителей сельскохозяйственной продукции; налаживание сотрудничества между производителями сельскохозяйственной продукции и исследовательскими учреждениями; использование положительного опыта стран ЕС в регулировании рынка аграрной продукции в направлении укрепления конкурентоспособности АПК.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, АПК, конкурентоспособность, сельскохозяйственное производство.*

AGRICULTURE IN UKRAINE: CONDITIONS, COMPETITIVENESS AND INTEGRATION PROSPECTS ON EUROPEAN LEVEL

Ovsienko A.

Research subject. Conditions and prospects of agriculture development in Ukraine.

Research purpose. The analysis of agricultural sector conditions in Ukraine and determining the main reasons slowing down the agriculture development in Ukraine.

Research methods. The main methods of studying are the traditional general economic methods: statistical observation, abstract logical analysis, method of comparison, average and relative values, graphical method, dynamic series, index method, methods of mathematical statistics (variance, correlation, alignment, etc.).

Research methodology. Key statements in the sphere of agriculture; works of domestic and foreign scientists and practitioners in this field.

Research results. In the contest of given problems the attempt of disclosing the peculiarities of agriculture development in Ukraine is made.

Results implementation. The results of investigation can be applied in studying the problems of agricultural sector.

Conclusions. Taking into consideration the problems existing as well as the positive foreign experience, it seems appropriate to implement the relevant measures in the context of increasing the national agricultural products competitiveness on European market. The main directions of these measures implementation are: harmonization of national standards for agricultural products in accordance with EU standards; increasing the export potential of domestic agricultural producers; establishing a modern agrarian market infrastructure; strengthening the cooperation of private farms and agricultural producers; establishing the collaboration between agricultural producers and research institutions; using the positive experience of the EU countries as for agricultural market regulation towards strengthening the agricultural sector competitiveness.

Key words: *agriculture, agricultural sector, competitiveness, agricultural production.*

Постановка проблеми. Сьогодні сільськогосподарське виробництво і в цілому агропромисловий комплекс України перебувають у центрі суспільної уваги, оскільки і без того небагатий наш стіл останнім часом особливо збіднів, стрімко зросли ціни на продовольство - такі явища викликають у населення України велику стурбованість і загострюють соціальну напруженість.

Творча і трудова активність людини визначаються не тільки суспільними свободами та правовою захищеністю, а й якістю життя, основним показником якого виступає здоров'я окремої людини і всього суспільства. А залежить здоров'я від стану охорони здоров'я та якості продуктів харчування, стану природного середовища, комфортності житла і робочого місця, організації відпочинку та рівня соціального забезпечення. В усіх сферах господарської діяльності має діяти принцип: не може бути економічним те, що завдає шкоди людині. Тому господарникам необхідно брати до уваги не тільки традиційний економічний ефект, а й шкоду, завдану природі та здоров'ю людини.

Євроінтеграційні процеси стали невід'ємною ознакою та напрямком розвитку аграрного сектора економіки України. Першочергового значення при цьому набула взаємообумовлена діяльність держави та господарюючих суб'єктів, спрямована на забезпечення продовольчої безпеки та комплексний підхід при плануванні розвитку територій.

Адаптація вітчизняного аграрного сектора економіки до умов та вимог Європейського союзу є складним і суперечливим процесом. Внаслідок природних та економічних особливостей галузі сільського господарства, його тривалою внутрішньою і зовнішньою відірваністю від розвинутих європейських країн, суттєвих розбіжностей між Україною та ЄС у визначенні пріоритетів державної аграрної політики продовжуються наукові дискусії про доступні євроінтеграційні перспективи вітчизняного агропромислового комплексу.

Головне завдання що стоїть перед галузями АПК – це зростання сільськогосподарського виробництва, надійне забезпечення країни продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною, об'єднання зусиль усіх галузей комплексу для одержання високих кінцевих результатів. Надавати можливості виходу продукції АПК України на світовий ринок.

Ступінь дослідження проблеми. Питання розвитку АПК України розглянуто у наукових працях таких видатних вітчизняних науковців як Бистрякова І.К., Благодатного В.І, Бриндзі З.Ф., Будзяка В.М., В'юна В.Г., Гордійчука А.А., Гуцуляка Г.Д., Лавейкіна М.І., Лукінова І.І., Мельника Л.Г., Мішеніна Є.В., Ніколієнка Т.С., Тарасової В.В., Трегобчука В.М., Фурдичка О.І., та інших. Також, серед зарубіжних робіт необхідно виділити таких науковців як Balzer R.B., Blackie M.J., Cassman K.G., Dixon, J., Eicher C.K., Evenson R.E., Farrow A., Foley J.A., Pieri C., Sachs j.D., та ін.

Метою статті є висвітлення основних аспектів сучасного стану сільського господарства України, його адаптації до умов та вимог Європейського союзу.

Суспільно-політичні події в Україні у 2014 – на початку 2016 років призвели до значних змін у соціально-економічному розвитку регіонів та громад і зумовили необхідність чіткого окреслення напрямів подальших змін у державній регіональній політиці. Скорочення обсягів виробництва, призупинення реалізації інвестиційних проектів, наростання кризових явищ у соціальній сфері і, поряд з тим, започаткування процесу децентралізації влади, законодавче унормування засад державної регіональної політики, збільшення самостійності громад у визначенні перспектив розвитку стали підставою для ретельного аналізу і розробки пропозицій щодо використання позитивного потенціалу запроваджуваних змін.

Перспективи відновлення позитивної динаміки у регіонах залежатимуть від загальної стабілізації макроекономічної ситуації в країні. Проте й на місцях органи самоврядування та місцеві органи виконавчої влади повинні докладати зусиль щодо відновлення економіки та консолідації регіонів навколо спільних завдань забезпечення національної безпеки. Регіональна багатогранність, баланс інтересів, консолідація – це три складові успішності регіональної політики [2].

Продукція сільського господарства є ресурсною складовою виробництва у різних галузях національного господарства, а у харчовій промисловості – її основою. Від ступеня насичення ринку продовольчими товарами сільськогосподарської переробки, їхньої якості та ціни(доступності) залежить забезпечення населення продуктами харчування, що в свою чергу є однією з основних задач виробництва. В даній публікації розглянемо стан сільського господарства у рослинництві та тваринництві за показниками посівних площ, зібраного врожаю, поголів'ям худоби, обсягами виробництва та динаміки цін на основні види продукції.

У січні-червні 2013р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з відповідним періодом 2012р. зріс на 15,4%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 127,5%, а в господарствах населення – 106,4%. За І півріччя поточного року індекс обсягу виробництва продукції рослинництва порівняно з відповідним періодом 2012р. становив 167,1%, у т.ч. в аграрних підприємствах – 212,5%, у господарствах населення – 132,0% .

Під урожай 2013р. сільськогосподарські культури посіяно на площі 28,1 млн.га, з них в аграрних підприємствах – на 19,6 млн.га (69,8% загальних площ), у господарствах населення – на 8,5 млн.га (30,2%) [5].

Основними культурами, під які було освоєно посівні площі є пшениця озима та яра 6 691.9 тис.га, що становить 26,08% посівних площ, кукурудзи – 4 913.3 тис.га (19,15%), соняшнику 4 833.9 тис.га (18,84%) та ячменю озимого та ярого 3 377.9 тис.га (13,17%).

Порівняно з 2012р. загальну посівну площу розширено на 313,7 тис.га (на 1,1%), у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 107,7 тис.га (на 0,6%), у господарствах населення – на 206,0 тис.га (на 2,5%). У всіх категоріях господарств до закінчення сівби ярих культур площа загибелі озимих на зерно та зелений корм (включаючи ріпак), посіяних під урожай 2013р., становила 363,2 тис.га, що більш ніж у 6 разів менше, ніж під урожай 2012р., а її частка у площі посіву озимини склала 3,9% (торік – 24,1%).

Суттєве зростання обсягу виробництва продукції рослинництва порівняно з минулорічним зумовлено прискореними темпами збирання ранніх зернових та інших сільськогосподарських культур і збільшенням їхньої середньої врожайності, що зафіксовано серед усіх основних культур, окрім зернобобових.

В абсолютному значенні найбільше зросла середня врожайність серед плодів та ягод, на 9,7 ц/га (з 76.6 до 86.,3 ц/га), за відносним показником найбільший ріст врожайності належить пшениці 37,46% (з 19.7 до 27.1 ц/га). Даній культурі також належать максимальні показники збору - 3675.2 на рівні 50,93% від загального обсягу з переліку наведених культур, який становить 7216.8 тис.тонн.

У І півріччі 2013 року індекс обсягу виробництва продукції тваринництва порівняно з відповідним періодом 2012р. становив 105,2%, у т.ч. в аграрних підприємствах – 110,3%, господарствах населення – 101,5%.За розрахунками, на 1 липня 2013 року проти початку липня 2012р. чисельність поголів'я великої рогатої худоби збільшилася до 5 млн. 392.2 тис. (на 3,3%), також зросло поголів'я свиней до 8 млн. 223.8 тис. (на 4,6%), овець і кіз до 2 млн. 253.5 тис. (на 5,1%) та птиці всіх видів 263 млн. 608 тис. (на 6,7%) [5].

Як бачимо, серед усіх основних видів сільськогосподарських тварин переважають показники відгодівлі у господарствах населення над сільськогосподарськими підприємствами. На початок липня 2013р. населенням утримувалось 71,1% загальної чисельності великої рогатої худоби, свиней – 53,7%, овець і кіз – 86,8%, а також 51,7% птиці всіх видів.

Кінцевою ланкою для сільгоспвиробника у його виробничій діяльності є реалізація власної продукції. У першому півріччі 2013р. загальний обсяг реалізованої продукції порівняно з відповідним періодом 2012р. зменшився на 11%, у т.ч. продукції рослинництва – на 23%, а обсяг реалізованої продукції тваринництва – збільшився на 7%. Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямами реалізації за січень-червень 2013р. порівняно з відповідним періодом 2012р. зросли на 4,5%, у т.ч. рослинництва – на 17,5%, тваринництва – знизилися на 3%.

З категорії рослинництва найбільше було реалізовано кукурудзи – 4710.7 тис.т, найменше ріпаку – 72.9 тис.т, найдорожчим є соняшник 4 198.2 грн. за 1 тону, на якого у 2013 році найбільше зросли ціни за абсолютним показником – 737.2 грн. за 1 тону (21,3%), а за відносним найбільший ріст цін зафіксований у пшениці – 24,4%, (з 1 411.5 до 1 755.9 грн. за 1 тону). В порівнянні з продукцією рослинництва, середня ціна на продукти тваринництва навпаки суттєво зменшилися. Найбільше впали ціни на живу вагу ВРХ, з 13 097.9 до 10 805.8 грн. за 1 тону, тобто на 17,5%, також знизилася ціна птиці, яєць живої ваги свиней. Підвищилися ціни лише на молоко – на 540 грн. за 1 тону (19,9%), з 2 713.8 до 3 253.8 грн. за 1 тону. Найбільші обсяги реалізації м'яса належать птиці, якої продано 571.6 тис.т, що більш ніж в 6 разів перевищує обсяги реалізації ВРХ.

За даними Державної служби статистики України у 2013 році прямі іноземні інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство зросли на 15%, тоді як в економіку загалом – лише на 5%, і становлять 839,3 млн дол США. Найбільш привабливими для іноземних інвесторів залишається сільське господарство Київщини та Івано-Франківщини. У ці регіони надійшло близько половини (47,8%) інвестицій галузі, у тому числі Київ залучив 20%, Київська область – 15,8%, а Івано-Франківська область – 12%. Аграрії Дніпропетровщини залучили 6,3%, Харківщини – 5,7%, Львівщини – 5,0% іноземних інвестицій. Обсяги прямих іноземних інвестицій, залучених в аграрний сектор Черкаської та Донецької областей, становлять 3,7% та 3,5% відповідно. Вінниччина та Хмельниччина залучили по 3,1%. На решту 17 регіонів, припадає лише близько 22% іноземних інвестицій [3].

Розглянуті показники стану сільського господарства свідчать, що дана галузь на відміну від промисловості має позитивну динаміку розвитку. Негативні тенденції можна лише відмітити в переважних обсягах споживання птиці, обвалі ціни на ВРХ (на 17,5%) та зменшення вартості свинини, адже її зміна не вплинула на вартість м'яса для кінцевого споживача, в результаті чого посередники отримали вищі прибутки, а виробник меншу рентабельність.

В Україні під урожай 2015р. сільськогосподарські культури були посіяні на площі 26,9 млн.га, у т.ч. сільськогосподарськими підприємствами – на 18,7 млн.га (69,5%), господарствами населення – на 8,2 млн.га (30,5%). Порівняно з 2014р. загальна посівна площа зменшилась на 0,3 млн.га, або на 1,1%.

За попередніми підсумками, виробництво основних сільськогосподарських культур у 2015р. за категоріями виробників характеризується такими даними (табл. 1).

Продовольчого зерна отримано 27,3 млн.т (45,5% загального обсягу), фуражних зернових культур – 32,7 млн.т (54,5%) [4].

Господарствами населення у 2015р. вирощено 98% загального врожаю картоплі, 86% овочів, 81% плодів і ягід, 48% винограду, 23% зерна, 15% соняшнику, 8% цукрових буряків (фабричних).

Важливість та актуальність посилення конкурентоспроможності АПК України на європейському ринку пояснюється підвищенням цін на сільськогосподарську продукцію внаслідок загострення світової продовольчої кризи та збільшенням виробництва й використанням біологічного палива, що обумовлює збільшення потенційного попиту на вітчизняну продукцію; зростанням попиту в європейських країнах на органічну продукцію, причому ціни на таку продукцію вищі на 20-50 %, а для її вирощення в країнах ЄС використовується лише 3,5 % загальних сільськогосподарських площ; лише 20 % виробленої в Україні аграрної продукції споживається в межах держави, а решту 80 % можна експортувати; експорт сільськогосподарської продукції становить 21 % усього експорту України до країн ЄС, причому країни ЄС є найбільшим імпортером сільськогосподарської продукції у світі [1].

Таблиця 1. Виробництво основних сільськогосподарських культур у 2014-2015рр.

	Валовий збір			Зібрана площа			Урожайність	
	тис.т	2015р. до 2014р.		тис.га	2015р. до 2014р.		ц з 1 га	(+, −) до 2014р.
		+, −	у %		+, −	у %		
Господарства всіх категорій								
Зернові та зернобобові культури – усього[2]	59960,3	−3899,0	93,9	14614,3	−13,0	99,9	41,0	−2,7
у тому числі								
пшениця	26490,6	2376,6	109,9	6833,4	822,8	113,7	38,8	−1,3
жито	391,0	−87,0	81,8	150,8	−34,3	81,5	25,9	0,1
ячмінь	8281,1	−765,0	91,5	2803,6	−199,5	93,4	29,5	−0,6
овес	487,2	−125,3	79,5	209,9	−33,7	86,2	23,2	−1,9
кукурудза на зерно	23216,9	−5279,9	81,5	4067,0	−559,9	87,9	57,1	−4,5
просо	213,0	35,0	119,7	112,8	13,9	114,1	18,9	0,9
гречка	127,4	−40,0	76,1	126,5	−10,2	92,5	10,1	−2,1
рис	62,5	11,6	122,8	11,7	1,5	114,7	53,3	3,3
Цукрові буряки (фабричні)	10275,4	−5458,7	65,3	236,9	−93,3	71,7	433,7	−42,8
Соняшник на зерно[2]	11165,0	1031,2	110,2	5156,3	−55,9	98,9	21,7	2,3
Соя	3917,7	35,8	100,9	2122,6	329,7	118,4	18,5	−3,1
Ріпак	1741,5	−456,5	79,2	670,8	−194,5	77,5	26,0	0,6
Картопля	20837,4	−2856,0	87,9	1290,9	−51,9	96,1	161,4	−15,0
Овочі	9210,8	−426,7	95,6	447,0	−16,8	96,4	206,1	−1,7
Плоди та ягоди[3]	2142,6	143,5	107,2	205,0	−4,9	97,7	104,5	9,3
Виноград[3]	376,1	−59,5	86,3	41,6	−2,6	94,1	90,4	−8,2

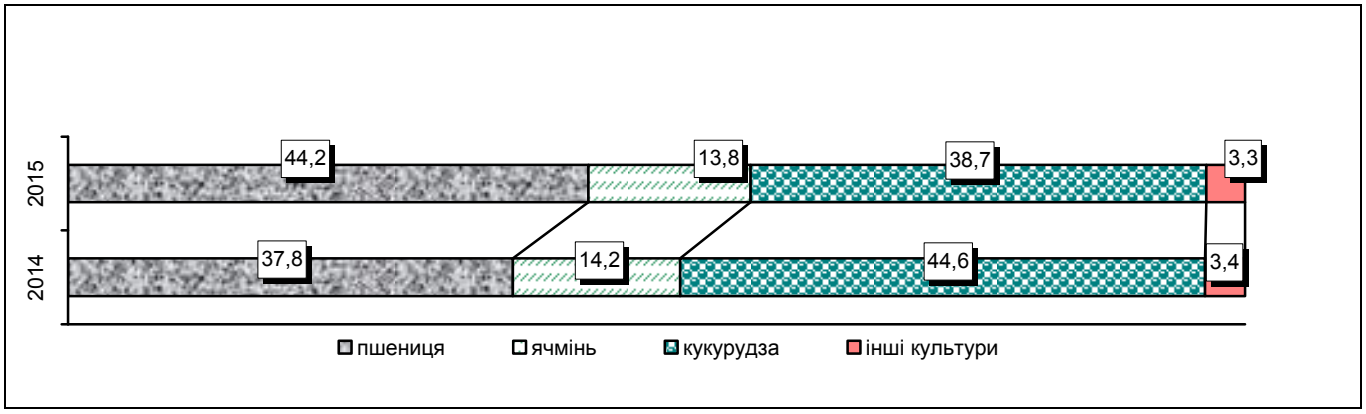

Рисунок 1. Структура виробництва зернових і зернобобових культур

Розвиток інтеграції на європейському рівні є сучасною ознакою прогресивних змін у сільському господарстві. Європейські орієнтири надають аграрному сектору відповідний вектор розвитку та відкривають нові можливості для відродження сільського господарства, створюють додаткові порівняльні переваги на агропродовольчому ринку в умовах глобалізації економіки.

Для успішного розв'язання завдань євроінтеграції агропромисловий комплекс України має достатньо передумов: багатий природно-ресурсний та експортний потенціал, вагомий людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції ведення сільського господарства.

Розвитку конкурентоспроможності продукції, яка є запорукою стабільної діяльності підприємств, сприяє світова практика управління підприємствами, яка спрямована на забезпечення довгострокових переваг шляхом використання унікальних можливостей підприємств. Конкурентні стосунки як механізм взаємодії агентів на ринку задають параметри ринкової економіки, визначають функціональні залежності в системі підприємницьких стосунків, забезпечують розширене відтворення у сфері агропромислового комплексу.

Значною мірою перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на зовнішніх ринках такі чинники:

- низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи, що проявляється у високій вартості банківських кредитів та позик, нерозвиненості в Україні сфери страхування кредитних та виробничих ризиків;
- нерозвиненість інфраструктури АПК, що призводить до збільшення вартості виробництва, значних втрат продукції під час її транспортування та зберігання;
- недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними;
- низька капіталізація вітчизняних сільськогосподарських підприємств, яка обмежує їх можливості щодо залучення додаткових коштів для розвитку бізнесу;
- переважно низький рівень спеціалізації функціонуючих господарств – більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств займаються рослинництвом і тваринництвом, виробляючи при цьому 10-20 найменувань продукції;
- недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок в аграрному секторі, що зумовлює незадовільну якість насіннєвого та племінного матеріалу, обмежує продуктивність сільськогосподарського виробництва;
- недостатня активність державної політики щодо підтримки родючості ґрунтів, яка призводить до збільшення частки ґрунтів, які є непридатними для ведення сільського господарства;
- занепад вітчизняної машинобудівної галузі та обмеженість фінансових можливостей сільськогосподарських виробників;
- фактичне знищення кооперативних традицій [1].

З урахуванням існуючих проблем, а також позитивного зарубіжного досвіду, видається доцільною реалізація заходів у контексті підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на європейському ринку за такими основними напрямами: гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно зі стандартами ЄС; збільшення експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції; налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку; посилення кооперації господарств населення виробників сільськогосподарської продукції; налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та дослідними установами; використання позитивного досвіду країн ЄС у регулюванні ринку аграрної продукції в напрямі зміцнення конкурентоспроможності АПК.

Список використаних джерел

1. Гайдуцький П. Україна – ЄС: проблеми інтеграції [Електронний ресурс] / П. Гайдуцький // Джерело тижня – 7 червня 2013 року. – Режим доступу:http://agroconf.org/content/gayduckiyukraina-es-problemy-integracii.]

2. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих змін». Аналітична доповідь [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1972.

3. Експрес-випуск Державної служби статистики України 14.02.2014 №88/0/03.5вн-14 // http://www.ukrstat.gov.ua.

4. Експрес-випуск Державної служби статистики України 25.01.2016 №23/0/06.1вн-16 // http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Поліщук Н. Сільське господарство в Україні у 2013 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://infolight.org.ua/content/silske-gospodarstvo-v-ukrayini-u-2013-roci.

6. Ужва А. Конкурентоспроможність агропромислового комплексу в контексті євро інтеграційних процесів України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2014_11_25_lviv/sekcija_1_2014_11_25/konkurentospromozhnist_agropromislovogo_kompleksu_v_konteksti_evrointegracijnikh_procesiv_ukrajini/67-1-0-1052.

References

1. Haidutskyi P. Ukraina – ES: Problemy Intehratsii [Ukraine-EU: integration problems]. http://agroconf.org/content/gayduckiyukraina-es-problemy-integracii.

2. Ekonomika rehioniv u 2015 rotsi: novi realii i mozhlyvosti v umovakh zapochatkovanykh zmin». Analitychna dopovid [Economy of Regions in 2015: New Realities and Opportunities in Conditions of Changes. Policy Brief]. http://www.niss.gov.ua/articles/1972/.

3. Ekspres-vypusk Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Express Issue of the State Statistics Service] 14.02.2014 № 88/0/03.5вн-14. http://www.ukrstat.gov.ua.

4. Ekspres-vypusk Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Express Issue of the State Statistics Service] 25.01.2016 №23/0/06.1вн-16. http://www.ukrstat.gov.ua.

5. Polishchuk N. Silske hospodarstvo v Ukraini u 2013 rotsi [Agriculture of Ukraine in 2013]. http://infolight.org.ua/content/silske-gospodarstvo-v-ukrayini-u-2013-roci.

6. Uzhva A. Konkurentospromozhnist ahropromyslovoho kompleksu v konteksti yevro intehratsiinykh protsesiv Ukrainy [Ukrainian Agriculture Sector Competitiveness in context of European Integration Processes]. http://sophus.at.ua/publ/2014_11_25_lviv/sekcija_1_2014_11_25/konkurentospromozhnist_agropromislovogo_kompleksu_v_konteksti_evrointegracijnikh_procesiv_ukrajini/67-1-0-1052.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Овсієнко Анатолій Миколайович, старший викладач кафедри політичної економії
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: allaovsienko@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Овсиенко Анатолий Николаевич, старший преподаватель кафедры политической экономии
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 32, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401, Украина
e-mail: allaovsienko@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Ovsiienko Anatolii Mykolaiovych, Senior Lecturer of the Chair of Political Economy
SHEE «Pereyaslav-Khmelnitskiy State Pedagogical University after Grigoriy Skovoroda»
30, Sukhomlinskogo Street, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: allaovsienko@mail.ru

УДК 005:001.8:656.078.8:656.7:061.5 (045)

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КОРПОРАТИВНОГО АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АВІАКОМПАНІЙ

Побережна З.М.

Статтю присвячено вирішенню важливої прикладної проблеми здійснення оцінювання конкурентоспроможності авіакомпаній як об'єктів корпоративного інвестування. Відсутні методичні підходи до визначення конкурентоспроможності за рівнем корпоративної стійкості та емісійної активності авіакомпаній. Предметом дослідження у даній статті виступає методичне забезпечення корпоративного аналізу конкурентоспроможності авіакомпаній як об'єктів інвестиційних вкладень. Метою дослідження визначено обґрунтування методичного забезпечення корпоративного аналізу конкурентоспроможності авіакомпаній через встановлення типу корпоративної стійкості та рівня емісійної активності. Завданнями дослідження виступають: обґрунтування методичного підходу до оцінювання кредитоспроможності авіакомпанії; визначення конкурентно-інвестиційного рейтингу та рівня конкурентоспроможності авіакомпанії; формування методичних основ корпоративного аналізу рівня емісійної активності авіакомпанії, визначення типу корпоративної стійкості та виду конкурентоспроможності. Методологічною основою дослідження є положення теорії корпоративного та інвестиційного менеджменту. В процесі дослідження використано емпіричні та комбіновані методи проведення економічних досліджень. За результатми дослідження обґрунтований методичний підхід до корпоративного аналізу кредитоспроможності авіакомпанії, який на відміну від існуючих враховує значення показників емісійної активності та тип корпоративної стійкості авіакомпанії. На відміну від відомого підходу, корпоративний аналіз дозволяє визначити рівень та вид конкурентоспроможності авіакомпанії. Використання запропонованого методичного підходу в практиці інвестиційної діяльності авіакомпаній дозволяє визначити їх конкурентні переваги в процесі залучення коштів корпоративних інвесторів на ринках інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, корпоративний аналіз, корпоративна стійкість, емісійна активність, конкурентно-інвестиційний рейтинг, оцінювання, авіакомпанія, рівень, тип, вид.*

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОРПОРАТИВНОГО АНАЛИЗА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АВИАКОМПАНИЙ

Побережная З.Н.

Статья посвящена решению важной прикладной проблемы осуществления оценки конкурентоспособности авиакомпаний как объектов корпоративного инвестирования. Отсутствуют

 © Побережна З.М., 2016

методические подходы к определению конкурентоспособности по уровню корпоративной устойчивости и эмиссионной активности авиакомпаний. Предметом исследования в данной статье выступает методическое обеспечение корпоративного анализа конкурентоспособности авиакомпаний как объектов инвестиционных вложений. Целью исследования определено обоснование методического обеспечения корпоративного анализа конкурентоспособности авиакомпаний через установление типа корпоративной устойчивости и уровня эмиссионной активности. Задачами исследования выступают: обоснование методического подхода к оценки кредитоспособности авиакомпании; определение конкурентно-инвестиционного рейтинга и уровня конкурентоспособности авиакомпании; формирование методических основ корпоративного анализа уровня эмиссионной активности авиакомпании, определение типа корпоративной устойчивости и вида конкурентоспособности. Методологической основой исследования являются положения теории корпоративного и инвестиционного менеджмента. В процессе исследования использованы эмпирические и комбинированные методы проведения экономических исследований. По результатам исследования обоснован методический подход к корпоративному анализа кредитоспособности авиакомпании, который в отличие от существующих учитывает значения показателей эмиссионной активности и тип корпоративной устойчивости авиакомпании. В отличие от известного подхода, корпоративный анализ позволяет определить уровень и вид конкурентоспособности авиакомпании. Использование предложенного методического подхода в практике инвестиционной деятельности авиакомпаний позволяет определить их конкурентные преимущества в процессе привлечения средств корпоративных инвесторов на рынках инвестиционных ресурсов.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, корпоративный анализ, корпоративная устойчивость, эмиссионная активность, конкурентно-инвестиционный рейтинг, оценки, авиакомпания, уровень, тип, вид.*

METHODOLOGICAL BASIS OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS ANALYSIS OF THE AIRLINES

Poberezhna Z.M.

The article is devoted to solution of important applied problems of evaluation the competitiveness of the airlines as objects of corporate investment. There are no methodological approaches to the definition of competitiveness in terms of corporate sustainability and emission activity of the airlines. The subject of the research in this article is a methodological support of enterprise competitiveness analysis of the airlines as objects of investments. The aim of the study determined the rationale for the methodological support of enterprise competitiveness analysis of the airline through the establishment-type corporate sustainability and the level of emission activity. Objectives of the study are: justification of the methodical approach to assessment of the creditworthiness of the airline; identify competitive investment rating and competitiveness of the airline; forming methodological foundations for the corporate analysis of the level of issue activity of the airline, the type definition of corporate sustainability and competitiveness. Methodological basis of research are the theory of corporate and investment management. The research process used empirical and combined methods of economic research. According to the study methodical approach to corporate analysis of the creditworthiness of the airline, which unlike the existing account values of emission activity and the type of corporate sustainability of the airline. In contrast to the known approach, enterprise analysis allows you to determine the level and type of competitiveness of the airline. The use of the proposed methodological approach in the practice of the investment activities of airlines will allow you to determine their competitive advantage in the process of raising funds from corporate investors in the markets of investment resources.

Key words: *competitiveness, corporate analysis, corporate sustainability, issue activity, competitive-investment rating, rating, airline, level, type, view*

Актуальність. Сучасна економічна теорія пов'язує конкурентоспроможність авіатранспортних підприємств з результативністю їх операційної діяльності. Проте, суттєвим елементом господарської діяльності авіакомпанії виступає фінансово-інвестиційна складова [9], що створює грошове забезпечення операційної діяльності. Слід відмітити, що абсолютна більшість авіакомпаній в Україні виступають суб'єктами колективної форми власності і потенційними об'єктами корпоративного інвестування. В економічній теорії здатність підприємства залучати інвестиції характеризується як його інвестиційна привабливість [7]. Але, такий підхід розглядає відносини однієї авіакомпанії та одного або кількох потенційних інвесторів. Зазначені відносини виключають наявність конкурентів у авіакомпанії, що має намір залучити інвестиції. В практичній площині спостерігається зворотна ситуація, при якій кілька авіакомпаній «змагаються» за право залучення інвестиційних коштів. Вирішення проблеми визначення конкурентних переваг авіакомпанії на ринках інвестиційних ресурсів потребує наявності методичного забезпечення оцінювання конкурентоспроможності авіакомпанії як об'єкта корпоративного інвестування.

Ступінь дослідження проблеми вченими. Дослідниками О. Ареф'євою [1], Г. Астаповою [2], Л. Ганущак-Єфіменко [3], І. Ігнатьєвою [4], О. Ложачевською [5], В. Щелкуновим [7] розроблено та апробовано методичні основи оцінювання конкурентоспроможності авіакомпанії як господарського суб'єкта за критеріями кількості та якості авіапослуг, забезпечення авіаційної безпеки та базпеки польотів тощо.

Постановка проблеми. Оцінювання конкурентоспроможності авіакомпаній як об'єктів інвестування натепер не можливо, оскільки не існує жодних методичних підходів до визначення конкурентоспроможності за рівнем корпоративної стійкості та емісійної активності авіакомпаній.

Предмет дослідження – методичне забезпечення корпоративного аналізу конкурентоспроможності авіакомпаній як об'єктів корпоративного інвестування.

Метою дослідження є обґрунтування методичного забезпечення корпоративного аналізу конкурентоспроможності авіакомпаній шляхом визначення типу корпоративної стійкості та рівня емісійної активності.

Завдання дослідження: обґрунтувати методичний підхід до оцінювання кредитоспроможності авіакомпанії як об'єкта корпоративного інвестування; на основі розрахунку інтегрального показника корпоративної стійкості визначити конкурентно-інвестиційний рейтинг та рівень конкурентоспроможності авіакомпанії; сформувати методичні основи корпоративного аналізу рівня емісійної активності авіакомпанії, визначення типу корпоративної стійкості та виду конкурентоспроможності.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження виступають положення теорії корпоративного та інвестиційного менеджменту. В процесі дослідження використано імперичні та комбіновані методи економічних досліджень, а саме методи якісного аналізу і синтезу – для критичного дослідження положень економічної теорії й опублікованих наукових праць з питань корпоративного аналізу, результатів виконаних науково-дослідних робіт, дієвості та погодженості законодавчих і нормативних актів; методи кількісного аналізу і синтезу, метод експертних оцінок, вибіркових спостережень, методи економіко-математичного моделювання – для оцінки відповідності отриманих наукових результатів поставленим задачам дослідження і розробки рекомендацій для керівників вітчизняних авіакомпаній.

Результати дослідження. Складовим елементом стратегії забезпечення конкурентоспроможності авіакомпанії виступає корпоративний аналіз, який є системою спеціальних економічних знань про статутний капітал авіакомпанії, що виступає основою її фінансово-господарської діяльності та розвитку, а також про фактори, вплив котрих зумовлює змінність його розміру. Аналіз коефіцієнтів корпоративної участі базується на розрахунку співвідношення значень показників корпоративних часток учасників авіакомпанії між собою. У процесі використання цієї системи аналізу визначаються різні відносні показники корпоративної участі, які характеризують дієвість системи корпоративного управління, результативність та надійність інвестиційних вкладень у розвиток авіакомпанії. Найбільшого поширення одержали наступні групи аналітичних коефіцієнтів корпоративної участі – показники стійкості структури корпоративної власності (коефіцієнт концентрації власності; коефіцієнт розпилення власності); показники змінності структури корпоративної власності (коефіцієнт змінності структури власності ; коефіцієнт корпоративної активності); показники ефективності корпоративного контролю (показник ймовірності корпоративного захоплення; показник ймовірності банкрутства); показники рентабельності корпоративної участі (коефіцієнт рентабельності корпоративної частки, коефіцієнт рентабельності статутного капіталу) [6].

Аналіз структури корпоративної власності здійснюється за допомогою прийомів горизонтального та вертикального аналізу за допомогою відомих методик [6]. Розрахунок інтегрального показника корпоративної стійкості здійснюється на основі трьох коефіцієнтів і їхньої вагомості [8]. Для формування інтегрального показника за кожним з окремих коефіцієнтів визначається ступінь досягнення критичного рівня як відношення фактичного значення до критичного. Всі узагальнюючі показники розраховуються шляхом використання двох методів їхнього розрахунку:

як середня геометрична величина ступеня досягнення коефіцієнтами їхнього критичного значення (формула 1);

як середня арифметична зважена величина (формула 2).

$$ОП = \sqrt[\sum_{i=1}^{n}\alpha_i]{П\left(КФ_i / КН_i\right)^{\alpha_i}} \quad (1)$$

$$ОП = \frac{\sum_{i=1}^{n}\alpha_i \frac{КФ_i}{КН_i}}{\sum_{i=1}^{n}\alpha_i} \quad (2)$$

де Кфі, Кні - відповідно фактичне і рекомендоване значення і-го коефіцієнта;

αі - вагомість і-го коефіцієнта.

Інтегральний показник корпоративної стійкості розраховується за формулою (3) чи (4):

$$I = \sqrt[\beta_1+\beta_2+\beta_3]{РП^{\beta_1} \times ФН^{\beta_2} \times РА^{\beta_3}} \quad (3)$$

$$I = \frac{\beta_1 \times РП + \beta_2 \times ФН + \beta_3 \times РА}{\beta_1 + \beta_2 + \beta_3} \quad (4)$$

де І– інтегрований показник корпоративної стійкості;

РП - рівень (коефіцієнт) концентрації власності;

ФН - рівень (коефіцієнт) корпоративної активності;

РА - рівень (показник) корпоративного захисту;

β1, β2, β3 - коефіцієнти вагомості відповідних узагальнюючих показників.

Даний підхід дає можливість комплексно оцінювати конкурентоспроможність авіакомпанії за наступними критеріями корпоративної стійкості:

а) якщо фактичний інтегральний показник більше одиниці чи дорівнює одиниці, корпоративна стійкість авіапідприємства перебуває на нормальному рівні, а структура власного капіталу вважається оптимальною. Чим більше фактичний інтегральний показник, тим вище рівень корпоративної стійкості, що свідчить про конкурентоспроможність авіакомпанії як об'єкта інвестування.

б) якщо інтегральний показник не перевищують одиницю, тоді корпоративна стійкість авіапідприємства перебуває в незадовільному стані. Це вказує на необхідність спрямування зусиль на змінювання корпоративної стратегії.

Оскільки показники, що характеризують корпоративну стійкість мають різний вплив, тобто вони різновагові, то для побудови рейтингу необхідно використовувати формулу середньоарифметичної зваженої, яка передбачає надання кожному показнику певного рівня вагомості:

$$I = \sum_{1}^{m} Si\omega i \tag{5}$$

де m – кількість показників корпоративної стійкості;

si – стандартизоване значення показника корпоративної стійкості;

ωi - вага (значимість) показника корпоративної стійкості.

Стандартизація вибраних показників здійснюється шляхом ділення фактичних показників на стандартне значення, тобто:

$$Si = \frac{xi}{ai} \tag{6}$$

де *xi* – фактичне значення показника корпоративної стійкості;

ai – стандартне значення показника .

Таким чином, виходячи із визначеного порядку стандартизації (6), формула (5) буде мати наступний вигляд:

$$I = \sum_{1}^{m} \frac{xi}{ai}\omega i \tag{7}$$

На основі отриманого інтегрального показника корпоративної стійкості робиться висновок про конкурентно-інвестиційний рейтинг авіакомпанії за шкалою, наведеною у табл. 1.

Таблиця 1. Конкурентно-інвестиційний рейтинг авіакомпанії

Конкурентно-інвестиційний рейтинг	Зона діяльності потенційних інвесторів	Значення I	Корпоративна стійкість	Рівень конкуренто-спроможності
A++ A+ A	Зона інвестицій	Більше 1,00 Від 0,91 до 1,00 Від 0,81 до 0,90	Надійна Стабільна Безпечна	Задовільний
Б+ Б	Зона спекуляцій	Від 0,71 до 0,80 Від 0,61 до 0,70	Невпевнена Нестабільна	Незадовільний
В+ В	Зона благодійності	Від 0,51 до 0,60 Нижче 0,50	Незадовільна Відсутня	Відсутній

Залучення інвестиційних ресурсів відбувається тільки на основі емісійної діяльності авіакомпанії, то потрібно визначення рівня емісійної активності та характер оптимізації її капіталу. Емісійна активність авіакомпанії визначається на основі використання формули (7) за допомогою показників ресурсної достатності, платоспроможності та ефективності використання капіталу. Експертним методом були визначені стандартні значення фінансових показників та їх вагові коефіцієнти, які відображені у табл. 2. У якості вхідних даних пропонується розглядати показники (фактори), що характеризують фінансовий стан авіакомпанії: Z1 – рентабельність вкладень по чистому прибутку; Z2 – прибутковість поточних активів; Z3 – рентабельність перманентного капіталу; Z4 – рентабельність вкладень; Z5 – рентабельність власного капіталу; Z6 – рентабельність діяльності; Z7 – рентабельність реалізації; Z8 – рентабельність реалізації за чистим прибутком; Z9 – оборотність оборотних коштів; Z10 – оборотність матеріальних коштів; Z11 – оборотність власного капіталу; Z12 – оборотність кредиторської заборгованості; Z13 – оборотність дебіторської заборгованості; Y14 – абсолютна ліквідність; Y15 – загальна ліквідність; Y16 – покриття зобов'язань дебіторською заборгованістю; Y17 – поточна ліквідність; X18 – забезпеченість власними оборотними коштами; X19 – співвідношення власних і залучених коштів; X20 – фінансова незалежність; X21 – довгострокове залучення позикових коштів; X22 – маневреність власних коштів; X23 – концентрацію залученого капіталу.

Після елімінування вищезазначених показників, система факторів, які впливають на інтегральну оцінку фінансового стану авіакомпанії набула вигляду: Z2 – прибутковість поточних активів; Z5 – рентабельність власного капіталу; Z6 – рентабельність діяльності; Z8 – рентабельність продажу по чистому прибутку; Z9 – оборотність оборотних коштів; Z12 – оборотність кредиторської заборгованості; Y14 – абсолютна ліквідність; Y16 – покриття зобов'язань дебіторською заборгованістю, коефіцієнт покриття; X18 – забезпеченість власними оборотними коштами; X20 – фінансова незалежність.

Таблиця 2. Стандартні значення фінансових показників та їх вагові коефіцієнти

Групи фінансових показників	*ωi*	*ai*
Показники ефективності використання капіталу		
Рентабельність вкладень	8	0,2
Ефективність використання власного капіталу	6	0,2
Загальна рентабельність діяльності	9	0,4
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів.	10	0,8
Коефіцієнт оборотності матеріальних активів	4	6
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	4	6
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	6.5	3,5
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	6.5	3,5
Показники платоспроможності		
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	6	0,3
Загальний коефіцієнт ліквідності	6	2
Коефіцієнт покриття	9	1
Показники ресурсної достатності		
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	7	0,5
Коефіцієнт незалежності	7	0,5
Коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів	7	1
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	7	0,1

Наступним кроком формалізації інтегральної оцінки емісійної активності авіакомпанії є визначення стандартних значень фінансових показників. За стандартні значення були прийняти нормативні значення фінансових показників або розрахункові, які визначалися на основі статистичних даних авіакомпаній України.

Визначати вагу кожного показника пропонується на основі інтервальної оцінки з врахуванням фактичного рівня вибіркового коефіцієнту кореляції. Оскільки загальна сума значимості всіх показників не може бути більшою за 100, то і вага кожного показника буде змінюватися в інтервалі від 0 до 10. Результати визначення ваги кожного із показників наведено у табл. 3.

Таблиця 3. Визначення ваги фінансових показників на основі інтервальної оцінки

Показник кореляції	**Значення ваги в інтегральній оцінці**
0,05 – 0,14	1
0,15 – 0,25	2
0,26 – 0,35	3
0,36 – 0,45	4
0,46 – 0,56	5
0,57 – 0,66	6
0,67 – 0,79	7
0,77 – 0,86	8
0,87 – 0,97	9
0,98 и вище	10

Таким чином, після формалізації, практично всіх етапів побудови інтегральної оцінки, система показників, що покладені в її основу та їх вага буде мати наступний вигляд (табл. 4.):

Таблиця 4. Стандартні значення фінансових показників та їх вагові коефіцієнти після формалізації процесу формування інтегральної оцінки

Групи фінансових показників	*ωi*	*Ai*
Показники ефективності використання капіталу Z		
Прибутковість поточних активів	6	0,1
Ефективність використання власного капіталу	2	0,06
Загальна рентабельність продукції	10	0,1
Рентабельність продажу за чистим прибутком	4	0,05
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	3	2,4
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	3	5
Показники платоспроможності Y		
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2	0,2
Коефіцієнт покриття	2	0,7
Показники ресурсної достатності X		
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	2	0,1
Коефіцієнт незалежності	2	0,5

Для побудови конкурентно-інвестиційних рейтингів, тобто присвоювання кількості балів інтегральної оцінки певного літерного значення (А, Б, В) здійснюється визначення рівня емісійної активності авіакомпанії на основі аналізу основних складових інтегральної оцінки, а саме ефективності використання капіталу (Z), ресурсної достатності (X), платоспроможності (Y).

В результаті аналізу даних авіакомпанії було виділено 12 рівнів емісійної активності авіакомпанії, параметри визначення та коротка характеристика яких наведена в табл. 5 та 6 із визначенням конкурентоспроможності авіакомпанії.

Таблиця 5. Рівень емісійної активності авіакомпанії

Значення Z	Значення Y	Значення X	Рівень емісійної активності	Пояснення
1	2	3	4	5
Z<0	Y<2	X<0	1 рівень низький	Авіакомпанія має незадовільну структуру капіталу, характеризується збитковою діяльністю. Корпоративні та боргові зобов'язання емітуються без забезпечення їх виконання. Авіакомпанія абсолютно не конкурентоспроможна.
Z<0	2<Y<4	X<0	2 рівень борговий вексельний	У структурі капіталу авіакомпанії домінують кошти із позикових зовнішніх джерел, низький рівень ефективності використання капіталу. Корпоративні зобов'язання емітуються без забезпечення їх виконання. Боргові зобов'язання мають забезпечення приростом швидкореалізуємих активів. Авіакомпанія не конкурентоспроможна.
Z<0	2<Y<4	0<X<4	3 рівень борговий сертифікатний	У структурі капіталу авіакомпанії домінують кошти із позикових зовнішніх джерел, скорочення неефективності використання капіталу. Корпоративні зобов'язання емітуються без забезпечення їх виконання. Боргові зобов'язання забезпечені приросту швидкореалізуємих та утворення частини високоліквідних активів. Авіакомпанія вважається не конкурентоспроможною.
Z<0	2<Y<4	X>4	4 рівень борговий облігаційний	У структурі капіталу авіакомпанії домінують кошти із позикових зовнішніх джерел. Скорочення неефективності використання капіталу. Корпоративні зобов'язання емітуються з частковим забезпеченням їх виконання частиною високоліквідних активів. Боргові зобов'язання мають забезпечення у вигляді приросту повільно-, швидкореалізуємих та частини високоліквідних активів. Авіакомпанія вважається відносно не конкурентоспроможною.
0<Z<75	2<Y<4	X<0	5 рівень корпоративно-борговий	Авіакомпанія має перебільшення частки позикового капіталу над власною у його структурі. Ефективне використання капталу. Корпоративні зобов'язання мають повне забезпеченням їх виконання високоліквідними активами. Виконання боргових зобов'язань забезпечено приростом повільно-, швидкореалізуємих та частини високоліквідних активів. Авіакомпанія вважається відносно не конкурентоспроможною.
0<Z<75	Y<4	0<X<4	6 рівень капітальний ризиковий	Авіакомпанія має приблизно рівні частки власного та позикового капіталу у його структурі. Корпоративні зобов'язання емітуються з повним забезпеченням їх виконання високоліквідними активами. Боргові зобов'язання мають забезпечення у вигляді приросту повільно-, швидкореалізуємих та частини високоліквідних активів. Авіакомпанія вважається відносно конкурентоспроможною.
0<Z<75	2<Y<4	X>4	7 рівень капітальний нестійкий	Авіакомпанія має рівні частки власного та позикового капіталу. Виконання корпоративних зобов'язань повністю забезпечено високоліквідними активівами, боргових – приростом повільно-, швидкореалізуємих та частини високоліквідних активів. Авіакомпанія вважається відносно конкурентоспроможною.
0<Z<75	Y>4	X>4	8 рівень капітальний стійкий	Авіакомпанія має рівні частки власного та позикового капіталу, високу ефективність використання та оптимальну структуру капіталу. Корпоративні та боргові зобов'язання емітуються з повним забезпеченням їх виконання оборотними активами. Авіакомпанія вважається відносно конкурентоспроможною.
Z>75	Y<4	X<0	9 рівень капітальний активний	Авіакомпанія має перебільшення частки власного капіталу над позиковою, високу ефективність використання, оптимальну структуру капіталу. Корпоративні та боргові зобов'язання емітуються з повним забезпеченням їх виконання загальною величиною активів. Авіакомпанія вважається відносно конкурентоспроможною.
Z>75	Y<4	0<X<4	10 рівень капітальний резервний	Авіакомпанія має перебільшення частки власного капіталу над позиковою у його структурі, високу ефективність використання капіталу, оптимальну структуру капіталу. Корпоративні зобов'язання емітуються з повним забезпеченням їх виконання загальною величиною активів. Утворення боргових зобов'язань уповільнюється (боргові джерела набувають статус фінансового резерву на випадок нестачі власних обігових коштів для потреб операційної діяльності). Авіакомпанія відносно конкурентоспроможна.
Z>75	Y<4	X>4	11 рівень капітальний пасивний	Авіакомпанія має суттєве перебільшення частки власного капіталу над позиковою у його структурі, високу ефективність використання капіталу, оптимальну структуру капіталу. Корпоративні зобов'язання емітуються з повним забезпеченням їх виконання загальною величиною активів. Утворення боргових зобов'язань не є необхідним. Авіакомпанія конкурентоспроможна.
Z>75	Y>4	X>4	12 рівень капітальний дохідний	Авіакопанія має суттєве перебільшення частки власного капіталу над позиковою у його структурі, високу ефективність використання капіталу, оптимальну структуру капіталу. Корпоративні зобов'язання емітуються з повним забезпеченням їх виконання загальною величиною активів. Можливе отримання емісійного доходу за результатами дострокового погашення та повторного продажу корпоративних зобов'язань. Авіакомпанія абсолютно конкурентоспроможна.

Таблиця 6. Бальна оцінка рівнів емісійної активності авіакомпанії

Рівень емісійної активності	Бал
1	0,01
2	0,02
3	0,03
4	0,04
5	0,05
6	0,06
7	0,07
8	0,08
9	0,09
10	0,1
11	0,2
12	0,25

Для укрупненого визначення типу корпоративної стійкості авіакомпаній пропонується застосовувати значення інтегрального показника. Градація вказаних рівнів емісійної активності авіапідприємств в залежності від значення інтегрального показника наведена у табл. 7 і 8.

Сутність запропонованого методичного підходу полягає в розробці єдиної основи інтегральної оцінки корпоративної стійкості авіакомпанії, яка дозволяє всебічно оцінити конкурентоспроможність авіакомпанії як об’єкта потенційного інвестування.

Наукова цінність проведеного дослідження полягає у формуванні методико-інструментарного забезпечення корпоративного аналізу конкурентоспроможності авіакомпанії. Як доповнення до існуючих підходів у цьому напрямі сформовано методичний підхід щодо визначення конкурентоспроможності авіакомпанії як об’єкта інвестування на основі оцінки конкурентно-інвестиційний рейтингу, типу корпоративної стійкості, рівня емісійної активності.

Практична цінність результатів дослідження полягає у подальшому використанні інструментів корпоративного аналізу в процесі оцінки конкурентоспроможності авіакомпаній як об’єктів залучення коштів іноземних інвесторів на міжнародних фінансових ринках.

Таблиця 7. Типи корпоративної стійкості авіакомпанії залежно від результатів корпоративного аналізу

Тип	Корпоративна стійкість	Характеристика
1	Незадовільна	Характеризується збитковою діяльністю, низьким рівнем ліквідності та залежністю від зовнішніх джерел фінансування.
2	Задовільна	Низький рівень ефективності використання капіталу, характерна нестабільна структура капіталу та недостатній рівень ліквідності.
3	Нестабільна	Високий рівень прибутковості та оборотності активів при низькій платоспроможності та фінансовій стійкості.
4	Впевнена	Показники, що характеризують фінансовий стан, знаходяться на оптимальному рівні.
5	Куражна	Характеризується надвисоким рівнем прибутковості та платоспроможності. Частіш за все авіакомпанії недовгий проміжок часу перебувають в такому стані, оскільки такий стан є виснажливим і ресурсномістким.

Таблиця 8. Бальна оцінка типів корпоративної стійкості та визначення конкурентоспроможності авіакомпанії

Тип корпоративної стійкості	Бал	Конкурентоспроможність
1	0,1	Відсутня конкурентоспроможність
2	0,15	Низька конкурентоспроможність
3	0,2	Середня конкурентоспроможність
4	0,25	Значна конкурентоспроможність
5	0,3	Абсолютна конкурентоспроможність

Висновки. Корпоративний аналіз в процесі оцінювання конкурентоспроможності авіакомпанії як об’єкту корпоративного інвестування виступає системою спеціальних економічних знань про статутний капітал та фактори, під впливом яких відбувається змінність його розміру. На відміну від існуючого підходу до корпоративного аналізу його об'єктом виступають корпоративна стійкість, емісійна активність та конкурентно-інвестиційний рейтинг авіакомпанії. За результатами корпоративного аналізу визначаються рівень та вид конкурентоспроможності авіакомпанії. Рівень конкурентоспроможності (відсутній, незадовільний, задовільний) визначається через обґрунтування корпоративно-інвестиційного рейтингу авіакомпанії та відображує її здатність складати конкуренцію іншим авіакомпаніям, що теж бажають

залучити інвесторів, у якості більш надійного об'єкту корпоративного інвестування. Вид конкурентоспроможності (відсутня, низька, середня, значна, абсолютна) характеризує можливість авіакомпанії надавати потенційним інвесторам гарантії щодо отримання доходів. Це дозволяє визначити конкурентні переваги в процесі залучення коштів корпоративних інвесторів.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В. Розвиток підприємств авіаційної галузі в контексті економіки знань: [монографія] / О.В. Ареф'єва, А.М. Штангрет. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2011. – 242 с.

2. Астапова Г.В. Фінансові аспекти злиття та поглинання авіакорпорацій. / Г.В. Астапова. // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. Збірник наукових праць. - № 4(21) - 2010. – С. 6-14.

3. Ганущак-Єфіменко Л.М. Стратегія управління ризиком господарського портфелю підприємства. / Л.М. Ганущак-Єфіменко. // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — №4. — С. 89–99.

4. Ігнатьєва І.А. Особливості становлення корпоративної форми організації бізнесу та корпоративного сектору України [Електронний ресурс] / І.А. Ігнатьєва, О.І. Ігнатьєв // Ефективна економіка. – 2012. – №10. – Режим доступу до журналу: http//economy.nayka.com.ua.

5. Ложачевська О.М. Забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств в умовах глобалізації та євроінтеграції / О.М. Ложачевська // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: Зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2008. – Вип. 20. – С.3-10.

6. Устінова О.В. Шляхи удосконалення корпоративного аналізу та контролю авіатранспортних підприємств. / О.В. Устінова // Проблеми системного підходу в економіці: Збірник наукових праць. – К.: НАУ, 2013. – Вип. 44. – С. 146-153.

7. Щелкунов В.І. Методи забезпечення фінансової стійкості та інвестиційної привабливості авіапідприємств корпоративного типу: [монографія] / В.І. Щелкунов, С.Г. Мізюк, Г.В. Астапова, В.В. Мізюк, О.В. Буглак. – К: Наук. думка, 2007. – 160 с.

8. Barnett W.A. Existence of Singularity Bifurcation in an Euler-Equations Model of the United States Economy / W.A. Barnett, S. He. – Grandmont was Right. – Unpublished. – 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://journals.cambridge.org/action/displayIssue?jid=MDY&volumeId=6&seriesId=0&issueId=05

9. Cao Dong. Controlling endogenous fluctuations of human capital investment in an OLG economy / Cao Dong, Wang Yaozhong. // Economic Modelling, Volume 26, Issue 6, November 2009. – pp. 1335-1340. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http: // www. sciencedirect. Com /science / article / pii / S0264999309001023#sec2

References

1. Aref'yeva O.V. Rozvytok pidpryemstv aviatsiynoi galuzi v kontekste ekonomiki znan [The development of the aviation industry enterprises in the context of the knowledge economy]. – Lviv: Ukr.acad. typography, 2011. 242 p.

2. Astapova G.V. Finansovi aspekty zlyttya ta poglynannya aviakorporatsiy [Financial aspects of mergers and acquisitions of air corporations]. Bulletin of Donbass state engineering Academy. Digest of scientific articles. – no. 4(21) - 2010. 6-14 p.

3. Ganushak-Yefimenko L.M. Strategia upravlinya ryzykom gospodarskogo portfelu pidpryemstva [Strategy of risks management of economic enterprise portfolio]. Actual problems of economics, no.4 (2011). 89–99 p.

4. Ignatiyeva I.A. Osoblyvosti stanovlennya korporatyvnoi formy organizatsii busnesy ta korporatyvnogo sektoru Ukrainy [Features of the formation of the corporate form organization of business and corporate sector in Ukraine]. Efficient economy. – no.10(2012). http//economy.nayka.com.ua.

5. Lozhachevska L.M. Zabezpechennya konkurentospromojnosti ukrainskih pidpryemstv v umovah globalizatsii i evrointegratsii [Ensuring the competitiveness of Ukrainian enterprises in the context of globalization and European integration]. Problems efficiency infrastructure: Digest of scientific articles. – K.: NAU, no.20 (2008). 3-10p.

6. Ustinova O.V. Shlyahy udoskonalennya korporatyvnogo analizu ta kontrolyu aviatransportnyh pidpryemstv [Ways to improve corporate analysis and control of air transport enterprises]. Problems systematic approach to the economy: Digest of scientific articles. – K. : NAU, no.44 (2013). 146-153p.

7. Shchelkunov V.I. Metody zabezpechennya finansovoi stiykosti ta investitsiynoi privablyvosti aviapidpryemstv korporativnogo typu [Methods of ensuring financial stability and investment attractiveness of corporate-type air companies]. – K.: Science. opinion, 2007. 160p.

8. Barnett W.A., He S. Existence of Singularity Bifurcation in an Euler-Equations Model of the United States Economy. – Grandmont was Right. – Unpublished. – 2009. : http://journals.cambridge.org/action/displayIssue?jid=MDY&volumeId=6&seriesId=0&issueId=05

9. Cao Dong., Wang Yaozhong Controlling endogenous fluctuations of human capital investment in an OLG economy // Economic Modelling, Volume 26, Issue 6, November 2009. – pp. 1335-1340. : http: // www. sciencedirect. Com /science / article / pii / S0264999309001023#sec2

ДАНІ ПРО АВТОРА

Побережна Заріна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
Національний авіаційний університет
e-mail: zarina_www@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Побережная Зарина Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики
Национальный авиационный университет
e-mail: zarina_www@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Poberezhna Zarina Mykolayivna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
National Aviation University
e-mail: zarina_www@ukr.net

Рецензент: Астапова Галина Вікторівна, професор кафедри фінансів, обліку і аудиту Національного авіаційного університету, доктор економічних наук.

УДК 339.9

ІНВЕСТИЦІЇ В КНР: РЕАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ТРУДНОЩІ

Сафонов Ю.М.,
Харина У.Я.

У статті досліджуються практичні аспекти привабливості економіки Китаю. Значна увага приділяється залученим іноземним інвестиціям і секторам, що визначають інвестиційну міць і конкурентоспроможність економіки КНР. Ці сектори називають економічним середовищем. До них належать наступні складові: а) макроекономічна стабільність; б) рівень життя та розвитку інфраструктури; в) фінансове середовище, умови ведення бізнесу і робоча сила, і г) уряд та інституціональні умови.

Предметом статті є економіка Китаю, зокрема тенденції притоку прямих іноземних інвестицій, чотири сектори, що сприяють інклюзивному та сталому економічному розвитку протягом тривалого часу, а також можливості і проблеми залучення коштів в економіку Китайської Народної Республіки.

Метою даної статті є вивчення джерел успіхів і невдач під час залучення інвестицій в економіку Китаю. Для досягнення цілей статті використовуються теоретичні методи наукових досліджень, зокрема методи аналізу і синтезу. Стаття спрямована на вирішення таких питань: аналіз тенденцій притоку прямих іноземних інвестицій, дослідження становлення могутнього інвестиційного положення країни, порівняння Китаю з найбільш привабливими одержувачами іноземного капіталу в світі, а також контекстуалізація динаміки інвестицій, представлена у вигляді порівняння з найбільш привабливими одержувачами ПІІ в азійському регіоні, і окреслення ризиків і можливостей вливання капіталу в китайську економіку.

У статті проаналізовано розвиток інвестиційного потенціалу Китаю і зміну положення країни в глобальній і регіональній економіці. Зокрема, було встановлено, що інвестиційну привабливість може бути контекстуалізовано декількома способами, такими як порівняння КНР з найбільш привабливими одержувачами капіталу в світі, а також у азійському регіоні, простеження динаміки частки прямих іноземних інвестицій в обсязі валового внутрішнього продукту, а також частка інвестицій у китайську економіку в загальному обсязі інвестицій в країни азійського регіону. При залученні коштів в КНР існує цілий ряд можливостей та ризиків, які варто мати на увазі. Наприклад, інвестиційні проекти, спрямовані на зелене виробництво, очищення води і повітря, подальше впровадження інновацій у вітчизняну обробну промисловість, а також зелене і інноваційне будівництво житлових приміщень, швидше за все, будуть заохочуватися урядом. Що стосується труднощів при інвестуванні, до них можна віднести надмірну бюрократизацію і корупцію системи, нечітке і суперечливе законодавство, а також специфічне поєднання ринкової і планової економіки, яке вимагає неупередженого погляду на особливості економічного розвитку Китаю.

Результати дослідження можуть бути застосовані як в теоретичніб так і в практичній сферах, тому що вони допомагають краще зрозуміти інвестиційну привабливість економіки Китаю і можуть бути використані в якості орієнтира для вливання коштів в економіку Китаю.

Ключові слова: *інвестиційна діяльність, прямі іноземні інвестиції, іноземний капітал, інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність економіки.*

ИНВЕСТИЦИИ В КНР: РЕАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ТРУДНОСТИ

Сафонов Ю.Н.,
Харина У.Я.

Эта статья направлена на изучение практических аспектов привлекательности экономики Китая. Значительное внимание уделяется привлечённым иностранным инвестициям и факторам, определяющим инвестиционную мощь и конкурентоспособность экономики Китайской Народной

 © Сафонов Ю.М., Харина У.Я., 2016

Республики. Эти факторы называют экономической средой. К ним относятся следующие: а) макроэкономическая стабильность; б) уровень жизни и развития инфраструктуры; в) финансовая среда, условия ведения бизнеса и рабочая сила, и г) правительство и институциональные условия.

Предметом статьи является экономика Китая, включая тенденции потоков привлечённых прямых иностранных инвестиций, четыре сектора, формирующие способность инклюзивного и устойчивого экономического развития в течение длительного периода времени, а также возможности и трудности при вливании средств в экономику Китайской Народной Республики.

Целью данной статьи является изучение источников успехов и неудач в инвестировании в экономику Китая. Для достижения целей статьи используются теоретические методы научных исследований, в частности методы анализа и синтеза. Статья направлена на решение следующих вопросов: анализ тенденций привлечения прямых иностранных инвестиций, исследование процесса становления текущего могущественного инвестиционного положения страны, сравнение Китая с наиболее привлекательными получателями иностранного капитала в мире, а также контекстуализация динамики инвестиций, представленная в виде сравнения с наиболее привлекательными получателями ПИИ в азиатском регионе, и очерчивание рисков и возможностей вливания капитала в китайскую экономику.

В статье анализируется развитие инвестиционного потенциала Китая и изучается изменение позиций страны в глобальной и региональной экономике. В частности, было установлено, что инвестиционная привлекательность может быть контекстуализирована несколькими способами, такими как сравнение КНР с наиболее привлекательными получателями капитала в мире, а также среди азиатских стран, прослеживание динамики доли прямых иностранных инвестиций в объеме валового внутреннего продукта, а также доля инвестиций в китайскую экономику в общем объеме инвестиций в азиатский регион. При вливании средств в КНР, существует целый ряд возможностей и трудностей, которые следует иметь в виду. Например, инвестиционные проекты, направленные на зеленое производство, очистку воды и воздуха, дальнейшее внедрение инноваций в отечественную обрабатывающую промышленность, а также зелёное и инновационное строительство жилых помещений, скорее всего, будут поддержаны правительством. Что касается трудностей при инвестировании, к ним следует отнести чрезмерную бюрократизацию и коррупцию системы, нечеткое и противоречивое законодательство, а также специфическое сочетание рыночной и плановой экономики, которое требует непредвзятого восприятия экономического развития Китая.

Результаты исследования могут быть применены как в теоретической, так и в практической сферах, потому что они помогают лучше понять инвестиционную привлекательность Китая и могут быть использованы в качестве руководства для вливания средств в экономику Китая.

Ключевые слова: *инвестиционная деятельность, прямые иностранные инвестиции, иностранный капитал, инвестиционная привлекательность, конкурентоспособность экономики.*

WHY INVEST IN CHINA: PRACTICAL ASPECTS OF THE CHINESE ECONOMY ATTRACTIVENESS AND MOMENTOUS BOTTLENECKS

Safonov Y.M.,
Kharyna U.Y.

This article aims at studying the practical aspects of the attractiveness of China's economy. Considerable attention is paid to inward foreign investments and factors determining the investment potential and competitiveness of the economy of the People's Republic of China. These factors are referred to as the environment. They are the following: a) macroeconomic stability; b) quality of life and infrastructure development; c) financial, businesses, and manpower conditions, and d) government and institutional setting.

The subject of the article is the economy of China including the trends in the inward flows of foreign direct investment, four sectors shaping the ability to inclusive and substantial economic development over long periods of time, and opportunities and challenges of injecting funds into the People's Republic of China.

The aim of the article is defined as the study of the sources of success and failure when investing in the economy of China and. To achieve the objective of the article, theoretical methods of scientific research, in particular analysis and synthesis, are used. The article aims at solving such research questions as: conducting the analysis of the trends in inward foreign direct investment, investigating the process of building up the current mighty investment positions by comparing China to the most attractive recipients of foreign capital in the world as well as contextualizing the dynamics of investments represented by the comparison to most attractive recipients in the Asian region, and identifying the risks and opportunities of injecting capital into the Chinese economy.

The article analyzes the development of the investment potential of China and studies the change of its positions in the global and regional economies. In particular, it was found that the investment attractiveness can be represented by several techniques such as comparing the PRC to the most attractive recipients, the rest of the globe, and Asian countries, tracing the dynamics of the share of foreign direct investment stock in the volume of the gross domestic product, and the share of investment in the Chinese economy in the total volume of investments in the Asian region. While injecting funds into the PRC, there is a range of opportunities, which should be kept in mind. For example, investment projects focusing on the green production, clean water and air,

further innovation of the domestic manufacturing industry, and environmentally friendly and innovative construction of housing commodities are most likely to be welcomed by the government and lead to success. As for the market bottlenecks limiting investors, they are excessive bureaucratization and corruption of the system, unclear and inconsistent legislation, and specific combination of the market and planned economy, which requires the unbiased perception of economic development of China.

The results of the research can be applied in both the theoretical and practical sections because they add to the better apprehension of China's investment attractiveness and can be deployed as a guide for injecting funds into the Chinese economy.

Keywords: *investment activities, foreign direct investments, foreign capital, investment attractiveness, competitiveness of the economy.*

Introduction. Robust growth of the economy of the People's Republic of China (PRC) is often believed to be most significant feature contributing to the investment attractiveness of the country. Occupying the positions of the second largest economy and being one of the most attractive capital inflow destinations in the world are the two features of the PRC proving that the policies of the domestic government are effective. Loads of scientific studies focused on the investigation of the factors of China's success, and significant progress has been achieved in this area. Moreover, the subject is of significant interest to the governments of the most developed countries such as the United States of America, the United Kingdom, and European countries, which are actively involved in the investment relations with China. Influential international organizations such the World Bank, the International Monetary Fund, the United Nations Conference on Trade and Development also focus on investigating the success of PRC. However, the primary issue is to determine the practical aspects of injecting funds into the Chinese economy and potential bottlenecks emerging while finding the gaps and opportunities for investing in this powerful giant.

Research objectives. The central objective of this article is to go beyond traditional theoretical approaches to defining the investment appeal and prospects of China such as focusing on cheap but, at the same time, highly skilled and competent labor, laws and regulations stimulating capital inflow, tax holiday for some categories of investment projects, operation of special economic zones, openness of the Chinese economy, high levels of infrastructure development, etc. Instead, the emphasis will be made on the market analysis with special attention paid to challenges and opportunities in order to obtain practical understanding of the investment process and its specificities in the case of the People's Republic of China.

Research method. The research objective will be achieved by analyzing the latest statistical data regarding the investment activities of the People's Republic of China and synthesis of the reports of the Government of the United States of America and the Asia Competitiveness Institute, the influential Asian organization focusing on studying the competitiveness of economies and their attractiveness. The primary emphasis will be made on inward investments as they represent the appeal of China's investment potential.

China's investment power. According to the UNCTAD reports on investment flows, foreign direct investment inflows in the Chinese economy rose from 3 487 millions of dollars in 1990 to spectacular 135,61 billion in 2015. That said, the volume of the attracted FDI skyrocketed and today it is almost 40 times the level of 1990. It can be easily explained by the Chinese governmental decision to open the domestic economy and go global as well as the international trend towards injecting funds into foreign economies. Moreover, China became the largest recipient of foreign capital as for the beginning of 2015 [1]. However, there are also other ways of contextualizing the growth of the FDI in China. The first two methods imply the representation of the investment attractiveness of the top capital recipients and the position of China amongst all countries. See figures 1 and 2 for details.

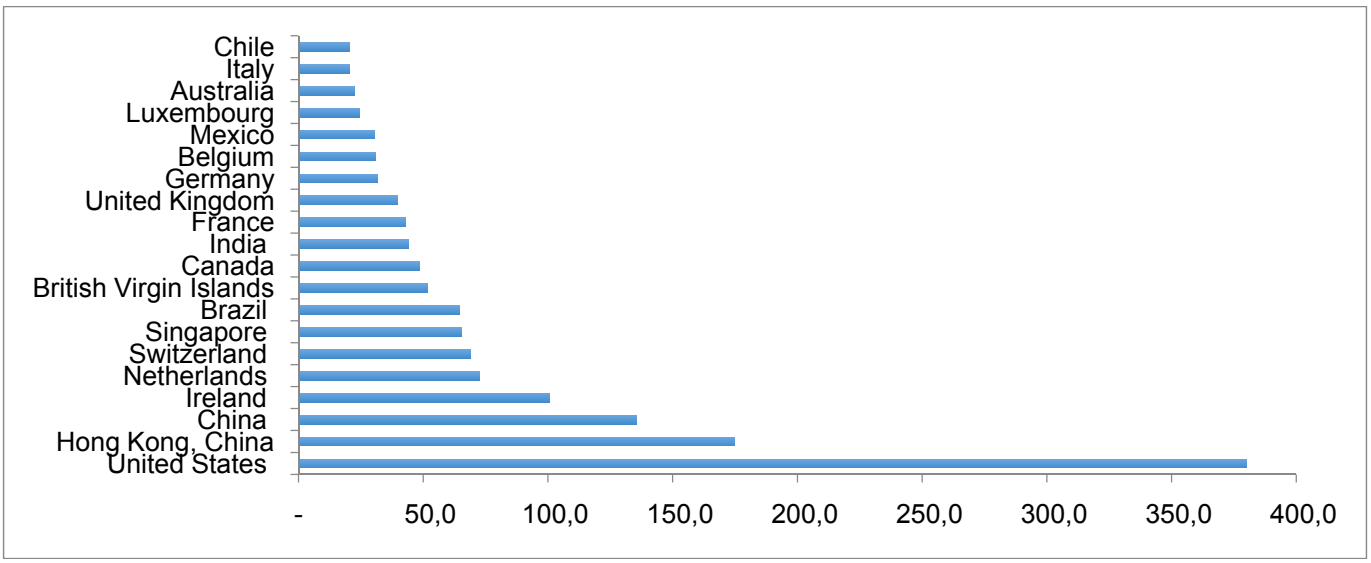

Figure 1. The most attractive FDI recipients, 2015, USD billions of dollars
Source: Constructed by the author on the basis of [1].

These figures are beneficial for recognizing that the economy of China is more attractive for the foreign investors than the most developed countries of Europe and even some groups of countries as the whole. It is paramount to point to the position of China in Asia as it makes almost one-third of the general volume of the attracted investments in this region of the globe. Together with Hong Kong, China, they would make up more a half of the FDI in the Asian region.

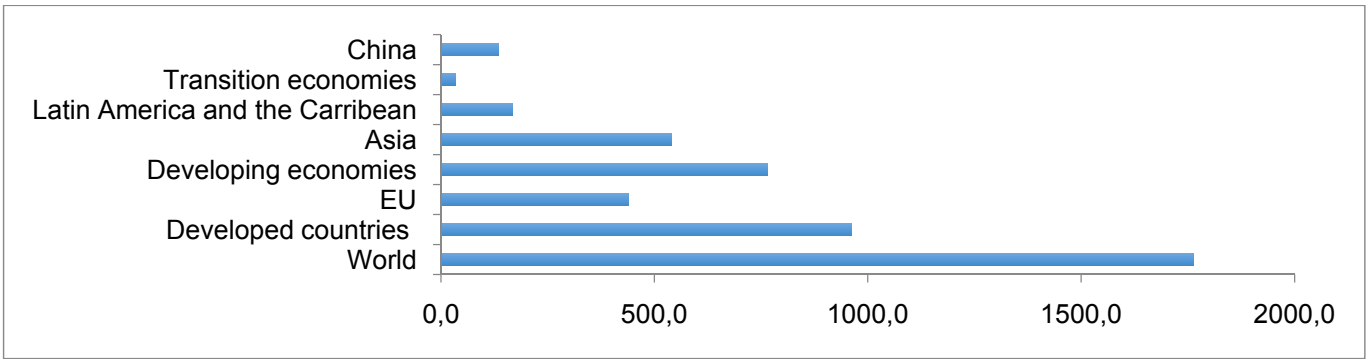

Figure 2. China and the rest of the world, 2015, USD billions of dollars
Source: Constructed by the author on the basis of [1].

One more tool for contextualization of FDI is to express the stock of FDI in the Chinese and its share as the percentage of the gross domestic product. UNCTAD data point to the dynamism of attracting foreign capital in the Chinese economy. However, the ups and downs of FDI share in GPD hint to the inability of preserving the balance between FDI inflows and spectacular growth rates of the Chinese economy (see table 1). Nevertheless, in accordance with the recent research of the organization, the People's Republic of China will preserve its leading positions as an attractive destination for FDI inflow up to 2020 as a minimum. Even though investment prospects of the USA are considered to be higher, China is granted the second place in the forecasts [1]. Still, there is a chance of surpassing the leader one again.

Table 1. Inward FDI stock and share as a percentage of GDP, 1990-2015

	1990	1995	2000	2005	2010	2015
FDI Stock, bln	20,7	101,1	193,3	272,1	587,8	1 220,9
Share in GDP,%	5,2	13,8	16,0	11,9	9,8	11,1

Source: Constructed by the author on the basis of [1].

Other methods for contextualization of the Chinese investments are based on investigating the dynamism of the investment in the Chinese economy and Asia as the whole as well as some Asian countries. The idea is to compare it to the most attractive destinations of the region and determine how the share of China in the FDI inflow to the region changed over time. See tables 2 and 3 for detailed information.

Table 2. The dynamics of attracting FDI to Asia and the global inflows of FDI, 1995-2015, USD billions of dollars

Region/Country	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Asia	22, 97	81,7	142,79	224,95	412,4	540,72
China	3,48	37,52	40,71	72,4	114,73	135,61
Hong Kong, China	3,27	6,21	54,58	34,05	72,32	174,89
Korea, Republic of	1,05	2,48	1,51	13,64	9,49	5,04
Taiwan Province of China	1 330,0	1 559,0	4 928,0	1 625,0	2 492,0	2 415,0
Singapore	5,57	11,94	15,51	18,09	55,07	65,26
India	0, 23	2,15	3,59	7,6	27,4	44,2
World	204,91	341,52	1358,82	950,13	1388,82	1762,16

Source: Constructed by the author on the basis of [1], [2].

Table 3. The share of China in FDI inflow to the Asian region, 1995-2015, %

Region/Country	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Asia	22,97	81,7	142,79	224,95	412,4	540,72
China	3,48	37,52	40,71	72,4	114,73	135,61
Share, %	15,15	45,92	28,51	32,18	27,82	25,08

Source: Constructed by the author on the basis of [1], [2].

According to the UNCTAD data, the role of China in the region has been relatively stable since the Chinese government has reached the decision to open the economy and become involves in the global investment

processes. Even though there are other influential countries in the Asian region, China's positions are robust and the country remains the most attractive destination in Asia (omitting the fact of the Hong Kong attractiveness, as the autonomous territory surpassed the mainland in 2015).

Taking a closer look at the competitiveness of the economy. Measuring the competitiveness of the domestic economies is a real challenge. Nevertheless, there are some comprehensive approaches used for achieving the desired outcomes. One of the models centers on studying the performance of the economy within four sectors shaping the ability to inclusive and substantial economic development over long periods of time. These sectors are referred to as the environment. They are the following: a) macroeconomic stability; b) quality of life and infrastructure development; c) financial, businesses, and manpower conditions, and d) government and institutional setting. Furthermore, they are divided into sub-environments. For example, quality of life and infrastructure development stands for the level of physical and technological infrastructure development as well as educational opportunities and social welfare. Macroeconomic stability refers to investment attractiveness, openness to international economic operations, and economic vibrancy. As for government and institutional setting sub-environment, it implies governmental policies and fiscal sustainability. Finally, financial, businesses, and manpower conditions are related to labor markets, productivity, and business effectiveness [5].

Even though investment attractiveness is determined as one sub-environment, economic competitiveness is what, in fact, affects it. That said, there is a close interconnectedness between economic performance as the whole and investment potential because investors investigate all aspects (environments) mentioned above prior to injecting capital into foreign countries.

As for the competitiveness of the Chinese economy, the developer of the approach mentioned above, the Asia Competitiveness Institute, claims that China's economy is highly competitive. Even though some regions lag behind the others in the development of particular sib-environments, the overall trend is strong and the situation is nearly equal throughout the country. The country has become even more competitive when the decision to open the economy and become involved in the international economic relations. The general conclusion for the case of the People's Republic of China is that the higher the level of its economy's competitiveness the more attractive and powerful the country becomes from the perspective of foreign direct investments.

Investment opportunities. Except for traditional theoretical approaches to defining the investment attractiveness of the economy, there are several significant opportunities common to China. First of all, China as a part of the globalized world cannot but fall under the influence of the trends and developments in the global economy. As the global community has become more environmentally concerned, the issues of the green economy are becoming popular in China. In addition to the overall green consciousness, the country has been traditionally involved in mass production and manufacturing. Such specialization together with high rates of urbanization had a significant negative effect on the natural environment. Since recently, the Chinese government focused on introducing green technologies and environmental projects. Moreover, it has allowed foreign investments into the green sector [3]. It means that injecting funds into green society, healthy life, green economy, clean water and air, etc. are among the most attractive and promising investment projects.

In addition to focusing on the green effectiveness and reducing the impact on the natural environment, the Chinese government announced the further innovation of the domestic manufacturing industry and involving global know-how as the priorities of the Twelfth Five-Year Plan. Because the emphasis is made on neo-industrialization, investment projects offering sharing experience and transfer of technologies and innovations as well as investment in research and development are most likely to be successful greeted by the government [4].

Another investment opportunity is closely related to the two mentioned above. As the population of China is constantly growing, the government seeks the ways to provide it with necessary housing accommodations. However, the focus is made on innovative and green constructions of edifices [4]. It means that investment projects offering opportunities for meeting these requirements are also welcomed and the government is likely to support them. Still, it is paramount to note that the investment directions mentioned above are the governmental priorities so that injecting foreign capital in these sectors is recommendable due to high possibility of approval and benefits. Still, there are numerous other investment opportunities due to the availability of vast resources and potential for the further economic growth, but they require paying close attention to investigating the developments in the market as well as the needs of population and industries.

Investment and market bottlenecks. Even though China is an attractive destination for injecting foreign capital, some countries might choose to step away and invest into other economies. From the practical perspective, there are several significant challenges emerging when doing investing and doing business in China. First of all, regardless of the favorable tax regime established in the country, most legal procedures are still highly bureaucratic. Similar bureaucracy turns legal environment into opaque ones when it is impossible to determine the further plan of actions because law implementation procedures are, for the most part, inconsistent. Moreover, the system is corruptive, lacks transparency, and is unreliable. In addition to it, although the Chinese government claims to have shifted to the market-oriented and market-driven economy, the established mercantilist style policies are practiced protecting state-owned and local firms instead of granting equal rights to development to all companies operating within the domestic economy.

Another challenge is the fact that the economy of the PRC is the combination of the market and planned economy. The aforementioned desire to operate in accordance with the market forcers is vanished by the grim

reality of five-year plans and other attributes of the planned economy. Of course, this economic model is a unique phenomenon, and it ha proven effective and productive, but sometimes it is complicated to understand the issue as well as promote the apprehension of free enterprises and competition. Foreign investors should be ready to work in such a specific economic environment.

Finally, foreign investors should take an unbiased look at the market challenges common to the economy of the PRC. Even though the government stimulates the inflow of the foreign direct investments and the resources of the country are vast, they are not limitless and it is hard to predict the complications such as failing to meet the standards or conformity issues, having a comprehensive understanding of laws and regulations, cooperating with local partners, etc. [4]. Paying significant attention to these challenges might help forward investment projects successful, especially those in the manufacturing industry and commodities, while ignoring them can be catastrophic.

Conclusion. As for now, the People's Republic of China is amongst the most attractive destinations for injecting foreign direct investments. Such a significant interest in the Chinese economy can be easily explained with the robust economic development, huge investment potential, high competitiveness of the economy, and some gaps, which can be easily filled with innovative, environmentally friendly, and construction projects. However, there are some significant market challenges, which should be taken into consideration and thoroughly studies prior to investing in order to guarantee the safety and profitability of the investment project. They include becoming familiar with the specificities of the economic drivers, legal environment, and specific standards and conformity issues.

References

1. UNCTAD. World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance / UNCTAD. – 2015. : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf.

2. UNCTAD. World Investment Report 2016: Annex Tables / UNCTAD. – 2015. : http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx

3. Sui Lumei, Sun Guoze Strategiya privlecheniya inostrannyh investitsiy v ekonomiku Kitaya [Strategy of attracting foreign direct investment into the Chinese economy] // Bankovskiy vestnik. – 2015. – № 6. – P. 29-35.

4. Doing Business and Investing in China Guide: Strategic, Practical Information and Contacts. – Washington, DC: International Business Publications, 2015. – 309 p.

5. K.G.Tan, R. Yuan, W.C. Yoong, M. Yang. Annual Analysis of Competitiveness, Simulation Studies and Development Perspective for the Greater 34 Chinese Economies / – Singapore: Asia Competitiveness Institute, 2014. – 1143 p.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ:

Сафонов Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор кафедри макроекономіки та державного управління

e-mail: sum1971@inbox.ru

Харина Уляна Ярославівна, асистент кафедри макроекономіки та державного управління

e-mail: uliana.kharyna@gmail.com

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Проспект Перемоги 54/1, м. Київ, 03680, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Сафонов Юрий Николаевич, доктор экономических наук, профессор кафедры макроэкономики и государственного управления

e-mail: sum1971@inbox.ru

Харина Ульяна Ярославовна, ассистент кафедры макроэкономики и государственного управления

e-mail: uliana.kharyna@gmail.com

ГВНЗ «Киевский национальный экономический университет имена Вадима Гетьмана»

Проспект Победы 54/1, м. Киев, 03680, Украина

ABOUT THE AUTHORS:

Safonov Yu.M., Doctor of Economics, Professor of Macroeconomics and public administration

e-mail: sum1971@inbox.ru

Kharyna U.Y., Teaching assistant, Department of Macroeconomics and Public Administration

e-mail: uliana.kharyna@gmail.com

SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

Victory Avenue. 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine

УДК 519.862

МУЛЬТИПЛІКАТОРИ ВИТРАТ І ЗРОСТАННЯ ДЛЯ БАЛАНСОЗНАВСТВА І МАРЖИНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Лисецький А.С.,
Паламарчук О.М.,
Чабан Г.В.

Предмет роботи: *поглиблене вивчення економічного аналізу на основі балансового синтезу інформації, що є незаперечними для боротьби з проявами корупції та для розв'язання фіскальних проблем регулювання економіки.*

Мета: *застосування постулатів теорії ринкового маржиналізму для обґрунтування принципів і методики поглибленого вивчення мультиплікаторів зростання інвестиційного характеру, дисконтування фінансових потоків, перевіряючи висновки на мультиплікаторах витрат на балансових моделях.*

Методологія*: інформаційне, аналітичне та економіко-математичне моделювання.*

Результати роботи: *розроблено і обґрунтовано наукові принципи балансознавства і маржинального аналізу.*

Галузь застосування результатів*: управління і регулювання у галузях економічної діяльності господарських систем.*

Висновки: *варто інтегрувати простоту мультиплікативного моделювання до викладання відомих балансових моделей типу Леонтьєва–Форда для розв'язання більш складних систем лінійних рівнянь. В умовах, коли підприємництво має видатки не тільки на капітал фізичний, а й на готівковий, треба просуватися до динамічного моделювання на основі принципів хрематистики, дисконтування фінансових ресурсів, протидії лихварського моделювання і поведінки керівників фінансових установ. Економіка проти хрематистики – гасло для удосконалення підготовки кадрів.*

Ключові слова: *витрати, ефективність, маржинальне оцінювання, крапка економічної рівноваги, мультиплікатори витрат і зростання.*

МУЛЬТИПЛИКАТОРЫ РАСХОДОВ И РОСТ ДЛЯ БАЛАНСОЗНАВСТВА И МАРЖИНАЛЬНОГО АНАЛИЗА

Лисецкий А.С.,
Паламарчук О.Н.,
Чабан Г.В.

Предмет работы*: углубленное изучение экономического анализа на основе балансового синтеза информации, что является неоспоримыми для борьбы с проявлениями коррупции и для решения фискальных проблем регулирования экономики.*

Цель: *применение постулатов теории рыночного маржинализма для обоснования принципов и методики углубленного изучения мультипликаторов роста инвестиционного характера, дисконтирование финансовых потоков, проверяя выводы на мультипликаторам затрат в балансовых моделях.*

Методология: *информационное, аналитическое и экономико-математическое моделирование.*

Результаты работы: *разработаны и обоснованы научные принципы балансознавства и маржинального анализа.*

Область применения результатов*: управление и регулирование в отраслях экономической деятельности хозяйственных систем.*

Выводы: *стоит интегрировать простоту мультипликативного моделирования к преподаванию известных балансовых моделей типа Леонтьева–Форда для решения более сложных систем линейных уравнений. В условиях, когда предпринимательство имеет расходы не только на физический капитал, но и на наличный, надо продвигаться к динамического моделирования на основе принципов хрематистики, дисконтирование финансовых ресурсов, противодействия ростовщического моделирование и поведения руководителей финансовых учреждений. Экономика против хрематистики – лозунг для совершенствования подготовки кадров.*

Ключевые слова: *затраты, эффективность, маржинальное оценивание, точка экономического равновесия, мультипликаторы расходов и рост.*

MULTIPLIERS COSTS AND GROWTH FOR BALANCE AND MARGIN ANALYSIS

Lysetskyi A.S.
Palamarchuk O.M.
Chaban G.V.

The subject of the research: *depth study of the economic analysis based on the balance synthesis of information that is undeniable to fighting corruption and to solve fiscal problems of economic regulation.*

The aim of the research: *application theory postulates of marginalism market to support the principles and methods of in-depth study of multipliers increase investment character, discounted cash flows, checking conclusions on costs multiplier balance models.*

 © Лисецький А.С., Паламарчук О.М., Чабан Г.В., 2016

Method or methodology of work: *information, analytical and economic-mathematical modeling.*
The results of the research: *developed and substantiated scientific principles of balance and margin analysis.*
Practical implications: *management and regulation in the areas of economic activity of business systems.*
Conclusions: *should integrate modeling simple multiplier to balance teaching known models such Leontiev - Ford to solve more complex systems of linear equations. At a time when enterprise spending is not only physical capital but also the cash, you must move the dynamic modeling based on the principles chrematistics , discounting of financial resources, combating usury and modeling the behavior of executives of financial institutions. The economy against chrematistics - the slogan for the improvement of training.*
Key words: *cost, efficiency, margin assessment , the point of economic balance, spending multipliers and growth.*

Постановка проблеми. Теоретичні основи прийняття економічних рішень, побудовані на постулатах теорії управління і математичного моделювання набувають все більшого розголосу у сучасних умовах підприємництва. Актуальність питання про поглиблення економічного аналізу на основі балансового синтезу інформації є незаперечними для боротьби з проявами корупції, для розв'язання фіскальних проблем регулювання економіки. Відповідно зростає потреба у фахівцях з цього питання, що володіють новітніми технологіями балансознавства, маржинального аналізу і оцінювання проектів. Кожне підприємство за великим рахунком повинно мати підрозділ наукового аналізу економічної ситуації на галузевих ринках і підготовки проектних рішень. Підготовка магістрів за спеціальностями економіка, облік і оподаткування є актуальним і гострим питанням сьогодення. Окремим курсом для наших студентів є курс «Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті». До розв'язку проблеми поглибленого вивчення цього курсу вже долучилися викладачі і науковці Києва, Харкова, Житомира, – про що свідчить відповідні видання [1,2].

На наше переконання, процес удосконалення викладання нового знання заслуговує на увагу та обговорення.

Метою статті є оприлюднення деяких міркувань з приводу застосування постулатів теорії ринкового маржиналізму для обгрунтування принципів і методики поглибленого вивчення мультиплікаторів зростання інвестиційного характеру, дисконтування фінансових потоків, перевіряючи висновки на мультиплікаторах витрат на балансових моделях.

Виклад основного матеріалу. Ключовим є порівняння мультиплікатора витрат з мультиплікатором динамічного зростання. Мультиплікатор витрат, що записаний як $(1 – A)^{-1}$, протиставиться мультиплікатору $(1+ k)^n$ зростання. Перший є інструментом класичної економічної теорії, другий – неоклассичної ринкової. Перший слугує пошуку вартості продукту у координатах руху факторів виробництва, другий – спрямований на дисконті вартості грошей. Відсоткова ставка ***k*** фінансової установи з урахуванням терміну існування фінансових поптоків ***n*** формує лихварський прибуток, що зростає у часі.

Постулати теорії маржинального аналізу. Методичні та методологічні основи маржинального аналізу досколо проіллюстровано багаться виданнями. Аналітична модель містить такі оцінки підприємства [1, с.110-127].

1. Дохід (виручка) від реалізації продукції - 400 тис.грн.
2. Витрати на закупку товару - 250 тис.грн.
3. Комісійні продавцям - 20 тис.грн.
4. Змінні витрати всього - 270 тис.грн.
5. Маржинальний дохід (п.1 – п.4) - 130 тис.грн.
6. Витрати на утримання приміщень - 80 тис.грн.
7. Амортизація - 8 тис.грн.
8. Відсотки банку за позику - 4 тис.грн.
9. Витрати фіксовані всього (п.6+п.7+п.8) - 92 тис.грн.
10. Прибуток (п.5 – п.9) - 38 тис.грн.

Аналогічний підхід до викладання маржинального аналізу, що розпочинається з аналітичного моделювання з оцінкою виручки, змінних і фіксованих витрат, маржинального доходу і прибутку є класично виваженим і виправданим простотою викладу і розуміння основних понять. Кількісні оцінки додають розуміння залежностей і оцінок. Від аналітичної моделі варто переходити по математичного моделювання потоків. Ключовим є формулювання прибутку і крапки фінансової рівноваги підприємства. Потім переходити до графічного відображення процесів.

Ключовим постулатом теорії маржинального аналізу є балансове порівняння економічного ефекту, що вимірюється виручкою від реалізації товарної продукції, з ефективними змінними і пасивними фіксованими витратами. Змінні витрати лінійно залежні від кількості продажів, а тому названі змінним, це власне, вартість закуплених товарів. Маржинальний дохід за визначенням є різницею між виручкою і витратами у формулі:

$$МД = Ц*К – С*К = (Ц–С)*К, \quad (1)$$

де, МД – маржинальний дохід,
Ц – ціна одиниці товару,
К – кількість продажів;
С – питомі змінні витрати.

Застосування символів нашої абетки спрощує розуміння їх сутності, а тому активно застосовано у підручнику С.Гаркавенко [2].

Модель балансу у формулі (1) стосується, власне товарного обороту і кількості продажів. Змінною є кількість продажів, але вона є величиною дискретною, а тому не належить до очевидного динамічного моделювання товарообороту.

Іншим базовим постулатом теорії маржинального аналізу слід вважати оцінку прибутку підприємства, що є результатом порівняння суми маржинального доходу з витратами на утримання інфраструктури підприємства, оренди приміщення, амортизації обладнання торгової зали тощо. Ці витрати визнали витратами постійними або фіксованими. Таким чином, пошукова оцінка суми прибутку локально виражається формулою:

$$П = МД – СФ, \quad (2)$$

де, П – прибуток,

МД – маржинальний дохід,

ВФ – витрати фіксовані.

Оцінка економічного ефекту від торгівлі є очевидною, а тому є постулатом теорії, що не виводиться, а визначається. Прибуток є змінним відносно кількості продажів, але кількісні оцінки формула (2) не виявляє. Тому предметом маржинального аналізу визнано оцінку крапки беззбитковості. Раніше її називали «мертвою». На наше переконання її варто визнати «крапкою економічної рівноваги» підприємства, якщо йдеться про тривіальний результат підприємництва.

Перевагою маржинального аналізу є розмежування сукупних витрат підприємства на постійні та змінні у формулі: $C = C_V + C_F$, де C (cost) – сукупні витрати, C_V – варіативні (змінні) витрати, що пропорційні товарообороту, C_F – це витрати фіксовані.

Таким чином, викладені міркування з приводу предмету маржинального аналізу свідчать, що він є надзвичайно простим і не містить ознак для застосування математичного моделювання і завершуються графічним відображенням отриманих оцінок відносно кількості продажів. Ця арифметика не містить мультиплікатора ефективності, а тому пошук крапки економічної рівноваги є наочного відображення показників підприємства для порівняння у часі або просторі. Тим не менше, теоретичні основи маржинального аналізу формулюються і застосовуються у наукових виданнях. Розглянемо, для прикладу, оцінки просторової економіки сільськогосподарського комплексу України. (рис.1).

У загальному вигляді СГК представляється блоком інформації про внутрішні потреби (насіння, корми) **[Q]** та кінцевої продукції на ринок **[Y].** При цьому загальна оцінка економічного обороту СГК є скалярним добутком ціни на кількість продукції для внутрішнього **<p, Q>** й кінцевого **<p, Y>** споживання. Таким чином, вартість продукції СГК розпадається на дві частини, означені рівнем товарності кожного продукту:

$$<p, B> = <p, Y> + <p, Q>. \quad (3)$$

Зауважимо, що ця методика оцінки роботи просторового СГК відповідає класичній економічній теорії та європейської статистичної практики. Проте важливо розуміти, що отримані оцінки можуть бути диференційованими за рівнем продуктивності **[U]** й кількісними ознаками сільськогосподарських ресурсів **[S]**. Іншими словами йдеться про те, що валова продукція СГК може бути і фактично є функцією від урожайності **(B = f(U,S)),** що принципово змінює пошукову модель. Дохід з одиниці сільськогосподарських ресурсів можна записати як лінійну функцію **<p,U,ω> –** цін, урожайності та структури посівних площ.

Наступним етапом дослідження може бути просторовий аналіз інвестиційних та поточних витрат. Ринкові ціни на фактори виробництва позначимо вектором **$[p^0]$,** що відповідає переліку і кількості факторних витрат **[G]** за видами. Обсяг інвестицій у СГК оцінимо скалярним добутком **$<p^0, G>$,** що з розрахунку на одиницю ріллі можна записати як **$<p^0, R>$.** Для приведення у дію продуктивних сил СГК необхідно утримувати таку систему машин, яка дозволяє виконати сезонні роботи в обмежені агротехнічні строки. Інвестиційні витрати є також диференційованими, але не відносно урожайності, а розміру орних земель СГК та терміну експлуатації. Ця теза є дуже важливою для розуміння того, що вартість засобів виробництва стосується ціни сільськогосподарської продукції опосередковано й переважно не пов'язана з кількісними ознаками урожайності. Приведені капітальні й екзогенні поточні витрати більш тісно унормовуються на одиницю залучених у виробництво природних ресурсів (площі ріллі), ніж до кількості одержаної продукції.

Припускаємо, що інвестиційна складова суспільних витрат кореспондує з обсягом залучених природних ресурсів, а не з продуктовими потоками як у традиційних моделях «витрати – виробництво». Через те формування інвестиційного шляху розвитку СГК не пов'язується ні з валовою, ні з кінцевою продукцією, вони є деякою функцією природних ресурсів, що залучаються у виробництво, зокрема посівних площ у скалярному добутку **$<p^0R, s>$.** Поняття питомих витрат на одиницю площі **(p^0R)** застосуємо також для поточних витрат екзогенного (енергія, паливо, нафтопродукти) та ендогенного (насіння, корми тощо) характеру, що виробляються поза межами СГК або є внутрішнім продуктом системи галузей рослинництва і тваринництва. Особливої уваги заслуговує та частина витрат, що відбивається на урожайності, а тому названих продуктивними (насіння, корми, засоби захисту рослин), що сприяють підвищенню урожайності й продуктивності **$<p^0R, b>$.** Таким чином, загальна ресурсна оцінка може записатися наступним чином:

$$<p^0, G> = <p^0R, B> + < p^0R, S>. \quad (4)$$

Сукупні витрати СГК є приведеними до маркетингового року інвестиційними й поточними матеріальними витратами. Вартість послуг прирівняємо до матеріальних витрат.

Завершимо теоретичний аналіз і моделювання економічної безпеки СГК висновком про те, що порогом економічної безпеки є балансова рівність валової продукції та витрат в рамках маркетингового

року, або надходженнями минулого календарного року витратам поточного. Модель фон Неймана говорить про те, що така схема є динамічною, а рівність витрат і випусків є законом економіки.

Заключний етап дослідження − оцінки факторних доходів СГК – це пошук ренти. Інвестиційні витрати на виробництво **(4)** порівняємо з інтегральними вартісними оцінками продукції **(3)** та отримаємо економічну модель регіональних факторних доходів у формулі:

$$D = \langle p, Y\rangle - \langle p^0 R, Y\rangle - \langle p^0 R, S\rangle. \quad (5)$$

Інтегральний показник ефективності регіональних СГК, виведений у **(4)** за змістом і сутністю відповідає вимогам його моделювання для ринкової системи. Структура й динаміка факторних доходів є предметом особливої уваги через те, що саме вони визначають конкурентоспроможність нашого агропромислового комплексу України та її регіонів з боку інвестиційної привабливості та екологічної безпеки (рис. 1).

Точка економічної байдужості **«0»** відображає рівність витрат і доходів системи СГК. Вона відображає певний критичний рівень витрат і доходів з одиниці географічного простору. Здійснюючи пошук ренти **(D)** ми повинні збільшувати продуктивні витрати та отримати зростання урожайності (продуктивності) природних ресурсів. Змінними для графічного зображення обрано кінцеву товарну продукцію, яка у свою чергу) є функцією від продуктивності земельних ресурсів сільського господарства. Інвестиційна складова є ознакою сталою й залежною від обсягу залучених у виробництво природних ресурсів.

Нова парадигма розвитку сільського господарства включає формулу «з більшими витратами до більшої продуктивності» на відміну від гасла: «меншими витратами – більше продукції». Основна ідея інноваційного розвитку – оптимізувати продуктивні сили у своїй взаємодії з природно-кліматичними ресурсами й розмірами господарських систем.

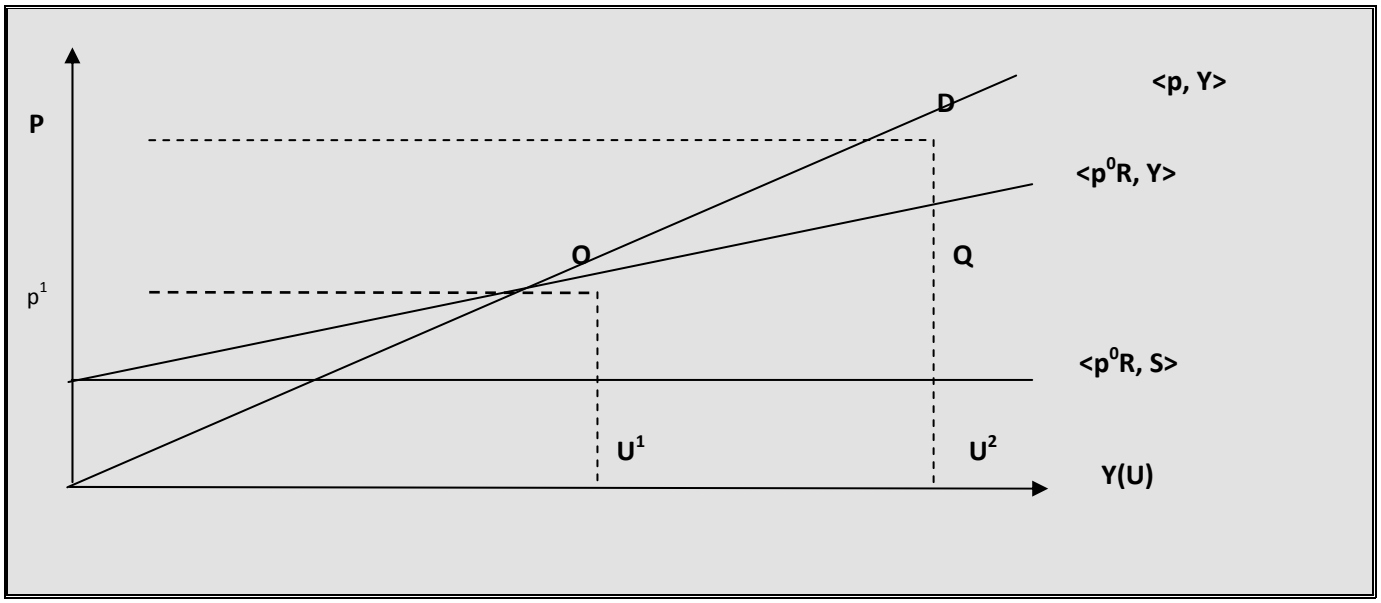

Рисунок 1. Динаміка доходів і витрат СГК регіонів

Соціально-економічна оцінка розвитку СГК дістається нам з моделі $x - Ax = c$ з урахуванням коефіцієнтів A міжгалузевих зв'язків й обмеження розв'язків позитивними параметрами, коли $x \geq 0$, що відповідає розв'язку поставленого завдання. Компонентами вектора (x) визначимо основні види сільськогосподарської продукції. Вектор (c) відображає обсяги суспільних фондів споживання, що визначені за науковими нормами споживання.

Економічний зміст моделі полягає у тому, що обсяг кінцевого попиту повинен бути пропорційним не тільки обсягам виробництва, а й необхідним фондам ресурсів (кормів, насіння тощо). Якщо йдеться, наприклад, про споживання м'яса, то потрібно слідкувати не тільки, і навіть не стільки, за потужностями підприємств харчової промисловості, скільки за галузями СГК, що займаються розведенням худоби, зокрема скотарством, свинарством, птахівництвом, виробництвом кормів тощо, тобто за численними зв'язками галузей, які повинні діяти злагоджено на кінцевий результат.

Балансовий мультиплікатор економіки з ресурсами. Якщо маржинальний аналіз базується на адитивних моделях оцінки ефекту підприємництва, то балансовий мультиплікатор стосується оцінки суспільної ефективності економіки. Немає ніякого дива, якщо збільшення виробництва зерна відбулося за рахунок вивільнених земельних ресурсів, що «працювали» на тваринництво. Диво починається там, де за рахунок підвищення продуктивності ресурсів отримано той же ефект, але з меншими витратами на ресурс.

Застосуємо функцію, що диференціюється для двох змінних: U – продуктивність біологічних ресурсів, урожайність польових культур; X – кількість використаних природних і біологічних ресурсів. Продукт підприємства (галузі, СГК) фіксуємо на належному високому амбітному рівні (B). Для досягнення ефекту введемо наукові норми капіталізації витрат (C).

Модель, що аналізується, має вираз: B = f (x, U, C). Задання розпадається на два блоки, про які ми уже згадували у свої публікаціях: блок капітальних витрат і блок балансування продукції. Диференціація продукту за рівнями продуктивності показує потенційні резерви ефективності через показники граничного аналізу, крапок ізокванти та ізокости. Кількість земельних ділянок ресурсів є обернено пропорційною продуктивному потенціалу біологічних об'єктів. Враховуючи фіксований продукт (B) вона виводиться з тотожності: $X = B/U = B*1/U = B*U^{-1}$. Не важко здогадатися, що ефект заміщення землі капіталом є першою похідною граничного аналізу: $X' = -B*U^2$, геометричне місце крапок ізокванти. Обирайте стратегію, панове, що вам вартує більше: оренда землі, чи витрати на підвищення продуктивності. Друга похідна – це $X'' = -B*U$, – ознака спадаючої граничного заміщення.

Аналіз балансового мультиплікатора. Якщо відхилити лихварський аналіз динаміки вартості капіталу, то залишається прозора і чиста модель витрат і ефектів на множині матричних мультиплікаторів. Скажімо, якщо суспільству відома функція споживання продовольства населенням країни, то не важко визначити параметри економіки продовольчої сфери. Якщо СГК регіонів використовує земельні ресурси, то балансовий метод дозволить обґрунтувати природну сільськогосподарську ренту за напрямками спеціалізації [6].

Заслуговує на увагу модель підприємства з балансовим мультиплікатором, що пропонується для викладання у нашому університеті. Шаховий органічний баланс підприємства може будуватися як математична модель міжгалузевого балансу (рис.2).

Кредит		Дебет			
		Ресурс	**Продукт**	**Ринок**	**Баланс**
		1	2	3	4
Ресурс	1	$\mathbf{X_1}$	$\mathbf{-U^{-1}X_2}$		0
Продукт	2	$\mathbf{-AX_1}$	$\mathbf{X_2}$	**Y**	**pY**
Витрати	3	$\mathbf{C_1X_1}$	$\mathbf{C_2X_2}$		
Баланс	4			**c*Y**	**Б**

Рисунок 2. Модель балансу підприємства з мультиплікатором «продукт-ресурс»

Зробивши перелік аналітичних рахункових записів за звітний період можна ортогонально сумістити інформацію про витрати і випуски фермерського господарства. Модель органічного балансу містить сім блоків інформації, що відображають оборотний баланс підприємства. Система аналітичного обліку відображається «ребром» аналітичної рахункової формули (рис.3)

	Аналітичний синтез	**Формула**
1	Посівна площа - Кт01→Дт01	$\mathbf{X_1}$
2	Зібрана площа - Кт01→Дт02	$\mathbf{U^{-1}X_2}$
3	Продукт (урожай) - Кт02→Дт02	$\mathbf{X_2}$
4	Витрати насіння - Кт02→Дт01	$\mathbf{AX_1}$
5	Догляд за посівами -Кт03→Дт01	$\mathbf{C_1X_1}$
6	Збирання урожаю - Кт03→Дт02	$\mathbf{C_2X_2}$
7	Реалізація продукту - Кт02→Дт04	**pY**
8	Собівартість реалізації - Кт04→Дт03	**c*Y**

Рисунок 3. Балансовий синтез інформації

Розв'язок ортогенічного балансу може містити декілька кроків.

Крок 1. Обираємо квадратну матрицю, що містить два рахунки моделі аналітичного обліку та дві змінні: ресурс і продукт.

ij	1	2
1	$\mathbf{X_1}$	
2		$\mathbf{X_2}$

Крок 2. Формуємо прямокутну матрицю витрат на виробництво з трьох рахунків за кредитовими оборотами у кореспонденції з двома рахунками дебетових оборотів.

ij	1	2
1		$\mathbf{U^{-1}X_2}$
2	$\mathbf{AX_1}$	
3	$\mathbf{C_1X_1}$	$\mathbf{C_2X_2}$

Крок 3. формуємо матричний мультиплікатор органічного балансу питомих витрат за схемою «продукт-ресурс».

ij	1	2
1	**1**	$\mathbf{-U^{-1}}$
2	**–A**	**1**
3	$\mathbf{C_1}$	$\mathbf{C_2}$

Крок 4. Оцінка повної (комерційної) собівартості одиниці реалізованої (кінцевої) продукції підприємства шляхом обернення матриці прямих витрат і випусків органічного балансу: $C^*=C(1-A-R)^{-1}$.

Крок 5. Оцінка залишкового (підприємницького) доходу - доданої вартості для обчислення факторних зобов'язань підприємства $D=C(1-A-R)^{-1}Y$.

Крок 6. Аналіз сценаріїв розвитку підприємства за факторами і змінними моделі (A, C, R).

Висновки. Якщо теорія виробництва розпочинається з розгляду функції Кобба-Дугласа і постулатів вищої математики, то моделі маржинального аналізу видаються надто адитивними і простими. Сфера їх застосування зводиться до дрібного підприємництва. Сьогодні варто інтегрувати простоту мультиплікативного моделювання до викладання відомих балансових моделей типу Леонтьєва–Форда для розв'язання більш складних систем лінійних рівнянь. В умовах, коли підприємництво має видатки не тільки на капітал фізичний, а й на готівковий, треба просуватися до динамічного моделювання на основі принципів хрематистики, дисконтування фінансових ресурсів, протидії лихварського моделювання і поведінки керівників фінансових установ. Економіка проти хрематистики – гасло для удосконалення підготовки кадрів.

Список використаної літератури

1. Гаркуша Н.М. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті: навч. посібн. / Н.М. Гаркуша, О.В. Цуканова, О.О. Горошанська, – 2-ге вид., стеор.– К.: Знання, 2012.– 591с.

2. Гаркавенко С.С. Маркетинг: підручник. / С.С. Гаркавенко. – К.: Лібра, 2002. –712с.

3. Иваненко В.В. Модели и методы принятия решений в анализе и аудите: учеб. пособие./ В.В. Иваненко. – Х.: ИНЖЭК, 2004. – 296с.

4. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті: навч. посібн. / ред. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2004. – 352с.

5. Лисецький А.С., Чабан Г.В. Аналіз господарських систем з використанням математичних та інформаційних функцій./ Зб. наук. пр. учених та аспірантів «Економічний вісник університету», вип. 22/3. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 74-78.

6. Лисецький А.С. Сільськогосподарська рента в системі модернізації агропромислового комплексу. Розд. у моногр. «Рентні відносини в системі модернізації національного господарства». / За ред. Б.М. Данилишина. – К.: РВПС НАН України, 2007. – С.226-257.

Preferences

1. Garkusha N.M., Tsukanov A.V., Horoshanska A.A. Models and methods of making decision in analysis and audit, teach. posibn. - K. : Knowledge, 2012. – 591 p.

2. Garkavenko S.S. Marketing: Book. - K. : Libra, 2002. – 712 p.

3. IvanenkoV.V. Models and methodso making decision in analysis and audit: Textbook. - H. : YNZHЭK , 2004. – 296 p.

4. Models and methods of making decision in analysis and audit, teach. posibn. / Ed. F.F. Butynets. – Exactly : ZSTU, 2004. – 352 p.

5. Lisiecki A.S.,Chaban G.V. Analysis of business systems using mathematical and information functions. / Coll. Science .pr. scientists and graduate students «Economic bulletin university», No. 22/3. - Pereyaslav-Khmelnitsky, 2014. - P. 74-78.

6. A. Lisiecki A.S. Agriculture rent in system modernization of agriculture economy. Sec. in monograms. «Rent relations in the modernization of the national economy». / Ed. B.M. Danylyshyna. - K.: RVPS NAS of Ukraine, 2007. - P.226-257.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Лисецький Анатолій Степанович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і контролінгу

e-mail: Lysetsky@meta.ua

Паламарчук Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства

e-mail: oxanapalamarchuck@yandex.ua

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту і контролінгу

e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лисецький Анатолий Степанович, доктор экономических наук, профессор, зав.кафедры учета, аудита и контролинга

e-mail: Lysetsky@meta.ua

Паламарчук Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия

e-mail: oxanapalamarchuck@yandex.ua

Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, зам. зав. кафедри учета, аудита и контролинга
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический університет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS
Lysetskyi Anatolii Stepanovich, Ph.D. in Economical Science,
e-mail: Lysetsky@meta.ua
Palamarchuk Oksana Mykolaiivna, Ph.D. in Economics Science, Associate
e-mail: oxanapalamarchuck@yandex.ua
Chaban Galina Victorivna, Ph.D. in Economics Science, Associate
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru
«Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University» Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

УДК 330.33/.36

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Череп А.В.
Крилов Д.В.

За останні роки, внаслідок економічної та політичної нестабільності в країні, на промислових підприємствах спостерігається тенденція до скорочення вкладень з боку інвесторів та відповідно зменшився обсяг інвестиційних ресурсів, що призвело до скорочення темпів впровадження інвестиційних проектів. Дана обставина вкрай негативно позначилася на впровадженні інноваційних технологій, що зумовило погіршення якості виробленої продукції та зниження рівня конкурентоспроможності промислових підприємств на зовнішньому і внутрішньому ринках. Саме тому, з метою налагодження інвестиційної активності, необхідно розробляти та впроваджувати організаційно-економічний механізм інвестиційних проектів. У зв'язку з цим, виникла потреба у детальному аналізі та дослідженні сутності трактування організаційно-економічного механізму. У статті проаналізовано та відображено думки вчених щодо визначення дефініції «організаційно-економічний механізм». Визначено та узагальнено підходи зарубіжних і вітчизняних вчених до з'ясування складових елементів, тобто побудови структури організаційно-економічного механізму та визначення сутності поняття «організаційно-економічний механізм інвестиційний проектів». Розглянуто переваги і недоліки існуючих підходів та запропоновано понятійний апарат організаційно-економічного механізму на промисловому підприємстві. Сформовано уявлення щодо сутності дефініції «організаційно-економічний механізм інвестиційний проектів».

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційний проект, організаційний механізм, економічний механізм, організаційно-економічний механізм, організаційно-економічний механізм інвестиційний проектів.*

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: СУЩНОСТЬ, ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ

Череп А.В.
Крилов Д.В.

За последние годы, вследствие экономической и политической нестабильности в стране, на промышленных предприятиях наблюдается тенденция к сокращению вложений со стороны инвесторов и соответственно уменьшился объем инвестиционных ресурсов, что привело к сокращению темпов внедрения инвестиционных проектов. Данное обстоятельство крайне негативно сказалось на внедрении инновационных технологий, что обусловило ухудшение качества производимой продукции и снижение уровня конкурентоспособности промышленных предприятий на внешнем и внутреннем рынках. Именно поэтому, с целью налаживания инвестиционной активности, необходимо разрабатывать и внедрять организационно-экономический механизма инвестиционных проектов. В связи с этим, возникла потребность в детальном анализе и исследовании сущности трактовки организационно-экономического механизма. В статье проанализированы и отражены мнения ученых относительно определения дефиниции «организационно-экономический механизм». Определены и обобщены подходы зарубежных и отечественных ученых к выяснению составляющих элементов, то есть построения структуры организационно-экономического механизма и определения сущности понятия «организационно-экономический механизм инвестиционных проектов». Рассмотрены преимущества и недостатки существующих подходов и предложен понятийный аппарат организационно-экономического механизма

 © Череп А.В., Крилов Д.В., 2016

на промышленном предприятии. Сформировано представление о сущности дефиниции «организационно-экономический механизм инвестиционных проектов».

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционный проект, организационный механизм, экономический механизм, организационно-экономический механизм, организационно-экономический механизм инвестиционный проектов.*

ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF INVESTMENT PROJECTS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES: ESSENCE, APPROACHES TO THE DEFINITION OF

Cherep A.V.,
Krylov A.I.

In recent years, due to economic and political instability in the country, at industrial enterprises there is a tendency to decrease of investments by investors and, accordingly, reduced the volume of investment resources, which led to a reduction in the rate of implementation of investment projects. This circumstance negatively affected the implementation of innovative technologies, which led to the deterioration of the quality of products and reducing the competitiveness of industrial enterprises on the domestic and foreign markets. Therefore, with the aim of establishing investment activity, it is necessary to develop and implement organizational-economic mechanism of investment projects. In this regard, there is a need in detailed analysis and study of the essence of the interpretation of the organizational-economic mechanism. The article analyses and reflects the opinions of scholars regarding the definition of the definition of «organizational-economic mechanism». Identified and summarizes the approaches of foreign and domestic scientists to the clarification of the constituent elements, that is, the structure of organizational-economic mechanism of determination of essence of concepts «organizational-economic mechanism of investment projects». The advantages and disadvantages of existing approaches and proposed conceptual framework of the organizational-economic mechanism at the industrial enterprise. The view on the essence of the definition of «organizational-economic mechanism of investment projects».

Key words: *investment, investment project, institutional mechanism, economic mechanism, organizational and economic mechanism, organizational and economic mechanism of investment projects.*

Постановка проблеми. Головним завданням економіки країни є вирішення проблем економічного розвитку, подолання фінансової кризи, відновлення фінансування регіонів, підвищення рівня добробуту населення, забезпечення стабільності політичної системи, активізація міжнародного партнерства, які можливо вирішити за умови налагодження інвестиційної діяльності підприємств. Підвищення інвестиційного потенціалу, залучення інвестиційного капіталу та накопичення заощаджень дозволять підприємствам активізувати свою участь у впровадженні інвестиційних проектів. Однак, внаслідок соціально-економічної та політичної нестабільності в Україні, на промислових підприємствах відбувається різке скорочення вкладень з боку іноземних інвесторів. За сучасних умов розвитку, більшість інвестиційних проектів є нерентабельними, ризиковими, довготривалими, потребують значного обсягу фінансових ресурсів, що не відповідає інтересам інвесторів та вони не вкладають кошти у розвиток таких проектів.

Саме тому, з метою задоволення інтересів інвесторів, організації процесу розробки та реалізації інвестиційного проекту, налагодження інвестиційної активності, необхідно формувати та використовувати організаційно-економічний механізм реалізації інвестиційних проектів. Тому, ефективність впровадження інвестиційного проекту залежить від організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційного проекту, що впливає на фінансову діяльність промислового підприємства, рівень економічного розвитку регіону. Проте, першочергово необхідно з'ясувати сутність трактування категорії «організаційно-економічний механізм на промислових підприємствах».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними та зарубіжними науковцями здійснені дослідження щодо обґрунтування сутності організаційно-економічного механізму, доцільності процесу формування організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів, визначення складових механізму інноваційно-інвестиційної діяльності. Загалом дані питання висвітлені у працях таких вчених: Полозова Т.В. та Овсюченко Ю.В., Леонов Я.В., Шевченко Г.М., Мандзюк О.М., Ланченко Є.О., Левдіков В.С., Резнік Н.П., Ковальчука М.В. та ін. Результати проведеного аналізу наукових праць характеризуються не повнотою розкриття складових, ролі, результатів впровадження організаційно-економічного механізму на промислових підприємствах, відсутністю єдиної точки зору щодо сутності організаційно-економічного механізму інвестиційних проектів.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження, аналіз та систематизація існуючих підходів до трактування дефініції «організаційно-економічний механізм», узагальнення зарубіжних та вітчизняних підходів до визначення сутності категорії «організаційно-економічний механізм інвестиційних проектів», розробка авторського підходу до визначення сутності даних дефініцій. Формування уявлення щодо складових організаційно-економічного механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток економічного середовища країни, подолання кризових явищ, налагодження фінансування областей, галузей, підприємств, зміцнення позицій на міжнародному ринку, залежать від рівня активізації інвестиційної діяльності не лише країни, але й підприємств. Налагодження інвестиційного розвитку позитивно вплине на функціонування, розвиток підприємств, сприятиме підвищенню рівня життя населення, покращенню соціального становища та екологічної ситуації в

країні, а також підприємства матимуть змогу отримувати інвестиційний капітал та спрямовувати його на участь в інвестиційних проектах. Розробка та реалізація інвестиційних проектів на промислових підприємствах вплине не лише на фінансовий стан підприємства, але й забезпечить стабільність валютного курсу країни, скорочення темпів інфляції, налагодження грошово-кредитної сфери, зменшення залежності від позикових джерел, вихід з кризового стану. Основною передумовою ефективної реалізації інвестиційних проектів є використання організаційно-економічного механізму реалізації даних проектів.

Даний механізм базується на сукупності взаємопов'язаних елементів, методів, що дає змогу обґрунтувати нові джерела та форми спрямування інвестиційних ресурсів, розподілити інвестиції між більш прибутковими інвестиційними проектами з погляду інвестора, модернізувати технологію виробництва, оновити застаріле обладнання більш прогресивним. При впровадженні організаційно-економічного механізму інвестиційних проектів слід враховувати вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на рівні країни, регіонів, областей, галузей, до них відносять: розвиток економіки; соціальна, політична стабільність; ефективність законодавчих актів; раціональність податкової системи; рівень добробуту населення; інфляційні процеси; інвестиційна активність підприємств; загрози інвестиційного ринку; фінансова стабільність та процес виробництва на підприємстві; екологічна обстановка; розвиток банківської системи. Розглянемо більш детальніше існуючі підходи до трактування категорії «організаційно-економічний механізм» та визначення його складових.

Цікавої думки додержуються Полозова Т.В. та Овсюченко Ю.В. [1, с. 63-65], які під організаційно-економічним механізмом розуміють цілісну систему, яка складається з економічних, правових, соціальних складових, реалізується шляхом використання методів, інструментів, принципів з метою покращення розвитку, функціонування підприємства, а також контролю за проведенням виробничих, організаційних, технологічних, економічних процесів. Тобто основною метою даного механізму є досягнення поставлених цілей діяльності, підвищення прибутковості підприємства, налагодження роботи всіх підрозділів та сфер діяльності, забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Ланченко Є.О. стверджував, що організаційно-економічний механізм здійснюється шляхом виконання методів, організаційних, регулюючих, правових процесів, дотримання принципів з метою здійснення впливу на процес інвестиційної діяльності, рівень інвестиційного потенціалу, що сприятиме зростанню прибутку та досягненню очікуваних результатів [2, с. 6-15]. Складовими наведеного механізму є: грошово-кредитна політика; амортизаційна політика; податкове регулювання; процес ціноутворення; інвестиційно-інноваційний розвиток; антимонопольне регулювання; об'єкти та суб'єкти інвестування; ринок інвестиційних ресурсів; процес активізації інвестиційної діяльності; державна підтримка; контроль інвестиційної діяльності.

Лєвдіков В. С. у своїх дослідженнях [3] розглянув практичне застосування організаційно-економічного механізму на підприємствах агропромислового комплексу з метою створення сприятливих умов діяльності для сільськогосподарських товаровиробників, налагодження ринків збуту, каналів постачання сировини, одержання державної допомоги у вигляді субсидій, дотацій, зниження податкового тиску. Варто відзначити, що метою організаційно-економічного механізму є налагодження виробничих потужностей, розширення асортименту продукції, підвищення рівня безпеки економічного розвитку, розвиток системи аграрного страхування та соціального захисту працівників.

На думку Гудак В.В. організаційно-економічний механізм здійснюється за умови державного регулювання, визначення коливань ринкової економіки, оцінки впливу чинників оточуючого середовища з метою досягнення поставлених цілей, розширення виробництва, накопичення заощаджень, забезпечення розвитку підприємства [4, с. 74].

Варто розглянути підхід Савченко О.В. та Соловйова В.П. до трактування сутності організаційного-економічного механізму інноваційної діяльності [5]. Автори стверджували, що даний механізм є відкритою системою, складовою частиною господарського механізму, тобто він дає змогу налагодити організаційний та економічний розвиток підприємства, розвинути стратегічні можливості, оцінює вплив ризиків оточуючого середовища з метою покращення інноваційного розвитку. Крім того, організаційного-економічний механізм повинен виконувати функції та формування механізму здійснюється за принципами, які наведені на рис. 1. Виконання функцій та дотримання принципів дає змогу організувати процес застосування механізму, підвищити його ефективність, сприяти досягненню стратегічних цілей.

Паламарчук О.М. [6] проаналізував процес впровадження організаційно-економічного механізму на підприємствах з урахуванням процесу управління конкурентоспроможністю. Тобто, організаційно-економічний механізм використовується за умови, якщо він сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції, зміцненню конкурентних позицій на міжнародному ринку, зростанню економічного потенціалу, налагодженню системи управління фінансовими ресурсами та здійснюється за допомогою економічних важелів за умови дотримання чинного законодавства. На думку автора, складовими організаційно-економічного механізму є функції, принципи, цілі, методи управління, структура управління, інформаційне забезпечення, персонал підприємства.

Досить ґрунтовно Лузан Ю. Я. проаналізував сутність, складові, роль, структуру, методичні підходи щодо формування організаційно-економічного механізму на підприємствах агропромислового комплексу [7, с. 3-6]. Запропонований механізм здійснюється шляхом використання важелів, методів та інструментів за умови врахування нестабільності економічного розвитку країни з метою розвитку, підвищення ефективності підприємств.

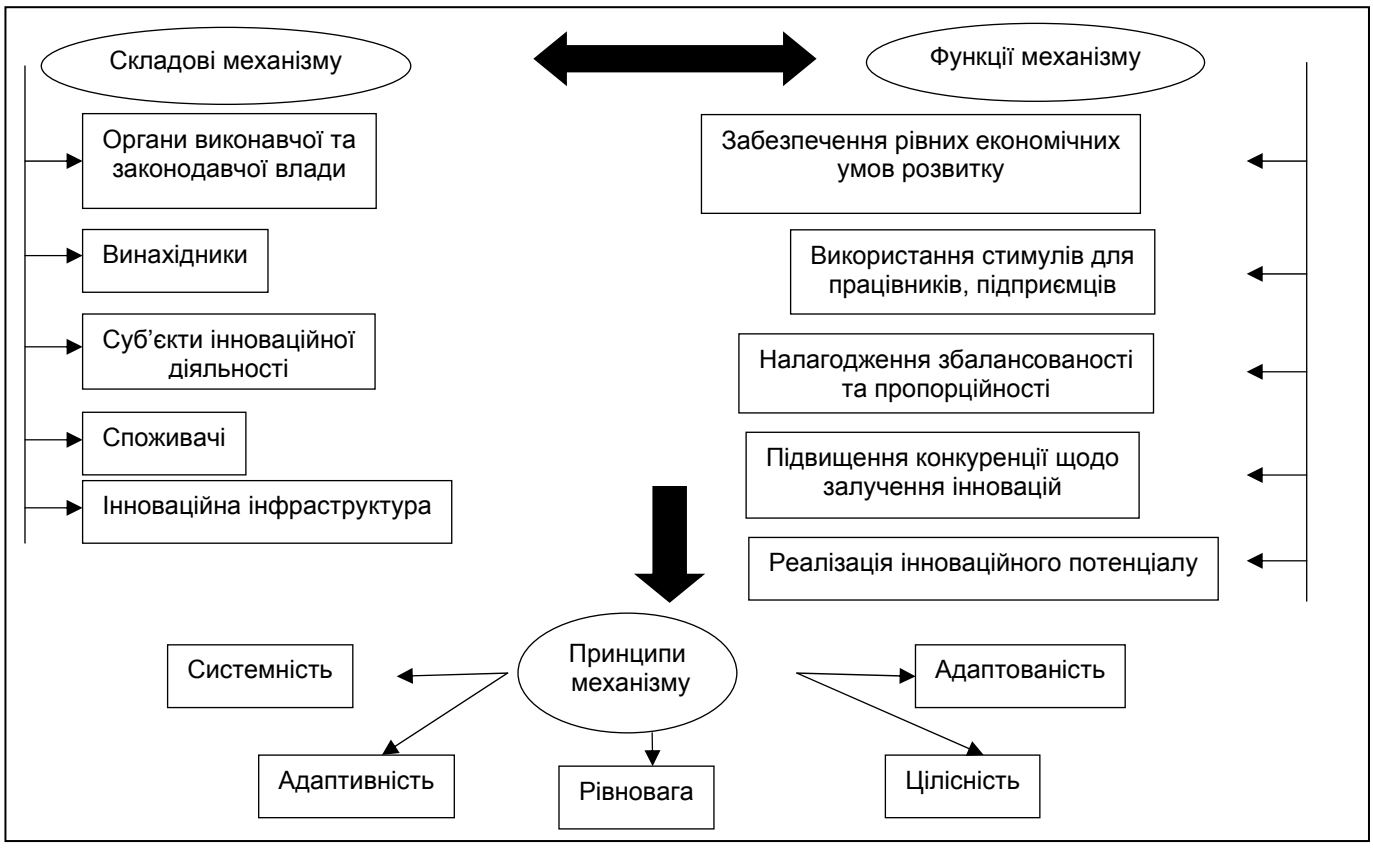

Рисунок 1. Елементи організаційно-економічного механізму інноваційного процесу [згруповано автором за [5].

Кіпіоро І.М. запропонувала розглядати організаційно-економічний механізм інноваційно-інвестиційного розвитку, як сукупність взаємопов'язаних елементів, до яких віднесені інструменти, методи, принципи, функції, важелів з метою впровадження інноваційних технологій, налагодження інноваційних процесів, моніторингу за процесом розвитку підприємства, контролю за прийняттям управлінських рішень, за використанням економічних принципів [8, с. 38]. Отже, основою метою даного механізму є налагодження діяльності підприємства, підвищення його фінансової стійкості, залучення інвестиційного капіталу та виробництво інноваційної продукції, що дає змогу підвищити конкурентоспроможність продукції, попит серед споживачів.

На підставі здійсненого аналізу варто зазначити, що були проведені ґрунтовні дослідження сутності організаційно-економічного механізму, але на даний момент не повністю розкрито роль, результати впровадження організаційно-економічного механізму на промислових підприємствах, тому нами було доповнено та розширено трактування категорії «організаційно-економічний механізм на промислових підприємствах».

Організаційно-економічний механізм на промисловому підприємстві – це процес планування, організації, регулювання, контролю за економічним, виробничим, соціальним розвитком промислових підприємств, рівнем інвестиційного потенціалу, інвестиційної діяльності за допомогою дотримання правових, економічних, організаційних важелів та шляхом виконання методів, функцій, принципів, способів залучення інвестиційних ресурсів, накопичення заощаджень, раціонального використання ресурсів, врахування загроз інвестиційного ринку з метою мінімізації ризиків і розвитку інвестиційних проектів.

Ми вважаємо, що в категорії «організаційно-економічний механізм», на відміну від існуючих, врахована інвестиційна складова, процес залучення інвестиційних ресурсів, загрози інвестиційного ринку, що дає змогу налагодити економічний, виробничий, технологічний, інноваційний розвиток підприємства шляхом виконання організаційних, регулюючих процесів, використання методів, функцій, дотримання принципів, нормативно-правових актів, врахування взаємозв'язків підприємства з внутрішнім та зовнішнім оточенням з метою досягнення очікуваних результатів. Впровадження організаційно-економічного механізму в діяльність промислових підприємств здійснюється з метою організації, регулювання виробництва, налагодження діяльності структурних підрозділів, розширення сфери діяльності, зростання прибутку, заробітної плати, розвитку системи мотивації персоналу, покращення інвестиційної привабливості.

Організаційно-економічний механізм має специфічні ознаки, структуру у кожній галузі господарювання. Деякі дослідники розглядають організаційно-економічний процес щодо інноваційного розвитку, управління витратами та інтелектуальним капіталом підприємства, використання природно-рекреаційного потенціалу, управління конкурентоспроможністю, забезпечення дохідності, управління виробничо-господарською діяльністю тощо. Тому, слід відзначити, що не зважаючи на вагомий внесок вчених у розкриття сутності, визначення ролі, практичне впровадження організаційно-економічного механізму, досі не проведений

ґрунтовний аналіз щодо з'ясування сутності та ролі організаційно-економічного механізму інвестиційних проектів на промислових підприємствах, не сформовані складові та принципи даного механізму. Відповідно є необхідність детальніше розглянути сутність та існуючі підходи до трактування дефініції «організаційно-економічний механізм інвестиційних проектів».

Резнік Н. П. до складу організаційно-економічного механізму інвестування відніс такі інструменти: методи регулювання інвестиційного процесу; об'єкти та суб'єкти інвестування; інструменти, способи управління процесом підписання контрактів, контролю економічними відносинами; форми інвестування; регулювання взаємозв'язків підприємства з інвесторами [9, с. 71]. В процесі впровадження даного механізму необхідно враховувати процес діяльності підприємств агропромислового комплексу, вплив природних чинників, систему державного регулювання, рівень конкуренції на зовнішньому ринку.

Організаційно-економічний механізм інвестування, на думку Кирилова Ю.Є., слід використовувати з метою налагодження показників фінансової діяльності підприємства шляхом впливу на процес організації інвестиційної діяльності, відновлення інвестиційної активності за допомогою здійснення регулюючих, організаційних, економічних дій [10, с. 21]. До складових організаційно-економічного механізму автор відніс: інвестиційна політика; інвестиційне планування; мета, завдання, цілі інвестування; інвестиційна стратегія; проведення аудиту; внесення коректив у сформовані завдання; контроль досягнутих результатів.

Організаційно-економічний механізм управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами повинен бути гнучким, цілісним, враховувати зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, цілі і завдання проекту, коригувати управлінські рішення на будь-якій стадії життєвого циклу проекту з метою задоволення інтересів всіх учасників проекту, покращення еколого-економічної ситуації на підприємстві [11, с. 59].

Характер інвестиційних процесів, обсяг наявних та залучених інвестицій, рівень інвестиційної активності, фінансова стійкість, платоспроможність, рентабельність, спеціалізація підприємства, конкурентоспроможність та якість продукції, на думку Вакулич М. М. [12, с. 53], здійснюють вплив на формування організаційно-економічного механізму інвестування. Механізм управління інвестиційним кліматом підприємства ґрунтується на таких складових: сфера інвестування; інвестиційна привабливість; державна інвестиційна політика; інвестиційний пріоритет; процес інвестування [12, с. 55]. Перевагою даного механізму є врахування впливу чинників інвестиційного ринку, вибір більш прибуткових напрямів інвестування для іноземних інвесторів, налагодження системи управління процесом залучення та розподілу інвестицій, державний контроль за інвестиційною діяльністю підприємств.

На думку Ковальчука М.В. організаційно-економічний механізм інвестиційної підтримки ґрунтується на визначення інвестиційного сприйняття, необхідного обсягу інвестиційних ресурсів та є сукупністю інвестиційних, інноваційних, організаційних, економічних важелів з метою досягнення поставлених цілей, налагодження структури виробництва, підвищення інвестиційно-інноваційної активності підприємства [13, с. 125]. Відповідно даний механізм дозволяє організувати діяльність щодо залучення інвестиційних ресурсів та визначити ефективний спосіб їх використання в діяльності підприємства на технологічному, економічному рівнях.

За результатами проведеного дослідження, можна відзначити, що організаційно-економічний механізм інвестиційний проектів здійснюється шляхом виконання комплексу взаємозалежних важелів, методів, інструментів щодо регулювання, розвитку, внесення коректив в діяльність підприємств, що забезпечить нагромадження інвестиційного капіталу, заощаджень та як результат реалізацію інвестиційних проектів. Організаційно-економічний механізм спрямований на підвищення інвестиційної привабливості та інвестиційного потенціалу підприємства, вдосконалення системи управління за умови державної підтримки.

Висновки. Розвиток економічного середовища країни, налагодження фінансування областей, підприємств, зміцнення позицій на міжнародному ринку, залежать від рівня інвестиційної діяльності. Вирішення соціально-економічних проблем, налагодження інвестиційного розвитку підприємств сприятиме розробці та реалізації інвестиційних проектів. Розробка та реалізація інвестиційних проектів на промислових підприємствах залежить від використання організаційно-економічного механізму реалізації даних проектів. Тому було розширено трактування понятійного апарату організаційно-економічного механізму, як процесу планування, організації, регулювання, контролю за економічним, виробничим, соціальним розвитком промислових підприємств, рівнем інвестиційного потенціалу. В досліджені запропоновано дефініцію «організаційно-економічний механізм інвестиційний проектів», який здійснюється шляхом виконання комплексу взаємозалежних важелів, методів, інструментів щодо регулювання, розвитку, внесення коректив в діяльність підприємств.

Список використаних джерел

1. Полозова Т. В., Овсюченко Ю. В. Сутність організаційно-економічного механізму функціонування підприємств промисловості / Т. В. Полозова, Ю. В. Овсюченко // Вісник Міжнародного Слов`янського університету. Серія: «Економічні науки». – 2005. –№1-2. – С. 63-65.

2. Ланченко Є.О. Організаційно-економічний механізм інвестування в аграрній сфері АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Є.О. Ланченко. – К. : Національний аграрний ун-т., 2006. – 21 с.

3. Лєвдіков В. С. Оцінка стану і перспективи завершення реформування економіки агропромислового комплексу Криму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / В. С. Лєвдіков. – Сімферополь: Крим. держ. агротехнол. ун-т., 2004. – 19 с.

4. Гудак В.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарського виробництва: суть та особливості / В.В. Гудак // Сталий розвиток економіки. – 2011. - № 2(5). – С. 73-77.

5. Савченко О.В., Соловйов В.П. Сутність та складові організаційно-економічного механізму стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві [Електронний ресурс] / О.В. Савченко, В.П. Соловйов // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2013. – №12. – Режим доступу до журналу: http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2013.

6. Паламарчук О. М. Сутність та формування організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства / О. М. Паламарчук // Економічний вісник університету – 2011. – Вип. 17/2 – С. 23-31.

7. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Ю.Я. Лузан. – К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2010. – 37 с.

8. Кіпіоро І.М. Організаційно-економічний механізм розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І.М. Кіпіоро. – Умань: Уманський національний університет садівництва, 2015. – 235 с.

9. Резнік Н. П. Організаційно-економічний механізм залучення інвестицій в агропромисловий комплекс України / Н. П. Резнік // Економіка АПК. - 2013. - № 7 - С. 70-77.

10. Кирилов Ю.Є. Формування ефективного організаційно-економічного механізму інвестування аграрного сектору економіки України / Ю.Є. Кирилов // Агросвіт. - 2015. - № 8. - С. 18-24.

11. Вишницька О.І. Формування організаційно-економічного механізму управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами / О. І. Вишницька // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. - 2011. - № 3. - С. 58-63.

12. Вакулич М. М. Механізм управління інвестиційним кліматом в агропромисловому комплексі економіки України / М. М. Вакулич // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2013. – № 1 (6). – С. 51 – 58.

13. Ковальчук В.М. Обґрунтування структури організаційно-економічного механізму / В.М. Ковальчук // Бізнес Інформ. – 2014. – №10. – С. 123–127.

References

1. Polozova, T.V., and Ovsyuchenko, Yu.V. (2005), «The essence of organizational-economic mechanism of functioning of industrial enterprises», Jornal of International Slavic University. Ser.: Economic sciences, no. 3, pp. 63-65.

2. Lanchenko, Ye.O. (2006), «Organizational-economic mechanism of investment in the agricultural sector APK», Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.07.02, National agrarian University, Kiev, Ukraine.

3. Lyevdikov, V.S. (2004), «Assessment of the status and prospects for completion of the reform of economy of agro-industrial complex of Crimea», Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.07.02, Crimean state agrotechnological University, Simferopol, Ukraine.

4. Gudak, V.V. (2011), «Organizational-economic mechanism of providing of profitability of agricultural production: essence and features», Sustainable development of economy, no. 2, pp. 73-77.

5. Savchenko, O.V., and Solovjov, V.P. (2013), «Development strategy of commercial companies in the activation of the investment activities», Electronic scientific edition «Efektyvna ekonomika», no. 12, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2013 (access March 30, 2016).

6. Palamarchuk, O.M. (2011), «The nature and formation of the organizational-economic mechanism of competitiveness management of the enterprise», Ekonomichny`j visny`k universy`tetu, vol. 17/2, pp. 23-31.

7. Luzan, Yu.Ya. (2010), «Organizational-economic mechanism of development of agroindustrial production of Ukraine», Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.00.03, National scientific centre «Institute of agrarian economy», Kiev, Ukraine.

8. Kipiopo, I.M. (2015), «Organizational-economic mechanism of development of innovative-investment activity of agricultural enterprises», Dis. for Cand. Sc. (Economic), 08.00.04, Uman national university of horticulture, Uman, Ukraine.

9. Reznik, N.P. (2013), «Organizational-economic mechanism of attraction of investments into agro-industrial complex of Ukraine», Ekonomika APK, no. 7, pp. 70-77.

10. Ky`ry`lov, Yu.Ye. (2015), «Formation of effective organizational economic mechanism of investment agricultural sector of Ukraine», Agrosvit, no. 8, pp. 18-24.

11. Vy`shny`cz`ka, O.I. (2011), «Formation of the organizational-economic mechanism of management the ecologically oriented investment projects», Visny`k Sums`kogo derzhavnogo universy`tetu. Ser.: Ekonomika, no. 3, pp. 58-63.

12. Vakuly`ch, M.M. (2013), «The mechanism of management of investment climate in agricultural sector of economy of Ukraine», Messenger of the International Nobel economic forum, no. 1, pp. 51 – 58.

13. Koval`chuk, V.M. (2014), «Justification of the Structure of Organizational and Economical Mechanism of Investment Support of the Mineral Resource Base of a Mining and Ore Dressing Enterprise», Business Inform, no. 10, pp. 123–127.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ
Череп А.В., д.е.н., професор,
Крилов Д.В.
Запорізький національний університет
Україна, 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ
Череп А.В., д.э.н., профессор,
Крылов Д.В.
Запорожский национальный университет
Украина, 69600, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66

DATA ABOUT THE AUTHORS
Cherep A.V., doctor of Economics, Professor,
Krylov A.I.
Zaporizhzhya National University
Ukraine, 69600, Zaporozhye, st.Zhukovskoho, 66

УДК 005.59: 005.334:658.012.32

МАРКЕТИНГОВА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЯК АНТИКРИЗОВИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Щукін О.І.

У статті досліджено динаміку індикатора ділової впевненості в промисловості, основних економічних показників промисловості, оцінки поточного обсягу замовлень на виробництво продукції, очікуваних змін відпускних цін на продукцію, оцінки поточного обсягу запасів готової продукції за 2010-2015рр., факторів, що стримують виробництво. Головними факторами, що стримують виробництво, визначено недостатній попит та фінансові обмеження. У статті визначено, що проведення реструктуризації підприємств обумовлено зменшенням індикатору ділової впевненості у промисловості України, рентабельності виробництва, попиту на промислову продукцію, обсягів збуту продукції, зростанням поточного обсягу запасів готової продукції та загостренням конкуренції. Уточнено поняття «маркетингова реструктуризація», що визначено як антикризовий інструмент реалізації якісних змін у структурі, системі, процесах маркетингу підприємства, що реалізується на тактичному, стратегічних, операційних рівнях, охоплює трансформації цінової, товарної, територіальної, інформаційної стратегій, диверсифікацію тощо. Визначені основні цілі маркетингової реструктуризації: підвищення іміджу підприємства, покращення якості продукції, формування ефективно діючої системи збуту продукції тощо. Наведено три основні ситуації антикризового управління, у яких може використовуватись маркетингова реструктуризація. Автором окреслено поетапний загальний план маркетингової реструктуризації. У статті визначені основні напрями маркетингової реструктуризації: деконцентрація виробництва; зміна технологій; оптимізація виробничого технічного потенціалу; переорієнтація або скорочення виробництва основних видів продукції; збільшення обсягів виробництва та збуту; реорганізація підрозділів; пошук методів стимулювання збуту, перетворення у системі зовнішніх взаємозв'язків компанії тощо.

Ключові слова: *маркетинг, реструктуризація, маркетингова реструктуризація, антикризове управління, підприємство.*

МАРКЕТИНГОВАЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ КАК АНТИКРИЗИСНІЙ ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫМ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Щукин А.И.

В статье исследована динамика индикатора деловой уверенности в промышленности, основных экономических показателей промышленности, оценки текущего объема заказов на производство продукции, ожидаемых изменений отпускных цен на продукцию, оценки текущего объема запасов готовой продукции за 2010-2015гг., факторов, сдерживающих производство. Главными факторами, сдерживающими производство, определены недостаточный спрос и финансовые ограничения. В статье определено, что проведение реструктуризации предприятий обусловлено уменьшением индикатора деловой уверенности в промышленности Украины, рентабельности производства, спроса на промышленную продукцию, объемов сбыта продукции, ростом текущего объема запасов готовой продукции и обострением конкуренции. Уточнено понятие «маркетинговая реструктуризация», которое определено как антикризисный инструмент реализации качественных изменений в структуре, системе, процессах маркетинга предприятия, реализуется на тактическом, стратегических, операционных уровнях, охватывает

 © Щукін О.І., 2016

трансформации ценовой, товарной, территориальной, информационной стратегии, диверсификацию и тому подобное. Определены основные цели маркетинговой реструктуризации: повышение имиджа предприятия, улучшение качества продукции, формирования эффективно действующей системы сбыта продукции и тому подобное. Приведены три основные ситуации антикризисного управления, в которых может использоваться маркетинговая реструктуризация. Автором обозначено поэтапный общий план маркетинговой реструктуризации. В статье определены основные направления маркетинговой реструктуризации: деконцентрация производства; изменение технологий; оптимизация производственного технического потенциала; переориентация или сокращение производства основных видов продукции; увеличение объемов производства и сбыта; реорганизация подразделений; поиск методов стимулирования сбыта, преобразования в системе внешних взаимосвязей компании и тд.

Ключевые слова: *маркетинг, реструктуризация, маркетинговая реструктуризация, антикризисное управление, предприятие.*

MARKETING TOOL RESTRUCTURING AS CRISIS MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Schukin Alexander

The article explored the dynamics of business confidence indicator in industry, industrial main economic indicators, assess the current volume of orders for production, expected changes in selling prices of products, assess the current volume of stocks of finished products at 2010-2015rr., factors of hindering production. The main factors that hinder the production are insufficient demand and financial constraints. The article stipulates that the restructuring of enterprises is due to a decrease in business confidence indicator in industry Ukraine, profitability, demand for industrial products, sales volumes, increasing the current volume of stocks of finished products and increased competition. The concept of «marketing restructuring» is defined as a crisis instrument implementing qualitative changes in the structure, system, process marketing company, realized at the tactical, strategic, operational level, covers the transformation of price, product, territorial, information strategies, diversification and so on. The main purpose of marketing restructuring are described. There are improving company image, improve product quality, building an efficient sales system and more. There are three main crisis management situations, which can be used by marketing restructuring. The author outlines a phased overall marketing plan restructuring. The article explored the basic directions of marketing restructuring, de-concentration of production; changing technology; optimize technological potential; reorientation or reduction of major products; increase production and sales; reorganization of divisions; searching methods for sales promotion, converting the system of external relationships and more.

Keywords: *marketing, restructuring, marketing restructuring, crisis management, enterprise*

Постановка проблеми. Зміни в українській економіці, що носять важкий та всеохоплюючий характер, вплинули на всі процеси функціонування продуктивних сил та призвели до формування нових ринкових відносин. В умовах швидких трансформацій в економічних системах підприємств виникає необхідність термінової реструктуризації всіх рівнів та ланок діяльності. Процес реструктуризації промислового підприємства в умовах економічної кризи стає об'єктивною необхідністю, забезпечує його конкурентоспроможність та генерує нові можливості для виживання.

Маркетинг як нова парадигма управління підприємством та його бізнес-процесами не тільки забезпечує процес реструктуризації необхідною інформацією про зовнішнє і внутрішнє середовище, а й стає новою сутнісною формою її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Приділяв особливу увагу ринковій орієнтації діяльності підприємства друкер п.ф [1]. Процес реструктуризації ткаченко а.м. [2] розглядає як спосіб зняття суперечності між вимогами ринку та застарілою логікою дій підприємства.

Проте багато теоретичних та практичних питань здійснення саме маркетингової реструктуризації залишається не до кінця вивченими, що й обумовило продовження наукового пошуку у цьому напрямку.

Формування цілей статті. Мета статті - обґрунтування теоретико-методичного підходу до проведення маркетингової реструктуризації у антикризовому управлінні промисловим підприємством.

Виклад основного матеріалу. Згідно з офіційними статистичними даними у iii кварталі 2016р. Індикатор ділової впевненості у промисловості України знизився порівняно з II кварталом 2016р., має від'ємне значення і становить -10%, у переробній промисловості показник також знизився і становить відповідно -11% (рис 1).

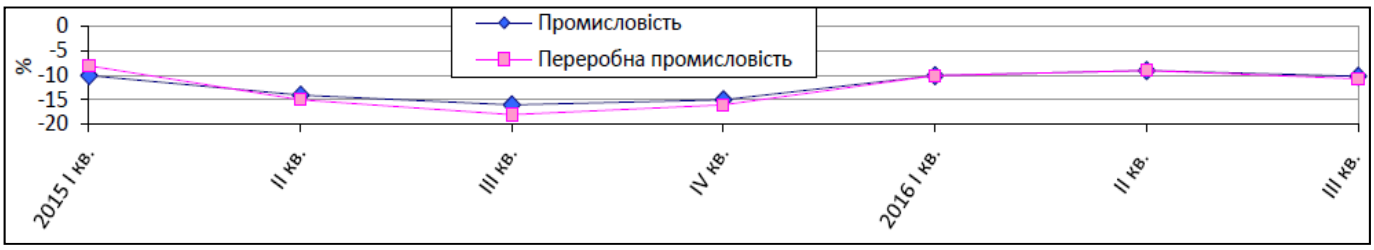

Рисунок 1. Індикатор ділової впевненості в промисловості [3].

Рівень рентабельності промислового виробництва, результат від операційної діяльності та ін. знижуються, що свідчить про загострення економічної кризи на підприємствах України (табл. 1).

Таблиця 1. Основні економічні показники промисловості за 2010-2015рр. (млн.грн.) [3]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	1043110,8	1305308	1367925,5	1322408,4	1428839,1	1742175
Індекси промислової продукції	96,8	96,3	95,9	95,7	89,9	87
Результат від операційної діяльності	48602,3	81805,4	52583,2	46273	26646	17522
Витрати операційної діяльності	1371650,4	1742908,8	1568185	1527700,7	1654486,8	2116103,3
Рівень рентабельності (збитковості), %	3,5	4,7	3,4	3	1,6	0,8

Оцінка поточного обсягу замовлень на виробництво продукції (попиту) в промисловості становить (-43%), у переробній промисловості – (-46%) (рис.2).

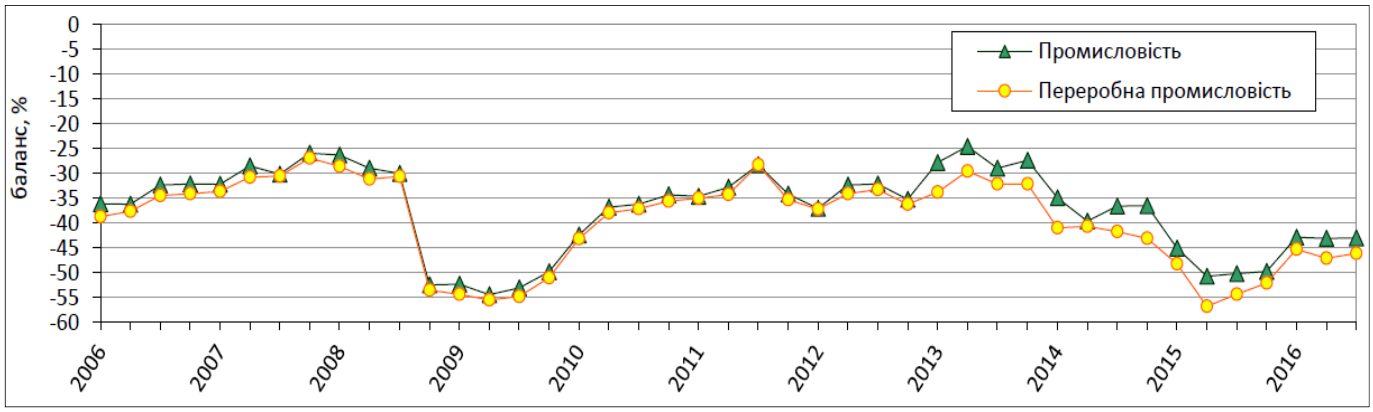

Рисунок 2. Оцінка поточного обсягу замовлень на виробництво продукції (попиту) у промисловості [3].

Динаміка зростання відпускних цін на продукцію промисловості наведена на рис. 3.

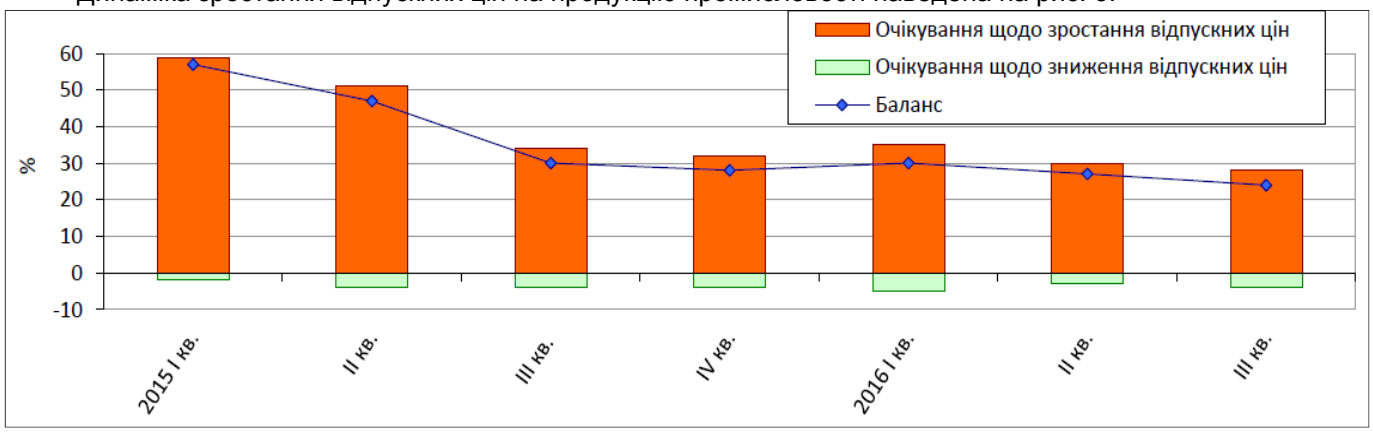

Рисунок 3. Очікувані зміни відпускних цін на продукцію промисловості [3].

Оцінка поточного обсягу запасів готової продукції у промисловості і в переробній промисловості має від'ємне значення і становить -9% (рис. 4).

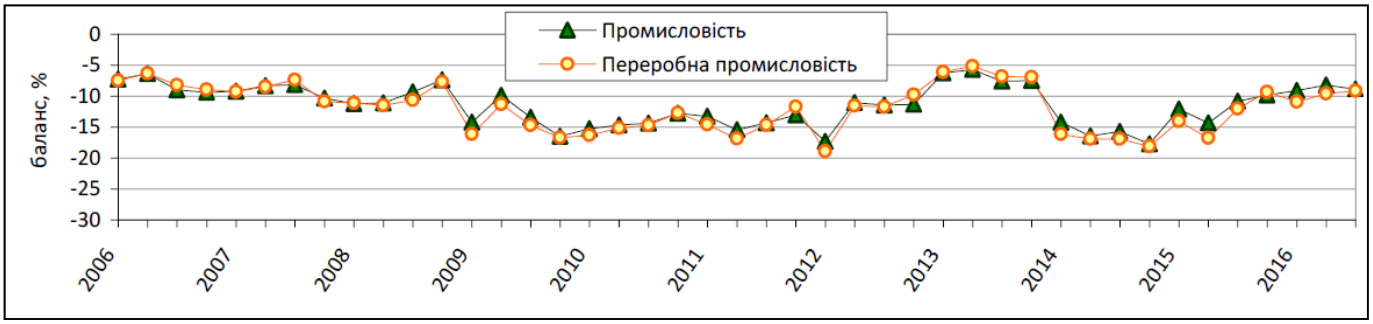

Рисунок 4. Оцінка поточного обсягу запасів готової продукції у промисловості [3].

Головними факторами, що стримують виробництво, є недостатній попит та фінансові обмеження (рис.5).

Проведення реструктуризації підприємств обумовлено зменшенням індикатору ділової впевненості у промисловості України, рентабельності виробництва, попиту на промислову продукцію, обсягів збуту продукції, зростанням поточного обсягу запасів готової продукції та загостренням конкуренції.

Таким чином, в умовах економічної нестабільності діяльність підприємств повинна спрямовуватися на створення конкурентної продукції, збільшення прибутку, залучення нових ринків збуту, зниження негативних наслідків можливих кризових явищ.

Реструктуризація в Україні - це зміна структури, системи та методів управління капіталом підприємств під час становлення ринкової економіки.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначає реструктуризацію як здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, котре сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів [4].

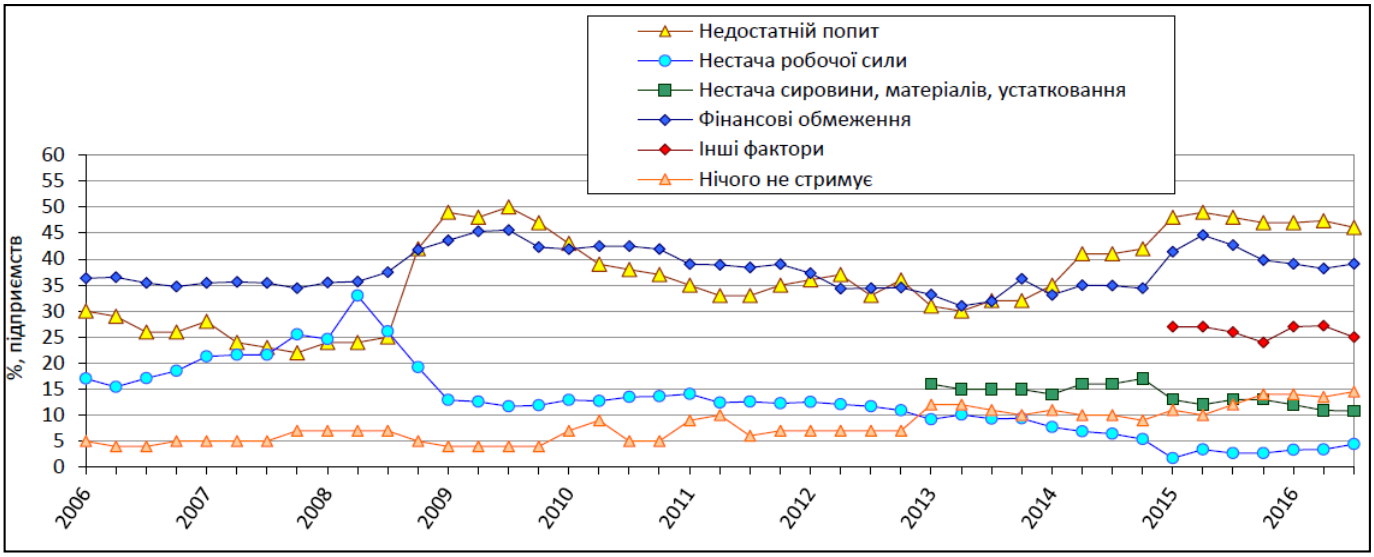

Рисунок 5. Фактори, що стримують виробництво [3].

Маркетингова реструктуризація - антикризовий інструмент реалізації якісних змін у структурі, системі, процесах маркетингу підприємства, що реалізується на тактичному, стратегічних, операційних рівнях, охоплює трансформації цінової, товарної, територіальної, інформаційної стратегій, диверсифікацію тощо.

Обрання цілі маркетингової реструктуризації є важливим етапом, залежить від її основних причин та від того, яке місце займають трансформаційні інструменти у антикризовому управлінні: превентивне, додаткове, посилююче, проміжне тощо. Традиційними цілями маркетингової реструктуризації може бути: підвищення іміджу підприємства, покращення якості продукції, формування ефективно діючої системи збуту продукції тощо.

Маркетингова реструктуризація може стати терміновою реакцією на вплив несподіваних змін у зовнішньому середовищі, коли підприємство змушене екстрено міняти свою ринкову стратегію або заздалегідь спланованою низкою якісних перетворень.

В антикризовому управлінні маркетингова реструктуризація може використовуватися у трьох основних ситуаціях.

Перша ситуація, коли підприємство перебуває у стані глибокої кризи. Друга ситуація, коли поточний стан підприємства можна визнати стабільними, однак прогнози його діяльності є незадовільними. У цьому випадку реструктуризація є реакцією на негативні зміни до того як вони стали незворотного характеру.

Третя ситуація, коли поточний стан підприємства є задовільним. Метою маркетингової реструктуризації у цьому випадку є швидке нарощування відриву від найближчих конкурентів та створення унікальних конкурентних переваг, а у разі ранньої ідентифікації кризової ситуації у підприємства буде велика свобода маневру та більш великий вибір антикризових процедур, в тому числі методів і засобів реструктуризації [2, с.192].

Загальний план маркетингової реструктуризації включає наступні основні етапи:

1. Аналіз змін у зовнішньому середовищі;
2. Аналіз сильних та слабких сторін у внутрішньому середовищі підприємства;
3. Комплексна діагностика економічного стану підприємства шляхом використання методів маркетингового та фінансово-економічного аналізу підприємства;

4. Визначення ролі маркетингового відділу у антикризовому управлінні підприємством;
5. Оцінка ефективності маркетингу;
6. Оцінка інформаційної взаємодії маркетингового відділу з іншими структурними підрозділами підприємства;
7. Розробка програми якісних перетворень;
8. Реалізація програми маркетингової реструктуризації;
9. Розробка заходів по підвищенню ролі маркетингового відділу на підприємстві;
10. Удосконалення маркетингової інформаційної системи;
11. Постійне відстеження ринкових змін та відповідності їм;
12. Контроль ефективності реструктуризації.

Основними напрямами маркетингової реструктуризації можна визначити: деконцентрацію виробництва; зміну технологій; оптимізацію виробничого технічного потенціалу; переорієнтацію або скорочення виробництва основних видів продукції; збільшення обсягів виробництва та збуту, що дозволяє використати ефект масштабу; реорганізацію підрозділів; пошук методів стимулювання збуту, перетворення у системі зовнішніх взаємозв'язків компанії тощо.

Висновки. У ході дослідження визначено, що головними факторами, що стримують виробництво, є недостатній попит та фінансові обмеження, а діяльність підприємств повинна спрямовуватися на створення конкурентної якісної продукції, збільшення прибутку, підвищення рентабельності діяльності шляхом проведення маркетингової реструктуризації.

У статті уточнено понятійний апарат маркетингової реструктуризації, яка розуміється як антикризовий інструмент реалізації якісних змін у структурі, системі, процесах маркетингу підприємства, що реалізується на тактичному, стратегічних, операційних рівнях, охоплює трансформації цінової, товарної, територіальної, інформаційної стратегій, диверсифікацію тощо. Автором окреслено теоретико-методичний підхід до проведення маркетингової реструктуризації у антикризовому управлінні промисловим підприємством.

Список використаних джерел

1. Друкер П.Ф. Бизнес и инновации / П.Ф. Друкер; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2009. – 432 с.

2. Ткаченко А.М., Єлець О.П. Сучасний підхід до антикризового управління машинобудівним підприємством. Монографія. – Запоріжжя: ЗДІА, 2010. – 277 с.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrstat.gov.ua. – Назва з екрана.

4. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12. – Назва з екрана.

References

1. Drucker, P.F. (1985), Innovation and Entrepreneurship, HarperBusiness

2. Tkachenko A.M., Eletts O.P. (2010), Suchasnyy pidhid do antykryzovogo upravlinnya mashynobudivnym pidpryemstvom [Modern approach of crisis management engineering companies], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. available at ukrstat.gov.ua (access date 01.08.2016)

4. available at zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12 (access date 01.08.2016)

ДАНІ ПРО АВТОРА
Щукін Олександр Ігоревич, с.н.с, д.е.н.
Запорізький національний університет
Україна, 69000, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Щукин Александр Игоревич, с.н.с, д.э.н.
Запорожский национальный университет
Украина, 69000, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66

DATA ABOUT THE AUTHOR
Schukin Alexander I., Dr.
Zaporizhzhya National University,
Ukraine, 69000, Zaporizhzhya, Zhukovsky Street 66

УДК 331.522.4

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ»

Гайдук І.С.

Предметом статті *є теоретичні основи розвитку людського потенціалу та уточнення і систематизація його складових.*

Метою статті *є визначення (розкриття) ключових термінів теорії людського потенціалу, розгляд його основних складових і виявлення економічного змісту у контексті суспільного розвитку.*

Методологічною основою *статті стали загальнонаукові методи пізнання, узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.*

Результати роботи. *Проаналізовано теоретичні аспекти категорії «людський потенціал», розглянуто умови формування і удосконалення людського потенціалу в період інноваційного розвитку України. Розкрито феноменологію людського розвитку і людського потенціалу.*

Галузь застосування результатів. *Результати дослідження можуть застосовуватися в практичній економічній і управлінській діяльності.*

Висновки. *Людський потенціал – це сукупні можливості окремої людини або населення країни, регіону, іншої спільноти до економічної, соціальної діяльності та до власного розвитку. Головними особливостями категорії «розвиток людського потенціалу» є нерозривна єдність зосереджених у людині індивідуальних, соціальних і біофізичних якостей, що потребує практичних дій в інтересах розвитку індивіда.*

Ключові слова: *потенціал, людський капітал, людський потенціал, індекс людського розвитку, людський фактор.*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ «ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ»

Гайдук И.С.

Предметом статьи *являются теоретические основы развития человеческого потенциала и уточнения и систематизация его составляющих.*

Целью статьи *является определение (раскрытие) ключевых терминов теории человеческого потенциала, рассмотрение его основных составляющих и выявления экономического содержания в контексте общественного развития.*

Методологической основой *статьи стали общенаучные методы познания, обобщение, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.*

Результаты исследования. *Проанализированы теоретические аспекты категории «человеческий потенциал», рассмотрены условия формирования и усовершенствования человеческого потенциала в период инновационного развития Украины. Раскрыта феноменология человеческого развития и человеческого потенциала.*

© Гайдук І.С., 2016

Область применения результатов исследования. *Результаты исследования могут применяться в практической экономической и управленческой деятельности.*

Выводы. *Человеческий потенциал – это совокупные возможности отдельного человека или население страны, региона, другого сообщества к экономической, социальной деятельности и к собственному развитию. Главными особенностями категории «развитие человеческого потенциала» является неразрывное единство сосредоточенных в человеке индивидуальных, социальных и биофизических качеств, который нуждается практических действий в интересах развития индивида.*

Ключевые слова: *потенциал, человеческий капитал, человеческий потенциал, индекс человеческого развития, человеческий фактор.*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF CONCEPT «HUMAN POTENTIAL»

Gayduk I.S.

The subject *of the article is theoretical foundations of the human development as an economic category and clarification and systematization its parts.*

The aim of the article *is determination (opening) of key terms of theory of human potential, consideration him basic constituents and exposure of economic maintenance in the context of community development.*

Methodology work *of this article is general scientific methods of cognition, generalization, method of comparative analysis, statistical and other methods of research.*

Results of research. *The theoretical aspects of category are analysed «human potential», the terms of forming and improvement of human potential are considered in the period of innovative development of Ukraine. The phenomenology of human development and human potential is exposed.*

Scope of results of research. *The results of the research can be applied in practical economic and administrative activities.*

Conclusions. *Human potential is the combined possibilities of separate man or populations of country, region, other association to economic, social activity and to own development. The main features of category «development of human potential» is indissoluble unity of concentrated in the man of individual, social and biophysical internalss, that needs practical actions interests of development of individual.*

Keywords: *potential, human capital, human potential, index of human development, human factor.*

Актуальність теми дослідження. Людський потенціал є суспільною категорією, що визначає дедалі зростаючу спроможність людини до виконання соціально-економічних функцій, якісне зростання людини у сфері виробництва та в багатьох спектрах суспільних відносин. Людський потенціал реалізується в процесі інтелектуальної наповненості праці та творчої діяльності, і визначає розвиток людини не лише як спосіб підвищення продуктивності праці, а як кінцеву мету суспільних та виробничих відносин.

Теорія людського потенціалу аналізує економічні та суспільні перетворення, визначає суспільно-еволюційні зміни у процесі праці, формує нові пріоритети економічної діяльності, що відбуваються внаслідок науково-технічного прогресу та впровадження його результатів у суспільне життя. Вона здійснює порівняння поглядів на роль людини у виробництві та виробничу продуктивність.

Актуальним в теоретичному та практичному плані є поглиблення досліджень закономірностей, тенденцій і факторів, що визначають стан, рівень та перспективу динаміки розвитку людського потенціалу в сучасних умовах, наукове обґрунтування шляхів та ефективних механізмів забезпечення його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам теоретико-методологічного визначення поняття «людський потенціал» присвячені численні наукові праці як іноземних фахівців, так і науковців країн СНД. Серед них можна відзначити таких, як: Г. Дреслер, Р. Марр, Д. Сульє, Ф. Тейлор, Долгушкин Н., Козарезенко Л., Новиков В., Грішнова О., Стефанишин О., Соболєва И., Шаульська Л., Заславська Т., Задорожна С., Валентей С., Нестеров Л. та ін.

Проте, розвиток економіки, вирішальна роль у якому припадає передусім на фактор позитивних людських якостей, поки що системно не досліджений. Подальше вивчення сутності людського потенціалу є актуальним.

Метою статті є визначення (розкриття) ключових термінів теорії людського потенціалу, розгляд його основних складових і виявлення економічного змісту у контексті суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі визначення людини розглядається з позиції наявності як позитивних, так і негативних сторін щодо їх впливу на економіку. Економіка існує для створення товарів і послуг, які необхідні людині для її функціонування. З іншого боку людина є центральним фактором творення товарів і послуг, адже її праця, і перш за все інтелектуальна, є важливим перетворювачем, забезпечувачем процесу розвитку як переходу «кількості» в «якість». Це здійснюється за рахунок певних природних індивідуальних здібностей і талантів, якими людина володіє від народження і які закладені в неї природою, сформованих соціальних якостей і здібностей, яких вона набуває у процесі суспільно корисної життєдіяльності за наявності сприятливого соціального середовища, в якому ці якості можуть проявлятися.

Для характеристики впливу людського фактора в економіці використовується термін «людський потенціал» [3].

Широко поняття «потенціал» походить від латинського слова potential, що в перекладі на українську мову означає «можливість» і трактується як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, які можуть бути використані в будь-якій галузі, сфері без певних умов та обставин досягнення певної мети [10, с. 20].

Потенціал характеризує стан суб'єкта з погляду його можливості здійснювати діяльність, роботу певного виду та якості.

Економічна діяльність суспільства є процесом реалізації людського потенціалу. Однією із складових індивідуального потенціалу особистості є необхідні знання й навички, які дають їй можливість на належному рівні виконувати роботу в межах своїх обов'язків. Від особистості, що володіє знаннями й навичками очікують фахового виконання робочих завдань. Важливий момент полягає в тому, що потенціал завжди пов'язаний з очікуваннями. Тобто, якщо людина не виправдала очікування, це означає, що їй завадили певні обставини, або її потенціал визначений не зовсім правильно.

Ключовими термінами у словосполученні «людський потенціал» є поняття «людина» і «потенціал», які потребують певного термінологічного усвідомлення. З огляду на те, що проблема людини і її можливостей турбує вчених не одного століття і враховуючи те, що у науковій літературі представниками різних економічних шкіл та напрямів, категорія «людина» трактується по-різному, співставимо визначення, які характеризують поняття «людський потенціал» (табл. 1).

Проаналізувавши визначення, наведені в таблиці, можна зробити висновки про те, що людський потенціал – це соціально-економічна категорія, що характеризує не тільки сукупні можливості, наявний і накопичений людиною запас генетично закладених природою здібностей, обдарувань, здоров'я, навичок, мотивацій, але й всі отримані знання та вміння людей, здатність до праці; фізичні, психологічні, соціальні, культурні риси і виробничі та творчі здібності, які реалізуються й можуть бути реалізовані в процесі відтворення матеріальних і духовних цінностей в суспільстві.

Таким чином, категорія «людський потенціал» припускає, що в процесі виробничої діяльності використовується не тільки робоча сила, але й творчі здібності людини. Цієї концепції в управлінні працівниками на виробництві дотримуються С. Валентей і Л. Нестеров, уважаючи важливим уведення поняття «людський потенціал» в якості базового елемента в духовному розвитку людей, що відображають духовні потреби суспільства [1, с. 92].

Таблиця 1. Тлумачення поняття «людський потенціал» у науковій літературі

Автор	Тлумачення поняття «людський потенціал»
Долгушкин Н. К., Новиков В. Г.	Людський потенціал – це сукупність фізичних і духовних чинностей людини, які можуть бути використані для досягнення індивідуальних і суспільних цілей, як інструментальних, пов'язаних із забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, так і екзистенціальних, що включають розширення самих потенцій людини й можливостей її самореалізації [5].
Грішнова О. А.	Людський потенціал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій та інших продуктивних якостей, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності [3].
Стефанишин О. М.	1) людський потенціал відображає минуле, тобто є сукупністю властивостей, нагромаджених людською економічною системою в процесі її становлення, та зумовлює її можливості щодо функціонування і розвитку [11, с. 18]; 2) людський потенціал – здібності людини взагалі, які не залежать від їх використання у матеріальному чи нематеріальному виробництві [11, с. 19]; 3) людський потенціал – це присвоєні «потенціали» людей (соціально-демографічні, освітньо-професійні, інтелектуальні, духовно-інформаційні, інноваційні, креативні, культурні) [11, с. 19].
Соболєва И. В.	Людський потенціал – це нагромаджений населенням запас фізичного здоров'я, загальнокультурної і професійної компетенції, творчої, підприємницької і громадянської активності, який реалізується в різноманітних сферах діяльності [12, с. 14].
Шаульська Л. В.	Людський потенціал – сукупна здатність певної людської спільноти (народу, територіальної громади, трудового колективу підприємства тощо) і окремої людини до економічної і соціальної діяльності та розвитку [17, с. 93-94].
Заславська Т. І.	Людський потенціал – сукупність фізичних сил, ділової активності, ініціативи, творчої енергії громадян, які можуть бути використані для досягнення індивідуальних та суспільних цілей [7, с. 20].
Задорожна С. М.	Людський потенціал – соціально-економічна категорія, зміст якої розкривається у елементарному прояві якісних і кількісних біологічних, фізіологічних, духовних, моральних, творчих, соціальних, економічних та інтелектуальних властивостей індивіда, соціальних груп або населення країни, які лише за умови їх ефективного використання забезпечать його розширене відтворення» [6, с. 15].

«Людський потенціал» – це універсальна соціологічна категорія, яка може застосовуватися для порівняльного аналізу, визначення рівня суспільних трансформацій (характеристика соціальної могутності країни з урахуванням чисельності людей, що в ній проживають), оцінки динаміки розвитку соціальних систем (окремих товариств, регіонального та муніципального соціуму, соціальних організацій та організаційних соціальних груп). Проте суспільний розвиток необхідно, насамперед, оцінювати за змінами у самій людській

сутності. Розвиток суспільства – це не тільки безперервне ускладнення соціальної організації системи, а й формування людини з певним набором фізичних, освітніх, соціальних потенційних можливостей.

Наразі вже очевидно, що економічне зростання країн у великій мірі залежить від інноваційної активності підприємницьких структур, від їх прагнень, зусиль і здатності використовувати у своїй діяльності новітні технології, творчо підходити до визначення способів задоволення потреб споживачів. Ринкова динаміка, постійні загрози настання криз в економіці, вимагає від підприємств щоденної кропіткої роботи, спрямованої на вдосконалення своєї діяльності.

На більшості вітчизняних підприємств, як і раніше, використовується дешева праця, а заробітна плата розглядається як джерело економії витрат виробництва, а не вид інвестицій. Тому говорити про те, що наймана робоча сила (що також є однією з соціально-економічних форм буття людського потенціалу в системі ринкових відносин) відтворюється у формі капіталу, а не товару, у подібних обставинах, на думку Р. Чорного підстав немає [16, с. 427].

Дослідження динаміки основних економічних процесів різних країн дали можливість виділити інновації як наймогутніший фактор економічного росту й антикризову профілактику.

Феноменологія людського потенціалу має наступну специфіку:

а) людський потенціал має системні властивості, і не може зводитися до простої суми переліку якостей людей;

б) для формування й реалізації людського потенціалу визначальне значення мають «зовнішні» стосовно нього умови й фактори, характер середовища його існування;

в) для людського потенціалу характерна наявність прихованих властивостей, які при зміні певних умов можуть виявитися;

г) властивості людського потенціалу обумовлюють можливості людського розвитку як на найближчу перспективу, так і в більш віддаленому майбутньому [16, с. 425].

Враховуючи відмінність окремих здібностей чи особистих рис, загальний потенціал людини практично не змінюється (принаймні для дорослої людини) і, таким чином, розвиток одних рис (здібностей) може відбуватися за рахунок інших тільки в межах, які визначаються загальним потенціалом.

Отже, ми приходимо до такого визначення: людський потенціал – це гранична кількість суспільно корисної роботи, яку може виконати особа, грунтуючись на наявному в неї рівні здоров'я, освіченості, матеріальних умов для відтворення свого стану, у певному інституційному (суспільному) середовищі, в якому здійснюється її діяльність.

На думку О. Вільямсона, «інституційне середовище – це правила гри, що визначають контекст, в якому відбувається економічна діяльність» [14, с. 38] і «це основні політичні, соціальні і правові норми, які є базою для виробництва, обміну і споживання» [13, с. 5]. Подібного підходу дотримується і Дж. Окслі, який вважає, що інституційне середовище необхідно трактувати як набір політичних, економічних, соціальних і юридичних (законних) погоджень, що встановлюють підстави для виробництва і обміну [19], тобто вводить до цього середовища економічні правила, але виключає споживання.

На противагу поняттю людського потенціалу, категорія «людський капітал» є конкретною історичною формою функціонування і реалізації людського ресурсного потенціалу детермінованого умовами, в яких він функціонує. Гносеологічно людський потенціал являє собою сукупні можливості досягнення поставленої перед ним певної мети, а людський капітал окреслює засоби її досягнення. Головним критерієм розмежування людського потенціалу і людського капіталу є отримання (чи не отримання) доходу в будь-якій формі.

Поняття «людський потенціал» включає в себе поняття «людський капітал», є значно ширшим, бо вміщує можливості, які за певних обставин (мотивація, час, праця, соціально-економічні умови, якість управління державою та суспільством) реалізуються як людський капітал, і можливості, що залишаються нереалізованими [5, с. 76]. У свою чергу, поняття «людський капітал» більше стосується економічної діяльності, а поняття «людський потенціал» є більш соціальним та психологічним поняттям.

На нашу думку, серед спільних рис понять «людський потенціал» та «людський капітал» можна виділити такі:

1) людський потенціал та людський капітал можуть зберігати своє положення на певному рівні чи зношуватися, від чого залежить міра перетворення людського потенціалу на людський капітал;

2) людський потенціал та людський капітал належать людині та є невіддільними від неї;

3) людський капітал є тією частиною людського потенціалу, що реалізується в ринковій економіці, за наявності мотивації, часу, праці (зайнятості в економіці), сприятливої соціально-економічної ситуації тощо.

Людський потенціал є інтегральною характеристикою життєздатності суспільства (країни, держави) як суб'єкта власного відтворення, розвитку і взаємодії з іншими суспільствами [5].

Концептуальна схема людського розвитку, пропонована «Програмою розвитку ООН», будується на таких основних принципах, як:

- продуктивність праці (люди повинні мати можливість підвищувати продуктивність своєї діяльності та брати участь у процесі формування доходу, тому економічне зростання, динаміка зайнятості та оплати праці є складовими моделей людського розвитку);

- рівність можливостей (ліквідація бар'єрів, пов'язаних з расою, статтю, місцем проживання, рівнем добробуту, які перешкоджають участі в політичному, соціальному та економічному житті);

- стійкість розвитку (відсутність фінансових, соціальних, демографічних, екологічних боргів, за якими доведеться платити майбутнім поколінням, забезпечення справедливого розподілу можливостей розвитку між поколіннями);

- розширення можливостей (сприяння самостійності, підвищення відповідальності людей за свою долю, активну участь населення в процесах прийняття рішень та підвищення ролі громадянського суспільства);

- громадські благополуччя (необхідність в соціально відповідальних формах розвитку вільних ринкових відносин, наявність почуття соціальної згуртованості) [9].

Людський потенціал нації – це інтегральна форма різноманітних явних і прихованих властивостей населення країни, що відображає рівень і можливості розвитку її громадян при певних соціально-економічних і природно-екологічних умовах.

Трудовий потенціал – це складне поєднання фізичних властивостей, знань, культурних установок, досвіду, духовних та моральних цінностей, звичаїв та традицій населення країни; існуючі фактично, та передбачувані, трудові можливості, які визначаються чисельністю, віковою структурою, професійними, кваліфікаційними та іншими характеристиками персоналу підприємства.

О. Грішнова, Е. Лібанова виокремлюють такі складові людського потенціалу: соціально-демографічний, соціально-економічний, діяльнісний та соціокультурний потенціали [8, с. 29]. При цьому до соціально-демографічного потенціалу відносять різнопланові елементи, такі як чисельність населення, тендерна та поколінна збалансованість, стан здоров'я і тривалість життя населення, рівень освіти населення. Це стосується також і соціально- економічного потенціалу, який об'єднує економічну активність населення, кваліфікаційно-професійну структуру зайнятих, рівень добробуту населення та інші складові.

Найбільш усесторонньо структуру людського потенціалу визначає О. Стефанишин. Дослідниця обґрунтовує, що компонентна структура людського потенціалу суспільства включає такі складові: біологічну, демографічну, інтелектуальну, мотиваційну, екогомологічну, екологічну, культурну, етнокультурну, соціальну, економічну, здоров'я, мобільність, творчість (підприємливість), сакральну, освітню, інформаційну, політичну діяльність, використання часу, громадський порядок і безпеку [17, с. 16]. Крім того, людський потенціал – це присвоєні «потенціали» людей (соціально-демографічні, освітньо-професійні, інтелектуальні, духовно-інформаційні, інноваційні, креативні, культурні) [17, с. 19].

Цілі розвитку людського потенціалу – тривале здорове та активне життя, безперервна освіта, отримання ресурсів, необхідних для гідного рівня та високої якості життя. Цілі розвитку людського капіталу – зростання ВВП і ВРП, отримання доходу, підвищення ефективності праці [4, с. 16-23].

У сучасних умовах інтелектуальна праця стає всеосяжною і впливає не лише на матеріальні фактори виробництва, але й на людський потенціал, удосконалюючи та підвищуючи продуктивність кожного працівника.

Інтелектуальний потенціал реалізується саме за допомогою інтелектуальної праці, яку М. Гуревичов визначає «як творчий процес взаємодії інтелекту з елементами культури, який є фундаментальним творчим ресурсом і створює інтелектуальну продукцію та відтворює творчу особистість».

Отже, інтелектуальний потенціал – це можливості, що надані інтелектуальними ресурсами у певний час і в майбутньому, які створені людським і (або) машинним (штучним) інтелектом, можуть бути використані для досягнення певної мети, хоча такі можливості не завжди будуть зреалізовані [15].

Гносеологічно інтелектуальний потенціал означає можливість досягнення мети, а інтелектуальний капітал – відповідно засіб її досягнення. Вирізняють два підходи до визначення інтелектуального потенціалу в українській економічній літературі: структурний (найбільш поширений) і функціонально-структурний.

Структуру людського інтелектуального потенціалу економіки України, на наш погляд, можна визначити як єдність людського потенціалу, а не економічних індивідів (властиве індустріальному суспільству), духовно-інформаційного та соціального потенціалів.

На основі різних тверджень науковців щодо основоположних категорій, що входять в поняття «людський потенціал», вважаємо за потрібне проілюструвати їх взаємозв'язок (рис. 1).

Людський потенціал творчих індивідів – це сукупність природних, розумових, творчих здібностей, умінь, здоров'я індивідів, які використовуються для відтворення особистостей і суспільного розвитку.

Людський потенціал стосується всіх верств населення, спроможних до будь-якої соціально-корисної роботи, охоплює такі аспекти, як можливості і кількісного, і якісного розвитку людської групи, можливості економічної і соціальної діяльності, соціальної взаємодії і взаєморозуміння. Категорія «людський потенціал» характеризує відносини стосовно його самореалізації як у трудовому процесі, так і за його межами.

Якісні та кількісні характеристики людського потенціалу впливають на економічне зростання і розглядаються як найбільш цінні ресурси суспільства, а інвестиції в людський потенціал прийнято вважати умовою зростання ефективності його використання, перетворення на капітал, ефективності ринкової форми економічного зв'язку.

Таким чином, людський розвиток має вирішальний вплив на економічний розвиток держави, а для вимірювання якості людського потенціалу у світовій практиці застосовується Індекс людського розвитку (ІЛР). Індекс людського розвитку – це зведений показник розвитку людського потенціалу, який характеризує середній рівень досягнень даної країни за двома найважливішими аспектами розвитку людського потенціалу: тривалість життя та освіта.

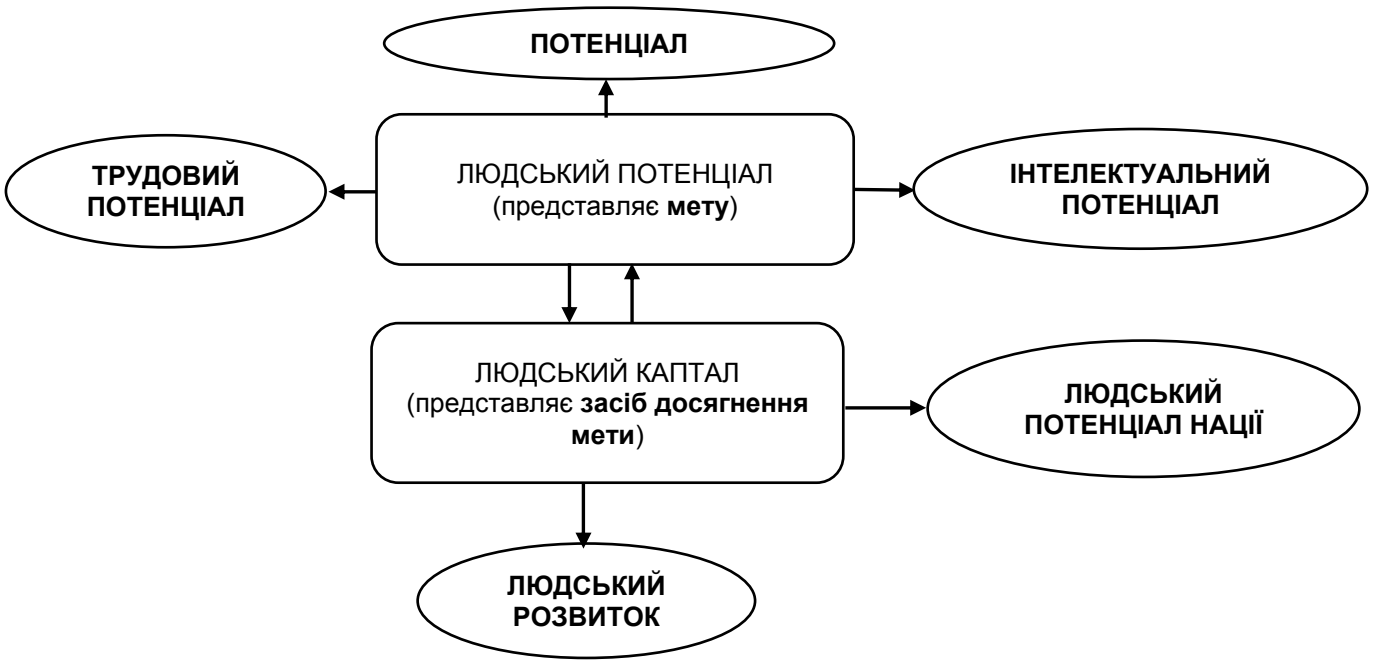

Рисунок 1. Взаємозв'язок поняття «людський потенціал» із іншими категоріями людського розвитку
** розроблено автором*

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП – Human Development Index – HDI) використовуються ПРООН для зіставлення рівня розвитку різних країн.

ІРЛП розраховується, виходячи з:

- економічних (ВВП на душу населення за паритетною купівельною спроможністю);
- соціальних (рівень грамотності дорослого населення країни й сукупна частка учнів);
- демографічних (середня тривалість в майбутньому життя при народженні) показників.

У загальному вигляді індекс людського розвитку (HDI) розраховується за формулою простої середньої арифметичної індексу тривалості життя, індексу рівня освіченості та індексу скоригованого реального ВВП на душу населення (1):

$$ІЛР(HDI) = \frac{I_{life}+I_{educ}+I_{inc}}{3}, \quad (1)$$

Індекс тривалості життя (I_{life}) обчислюється за формулою (2):

$$I_{life} = \frac{X_i - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (2)$$

де X_i – очікувана тривалість життя при народженні населення *i*-ої території;

X_{max} – максимальне значення показника (прийняте на рівні 85 років);

X_{min} – мінімальне значення показника (прийняте на рівні 25 років).

Індекс рівня освіченості (I_{educ}) обчислюється за формулою (3):

$$I_{educ} = \frac{(2 \cdot I_{adult}+I_{child})}{3}, \quad (3)$$

де I_{adult} – індекс грамотності дорослого населення;

I_{child} – індекс сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку.

Складові цього індексу I_{adult} та I_{child} обчислюються за такою самою формулою, що й очікувана тривалість життя при народженні. При цьому

X_i означає частку грамотних серед дорослого населення *i*-ої території в % (для розрахунку I_{adult}) і сукупну частку учнів у % (для розрахунку I_{child});

X_{max} – максимальне значення обох показників (прийняте на рівні 100 %);

X_{min} – мінімальне значення обох показників (прийняте на рівні 0 %).

Щодо України, то незважаючи на відносний ріст індексів у 2009-1012 роках, динаміка рейтингу навпаки погіршилася. У 2010 році Україні належала 69-та позиція, у 2011 – 76-та з показником 0.737, в 2012-му – 78-ма. За даними 2014 року Україна займає 83 місце. Попри те, що європейські аналітики оцінили Україну як «країну із високим рівнем людського розвитку», український показник – найнижчий з-поміж європейських держав [18].

В Україні тематика людського розвитку, залишаючись цілком прагматичною і сприймається у контексті соціально-економічних завдань. Разом з тим, важливими є напрацювання теоретичних концепцій «людського потенціалу», зокрема, Національна Доповідь про людський розвиток 2011 року «Україна: на шляху до соціального залучення» є незалежним виданням Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні, підготовленим у співпраці з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України та Українським центром соціальних реформ. Розробки дослідників істотно збагатили концепцію людського розвитку в

теоретико-методологічному плані (застосуванням тезаурусного підходу, концепції соціального проектування, теорії молоді та ін.) і прикладному плані (в галузі гуманітарної експертизи) [9].

Дослідження свідчить, що людський потенціал являється багаторівневою категорією. Варто визначати його на таких рівнях:

- нанорівні, або особистісному (характеристика потенціалу на рівні окремої особи);
- мікрорівні (людський потенціал підприємства, галузі);
- мезорівні (людський потенціал регіону);
- макрорівні (сукупний людський потенціал країни).

Поняття людський потенціал вимагає обов'язкової вказівки аспекту, у якому він розглядається, при цьому людський потенціал одного рівня суттєво впливає на людський потенціал іншого і здатен як гальмувати, так і стимулювати зростання.

Висновки. Людський потенціал – це сукупні можливості окремої людини або населення країни, регіону, іншої спільноти до економічної, соціальної діяльності та до власного розвитку. Головними особливостями категорії «розвиток людського потенціалу» є нерозривна єдність зосереджених у людині індивідуальних, соціальних і біофізичних якостей, що потребує практичних дій в інтересах розвитку індивіда.

Україна значно поступається за рівнем розвитку людського потенціалу розвиненим країнам світу. Це проявляється у низькій якості життя, недостатньому фінансуванні людського розвитку за рахунок усіх джерел, втраті позицій у розвитку людського капіталу країни.

В значній мірі людський потенціал залежить від соціально-економічного розвитку окремої країни, який визначається рівнем ВВП на душу населення і впливає на суміжні показники, які характеризують рівень розвитку людського потенціалу. Проаналізувавши досвід країн ЄС, можна зробити висновок, що рівень людського потенціалу цих країн є досить високим завдяки формуванню постіндустріального суспільства, впровадженню нових технологій, розвитку науки, розширенню та ефективності виробництва, наявності безперервної системи освіти, перекваліфікації, самоосвіти.

Список використаних джерел

1. Валентей С. Человеческий потенциал : нове измерители и нове ориентиры / С. Валентей, Л. Нестеров // Вопросы экономики, 1999. – № 2. – С. 92–93.

2. Гельвеций К. О человеке, его умственных способностях и его воспитании / К. Гельвеций. – М.,1938. – 438 с.

3. Грішнова О.А. Людський розвиток : навч. посіб. / О.А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.

4. Докторович А.Б. Социально ориентированное развитие общества и человеческого потенциала : современные теории, методы системного исследования : автореф. дис. … д-ра экон. наук / А.Б. Докторович. – М., 2006. – 42 с.

5. Долгушкин Н.К. Категории «трудовые ресурсы», «рабочая сила», «кадры» – сущность и содержание / Н. К. Долгушкин, В.Г. Новиков // Аграрная наука. – 2001. – № 4. – С. 11–12.

6. Задорожна С.М. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформації реґіональних соціально-економічних систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. уаук : спец. 08.00.07 – «Демографія, економіка праці, соціальна політика і економіка» / С.М. Задорожна. – К. : 2006. – 28 с.

7. Заславская Т.И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе / Т.И. Заславская // Общественные науки и современность. – 2005. – № 4. – С. 13–25.

8. Маркарян А.С. Глобальная экономика и человеческий потенциал / А.С. Маркарян // Труд за рубежом. – 2-3. - №3. – С. 3–21.

9. Національна доповідь про людський розвиток 2011 «Україна : на шляху до соціального залучення» // Програма розвитку ООН в Україні. – Режим доступу : http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html.

10. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад. М. Ґедзь та ін.]. – К. : Аконіт, 1999. – Т.3. – 630 с.

11. Стефанишин О.М. Людський потенціал економіки України : монографія / О.М. Стефанишин. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 315 с.

12. Соболева И.В. Человеческий потенциал российской экономики : проблемы сохранения и развития / И.В. Соболева. – М. : Наука, 2007. – 202 с.

13. Уильямсон О. Частная собственность и рынок капитала / О. Уильямсон // ЭКО. – 1993. – № 5. – С. 4–11.

14. Уильямсон О. Экономические институтыкапитализма. Фирмы, рынки, отношенческая контрактация / О. Уильямсон. – СПб. : Лениздат, 1996. – 702 с.

15. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку / А.С. Філіпенко. – К., 2002. – 190 с.

16. Чорний Р.С. Людський капітал у системі соціально-економічних категорій // Створення інтелектуальної системи обліку для економіки України / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 листопада 2007 р. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 526 с. – С. 424–427.

17. Шаульська Л.В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України : монографія / Л.В. Шаульська. – Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України, 2005. – 386 с.

18. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress : Reducing Vulnerabilities and Building Resilience. – Режим доступу : http://issuu.com/undp/docs/hdr14-report-en/1?e=3183072/9245907.

19. Oxley J.E. Institutional environment and the mechanism of governance: The impact of intellectual property protection on the structure of interfirm alliances / J.E.Oxley // Journal of Economic Behavior & Organization. – 1999. – No.38. – P. 283–309.

References

1. Valentej S., Nesterov L. Chelovecheskyj potencyal : nove yzmerytely y nove oryentyri // Voprosi ekonomyky, 1999. – № 2. – S. 92–93.

2. Gelvecyj K. O cheloveke, ego umstvennix sposobnostyax y ego vospytanyy. – M., 1938. – 438 s.

3. Grishnova O.A. Lyudskyj rozvytok : navch. posib. – K. : KNEU, 2006. – 308 s.

4. Doktorovych A.B. Socyalno oryentyrovannoe razvytye obshhestva y chelovecheskogo potencyala : sovremennie teoryy, metodi systemnogo yssledovanyya : avtoref. dys. … d-ra ekon. nauk. – M., 2006. – 42 s.

5. Dolgushkyn N.K., Novykov V.G. Kategoryy «trudovie resursi», «rabochaya syla», «kadri» – sushhnost y soderzhanye // Agrarnaya nauka. – 2001. – № 4. – S. 11–12.

6. Zadorozhna S.M. Vidtvorennya lyudskogo potencialu v umovax transformaciyi regionalnyx socialno-ekonomichnyx system : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : specz. 08.00.07 – «Demografiya, ekonomika praci, socialna polityka i ekonomika» – K. : 2006. – 28 s.

7. Zaslavskaya T.Y. Chelovecheskyj potencyal v sovremennom transformacyonnom processe // Obshhestvennie nauky y sovremennost. – 2005. – № 4. – S. 13–25.

8. Markaryan A.S. Globalnaya эkonomyka y chelovecheskyj potencyal // Trud za rubezhom. – 2-3. - № 3. – S. 3–21.

9. Nacionalna dopovid pro lyudskyj rozvytok 2011 «Ukrayina : na shlyaxu do socialnogo zaluchennya» // Programa rozvytku OON v Ukrayini : http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html.

10. Novyj tlumachnyj slovnyk ukrayinskoyi movy : v 3 t. / [uklad. M. Gedz ta in.]. – K. : Akonit, 1999. – T.3. – 630 s.

11. Stefanyshyn O.M. Lyudskyj potencial ekonomiky Ukrayiny : monografiya – Lviv : Vydavnychyj centr LNU im. Ivana Franka, 2006. – 315 s.

12. Soboleva Y.V. Chelovecheskyj potencyal rossyjskoj эkonomyky : problemi soxranenyya y razvytyya. – M. : Nauka, 2007. – 202 s.

13. Uylyamson O. Chastnaya sobstvennost y rinok kapytala // ЭKO. – 1993. – № 5. – S. 4–11.

14. Uylyamson O. Ekonomycheskye ynstytutikapytalyzma. Fyrmi, rinky, otnoshencheskaya kontraktacyya. – SPb. : Lenyzdat, 1996. – 702 s.

15. Filipenko A.S. Cyvilizacijni vymiry ekonomichnogo rozvytku. – K., 2002. – 190 s.

16. Chornyj R.S. Lyudskyj kapital u systemi socialno-ekonomichnyx kategorij // Stvorennya intelektualnoyi systemy obliku dlya ekonomiky Ukrayiny / Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi, 21-22 lystopada 2007 r. – Ternopil : Ekonomichna dumka, 2007. – 526 s. – S. 424–427.

17. Shaulska L.V. Strategiya rozvytku trudovogo potencialu Ukrayiny : monografiya. – Doneczk : In-t ekonomiky promyslovosti NAN Ukrayiny, 2005. – 386 s.

18. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress : Reducing Vulnerabilities and Building Resilience : http://issuu.com/undp/docs/hdr14-report-en/1?e=3183072/9245907.

19. Oxley J.E. Institutional environment and the mechanism of governance: The impact of intellectual property protection on the structure of interfirm alliances // Journal of Economic Behavior & Organization. – 1999. – No.38. – P. 283–309.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Гайдук Іван Степанович, аспірант ДННУ «Академія фінансового управління»,
вул. Підварська, 52, м. Переяслав-Хмельницький, Київська область, 08401, Україна
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Гайдук Иван Степанович, аспирант ГУНУ «Академия финансового управления»,
ул. Пидварська, 52, м. Переяслав-Хмельницкий, Киевская область, 08401, Украина
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Gayduk Ivan Stepanovich, post-graduate student «Academy of financial management»,
52 Pidvarska atreet, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

УДК 330.59(477)

ОЦІНКА РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Железняк О.В.

Стаття присвячена актуальній темі сучасного стану і рівня життя населення, як соціально-економічного явища в сучасному суспільстві, що має безліч аспектів.

Методологічною основою дослідження виступають нормативно-законодавчі акти України, аналіз наукових публікацій і статистичних матеріалів.

Методами дослідження виступає: системний підхід, порівняльний аналіз, статистичні спостереження і порівняння.

Результати дослідження показали, що покращення рівня життя населення в Україні не можливе без розробки науково-обґрунтованої стратегії розвитку економіки та ефективної соціальної політики. Проблеми покращення рівня життя населення та подолання бідності повинні більш грамотними, що сприятиме підвищенню рівня життя громадян, забезпеченню гідного життя пенсіонерів, сиріт, інвалідів, соціально-незахищених верств населення.

Ключові слова: *бідність, якість життя населення, соціальна політика, економічне зростання, рівень життя населення, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата.*

ОЦЕНКА УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Железняк Е.В.

Статья посвящена актуальной теме современного состояния и уровня жизни населения, как социально-экономического явления в современном обществе, имеет множество аспектов.

Методологической основой исследования выступают нормативно-законодательные акты Украины, анализ научных публикаций и статистических материалов.

Методами исследования выступает: системный подход, сравнительный анализ, статистические наблюдения и сравнения.

Результаты исследования показали, что улучшение уровня жизни населения в Украине невозможно без разработки научно-обоснованной стратегии развития экономики и эффективной социальной политики. Проблемы улучшения уровня жизни населения и преодоления бедности должны более грамотными, что будет способствовать повышению уровня жизни граждан, обеспечению достойной жизни пенсионеров, сирот, инвалидов, социально незащищенных слоев населения.

Ключевые слова: *бедность, качество жизни населения, социальная политика, экономический рост, уровень жизни населения, прожиточный минимум, минимальная заработная плата.*

ASSESSMENT OF LIVING STANDARDS IN UKRAINE

Zhelezniak O.V.

The article is devoted to the topic of the current state and standard of living, as a socio-economic phenomenon in modern society, which has many aspects.

The methodological basis of research are normative and legislative acts of Ukraine, analysis of scientific publications and statistical data.

Methods of research supports: a systematic approach, comparative analysis, statistical observation and comparison.

The results showed that the improvement of living standards in Ukraine is impossible without the development of scientific and reasonable strategy for economic development and effective social policies. Problems of improving living standards and poverty reduction must be more literate, which will improve the standard of living, ensuring a decent life for pensioners, orphans, the disabled and socially disadvantaged groups.

Keywords: *poverty, quality of life, social policy, economic growth, living standards, living wage, minimum wage.*

Актуальність теми. Серед безлічі проблем України, пов'язаних з кризовим станом економіки, увагу привертає тема пов’язана з соціальним захистом населення, а саме з низьким їх рівнем життя. Вона торкається практично всіх сфер життєдіяльності суспільства та породжує, у свою чергу, такі проблеми, як зниження народжуваності, підвищення рівня смертності, зростання злочинності тощо.

Вивчення рівня життя населення України та його динаміки – важлива складова комплексного аналізу соціально-економічного положення країни, який проводиться з метою розробки адекватних заходів соціальної політики держави. Рівень життя як соціально-економічне явище в сучасному суспільстві має безліч аспектів. Якщо раніше він характеризувався невеликою кількістю індикаторів, головною з яких був показник доходів, то зараз дана категорія включає характеристики не тільки окремого домогосподарства або суспільного прошарку, але й усього соціуму в цілому.

Мета дослідження. Метою дослідження є рівень життя населення, створення умов для найбільш повного задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб людей.

Ступінь дослідження. Дослідженням теоретико-методологічних аспектів рівня життя займалися такі видатні вчені: А. В. Базилюк, Д. П. Богиня, О. М. Шладун, С. І. Пирожков, Л. М. Черенько, В. І. Шишкін та інші. Практика застосування статистичних методів і моделей для вивчення соціально-економічних явищ та процесів, у тому числі рівня життя населення, знайшла відображення в наукових розробках Е. В. Галицької, І. В. Калачової, Е. М. Лібанової, Р. М. Моторина, О. І. Черняка, В. Г. Швеця та інших.

© Железняк О.В., 2016

Але, незважаючи на численні наукові дослідження оцінки рівня та якості життя, аналізу кількісних та якісних змін у рівні та якості життя багато питань є невирішеними, особливо методичного характеру щодо розрахунку окремих індикаторів та конструювання узагальнюючого показника рівня та якості життя населення. Крім того, оцінювання рівня та якості життя населення необхідно постійно вдосконалювати шляхом постійного моніторингу з метою виявлення і усунення диспропорцій рівня життя населення України.

Виклад основного матеріалу. Під рівнем життя населення у науковій літературі розуміється соціально-економічне поняття, а також поєднання матеріального, соціального та духовного рівня благополуччя населення, яке диктується сучасними вимогами щодо розвитку людства [3, с.222-225].

Всебічний аналіз цього поняття зумовлює оцінку матеріальних, культурно-побутових і соціальних умов життя різних груп населення і кожного їх члена. Таким чином, для вивчення рівня життя населення потребує використання системи взаємозв'язаних соціально-економічних показників. Суспільний добробут конкретизується в термінах «якість», «рівень» та «вартість» життя.

Якість життя вимірюється як на підставі статистичних даних, так і за суб'єктивними оцінками людей, включаючи такі якості, як стабільність громадського життя, його безпека, розвиток політичних свобод, доступність і престижність професії та ін.

Поняття якість життя зазвичай застосовують при широкому розумінні *рівня життя* населення через включення до нього характеристик зайнятості, умов життя, стану здоров'я, довкілля, рівня освіти, соціального забезпечення тощо. Умови життя поділяються на умови праці, побуту і дозвілля (відпочинку).

Умови праці включають санітарно-гігієнічні, психофізіологічні, естетичні та соціально-психологічні умови.

Умови побуту — забезпеченість житлом, його якість, розвиток побутового обслуговування, торгівлі, громадського харчування, транспорту, медичного обслуговування, освіти.

Умови дозвілля пов'язані з вільним часом людей — частиною позаробочого часу, яка використовується для розвитку особистості, більш повного задоволення її інтелектуальних, духовних і соціальних потреб.

Виходячи з цього розрізняють різні щаблі цієї категорії відповідно до визнаних суспільством і державою потреб, покладених в її основу:

• добробут — користування благами, які забезпечують всебічний розвиток людини;

• нормальний рівень — раціональне споживання за науково обґрунтованими нормативами, яке забезпечує відновлення фізичних та інтелектуальних сил людини;

• бідність — споживання благ на рівні збереження працездатності як нижчої межі відтворення робочої сили;

• злиденність — споживання мінімально припустимого за біологічними критеріями набору благ.

Аналіз рівня життя населення охоплює три аспекти:

- зіставлення соціально-економічних індикаторів у динаміці з попередніми роками;
- зіставлення соціально-економічних індикаторів з науковими нормами;
- зіставлення з іншими країнами.

Вартість життя являє собою грошову оцінку благ і послуг, які фактично спожиті у середньому домогосподарстві упродовж певного часу і відповідають певному рівню задоволення потреб.

Рівень життя є достатньо складною і багатогранною категорією. Не дивлячись на те, що багато елементів життєвого рівня взаємозв'язані між собою, вони мають значні особливості, специфіку і для їх комплексної характеристики потрібне використання відповідної системи специфічних показників.

Серед низки соціальних стандартів, які діють в Україні та впливають на рівень життя населення, мінімальна зарплата відіграє найвагомішу роль. Відповідно до закону, саме прожитковий мінімум застосовується для встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги у зв'язку з безробіттям, інших соціальних виплат. Одна з умов стабілізації рівня життя населення полягає у підвищенні мінімальних державних гарантій, у першу чергу з оплати праці, і доведенні мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму працюючих [2, с.180–184].

Через відсутність раціонального способу об'єднання різнорідних показників такої системи в єдиний показник у вітчизняній і міжнародній практиці визнана неможливість використання одного показника, що всесторонньо характеризує рівень життя.

Існує думка, що рівень життя відображає стан економіки. Основними засобами досягнення цієї мети залишаються зростання ВВП й удосконалення механізму його розподілу, підвищення конкурентоспроможності економіки. Треба розглядати підвищення добробуту не тільки як результат економічного зростання, а й як його умову.

Сучасному виробництву потрібні принципово нова техніка і технології, висококваліфіковані працівники, власники інтелектуального капіталу. Виконати ці завдання в умовах світової фінансово-економічної кризи можливо лише шляхом проведення державної соціальної політики.

Слід зазначити, що шляхи і методи підвищення рівня життя людей в різні періоди розвитку країни неоднакові, перш за все, через змінні економічні можливості. Крім того, рівень життя можна розглядатється за трьома категоріями:

- всього населення;
- за соціальними групами;

- з різною величиною доходу.

Останні дві категорії є особливо важливими для характеристики ступеня розшарування населення за майновим станом. Вони активно вивчаються, оскільки зближення добробуту різних груп населення і скорочення диференціації доходів сімей є пріоритетними цілями соціальної політики розвинених країн.

Різноплановість поняття «рівень життя» обумовлена різноманіттям показників. Ці показники можуть характеризувати окремий елемент рівня життя або всю сукупність.

Відповідні показники містять у собі:

1) здоров'я: можливість вести здоровий спосіб життя на всіх ступенях життєвого циклу; вплив порушення здоров'я на окремих осіб;

2) індивідуальний розвиток шляхом навчання: засвоєння дітьми основних знань і навичок, а також цінностей, необхідних для їхнього індивідуального розвитку й успішної діяльності як члена суспільства; можливість продовження самоосвіти й уміння використовувати ці уміння; використання і розвиток індивідуумами своїх знань, навичок і мобільності, що вимагаються для реалізації їхнього економічного потенціалу і при бажанні дають можливість для їхньої інтеграції з економічним процесом; збереження і розвиток культурного розвитку індивідуумом для того, щоб зробити свій внесок у благополуччя членів різних соціальних груп;

3) зайнятість і якість трудового життя: наявність вигідної роботи для тих, хто прагне неї одержати; характер трудової діяльності; задоволеність індивідуума своїм трудовим життям;

4) час і дозвілля: можливість вибору свого часопровадження;

5) можливість придбання товарів і користування послугами: особиста можливість придбання товарів і користування послугами; кількість людей, що випробують матеріальні позбавлення; ступінь рівності в розподілі товарів і послуг; якість, можливості вибору і приступність товарів і послуг, вироблених у частці і суспільних секторах; захист індивідуумів і їхніх родин при виникненні економічних труднощів;

6) особиста безпека і правові органи: насильство, переслідування, і занепокоєння, заподіяні індивідуумові; справедливість і гуманність правових органів;ступінь довіри індивідуумом правовим органам;

7) соціальні можливості і соціальна активність. Тому, на думку авторів, доцільним є угрупування показників, що характеризують рівень і якість життя населення.

Через неможливість характеристики життєвого рівня за допомогою будь-якого одного показника оцінювати й досліджувати цю категорію можливо лише з використанням системи статистичних показників. Статистичні показники життєвого рівня розраховуються, як правило, на одного середньостатистичного мешканця.

Але, враховуючи сучасний підхід до населення країни як до сукупності сімей чи домогосподарств, безпосередньо в яких і формується добробут, здійснюється дослідження рівня життя за відношенням до всього населення, до сімей, домогосподарств (особливо з різною величиною доходу), до окремих соціальних груп.

Отже, підвищення рівня життя населення є головною метою будь-якого прогресивного суспільства. Держава зобов'язана створювати сприятливі умови для довгого, безпечного, здорового і благополучного життя людей, забезпечуючи економічне зростання і соціальну стабільність суспільства.

Прогнозування рівня життя і соціальний захист населення є важливою функцією держави. Ринок сам по собі не може регулювати цю сферу, тому обов'язок регулювання в цій сфері покладається на державу. Проблема бідності вимагає практичних дій щодо її зменшення, потребує об’єктивної та всебічної наукової оцінки поширення в українському суспільстві з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування для розробки ефективних програм соціальної допомоги й упорядкування несправедливої диференціації доходів населення.

Отже, враховуючи все вищезгадане, можна узагальнити, що існує два шляхи зменшення бідності. Перший – це активний спосіб, тобто підвищення доходів працюючих, другий – пасивний через підвищення соціальної допомоги. Виходом має стати соціально орієнтована економіка як механізм переробки ресурсів у товари та послуги для громадян, яка зрештою приведе до створення свідомого власника, зможе подолати масштабну бідність та зробить нашу державу країною зі зростаючим добробутом.

Для вирішення цієї проблеми необхідний переведення тіньової економіки в легальне становище, у тому числі і за рахунок зниження податкового тягаря. Необхідне оздоровлення економіки, підвищення рівня реальної заробітної плати, яка повинна виявитися стимулом зростання продуктивності праці, економічної активності.

Тому політика в сфері соціального захисту населення має бути більш грамотною, що сприятиме підвищенню рівня життя громадян, забезпеченню гідного життя пенсіонерів, сиріт, інвалідів, соціально-незахищених верств населення.

Список використаної літератури

1. Вітер В. До проблеми моніторингових оцінювань рівня життя населення України / В. Вітер // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 7. – С. 27 – 35.

2. Бендасюк О. А. Моніторинг якості життя населення регіону в умовах сталого розвитку // О. А. Бендасюк, Л. В. Старченко, В. В. Лукьяненко // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 180–184.

3. Гордей О. Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Економіка. – 2009. – № 10. – С. 222 – 225.

4. Старченко Л.В. Оцінка якості життя населення регіону в умовах сталого розвитку: монографія / Л.В. Старченко ; за заг. ред. І.М. Сотник. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 270 с. 6.

5. Моніторинг якості життя населення муніципальної освіти [Електронний ресурс] –Режим доступ://http://bukvar.su/jekonomika/210850-Monitoring-kachestva-zhizni-naseleniya-municipal-nogoobrazovaniya.html.

References

1. Witer V. Do problem monitoringovich ozyniyvan rivnya zhittya naselennya Ukraine // Ukraine: aspects prazi. - 2010. - № 7. - P. 27 - 35.

2. Bendasyuk O.A., Starchenko L.V., Lukyanenko V.V. Monitoring yakosti zhittya naselennya regionu v umovach staloho rosvitku // Mechanism reguliruvaniya economici. - 2010. - № 1. - P. 180-184.

3. Gordey O.Systema schinnikiv and finansovi pokazniki rivnya zhittya naselennya // Ekonomikaa. - 2009. - № 10. - P. 222 - 225.

4. Starchenko L.V. Ozinka yakosti zhittya naselennya regionu in v umovach staloho rosvitku: monografiya ; za zah. red. I.M. Sotnik.. – Sumy:Vid-vo SumDerzuniversit, 2010. - 270. - P. 6.

5. Monitorynh yakosti zhittya naselennya municipalnohoi osviti : http://bukvar.su/jekonomika/210850-Monitoring-kachestva-zhizni-naseleniya-municipal-nogoobrazovaniya.html.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Железняк Олена Валеріївна, викладач кафедри політичної економії
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
1прв.Трубіжний, 23, м.Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна
e-mail: Koziy_TV @mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Железняк Елена Валерьевна, преподаватель кафедры политической экономии, ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды» 1пер.Трубежный, 23; г.Переяслав-Хмельницкий; Киевская обл.; Украина
e-mail: Koziy_TV @mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Zhelezniak Elena, teacher of the Department of Political Economy SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
prv.Trubizne,23, Pereyaslav-Khmelnitsky, Ukraine
e-mail: Koziy_TV @mail.ru

УДК 005.934

ВИНИКНЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Лубенець І.О.

В умовах ринкової економіки виробничі одиниці організують свою діяльність в умовах невизначеності та непередбаченості. А умови світової економіки генерують ще безліч факторів ризику та загроз які дуже впливають на діяльність підприємств. Тобто, ринкові умови господарювання вимагають швидкої адаптації до нестабільного динамічного середовища. Перед підприємствами постає необхідність докладати значних зусиль для досягнення своїх цілей, забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку. Ті підприємства, що мають недостатній потенціал для нейтралізації та пом'якшення впливу зовнішніх та внутрішніх змін або пристосування до них, приречені на поступовий занепад та банкрутство. Перед підприємствами виникає актуальне завдання внутрішньої самооцінки і прогнозування свого стану з точки зору виконання властивих їм виробничих функцій, тобто забезпечення економічної безпеки виробництва від різних факторів що впливають на потенціал підприємства, створення системи моніторингу індикаторів безпеки, обґрунтування і встановлення їх порогових значень, вживання заходів протидії загрозам. В статті проаналізовані наукові підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства». Дано їх аналіз. Запропоновано визначення поняття «економічна безпека підприємства» в рамках вартісного підходу і робиться наголос на необхідності розуміння економічної безпеки підприємства як динамічної системи, а це, в свою чергу, вимагає визначення поняття «економічна безпека підприємства» з позиції природи підприємства.

Ключові слова: *економічна безпека підприємства, природа підприємства, вартісний підхід, ресурсна теорія управління.*

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Лубенец И.А.

В условиях рыночной экономики производственные единицы организуют свою деятельность в условиях неопределенности и непредсказуемости. А условия мировой экономики генерируют еще

 © Лубенець І.О., 2016

множество факторов риска и угроз которые оказывают большое влияние на деятельность предприятий. То есть, рыночные условия хозяйствования требуют быстрой адаптации к нестабильному динамической среды. Перед предприятиями возникает необходимость прилагать значительные усилия для достижения своих целей, обеспечения стабильного функционирования и устойчивого развития. Те предприятия, которые имеют недостаточный потенциал для нейтрализации и смягчения воздействия внешних и внутренних изменений или приспособления к ним, обречены на постепенный упадок и банкротство. Перед предприятиями возникает актуальная задача внутренней самооценки и прогнозирования своего состояния с точки зрения выполнения свойственных им производственных функций, то есть обеспечение экономической безопасности производства от различных факторов влияющих на потенциал предприятия, создание системы мониторинга индикаторов безопасности, обоснования и установления их пороговых значений, принятия мер противодействия загрозам.В статье проанализированы научные подходы к определению понятия «экономическая безопасность предприятия». Дано их анализ. Предложено определение понятия «экономическая безопасность предприятия» в рамках стоимостного подхода и делается акцент на необходимости понимания экономической безопасности предприятия как динамической системы, а это, в свою очередь, требует определения понятия «экономическая безопасность предприятия» с позиции природы предприятия.

Ключевые слова: *экономическая безопасность предприятия, природа предприятия, стоимостный подход, ресурсная теория управления.*

THE ORIGIN AND ESSENCE OF THE ECONOMIC SECURITY CONCEPT

Lubenets I.O.

In a market economy production units organize their activities in conditions of uncertainty and unpredictability. A global economy generates a lot of risk factors and threats which have a major impact on enterprises activity. That is, the market economy requires rapid adaptation to unstable dynamic environment. The enterprise face a need to make significant efforts to achieve their goals, ensure stable operation process and sustainable development. Those enterprises that do not have sufficient capacity to offset and mitigate the impact of external and internal changes or adapt to them, are doomed to gradual decline and bankruptcy. There is an actual task for the enterprise to provide internal self-assessment and prediction of its position in terms of performance inherent manufacturing functions, i.e maintenance of production economic security from various factors that influence the potential of the company, formation of safety monitoring system indicators, substantiation and definition of thresholds, the use of anti-threats tools. The article analyzes scientific approaches to the definition of «economic security.» Their analyses are given. A definition of «economic security» within the cost approach is proposed. The need for understanding economic security as a dynamic system is emphasized. This, in turn, requires a definition of «economic security» from the perspective of enterprise origin.

Key words: *economic security, enterprise origin, cost approach, resource management theory.*

Постановка проблеми. Економічна, політична та соціальна ситуація, що склалася в україні, умови світової економіки генерують безліч факторів ризику та загроз, з якими повсякденно стикаються підприємства і які у різній мірі впливають на його діяльність.

Ринкові умови господарювання вимагають швидкої адаптації до нестабільного динамічного середовища. Перед підприємствами постає необхідність докладати значних зусиль для досягнення своїх цілей, забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку. Ті підприємства, що мають недостатній потенціал для нейтралізації та пом'якшення впливу зовнішніх та внутрішніх змін або пристосування до них, приречені на поступовий занепад та банкрутство. Ось чому, сьогодні, значна чисельність українських промислових підприємств знаходяться в критичному або пердбанкрутному стані. Перед підприємствами виникає актуальне завдання внутрішньої самооцінки і прогнозування свого стану з точки зору виконання властивих їм виробничих функцій, тобто забезпечення економічної безпеки виробництва від різних факторів що впливають на потенціал підприємства.

Винекнення поняття економічної безпеки. Актуальність даного питання продиктована ще тим, що до сих пір не існує єдиної концепції економічної безпеки для промислових підприємств. Різні концепції, що розроблені на великих підприємствах і банках, носять локальний характер. Основний характерною рисою забезпечення економічної безпеки є той факт, що така діяльність не може бути одноразовою акцією. Вона являє собою безперервний, цілеспрямований, плановий процес, який вбирає в себе обгрунтування і реалізацію раціональних форм, методів, способів створення системи економічної безпеки, її розвиток і вдосконалення.

Головною метою цієї роботи це проаналізувати визначення поняття економічної безпеки підприємства, яке дається різними авторами, та визначити сутність цього поняття на сучасному етапі, його значущість для підприємства.

Аналіз досліджень публікацій. До недавнього часу проблеми економічної безпеки були у центрі уваги переважно закордонних фахівців. Вітчизняні спеціалісти звернулись до них порівняно недавно у зв'язку з формуванням в україні економіки ринкового типу.

Різні питання економічної безпеки досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як о.в. ареф'єва, о.і. барановський, м.а. бендиков, З. Варналій, т. Васильців, в. Геєць, о. Грунїн, м.м. єрмошенко, я.а. жаліло, в.і.

забродський, с.м. ілляшенко, г. Клейнер, т.с. клебанова, д. Ковалев, г.в. козаченко, т. Кузенко, м.в. куркін, е. Лібанова, о.м. ляшенко, є.а. олєйніков, г.а. пастернак-таранушенко, с.ф. покропивний, в.п. пономарьов, с.к. реверчук, а. Сухоруков, т. Сухорукова, в.л. тамбовцев, л.г. шемаєв, в. Шликов,

Посилення інтересу до безпеки в нашій країні було викликано подіями, пов'язаними з розпадом срср. Саме на цей час, за думкою науковців, зокрема, пастернак-таранущенка г.а., власюка о.с. та ін., припадає початок виокремлення економічної безпеки як окремої науки, з притаманною їй системою знань, наявністю наукової проблеми, об'єктом і предметом дослідження, практичною значущістю досліджуваного явища [25, с. 74; 6, с. 6].

На початку 90-х рр. Хх ст. Економічна безпека підприємства розглядалася в контексті захисту інформації. Представниками цього підходу є в. Алексєєнко, б. Сокольский [1], в. Белов, а. Полянський [2], в. Гавриш [9], в. А. Деружинський, в.в. деружинський [11], е. Соловьйов [31], в. Ярочкін [37, 38, 39], а. Шаваєв [34] та їн. Вони трактували економічну безпеку як забезпечення умов для збереження комерційної таємниці та внутрішньої інформації підприємства від сторонніх осіб. Так, в. Ярочкин визначав економічну безпеку як «забезпечення умов для зберігання та захисту комерційної та інших таємниць підприємства» [39].

Цілком очевидно, що таке вузьке розуміння економічної безпеки не враховує всього спектру впливу зовнішнього середовища як основного джерела небезпек для діяльності підприємства. Саме це і стало передумовою визнання цієї точки зору як недосконалої.

Згідно іншого погляду економічна безпека підприємства обумовлена впливом зовнішнього середовища який у ринкових умовах постійно змінюється. Саме з позицій впливу зовнішнього середовища, захисту підприємств від її негативного впливу і став розглядатися зміст категорії економічної безпеки підприємства.

Підхід до визначення економічної безпеки як стану захищеності інтересів підприємства пропонують в. Коллас [15], а. Колосов [16], г. Мінаєв [20], в. Шликов [35, с 33]. Так в. Шликов розглядає економічну безпеку підприємства як «... Стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних загроз». Згідно з в. Колассом під економічною безпекою розуміється «стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки, який формується адміністрацією та персоналом шляхом реалізації системи заходів правового, організаційного та інженерно-технічного характеру».

Інша частина науковців розуміють економічну безпеку як стан захищеності потенціалу підприємства. Представниками цього підходу є м. Бєдніков [4], в. Ортинський [24], т. Соколенко [30] та ін. Так, м. Бєдніков визначає економічну безпеку як « ... Стан захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від (активних) або непрямих (пасивних) економічних загроз, що пов'язані з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища та здатність підприємства до відтворення» [4].

До групи підходів інтерпретації економічної безпеки як однієї з форм протидії загрозам відносяться підхід захисту підприємства від впливу загроз і підхід стійкості підприємства. Так, д. Ковальов і т. Сухорукова частково визначають економічну безпеку як «захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також як здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності» [17, с 48].

Дещо схожим на попередній є підхід, який розглядає економічну безпеку як стан стійкості підприємства до загроз. Прихильниками цього підходу є І. Плєтнікова [28], О. Бондаренко [5], А. Воронович [7], Ю. Лисенко [19] та ін. Згідно з визначенням Ю. Кракоса та Н. Серика економічна безпека - це «захищеність виробничо-господарської діяльності підприємства від небажаних змін в цих сферах як з боку зовнішніх, так і внутрішніх чинників» [18].

С. Дубецька [12], В. Мунтіян [21] та Л. Омелянович [23] є прихильниками підходу, який розглядає економічну безпеку підприємства як стан захищеності підприємства в системі зв'язків та відносин. С. Дубецька визначає економічну безпеку як «стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору його стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, непередбачуваних дій та складно прогнозованих чинників» [12]. На думку В. Мунтіян, сутність економічної безпеки полягає в розумінні її як «стану юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток» [21].

Певною мірою динамічність економічної безпеки враховується прихильниками підходу, згідно з яким це поняття розглядається як сукупність умов, чинників та факторів. М. Войнаренко, О. Яременко [8], Н. Капустін [14], В. Щербіна [36] та ін. Так, М. Войнаренко та О. Яременко визначають економічну безпеку як «сукупність факторів, які забезпечують незалежність підприємства, стійкість і здатність до розвитку в умовах дії дестабілізуючих факторів» [8]. На думку Н Капустіна, економічна безпека - це «сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів» [14]. У роботах В. Щербини під економічною безпекою розуміється «сукупність умов і чинників, які забезпечують незалежність підприємства, його стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення» [36].

Як стан економічного розвитку підприємства розглядають економічну безпеку Р. Дацків [10], М. Камлик [13], О. Судакова [32] та ін. Р. Дацків визначає економічну безпеку як «стан економічного розвитку суб'єктів господарювання (особи, держави, організації), який забезпечує йому гармонійний розвиток та ефективне використання шансів і усунення загроз оточуючого середовища» [10].

Н. Подлужина визначає економічну безпеку як «характеристику системи, що самоорганізовується та саморозвивається, стан за якого економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості: рівновагу і стійкість при мінімізації загроз» [26].

В. Саллі, Т. Тимофеев та Л. Наумова пропонують визначати економічну безпеку як «стан, що визначається керівництвом і власниками підприємства як задовільний (прийнятний, бажаний, цільовий), що може проявлятися в досягненні певного рівня виробництва та бажаного рівня економічних показників, і може підтримуватися протягом певного періоду часу» [29, 33]. Такий підхід до визначення економічної безпеки передбачає необхідність адаптації стандартних систем управління економічною безпекою з урахуванням особливостей та цілей підприємства.

На думку Д. Пілової, економічна безпека - це «здатність підприємства досягти певної мети в умовах макросередовища та мікросередовища, що склалися» [27].

В. Белокуров розуміє економічну безпеку як «наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей та завдань» [3].

Подальший розвиток теорії економічної безпеки зумовив виникнення ще одного підходу, який можна визначити як ресурсно-функціональний. Представниками його є Грунін О., Грунін С, Духов В., Т. Б. Кузенко, Олейников Є., Петрова К., Тамбовцев В., Червяков І., та інші.

Олейніков визначає економічну безпеку як «стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому» [22].

Виклад основного матеріалу. Тепер можливо класифікувати підходи до тлумачення поняття економічної безпеки. Економічна безпека підприємства це:

- стан
- ефективного використання ресурсів підприємства;
- ефективного використання потенціалу підприємства;
- захищеності потенціалу підприємства;
- захищеності інтересів підприємства;
- стійкості підприємства до загроз;
- економічного розвитку підприємства;
- захищеності підприємства в системі зв'язків;
- сукупність умов, чинників та факторів;
- комплекс заходів;
- сукупність компетентностей;
- сукупність динамічних компетентностей;
- інші підходи.

Проведений нами аналіз сучасних концепцій економічної безпеки підприємства, у науковій літературі свідчить лише про те, що сьогодні не існує загальноприйнятого визначення того, що таке економічна безпека підприємства. Концепції захищеності, ресурсно-функціонального, діяльнісного підходів, концепції гармонізації інтересів тощо економічну безпеку підприємства розглядають з одної позиції ігноруючи інших, а це значно звужує трактування її економічної сутності.

На наш погляд, головною проблемою, яка перешкоджає проникненню в сутність поняття «ЕБП», є те, що більшість авторів намагаються дати йому визначення безпосередньо, абстрагуючись від передумов існування підприємства.

Автори в межах існуючих концепцій намагаються дати визначення поняттю «ЕБП», безпосередньо оперуючи лише смисловим взаємозв'язком між поняттями небезпеки і безпеки. Такий підхід не може об'єктивно забезпечити коректність виведення сутності ЕБП, оскільки поняття небезпеки, як і поняття безпеки, теж є опосередкованим. Спробуємо дати відповідь на таке питання. Що слугує критерієм розмежування негативного і позитивного впливу на підприємство?

Якщо в основу покласти критерій шкоди, то трактування явища небезпеки набуватиме суб'єктивного характеру. Якщо як критерій розглядати необхідність забезпечення стабільності поточного функціонування підприємства, то це може призвести до визнання небезпечними будь-які зміни у його діяльності і буде блокуватися механізм розвитку підприємства.

Очевидь, що існування явища небезпеки пов'язується не лише з чим взаємодіє підприємство, але і з властивостями самого підприємства. Зрозуміти, що є позитивним, а що негативним без прив'язки до конкретного об'єкту, неможливо. Тому явище ЕБП потрібно зв'язати не з небезпеками, а з природою самого підприємства.

Явища небезпеки і безпеки мисляться як такі, що характеризують різні речі: небезпека - це негативний вплив або його джерело, а безпека - це стан або властивості суб'єкта. Такий підхід не дозволяє коректно досліджувати логічні і кількісні співвідношення між ними.

Оцінювання рівня ЕБП можливо проводити лише на підставі вимірювання рівня небезпек, оскільки рівень економічної безпеки функціонально залежить від нього: чим вищим є рівень небезпек, тим, нижчим буде рівень економічної безпеки, і навпаки. Вказану кількісну залежність між рівнями безпеки і небезпеки підприємства можливо виразити такою формулою $S=1-A$, де S - рівень ЕБП; D - сукупний рівень небезпеки підприємству.

У такій інтерпретації об'єктивно безпечним для підприємства є те, що визначено його природою, сприяє збереженню якісної ідентичності, цілісності на всіх етапах розвитку, тобто стверджує його економічну сутність, а все, що не відповідає його природі, здатне заперечити економічну сутність - є небезпечним.

Таким чином, в основі розуміння економічної безпеки підприємства, як об'єкту управління, лежить економічна сутність підприємства. Саме вона є тим об'єктивним критерієм, на підставі якого можна ідентифікувати, що є для функціонування і розвитку підприємства безпечним, а що ні.

Еволюційна і підприємницька теорії підприємства не дають чіткої відповіді на питання природи підприємства. Вони більшою мірою зосереджені на розгляді механізмів поведінки підприємства, і меншою мірою на його економічній природі підприємства. Не дають відповіді на це питання і концепція агентської моделі та теорія виживання підприємства.

Значно ширші можливості має ресурсна теорія. Згідно неї, різниця в економічних результатах підприємств на ринку є наслідком різниці в складі ресурсів, які вони має і використовує в своїй діяльності. Ресурси при цьому розуміються як усе те, що забезпечує функціонування підприємства. Наявність у підприємства якихось особливих ресурсів, і забезпечує йому конкурентні переваги.

Таким чином, говорячи про фірму як об'єкт дослідження, маємо на увазі деяку організацію яка функціонує для вирішення того або іншого завдання. На думку Тамбовцева, це «створення цінностей» [10, с 28-29]. Тобто за своєю економічною природою підприємство - це організаційно-економічна система, що генерує додану вартість.

Зазначене розуміння економічної сутності підприємства дозволяє конкретизувати зміст явища небезпеки і безпеки в контексті теорії економічної безпеки підприємства, пов'язуючи небезпеку із ситуацією можливого впливу який здатний унеможливити або суттєво перешкодити процесу створення доданої вартості на підприємстві, а безпеку - з відсутність такої можливості.

Висновки. В основі явища безпеки лежить природа підприємства, що дозволяє пов'язати небезпеки підприємству із запереченням її економічної сутності, як економічної системи, яка генерує додану вартість, а явище економічної безпеки як заперечення небезпек. Між явищем небезпеки і безпеки підприємства існує тісний взаємозв'язок, який проявляється в тому, що оцінювання рівня ЕБП має відбуватися як похідна від оцінювання рівня небезпек.

Розгляд економічної безпеки підприємства з позиції вартісно-орієнтованого управління дає змогу визначити об'єкти управління безпекою на підприємстві. А структуризація бізнес-процесів, факторів, ресурсів може стати основою для формування принципово нової концепції «економічної безпеки підприємства».

Список використаних джерел

1. Алексеенко В. Система защиты коммерческих объектов. Экономическая безопасность: Производство - Финансы -Банки / В. Алексеенко, Б. Сокольський / Под. ред. В. К. Сенчагова. - М.: ЗАО «Финстатинформ», 1992. - 195 с.

2. Белов В. Правовая охрана конфиденциальности коммерческой тайны / В. Белов, А. Полянский // Право и экономика. - 1993. - № 13-14. - С. 12-21; № 15-16. - С. 8-27.

3. Белокуров В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия / В.В. Белокуров [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http ://www. safety factor.ru

4. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М.А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. 2000. - №2. – С. 7-30.

5. Бондаренко О.М. Показники, критерії та методи оцінки економічної безпеки авіакомпаній / О.М. Бондаренко // Наукові праці ОНАЗ : періодичний наук. зб. з радіотехніки і теле-комунікацій електроніки та економіки в галузі зв'язку. - Одеса, 2003. – С. 59-64.

6. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк. - Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. - К., 2008. - 48 с

7. Економічна енциклопедія / За ред. Л.М. Воронович. - К.: Видавничий центр «Академія», 2000. - 1350 с.

8. Войнаренко М. Управління економічною безпекою підприємства на основі оцінки відхилень порогових показників / М. Войнаренко, О. Яременко // Економіст. - 2008., №12. – С. 60-63.

9. Гавриш В.А. Практическое пособие по защите коммерческой тайны / В.А. Гавриш. Сімферополь: Таврида, 1994. - 153 с.

10.Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р.М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. - 2004. - №7 (37). - С. 143-153.

11.Деружинский В.А. Основы коммерческой тайны: Практическое пособие для предпринимателя / В.А. Деружинский, В.В. Деружинский. - Минск: Высшая школа, 1994. - 214 с.

12.Дубецька С.П. Економічна безпека підприємства України / С.П. Дубецька // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України : зб. наук.-практ. конф. (Київ, 16-17 трав. 2001 р.). - К., 2003. - С. 146-172.

13.Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посібник / М.І. Камлик. - К: Атіка, 2005. - 432 с

14.Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес Информ. - 1999. - № 11-12. - С. 45-47.

15.Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы : учеб. пособие / Б. Коласс / Пер. с франц. под ред. проф. Я.В. Соколова. - М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. - 576 с.

16.Колосов А.В. Экономическая безопасность хозяйственных систем / Под общей ред. А.В. Колосова. - М.: Изд-во РАГС, 2001. - 446 с.

17.Ковалев Д. Экономическая безопасность / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. - 1998. - № 10. - С. 48-51.

18.Кракос Ю.Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю.Б. Кракос, Н.И. Серик// Економіка. Фінанси. Право. - 2006. - №12. - С. 7.

19.Лысенко Ю. Г. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю.Г. Лысенко // Вісник Технологічного університету Поділля. - 2004. - № 4.4.1. - Т. 1. - С. 177-180.

20.Минаев Г.А. Безопасность организации: учеб. пособие / Г.А. Минаев. - М.: Логос, 2008. - 368 с.

21.Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. - К: Вид-во КВЩ, 1999. - 464 с.

22.Олейников Е.А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. - М.: ЗАО «Бізнес-школа «Интел-Синтез», 1997. - 288 с.

23.Омелянович Л.О. Економічна безпека торговельного підприємства: монографія / Л.О. Омелянович, Г.Є. Долматова. - Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. - 195 с.

24.Ортинський В.Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко. - К: Правова єдність, 2009. - 544 с

25.Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія / Г.А. Пастернак-Таранушенко. - К: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. - 320 с

26.Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф. дис. ...канд. екон. наук: 08.06.01 / Н.О. Подлужна. - Донецьк, 2003. - 20 с

27.Пілова Д.П. Формування та оцінка економічної безпеки гірничо-збагачувальних підприємств : автореф. дис.... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» /Д.П. Пілова. - Кривий Ріг, 2007. - 20 с

28.Плєтникова І.Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.04 / І.Л. Плєтникова; Харківська державна академія залізничного транспорту. - Харків, 2001. - 19 с

29.Салли В.И. К созданию системы оценки состояния угольных шахт / В.И. Салли, С.В. Салли // Уголь Украины. - 2009. - №6. - С. 35-38.

30.Соколенко Т.М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки / Т.М. Соколенко // Сучасна наука XXI століття: 7-ма міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. - Київ, 2011.

31.Соловьев Э. Коммерческая тайна и ее защита / Э. Соловьев. - М. : ЗАО «Бизнес-школа», 1995. - 112 с.

32.Судакова О.І. Стратегія забезпечення належної економічної безпеки підприємства / О.І. Судакова, Д.В. Гречко, А.В. Шкурупій [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.eom/4._SVMN_2007/Economics/l 8818.doc.htm

33.Тимофеев Т.В. Экономическая безопасность и управление риском предприятий / Т.В. Тимофеев, Л.Г. Наумова [Элекронный ресурс]. - Режим доступа: http://btbcons.ru/articles/?art_id=6.

34.Шаваев А.Г. Криминологическая безопасность негосударственных объектов экономики / А.Г. Шаваев. - М.: Инфра-М, 1995. - 223 с.

35.Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. / В.В. Шлыков - СПб.: «Алетейя», 1999. - 138 с.

36.Щербина В.М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ / В.М. Щербина // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - №10. - С. 220-225.

37.Ярочкин В.И. Безопасность информационных систем / В.И. Ярочкин. - М.: Ось-89, 1996. - 197 с

38.Ярочкин В.И. Предприниматель и безопасность / В.И. Ярочкин. - М.: Ось-89, 1994. - 132 с.

39.Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.И. Ярочкин. - М.: Ось-89, 1997. -185 с.

References

1. Alekseenko, V., and Sokolskiy, B. Sistema zashchity kom-mercheskikh obektov. Ekonomicheskaia bezopasnost: Proizvodstvo -Finansy -Banki [The system of protection of commercial buildings. Economic security: Manufacturing - Finance - Banks]. Moscow: Finstatinform, 1992.

2. Belov, V., and Polianskiy, A. «Pravovaia okhrana konfiden-tsialnosti kommercheskoy tayny»[Legal protection of confidentiality of trade secrets]. Pravo i ekonomika, no. 13-14; 15-16 (1993): 12-21; 8-27.

3. Belokurov, V.V. «Struktura funktsionalnykh sostavliaiush-chikh ekonomicheskoy bezopasnosti predpriiatiia»[The structure of the functional components of economic security], http: /www/ safetyfactor. ru.

4. Bendikov, M.A. «Ekonomicheskaia bezopasnost promyshlen-nogo predpriiatiia v usloviiakh krizisnogo razvitiia»[The economic security of industrial enterprise in the conditions of crisis development]. Menedzhment vRossii iza rubezhom, no. 2 (2000): 17-30.

5. Bondarenko, O.M. «Pokaznyky, kryterii ta metody otsinky ekonomichnoi bezpeky aviakompanii» [Indicators, criteria and methods for assessing the economic security of airlines]. Naukovi pratsi ONAZ (2003): 59-64.

6. Vlasuk O.S. Teorija i praktyka ekonomichnoiu bezpekoiu v sistemi nauki pro ekonomi-ku [Theory and practice of economic security in the sciences of economics] / Kyiv, 2008.

7. Ekonomichna enciklopedija [economic Encyclopedia] / Kyiv, «Akademija», 2000. -1350 c.

8. Voinarenko, M., and Yaremenko, O «Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpryiemstva na osnovi otsinky vidkhylen porohovykh pokaznykiv» [Managing the economic security on the basis of assessment of deviations thresholds]. Ekonomist, no. 12 (2008): 60-63.

9. Gavrish, V.A. Prakticheskoe posobiye po zashchite kommercheskoy tayny [A Practical Guide for the protection of trade secrets]. Simferopol: Tavryda, 1994.

10.Datskiv, R. M. «Ekonomichna bezpeka u hlobalnomu vymiri» [Economic security in global dimension]. Aktualni problemy ekonomiky, no. 7 (37) (2004): 143-153.

11.Deruzhinskiy, V.A., and Deruzhinskiy, V.V. Osnovy kommercheskoy tayny: Prakticheskoe posobie dlia predprinimatelia [Fundamentals of trade secrets: A Practical Guide for the entrepreneur]. Minsk: Vysshaia shkola, 1994.

12.Dubetska, S. P»Ekonomichna bezpeka pidpryiemstva Ukra-iny»[Economic security of enterprise Ukraine]. Nederzhavna sys-tema bezpeky pidpryiemnytstva iak sub'iekt natsionalnoi bezpeky Wcra/'ny. Kyiv:, 2003.146-172.

13.Kamlyk, M.I. Ekonomichna bezpeka pidpryiemnytskoi diial-nosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt [The economic security of entre-preneurship. Economic and legal aspects]. Kyiv: Atika, 2005.

14.Kapustin, N. «Ekonomicheskaia bezopasnost otrasli i firmy»[Economic security industries and firms]. Biznes Inform, no. 11-12 (1999).

15.Kolass, B. Upravlenie fmansovoy deiatelnostiu predpriiatiia. Problemy, kontseptsii i metody [Financial management of the enterprise. Problems, concepts and methods]. Moscow: Finansy; YuNITI, 1997.

16.Kolosov, A.V. Ekonomicheskaia bezopasnost khoziaystven-nykh sistem [Economic security and economic systems]. Moscow: RAGS, 2001.

17.Kovalev, D., and Sukhorukova, T. «Ekonomicheskaia bezopasnost»[Economic security]. Ekonomika Ukrainy, no. 10 (1998): 48-51.

18.Krakos, Yu.B., and Serik, N.Y. «Podkhod к otsenke urovnia finansovoy sostavliaiushchey ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya» [Approach to the assessment of the financial component of economic security]. Ekonomika. Finansy. Pravo, no. 12 (2006): 7.

19.Lysenko, Yu.H. «Mekhanizmy upravleniya ekonomicheskoy bezopasnostyu» [Mechanisms of economic security management]. Visnyk Tekhnolohichnoho universytetu Podillia, vol. 1, no. 4.4.1 (2004): 177-180.

20.Minaev, G.A. Bezopasnost organizatsii [Safety of the organization]. Moscow: Logos, 2008.

21.Muntiian, V.I. Ekonomichna bezpeka Ukrainy [The economic security of Ukraine]. Kyiv: KVITs, 1999.

22.Oleinikov, E.A. Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (go-sudarstvo, region, predphyatiye, lichnost) [Foundations of Economic Security (state, region, company, person)]. Moscow: Biznes-shkola «Intel-Sintez», 1997.

23.Omelianovych, L.O., and Dolmatova, H.Ye. Ekonomichna bezpeka torhovelnoho pidpryiemstva [The economic security of commercial enterprise]. Donetsk: DonDUET, 2005.

24.Ortynskyi, V.L, Kernytskyi, I.S., and Zhyvko, Z.B. Ekonomichna bezpeka pidpryiemstv, orhanizatsii ta ustanov [Economic security companies, organizations and institutions]. Kyiv: Pravova iednist, 2009.

25.Pasternak-Taraushenko G.A. Ekonomichna bezpeka dergavi. Metodologija zabespechenja: monografija [The economic security of the state. Methodology software: a monograph] Kyiv, 2003. - 320 c.

26.Podluzhna, N.O. «Orhanizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpryiemstva» [Organization management of economic security]. Avtoref. dys. .. .kand. ekon. nauk: 08.06.01, 2003.

27.Pilova, D.P. Tormuvannia ta otsinka ekonomichnoi bezpeky hirnycho-zbahachuvalnykh pidpryiemstv» [Formulation and evaluation of the economic security of mining and processing enterprises]. Avtoref. dys. .. .kand. ekon. nauk: 08.00.04,2007.

28.Plietnykova, I.L. «Vyznachennia rivnia i zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky zaliznytsi» [Determining the level and ensuring economic security of the railway]. Avtoref. dys. .. .kand. ekon. nauk: 08.07.04,2001.

29.Salli, V.I., and Salli, S.V. «K sozdaniiu sistemy otsenki sos-toianiia ugolnykh shakht»[By creating a system of assessment of the coal mines]. UgolUkrainy, no. 6 (2009): 35-38.

30.Sokolenko, T.M. «Ekonomichna bezpeka pidpryiemstva v umovakh tranzytyvnoi ekonomiky» [Economic security enterprise in a transitive economy]. Suchasna naukaXXI-stolittia. Kyiv, 2011.

31.Sudakova, Ol., Hrechko, D.V., and Shkurupii, A.V. Stratehiia zabezpechennia nalezhnoi ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstva [Strategy proper economic security]. http://www.rusnauka.eom/4._SVMN_2007/ Economics/l 8818.doc.htm.

32.Timofeev, T.V., and Naumova, LG. «Ekonomicheskaia bezopasnost i upravlenie riskom predpriiatiy» [Economic security and enterprise risk management], http://btbcons.ru/ articles/?art_id=6.

33.Shavaev, A.G. Kriminologicheskaia bezopasnost negosudarstvennykh obektov ekonomiki [Criminological safety of non-state economic facilities]. Moscow: Infra-M, 1995.

34.Shlykov, V.V. «Ekonomicheskaia bezopasnost predpriiatiia» [Economic security of the enterprise]. EKO, no. 11 (2002): 94-99.

35.Shcherbyna, V. M. «Informatsiine zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstv ta ustanov» [Information support economic security of enterprises and institutions]. Aktualni problemy ekonomiky, no. 10 (2008): 220-225.

36. Yarochkin, V.I. Bezopasnost informatsionnykh sistem [Security of information systems]. Moscow: Os-89,1996.
37. Yarochkin, V.I. Predprinimatel i bezopasnost [Entrepreneur and safety]. Moscow: Os-89,1994.
38. Yarochkin, V.I. Sistema bezopasnosti firmy [The security system of the company]. Moscow: Os-89,1997.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Лубенець І.О., ст. викладач
Запорізький національний університет
69600, Україна, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66,
e-mail: lubenec@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Лубенец И.А., старший преподаватель
Запорожский национальный университет
69600, Украина, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66
e-mail: lubenec@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Lubenets I.O., senior lecturer
Zaporizhya National University
69600, Ukraine, Zaporizhya, Zhukovsky str., 66
e-mail: lubenec@ukr.net

УДК 330.341 : 504.06

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМНО-УПРАВЛІНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Яциковський Б.І.

Предметом роботи є аналіз основних категорій і понять, які формують теоретичну основу вивчення еколого-економічного розвитку.

Метою роботи є теоретико-методологічне обґрунтування понятійно-термінологічної основи дослідження еколого-економічного розвитку з акцентом на системний та управлінський підходи до його розгляду.

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі аналізу наукових джерел, теоретико-методологічного обгрунтування принципів взаємодії людини і природи, причому зі зростаючим акцентом на вплив техногенного суспільства.

Результати роботи. Систематизовано основні категорії і поняття, які формують теоретичну основу вивчення еколого-економічного розвитку та розподілено їх відповідні групи: діалектичну, системну та інституційну. Подано авторське визначення еколого-економічного розвитку та зазначено, що еколого-економічний розвиток слід розглядати як певну філософію поступу території (держави, країни, регіону, окремого поселення) з орієнтацією на балансування екологічних та економічних процесів, у результаті чого спостерігаються прогресивні тенденції щодо рівня добробуту суспільства, де вагомим критерієм виступає якість довкілля. Виходячи з практичної необхідності розроблення методичних підходів дослідження еколого-економічного розвитку, розкрито сутність і складові еколого-економічного аналізу.. Обґрунтовано значимість системно-управлінського підходу в дослідженні еколого-економічного розвитку та розглянуто науковий дискурс поняття еколого-економічної системи, її гомологічність з еколого-економічним управлінням. Виділено основні ознаки еколого-економічної системи, серед яких просторова обмеженість, емерджентність, змінність, цілісність і відносна відособленість, здійснення матеріальних, фінансових та енергетичних потоків. Зазначено, що еколого-економічне управління має бути орієнтованим на забезпечення ефективності еколого-економічних систем, яка спричиняється ознакою емерджентості. Вказано на різноцільову охопленість еколого-економічним управлінням системного впливу, що відображає сукупність різних заходів: від нівелювання негативних наслідків узгодження екологічних й економічних процесів до формування екологічної культури населення як важливої передумови з достатнім превентивним ефектом. Обґрунтовано актуальність галузевого підходу дослідження еколого-економічних систем та управління ними, адже для різних видів економічної діяльності характерні специфічні залежності від природного середовища та характер використання його ресурсів і умов. Звернено увагу на необхідність збереження первинної важливості екологічних процесів як основи забезпечення економічного розвитку.

Висновки. Без наявності природних ресурсів та безпечного природного середовища, забезпечення позитивної динаміки господарського поступу буде неможливим, навіть за умов впровадження нових

© **Яциковський Б.І., 2016**

технологій. Тому для кожного суспільства питання вироблення моделі економічного розвитку, базованої на екологічних інноваціях, залишається стратегічним пріоритетом.

Ключові слова: *еколого-економічний розвиток, еколого-економічна система, еколого-економічне управління, екологічні процеси, економічні процеси.*

СУЩНОСТЬ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В СИСТЕМНО-УПРАВЛЕНЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ

Яциковский Б.И.

Предметом работы является анализ основных категорий и понятий, которые формируют теоретическую основу изучения эколого-экономического развития.

Целью работы является теоретико-методологическое обоснование понятийно-терминологической основы исследования эколого-экономического развития с акцентом на системный и управленческий подходы к его рассмотрению.

Методология проведения работы. Работа выполнена на основе анализа научных источников, теоретико-методологического обоснования принципов взаимодействия человека и природы, причем с растущим акцентом на влияние техногенного общества.

Результаты работы. Систематизированы основные категории и понятия, которые формируют теоретическую основу изучения эколого-экономического развития и выделены соответствующие группы: диалектическая, системная и институциональная. Представлено авторское определение эколого-экономического развития и указано, что эколого-экономическое развитие следует рассматривать как некую философию развития территории (страны, страны, региона, отдельного поселения) с ориентацией на балансирование экологических и экономических процессов, в результате чего наблюдаются прогрессивные тенденции уровня благосостояния общества, где весомым критерием выступает качество окружающей среды. Исходя из практической необходимости разработки методических подходов исследования эколого-экономического развития, раскрыты сущность и составляющие эколого-экономического анализа .. Обоснована значимость системно-управленческого подхода в исследовании эколого-экономического развития и рассмотрены научный дискурс понятие эколого-экономической системы, ее гомологичность с эколого-экономическим управлением. Выделены основные признаки эколого-экономической системы, среди которых пространственная ограниченность, эмерджентность, изменчивость, целостность и относительная обособленность, осуществления материальных, финансовых и энергетических потоков. Отмечено, что эколого-экономическое управление должно быть ориентированным на обеспечение эффективности эколого-экономических систем, которая вызывается признаком емерджентости. Указано на разноцелевую влиятельность, системное воздействие эколого-экономического управления,на отражение им совокупности различных мероприятий: от нивелирования негативных последствий согласования экологических и экономических процессов к формированию экологической культуры населения как важной предпосылки с достаточным превентивным эффектом. Обоснована актуальность отраслевого подхода исследования эколого-экономических систем и управления ими, ведь для разных видов экономической деятельности характерны специфические зависимости от природной среды и характер использования его ресурсов и условий. Обращено внимание на необходимость сохранения первичной важности экологических процессов как основы обеспечения экономического развития.

Выводы. Без наличия природных ресурсов и безопасности среды, обеспечение положительной динамики хозяйственного развития будет невозможным, даже в условиях внедрения новых технологий. Поэтому для каждого общества вопросы выработки модели экономического развития, основанной на экологических инновациях, остается стратегическим приоритетом.

Ключевые слова: *эколого-экономическое развитие, эколого-экономическая система, эколого-экономическое управление, экологические процессы, экономические процессы.*

CONTENT OF ECO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN SYSTEM AND MANAGEMENT CONTEXT

Yatsykovskyy B.

The main subject of work is an analysis of main categories and terms that form the theoretic basis of eco-economic development study.

The purpose of the work is a theoretic and methodologic ground of conceptual and terminological basis of eco-economic development study with the focus on system and management approaches.

The methodology of work. The work was made on the basis of analysis of scientific sources, theoretic and methodologic ground of principles of relations of human and nature along with the increasing focus on the influence of technogenic society.

The results of work. The work systematizes basic categories and concepts that form the theoretical basis for the eco-economic development study and breaks them down on the corresponding groups: dialectical, system and institutional. It also provides the author's definition of eco-economic development and notes that the eco-economic development should be studied as a philosophy of territory progress (state, country, region, individual settlements)

with the focus on compensation of ecologic and economic processes, resulting in the progressive trends observed in the level of welfare of society where a significant criterion is the quality of environment. On the basis of practical need of developing methodological approaches to eco-economic development study, there was discovered the content and elements of eco-economic analysis. The work proves the importance of system-management approach in the study of eco-economic development and considers the scientific discourse of the concept of eco-economic system, its homogenity with eco-economic management. It indicates the main features of eco-economic systems, including space limitations, emergence, variability, integrity and relative isolation, implementation of material, financial and energy flows. It was indicated that eco-economic management should be focused on ensuring the effectiveness of eco-economic systems, which is caused by the feature of emergence. The work points various purposes of the scope of eco-economic management of system influence that displays a set of different actions: from the levelling of negative consequences of harmonization of eco-economic processes to the the formation of ecological culture of the population as an important precondition with sufficient preventive effect. There was justified the actuality of sectoral approach to the eco-economic systems study and their management, as different economic activities are characterized by specific characteristic of the environment and the use of its resources and conditions. Let's pay attention to the necessity of preservation of primary importance of ecologic processes as the basis of securing the economic development.

Conclusions. The upward trend of economic advance is impossible, even subject to new technologies, without the presence of natural resources and safe natural environment. Consequently, the problem of design of economic development model on the basis of ecological innovations is a strategic thrust for every society.

Keywords: *ecological and economic development, ecological and economic system, ecological and economic management, ecological processes, economic processes.*

Постановка проблеми. Міждисциплінарний еколого-економічний дискурс постійно розвивається в ході усвідомлення людством необхідності балансування даних процесів. Економічний розвиток з інституціоналізацією в ринкових умовах диктує свої вимоги, без відповідності яким неможливо забезпечувати подальшу його динаміку. Водночас екологічні зміни з різномасштабними проявами змушують суспільство вкотре замислюватись над наслідками їх порушення з неможливістю повернення до первісного стану.

Для вітчизняних реалій питання взаємодії економічних та екологічних процесів теж є дуже актуальним, тим більше деформований економічний розвиток нашої держави наразі ставить довкілля в статус придатку, спосіб підтримки динаміки хоча б на якомусь рівні. Цитуючи знаних фахівців у царині екологічного вчення, сучасну екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду внаслідок ігнорування законів розвитку і відтворення природноресурсної системи держави [1, с. 74]. За таких умов вітчизняна наука зобов'язана формувати новий погляд на балансування економічних та екологічних процесів з діалектичною вимірністю і щоб при цьому забезпечувались базові вигоди для суспільства. Отож, теоретико-методологічне обґрунтування сутності еколого-економічного розвитку, який розкриває дану проблематику, є актуальним напрямом сучасних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна наука, опираючись на напрацювання зарубіжних вчених, рясніє категоріями і поняттями, які по-різному розкривають характер взаємодії та взаємозалежності економічних й екологічних процесів. До фундаторів наукових напрямів сталого розвитку економіки, економіки природокористування, зеленої економіки варто віднести таких науковців, як Б. Буркинський, І. Вахович, І. Власенко, М. Гнатишин, Л. Гринів, Д. Зеркалов, В. Кравців, І. Синякевич [7], В. Степаненко, Т. Туниця, М. Хвесик [1], Є. Хлобистов та ін. Популярним залишається системний підхід до вивчення еколого-економічного розвитку, представлений в українській науці такими іменами, як М. Буряк [11], Т. Глубіцька, І. Дегтярьова [12], О. Кузьменко [13], І. Любезна [11], Р. Розум [11] та ін. З огляду на погіршення екологічної ситуації з одночасними економічними стагнаційними процесами, дуже актуальними залишаються напрацювання управлінського характеру, які належать авторству таких науковців, як В. Бередіхтіна, В. Загорський, О. Заржицький [14], Н. Малиш, С. Линник, Т. Перга, В. Шевчук та ін.

За наявності значної кількості публікацій недостатньо уваги приділяється науковим обґрунтуванням пріоритетів забезпечення еколого-економічного розвитку з погляду балансування екологічних й економічних процесів, у результаті чого підтримується позитивна динаміка розвитку країни та її регіонів. Така динаміка проявляється в оптимальному використанні природного чинника в економічних (виробничих) процесах з одночасною мотивацією ощадності, інноватизації виробництва, пошуку альтернатив природним ресурсам. Це дуже складне питання, яке охоплює різні напрями економіки й екології, відтак вимагає комплексного підходу. Теоретичною основою цьому має бути добре розроблена і систематизована понятійно-термінологічна база. Тому дане дослідження орієнтоване на систематизацію різних категорій і понять, які входять у коло досліджень еколого-економічного розвитку. При цьому основна увага буде приділена дефініціям системного та управлінського характеру.

Постановка завдання. *Метою* статті є теоретико-методологічне обґрунтування понятійно-термінологічної основи дослідження еколого-економічного розвитку з акцентом на системний та управлінський підходи до його розгляду.

Цілями статті поставлені: комплексне представлення основних категорій і понять, які формують теоретичну основу вивчення еколого-економічного розвитку; огляд дефініцій найбільш актуальних для вітчизняних умов категорій і понять у контексті вивчення еколого-економічного розвитку, які потребують

більшої уваги науковців, належного теоретико-методологічного супроводу та практичних оцінок; обґрунтування значимості системно-управлінського підходу в дослідженні еколого-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреба вдосконалення понятійно-термінологічної основи дослідження еколого-економічного розвитку обумовлюється виникненням нових галузей знань, які претендують на загальні, універсальні основи світорозуміння; серед цих галузей – еніологія (Г. Швебс), екогомологія (С. Злупко), гіперекономіка чи новітня теоретична економіка (Б. Прикін), економічна психологія (С. Долгов); в усіх названих галузях знань простежуються подібні риси нової парадигми – гармонія між людиною та довкіллям (природним, техногенним і соціальним), визнання в структурі об'єктів, процесів, явищ наявності щільної та тонкої матерії як таких, що взаємопроникають і взаємодоповнюють одна одну [2, с. 18].

Отож, в основі нової наукової парадигми лежить теоретико-методологічне обгрунтування принципів взаємодії людини і природи, причому зі зростаючим акцентом на вплив техногенного суспільства. В умовах стрімкого його розвитку формуються підвалини для становлення *техногенної цивілізації*, серед ознак якої, поряд зі свободою індивідуальної діяльності, визначальної відносної незалежності по відношенню до соціальних груп, вирізняється також прагнення перетворення природи в своїх інтересах [3, с. 23]. Якими мають бути ці інтереси – основоположне завдання для науковців і фахівців еколого-економічного напрямку.

Формування понятійно-термінологічної основи дослідження еколого-економічного розвитку допускає включення величезної кількості різних категорій і понять, які різняться між собою за змістом та сферами використання. У таблиці наведемо деякі з них, які є основоположними та від яких формуються інші дефініції дослідження еколого-економічного розвитку.

Таблиця. Понятійно-термінологічна основа дослідження еколого-економічного розвитку

№ з/п	Домінуючий підхід	Перелік основних категорій і понять
1	Діалектичний	Природокористування, екологічна ситуація, екологічна стійкість Екологізація виробництва, екологізація освіти, екологізація суспільного розвитку Нерентабельне зростання, сталий розвиток, еколого-економічний розвиток Техногенне суспільство, техногенна цивілізація, ноосфера
2	Системний	Природне і антропогенне навантаження, техноекологія, екологічна місткість, енергомісткість, якість довкілля Еколого-економічне балансування, економічний механізм природокористування Екологічна мережа, екосистема, еколого-економічна система, соціо-еколого-економічна система Екопоселення, стале місто
3	Інституційний	*Управлінські*: екологічна політика, політика сталого розвитку, екоменеджмент, еколого-економічне управління, еколого-економічні інструменти, екологічне оподаткування, екологічна санація, еколого-економічний аналіз, природоохоронне законодавство, екологічні права, екологічна інформація *Економічні*: ресурсомісткість, енергетично-сировинна спеціалізація, економіка природокористування, економіка сталого розвитку, зелена економіка, екологічна економіка, біоекономіка, екологічне підприємництво, еколого-економічні відносини, ринок природних ресурсів, екологічний ринок, природоохоронна діяльність, екологічні інновації й технології *Результуючі*: еколого-економічна ефективність, екологічний ризик, екологічна безпека, екологічна криза, екологічна катастрофа *Інституціоналізовані*: еколого-економічний потенціал, екологічна свідомість, екологічна культура, екотероризм, екологічна культура і відповідальність

** Розроблено автором*

Для цілісного бачення їх розподілено на три групи. Діалектична група акцентує на змінності, розвитку або ж важливості в спричиненні таких процесів. Системна група вказує на детермінованість системоформування з виникненням різних взаємозв'язків і взаємозалежностей. Певні поняття і категорії, віднесені сюди, можуть, на перший погляд, видаватись «несистемними» за змістом, однак їх розгляд у даному фокусі є важливим у ході комплексного розуміння передумов і детермінацій соціально-економічного розвитку як поступального і довготривалого процесу. Інституційна група є найбільш складною та охоплює дуже велику кількість категорій і понять, через що її розподілено на чотири умовні підгрупи – управлінську, економічну, результуючу та інституціоналізовану. Остання підкреслює трансформацію інституційної сутності явища чи процесу в інституціональну – з ознаками вкорінення у свідомості суспільства при належному правовому супроводі.

Центровим поняттям предмету дослідження безумовно є *еколого-економічний розвиток*, який нами віднесено у діалектичну групу. Його пропонується розглядати як певну філософію поступу території (держави, країни, регіону, окремого поселення) з орієнтацією на балансування екологічних та економічних процесів, у результаті чого спостерігаються прогресивні тенденції щодо рівня добробуту суспільства, де вагомим критерієм виступає якість довкілля. Змістовне відображення сутності еколого-економічного розвитку представлене на рис. 1.

Співставлення екологічних та економічних процесів потребує конкретизації індикаторів й утвердження відповідних методик, що залишається актуальним напрямом наукових досліджень. З огляду на це особливо цінними нині є розробки практично придатних методик *еколого-економічного аналізу*. За практичною сутністю вони охоплюють такі складові, як екологічна експертиза, екологічна діагностика, екологічний ситуаційний аналіз, екологічний маркетинговий аналіз, екологічний аудит та екологічній контролінг [6, с. 116]. Актуальними є методичні розробки та їх практичні апробації з розрахунку *екологічної місткості* (ємкості) територій, що відображає сукупний обсяг споживання природних ресурсів, який природна система здатна витримати без деградації та яка залежить від загальної чисельності населення, кількості технологій і способу життя [1, с. 75].

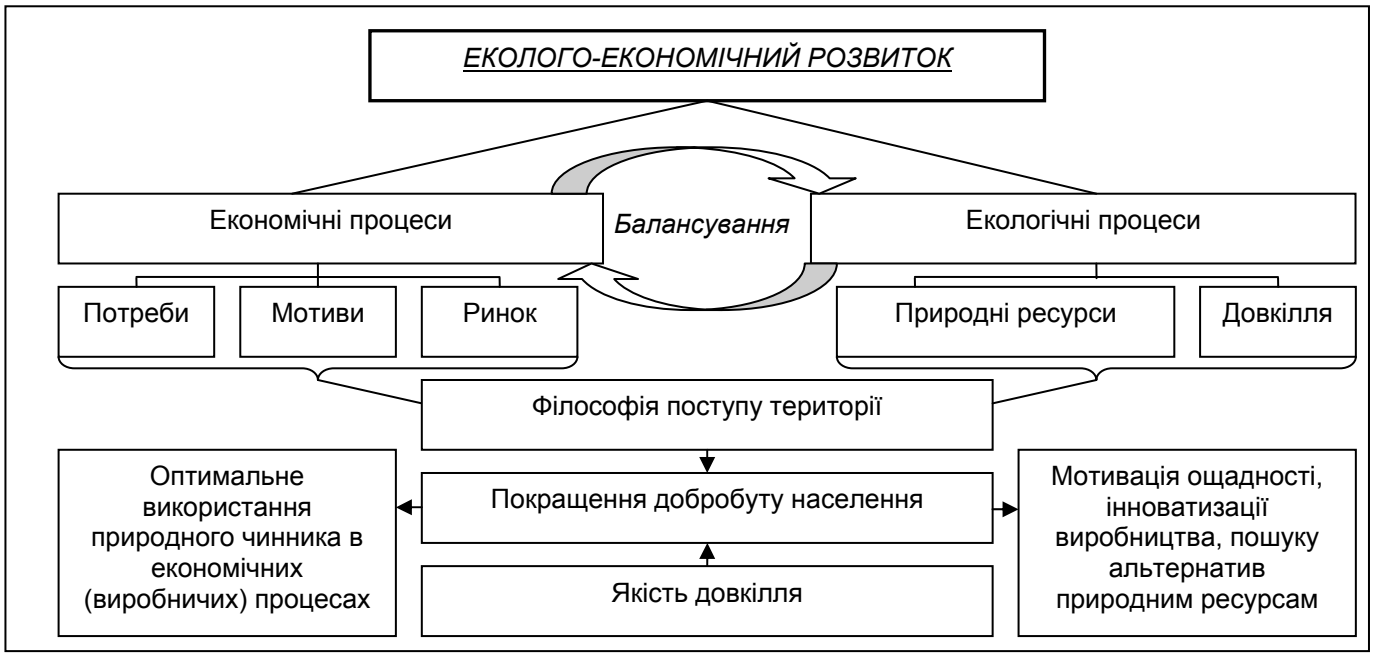

Рисунок 1. Сутність еколого-економічного розвитку*
** Розроблено автором*

У ході теоретико-методичних удосконалень вивчення еколого-економічного розвитку, вченими пропонуються різні розрахункові моделі. Серед них – А. Кокіна, в якій обґрунтовується обмеженість темпів економічного розвитку на рівні 0,5% та їх залежність від темпів відтворення природних ресурсів і якості довкілля [4; 5, с. 38]:

$$ТЕР=(ТВПР+ТВЯС)\cdot АПП \quad (1),$$

де ТЕР – темпи економічного росту; ТВПР – темпи відтворення природних ресурсів; ТВЯС – темпи відтворення якості середовища; АПП – асиміляційний потенціал природи, величина якого завжди менша 1 (у природних, непорушених умовах АПП=1).

Інша популярна модель економічного росту – Р. Солоу, яка відображає пряму залежність між зростанням сукупної ефективності використання виробничих факторів та обсягами виробництва при незмінності величини витрат факторів [5, с. 39]:

$$Y=AF\cdot(KKL, N) \quad (2),$$

де Z – величина зростання фактора при інтенсивному виробництві; K – капітал, L – праця, N – земля (природні ресурси); A – сукупна продуктивність факторів; F – кількісна залежність.

Наведені дві моделі підтверджують різноманітність ідей з оптимізації використання природних ресурсів та умов у економічних цілях.

Серед інших актуальних категорій і понять діалектичної групи – *екологізація суспільного розвитку*. Погоджуємось з І. Синякевич, що її слід розглядати як процес трансформації споживацької природоруйнуючої ментальності земної спільноти в природоощадну, а економічних інструментів – в інструменти екологічної політики; при цьому важливо розуміти, що екологізація суспільного розвитку – це не комплекс природоощадних заходів, спрямованих на оздоровлення довкілля, а процес створення таких інструментів політики (насамперед, економічної), які не дозволятимуть екологічній сфері деградувати і стимулюватимуть оздоровлення навколишнього природного середовища [7, с. 17].

Без поступального процесу екологізації (економіки, освіти, суспільного розвитку) неможливо забезпечити еколого-економічного розвитку як базису поступу країни на еколого-інноваційній основі. Екологізація є важливою передумовою протидії *екологічним кризам*, що відображають стан взаємовідносин між суспільством і природою з невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин екологічним можливостям біосфери, а також зі значними структурними змінами у навколишньому природному середовищі [1, с. 75].

Розуміючи комплексність і багатогранність предмету вивчення еколого-економічного розвитку, особливу увагу зосередимо на *системному зрізі* дослідження. Системний підхід дозволяє цілісно розуміти усталені взаємозалежності і взаємовідносини, що науково обґрунтовує конкретні важелі впливу з метою приведення системи до стану рівноваги. У нашому контексті це можна замінити поняттям *територіального оптимуму*, який відображає сукупність найсприятливіших природних і соціально-економічних умов у певному регіоні, яка (сукупність) за належної організації дозволила б найбільш ефективно використовувати ресурси та інфраструктуру з метою досягнення найкращих соціально-економічних результатів [8, с. 63].

Серед системних понять центровими є такі, як екологічна мережа, екосистема, еколого-економічна система, соціо-еколого-економічна система (див. табл. 1). За своєю сутністю вони є ієрархічними, тобто попередня одиниця у сукупності формує наступну. Розглянемо основні підходи до визначення сутності *еколого-економічної системи*, адже в динаміці вона відображає процеси еколого-економічного розвитку. З огляду різних літературних джерел можна узагальнити наступний розгляд таких систем:

- просторово-функціональний аспект – еколого-економічна система як обмежене певною територією взаємозалежне функціонування екологічної й економічної систем, що утворюють цілісну систему з емерджентними властивостями, елементи якої зв'язані матеріально-фінансово-енергетичними потоками [9, с. 84];
- ресурсний аспект – еколого-економічна система як утворення, що забезпечує використання природних ресурсів, праці, капіталу в економічних процесах [10, с. 46];
- діяльнісний аспект – еколого-економічна система як екологоконструктивна діяльність суб'єктів господарювання, що забезпечує спрямованість і рівень соціально-економічного розвитку суспільства та сприяє якості внутрішніх еволюційних перетворень у процесі безперервних змін в еколого-економічній рівновазі [11, с. 34];
- відтворювальний аспект – еколого-економічна система як сукупність компонентів природного середовища й антропогенних факторів, що забезпечує відтворення природних факторів та умов життєдіяльності людини, виробництво продукції й утилізацію відходів [12];
- структурно-динамічний аспект – еколого-економічна система як змінність ресурсної цінності з екстраполяцією основних показників економічного зростання й структурних екологічних зрушень [13, с. 220].

На наше переконання, дуже актуальним залишається розгляд еколого-економічної системи в *управлінському аспекті*. Основна перевага системного підходу – в розумінні цілісності взаємозв'язків, взаємозалежностей та можливостей ними управляти, щоб досягнути цільового стану; в нашому випадку – територіального оптимуму. Отож, еколого-економічна система – це просторово виявлена сукупність взаємозалежностей і взаємодій екологічних та економічних процесів, яка в ефективному стані орієнтована на досягнення територіального оптимуму. Ефективність еколого-економічної системи апріорі визначає її *емерджентність*, тобто результуюче відображення взаємодії екологічної й економічної підсистем таким чином, що був би неможливим за умов ізольованого їх функціонування. На противагу ефективності, більш поширеною на практиці є деформованість системи, яка супроводжується, як правило, суб'єктивним використанням природного середовища, що дозволяє задовольняти матеріальні потреби окремої когорти осіб.

Управлінський аспект вивчення еколого-економічної системи передбачає виділення поняття *еколого-економічного управління*. Гомологічність цих понять є дуже високою, що підтверджує рис. 2.

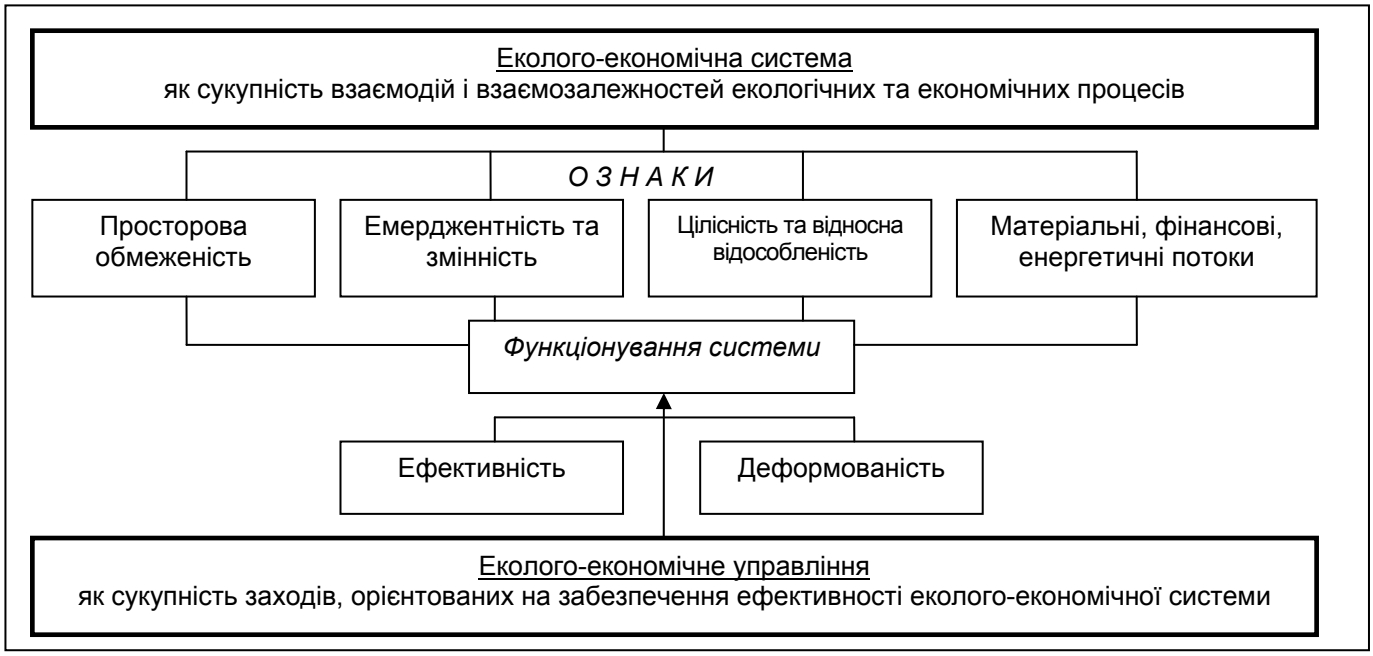

Рисунок 2. Гомологічність понять еколого-економічного розвитку та еколого-економічного управління*
** Розроблено автором*

Еколого-економічне управління охоплює сукупність заходів, які диференціюються від нівелювання негативних наслідків узгодження екологічних й економічних процесів до формування екологічної культури населення як важливої передумови з достатнім превентивним ефектом. Погоджуємось з О. Заржицьким, що політика в екологічній сфері нині має орієнтуватись на збалансування запитів людини, можливостей природи та технологій виробництва шляхом планомірного формування навколишнього середовища; у зв'язку з цим управлінські впливи мають орієнтуватись на узгодження соціальних, екологічних, економічних завдань суспільства як основи вирішення проблеми глобальної екологічної кризи; для України ж основною ціллю має бути покращення якості життя за умови оптимального використання та відтворення природних ресурсів [14, с. 9].

Системний підхід у вивченні процесів еколого-економічного розвитку має низку переваг. Він дозволяє виділяти *галузеві еколого-економічні системи* з можливістю виявлення специфічних проблем використання природного середовища в різних видах економічної діяльності – землі, ґрунтів, води, атмосфери, кліматичних умов, лісу, рослинного світу в сільському й лісовому господарстві, деревооброблювальній промисловості; надр, землі, ландшафтів у добувній промисловості; атмосфери, води в енергетиці; води, атмосфери в хімічній промисловості; рослинного і тваринного світу, води в харчовій промисловості; атмосфери, води і землі у транспортній сфері і т.д. Для різних видів економічної діяльності характерний різний ступінь використання природного середовища. Відтак кожен з них має свою специфіку еколого-економічного управління, що актуалізує галузевий зріз досліджень.

Висновки з проведеного дослідження. З проведеного дослідження можна прийти до висновку, що еколого-економічний розвиток, еколого-економічні системи та еколого-економічне управління залишаються найбільш актуальними науковими напрямами у даній галузі знань. У будь-якому разі, при різних підходах теоретико-методологічних, методико-аналітичних обґрунтувань щодо пріоритетів забезпечення еколого-економічного розвитку важливо зберігати домінування екологічних процесів. Це доводить концепція економічного потенціалу, виділяючи природно-ресурсний, природно-кліматичний й екологічний потенціал як одну з компонент його формування. Без наявності природних ресурсів й екологічно безпечного природного середовища забезпечення позитивної динаміки економічного розвитку буде неможливим, навіть за умов впровадження нових технологій. Тому для кожного суспільства питання вироблення моделі економічного розвитку, базованої на екологічних інноваціях, залишається стратегічним пріоритетом, що буде предметом наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Хвесик М.А. Екологічна криза в Україні : соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання / М.А. Хвесик, А.В. Степаненко // Економіка України. – 2014. – №1. – С. 74-86.

2. Шевчук А.В. Університети третього тисячоліття як опорні центри глобального науково-освітнього простору / А.В. Шевчук, Л.Т. Шевчук // Інноваційна економіка. – 2014. – № 4. – С. 16-21.

3. Онопрієнко В.І. Техногенне суспільство та техногенна цивілізація : ознаки, еволюція, ризики, стратегія контролю / В.І. Онопрієнко, М.В. Онопрієнко // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2014. – № 2. – С. 22-26.

4. Кокин А.В. Закон сбалансированного природопользования [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.avkokin.ru/documents/176

5. Рощина Ю.В. Еколого-економічний розвиток аграрного сектору України / Ю.В. Рощина // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. – 2013. – № 5. – С. 37-43.

6. Хвостіна І.М. Концептуальні аспекти еколого-економічного аналізу / І.М. Хвостіна, Г.О. Зелінська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5, Т. 2 «Економічні науки». – С. 115-119.

7. Синякевич І.М. Екологізація суспільного розвитку як інструмент подолання екологічних загроз / І.М. Синякевич // Регіональна економіка. – 2011. – № 4. – С. 14-20.

8. Шевченко Г.М. Принципи побудови організаційно-економічного механізму формування та використання природно-рекреаційного потенціалу території / Г.М. Шевченко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2007. – № 1. – С. 60-66.

9. Каленська О.О. Еколого-економічна система регіону : визначення, структура, взаємодії / О.О. Каленська // Вісник СумДУ. – Серія «Економіка». – 2010. – № 1. – С.83-84.

10. Кислый В.Н. К вопросу о сущности понятия «эколого-экономический ущерб» / В.Н. Кислый // Вісник СумДУ. – Серія «Економіка». – 2007. – № 1. – Т. 2. – С. 43-50.

11. Розум Р.І. Еколого-економічні системи : основні аспекти / Р.І. Розум, М.В. Буряк, І.В. Любезна // Науковий огляд // Науковий журнал. – Київ. 2015. – № 6 (16). – С. 33-49.

12. Дегтярьова І.Б. Наукові основи підвищення ефективності еколого-економічних систем з урахуванням синергетичних ефектів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / І.Б. Дегтярьова. – Суми, 2009. – 21 с.

13. Кузьменко О.К. Еколого-економічна система : поняття та структура / О.К. Кузьменко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 217-221.

14. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти) [Текст] : моногр. / О.С. Заржицький. – Д. : Національний гірничий університет, 2012. – 200 с.

References

1. Khvesyk M.A., Stepanenko A.V. Ekolohichna kryza v Ukrayini : sotsial'no-ekonomichni naslidky ta shlyakhy yikh podolannya // Ekonomika Ukrayiny. – 2014. – № 1. – S. 74-86.

2. Shevchuk A.V., Shevchuk L.T. Universytety tret'oho tysyacholittya yak oporni tsentry hlobal'noho naukovo-osvitn'oho prostoru // Innovatsiyna ekonomika. – 2014. – №4. – S. 16-21.

3. Onopriyenko V.I., Onopriyenko M.V. Tekhnohenne suspil'stvo ta tekhnohenna tsyvilizatsiya : oznaky, evolyutsiya, ryzyky, stratehiya kontrolyu // Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Ser. : Filosofiya. Kul'turolohiya. – 2014. – № 2. – S. 22-26.

4. Kokyn A.V. Zakon sbalansyrovannoho pryrodopol'zovanyya : http://www.avkokin.ru/documents/176

5. Roshchyna Yu.V. Ekoloho-ekonomichnyy rozvytok ahrarnoho sektoru Ukrayiny // Ekonomika APK : mizhnarodnyy naukovo-vyrobnychyy zhurnal. – 2013. – № 5. – S. 37-43.

6. Khvostina I.M., Zelins'ka H.O. Kontseptual'ni aspekty ekoloho-ekonomichnoho analizu // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. – 2014. – №5, T.2 «Ekonomichni nauky». – S. 115-119.

7. Synyakevych I.M. Ekolohizatsiya suspil'noho rozvytku yak instrument podolannya ekolohichnykh zahroz // Rehional'na ekonomika. – 2011. – № 4. – S. 14-20.

8. Shevchenko H.M. Pryntsypy pobudovy orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu formuvannya ta vykorystannya pryrodno-rekreatsiynoho potentsialu terytoriyi // Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika. – 2007. – № 1. – S. 60-66.

9. Kalens'ka O.O. Ekoloho-ekonomichna systema rehionu : vyznachennya, struktura, vzayemodiyi // Visnyk SumDU. – Seriya «Ekonomika». – 2010. – № 1. – S. 83-84.

10. Kyslyy V.N. K voprosu o sushchnosty ponyatyya «эkoloho-эkonomycheskyy ushcherb» // Visnyk SumDU. – Seriya «Ekonomika». – 2007. – № 1. – T. 2. – S. 43-50.

11. Rozum R.I., Buryak M.V., Lyubezna I.V. Ekoloho-ekonomichni systemy : osnovni aspekty // Naukovyy ohlyad // Naukovyy zhurnal. – Kyyiv. 2015. – № 6 (16). – S. 33-49.

12. Dehtyar'ova I.B. Naukovi osnovy pidvyshchennya efektyvnosti ekoloho-ekonomichnykh system z urakhuvannyam synerhetychnykh efektiv : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekonom. nauk : spets. 08.00.06 Ekonomika pryrodokorystuvannya ta okhorony navkolyshn'oho seredovyshcha. – Sumy, 2009. – 21 s.

13. Kuz'menko O.K. Ekoloho-ekonomichna systema : ponyattya ta struktura // Visnyk Poltavs'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi. – 2012. – № 2. – S. 217-221.

14. Zarzhyts'kyy O.S. Aktual'ni problemy pravovoho zabezpechennya ekolohichnoyi polityky Ukrayiny (teoretychni aspekty) : monohr. – D. : Natsional'nyy hirnychyy universytet, 2012. – 200 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Яциковський Богдан Ігорович, заступник голови Державної комісії України по запасах корисних копалин з економічного розвитку та міжнародної діяльності,

вул. Кутузова 18/7, оф. 816, Київ, 01133, Україна

e-mail: karpaty_2004@i.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Яциковський Богдан Игоревич, заместитель председателя Государственной комиссии Украины по запасам полезных ископаемых по экономическому развитию и международной деятельности,

ул. Кутузова 18/7, оф. 816, Киев, 01133, Украина

e-mail: karpaty_2004@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Yatsykovskyy Bogdan, Deputy Chairman State Commission of Ukraine on Mineral resources for economic development and international activities

st. Kutuzova 18/7, of. 816, Kyiv, 01133, Ukraine

e-mail: karpaty_2004@i.ua

Рецензент: Голубка Степан Михайлович, професор кафедри фінансів і кредиту ДВНЗ «Університет банківської справи», д.е.н., доц.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.02

ПРІОРИТЕТНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

Адаменко І.П.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання системи формування місцевих бюджетів як інструменту соціально-економічного розвитку територій.*

Метою дослідження *є розкриття та обґрунтування пріоритетних шляхів удосконалення системи формування місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. У статті розкрито е*кономічну сутність місцевих бюджетів як інструменту впливу на соціально-економічний розвиток територій. Визначено пріоритетні шляхи удосконалення системи формування місцевих бюджетів в Україні в умовах економічних перетворень. Здійснено аналіз та оцінку дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів.*

Галузь застосування результатів. Місцеві бюджети. Формування бюджетів місцевого самоврядування у системі *фінансово-економічного регулювання.*

Висновки. *Місцеві бюджети є вагомою складовою системи державних фінансів, їх збалансованість, оптимальність є однією з умов економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць; рівень фінансового забезпечення місцевих бюджетів достатньо суттєво впливає на структурні перетворення у галузях економіки та соціальній сфері. Від якості та своєчасності прийняття рішень щодо видаткової частини місцевих бюджетів, децентралізації управління бюджетними коштами залежить збалансованість бюджетної системи та результативність бюджетного регулювання. Підвищення рівня життя населення вимагає посилення результативності використання бюджетних коштів. Впровадження інституційного підходу до дослідження системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування є важливим та включає визначення характерних ознак її складових, інституційного середовища, що забезпечує їх функціонування та взаємозв'язки.*

Важливим завданням є створення інституційних умов для формування місцевих бюджетів, визначення концептуальних засад, стратегічних і тактичних цілей та завдань їх реформування відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку країни. Розвиток інституту місцевого самоврядування має відігравати провідну роль у ініціюванні змін у системі місцевих фінансів, тобто мати функцію системоутворюючої складової удосконалення зазначеної системи та бюджетного процесу.

Ключові слова: *місцеві бюджети, міжбюджетні відносини, міжбюджетні трансферти, фінансове забезпечення місцевого самоврядування, система формування доходів місцевих бюджетів.*

© **Адаменко І.П., 2016**

ПРИОРИТЕТНЫЕ ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В УКРАИНЕ

Адаменко И.П.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы системы формирования местных бюджетов как инструмента социально-экономического развития территорий.*

Целью исследования *является раскрытие и обоснование приоритетных путей совершенствования системы формирования местных бюджетов в условиях экономических преобразований.*

Методы исследования. *В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты работы. *В статье раскрыта экономическая сущность местных бюджетов как инструмента влияния на социально-экономическое развитие территорий. Определены приоритетные пути совершенствования системы формирования местных бюджетов в Украине в условиях экономических преобразований. Осуществлены анализ и оценка доходной и расходной части местных бюджетов.*

Область применения результатов. *Местные бюджеты. Формирование бюджетов местного самоуправления в системе финансово-экономического регулирования.*

Выводы. *Местные бюджеты являются важной составляющей системы государственных финансов, их сбалансированность, оптимальность является одним из условий экономического развития административно-территориальных единиц; уровень финансового обеспечения местных бюджетов достаточно существенно влияет на структурные преобразования в отраслях экономики и социальной сфере. От качества и своевременности принятия решений по расходной части местных бюджетов, децентрализации управления бюджетными средствами зависит сбалансированность бюджетной системы и результативность бюджетного регулирования. Повышение уровня жизни населения требует усиления результативности использования бюджетных средств. Внедрение институционального подхода к исследованию системы финансового обеспечения местного самоуправления является важным и включает определение характерных признаков ее составляющих институциональной среды, что обеспечивает их функционирование и взаимосвязи.*

Важной задачей является создание институциональных условий для формирования местных бюджетов, определение концептуальных основ, стратегических и тактических целей, задач их реформирования в соответствии со стратегией социально-экономического развития страны. Развитие института местного самоуправления должна играть ведущую роль в инициировании изменений в системе местных финансов, то есть иметь функцию системообразующей составляющей совершенствования указанной системы и бюджетного процесса.

Ключевые слова: *местные бюджеты, межбюджетные отношения, межбюджетные трансферты, финансовое обеспечение местного самоуправления, система формирования доходов местных бюджетов.*

THE PRIORITY WAYS OF IMPROVING THE LOCAL BUDGETS FORMATION SYSTEM IN UKRAINE

Adamenko I.P.

The research subject *is theoretical and practical issues of local budgets formation system as a tool for territories socio-economic development.*

The research goal *is disclosure and justification of the priority ways of improving the local budgets formation system in the economic transformation conditions.*

Research methods. *The paper used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods which allowed the realising conceptual integrity of the study.*

Results. *The article reveals the economic essence of local budgets as a tool for territories socio-economic development. The author has defined the priority ways of improving the local budgets formation system in Ukraine in the economic transformation conditions. The analysis and evaluation of revenues and expenditures of local budgets have conducted.*

Field of the results application. *Local budgets. Local budgets formation in the financial and economic regulation system.*

Conclusions. *The local budgets are the important component of public finances. Their balance and optimality are a prerequisite for the economic development of the administrative and territorial units. The level of the local budgets financial security effect on the structural changes in the economy and social sphere quite significantly. The budget system balance and the budgetary regulation impact depend on the quality and timeliness of decision-making on local expenditures and decentralisation of budgetary funds. Increasing living standards require strengthening the effectiveness of budgetary funds. It is important to implement the institutional approach to research of the local government financial support. It includes determining the characteristic features of its components and institutional environment which providing their functioning and relationships.*

The important task is to create the institutional conditions for the local budgets formation, the conceptual foundations determination, strategic and tactical goals and reform objectives according to the strategy of the

country social and economic development. The development of the local government institute should play a leading role in the initiating changes in local finance. It should have the function of the system component for improving the indicated system and budget process.

Keywords: *local budgets, intergovernmental relations, intergovernmental transfers, financial support of the local government, the system of formation the local budgets incomes.*

Постановка проблеми. Місцеві бюджети є основою соціально-економічного розвитку територій та підвищення матеріального добробуту населення. В сучасних умовах реформування бюджетної системи формується відповідне розуміння сутності місцевих бюджетів, яке спрямоване на перенесення акценту з їх формування за принципом утримання бюджетних установ на результативність їх функціонування, наближення до безпосереднього споживача.

Зміцнення фінансової забезпеченості місцевих бюджетів на основі використання сучасних фінансових механізмів розглядається як дієвий інструмент впливу на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. На даний час механізм фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування значною мірою детермінований завданнями державного регулювання та виступає ключовим елементом соціально-економічних передумов та пріоритетів реформування місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин [12, с. 29].

Розширення функцій і повноважень органів місцевого самоврядування, яке відбулося протягом останніх років, супроводжувалося не достатнім збільшенням обсягів фінансових ресурсів, що надходять у їх розпорядження. Залишаються незначними власні доходи. Важливим завданням є удосконалення системи планування місцевих бюджетів спрямованої на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку територій. У зв'язку з цим актуалізуються теоретичні і практичні питання розвитку системи формування місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері формування місцевих бюджетів можна назвати праці Дж. Б'юкенена [1], А. Вагнера [3], Дж. М. Кейнса [7], П. Самуельсона [13], А. Сміта, Дж. Стігліца, С. Фішера, М. Фрідмена.

Питанням формування місцевих бюджетів та їх впливу на соціально-економічний розвиток територій присвячені праці вітчизняних вчених: Т. Боголіб [2], О. Василика [4], В. Зайчикової [6], О. Кириленко [8], В. Кравченка [9], Л. Лисяк [10], І. Лук'яненко [11], І. Луніної [5], В. Макогон, В. Федосова [14], І. Чугунова та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання системи формування місцевих бюджетів як інструменту соціально-економічного розвитку територій.

Метою дослідження є розкриття та обґрунтування пріоритетних шляхів удосконалення системи формування місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень.

Результати дослідження. Реалізація завдань економічного і соціального блоків бюджетної політики неможлива без подальшого удосконалення вітчизняної бюджетної системи в напрямі досягнення оптимального розподілу доходів і видатків між окремими рівнями бюджетів, проведення децентралізації бюджетних ресурсів, зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів, удосконалення бюджетного регулювання відповідно до цілей державної політики [15, с. 97].

Економічна сутність місцевих бюджетів як інструменту впливу на соціально-економічний розвиток територій полягає у використанні сукупності інституційних засад формування місцевих бюджетів з врахуванням ступеню збалансованості фінансово-економічних відносин.

На даний час позитивні результати щодо реформування місцевих бюджетів ще не дають підстав для висновку про суттєві зрушення у фінансово-бюджетній сфері, в якій залишається низка невирішених питань. Бюджетна політика у сфері міжбюджетних взаємовідносин недостатньо ефективно впливає на соціальний розвиток та економічне зростання територій як передумови підвищення життєвого рівня та добробуту населення. Має місце недостатній рівень фінансового забезпечення місцевих бюджетів, високий рівень їх дотаційності, широкий перелік задекларованих державою соціальних зобов'язань; нерівномірність темпів соціально-економічного розвитку територій. В цілому система формування місцевих бюджетів ще не відповідає достатньою мірою вимогам стратегічних завдань соціально-економічного розвитку територій та країни в цілому.

Перетворення місцевих бюджетів у ефективний інструмент соціально-економічного розвитку територій передбачає використання структурно-функціональної моделі системи міжбюджетного регулювання, яка ґрунтується на інтеграції фінансових механізмів у сфері дохідної і видаткової частин місцевих бюджетів, міжбюджетних відносин, комунального кредиту з урахуванням динаміки соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Покращення якісного рівня системи формування місцевих бюджетів можливе за умови удосконалення механізму розподілу функцій та повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування на засадах збалансування загальнодержавних і територіальних інтересів. Подальший розвиток місцевих бюджетів має здійснюватися на основі удосконалення бюджету розвитку та його інституалізації на загальнодержавному рівні шляхом внесення певних концептуальних змін до організації бюджетного процесу. Основні зусилля бюджетної політики щодо реформування місцевих бюджетів в Україні повинні бути спрямовані на удосконалення системи формування місцевих бюджетів, управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування, досягнення реальної збалансованості бюджетної системи.

Світовий досвід доводить, що історично сформовані системи формування місцевих бюджетів на даний час зазнають впливу світових інтеграційних процесів. Разом з тим відмічається певна уніфікація національних принципів їх формування та удосконалення в напрямку посилення ролі органів місцевого самоврядування у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій та поліпшення добробуту громадян.

У більшості зарубіжних країн спостерігається тенденція до збільшення питомої ваги доходів і видатків місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті, зростання ролі власних доходів та зменшення питомої ваги трансфертів. Основними податками, що формують доходи місцевих бюджетів розвинених європейських країн є податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податки на збільшення ринкової вартості капіталу, податок на майно. Найбільшу питому вагу у видатках місцевих бюджетів зарубіжних країн становлять видатки на освіту, соціальний захист і соціальне забезпечення, охорону здоров'я, житлово-комунальне господарство.

Фінансова підтримка розвитку територій у країнах з перехідною економікою спрямована на підвищення їх конкурентоспроможності та раціональної просторової організації економічного потенціалу. Механізм формування та виконання місцевих бюджетів заснований на індикаторах ефективності та результативності, а також щорічної оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, що дозволяє визначати ступінь досягнення стратегічних цілей і завдань.

З метою зниження негативного впливу зовнішніх факторів на соціально-економічний розвиток країни та її регіонів в цілому проводиться контрциклічна бюджетна політика, яка передбачає збільшення або зниження гарантованого трансферту виходячи із рівня досягнення прогнозних параметрів розвитку економіки та виконання дохідної частини державного бюджету. У випадку розвитку економіки темпами нижче прогнозованих і недовиконання плану по доходах місцевих бюджетів пропонується збільшувати розмір гарантованого трансферту, що дозволяє компенсувати втрати доходів, профінансувати витрати в повному обсязі і додатково простимулювати внутрішній попит для забезпечення економічного зростання в межах прогнозованих параметрів. У період більш високого зростання економіки в порівнянні з прогнозованими параметрами і перевищення плану по доходах місцевих бюджетів пропонується знижувати розмір гарантованого трансферту, що дозволяє оптимізувати механізм використання коштів Національного фонду (Фонду регіональної підтримки) та зменшити рівень загрози «перегріву» економіки.

Зарубіжний досвід фінансового забезпечення місцевого самоврядування доводить, що реформування цієї сфери повинно здійснюватись із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку регіонів, державного та адміністративно-територіального устрою, рівня розвитку фінансово-економічних відносин. Визначеною тенденцією в останні десятиліття є удосконалення механізму міжбюджетного регулювання, подальше зміцнення фінансового забезпечення та посилення самостійності органів місцевого самоврядування, що сприяє підвищенню ефективності формування місцевих бюджетів.

Посилення бюджетної децентралізації сприятиме стабілізації соціально-економічного стану та наступному економічному зростанню, посиленню рівня координації взаємовідносин між органами державної влади та місцевого самоврядування, поліпшенню добробуту громадян. Важливим є створення відповідних умов для зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, що потребує підвищення дієвості механізму бюджетного планування і прогнозування, розробки середньострокових прогнозів розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Фінансове забезпечення територіальних громад можливо підвищити за умови забезпечення відповідності між завданнями органів місцевого самоврядування і ресурсами, необхідними для їх виконання, збільшенням питомої ваги власних бюджетних надходжень у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів.

Разом з тим, удосконалення системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування повинно мати комплексний характер та передбачати реалізацію заходів у сфері розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності, визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування здатних забезпечити доступність та належну якість публічних послуг, що надаються такими органами, а також необхідної для цього ресурсної бази.

Система фінансового забезпечення місцевого самоврядування потребує постійного розвитку, адаптації до внутрішніх та зовнішніх фінансово-економічних чинників, коливань економічних процесів, що надає можливість досягнути визначених цілей соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому. Важливість здійснюваних перетворень місцевих фінансів визначається запровадженням принципу рівності і справедливості формування місцевих бюджетів, розмежуванням бюджетних повноважень між органами влади різного рівня шляхом раціонального і обґрунтованого розподілу доходів бюджету та забезпеченням фінансовими ресурсами бюджетних видатків відповідно до визначених повноважень.

Враховуючи необхідність зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування, інститут місцевих фінансів має адаптуватися до інституційних перетворень фінансово-економічного середовища, циклічності економіки, динаміки і тенденцій суспільного розвитку.

Прогнозування та планування дохідної частини місцевих бюджетів відіграють вагому роль у бюджетному процесі. Від якості цього процесу залежить обсяг фінансових ресурсів, що залучаються для забезпечення виконання покладених на органи місцевого самоврядування функцій та завдань. Зміцнення

дохідної частини місцевих бюджетів потребує аналізу результатів і перспектив соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Виваженість і результативність прогнозування та планування доходів місцевих бюджетів справляє визначальний вплив на обсяги бюджетних видатків.

Важливим напрямом регулюючої ролі доходів місцевих бюджетів є вплив на економічне зростання адміністративно-територіальних одиниць. Формування доходів місцевих бюджетів має здійснюватись із врахуванням напрямів соціально-економічного розвитку країни, спрямованих на забезпечення сприятливого макроекономічного середовища, стабілізацію бюджетної системи.

За період 2001–2014 років у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів питома вага податкових надходжень становила – 45,10 відсотка, при цьому за 2001–2007 роки – 49,19 відсотка, за 2008–2014 роки – 40,99 відсотка; неподаткових надходжень – 6,20 відсотка, при цьому за 2001-2007 роки – 6,80 відсотка, за 2008–2014 роки – 5,60 відсотка; доходів від операцій з капіталом – 2,24 відсотка, при цьому за 2001–2007 роки – 3,07 відсотка, за 2008–2014 роки – 1,40 відсотка; цільових фондів – 1,28 відсотка, при цьому за 2001–2007 роки –1,86 відсотка, за 2008–2014 роки – 0,70 відсотка; офіційних трансфертів від органів державного управління – 47,11 відсотка, при цьому за 2001–2007 роки – 43,61 відсотка, за 2008–2014 роки – 50,61 відсотка.

Сучасний механізм регулювання бюджетних витрат та інститути вітчизняної економіки не дозволяють на достатньому рівні ефективно і раціонально використовувати бюджетні ресурси, які спрямовуються на забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Нераціональне використання бюджетних ресурсів шляхом недостатнього рівня ефективності організації системи державних закупівель, інвестування державних та регіональних цільових програм, зростання рівня тіньової економіки, не дають змогу для забезпечення ефективного бюджетного регулювання економічного зростання. Зміни в структурі системи регулювання бюджетних витрат в умовах трансформації вітчизняної економіки актуалізують необхідність модернізації інституційних напрямів зазначеного регулювання.

Найбільшу частку видатків місцевих бюджетів становлять видатки соціально-культурної сфери, найбільшими серед них є видатки на освіту, в середньому за 2001–2014 роки зазначений показник складає 30,15 відсотка; охорона здоров'я – 21,26 відсотка, соціальний захист та соціальне забезпечення – 19,69 відсотка; найменшими серед них є видатки на духовний та фізичний розвиток – 3,86 відсотка. Відповідний показник видатків на економічну діяльність складає 7,39 відсотка, що підтверджує необхідність підвищення ролі місцевих бюджетів як вагомого інструменту забезпечення економічного зростання; видатків на виконання загальнодержавних функцій, житлово-комунального господарства, охорони навколишнього природного середовища, громадського порядку, безпеки та судової влади відповідно – 6,17; 6,07; 0,47 та 0,45 відсотка.

Частка капітальних видатків місцевих бюджетів у загальному обсязі в середньому за 2001–2013 роки складає 12,97 % тоді як відповідний показник поточних видатків склав 87,03 %. З метою використання капітальних видатків місцевих бюджетів, як інструменту забезпечення росту приватних інвестицій, економічного зростання адміністративно-територіальних одиниць необхідно вдосконалити механізм їх фінансування. Підвищення ефективності фінансування капітальних видатків місцевих бюджетів має ґрунтуватися на визначенні необхідних обсягів капітальних видатків на місцевому рівні, розробці системи заходів щодо підвищення ефективності механізму бюджетного фінансування. Важливим завданням є посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів шляхом збільшення частки капітальних видатків у загальній структурі з метою підвищення рівня фінансового забезпечення наукової, інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: капітальних вкладень, структурної перебудови економіки.

Оптимальна структура дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів, встановлення чіткого взаємозв'язку між запланованими та фактичними обсягами доходів місцевих бюджетів сприятиме посиленню ефективності бюджетної політики на місцевому рівні, формуванню збалансованого бюджету, підвищить рівень керованості системи управління місцевими фінансами.

Важливою умовою підвищення ефективності міжбюджетного регулювання є розподіл видаткових зобов'язань на основі науково-обґрунтованої оцінки їх ефективності та за наявності ресурсів для їх гарантованого виконання в межах прийнятих бюджетних обмежень, забезпечення збалансованості бюджету, перехід до середньострокового бюджетного планування усіх рівнів бюджетів. Завдяки комплексному підходу до визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики можливо здійснити ефективний перерозподіл дохідних джерел та видаткових повноважень.

З метою проведення ефективної бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин потрібен підхід, який би інтегрував тенденції та особливості соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Разом з тим, бюджетна система є адаптивним механізмом спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища. З огляду на трансформаційні процеси розвитку вітчизняної економіки вагомим є питання визначення напрямів розвитку механізму регулювання міжбюджетних відносин в Україні.

Взаємовідносини державного з місцевими бюджетами мають будуватися на основі обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин у складі бюджетної політики, спрямованої на створення умов для підвищення якості державних послуг та добробуту громадян. Здійснення дієвих перетворень шляхом використання обґрунтованих методів та інструментів фінансового забезпечення місцевого самоврядування дозволить зміцнити фінансову основу місцевих бюджетів. Доцільним є удосконалення системи міжбюджетного регулювання за допомогою якісних і кількісних індикаторів. Для посилення результативності

міжбюджетного регулювання важливим є упорядкування, системний перегляд нормативів фінансової забезпеченості.

Важливого значення набуває підвищення ефективності використання фіскальних інструментів з метою взаємоузгодження дохідних та видаткових повноважень місцевого самоврядування, удосконалення підходів до моделювання макроекономічних процесів, у тому числі у розрізі податкових надходжень, що дозволить підвищити обґрунтованість рішень стосовно змін у бюджетній системі.

Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації бюджетної політики щодо децентралізації, визначення оптимальної структури дохідної частини місцевих бюджетів різних рівнів. Децентралізація певним чином сприяє макроекономічній стабілізації та уповільненню росту видатків бюджету, крім цього, одним із важливих аспектів цього є створення умов для економічної конкуренції між адміністративно-територіальними одиницями.

Зміцнення фінансового потенціалу територій базується на засадах ефективності податкового механізму, розвитку системи управління місцевими фінансами, що дозволить підвищити результативність виконання стратегічних завдань соціально-економічного розвитку територій. Розробка бюджетної стратегії із врахуванням циклічності економічного розвитку, бюджетно-податкової збалансованості, реформування місцевих бюджетів позитивним чином вплинуть на ефективність бюджетної системи.

Для реалізації принципів ефективного функціонування бюджетної системи на рівні місцевого самоврядування необхідно забезпечити належний рівень фінансування відповідних суспільних потреб, виходячи із основних завдань органів місцевого самоврядування на основі дієвого бюджетного планування та результативного використання бюджетних коштів.

Створення належних фінансових умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень, формування збалансованої системи їх фінансового забезпечення потребує відповідних підходів до визначення пріоритетів бюджетної політики щодо взаємовідносин державного та місцевих бюджетів, до яких можна віднести децентралізацію управління бюджетними коштами та підвищення рівня самостійності органів місцевого самоврядування, запровадження належних стандартів фінансового забезпечення місцевого самоврядування, досягнення оптимального рівня розподілу фінансових ресурсів між державним та місцевими бюджетами з метою підвищення рівня фінансової спроможності органів місцевого самоврядування, зміцнення податкового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, удосконалення системи планування показників місцевих бюджетів та їх прогнозування на середньострокову перспективу.

З метою розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях за принципом субсидіарності та децентралізації важливим є визначення достатнього рівня податкової бази, яка надасть змогу для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних повноважень з урахуванням критеріїв фінансування делегованих повноважень; підвищення ефективності державного контролю за виконанням органами місцевого самоврядування покладених на них завдань; визначення напрямів формування фінансового забезпечення місцевого самоврядування, що надасть можливість для надання якісних та доступних публічних послуг, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Створення належних фінансових умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування своїх завдань і функцій передбачає взаємоузгодження наявних ресурсів і видаткових зобов'язань, необхідних для здійснення визначених повноважень органів місцевого самоврядування. Важливим є забезпечення подальшого розвитку методологічних підходів до формування місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом, що сприятиме посиленню ступеню впливу регулювання міжбюджетних відносин на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць; удосконалення методологічних засад оцінки результативності бюджетних програм при складанні та виконанні місцевих бюджетів, з врахуванням відповідних інтегрованих показників, що надасть можливість для своєчасного коригування обсягу та структури доходів та видатків бюджетів місцевого самоврядування з метою підвищення рівня бюджетної збалансованості.

Доцільним є вдосконалення інституційного середовища формування дохідної частини місцевих бюджетів, посилення взаємозв'язку податкового регулювання із циклічністю економічного розвитку. Зміцнення рівня фінансового забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування за рахунок власних доходів – це передумова для підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів, підвищення стабільності та передбачуваності доходів місцевих бюджетів та створення умов для оптимізації взаємовідносин між суб'єктами бюджетного процесу.

Висновки. Місцеві бюджети є вагомою складовою системи державних фінансів, їх збалансованість, оптимальність є однією з умов економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць; рівень фінансового забезпечення місцевих бюджетів достатньо суттєво впливає на структурні перетворення у галузях економіки та соціальній сфері. Від якості та своєчасності прийняття рішень щодо видаткової частини місцевих бюджетів, децентралізації управління бюджетними коштами залежить збалансованість бюджетної системи та результативність бюджетного регулювання. Підвищення рівня життя населення вимагає посилення результативності використання бюджетних коштів. Впровадження інституційного підходу до дослідження системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування є важливим та включає визначення характерних

ознак її складових, інституційного середовища, що забезпечує їх функціонування та взаємозв'язки.

Важливим завданням є створення інституційних умов для формування місцевих бюджетів, визначення концептуальних засад, стратегічних і тактичних цілей та завдань їх реформування відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку країни. Розвиток інституту місцевого самоврядування має відігравати провідну роль у ініціюванні змін у системі місцевих фінансів, тобто мати функцію системоутворюючої складової удосконалення зазначеної системи та бюджетного процесу.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір / Дж. Б'юкенен, М. Масґрейв, А. Річард; [пер. з англ.] – К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 176 с.

2. Боголиб Т.М. Местные бюджеты в системе бюджетного регулирования / Т.М. Боголиб // Региональная экономика: теория и практика. – 2014. – №6 – С. 42-56.

3. Вагнер А. Теория финансов / А. Вагнер. – Л. : Петроком, 1993. – 231 с.

4. Василик О.Д. Теорія фінансів / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.

5. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: монографія / [Луніна І.О., Кириленко О.П., Лучка А.В. та ін.] ; за ред. І.О. Луніної; НАН України, Інститут економіки та прогнозування. — К., 2010. — 320 с.

6. Зайчикова В.В. Місцеві фінанси України та європейських країн / В.В. Зайчикова. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с.

7. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс ; пер. с англ. – М. : Гелиос, 2012. – 352 с.

8. Кириленко О.П. Місцеві фінанси /за заг. ред. О.П. Кириленко. – К. : Знання, 2006. – 677 с.

9. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навч. посіб. – К. : Т-во «Знання», КОО, 1999. – 487 с.

10.Лисяк Л.В. Оцінка майнового потенціалу регіону – інструмент формування доходів місцевих бюджетів України: теорія та практика : монографія / Л.В. Лисяк, Б.С. Ватченко, О.Б. Ватченко. – Дніпропетровськ : УМСФ, 2015. – 164 с.

11.Лук'яненко І.Г. Прогнозування податкових надходжень за допомогою моделей / І.Г. Лук'яненко, Ю.О. Городніченко // Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 89–99.

12.Макогон В.Д. Напрями розбудови системи місцевих фінансів / В.Д. Макогон // Ринок цінних паперів України. – 2013. – № 3–4. – С. 27–32.

13.Самуэльсон Пол. Э. Экономика / Пол. Э. Самуэльсон, В. Д. Нордхаус ; пер. с англ. – 18-е изд. – М. : Вильямс, 2010. – 1360 с.

14.Теорія фінансів / За ред. В.М. Федосова, С.І.Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

15.Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / За ред. І.Я.Чугунова. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 848с.

References

1. Biukenen Dzh., Masgreiv M., Richard A. Suspilni finansy i suspilnyi vybir [per. z anhl.] – K. : Vyd.Dim «Kyievo-Mohylianska Akademiia», 2004. – 176 s.

2. Bogolib T.M. Mestnyie byudzhetyi v sisteme byudzhetnogo regulirovaniya // Regionalnaya ekonomika: teoriya i praktika. – 2014. – № 6 – S. 42-56.

3. Vahner A. Teoryia fynansov. – L. : Petrokom, 1993. – 231 s.

4. Vasylyk O.D. Teoriia finansiv. – K. : NIOS, 2000. – 416 s.

5. Dyversyfikatsiia dokhodiv mistsevykh biudzhetiv: monohrafiia / [Lunina I.O., Kyrylenko O.P., Luchka A.V. ta in.] ; za red. I.O. Luninoi; NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia. — K., 2010. — 320 s.

6. Zaichykova V.V. Mistsevi finansy Ukrainy ta yevropeiskykh krain. – K. : NDFI, 2007. – 299 s.

7. Keins Dzh. M. Obshchaia teoryia zaniatosty, protsenta y deneh; per. s anhl. – M. : Helyos, 2012. – 352 s.

8. Kypylenko O.P. Mistsevi finansy. – K. : Znannia, 2006. – 677 s.

9. Kravchenko V.I. Mistsevi finansy Ukrainy: Navch. posib. – K. : T-vo «Znannia», KOO, 1999. – 487 s.

10.Lysiak L.V., Vatchenko B.S., Vatchenko O.B. Otsinka mainovoho potentsialu rehionu – instrument formuvannia dokhodiv mistsevykh biudzhetiv Ukrainy: teoriia ta praktyka : monohrafiia. – Dnipropetrovsk: UMSF, 2015. – 164 s.

11.Luk'ianenko I.H., Horodnichenko Iu.O Prohnozuvannia podatkovykh nadkhodzhen za dopomohoiu modelei. // Finansy Ukrainy. – 2001. – № 7. – S. 89–99.

12.Makogon V.D. Napriamy rozbudovy systemy mistsevykh finansiv // Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy. – 2013. – № 3–4. – S. 27–32.

13.Samujel'son, P.J. Nordhaus V.D. (2010) Jekonomika ; per. s angl. – 18-e izd. – M. : Vil'jams, 1360 s.

14.Teorija finansiv / Za red. V.M. Fedosova, S.I.Jurija. – K.: Centr ucbovoji literatury, 2010. – 576 s.

15.Finansy Ukrainy: instytutsiini peretvorennia ta napriamy rozvytku / Za red. I.Ia. Chugunova. – K.: DNNU AFU, 2009. – 848 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Адаменко Ірина Петрівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту КНТЕУ,

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Адаменко Ирина Петровна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник Научно-исследовательского финансового института КНТЭУ,
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156 , Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR
Adamenko Irina Petrivna, PhD, Senior fellow, Science-research financial institute of Kyiv National University of Trade and Economics,
19, Kyoto street, Kyiv, 02156, Ukraine

УДК 336.761 : 330.83

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ І ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

Бенедисюк Д.І.,
Голубка С.М.

У статті здійснено ретроспективний аналіз становлення і розвитку ринку цінних паперів в Україні. Розглянуто основні загально-цивілізаційні етапи розвитку ринку цінних паперів, що дало можливість розуміти передумови відставання нашої держави від провідних економік, які мали значно більше часу для формування досконалих ринкових умов. Проаналізовано особливості функціонування ринку цінних паперів радянського періоду. Здійснено періодизацію розвитку ринку цінних паперів в Україні періоду незалежності з використанням структурно-функціонального підходу. Виявлено, що для кожного періоду характерні специфічні макроекономічні виклики. Перший етап початку – середини 90-років, як перехідний період, ознаменувався початком приватизаційних процесів. Середина – кінець 90-х років супроводжувався активізацією приватизаційних процесів, поширенням практики недобросовісної інвестиційної діяльності та емісії цінних паперів. Для інших етапів виявлені проблеми становлення «олігархічних» секторів ринку з використанням приватизаційних процесів як засобу збагачення. З'ясовано, що сучасний етап розвитку ринку декларує орієнтир на європейські стандарти, прагнення збільшення капіталізації, ліквідності та прозорості фондового ринку, а також характеризується громадянсько-владними протиріччями. Виявлено, що однією з найбільш значимих подій становлення ринку цінних паперів був випуск з 1995 року приватизаційних майнових сертифікатів, які фактично зруйнували підвалини формування фінансової активності населення та сприяли розвитку монополізованої економіки. Ретроспективний аналіз розвитку вітчизняного ринку цінних паперів доповнено аналізом даних офіційної статистики, що засвідчив значні проблеми в якісному плані. З огляду на високу функціональну значимість вітчизняного ринку для фінансово-економічного розвитку України, запропоновано пріоритети його розвитку з метою мобілізації фінансових ресурсів. Вони полягають у популяризації регульованого інтернет-трейдингу, підвищенні фінансової грамотності населення, розвитку конкурентного середовища, випуску міграційних облігацій, практиці страхування Unit-linked, а також поширенні муніципальних облігацій під спеціальні проекти територіальних громад. Звернено увагу на необхідність розвитку інфраструктурного та інформаційного забезпечення ринку цінних паперів в України з перспективою ефективної євроінтеграції.

Ключові слова: *ринок цінних паперів, періодизація розвитку, приватизаційні майнові сертифікати, міграційні облігації, муніципальні облігації, страхування Unit-linked.*

РЫНОК ЦЕННЫХ БУМАГ В УКРАИНЕ: РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕНИЯ И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ

Бенедисюк Д.И.,
Голубка С.М.

Рассмотрены основные этапы развития рынка ценных бумаг в мире. Проанализированы особенности функционирования рынка в советский период. Осуществлена периодизация развития рынка ценных бумаг в Украине периода независимости с использованием структурно-функционального подхода. Выявлено, что одним из наиболее значимых событий становления рынка ценных бумаг был выпуск с 1995 года приватизационных имущественных сертификатов, которые фактически разрушили основы формирования финансовой активности населения и способствовали развитию монополизированной экономики. Проведен статистический анализ развития рынка и предложены приоритеты его развития с целью постепенной мобилизации финансовых ресурсов.

Ключевые слова: *рынок ценных бумаг, периодизация развития, приватизационные имущественные сертификаты, миграционные облигации, муниципальные облигации, страхование Unit-linked.*

 © Бенедисюк Д.І., Голубка С.М., 2016

SECURITIES MARKET IN UKRAINE: RETROSPECTIVE OF FORMATION AND PRIORITIES OF DEVELOPMENT

Benedysiuk D.,
Holubka S.

The main stages of development of securities market in the world were discussed. The features of market functioning during the Soviet period were analyzed. The periodization of development of securities market in Ukraine during the independence period using structural and functional approach was implemented. The high value for the development of the securities market by releasing in 1995 Privatization Property Certificates were found which destroyed the foundations of the development of financial activity of population and contributed to the development of monopolized economy. The statistical analysis of development of market was conducted and priorities of development for the progressive raise of financial resources were proposed.

Keywords: *securities market, periodization of development, Privatization Property Certificates, immigration bonds, municipal bonds, insurance «Unit-linked».*

Постановка проблеми. Фінансово-економічний розвиток української держави проходить складний і суперечливий шлях трансформації до ринкової економіки. Сфера торгівлі цінними паперами в таких умовах зазнавала вкрай негативних впливів, що надалі ускладнює її розвиток згідно стандартів провідних економік світу. Водночас історично розвиток ринку цінних паперів в Україні, у своїй активній фазі, бере початок з другої половини XIX століття з основними центрами у містах Львів, Одеса, Київ і Харків. Отож, історичний вимір розвитку ринку є доволі тривалим, що, однак, не надало йому конкурентних переваг.

Ринок цінних паперів є надважливим агентом мобілізації фінансових ресурсів в умовах ринкової економіки. Рівень його розвитку є індикатором і в той же час детермінантою соціально-економічного стану країни. Його стабільність підсилює інвестиційну привабливість економіки, дозволяє здійснювати ефективне довгострокове макроекономічне планування. Для України розвиток ринку цінних паперів залишається доволі проблемним – через обмежене включення населення у відповідні процеси, суб'єктивізм перерозподілу прибутків та інші інституціоналізовані недоліки. Це змушує науковців шукати передумови такої ситуації, у тому числі з пошуком причинно-наслідкового зв'язку, що дозволяє зробити метод ретроспективного аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ретроспективна поступу ринку цінних паперів в Україні досить часто стає предметом досліджень українських вчених. Серед них – В. Базилевич, А. Бровкова [5], З. Варналій, О. Василик, В. Ключник [4], В. Корнєєв, О. Мозговий, О. Омельченко і О. Козлова [2], В. Оскольський, Д. Тевелєв [1] та ін. Водночас, у силу мінливості фінансово-економічного середовища ретроспективний аналіз розвитку ринку залишається актуальним напрямом досліджень. Для України поточні рекомендації з розвитку ринку цінних паперів слід формулювати вже не стільки з погляду постійних деструктивів, які дисонують з тенденціями провідних економік, скільки з урахуванням нових викликів технологізації, пришвидшеного розвитку в умовах глобалізації та інституціалізації зовнішнього середовища.

Мета статті. Метою даної публікації є ретроспективний аналіз розвитку ринку цінних паперів в Україні та виявлення новітніх викликів подальших його трансформацій згідно модерних тенденцій глобального масштабу. Завданнями публікації в контексті поставленої мети будуть наступні:

- теоретико-методологічне дослідження ретроспективи розвитку ринку цінних паперів в Україні з базуванням на результатах напрацювань українських вчених і фахівців;
- періодизація основних етапів розвитку вітчизняного ринку цінних паперів періоду незалежності;
- виявлення тенденцій і новітніх викликів розвитку вітчизняного ринку цінних паперів в умовах динамічного прогресу глобального фінансового середовища;
- виділення пріоритетів мобілізації фінансових ресурсів ринку цінних паперів в України виходячи з поточної ситуації та перспектив розвитку.

Основні результати досліджень. При вивченні ретроспективи становлення і розвитку ринку цінних паперів в Україні слід розуміти його складну інституційно-функціональну природу. Це важлива соціально-економічна система, в якій за допомогою встановлених правил та механізмів здійснюється взаємодія між усіма учасниками в процесі регулювання, контролю і функціонування з метою акумулювання та перерозподілу тимчасово вільних коштів для вирішення макро- і мікроекономічних цілей [1, с. 90]. Висока значимість ринку вимагає особливої уваги до його регулювання з стимулюванням розвитку в комплексі причинно-наслідкових кон'юнктурних особливостей.

Огляд фінансово-економічної літератури продемонстрував інтерес науковців до ретроспективної тематики розвитку ринку цінних паперів в Україні. Як правило, такий аналіз здійснюється в загально-цивілізаційному аспекті. Він дозволяє розглядати зародження ринку цінних паперів з розвитком товарно-грошових відносин, коли з'явились перший різновид цінних паперів – вексель (Італія, XII-XIII ст.) та перша товарна біржа (м. Антверпен, Бельгія, XVI ст.) [2, с. 277]. Основні події розвитку ринку цінних паперів у глобальному масштабі, опираючись на дослідження О. Омельченко та О. Козлової, можна відобразити наступним хронологічним чином [2, с. 278]:

- VI – V ст. до н. е.: перетворення документів, що засвідчують певні операції, в особливий товар, особливу систему цінностей;
- IX – X ст. н.е.: загальне визнання як особливих об'єктів економічного обороту документів за конкретними операціями, виконаних на папері;

- середина XII ст.: початок в Італії жвавого використання векселів;
- середина XV-XVI ст.: перші торги на товарній біржі в Антверпені; поява фондових бірж у Ліоні, Гамбурзі, Лондоні, Амстердамі, Бремені; прийняття першого вексельного уставу в Болоньї; об'єднання судновласників, купців, банкірів, промисловців у акціонерні товариства;
- XVIII ст.: активізація ринку фондових цінностей і бурхливе зростання біржової торгівлі; створення бірж у Франції, Великобританії, Німеччині, Російській імперії, США;
- кінець XVII – XIX ст.: лідерство Лондонської фондової біржі; зростання ролі фондової біржі; створення перших акціонерних банків і промислових корпорацій; зростання біржових і позабіржових оборотів фінансових активів у зв'язку з виникненням монополій, великих об'єднань підприємств і збільшенням емісії цінних паперів;
- початок – середина XX ст.: падіння курсу на Нью-Йоркській фондовій біржі, що призвело до світової економічної кризи; економічні реформи урядів більшості країн, що пережили кризу, зростання ролі держави в регулюванні ринку; удосконалення законодавчого регулювання ринку;
- 60-ті рр. XX ст.: активізація біржової активності; перерозподіл грошових засобів на користь галузей, які забезпечували найбільшу норму прибутку;
- наш час: поява євроакцій та єврооблігацій, які стали головним об'єктом операцій на світовому фінансовому ринку; тісний взаємозв'язок національних ринків фінансових активів; значні розміри емісії цінних паперів, через що міжнародний фондовий ринок став важливим елементом світової економіки.

Бачимо, що коли ринок цінних паперів на українських землях лише почав формуватись (друга половина XIX століття), провідні країни уже досягли значного рівня біржової активності. У радянський період ринок цінних паперів фактично не був сформований, так як економіка була закритою для іноземних інвесторів, а принципи її побудови не вимагали біржової діяльності задля мобілізації фінансових ресурсів. Як пише М. Кутузова, після утворення УРСР фондовий ринок неможливо було поєднати із системою централізованого державного управління економічними процесами і тому потреба в ньому відпала, а, отже, і необхідність його законодавчого регулювання; виняток складав короткий період нової економічної політики [3, с. 166]. Водночас кінець існування спільного радянського простору ознаменувався закладенням правових основ розвитку ринку цінних паперів – після прийняття Постанови Ради міністрів СРСР «Про випуск підприємствами й організаціями цінних паперів» від 15 жовтня 1988 року №1195.

З початку незалежності України ринок цінних паперів розвивався доволі хаотично. У 1991 році на базі Київської біржі, яка існувала ще з 1865 року, було створено Українську фондову біржу. Почався процес створення фондових бірж, а також фондових відділень товарних бірж. Регламентоване становлення ринку фактично розпочалось після прийняття Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18.06.1991 року, який нині замінений чинним Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 року. Характерною особливістю становлення вітчизняного ринку цінних паперів була його супровідність приватизаційними процесами. Це обумовило практику випуску з 1995 року приватизаційних майнових сертифікатів (ваучерів), а пізніше компенсаційних сертифікатів. Цю діяльність здійснював Ощадбанк. Даний досвід фактично підірвав довіру населення до ринку цінних паперів, яка так і не сформувалась упродовж років незалежності, а подальше скуповування ваучерів у населення крупними інвестиційними фондами і трестами поставили економіку України в залежність від окремих монополістичних утворень.

Основу періодизації розвитку ринку цінних паперів в Україні становлять законодавчі ініціативи. Загалом чинне законодавство значно вдосконалилось упродовж періоду розвитку національного ринку. Певних змін зазнало інституційне забезпечення. Нині центральною профільною структурою в даній сфері є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Однак, проводячи ретроспективний аналіз, зрозуміло, що основні трансформації спостерігались у функціональному плані. Задіяні механізми значно видозмінювались, хоча й донині є недостатніми в порівнянні до практик економічно потужних країн. З останніх інновацій на вітчизняному ринку цінних паперів – розміщення корпоративних та муніципальних бондів (облігації місцевої позики з метою мобілізації фінансових ресурсів задля фінансування конкретних проектів), деривативів, ф'ючерсних контрактів на сировинні товари. Серед інших поточних трендів – посилення ділової активності у сегменті бінарних опціонів. Зростає зайнятість у сфері торгівлі цінними паперами, через що залишаються актуальними вдосконалення правових регламентувань професійної діяльності, зокрема в якості оператора регульованого ринку.

Загалом національний ринок цінних паперів пройшов доволі складний шлях розвитку, перебуваючи в площині активних макроекономічних і глобальних детермінацій. Узагальнення основних етапів його розвитку відображено в таблиці, що розкриває особливості нормативно-правових регламентувань та інституційного забезпечення системи регулювання ринку цінних паперів в Україні з початку її незалежності. Кожен з періодів, незважаючи на свою специфіку і частий формалізм регламентованих пріоритетів, є важливим для розуміння причин нинішньої ситуації з фактичним розвитком національної економіки. Хоча різні вчені по-різному інтерпретують періоди розвитку ринку (в основному виділяють три етапи, хоча деякі науковці, як от В. Ключник [4], О. Омельченко, О. Козлова [2]) вказують і на четвертий етап [5, с. 32]), на наш погляд, це не основний дискусійний момент. Більш важливо, що дані етапи розкривають характер розвитку економіки України, банківської системи та господарських відносин між підприємствами. Тому, на нашу думку, їх аналіз слід співставляти до макроекономічних тенденцій, виявляючи позитивні і деструктивні взаємні детермінації для вироблення рекомендацій з подальшого вдосконалення ринкового механізму.

Таблиця 1. Періодизація розвитку ринку цінних паперів в Україні

№ з/п	Період	Загальні характеристики	Нормативно-правовий та інституційний супровід	Основні соціально-економічні детермінації
1	Початок – середина 90-х років	Становлення ринку в самостійних умовах із слаборозвиненою інфраструктурою, з хаотичним реагуванням на загальні фінансово-економічні зміни	Прийняття законів України «Про цінні папери і фондову біржу», «Про приватизаційні папери», «Про товарну біржу» Затвердження Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення плати за видачу дозволу на здійснення діяльності по випуску та обігу цінних паперів» Регламентування функції фінансового контролю для Міністерства фінансів України, місцевих фінансових органів	Перехідний період, початок приватизаційних процесів
2	Середина – кінець 90-х років	Становлення інституту власності на цінні папери; формування інформаційного забезпечення ринку, його активний розвиток з низькою мобілізаційною ефективністю (фактичний перерозподіл власності без належного оцінювання); розвиток інвестиційних фондів; випуск приватизаційних майнових і компенсаційних сертифікатів	Створення Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, Координаційної ради з питань функціонування ринку цінних паперів в Україні Ухвалення Концепції функціонування та розвитку фондового ринку України Прийняття Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» Затвердження указів Президента України «Про інвестиційні фонди і інвестиційні компанії», «Про електронний обіг цінних паперів і Національний депозитарій»	Активізація приватизаційних процесів, поширення практики недобросовісної інвестиційної діяльності та емісії цінних паперів
3	Початок 2000-х – 2005 рік	Орієнтир на якісні трансформації ринку цінних паперів; удосконалення процедури реєстрації і торгівлі цінними паперами; посилення значимості ринку для надходжень інвестицій у реальний сектор економіки, розвитку інститутів спільного інвестування	Створення Національної депозитарної системи Затвердження Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку фондового ринку України» Прийняття законів України «Про інститути спільного інвестування (корпоративні та пайові інвестиційні фонди)», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та ін.	Трансформація ринкової системи з становленням «олігархічних» секторів ринку; завершення приватизації і корпоратизації
4	2006 – кінець 2000-х	Намагання забезпечити прискорений розвиток ринку, запровадити ефективну систему захисту прав інвесторів з прозорими правилами; правова визначеність професійної діяльності на ринку	Прийняття Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Основних напрямів розвитку фондового ринку України на 2006-2010 роки» Прийняття Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»	Становлення ринкової системи з реагуванням на умови світової фінансової кризи
5	2010 рік – сьогодення	Орієнтир на європейські стандарти розвитку ринку; прагнення збільшення капіталізації, ліквідності та прозорості фондового ринку	Створення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку Законодавчі ініціативи затвердження програм розвитку фондового ринку України на 2012-2014, 2011-2015, 2015-2017 роки Прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»	Ускладнений розвиток ринкової системи з громадянсько-владними протиріччями, пріоритет євроінтеграції

Авторська розробка за даними [5]

Опираючись на дані офіційної статистики, за роки незалежності ринок цінних паперів розвивався, хоча і з багатьма формальними проявами. Постійно зростала кількість бірж: з 64 у 1992 році до 555 у 2015 році.

Найбільш динамічно збільшувалась кількість товарних і товарно-сировинних бірж. Починаючи з 1995 року в майже 50 разів зріс вартісний вимір укладених угод на біржах, особливо на сільськогосподарську продукцію. Проте це лише кількісний бік статистичного аналізу. Якщо дивитись якісно, то виходячи з даних 2014 року, коли було зареєстровано 586 бірж, практичну діяльність здійснювало лише 37% з них [6]. Вартісний вимір укладених угод у розрахунку на одну біржу значно коливався, сягнувши максимальних значень у 2009-2010 та 2012 роках і складаючи у 2014 році лише 20% максимального рівня (тобто з початку військових подій падіння ринку відбулось у 5 разів). Одним з показових недоліків розвитку вітчизняного ринку цінних паперів є факт, що майже 90% усіх торгів державними облігаціями припадали на одну фондову біржу (ФБ «Перспектива»). Проблемним залишається явище відсутності бірж за місцем реєстрації. Тобто в реальності і кількісні, і тим більше якісні параметри функціонування українських бірж залишають бажати кращого при законодавчо регламентованих пріоритетах розвитку ринку цінних паперів в Україні. Проблемною залишається практика «мертвих душ» на ринку, через що її викорінення входить у коло пріоритетів реформ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

До загальних деструктивних тенденцій розвитку національного ринку цінних паперів і тверджень фахівців, що фондовий ринок сьогодні – доля ентузіастів, а також інвесторів, які не бояться ризикувати, існують протилежні думки – з оздоровленням економіки фондовий ринок теж чекає позитивна динаміка; ця закономірність вже не раз підтверджувалась багатьма країнами, оскільки економічне зростання нерозривно пов'язане з припливом інвестицій, які, у свою чергу, в тому або іншому обсязі потрапляють на біржі, «розігріваючи» їх. Зокрема в 2009 році Україна продемонструвала, що її ринок здатний йти врозріз з макроекономічними тенденціями, коли на тлі падіння ВВП більш ніж на 15%, індекси вітчизняних бірж злетіли майже на 100%, а акції деяких емітентів за цей же період подорожчали в 2-3 рази [7].

Усе таки, незважаючи на оптимістичні прогнози, реалії розвитку ринку цінних паперів в Україні засвідчують про наявність численних проблем. Поточні недоліки розвитку вітчизняного ринку цінних паперів вносять суттєвий деструктив у фінансову стабільність економіки України. Окрім того, вони обмежують можливості розвитку альтернативних і модерних способів мобілізації фінансових ресурсів у різних сферах. Для прикладу, більш ефективне використання міграційного капіталу для нашої держави, який за різними оцінками в 2014-2015 роках навіть перевищив обсяги інвестицій (у формі грошових переказів), мали б змогу забезпечувати міграційні облігації. Проблемною залишається сфера медичного страхування, дискусії щодо реформування якої ведуться вже друге десятиліття, а на практиці майже нічого не змінюється. У даному контексті можливості ринку цінних паперів полягали б у поширенні практики страхування Unit-linked, яка передбачає накопичувальне страхування життя людини на основі її інвестиційних внесків. Ці та інші важливі управлінські рішення могли б спричинити значний каталізуючий вплив на економічний розвиток, мобілізуючи фінансовий ресурс у продуктивних формах. Однак задовільний стан вітчизняного ринку цінних паперів з низьким рівнем інституційної довіри населення руйнує ці можливості (рисунок).

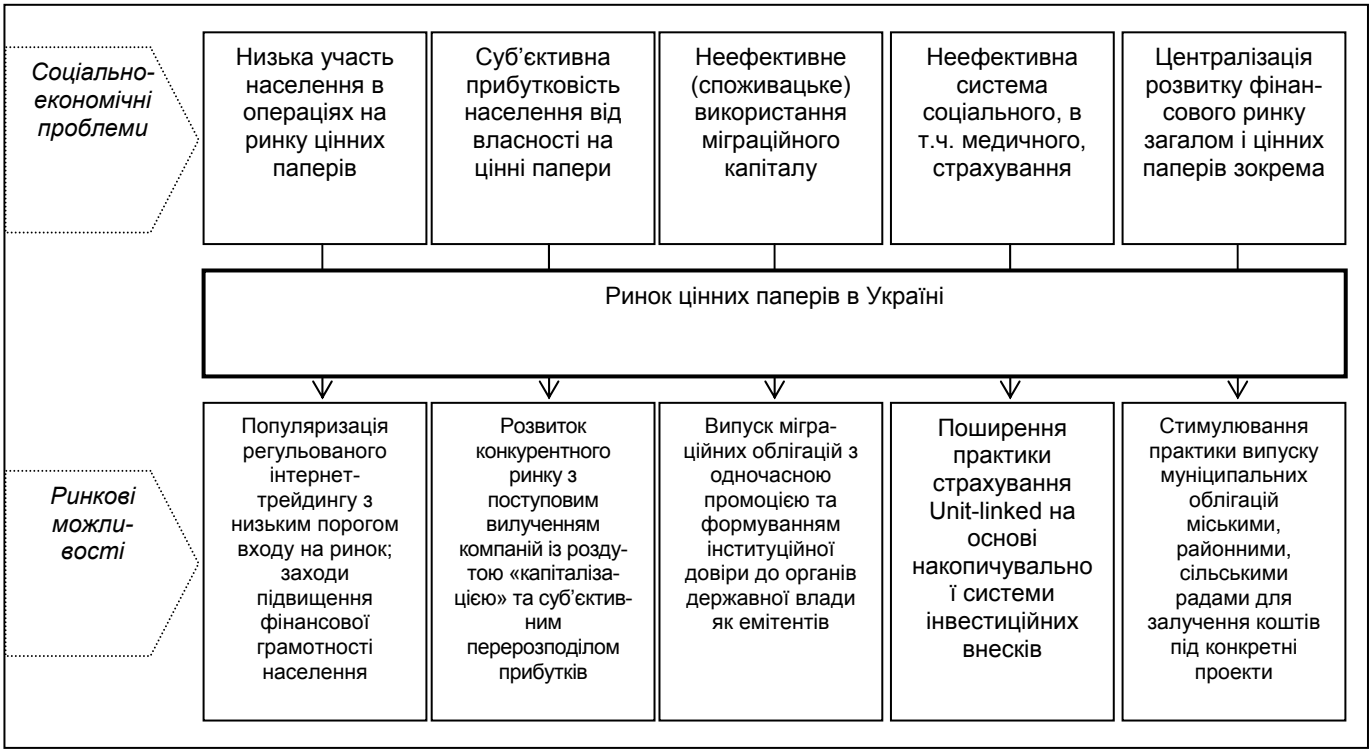

Мобілізаційні можливості ринку цінних паперів, актуальні на поточному етапі фінансово-економічного розвитку України*

** Авторська розробка*

Визначені мобілізаційні можливості ринку цінних паперів є первинним кроком для досягнення стратегічних цілей його розвитку. У черговому нормативному проекті Програми розвитку фондового ринку в Україні, підготовленого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, декларовано націленість на: підвищення ролі ринку цінних паперів у процесах перерозподілу фінансових ресурсів, їх акумуляції для вирішення пріоритетних державних задач, зміцнення фінансового стану організацій та розширення їхніх інвестиційних можливостей; створення цілісної й ефективної системи ринку цінних паперів та фінансових інститутів, сталого зростання капіталізації фондового ринку і розширення практики залучення інвестицій з використанням фінансових інструментів [8]. Це дуже серйозні результуючі вимірники, які часто регламентуються чинним законодавством і залишаються формальними. Натомість більш актуально виділити декілька базових заходів, які б надали поштовх ринку, підвищили його ліквідність та сегментну орієнтованість.

Особливо перспективним виглядає сегмент муніципальних облігацій. Рішення про активізацію використання даного фінансового інструменту Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку прийняла навесні 2016 року. Це розкриває перед територіальними громадами колосальні можливості додаткової мобілізації фінансових ресурсів. Однак як спрацює даний, ефективний в економічно потужних країнах, механізм у нашій державі складно спрогнозувати. До теперішнього часу він не став достатньо поширеним у силу демотивації його застосування з високим податковим навантаженням.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Формування та розвиток ринку цінних паперів в Україні продовжує викликати інтерес з боку науковців. Однак, затяжний процес до його ефективізації супроводжується низкою негативних явищ, що понижує інтерес як юридичних, так і фізичних осіб до діяльності на ринку. Наступний етап розвитку ринку цінних паперів можливий за умов долання недобросовісної інвестиційної діяльності, підкріпленої політичною волею, та поступовим залученням населення до ефективного використання фінансових активів. Поки цього не буде зроблено, ринок цінних паперів не зможе виконувати свої «загальноринкові» та специфічні функції, а також сприяти впровадженню модерних форм організації суспільного життя і фінансово-економічної стабільності.

У світлі євроінтеграційних перспектив, національний ринок цінних паперів має потуги до активізації. При асоціації України з ЄС є шанс в достатній мірі використовувати можливості залучення фінансового капіталу при тому інфраструктурному та інформаційному забезпеченні, яке існує в українському інституціональному середовищі сьогодні.

Тому подальші наукові обґрунтування тенденцій і перспектив розвитку ринку цінних паперів в Україні слід здійснювати в світлі потенціалу мобілізації ресурсів в умовах формування спільного фінансового ринку в європейському просторі.

Список використаних джерел

1. Тевелєв Д.М. Дефініція «ринок цінних паперів» : сутність та визначення / Д.М. Тевелєв // Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – т. 9, № 2. – С. 87-93.

2. Омельченко О.І. Ретроспектива становлення та розвитку ринку цінних паперів / О.І. Омельченко, О.А. Козлова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 1. – С. 277-281.

3. Кутузова М.М. Особливості становлення і розвитку ринку цінних паперів в Україні : історична ретроспектива / М.М. Кутузова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2014. – Випуск 8. Частина 5. – С. 165-168.

4. Ключник В.М. Особливості становлення системи державного регулювання українського фондового ринку / В.М. Ключник // Державне будівництво. – 2009. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/2/09.pdf

5. Бровкова А.Л. Еволюція фінансово-правового регулювання ринку цінних паперів в Україні / А.Л. Бровкова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 1. – С. 30-36.

6. Внутрішня торгівля: Економічна статистика: Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

7. Ульянова Н. Куди вигідно інвестувати в 2016 році : НВ. Новое время [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nv.ua/ukr/publications/kudi-vigidno-investuvati-v-2016-rotsi-92832.html

8. Програма розвитку фондового ринку : Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan

References

1. Teveljev D.M. Definicija «rynok cinnyh paperiv» : sutnist' ta vyznachennja // Ekonomika budivnyctva i mis'kogo gospodarstva. – 2013. – t. 9, № 2. – S. 87-93.

2. Omel'chenko O.I., Kozlova O.A. Retrospektyva stanovlennja ta rozvytku rynku cinnyh paperiv / O.I. Omel'chenko, // Biznes Inform. – 2013. – № 1. – S. 277-281.

3. Kutuzova M.M. Osoblyvosti stanovlennja i rozvytku rynku cinnyh paperiv v Ukrai'ni : istorychna retrospektyva // Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Serija Ekonomichni nauky. – 2014. – Vypusk 8. Chastyna 5. – S. 165-168.

4. Kljuchnyk V.M. Osoblyvosti stanovlennja systemy derzhavnogo reguljuvannja ukrai'ns'kogo fondovogo rynku // Derzhavne budivnyctvo. – 2009. – № 2. : http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/2/09.pdf

5. Brovkova A.L. Evoljucija finansovo-pravovogo reguljuvannja rynku cinnyh paperiv v Ukrai'ni // Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2014. – № 1. – S. 30-36.

6. Vnutrishnja torgivlja: Ekonomichna statystyka: Statystychna informacija Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ny : http://www.ukrstat.gov.ua

7. Ul'janova N. Kudy vygidno investuvaty v 2016 roci : NV. Novoe vremja : http://nv.ua/ukr/publications/kudi-vigidno-investuvati-v-2016-rotsi-92832.html

8. Programa rozvytku fondovogo rynku : Nacional'na komisija z cinnyh paperiv ta fondovogo rynku : http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Голубка Степан Михайлович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів і кредиту ДВНЗ «Університет банківської справи»

вул. Андріївська, 1, м. Київ, 04070,

e-mail: holubkas@ukr.net

Бенедисюк Дмитро Ігорович, Національний університет «Києво-Могилянська академія».

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Голубка Степан Михайлович, доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов и кредита ДВНЗ «Университет банковского дела»

ул. Андреевская, 1, г. Киев, 04070,

e-mail: holubkas@ukr.net

Бенедисюк Дмитрий Игоревич, Национальный университет «Киево-Могилянская академия».

DATA ABOUT THE AUTHORS

Holubka S.M., PhD, Associate Professor, Senior Researcher at the Department of Economics and Finance The Academy of Financial Management,

38-44 Degtyarivska Str., Kyiv, 04119, Ukraine.

e-mail: holubkas@ukr.net

Benedysjuk Dmytro Igorovych, National University of «Kyiv-Mohyla Academy».

УДК 336.142.3

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Гусаревич Н.В.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання щодо формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень.*

Метою дослідження *є розкриття методологічних та практичних положень становлення та розвитку системи формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень.*

Методи дослідження*. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі порівняння, аналізу, теоретичного узагальнення, системний та структурний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи*. Розкрито методологічні та практичні положення формування доходів бюджету України в умовах економічних перетворень. Досліджено структуру доходної частини зведеного бюджету України. Визначено особливості становлення та розвитку вітчизняної системи бюджетного регулювання економічного розвитку.*

Галузь застосування результатів*. Організація та проведення наукових досліджень в процесі розробки основних напрямів реалізації бюджетної політики в системі доходів бюджету.*

Висновки. *Доходи бюджету є вагомим інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Економічна сутність доходів бюджету розкривається як сукупність фінансових відносин в процесі акумуляції частки валового внутрішнього продукту до централізованих фондів під впливом заходів державного регулювання. Формування доходів бюджету виконує акумулюючу та розподільчо-регулюючу функції разом із реалізацією основних фінансових та соціальних принципів. Система формування доходів бюджету має бути збалансованою у середньостроковому та довгостроковому періодах, що насамперед стосується заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності щодо сплати податків і зборів, рівня виконання запланованих бюджетних показників. В умовах економічних перетворень доцільним є удосконалення інституційного середовища та фінансового інструментарію планування та прогнозування бюджетних доходів. На сучасному етапі необхідним є переосмислення сутності системи формування доходів бюджету у процесі стимулювання економічних процесів, підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетно-податкової політики та враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід розробки на основі виявлених*

 © Гусаревич Н.В., 2016

особливостей бюджетно-податкового регулювання відповідної бюджетної політики, з одного боку як інструменту впливу, з іншого як об'єкта регулювання економічного зростання.

Ключові слова: *доходи бюджету, зведений бюджет, бюджетна політика, бюджетна система, фінансові відносини.*

ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДОВ БЮДЖЕТА В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Гусаревич Н.В.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы формирования доходов бюджета в условиях экономических преобразований.*

Целью исследования *является раскрытие методологических и практических положений становления и развития системы формирования доходов бюджета в условиях экономических преобразований.*

Методы исследования. *В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе сравнения, анализа, теоретического обобщения, системный и структурный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты работы. *Раскрыты методологические и практические положения формирования доходов бюджета Украины в условиях экономических преобразований. Исследована структура доходной части сводного бюджета Украины. Определены особенности становления и развития отечественной системы бюджетного регулирования экономического развития.*

Область применения результатов. *Организация и проведение научных исследований в процессе разработки основных направлений реализации бюджетной политики в системе доходов бюджета.*

Выводы. *Доходы бюджета являются весомым инструментом обеспечения социально-экономического развития страны. Экономическая сущность доходов бюджета раскрывается как совокупность финансовых отношений в процессе аккумуляции доли валового внутреннего продукта к централизованных фондов под воздействием мер государственного регулирования. Формирование доходов бюджета выполняет аккумулирующую и распределительно-регулирующую функции, наряду с реализацией основных финансовых и социальных принципов. Система формирования доходов бюджета должна быть сбалансированной в среднесрочном и долгосрочном периодах, что прежде всего касается задолженности субъектов предпринимательской деятельности относительно уплаты налогов и сборов, уровня выполнения запланированных бюджетных показателей. В условиях экономических преобразований целесообразно совершенствование институциональной среды и финансового инструментария планирования и прогнозирования бюджетных доходов. На современном этапе необходимым является переосмысление сущности системы формирования доходов бюджета в процессе стимулирования экономических процессов, повышение теоретико-методологического уровня бюджетно-налоговой политики и учитывая отечественный и зарубежный опыт разработки на основе выявленных особенностей бюджетно-налогового регулирования соответствующей бюджетной политики, с одной стороны как инструмента влияния, с другой как объекта регулирования экономического роста.*

Ключевые слова: *доходы бюджета, сводный бюджет, бюджетная политика, бюджетная система, финансовые отношения.*

THE FORMATION OF BUDGET IN CONDITIONS OF ECONOMIC REFORMS

Gusarevich N.V.

The subject of research *are theoretical and practical issues on formation of budget revenues in conditions of economic reforms.*

The aim of the study *is to reveal the methodological and practical provisions for the establishment and development of the system of formation of budget revenues in conditions of economic reforms.*

The methods of research*. The paper applies a set of scientific methods and approaches, including comparison, analysis, theoretical synthesis, systemic and structural methods, which allows to implement conceptual unity of the study.*

Results of work. *The methodological and practical principles of formation of budget revenues of Ukraine in conditions of economic reforms. Investigated the structure of budget revenues of the consolidated budget of Ukraine. The features of formation and development of the national system of budgetary management in economic development.*

Scope of results. *Organization and conducting scientific research in the process of development of the main directions of implementation of budget policy in the system of budget revenues.*

Conclusions. *The revenue budget is an important tool to ensure socio-economic development of the country. The economic essence of revenues disclosed as an aggregate of financial relations in the process of accumulation of share of gross domestic product to centralized funds under the influence of measures of state regulation. The formation of budget revenues performs storage and distribution-regulatory functions, along with the implementation of fundamental financial and social principles. The system of formation of incomes of the budget*

should be balanced in the medium and long term, especially debt of business entities regarding taxes and levies, the level of implementation planned budget targets. In terms of economic reforms, it is advisable to improve the institutional environment and financial instruments planning and forecasting budget revenues. What is required is the rethinking of the essence of the system of formation of budget revenues in the process of stimulation of economic processes, improving the theoretical and methodological level on fiscal policy and taking into account domestic and foreign experience of development based on the identified features fiscal regulation appropriate fiscal policy, both as an influence tool, the other as the object of regulation in economic growth.

Keywords: *budget revenues, the consolidated budget, budgetary policies, budgetary system, financial relations.*

Постановка проблеми. Доходи державного бюджету забезпечують соціально-економічний розвиток країни як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях. Важливою умовою виконання бюджетом цієї ролі є збалансування її доходів з видатками. Адже значне перевищення видатків над доходами призводить до економічної кризи, зростання державного боргу, дефіциту бюджетів усіх рівнів. Багатогранність економічних відносин, що відбуваються у процесі бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку, вимагає ґрунтовного вивчення характеру та напрямів таких відносин. Державний бюджет впливає на всі процеси, які відбуваються у соціальній та економічній сферах суспільства. Тому актуальним є дослідження методів, видів і джерел формування державних доходів та проведення їх оцінки з метою виявлення шляхів їх збільшення та раціонального використання. В умовах економічних перетворень, формування доходів бюджету повинно здійснюватися із врахуванням економічної циклічності, використання дієвих бюджетних методів та інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні основи формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень представлені в наукових роботах таких зарубіжних вчених-науковців: Дж. Б'юкенена [2], А. Вагнер, Дж. М. Кейнса [5], А. Лернер, Р. Масгрейв, П. Самуельсона [7], А. Сміта, Дж. Стігліца, А. Пігу, С. Фішера, Е. Хансена, Дж. Хікса. Питанням дослідження доходів бюджету присвячені праці вітчизняних вчених: О.Барановського, Т. Боголіб [1], О. Василика, А. Вдовиченка [8], І. Запатріної, І. Лук'яненко, Л. Лисяк [6], І. Луніної, І. Лютого, В. Опаріна, В. Федосова [9], І. Чугунова [10,11], С. Юрія та інших.

Разом з тим, на сучасному етапі розвитку державних фінансів не існує єдиного підходу до визначення системи формування доходів державного бюджету в умовах економічних перетворень, що зумовлює необхідність подальшого дослідження даної проблематики.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання щодо формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень.

Метою статті є розкриття методологічних та практичних положень становлення та розвитку системи формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень.

Завдання дослідження. На основі вказаної мети у статті здійснюється оцінка специфіки формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень, досліджується структура доходної частини зведеного бюджету України.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі порівняння, аналізу, теоретичного узагальнення, системний та структурний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Бюджет як фінансовий план грошових коштів держави, формується під впливом бюджетно-податкової політики. В Україні за роки трансформаційних змін остання формувалася в умовах економічної кризи, що позначилося на їх характері, оскільки, з одного боку, постійною залишалася проблема мобілізації коштів до бюджету для виконання державою своїх функцій і зобов'язань, а з іншого – об'єктивним був безперервний процес втрати одних джерел фінансових надходжень до бюджету і пошуку у відповідності з цим інших, які б відповідали новій системі господарювання.

На даному етапі економічних перетворень проблеми формування достатнього обсягу доходів бюджету і забезпечення ефективного їх використання набувають особливої уваги. Доходи бюджету відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку суспільства. Централізація частини ВВП і фінансових ресурсів держави у бюджетах різних рівнів дає можливість проводити єдину фінансову політику, забезпечувати перерозподіл коштів на користь пріоритетних галузей економіки, задовольняти приблизно на однаковому рівні потреби соціальної сфери, незалежно від того, на якій території функціонують її установи. Доходи бюджету, з одного боку є результатом розподілу ВВП між різними учасниками відтворювального процесу, а з іншого - об'єктом подальшого розподілу сконцентрованої в руках держави вартості, тому що остання використовується для формування бюджетів різного рівня.

Дослідження проблем формування доходної частини Державного бюджету України є необхідним тому, що саме бюджет характеризує рівень економічного розвитку країни, і завдяки правильному здійсненню бюджетного процесу забезпечується економічна і соціальна стабільність та належний життєвий рівень населення. Через державний бюджет органи виконавчої влади здійснюють реалізацію внутрішньої і зовнішньої політики, державне регулювання і стимулювання економіки, фінансування соціальної політики з врахуванням довгострокових інтересів країни. Збільшення асигнувань з державного бюджету сприяє зростанню сукупного попиту в економіці і, відповідно, збільшенню випуску продукції і зайнятості.

Формування дохідної частини бюджету є важливим для будь-якої країни, оскільки для забезпечення виконання своїх функцій держава повинна мати відповідні фінансові ресурси. Джерелами їх формування можуть бути податки та власні доходи держави. Однак податки, які є формою примусового відчуження результатів діяльності юридичних і фізичних осіб у власність держави, або, інакше, платою за виконання державою її функцій, відрахуванням частини вартості ВВП на загальносуспільні потреби, без задоволення яких сучасне суспільство існувати не може, стали не тільки головним джерелом доходів бюджету держави, але й важливим фактором впливу на економічну систему.

Склад доходів бюджету, форми мобілізації грошових ресурсів до бюджету залежать від системи та методів управління, а також від завдань, що вирішуються суспільством у той чи інший період. Сукупність усіх видів доходів, їх взаємопов'язане застосування становлять систему доходів бюджету. Дана система покликана вирішувати не лише фіскальні, а й регулятивні завдання: стимулювати зростання виробництва і підвищення його ефективності, сприяти прискоренню інноваційних процесів, забезпечувати соціальні гарантії населенню та розвиток соціальної сфери. Обсяг і структура дохідної частини бюджету досить суттєво позначаються як на окремих галузях, так і на економіці в цілому. Від ступеня оптимальності співвідношень між елементами бюджетної системи залежить рівень збалансованості бюджетного регулювання та ефективність його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць. Використання доходів бюджету як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни мають певні особливості в період трансформаційних змін в економіці, які полягають у забезпеченні макроекономічної рівноваги, створенні сприятливого фінансово-економічного середовища для розвитку стратегічних галузей. Важливим напрямом регулюючої ролі доходів бюджету є вплив на економічне зростання країни. Формування доходів бюджету має здійснюватись із врахуванням напрямів соціально-економічного розвитку країни, спрямованих на забезпечення сприятливого макроекономічного середовища, стабілізацію системи державних фінансів[12].

Таким чином, на формування доходів бюджету здійснює вплив низка складових бюджетно-податкової політики, зокрема рівень податкових ставок, податкова база, податкові пільги, адміністрування податків, структура та обсяг видатків, та певні макроекономічні фактори: економічний стан, що вимірюється обсягом ВВП, структура економіки, що відображається в складових ВВП таких, як споживання, інвестиції, експорт та імпорт; фонд оплати праці та фінансові результати діяльності підприємств та організацій.

Бюджетна політика країни визначається не лише тенденціями доходів бюджету держави, а й співвідношенням даного показника до величини валового внутрішнього продукту, що дає змогу оцінити фактичний рівень бюджетної централізації, віднести тип бюджетної політики до однієї з існуючих моделей та розробити комплекс заходів стосовно пом'якшення чи посилення рівня централізації. У країнах з високим рівнем розвитку економіки частина ВВП, що перерозподіляється через бюджет, є досить вагомою, а бюджетні доходи справляють значний вплив на вторинний перерозподіл ВВП та розширене відтворення. Тобто перед кожною державою, враховуючи як її історичні та національні особливості, так і фазу економічного циклу, стоїть завдання пошуку оптимальної межі централізації, за якою підвищення фіскального навантаження на економіку не призведе до послаблення ділової активності суб'єктів господарювання, скорочення їх фінансових можливостей до відтворення виробництва, а відтак до погіршення інвестиційного клімату, зниження темпів економічного розвитку та зростання масштабів ухилення від сплати податків [4].

Особливості формування доходів бюджету у системі фінансово-економічного регулювання виявляються у їх складі та структурі, ефективність їх прогнозування визначає рівень результативності здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування покладених на них функцій. На сучасному етапі розвитку економічних систем за показником розподілу ВВП через бюджетну систему, тобто його централізації, виділяють такі основні моделі фінансових відносин у суспільстві: американська – що передбачає максимальне самофінансування юридичних осіб та самозабезпечення фізичних осіб й відзначається невисоким показником бюджетної централізації (в рамках 25–30 відсотків ВВП); західноєвропейська – характеризується паралельним функціонуванням та фінансуванням як державних так і комерційних установ в соціальній сфері. Державна соціальна політика є достатньо широкою, та переважає країни з американською моделлю. Показник централізації ВВП коливається на рівні 35–40 відсотків, що відображає помірний її рівень; скандинавська модель – характеризується досить розгалуженою державною соціальною сферою, яка формує ґрунтовні передумови зростання соціальної стабільності та забезпечення. Рівень централізації ВВП складає близько 50–60 відсотків. У методиці розрахунку рівня економічної безпеки України (затвердженої наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 року) головним індикатором стану фінансової безпеки України є рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду України) з пороговим значенням 28–30 відсотків. Динаміка частки доходів зведеного бюджету у валовому внутрішньому продукті України представлена в таблиці.

Як свідчать дані таблиці, середній показник розподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему за 2001-2015 роки складає – 29,80 відсотка. В розрізі п'ятирічних періодів 2001-2005 років – 27,88 відсотка, 2006-2010 років – 30,49 відсотка, 2011-2015 років – 31,02 відсотка. Таким чином, спостерігається чітка тенденція до зростання частки розподілу ВВП через зведений бюджет країни, що зумовлено необхідністю наповнення бюджету та збільшення його доходів через зростання видатків держави.

Частка доходів Зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за період 2001–2015 років, %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Податкові надходження	17,97	20,11	20,31	18,31	22,22	23,10	22,38	23,96	22,78	21,65	25,70	25,55	24,33	23,46	25,98
Неподаткові надходження	8,03	6,51	6,81	7,13	7,20	7,44	6,73	6,38	6,39	6,82	4,61	5,73	5,84	5,14	7,17
Доходи від операцій з капіталом	0,24	0,49	0,67	0,72	0,63	0,59	0,89	0,71	0,41	0,29	0,18	0,21	0,11	0,13	0,09
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,10	0,13	0,07	0,12	0,05	0,04	0,01	0,01	0,07	0,03	0,04	0,01	0,10	0,34	0,10
Цільові фонди	0,54	0,22	0,30	0,23	0,29	0,39	0,50	0,35	0,24	0,26	0,08	0,06	0,05	0,03	0,03
Всього	26,89	27,46	28,17	26,51	30,40	31,57	30,51	31,42	29,89	29,05	30,61	31,57	30,43	29,11	33,37

Найбільша частка ВВП розподіляється через податкову систему. Так, податкові надходження бюджету за 2001-2015 роки складають в середньому 22,52 відсотка. В розрізі п'ятирічних періодів 2001-2005 років – 19,78 відсотка, 2006-2010 років – 22,77 відсотка, 2011-2015 років – 25,00 відсотка. Неподаткові надходження також становлять значну частку перерозподілу валового внутрішнього продукту та складають – 6,53 відсотка, у 2001-2005 роках – 7,14 відсотка, 2006-2010 роках – 6,75 відсотка, 2011-2015 років – 5,70 відсотка. Динаміка податкових надходжень повністю відповідає загальній тенденції до зростання, адже вони є базовими джерелами формування доходів бюджету. В той час як неподаткові надходження зменшуються, що свідчить про переорієнтацію національної економічної системи та зростання податкового навантаження на неї. Також чітку тенденцію до зниження за останні п'ять років показують цільові державні фонди. Так, їх частки зменшилася з 0,26 відсотків у 2010 році до 0,03 відсотків у 2015 році.

За аналізований період структура доходів державного бюджету значно змінилася, що зумовлено як зміною політики доходів, зокрема податкової політики (зміна податкових ставок, бази оподаткування, податкових пільг тощо), так і розподілом загальнодержавних доходів між різними ланками бюджетної системи, а також зміною економічної ситуації в цілому.

За період 2001-2015 роки середнє значення частки податкових надходжень у структурі доходної частини зведеного бюджету становило 75,41 відсотка, неподаткових надходжень – 22,05 відсотка, доходів від операцій з капіталом – 1,44 відсотка, цільових фондів – 0,28 відсотка, офіційних трансфертів – 0,82 відсотка відповідно. У розрізі п'ятирічних періодів 2001-2005 років – значення показника становило – 70,87 відсотка, 2006-2010 роки – 74,71 та 2011-2015 років – 80,66 відсотка. Дана тенденція до зростання питомої ваги податкових надходжень в структурі зведеного бюджету свідчить про певні зміни у державній політиці формування бюджетних доходів. Таким чином, відбулося зростання питомої ваги податкових надходжень на майже на 10 відсотка лише за останні 15 років. Збільшення даного показника в періоді 2011-2015 роки, було зумовлено перенесенням рентної плати із неподаткових до податкових надходжень, прийняттям та введенням в дію нового Податкового кодексу України, покращенням механізму адміністрування базових податків, та зменшенням числа нецільових податкових пільг. При цьому відбулося зниження частки неподаткових надходжень, що за аналізований період зменшилась на 12,2 відсотків. Проте у 2015 році даний показник характеризувався ростом та склав 21,49 відсотка порівняно із 17,67 відсотка у 2014 році. Частка доходів від операцій з капіталом у 2015 році склала 0,44 відсоткових пункти, що 0,08 відсотка більше ніж за у 2014 році. Цільові фондів стабілізувалися та з 2012 року були на рівні 0,19 відсотка, проте у 2015 різко зменшилися та склали всього 0,09 відсотка. Водночас, значення питомої ваги офіційних трансфертів за останні п'ять років у середньому зросло на 0,25 відсоткових пункти, що пов'язано із суттєвим зростанням обсягів надходжень в рамках програм допомоги Європейського Союзу, яка становить близько 90 відсотків усіх трансфертів та 1,09 відсотка від доходів зведеного бюджету.

В розрізі податкових надходжень варто розглянути їх структуру та динаміку. Найбільше фіскальне значення для бюджету у період 2001-2015 роки має податок на додану вартість. Який за аналізований період становить близько 26,68 відсотка. Також спостерігається чітко виражена тенденція до зростання надходжень саме податку на додану вартість в розрізі п'ятирічок: 20,14 відсотка за 2001-2005 роки, 29,14 відсотка - за 2006-2010 роки та 30,82 відсотка за 2011-2015 роки. Протягом аналізованого періоду спостерігалося зростання частки непрямих податків у доходах зведеного бюджету з 21,9 відсотка за період 2001-2005 роки до 33,5 відсотка за період 2011-2015 роки, що свідчить про зростаючу роль даних податків в загальній структурі перерозподільних відносин. Основну частку в структурі ПДВ становило бюджетне відшкодування у середньому за досліджувані роки – 22,6 відсотка..

Податок на доходи фізичних осіб займає друге місце у структурі доходів зведеного бюджету України та складає в середньому 15,7 відсотка. Так за період 2001-2005 років – значення показника становило – 15,75 відсотка, 2006-2010 роки – 15,41 відсотка та 2011-2015 років – 15,82 відсотка. Зростання показника, яке відбулося за останні роки зумовлено введенням прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб та підвищенням ефективності його адміністрування.

Податок на прибуток підприємств також є досить важливою складовою доходної частини зведеного бюджету України, хоч в останні роки зафіксовано стійку тенденцію до його зниження. Частка податку у зведеному бюджеті за аналізований період в середньому складає 14,46 відсотка, в той час як у періоді 2001-2005 роки він був на рівні 16,6 відсотка, 2006-2010 років – 14,38 відсотка, 2011-2015 років – 11,67 відсотка. Суттєве зниження даного показника спостерігалось у період економічної рецесії з піком у 2009 році, а також у 2013-2014 роках. Виявлена тенденція до зниження частки податку на прибуток підприємств зумовлена як макроекономічними так і суспільними факторами такими як економічна рецесія, втрата виробничого потенціалу внаслідок територіального конфлікту, а також зниженням ставки податку із рівня 25 відсотків у 2010 році до 18 відсотків у 2014 році.

Акцизний податок виступає дієвим компенсаторним заходом державного податкового регулювання з метою зниження рівня дефіциту бюджету, шляхом збільшення ставок акцизного податку, що в свою чергу зумовило зростання його фіскального значення. За період 2001-2015 роки надходження акцизного податку в структурі зведеного бюджету України становили в середньому 7 відсотків, коли за період 2001-2005 роки його значення складало – 6,33 відсотка, за 2006-2010 роки – 6,21 відсотка, а 2011-2015 роки – 8,83 відсотка.

До основних неподаткових надходжень зведеного бюджету варто віднести доходи від власності, які хоч і мають нестабільний характер та не є надійним джерелом забезпечення надходжень, але вони обумовлені виконанням економічних функцій державою як власника економічних ресурсів. Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу є досить незначними в загальній структурі надходжень. З метою збільшення доходів зведеного бюджету за рахунок неподаткових надходжень, а саме від адміністративних зборів та платежів і доходів від власності необхідним є збільшення кількості послуг, що надаються державними органами та пошук нових видів платних послуг, які дозволять забезпечити належний рівень доходів бюджету.

Стратегічні пріоритети удосконалення системи формування доходів бюджету в Україні передусім перебувають у сфері податкового регулювання. Потребує подальшого вдосконалення діюча система пільгового оподаткування, з метою уникнення необґрунтованих втрат доходів бюджету. Надання податкових пільг доцільно здійснювати в межах пріоритетів державної соціально-економічної політики. Разом з тим, виходячи з досвіду розвинутих країн, доцільним є збереження пільг соціальної спрямованості, а також пільг, спрямованих на інновації, енергозбереження та підвищення енергоефективності. В економічному аспекті обґрунтовано доцільність подальшого зниження ставки податку на прибуток підприємств виключно на реінвестовану в модернізацію та розширення виробництва частку, імплементацію системи регулювання трансфертного ціноутворення; зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці; індексацію відповідно до рівня інфляції акцизного та підвищення ставок екологічного оподаткування; поступового зростання рентних та природно-ресурсних платежів. У соціальному аспекті важливим є удосконалення прогресивної шкали ставок оподаткування доходів фізичних осіб. Доцільним є врахування сімейного стану платника, запровадження оподаткування доходів від розміщення коштів на депозитних рахунках; удосконалення механізму непрямого оподаткування щодо товарів споживання, оподаткування нерухомого майна. Враховуючи зазначене доцільно скасувати численні спеціальні податки і збори, частка яких не перевищує трьох відсотків доходів бюджету. При цьому важливо застосовувати комплексний підхід, що дозволить не тільки удосконалити інструменти податкового регулювання, а й структурувати їх застосування в часі.

Перспективне бюджетне прогнозування та планування спрямоване на посилення ролі бюджету як інструменту фінансового регулювання сприяє підвищенню рівня керованості бюджетним процесом. Прогнозування доходної частини бюджету є динамічним процесом, який має враховувати інституційні зміни фінансової системи країни та структурні особливості вітчизняної економіки [11].

Висновки. Доходи бюджету є вагомим інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Економічна сутність доходів бюджету розкривається як сукупність фінансових відносин в процесі акумуляції частки валового внутрішнього продукту до централізованих фондів під впливом заходів державного регулювання. Формування доходів бюджету виконує акумулюючу та розподільчо-регулюючу функції разом із реалізацією основних фінансових та соціальних принципів. Система формування доходів бюджету має бути збалансованою у середньостроковому та довгостроковому періодах, що насамперед стосується заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності щодо сплати податків і зборів, рівня виконання запланованих бюджетних показників. В умовах економічних перетворень доцільним є удосконалення інституційного середовища та фінансового інструментарію планування та прогнозування бюджетних доходів. На сучасному етапі необхідним є переосмислення сутності системи формування доходів бюджету у процесі стимулювання економічних процесів, підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетно-податкової політики та враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід розробки на основі виявлених особливостей бюджетно-податкового регулювання відповідної бюджетної політики, з одного боку як інструменту впливу, з іншого як об'єкта регулювання економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Боголіб Т.М. Інституційна основа бюджетної системи України / Т.М. Боголіб // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая, 2013. - № 2(44). – С. 57-68.

2. Б'юкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір / Дж. Б'юкенен, М. Масґрейв, А. Річард ; пер. з англ. - К. : Києво-Могилян. акад., 2004. - 176 с.

3. Воробйова О.І. Бюджет України: стан та перспективи / О.І. Воробйова // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. - 2013. - № 2. - С. 12-18.

4. Дорошенко О.О. Особливості формування дохідної частини бюджету України / О.О. Дорошенко // Ефективна економіка. – 2015. – № 10. – С. 112-123

5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ. - М. : Гелиос, 2012. - 352 с.

6. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л.В. Лисяк. - К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.

7. Самуэльсон П.Э. Экономика. - 18-е изд. / П.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус ; пер.с англ. - М. : Вильямс, 2010. - 1360 с.

8. Серебрянський Д.М. Оцінка рівня та ефективності перерозподілу ВВП через публічний сектор економіки України / Д.М. Серебрянський, А.М. Вдовиченко, А.І. Зубрицький // Фінанси України. – 2013. – № 4. – С. 45-57 .

9. Теорія фінансів / за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. - К. : Центр учбов. л-ри, 2010. - 576 с.

10. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І.Я. Чугунов. - К. : НІОС, 2003. - 488 с.

11. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І.Я. Чугунов // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. - 2014. - № 5. - С. 64–77.

12. Чугунов І.Я. Доходи бюджету як складова системи бюджетного регулювання / І.Я. Чугунов, О.В. Зварич // Наукові праці НДФІ. - 2007. - Вип.1. - С. 3-13.

References

1. Boholib T.M. Instytutsiyna osnova byudzhetnoyi systemy Ukrayiny // Nauchnыe trudyi DonNTU. Seryya: ekonomycheskaya, 2013. - № 2(44). – S. 57-68.

2. B»yukenen Dzh., Masgreyv M., Richard A. Suspil'ni finansy i suspil'nyy vybir ; per. z anhl. - K. : Kyyevo-Mohylyan. akad., 2004. - 176 s.

3. Vorobyova O.I. Byudzhet Ukrayiny: stan ta perspektyvy // Naukovyy visnyk: Finansy, banky, investytsiyi. - 2013. - № 2. - S. 12-18.

4. Doroshenko O.O. Osoblyvosti formuvannya dokhidnoyi chastyny byudzhetu Ukrayiny // Efektyvna ekonomika. – 2015. – № 10. – S. 112-123

5. Keyns Dzh. M. Obshchaya teoryya zanyatosty, protsenta y deneh ; per. s anhl. - M. : Helyos, 2012. - 352 s.

6. Lysyak L.V. Byudzhetna polityka u systemi derzhavnoho rehulyuvannya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny : monohrafiya. - K. : DNNU AFU, 2009. - 600 s.

7. Samuэl'son P.Э., Nordkhaus V.D. Ekonomyka. - 18-e yzd. per.s anhl. - M. : Vyl'yams, 2010. - 1360 s.

8. Serebryans'kyy D.M., Vdovychenko A.M., Zubryts'kyy A.I. Otsinka rivnya ta efektyvnosti pererozpodilu VVP cherez publichnyy sektor ekonomiky Ukrayiny // Finansy Ukrayiny. – 2013. – № 4. – S. 45-57.

9. Teoriya finansiv / za red. V.M. Fedosova, S.I. Yuriya. - K. : Tsentr uchbov. l-ry, 2010. - 576 s.

10. Chuhunov I.Ya. Byudzhetnyy mekhanizm rehulyuvannya ekonomichnoho rozvytku. - K. : NIOS, 2003. - 488 s.

11. Chuhunov I.Ya. Dovhostrokova byudzhetna stratehiya u systemi ekonomichnoyi tsyklichnosti // Visn. Kyyiv. nats. torh.-ekon. un-tu. - 2014. - № 5. - S. 64–77.

12. Chuhunov I.Ya., Zvarych O.V. Dokhody byudzhetu yak skladova systemy byudzhetnoho rehulyuvannya // Naukovi pratsi NDFI. - 2007. - Vyp.1. - S. 3-13.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Гусаревич Наталія Володимирівна, аспірант кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Мілютенка 6а, м. Київ, 02156, Україна
email: asshattan@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Гусаревич Наталия Владимировна, аспирант кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университета
ул. Милютенка 6а, м. Киев, 02156, Украина
email: asshattan@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Gusarevich N.V, post-graduate student of the finance department
Kyiv National Trade and Economics University,
Milyutenka Street, 6a, Kyiv , 02156, Ukraine
email: asshattan@mail.ru

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРЕСИВНОГО ПІДХОДУ ДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ: ДОСВІД ШВЕЦІЇ

Єрмошенко А.М.

Предметом дослідження є державна політика та урядові заходи Швеції щодо гендерної рівності у сфері освіти.

Метою дослідження є аналіз підходів до забезпечення гендерної рівності у сфері освіти на рівні шкільних і дошкільних закладів у Швеції.

Методами дослідження є методи абстракції та порівняльного аналізу.

Результати роботи. Стаття присвячена дослідженню підходу до забезпечення гендерної рівності у сфері освіти (шкільний і дошкільний рівень) у Швеції. На сьогодні шведський підхід до інтеграції гендерної рівності у системі освіти є одним із найбільш прогресивних у Європейському Союзі і охоплює всі рівні починаючи від законодавчої бази до самих шкільних та дошкільних закладів, що реалізують зазначений підхід на практиці.

Галуззю застосування результатів дослідження є державна політика у сфері освіти.

Висновки. Проведений аналіз дозволив виділити основні характеристики комплексного підходу до гендерної рівності в сфері освіти в Швеції. Виявлені принципи та методи забезпечення гендерної рівності на рівні шкільних і дошкільних закладів можуть бути прийняти до розгляду під час реформування системи освіти в Україні.

***Ключові слова**: гендерна рівність, комплексний гендерний підхід, освіта*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРЕССИВНОГО ПОДХОДА К ГЕНДЕРНОМУ РАВЕНСТВУ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ОПЫТ ШВЕЦИИ

Ермошенко А.Н.

Предметом исследования является государственная политика и правительственные меры Швеции по гендерному равенству в сфере образования.

Целью исследования является анализ подходов к обеспечению гендерного равенства в сфере образования на уровне школьных и дошкольных учреждений в Швеции.

Методами исследования являются методы абстракции и сравнительного анализа.

Результаты работы. Статья посвящена исследованию подхода к обеспечению гендерного равенства в сфере образования (школьный и дошкольный уровень) в Швеции. На сегодня шведский подход к интеграции гендерного равенства в системе образования является одним из самых прогрессивных в Европейском Союзе и охватывает все уровни начиная от законодательной базы до самых школьных и дошкольных учреждений, реализующих указанный подход на практике.

Областью применения результатов исследования является государственная политика в сфере образования.

Выводы. Проведенный анализ позволил выделить основные характеристики комплексного подхода к гендерному равенству в сфере образования в Швеции. Выявленные принципы и методы обеспечения гендерного равенства на уровне школьных и дошкольных учреждений могут быть принять к рассмотрению при реформировании системы образования в Украине.

***Ключевые слова:** гендерное равенство, комплексный гендерный подход, образование*

INSURING PROGRESSIVE APPROACH TO GENDER EQUALITY IN EDUCATION: THE SWEDISH APPROACH

Yermoshenko A.M.

The research question consists of the Swedish government policies and measures concerning gender equality in education.

The purpose of study is to shed light on the government approach to gender equality in education with focus on schools and preschools in Sweden.

Research methods are the abstract and comparative analyses.

Results. The article investigates the approach to gender equality in education (school and pre-school level) in Sweden. Today the Swedish approach for gender mainstreaming in education is one of the most advanced in the EU and covers all levels ranging from legislation to schools and pre-schools that implement this approach in practice.

Scope of application id the government policy in the sphere of education.

Conclusion. The analysis allowed to identify the main characteristics of integrated approach to gender equality in education in Sweden. Recognized principles and methods of gender equality at school and pre-school level could be taken into consideration when reforming the education system in Ukraine.

***Keywords:** gender equality, gender mainstreaming, education*

1. Introduction. Characteristics of Swedish society and politics are a broad common understanding regarding basic values of gender equality and equal treatment. Since 1994 gender mainstreaming is a central feature and a main strategy of Swedish gender policies, meaning that decisions in all policy areas and at all levels are to be permeated by a gender equality perspective.

© **Єрмошенко А.М., 2016**

The overall objective of Sweden's gender equality policy is to ensure that women and men have the same power to shape society and their own lives. The gender equality policy focus is set out in four sub goals (in force from 2005, Government decision 2005/06:155) [6]:

1. Equal distribution of power and influence. Women and men shall have the same rights and opportunities to be active citizens and to shape the conditions for decision-making.
2. Economic equality between the sexes. Women and men shall have the same opportunities and conditions with regard to education and paid work that provide them with the means to achieve lifelong economic independence.
3. Equal distribution of unpaid care and household work. Women and men shall take the same responsibility for household work and have the same opportunities to give and receive care on equal terms.
4. Men's violence against women must stop. Women and men, girls and boys, shall have equal rights and opportunities in terms of physical integrity.

Those four sub goals of gender equality policy are to be followed up by all the responsible government agencies (within the framework of their responsibility), including the ones in the area of education. In other words, the mentioned goals constitute the point of departure for gender mainstreaming in the area of gender equality in education.

2. Literature review. Gender equality as a cross-cutting issue in the area of education is within the attention of many researchers and practitioners: C. Lloyd [5], E. Mezentseva [1], O. Petrenko [7], L. Shtyleva [2] and others.

Overall the gender equality is well accepted to be a guiding principle for ensuring the equal access to education and promoting ant discriminatory practices. But there are still several problems that hinder gender mainstreaming in education.

Among them are the following:

- ✓ the lack of the gender subject matter in the state educational standards;
- ✓ the insufficient readiness of conceptual and categorical apparatus in gender pedagogics;
- ✓ the controversy between the experimental data and psychic differences between the agents of both sexes, an extent of their display [7].

In order to overcome the mentioned challenges it's important to review the Swedish approach to gender equality in education that helps to shed light on the possible solutions in this area.

3. Theoretical background

Gender equality in education in Sweden is mainstreamed on the basis of a top-down approach meaning that the gender equality policies introduced at the higher level by Parliament and Government are applied in a practical way by schools and preschools at the local level (figure 1).

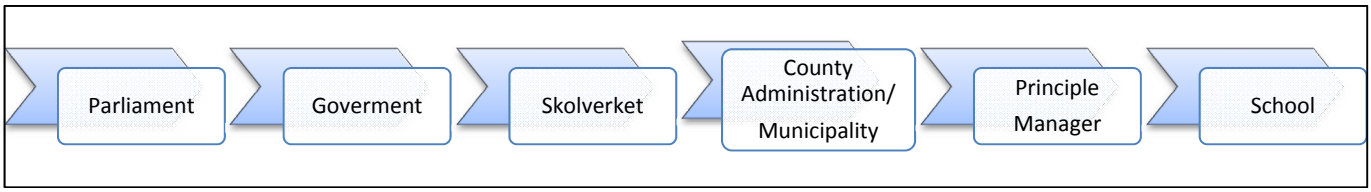

Figure 1. Top down approach for achieving gender equality in education

The Swedish Parliament and the Government set out the goals and guidelines for the preschool and school through i.a. the Education Act and the Curricula. The mission of the operational authority (The National Agency for Education, Skolverket) is to actively work for the attainment of the goals. The municipalities and schools are the principal organisers in the school system to allocate resources and organise activities so that pupils attain the national goals.

The legislative base of the measures in the area of gender equality in education is promulgated by the Education Act (2010:800) and Discrimination Act (2008:57).

Education Act from 2010 governs all education system in Sweden. It states that gender equality should reach and guide all levels of the Swedish educational system. The law promulgates a better adapted goal-oriented educational system and the responsibilities between the state and municipalities, and promotes more streamlined activities for schools' work in gender equality and equal treatment.

For example, Section 5. Structure of the education stipulates «that the education shall be structured in accordance with basic democratic values and human rights such as the sanctity of human life, the freedom and integrity of individuals, the equal worth of all human beings, equal opportunities and solidarity between human beings. Everyone working within education shall promote human rights and actively counter all forms of degrading treatment. The education shall rest on a disciplinary foundation and proven experience» [9].

The Discrimination act from 2008 contains the prohibition of discrimination based on gender, ethnicity, religion, disability or sexual orientation [3]. The school's duty is to investigate and take measures against harassment and to prevent or prohibit harassment based on discrimination grounds.

Each school should elaborate the equal treatment plan aiming at promoting prevention of discrimination of children and designed in collaboration with children and students. The plan should be followed up annually. Children and students should be included in the work and parents should be informed of the plan's achievements.

In order to monitor the schools' efforts and represent students who have been discriminated the Swedish Schools Inspectorate [11], the government agency tasked with school inspections, has been created. All students have access to a school doctor, school nurse, psychologist and school welfare officer at no cost. Moreover, the principals of preschools, schools and adult education programmes are responsible for enforcing prohibitions against discrimination and degrading behaviour, and for promoting equal treatment.

When it comes to the developments in the area of gender equality it should be noted that in the budget proposition for 2002 [10], funds were allocated for educating resource persons (gender pedagogues) within the field of equality and gender. The main purpose with the course was to create a more gender equal situation in Swedish schools. The educated resource persons are supposed to work with gender equality issues in the pedagogical practice in order to increase the quality and goal fulfilment within the field of education. The aim was that there should be one educated gender pedagogue in every Swedish community at the end of 2004.

In June 2008, the Government presented a gender equality programme for Swedish schools, representing an investment of 110 million Swedish crowns. The programme included the establishment of a special gender equality committee (Delegation for gender equality in schools, DEJA), further training courses for teachers, and measures both to enhance pupils' health and to attract greater numbers of male teachers (especially for pre-schools) [8].

As mentioned above the Delegation for gender equality in schools, was a government inquiry under the Ministry of Education and Research. DEJA was appointed because the government considered that additional measures must be taken to break traditional gender patterns and the structure manifested by the gender division in the education system.

One of the problems investigated by the DEJA was so-called «boys crisis» that raises growing disparity in school attendance rates, grades and educational honours between girls and boys added with the behavioural problems among the boys [4].

The task of the gender equality committee was to enhance knowledge and awareness of gender equality in schools. The assignment also included analysing gender differences in educational results, evaluating method and means of overcoming traditional gender roles, and recommending appropriate action.

To that the Swedish National Agency for Education (Skolverket) has been tasked with planning and implementing measures to promote gender equality both in compulsory schools and in similar educational forms, in upper secondary schools and in adult education. The National Agency for Higher Education has been given the task of analysing gender differences in specialised study choices in teacher training, the reasons why more men than women choose to break off their studies in this training field, the proportion of men who work as teachers on completion of their training, and factors that influence women's and men's study choices in teacher training.

The recent aim of the National Agency of Education in the area of gender equality included: promoting equal access to education of good quality in a safe environment for all children and students. At the same time it should provide for favourable conditions for children's development and learning and to improve learning outcomes for students.

4. Conclusion. Gender mainstreaming and antidiscrimination measures are of the central attention in the area of education in Sweden. All the authorities that belong to the system of central and local government are responsible for promoting gender equality activities in accordance with the current overall gender equality goals and following the postulates of Education and Discrimination Acts. Schools and preschools are the most important actors in this work as it is them that implement the gender equality measures in practice.

References

1. Mezentseva E. Gendernoe ravenstvo v sfere obrazovaniya. Zhenskiy Fond Razvitiya Organizatsii Ob»edinennykh Natsiy (YuNIFEM), 2007. http://genderbudgets.ru/biblio/RUS_Gender_Equality-Education_UNIFEM.pdf

2. Shtyleva L.V. Faktor pola v obrazovanii: gendernyy podkhod i analiz. M. : „PER SE», 2008. – 316 s.

3. Diskrimineringslag (2008:567), Svensk författningssamling 2008:567. : http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567.

4. Kimmel M. Boys and School: A Background Paper on the «Boy Crisis». – Swedish Governemnt Official Reports. – Stockholm, 2010. – http://www.regeringen.se/contentassets/c9ed520a3fe34b95a08610d41941ee40/pojkar-och-skolan-ett-bakgrundsdokument-om-pojkkrisen

5. Lloyd. C., Growing up global: The changing transitions to adulthood in developing countries. Washington, DC: National Academies Press. 2005.

6. Makt att forma samhället och sitt eget liv - nya mål i jämställdhetspolitiken. Government decision 2005/06:155. : http://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/makt-att-forma-samhallet-och-sitt-eget-liv---nya_GT03155.

7. Petrenko O. Gender mainstreaming in education and upbringing: the problem of term formation // Theory and methods of educational management. – № 11, 2013. : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ttmuo_2013_11_15.pdf

8. Regeringens Jämställdhetspolitik, Faktablad, Mars 2009. : http://www.regeringen.se/contentassets/1a40ceaea1704c14ab35da66dcd141e1/regeringens-jamstalldhetspolitik.

9. Skollag (2010:800), Svensk författningssamling 2010:800. : http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800.

10.Swedish Government budget proposal. Budgetpropositionen för 2002 Förslag till statsbudget för budgetåret 2002, reviderad finansplan budgetpolitiska mål, ändtrade anslag för budgetåret 2001 skattefrågor. : https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/budgetpropositionen-for-2002_GP031

11.Swedish schools inspectorate official website. : https://www.skolinspektionen.se/en/About-Skolinspektionen/About-the-Swedish-Schools-Inspectorate/

ДАНІ ПРО АВТОРА

Єрмошенко А.М., д.е.н., професор кафедри фінансів, доцент, Київський національний торговельно-економічний університет

вул. Кіото, 19, м. Київ, Україна, 02156

e-mail: yermoshenko@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Ермошенко А.Н., д.э.н., профессор кафедры финансов, доцент, Киевский национальный торгово-экономический университет

ул. Киото, 19, г. Киев, Украина, 02156

e-mail: yermoshenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Yermoshenko Anastasia, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics

Kioto str., 19, Kyiv, Ukraine, 02156

e-mail: yermoshenko@gmail.com

УДК 336.15

ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Крикун Т.І.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання формування видатків бюджету на соціальне.забезпечення.*

Метою дослідження *є розкриття сутності видатків бюджету на соціальне забезпечення.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *Розкрито сутність видатків бюджету в частині фінансування видатків соціального спрямування. Проаналізовано розвиток фінансування соціального захисту населення, як системи фінансових відносин. Розкрито особливості формування видатків бюджету на потреби соціального захисту населення в умовах трансформації економіки. Визначено, що еволюція суспільного розвитку та фінансових відносин привели до виокремлення соціального захисту населення у вагому фінансову складову, що стала одним із дієвих інструментів стимулювання людського капіталу. Основною метою її реалізації є забезпечення довгострокової макроекономічної та соціальної стабільності в державі. Удосконалення системи соціального захисту населення мають супроводжуватися структурними змінами в бюджетно-податковій політиці, інституційним удосконаленням механізмів державного управління, підвищенням якісного рівня прогнозування соціально-економічного розвитку суспільства на середньострокову перспективу. На даний час важливим є поглиблення теоретико-методологічних засад фінансового забезпечення системи соціального захисту населення як складової регуляторного механізму фінансової політики країни, що надасть змогу посилити взаємозв'язок фінансового регулювання із динамікою соціально-економічного розвитку.*

Галузь застосування результатів роботи. *Бюджет. Видатки бюджету на соціальний захист населення.*

Висновки. *Однією із передумов сталого розвитку суспільства є створення ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, яку доцільно розглядати як процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики країни, що передбачає формування та використання фінансових ресурсів на цілі соціального захисту населення з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни. Фінансова спроможність та збалансованість є вагомими складовими системи соціального забезпечення, яка має комплексний характер та передбачає надання громадянам гарантованого державою мінімуму соціальних послуг. Забезпечення умов для підвищення рівня добробуту населення потребує формування та реалізації виваженої та послідовної фінансово-бюджетної політики держави. З метою підвищення рівня бюджетної результативності в частині фінансування галузей соціальної сфери необхідним є упорядкування переліку та кількості соціальних*

 © Крикун Т.І., 2016

пільг, використання інструментарію надання адресної соціальної допомоги, оптимізація соціальної інфраструктури відповідно до особливостей та потреб територіальних громад. Удосконалення системи соціального захисту населення має супроводжуватись подальшим розвитком інституційних та методологічних засад планування видатків системи соціального захисту, формуванням показників забезпечення соціальних послуг.

Ключові слова: *бюджетна система, видатки бюджету, соціальний захист, програмно-цільовий метод планування бюджету, соціально-економічний розвиток.*

ФОРМИРОВАНИЕ РАСХОДОВ БЮДЖЕТА НА СОЦИАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

Крикун Т.И.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы формирования расходов бюджета на социальное обеспечение.*

Целью исследования *является раскрытие сущности расходов бюджета на социальное обеспечение.*

Методы исследования. *В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты роботы*. Раскрыта сущность расходов государственного бюджета в части финансирования расходов социальной направленности. Проанализировано развитие социальной защиты населения, как системы финансовых отношений. Раскрыты особенности формирования расходов бюджета на нужды социальной защиты населения в условиях трансформации экономики. Определено, что эволюция общественного развития и финансовых отношений привели к выделению социальной защиты населения в весомую финансовую составляющую, которая стала одним из действенных инструментов стимулирования развития человеческого капитала. Основной целью реализации является обеспечение долгосрочной макроэкономической и социальной стабильности в государстве. Совершенствование системы социальной защиты населения должны сопровождаться структурными изменениями в бюджетно-налоговой политике, институциональным усовершенствованием механизмов государственного управления, повышением качественного уровня прогнозирования социально-экономического развития общества на среднесрочную перспективу. В настоящее время важным является углубление теоретико-методологических основ финансового обеспечения системы социальной защиты населения как составляющей регуляторного механизма финансовой политики страны, позволит усилить взаимосвязь финансового регулирования с динамикой социально-экономического развития.*

Область применения результатов работы. *Государственный бюджет. Расходы бюджета в части финансирования системы социальной защиты населения.*

Выводы. *Одной из предпосылок устойчивого развития общества является создание эффективной системы финансового обеспечения социальной защиты населения, которую целесообразно рассматривать как процесс реализации регуляторного механизма финансовой политики страны, предусматривает формирование и использование финансовых ресурсов на цели социальной защиты населения с учетом тенденций социально-экономического развития страны. Финансовая состоятельность и сбалансированность являются весомыми составляющими системы социального обеспечения, которая имеет комплексный характер и предусматривает предоставление гражданам гарантированного государством минимума социальных услуг.*

Обеспечение условий для повышения уровня благосостояния населения требует формирования и реализации взвешенной и последовательной финансово-бюджетной политики государства. С целью повышения уровня бюджетной результативности в части финансирования отраслей социальной сферы необходимо упорядочения перечня и количества социальных льгот, использование инструментария предоставления адресной социальной помощи, оптимизация социальной инфраструктуры в соответствии с особенностями и потребностями территориальных общин. Совершенствование системы социальной защиты населения должно сопровождаться дальнейшим развитием институциональных и методологических основ планирования расходов системы социальной защиты, формированием показателей обеспечения социальных услуг.

Ключевые слова: *бюджетная система, бюджетные расходы, социальная защита, программно-целевой метод планирования бюджета, социально-экономическое развитие.*

FORMATION EXPENSES BUDGET FOR SOCIAL SECURITY

Krykun T.I.

The subject of research *are the theoretical and practical issues of budget for financing the social protection system.*

The aim of the study *is to reveal the essence of the budget expenditure on social protection of the population.*

Research methods. *The paper used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize the unity of the conceptual study.*

The results of robots. *The essence of the state budget in financing of social expenses. Analyzed the development of social protection of the population, as the financial system of relations. Some aspects of the*

budget spending on social protection of the population in the conditions of transformation of economy. It was determined that the evolution of social development and financial relations led to the identification of social protection of the population in a weighty financial component, which has become one of the most effective instruments to promote the development of human capital. The main objective of the implementation is to provide long-term macroeconomic and social stability in the country. Improving social protection system should be accompanied by structural changes in fiscal policy, institutional improvement of governance mechanisms, increasing the quality level of forecasting of social and economic development of society in the medium term. Currently, important is to deepen the theoretical and methodological bases of financial support the social welfare system as a part of the regulatory mechanism of financial policy of the country, will strengthen the relationship of the financial regulation of the dynamics of socio-economic development.

Application of the results. *The state budget. Budget expenditures in financing the social protection system.*

Conclusions. *One of the prerequisites for sustainable development of the society is to create an effective system of financial provision of social protection, which should be viewed as the process of implementation of the regulatory mechanism of financial policy of the country, provides for the formation and use of financial resources for social protection of the population, taking into account trends in the socio-economic development of the country. Financial viability and balance are strong components of the social security system, which is complex and provides for citizens of the state guaranteed minimum of social services. Ensuring conditions for increasing the level of welfare of the population requires the development and implementation of prudent and consistent fiscal policy. In order to increase the level of budget performance in terms of financing social sphere need to streamline the list and the number of social benefits, the use of instruments of social assistance, optimization of social infrastructure in accordance with the characteristics and needs of local communities. Improving social protection system should be accompanied by further development of the institutional and methodological foundations of social protection expenditure planning, formation of indicators provide social services.*

Keywords: *budget system, budget expenditure, social protection, program-target method of budget planning, socio-economic development.*

Постановка проблеми. Державне регулювання фінансового забезпеченя системи соціального захисту населення є важливою складовою загальної фінансової політики, з огляду на необхідність підтримки якості людського капіталу та його розвитку. Одним із дієвих інструментів стимулювання розвитку та підтримки якості людського капіталу є забезпечення ефективної державної політики щодо соціального захисту населення, яка еволюційно перетворилась у вагому та необхідну фінансову складову. Основною метою її реалізації є забезпечення довгострокової макроекономічної та соціальної стабільності в державі.

Удосконалення системи соціального захисту населення мають супроводжуватися структурними змінами в бюджетно-податковій політиці, інституційним удосконаленням механізмів державного управління, підвищенням якісного рівня прогнозування соціально-економічного розвитку суспільства на середньострокову перспективу. На даний час важливим є поглиблення теоретико-методологічних засад фінансового забезпечення системи соціального захисту населення як складової регуляторного механізму фінансової політики країни, що надасть змогу посилити взаємозв'язок фінансового регулювання із динамікою соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні засади формування та розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення знайшли відображення у працях зарубіжних вчених: О. Богачової, Ф. Бастіа, А. Вагнера, С. Вітте, Л. Ерхарда, Дж. М. Кейнса, Е. Ліндала, Т. Мальтуса, А. Маршалла, Дж. Ст. Мілля, І. Озерова, А. Пігу, Д. Рікардо, В. Родіонової, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, В. Танзі, С. Фішера, О. Улюкаєва, С. Янової.

Питанням фінансового забезпечення соціального захисту населення в умовах економічних перетворень присвячені праці вітчизняних вчених Т. Боголіб, О. Василика, В. Гейця, В. Глущенка, О. Кириленко, Е. Лібанової, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, О. Макарової, П. Нікіфорова, В. Новікова, Д. Полозенка, В. Тропіної, В. Федосова, І. Чугунова, Л. Черенько, А. Чухна, С. Юрія та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування видатків бюджету на соціальне.забезпечення.

Метою дослідження є розкриття сутності видатків бюджету на соціальне забезпечення.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Створення соціально орієнтованої моделі ринкового господарства як загальносвітової тенденції змушує посилити увагу до з'ясування того, що власне означає «соціальне». Світова наукова думка має у своєму арсеналі багатий методологічний інструментарій для дослідження соціальних проблем. За твердженням деяких науковців, із появою у термінологічному лексиконі поняття «соціальний» воно застосовувалося виключно для позначення принципово нових явищ, що властиві людині і виникають в об'єднаннях людей. Але в основному термін «соціальний» ототожнюється багатьма авторами і нині з поняттям «суспільний». Український учений-економіст В.Б. Тропіна зауважує, що у більшості визначень соціальні відносини «розчиняються» так чи інакше у всій сукупності суспільних відносин. Суспільні відносини є одним з опорних понять філософії і соціології. Суб'єктами їх є індивіди і соціальні

спільноти. «Функціонуючи як форма діяльності людей, суспільні відносини мають надособистісний, наднидивідний характер. Соціальні відносини є частиною суспільних відносин. Найбільш прийнятними вважаємо висновки, зроблені науковцями А.Б. Козловим та А.А. Грицановим. На думку А.Б. Козлова, соціальні відносини «займають проміжне положення між економічними і політичними, між базисом і надбудовою; соціальне притаманне таким спільнотам, як клас, нація, колектив, сім'я, а також особистості; у центрі соціального життя – людина, її становище і місце у суспільстві, умови і спосіб її життя, потреби». Укладач і головний науковий редактор новітнього філософського словника А.А. Грицанов інтерпретує «соціальне» як пакетне поняття, одним із тлумачень якого є «нерозривна єдність фрагментованих одиниць людського буття і колективних форм їх існування».

Соціальні відносини отримують нормативне закріплення у законодавстві. Врегульовані правом і приведені в певну систему соціальні відносини, розвиток яких відбувається у напрямі соціальної захищеності людини, мають стати на сьогоднішній день пріоритетом соціальної політики держави.

Соціальний розвиток проявляється як розвиток соціальних відносин, трансформація яких має відбуватися у бік позитивних змін на рівнях індивіда, групи людей, держави й усього суспільства. Історія постійно вчить, що не повинно бути так, щоб добре жила лише одна людина чи група людей. Великі соціальні потрясіння, що відбуваються впродовж останніх років у ряді країн Північної Африки, Ближнього Сходу та в Україні, яскраво це підтверджують.

Категорія «захист» має універсальне значення. Тлумачні видання пояснюють зміст цього слова як «заступництво», «охорона», «підтримка», «убезпечення», «запобігання», «попередження». В економічних тлумачних виданнях термін «соціальний захист» з'явився наприкінці 1990-х - початку 2000 р. і використовувався для позначення сукупності заходів держави, спрямованих на соціальний захист і підтримку населення чи окремих верств населення. До того часу використовувався термін «соціальне забезпечення». «У перших законодавчих актах західних країн, - стверджує український правознавець Н.Б. Болотіна, - він не застосовувався, йшлося про соціальне страхування. Справедливість вимагає встановити, кому ж належить пріоритет у застосуванні саме такого терміна - «соціальне забезпечення». У багатьох зарубіжних і вітчизняних публікаціях вважається беззаперечним, що термін «соціальне забезпечення» уперше використав у 1934 р. президент США Д. Рузвельт, який одним із розділів своєї програми Новий курс передбачив Акт про соціальне забезпечення. Н. Б. Болотіна доводить, що з 1917 р. по 1922 р. саме в Росії було видано понад 100 декретів стосовно питань соціального забезпечення, а 31 жовтня 1918 р. Рада народних комісарів Росії затвердила Положення про соціальне забезпечення трудящих. Визначення поняття «соціальне забезпечення», які дають вчені, досить різноманітні. Однак основне значення і мету соціального забезпечення вони вбачають у реалізації права особи на гідне існування через забезпечення мінімального рівня життя. Один із «стовпів» теорії соціального захисту населення професор Оксфордського університету, державний і політичний діяч У. Беверідж у своїй доповіді у 1942 р. визначив соціальне забезпечення саме як «забезпечення мінімального доходу у випадках безробіття, хвороби, аварій, звільнення по старості, запобігання збитків від утримання інших людей, а також вирішення проблеми особливих витрат, що виникають при народженні, смерті, шлюбу». [1].

Після Другої світової війни внаслідок поширення соціалістичних ідей, упровадження доктрини соціальної держави в розвинутих ринкових країнах поняття «соціальне забезпечення» набуло сенсу компоненти соціальної політики. А термін «соціальне забезпечення» почав вживатися у міжнародних документах, прийнятих у другій половині XX ст.: Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. Соціальний захист населення визначено як «захист, який суспільство забезпечує своїм членам через набір суспільних заходів від економічних і соціальних лих, що спричиняє суттєве зниження заробітків у результаті хвороби, пологів, виробничих нещасних випадків, безробіття, інвалідності, старості чи смерті; забезпечення медичної допомоги; забезпечення субсидій сім'ям з дітьми». Цей термін застосовується і в українському законодавстві, зокрема, у Концепції соціального забезпечення населення України та деяких інших актах. Проте у статті 46 Конституції України вживається термін – «соціальний захист». Із змісту цієї статті випливає, що поняття «соціальний захист» ширше і включає в себе поняття «соціальне забезпечення».

Отже, хоча термін «соціальний захист» в Україні вживається порівняно недавно, він замінив термін «соціальне забезпечення», який зберігає право на існування, проте характеризує дещо вужче поняття, ніж соціальний захист. Захист надається державою через соціальні гарантії, встановлені в законодавчому порядку, та економічний механізм їх реалізації (що саме і є механізмом фінансового забезпечення їх виконання); може надаватися й іншими суб'єктами господарювання – через соціальні виплати, встановлені законодавчо, та/або за власною ініціативою. Захист має компенсаційний та упереджувальний характер. Тому, вважаємо, сучасний термін «соціальний захист» влучніше, ніж термін «соціальне забезпечення» підходить для позначення сукупності тих заходів держави та інших суспільних інститутів, що спрямовані на подолання чи упередження бідності населення. «Соціальний захист» як економічна категорія є категорією фінансів і виражає відносини, що виникають у процесі встановлення взаємозв'язків між суб'єктами і об'єктами соціального захисту з приводу акумуляції грошових коштів та їх розподілу. У поєднанні з категоріями «соціальний» і «населення» він утворює наукове поняття, яке набуває сутнісного навантаження як специфічний засіб грошово-матеріальної підтримки стабільності доходів людей у випадках настання соціальних ризиків.

У сучасній офіційній та науковій літературі можна зустріти різні тлумачення поняття «соціальний захист населення». Багато авторів розглядають його як діяльність держави, що спрямована на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних чинників, що впливають на неї, створення умов для самовизначення особистості і утвердження її в житті; як «державне гарантування прав громадянам України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством України»]; як «систему соціальних та економічних прав і гарантій, що закріплюються державою і реалізуються її соціальною політикою на основі рівня, достатнього для відтворення і розвитку особистості на всіх етапах життєдіяльності людини». Є визначення, в яких автори поєднують декілька аспектів одразу.

Огляд наведених визначень показує, що всі вони мають право на існування, оскільки не заперечують загальні цільові орієнтири політики держави у сфері соціального захисту населення. Статті 46, 48 і 49 Конституції України визначають право громадян на достатній життєвий рівень для себе і для своєї сім'ї, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також право громадян на соціальний захист за віком, у випадку хвороби, інвалідності, втрати годувальника та в інших випадках, передбачених законом. Основний закон покладає на державу обов'язок створювати необхідні умови для реалізації цього права. Конституції перелічує умови забезпечення громадян, а саме: певні періоди життя, пов'язані з віком людини (дитинство, старість), стан здоров'я, втрата працездатності чи втрата годувальника; закріплює положення про те, що державні пенсії й соціальні допомоги встановлюються законом [1].

Соціальна політика - це комплекс заходів державного та недержавного характеру, спрямованих на виявлення, задоволення і узгодження потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад. Отже, очевидно, що соціальна політика – більш ємне поняття і передбачає широкий комплекс мір соціального характеру. Сучасну соціальну політику слід розглядати у широкому розумінні як складову загальнодержавної політики, що спрямована на соціальний розвиток, і у вузькому значенні як політику, спрямовану на соціальний захист населення. Діалектичний взаємозв'язок фінансової та соціальної політики знаходить свій конкретний прояв у соціальному захисті населення. Фінансова політика має своєю кінцевою метою фінансове забезпечення матеріальних і духовних благ як важливої умови зростання добробуту населення; соціальна політика впливає на відносини між людьми щодо використання ними умов життя й удосконалення його виходячи з принципу соціальної справедливості. Виконання соціальних гарантій залежить від того, наскільки успішно здійснюється фінансове забезпечення соціального захисту населення. Сучасні науковці розглядають фінансове забезпечення системи соціального захисту населення по-різному: як *функцію фінансів,* як метод фінансового механізму, процес формування цільових грошових фондів тощо. *Наприклад, російський економіст О.І. Роккель розглядає фінансове забезпечення с*оціального захисту населення *у вузькому та широкому розумінні. У вузькому - це функція фінансів, за допомогою якої обслуговуються процеси створення й використання доходів у сфері* соціального захисту населення *у результаті приводу в дію спеціальних фінансових інструментів і механізмів; у широкому* - сукупність фінансових інститутів, принципів організації, фінансових форм, методів (інструментів) і механізмів соціального захисту населення.

Український науковець Л.М. Клівіденко визначає фінансове забезпечення соціального захисту населення*, з* одного боку, як «об'єктивне економічне явище, яке відображає сукупність заходів, пов'язаних з обслуговуванням частини перерозподільних відносин з метою формування і використання бюджетних, страхових, благодійних та інших фондів грошових коштів, призначених для соціального захисту населення», з іншого - як «матеріальне вираження даного явища, зокрема за змістом - як сукупність цільових грошових фондів, за формою – як сукупність фінансових планів окремих ланок соціального захисту населення, за організаційним забезпеченням – як діяльність конкретних суб'єктів і як метод фінансового механізму…». Підхід, згідно з яким фінансове забезпечення подано як один із методів фінансового механізму, покликаний забезпечувати розподільні (перерозподільні) процеси з метою утворення доходів і фондів коштів, притаманний працям О. П. Кириленко. У навчальному посібнику «Фінанси» за редакцією С. І. Юрія і В. М.Федосова фінансове забезпечення визначається як фінансовий метод та як «формування цільових грошових фондів суб'єктів господарювання у достатньому розмірі та їх ефективне використання». В. М. Опарін вважає фінансове забезпечення «методом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток» і стверджує, що фінансове забезпечення та фінансове регулювання можна виділити як структурні підсистеми фінансового механізму, що характеризують зміст впливу фінансів на різні сторони розвитку суспільства» [1].

На початку ринкових перетворень в Україні стало зрозуміло, що система державного соціального забезпечення, яка дісталась у спадщину від планової економіки, не відповідає новим реаліям, постала ідея розробки нової концепції соціального захисту. Ще у серпні 1990 р. під тиском профспілок і громадськості головою Державного комітету праці СРСР було винесено на публічний розгляд проект «Основних положень концепції соціального захисту населення при переході до регульованої економіки». Державні структури України у цей час не запропонували свого проекту, але профспілки України в жовтні 1990 р. оприлюднили альтернативний проект концепції «Про соціальний захист прав та інтересів трудящих при переході республіки до регульованої ринкової економіки». Система соціального захисту населення і, відповідно, механізм її фінансування, у своєму розвитку пройшли ряд етапів. Однак вважаємо, що процес становлення системи соціального захисту населення як комплексної фінансової системи, яка б відповідала новим

реаліям життя, ще не закінчився. Це складний інверсійний і тому суперечливий процес, який не можна умістити в межі двадцятидворічного періоду.

Сучасна вітчизняна державна система соціального захисту населення інституціонально складається з таких систем: соціального страхування; соціального забезпечення, включаючи пенсійне забезпечення; системи зайнятості.

На перехідному етапі економічних реформ, коли фінансові ресурси держави обмежені, соціально-економічний розвиток країни великою мірою залежить від бюджетної політики у сфері державних видатків. Спрямування бюджетних видатків на підтримку соціально незахищених верств населення активно впливає на темпи економічного зростання держави, завдяки передусім першочерговому фінансуванню наукових досліджень, розвитку пріоритетних галузей економіки, вирівнюванню регіональних диспропорцій. Держава застосовує різні форми впливу на економіку, а саме: надання субсидій організаціям і населенню, здійснення державних інвестицій, бюджетне фінансування галузей, що визначають науково-технічний прогрес, досягаючи відповідних змін економічних пропорцій [5].

Бюджет є провідною ланкою фінансової системи країни та основним інструментом регулювання державою процесів розвитку. Успіх реформ, спрямованих на відновлення поступального економічного зростання та підвищення добробуту громадян, значною мірою залежить від ефективності фіскальної політики та збалансованості бюджетної системи. На сучасному етапі трансформацій особливо нагальною є потреба у забезпеченні впливу держави на соціально-економічні процеси шляхом оптимізації бюджетної політики. Остання передбачає необхідність вдосконалення бюджетної системи та механізму бюджетного регулювання економіки й соціальної сфери. Держава є головним фінансовим суб'єктом, вона володіє таким потужним фінансовим ресурсом, як державний бюджет. Тому основним призначенням держави є фінансове забезпечення тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм, а також особисто кожною людиною через об'єктивні причини. До них, зокрема, належать правопорядок, освіта, охорона здоров'я, оборона, підтримка громадян, які на ринку праці є неконкурентоспроможними – інваліди, діти, літні люди, соціальний захист населення від стихійних лих і техногенних катастроф та деякі інші. Виходячи з цього держава будує свою фінансову політику, головним завданням якої є пошук оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів. Крім того, перерозподіл повинен бути соціально справедливим. У розпорядженні держави є бюджетно-податковий механізм, який дозволяє вирішувати ці завдання. Але для цього він має бути досконалим. Останнім часом для регулювання соціального забезпечення держава значно активніше застосовує такі фінансові інструменти, як податки, податкові пільги, тарифи, субсидії, кредити і т.п. За допомогою бюджетного механізму впорядковується процес фінансового забезпечення соціального захисту. Воно здійснюється шляхом бюджетного фінансування. Вихідним елементом в аналізі бюджетного фінансування соціального захисту населення є видатки бюджету. Бюджетна політика у сфері видатків повинна бути спрямована на виконання завдань соціально-економічного розвитку суспільства, сприяти структурним перетворенням економіки та розбудові соціальної інфраструктури, враховувати динаміку макроекономічних процесів, оперативно реагувати на зміни пріоритетів фінансової та соціальної політики держави [5].

В Україні у складний період переходу до ринкової системи у 90-ті роки необхідно було запобігти масового зубожіння населення, тому уряд змушений був удатися до значного виділення коштів на соціальну підтримку. Подальші високі вкладення в соціальний захист були продиктовані необхідністю нівелювати соціальні потрясіння під час економічної кризи 2008-2009 рр., а потім розширенням соціальних програм у передвиборчій період. Зауважимо, що не всяке економічне зростання дає в якості прямого наслідку зниження бідності. Це пов'язано з тим, що економічне зростання забезпечує економічно активну частину населення, а доходи бідних та непрацездатних осіб не збільшуються, що відповідно посилює навантаження на державну систему соціального захисту населення.

Формування параметрів бюджетної політики, у тому числі фінансування соціального захисту населення, має здійснюватися з урахуванням прогнозу витрат на соціальний захист на середньо- та довгострокову перспективу, який є важливим інструментом регуляторного механізму фінансової політики. Бюджетне фінансування соціального захисту населення ґрунтується на загальних принципах фінансування, але має й певні відмінні риси. 70-90% соціальних потреб задовольняється людиною за місцем проживання, в межах місцевих громад. Тому для місцевого самоврядування на відміну від інших рівнів влади, соціальні проблеми є переважаючими. Останнім часом здійснюється складний неоднозначний перехід - відбувається передача функцій управління в соціальній сфері з державного рівня на міський та районний рівень. При цьому змінюється й принцип фінансування соціального захисту населення: домінуючий раніше «виробничий» принцип уступає місце територіальному. Бюджетним кодексом України передбачено розмежування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення між бюджетами різних рівнів. Так, п. 9 ст. 87 БКУ передбачено видатки на соціальний захист з Державного бюджету України; п.4 ст. 89 БКУ визначено склад видатків на соціальний захист з районних бюджетів та бюджетів міст республіканського АР Крим і обласного значення та враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів; п. 4 ст. 90 БКУ визначено склад видатків на соціальний захист з бюджету АР Крим та обласних бюджетів і враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Бюджетне фінансування соціального захисту населення здійснюється у декілька стадій: планування видатків, акумуляція коштів до бюджету, розподіл за різними статтями видатків, передача коштів на місця

задля визначених цілей. Формування бюджетних видатків починається з планування. Воно має спиратися на ґрунтовне вивчення потреб населення. За основу береться очікуване виконання бюджету за видатками за попередній період. Звітні дані про виконання бюджету за видатками, що є в розпорядженні як Міністерства фінансів України, так і фінансових органів, як правило, за півріччя, доповнюються оцінкою очікуваного виконання показників за видатками за період, який залишається до кінця року. Аналіз звітних показників і оцінка перспективи до кінця року дають змогу визначити очікуване виконання бюджету за видатками. З одержаних видатків виключаються ті, яких не буде у плановому році [4].

Планування витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення на місцевому рівні здійснює управління праці та соціального захисту населення державної адміністрації відповідно до територіальної підлеглості. Воно забезпечує складання бюджетних запитів відповідно до вимог інструкції з підготовки бюджетних запитів, з урахуванням звітів про виконання паспортів бюджетних програм, а також висновків про результати контрольних заходів, проведених органами, уповноваженими на здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства у терміни та порядку, встановлені Міністерством фінансів України. Управління праці та соціального захисту населення державної адміністрації, відповідно до ст. 35 Бюджетного кодексу України, складає бюджетні запити на наступний рік, які розробляються на основі фактичних видатків за попередній рік, наявного контингенту, з урахуванням коефіцієнту інфляції. Усі показники бюджетних запитів формуються на основі бюджетної класифікації.

На сьогодні найпрогресивнішим підходом до організації бюджетного процесу у більшості країн світу визнано програмно-цільовий метод, особливістю якого є орієнтація на отримання кінцевого результату від використання бюджетних коштів. Тобто акцент переноситься з планування бюджетних витрат на планування конкретних суспільних результатів, як поточних, так і перспективних, які відображаються у спеціальних програмах. Враховуючи, що соціальний захист населення переважно здійснюється за бюджетні кошти, то застосовуючи спеціальні бюджетні механізми та інструменти можна ефективно регулювати цей аспект людського розвитку. На сьогодні програмно-цільовий метод застосовується на рівні державного бюджету. З огляду на значну соціальну складову місцевих бюджетів запровадження програмно-цільовий метод на їхньому рівні дасть змогу значно підвищити ефективність використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей держави у соціальній сфері. Найбільшу частку у видатках державного бюджету на соціальну сферу становлять видатки на соціальний захист населення. Темпи зростання цих видатків також найвищі з-поміж інших видатків соціального спрямування. Зростання бюджетних видатків на соціальний захист населення не завжди означає збільшення витрат на одну особу. Воно може відбутися й з-за розширення складу соціально захищених груп, збільшення кількості нужденних громадян, підвищення вартості соціальних послуг. Хоча за умов переходу до соціально орієнтованої моделі ринкової економіки з появою нових економічних агентів загальна тенденція витрат на соціальний захист населення має бути у послідовному зростанні їхньої частки та зменшенні частки держави. У зв'язку з цією обставиною постає проблема пошуку оптимального співвідношення фінансів різних суб'єктів соціального захисту та чіткої правової визначеності зобов'язань держави (державного бюджету) та органів місцевого самоврядування (місцевих бюджетів) щодо соціального захисту населення. ситуація, що склалася у соціальній сфері, не дозволяє відкладати її реформування на пізніші строки. У зв'язку з цим необхідне переосмислення орієнтирів у формуванні соціальної політики. Вона має бути налаштована на органічне поєднання політики фінансової стабілізації та економічного зростання. Спрямування коштів в економіку створює передумови для зростання ВВП і тим самим, з одного боку, збільшує можливості бюджету в фінансуванні соціальних заходів, з іншого – зменшує навантаження на бюджет, оскільки зменшує потребу в самому соціальному захисті населення.

Висновки. Однією із передумов сталого розвитку суспільства є створення ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, яку доцільно розглядати як адаптивний процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики країни, що передбачає формування та використання фінансових ресурсів на цілі соціального захисту населення з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни. Фінансова спроможність та збалансованість є вагомими складовими системи соціального забезпечення, яка має комплексний характер та передбачає надання громадянам гарантованого державою мінімуму соціальних послуг. Забезпечення умов для підвищення рівня добробуту населення потребує формування та реалізації виваженої та послідовної фінансово-бюджетної політики держави. З метою підвищення рівня бюджетної результативності в частині фінансування галузей соціальної сфери необхідним є упорядкування переліку та кількості соціальних пільг, використання інструментарію надання адресної соціальної допомоги, оптимізація соціальної інфраструктури відповідно до особливостей та потреб територіальних громад. Удосконалення системи соціального захисту населення має супроводжуватись подальшим розвитком інституційних та методологічних засад планування видатків системи соціального захисту, формуванням показників забезпечення соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Баранник Л.Б. Сучасні тенденції в розвитку соціального захисту населення в світі / Л.Б. Баранник // Соціально-економічні явища і процеси. Тамбовський державний універ. - 2013. - №1. - С. 32-37.

2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / Пер. з нім. – К. : Либідь, 2000. – 609 с.

3. Самуельсон П. Економіка / П. Самуельсон, В. Нордгауз; пер. з англ. – М. : Вильямс, 2010. – 1360 с.

4. Теорія фінансів / За ред. В.М. Федосова, С.І.Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

5. Чугунов І.Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І.Я. Чугунов, В.Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2014. – №4. – С.79-91.

References

1. Barannik L. Modern trends in social protection in the world // Socio economic phenomena and processes. Tambov State University. - 2013. - №1. - P. 32-37.

2. Blankart C. Public finance in a democracy: an introduction to financial science / Per. with him. - Kyiv: Lybid, 2000. - 609 p.

3. P. Samuelson Economics / Paul Samuelson, W. Nordhauz; Per. anhl.- with N .: Williams, 2010. - 1360 p.

4. Theory Finance / Ed. V.N. Fedosov, S.I.Yuriya. - K. : Center of educational literature, 2010. - 576 p.

5. Chugunov I. Makogon V. Fiscal policy in terms of institutional reforms // Bulletin KNTEU. - 2014. - №4. - S.79-91.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Крикун Тетяна Іванівна, кандидат економічних наук, заступник директора Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Крикун Татьяна Ивановна, кандидат экономических наук, заместитель директора Научно-исследовательского финансового института Киевского национального торгово-экономического университета

DATA ABOUT THE AUTHOR

Krykun Tatiana Ivanovna, candidate of Economic Sciences, Deputy Director of the Research Financial Institute Kyiv National Trade and Economics University.

УДК 336.717.3

СТРАТЕГІЯ ЗАЛУЧЕННЯ ДЕПОЗИТНИХ РЕСУРСІВ ЯК ВЕКТОР ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

Кужелєв М.О.,
Волкова В.В.,
Волкова Н.І.

Предметом дослідження є залучення банками депозитних ресурсів з метою забезпечення ліквідності банківської системи та стабільності грошового обігу, як важелів економічного зростання в країні. Методологічною основою статті стали наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених, фундаментальні теоретичні положення економічної науки щодо залучення депозитних ресурсів та оцінювання їх впливу на грошову систему країни.

У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи: системний підхід – для розробки стратегії вдосконалення залучення банками коштів населення; формальної та діалектичної логіки, аналізу, синтезу, логічного узагальнення – для характеристики сучасних підходів до визначення сутності депозитної політики банку; групування і факторного аналізу – для виявлення внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на механізм залучення банками депозитних ресурсів і визначення особливостей їх прояву в сучасних умовах. Методи експертних оцінок, аналізу ієрархій, порівняння покладено в основу аналізу стану депозитів та розробки науково-методичного підходу до вибору стратегії банків з метою покращення банківської ліквідності та стабільності грошової системи країні; кореляційно-регресійний аналіз – для оцінювання макроекономічних чинників формування депозитного портфеля банківської системи України. У статті проведено оцінювання діяльності банків щодо формування депозитних ресурсів. Визначено, що основною метою депозитної стратегії банківських установ є залучення більшого об'єму грошових коштів за найменшою ціною. Виокремлено загальні і специфічні принципи формування стратегії залучення банками депозитів. Обґрунтовано необхідність створення нових видів депозитів, які були б цікавими для клієнтів і вигідними для банків. Доведено, що впровадження новітніх інструментів запозичення депозитних ресурсів дозволить не лише зменшити сукупний банківський ризик, підтримати фінансову стійкість та надійність банку, але й забезпечить стабільність грошової системи країни. Зроблено висновок, що запровадження та розширення інноваційних банківських послуг в процесі реалізації депозитної політики має поєднуватись із постійним вдосконаленням традиційних напрямів обслуговування клієнтів. Запропоновано впровадження організаційного, нормативно-правового та економічного механізмів залучення депозитних ресурсів задля підвищення ліквідності банків та забезпечення сталості національної грошової одиниці. Зазначено, що вихід на новий рівень здійснення депозитної діяльності

можливий лише за умови нарощування капіталу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Розроблено заходи щодо попередження і зниження депозитних ризиків, удосконалення механізму залучення депозитних ресурсів. Результати дослідження можуть бути використано в практичній діяльності банків України, впроваджено в освітянській сфері при науково-дослідницькій роботі студентів та аспірантів.

Ключові слова: *ресурсна база, депозитна політика, депозитний портфель, дохідність, ризик депозитного портфелю, депозитна стратегія, грошова система, стабільність грошової одиниці, інноваційні інструменти, організаційний механізм, нормативно-правовий, економічний механізм залучення депозитних ресурсів.*

СТРАТЕГИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ДЕПОЗИТНЫХ РЕСУРСОВ КАК ВЕКТОР ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ДЕНЕЖНОЙ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВА

Кужелев М.А.,
Волкова В.В.,
Волкова Н.И.

Предметом исследования является привлечение банками депозитных ресурсов с целью обеспечения ликвидности банковской системы и стабильности денежного обращения, как рычагов экономического роста в стране. Методологической основой статьи стали научные разработки отечественных и зарубежных ученых, фундаментальные теоретические положения экономической науки по привлечению депозитных ресурсов и оценки их влияния на денежную систему страны.

В процессе исследования использованы такие общенаучные методы: системный подход - для разработки стратегии совершенствования привлечения банками средств населения; формальной и диалектической логики, анализа, синтеза, логического обобщения - для характеристики современных подходов к определению сущности депозитной политики банка; группировки и факторного анализа - для выявления внутренних и внешних факторов влияния на механизм привлечения банками депозитных ресурсов и определения особенностей их проявления в современных условиях. Методы экспертных оценок, анализа иерархий, сравнения положены в основу анализа состояния депозитов и разработки научно-методического подхода к выбору стратегии банков с целью улучшения банковской ликвидности и стабильности денежной системы страны; корреляционно-регрессионный анализ - для оценки макроэкономических факторов формирования депозитного портфеля банковской системы Украины. В статье дана оценка деятельности банков по формированию депозитных ресурсов. Определено, что основной целью депозитной стратегии банковских учреждений является привлечение большего объема денежных средств по наименьшей цене. Выделены общие и специфические принципы формирования стратегии привлечения банками депозитов. Обоснована необходимость создания новых видов депозитов, которые были бы интересны для клиентов и выгодны для банков. Доказано, что внедрение новейших инструментов заимствования депозитных ресурсов позволит не только уменьшить совокупный банковский риск, поддержать финансовую устойчивость и надежность банка, но и обеспечит стабильность денежной системы страны.

Сделан вывод, что введение и расширение инновационных банковских услуг в процессе реализации депозитной политики должно сочетаться с постоянным совершенствованием традиционных направлений обслуживания клиентов. Предложено внедрение организационного, нормативно-правового и экономического механизмов привлечения депозитных ресурсов для повышения ликвидности банков и обеспечения устойчивости национальной денежной единицы. Указано, что выход на новый уровень осуществления депозитной деятельности возможен лишь при условии наращивания капитала Фонда гарантирования вкладов физических лиц.

Разработаны мероприятия по предупреждению и снижению депозитных рисков, совершенствованию механизма привлечения депозитных ресурсов. Результаты исследования могут быть использованы в практической деятельности банков Украины, внедрены в образовательной сфере при научно-исследовательской работе студентов и аспирантов.

Ключевые слова: *ресурсная база, депозитная политика, депозитный портфель, доходность, риск депозитного портфеля, депозитная стратегия, денежная система, стабильность денежной единицы, инновационные инструменты, организационный механизм, нормативно-правовой, экономический механизм привлечения депозитных ресурсов.*

STRATEGY OF ATTRACTION OF DEPOSIT RESOURCES AS VECTOR OF FUNCTIONING OF CASH SYSTEM OF THE COUNTRY

Kuzheliev M.O.,
Volkova V.V.,
Volkova N.I.

An object of research is attraction of deposit resources by banks for the purpose of ensuring liquidity of a bank system and stability of currency circulation as levers of economic growth in the country. Scientific developments of domestic and foreign scientists, fundamental theoretical provisions of economic science on

attraction of deposit resources and an assessment of their influence on cash system of the country became a methodological basis of article.

In the course of research general scientific methods are used so: system approach - for development of strategy of enhancement of attraction of means of the population by banks; formal and dialectic logic, the analysis, synthesis, logical generalization - for the characteristic of modern approaches to determination of essence of deposit policy of bank; group and the factorial analysis - for detection of internal and external factors of influence on the mechanism of attraction by banks of deposit resources and determination of features of their manifestation in modern conditions. Methods of expert evaluations, the analysis of hierarchies, comparisons are the basis for the analysis of a condition of deposits and development of scientific and methodical approach to the choice of strategy of banks for the purpose of improvement of bank liquidity and stability of cash system of the country; the correlation and regression analysis - for an assessment of macroeconomic factors of forming of a deposit portfolio of a bank system of Ukraine. In article the assessment of activities of banks for forming of deposit resources is carried out. It is determined that a main objective of deposit strategy of bank institutions is attraction of bigger amount of money at the smallest price. The general and specific principles of forming of strategy of attraction of deposits by banks are allocated. Need of creation of new types of deposits which would be interesting to clients is proved and are profitable to banks. It is proved that implementation of the latest instruments of borrowing of deposit resources will allow not only to reduce overall bank risk, to maintain financial stability and reliability of bank, but also will provide stability of cash system of the country.

The conclusion is drawn that introduction and expansion of innovative banking services in implementation process of deposit policy shall be combined with fixed enhancement of the traditional directions of customer service. Implementation of organizational, standard and legal and economic mechanisms of attraction of deposit resources for increase of liquidity of banks and ensuring stability of national monetary unit is offered. It is specified that the exit to the new level of implementation of deposit activities is possible only on condition of building-up of the equity of Fund of guaranteeing household deposits.

Actions for the prevention and decrease in deposit risks, enhancement of the mechanism of attraction of deposit resources are developed. Results of research can be used in practical activities of banks of Ukraine, are implemented in the educational sphere during the research work of students and graduate students.

Keywords: *resource base, deposit policy, deposit portfolio, profitability, risk of a deposit portfolio, deposit strategy, cash system, stability of monetary unit, innovative tools, organizational mechanism, standard and legal, economic mechanism of attraction of deposit resources.*

Актуальність. На сучасному етапі розвитку України відбуваються еволюційні процеси як в економічній системі в цілому, так і в грошовій сфері, зокрема. Слід зазначити, що перспективи розвитку та концепції реформування грошової системи країни формуються під впливом великої кількості факторів зовнішньої та внутрішньої дії. Їх вивчення потребує глибокого аналізу елементів грошової системи, опрацювання її подальшого розвитку з урахуванням стійких економічних орієнтирів.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Стабільне функціонування грошової системи України неможливе без ефективної банківської діяльності в сфері залучення грошових коштів на позичковій основі. Їх використання дає банкам змогу суттєво розширювати межі своєї діяльності, ефективніше використовувати власний капітал. Крім того, формування довгострокових кредитних ресурсів в економіці або вихід на новий рівень здійснення банківської діяльності можливий лише за умови сталого розвитку депозитної бази.

У зв'язку із змінами, що відбуваються в економіці країни, зі збільшенням конкуренції між фінансовими посередниками, з розвитком відносин між клієнтами та банками, як основними фінансовими посередниками, велика увага приділяється депозитним операціям, оскільки від них залежить прибутковість банку в цілому.

У банківській сфері актуальною є проблема формування оптимальних за структурою, строками і вартістю депозитних ресурсів, що дає можливість стверджувати про необхідність та актуальність управління залученням ресурсів депозитного характеру. Отже, визначення ефективних інструментів та розробка дієвих механізмів залучення коштів населення на основі економічних та організаційних заходів сьогодні є одним із актуальних завдань банківських установ України.

Значну увагу темі залучення депозитів приділяли такі вітчизняні науковці, як Л. Г. Батракова. [1], Н.І. Версаль [2], С. Волосович [3], та ін. Проблеми депозитної політики банку, організації процесу формування його депозитного портфелю досліджуються у наукових роботах таких економістів, як М. Волошин [4], Р.В. Лавров [5], О.В. Моренко [6], М.В. Олексенко [7] та ін. Виявленням окремих аспектів стабільності грошової системи, пошуком шляхів зміцнення національної грошової одиниці України, вдосконаленням державної політики в сфері грошового обігу займалися О. Береславська [8,9], А. Гальчинський [10], О. Клименко [11], В. Міщенко [12] та інші.

Предмет дослідження. Визначаючи значний внесок цих та інших вчених у вирішенні проблеми вдосконалення банківської діяльності, слід зазначити, що наявні дослідження у своїй більшості не носять системного характеру, запропоновані рекомендації не націлені на довгостроковий стратегічний вектор розвитку грошової системи та стабільності національної грошової одиниці в контексті залучення депозитних ресурсів, не вирішеними остаточно залишається низка теоретичних і прикладних проблем.

Мета дослідження. Мета наукової статті полягає у розробці та обґрунтуванні стратегії залучення банківськими установами депозитних ресурсів задля стабілізації грошової системи країни.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах загострення військового конфлікту на сході України та системної кризи в економіці країни сучасний стан грошової системи є головним фактором досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни, так як стабільна національна грошова одиниця виступає запорукою надійності та ліквідності банківської системи, економічного зростання на підприємствах, сприяє підвищенню благоустрою населення країни, а також є ключовою передумовою реалізації курсу євроінтеграції України.

Результати дослідження. У забезпеченні стабільності і надійності функціонування банків важливу роль відіграє формування науково обґрунтованої політики щодо залучення ресурсів, важливим елементом якої є депозитна політика. Основна частина банківських ресурсів створюється у процесі проведення депозитних операцій і як наслідок ефективної стратегії банку щодо залучення депозитних ресурсів.

Існуючий механізм формування депозитної політики банку, навіть з урахуванням високого професіоналізму менеджерів і застосування сучасних рекомендацій щодо ведення фінансових справ, у яких береться до уваги вірогідність негативних результатів, в Україні пов'язаний зі значними ризиками. У багатьох наукових дослідженнях вітчизняних фахівців не розглядаються у комплексі питання розробки такої депозитної політики банку, що ув'язувала б економічні, соціальні, політичні цілі в управлінні банківською системою. Критичний аналіз робіт попередників, що досліджували сутність депозитної політики, зумовив необхідність систематизації існуючих уявлень про формування стратегії обґрунтованої депозитної політики банку у процесі акумуляції банківських ресурсів (рис. 1).

Розробка депозитної стратегії розвитку банку – це комплекс дій із досягнення бажаної позиції банку на депозитному ринку та встановленої частки депозитів у залучених ресурсах. З метою ефективного здійснення депозитної політики комерційним банкам доцільно розробляти відповідний меморандум. Єдиної схеми меморандуму депозитної політики не існує, тому цей документ конфіденційний і щорічно затверджується Радою банку.

Депозитна політика банку виступає складовою банківського менеджменту щодо реалізації конкурентних позицій на ринку депозитних послуг. Вітчизняні банки намагаються реалізувати свої інтереси за умови врахування впливу депозитної політики НБУ та базуючись на особливостях і тенденціях функціонування депозитного ринку.

Вважаємо, що в основі формування стратегії залучення банками депозитних ресурсів лежать загальні і специфічні принципи.

Загальні принципи депозитної політики єдині для всіх кредитних установ. До них слід віднести:

- принцип наукової обґрунтованості - базується на новітніх досягненнях науки та передовому досвіді, з урахуванням дії економічних законів у межах конкретного банку з використанням науково обґрунтованих методик;
- принцип цілісності - депозитна політика виступає в якості підсистеми політики банку, що націлена на досягнення стратегічних та тактичних цілей розвитку;
- принцип комплексного підходу - розробка теоретичних основ, пріоритетних напрямів депозитної політики та оцінка підсумку дохідності від розміщення депозитів з точки зору стратегії розвитку банку, управління активами і пасивами як одного з чинників фінансової стійкості банків;
- принцип оптимальності та ефективності - розробка ефективних і оптимальних для цього етапу розвитку банку тактичних напрямів і методів. Визначає цілі й обсяги залучених банківських ресурсів та ефективну їх реалізацію.

До специфічних принципів депозитної стратегії належать внутрішньобанківські принципи, пов’язані з витратами, безпекою, надійністю, оскільки банк, здійснюючи залучення коштів, намагається їх розмістити і отримати дохід не будь-якою ціною, а з урахуванням ринку, на якому він здійснює свою діяльність. Дотримання зазначених принципів дозволяє банку сформувати стратегічні і тактичні напрямки в організації депозитного процесу, забезпечуючи тим самим ефективність і оптимізацію його депозитної політики.

Управління залученими ресурсами банку може здійснюватися ціновими і неціновими методами. Цінові методи засновані на використанні відсоткової ставки за залученими ресурсами як одному з інструментів конкурентної боротьби за вільні кошти ринкових суб'єктів. Використання цінових методів оптимізації структури депозитних ресурсів банку обмежене, тому що може негативно позначитися на його комерційних інтересах. Тому, поряд з ціновими методами банки широко застосовують і нецінові методи управління ресурсами, в числі яких можуть використовуватися зміна режиму роботи банку з урахуванням інтересів його теперішніх та потенційних клієнтів, вдосконалення банківських технологій, розвиток і вдосконалення способів доставки банківських послуг споживачам, поліпшення культури обслуговування клієнтів, активізації рекламної діяльності банку з метою поліпшення його іміджу і прискорення просування нового банківського продукту на ринок, створення надійної системи захисту вкладів і депозитів від ризику їх втрати та інше.

Найефективнішим шляхом повернення довіри клієнтів до банку є формування позитивної суспільної думки навколо його діяльності. Тому першочерговим завданням депозитної стратегії є підтримка його іміджу як стабільного та надійного банку. Депозитна стратегія банку обов’язково має включати такі маркетингові інструменти як реклама, зв’язки з громадськістю та інформаційний супровід. Першим кроком на шляху підтримки репутації банку є такий загальновідомий маркетинговий інструмент як реклама. Окрім реклами банкам необхідно постійно демонструвати свою роботу. Це завдання можна реалізувати шляхом активної діяльності PR-служб банку з метою досягнення лояльного відношення до діяльності банку. На практиці ці методи можуть застосовуватися паралельно.

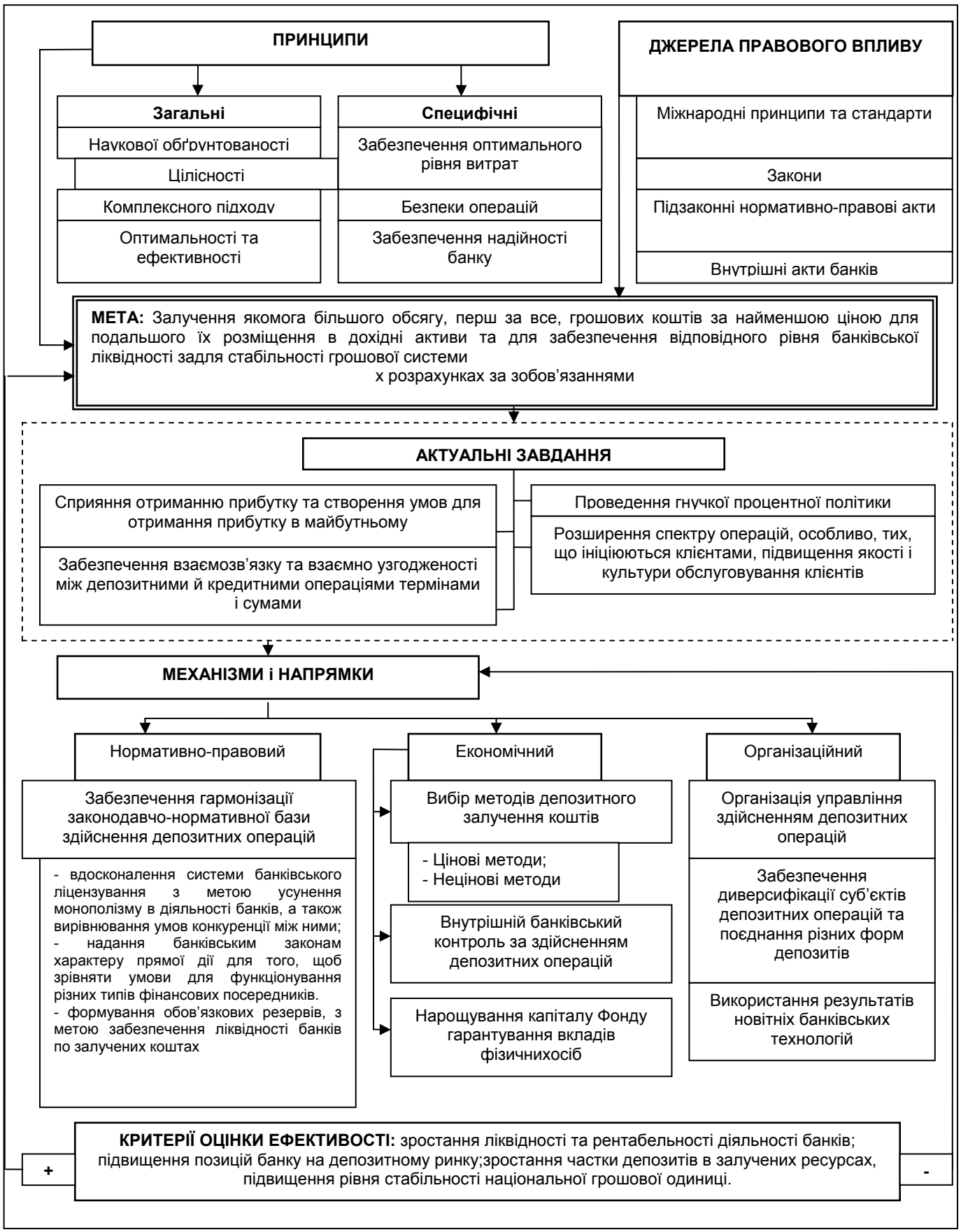

Рисунок 1. Стратегія вдосконалення залучення банками депозитних ресурсів

Вважаємо, що інструментами реалізації стратегії залучення депозитних ресурсів задля забезпечення сталості грошової системи є організаційний, нормативно-правовий та економічний механізми залучення коштів. Так, організаційний механізм залучення депозитів функціонує з метою створення надійних умов для їх стійкого

розвитку, а також укріплення ліквідного положення банків шляхом раціональної організації депозитної діяльності. Організаційний механізм здійснення депозитних операцій слід розглядати як складну систему, котра передбачає наявність організаційних інструментів впливу на діяльність банків через організаційну структуру Національного банку України на відомчі управління, які приводять в дію ці інструменти.

Розглядаючи депозитну стратегію банку необхідно виходити з того, що її основною метою є залучення якомога більшого обсягу, перш за все, грошових коштів за найменшою ціною для подальшого їх розміщення в дохідні активи та для забезпечення відповідного рівня банківської ліквідності за повних та своєчасних розрахунках за зобов'язаннями. Успішна реалізація цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- сприяння отриманню прибутку та створення умов для отримання прибутку в майбутньому;
- забезпечення взаємозв'язку та взаємно узгодженості між депозитними операціями й кредитними операціями за термінами і сумами;
- проведення гнучкої процентної політики;
- розширення спектру операцій, особливо, тих, що ініціюються клієнтами, підвищення якості і культури обслуговування клієнтів.

Заходи організаційного характеру передбачають наявність відповідної матеріально-технологічної бази для забезпечення приймання депозитів, а саме: спеціальних приміщень, зручного місцезнаходження,гнучкого графіка роботи банку, спеціально підготовленого персоналу, рекламно-інформаційних проспектів, буклетів для клієнтів, сформованої інформаційно-аналітичної бази для оцінки конкурентної позиції банку на ринку депозитних послуг, ефективних засобів прогнозування ресурсів комерційного банку [13].

Основою організаційного забезпечення залучення коштів фізичних осіб є депозитна політика, яка розробляється як на рівні держави, так і на рівні окремого банку.

Депозитна політика на рівні держави - це сукупність заходів, які здійснюються центральним банком і спрямовані на регламентування правил формування депозитів (вкладів) у комерційних і ощадних банках, а також у небанківських фінансово-кредитних установах. Необхідність такої регламентації зумовлена тим, що, по-перше, вклади (депозити) самі є специфічним видом грошей (безготівкові або депозитні гроші); по-друге, на основі депозитів формуються кредитні гроші в кратному співвідношенні відповідно до величини грошового мультиплікатора.

За відсутності такого державного регламентування правил формування й руху депозитних і кредитних грошей процес творення нових грошей у національній економічній системі був би безконтрольним і міг би непередбачено «розкручувати» маховик інфляції й знецінювати національні грошові одиниці.

Сьогодні регулювання ризиків депозитних операцій банків здійснюється на основі положень Закону України «Про банки і банківську діяльність» і Закону України «Про захист економічної конкуренції».

Водночас фінансова криза показала, що для вітчизняних банків проблема ризику вкладних операцій може мати вкрай тяжкі наслідки. Підтвердженням тому є ситуація в банківській системі України на початку фінансової кризи, коли спровокований рейдерською атакою на Промінвестбанк відплив коштів приватних вкладників став реальною загрозою його платоспроможності й викликав скорочення обсягів депозитів фізичних осіб в інших установах банківської системи країни. Тільки за жовтень 2008 року обсяги депозитів фізичних осіб у банках зменшилися на 8.4 млрд. грн. [14], у результаті чого різко погіршилася ліквідність і виникла загроза неплатоспроможності багатьох банків. НБУ був змушений вжити непопулярних заходів — запровадити мораторій на дострокове розірвання депозитних договорів.

Базельський Комітет з нагляду за банківською діяльністю нині активно працює над підвищенням вимог щодо попередження банкрутства системно утворюючих банків, оскільки банкрутство тільки одного з них може викликати системну кризу у банківській системі країни в цілому.

Дослідження довело, що у групі А рейтингу життєздатності банків за результатами 2015 року зуміли втриматися американський Сітібанк, австрійський Райффайзен Банк Аваль і французький Креді Агріколь Банк. Високий рівень життєздатності, згідно з рейтинговою методикою Forbes, також підтвердили німецький ПроКредит Банк і голландський ІНГ Банк Україна. Ці західні установи не тільки вижили у часи системних потрясінь, а й зберегли стратегічний інтерес до українського банківського ринку, що виразилося в докапіталізації та кредитній підтримці з боку материнських холдингових груп (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, лідерами на ринку депозитів фізичних осіб станом на початок 2016 р. виступають: Приватбанк (група В), Ощадбанк (група В), Укрексімбанк (група В), Райффайзен Банк Аваль (група А). За такого високого рівня концентрації вкладів фізичних осіб у банках груп А і В посилюється вплив їх депозитної діяльності на стабільність банківської системи країни в цілому, і зростають банківські ризики, пов'язані насамперед із виконанням зобов'язань перед вкладниками й кредиторами, що свідчить про необхідність посилення законодавчого регулювання ризиків банків на ринку приватних вкладів. Вирішити цю проблему можна, зокрема, й завдяки прийняттю закону, що регулює рівень конкуренції **й** ризиків банків, у тому числі у сегменті **їх** депозитної діяльності на ринку приватних вкладів.

Одним із основних видів ризику банків при здійсненні депозитних операцій є дострокове вилучення коштів вкладниками із суб'єктивних чи об'єктивних мотивів. Уникнення таких ризиків або хоча б їх мінімізація значною мірою залежить від нормативно-правового супроводження сутності депозитного походження заощаджень населення.

Таблиця 1. Життєздатність банків групи А і В станом на 01.01.2016 р. [15]

	Активи, млрд.грн.	Капітал, млрд.грн.	Частка на ринку депозитів фізичних осіб,%	Частка на ринку депозитів юридичних осіб,%
Сітібанк	16	2,5	0,0	3,7
ПроКредит Банк	7,9	0,7	0,8	0,9
Райффайзен Банк Аваль	61,7	7,3	4,2	6,3
Креді Агріколь Банк	23,7	2,2	1,4	3,5
ІНГ Банк Україна	14,4	2,3	0,0	1,0
Приватбанк	271,1	27,5	34,2	11,1
Ощадбанк	166,2	12,3	13,5	11,3
Укрексімбанк	148,3	3,9	6,1	13,9

Дослідження довело, існуюча законодавчо-нормативна база не повною мірою забезпечує своєчасне попередження й мінімізацію ризику депозитних операцій банків, що зумовлює необхідність подальшого її вдосконалення [16]. Вважаємо за необхідне розробити й прийняти закон, що регулює ризик вкладних операцій банку шляхом удосконалення показників, які характеризують припустиме співвідношення між обсягами залучених коштів фізичних осіб і власного капіталу банку, а також співвідношення між обсягом вкладів фізичних осіб і сукупною величиною активів із низьким рівнем ризиків. Отже, під нормативно-правовим механізмом залучення депозитних ресурсів розуміємо сукупність законодавчих актів, які виступають формою вираження правових норм та нормативного забезпечення дій банківських установ на депозитному ринку.

Розвиток депозитних операцій кредитних установ в сучасних умовах супроводжується труднощами, які, в першу чергу, пов'язані з їх фінансовим забезпеченням й пошуком економічної підтримки.

Як складова господарчого механізму економічний механізм не може діяти за його межами. Виступаючи частиною господарчого механізму, йому притаманні способи і методи впливу на формування відсоткових ставок за депозитами. Формування відсоткових ставок комерційного банку є складним та відповідальним процесом, який вимагає детального дослідження. Система показників за процентними ставками вміщує основні види ставок, що застосовуються в економіці України. Процентні ставки поділяються на процентні ставки Національного банку України та процентні ставки банків. Ставка за кредитами та депозитами – середньозважена ставка з урахуванням фактичних обсягів за угодами між банками та суб'єктами господарювання, фізичними особами й органами державного управління. Процентні ставки за кредитами й депозитами наводяться за даними статистичної звітності банків, що діють на території України. Процентні ставки в Україні розраховуються у відсотках у річному обчисленні. Місячні показники розраховуються за схемою складного відсотка (базою зважування є дані про обсяги виданих кредитів чи залучених депозитів). Квартальні та річні значення розраховуються як середньоарифметична величина від місячних значень. Відомо, що рівень процентних ставок за операціями банку перебуває у залежності від кон'юнктури кредитного ринку. Будь-яке зростання попиту викликає підвищення ставок за активними та пасивними операціями кредитної установи.

У сучасній економічній теорії існує три основні підходи до формування рівня номінальної процентної ставки в економіці. Це гіпотеза Фішера, теорія паритету процентних ставок і моделі переваги ліквідності.

В основі всіх трьох підходів лежить припущення про сталість реальної процентної ставки (у часі або в різних країнах). Відмінність у підходах полягає в поясненні величини різниці між рівнями номінальної та реальної відсоткових ставок. Рівень реальної процентної ставки визначається граничною продуктивністю капіталу в економіці. При виконанні стандартних передумов, прийнятих в макроекономічних моделях, такий рівень реальної процентної ставки відповідає рівноважного значення відсотка в економічній системі, тобто приводить в рівновагу ринки товарів, грошей та фінансових активів. Вважаємо, економічний механізм здійснення депозитних операцій повинен поєднувати макроекономічні моделі формування номінальної відсоткової ставки за депозитними ресурсами та модель Фішера формування відсоткової ставки.

Крім того, НБУ необхідно звернути увагу на створення економічних передумов для активізації процесу залучення довгострокових коштів населення. Встановлено, що в Україні гарантія повернення коштів приватних вкладників забезпечена шляхом створення державного (публічного) інституту – Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, комплексом норм державного права і нормативних актів НБУ. Проте, вважаємо, що державну гарантію збереження грошових заощаджень населення в банках слід розглядати як вторинну міру по відношенню до такої гарантії, тоді як первинна їх гарантія повинна забезпечуватися самими банками. Але особливої актуальності набуває питання нарощування капіталу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Перспективним напрямком удосконалення системи гарантування вкладів – є поступовий перехід до диференційованих ставок за внесками кредитних установ до фонду. Це стимулюватиме кредитні установи до підвищення якості управління ризиками, що в підсумку сприятиме зростанню стійкості та надійності банківської системи загалом. З іншого боку, система диференційованих ставок дасть змогу швидко оцінювати ступінь надійності банку, адже все буде гранично прозоро: чим більший внесок банку до фонду, тим більш ризиковано з ним мати справу.

Виявлено, що з 01.01.2014 р. по 01.01.2016 року кошти фізичних осіб в банках зменшилися більш ніж на 10%, та станом на 01.01.2016 р. склали 389060 мдрд.грн.

За 5 місяців 2016 року депозитний портфель фізичних осіб по 106 діючим банкам збільшився на 11,1 млрд. грн., у т.ч. у національній валюті - на 1,2 млрд. грн. в іноземній валюті (у доларовому еквіваленті) – на 9 млн. дол. Зменшення частки іноземного капіталу головним чином пов'язано з докапіталізацією банків. Обсяг статутного капіталу 106 діючих банків за 5 місяців 2016 року збільшився на 63,6 млрд. грн., водночас обсяг іноземного капіталу - на 10,4 млрд. грн. Одним із пріоритетних напрямів підвищення ефективності депозитної політики банку є вдосконалення структури банківського сектору і розвиток внутрішньогалузевої конкуренції [17].

Основними вимогами, яким мають задовольняти показники, використовувані при оцінюванні ефективності депозитної політики банку, є: обумовленість чинниками, що впливають на процес залучення банком вільних ресурсів; зіставність між собою за розмірністю; відсутність суперечностей при зміні значень. Ураховуючи те, що одне з основних завдань розвитку банківської системи України – це підвищення ефективності управління процесом залучення вільних коштів, удосконалення систем формування ресурсної бази, основними цілями і одночасно критеріями, що характеризують ефективність депозитної політики банку, є максимізація прибутковості активів і мінімізація ризику діяльності банку. Кошти населення є основною складовою кредитних ресурсів банку, тому кредитним установам важливо підтримувати імідж надійного зберігача та розширювати асортимент депозитних послуг. Чітке уявлення про основні тенденції розвитку ринку депозитів, ясне розуміння сильних і слабких сторін конкурентів, знання основних цінових нюансів формування депозитних продуктів стає необхідною заставою успішної роботи банку на депозитному ринку та стабільності національної грошової одиниці.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що на сучасному етапі подальший розвиток механізмів залучення банками депозитних ресурсів та розробка стратегічних шляхів їх удосконалення є необхідною умовою розширення їх депозитної діяльності та напрямом забезпечення функціонування грошової системи країни. Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку економіки України, який характеризується посиленням інтеграційних процесів, загостренням конкуренції та нестабільністю функціонування грошових ринків, одним з пріоритетних завдань для вітчизняних банків є забезпечення їх розвитку та стабільної діяльності через стратегію залучення депозитних ресурсів, попередження і мінімізацію депозитних ризиків, на основі удосконалення нормативно-правового, організаційного та економічного механізмів залучення депозитів. Впровадження у практичну діяльність банків запропонованих заходів щодо формування депозитної стратегії будуть предметом нашого подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Батракова Л. Г. Складові елементи ефективної ресурсної політики комерційного банку / Л. Г. Батракова // Регіональна економіка – 2009. – №3 – с. 115-122.

2. Версаль Н.І. Особливості формування депозитних ресурсів банками України / Н.І. Версаль // Фінанси України. – 2009. – №12. – С. 89-95.

3. Волосович С. Підходи до оцінки системи страхування депозитів / С. Волосович // Вісник Національного банку України. – 2012. – №8 – С. 19-23.

4. Волошин М. Довгострокове повернення депозитів фізичних осіб у банку / М. Волошин // Вісник Національного банку України – 2012. – №12. – С. 28-33.

5. Лавров Р. В. Депозитна політика банку в сучасних умовах сьогодення / Р.В. Лавров // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2010. — № 4 (8) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ww.nvisnik.geci.cn.ua/pdf/.../182-187. pdf. 5.

6. Моренко О.В. К вопросу об определении состава привлеченных ресурсов банков второго уровня / О.В. Моренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – №13. – с. 92 – 96.

7. Олексенко М. В. Депозитна політика комерційних банків України на сучасному етапі / М. В. Олексенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – №4 (16). – с. 166-169.

8. Береславська О. Стабільність гривні: об'єктивна реальність чи вимушена необхідність? / О. Береславська // Вістник Національного банку України. - 2012. - № 3. – С.6 -11.

9. Береславська О. Девальвація гривні та спричинені нею виклики для України / О. Береславська // Вістник Національного банку України. - 2015. - № 2. – С.26 -33.

10.Гальчинський А. Стабільність гривні та проблеми її забезпечення / А. Гальчинський // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2004. – № 2. - С.4-11.

11.Клименко О.І. Об'єктивна необхідність удосконалення монетарної політики України в сучасних умовах / О.І. Клименко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:. http://www.nbu.gov.ua/ejournals/ Dutp/2011_1/txts/Klimenko. pdf

12. Міщенко В.І. Роль Національного банку України в забезпеченні стабільності національної грошової одиниці / В.І. Міщенко, В.С. Стельмах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/handle/123456789/2978.

13.Череп А. В., Андросова О. Ф. Банківські операції: Навч. посібник. / А.В. Череп, О.Ф. Андросова – К.: КОНДОР, 2007. – 410 с.

14.Britchenko I. The possibilities of increasing the competitiveness of the banks in Ukraine in terms of the EU integration / I. Britchenko, M. Kuzheliev // Perspectives-journal on economic issues. – Presov: Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, 2015. – № 1/1. – P. 39-47.

15. Рейтинг життєдіяльності українських банків-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1409877-rejting-zhittezdatnosti-ukrayinskih-bankiv-2016.

16.Кужелєв М.О. Оцінювання та регулювання адміністративної гнучкості прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків / М.О. Кужелєв, М.О. Житар // Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.9. –С. 328-336.

17.Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.

References

1. Batrakova L.H. Skladovi elementy efektyvnoyi resursnoyi polityky komertsiynoho banku // Rehional'na ekonomika – 2009. – №3 – P. 115-122.

2. Versal' N.I. Osoblyvosti formuvannya depozytnykh resursiv bankamy Ukrayiny // Finansy Ukrayiny. – 2009. – №12. – P. 89-95.

3. Volosovych S. Pidkhody do otsinky systemy strakhuvannya depozytiv // Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny. – 2012. – №8 – P. 19-23.

4. Voloshyn M. Dovhostrokove povernennya depozytiv fizychnykh osib u banku // Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny – 2012. – №12. – P. 28-33.

5. Lavrov R.V. Depozytna polityka banku v suchasnykh umovakh s'ohodennya // Naukovyy visnyk ChDIEU. – 2010. – №4 (8) : ww.nvisnik.geci.cn.ua/pdf/.../182-187. pdf. 5.

6. Morenko O.V. K voprosu ob opredelenyy sostava pryvlechennыkh resursov bankov vtoroho urovnya // Investytsiyi: praktyka ta dosvid. – 2013. – №13. – P. 92 – 96.

7. Oleksenko M.V. Depozytna polityka komertsiynykh bankiv Ukrayiny na suchasnomu etapi // Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu. – 2011. – №4 (16). – P. 166-169.

8. Bereslavs'ka O. Stabil'nist' hryvni: ob»ektyvna real'nist' chy vymushena neobkhidnist'? // Vistnyk Natsional'noho banku Ukrayiny. - 2012. - № 3. – P.6 -11.

9. Bereslavs'ka O. Deval'vatsiya hryvni ta sprychyneni neyu vyklyky dlya Ukrayiny // Vistnyk Natsional'noho banku Ukrayiny. - 2015. - № 2. – P.26 -33.

10.Hal'chyns'kyy A. Stabil'nist' hryvni ta problemy yiyi zabezpechennya // Ekonomika Ukrayiny: polityko-ekonomichnyy zhurnal. – 2004. – № 2. - P.4-11.

11.Klymenko O.I. Ob»ektyvna neobkhidnist' udoskonalennya monetarnoyi polityky Ukrayiny v suchasnykh umovakh : http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Dutp/2011_1/txts/Klimenko. pdf

12. Mishchenko V.I., Stel'makh V.S. Rol' Natsional'noho banku Ukrayiny v zabezpechenni stabil'nosti natsional'noyi hroshovoyi odynytsi : http://dspace.uabs.edu.ua/handle/123456789/2978.

13.Cherep A.V., Androsova O.F. Bankivs'ki operatsiyi: Navch. posibnyk. – K. : KONDOR, 2007. – 410 p.

14.Britchenko I., Kuzheliev M. The possibilities of increasing the competitiveness of the banks in Ukraine in terms of the EU integration // Perspectives-journal on economic issues. – Presov: Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, 2015. – № 1/1. – P. 39-47.

15. Reytynh zhyttyediyal'nosti ukrayins'kykh bankiv-2016 : http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1409877-rejting-zhittezdatnosti-ukrayinskih-bankiv-2016.

16. Kuzheliev M.O., Zhytar M.O. Otsinyuvannya ta rehulyuvannya administratyvnoyi hnuchkosti pryynyattya rishen' v investytsiyniy diyal'nosti bankiv [Assessment and regulation of administrative flexibility in decision-making in investment banking] // Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny: zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats' [Scientific Journal NLTU of Ukraine: a collection of scientific works]. – L'viv : RVV NLTU Ukrayiny. – 2014. – Vyp. 24.9. – P. 328-336.

17. Osnovni pokaznyky diyal'nosti bankiv Ukrayiny : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кужелєв Михайло Олександрович, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи
Університет Державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна
e-mail: m-kristo@yandex.ua
Волкова Валерія Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи
valeriya.volkova.donetsk@yandex.ua
Волкова Неля Іванівна кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи
e-mail: Volkova.nelia@mail.ru
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
Вул. Пушкіна,15/30, м. Полтава, 36011, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кужелев Михаил Александрович, доктор экономических наук, профессор, директор Учебно-научного института финансов и банковского дела
Университет Государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина
e-mail: m-kristo@yandex.ua

Волкова Валерия Валерьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и банковского дела
valeriya.volkova.donetsk@yandex.ua
Волкова Неля Ивановна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и банковского дела
e-mail: Volkova.nelia@mail.ru
Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка
ул. Пушкина, 15/30, г. Полтава, 36011, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS
Kuzheliev Mykhailo Olexandrovich, Doktor of Science (Economics), Professor, Director of Educational and Scientific Institute of Finance and Banking
University of the State Fiscal Service of Ukraine
31, Universitetska street, Irpin, 08201, Ukraine
e-mail: m-kristo@yandex.ua
Volkova Valeriia Valeryevna, Candidate of Economic Sciences, associate professor of finance and banking
valeriya.volkova.donetsk@yandex.ua
Volkova Nelia Ivanovna, Candidate of Economic Sciences, associate professor of finance and banking
e-mail: Volkova.nelia@mail.ru
Poltava national technical university of Yury Kondratyuk
Pushkin St., 15/30, Poltava, 36011, Ukraine

УДК 339. 187 (477)

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВИХ ТА ЛІЗИНГОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

Леваєва Л.Ю.,
Кучеренко С.Ю.,
Кучеренко М.А.

Предметом дослідження є фінансові відносини, що виникають у процесі здійснення фінансових операцій, що здійснюються фінансовими та лізинговими компаніями.

Метою роботи є оцінка сучасного стану діяльності фінансових та лізингових компаній в Україні, тенденції їх розвитку, причин та наслідків макроекономічних диспропорцій.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, концептуальні положення сучасних економічних теорій.

Результати роботи. Досліджено діяльність фінансових та лізингових компаній в Україні, як учасника фінансового ринку, визначено перспективи і тенденції подальшого розвитку.

Висновки. В даний час спостерігається відновлення розвитку національного ринку фінансових та лізингових компаній, однак такий розвиток не є динамічним, що пов'язано з низьким рівнем захисту прав споживачів фінансових послуг, тісною взаємопов'язаністю банківської та страхової галузей, недосконалим та неналежним державним регулюванням, низькою платоспроможністю населення.

Враховуючи проведений аналіз та виявлені тенденції, за умови стабілізації економічної ситуації подальший розвиток ринку лізингових послуг в Україні цілком можливий.

***Ключові слова**: фінансовий ринок, фінансові компанії, лізингові компанії, факторинг, лізинг, фінансовий лізинг, фінансові послуги, юридичні особи.*

АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИНАНСОВЫХ И ЛИЗИНГОВЫХ КОМПАНИЙ В УКРАИНЕ

Леваева Л.Ю.,
Кучеренко С.Ю.,
Кучеренко Н.А.

Предметом исследования являются финансовые отношения, возникающие в процессе осуществления финансовых операций, осуществляемых финансовыми и лизинговыми компаниями.

Целью работы является оценка современного состояния деятельности финансовых и лизинговых компаний в Украине, тенденции их развития, причин и последствий макроэкономических диспропорций.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, концептуальные положения современных экономических теорий.

Результаты работы. Исследована деятельность финансовых и лизинговых компаний в Украине, как участников рынка, определены перспективы и тенденции их дальнейшего развития.

Выводы. В настоящее время наблюдается восстановление развития национального рынка финансовых и лизинговых компаний, однако такое развитие не является динамическим, что связано с низким уровнем защиты прав потребителей финансовых услуг, тесной взаимосвязанностью банковской и страховой отраслей, несовершенным и ненадлежащим государственным регулированием, низкой платежеспособностью населения.

 © Леваєва Л.Ю., Кучеренко С.Ю., Кучеренко М.А., 2016

Учитывая проведенный анализ и исследованые тенденции, при условии стабилизации экономической ситуации дальнейшее развитие рынка лизинговых услуг в Украине вполне возможно.

Ключевые слова: *финансовый рынок, финансовые компании, лизинговые компании, факторинг, лизинг, финансовый лизинг, финансовые услуги, юридические лица.*

ANALYSIS OF FINANCIAL AND LEASING ACTIVITY OF COMPANIES IN UKRAINE

Levaieva L.Yu.,
Kucherenko S.Yu.,
Kucherenko M.A.

The subject of research is the financial relations arising in the process of financial transactions which carried out by financial and leasing companies.

The purpose of research is to assess the current state of financial and leasing activity of companies in Ukraine, their development trends, causes and consequences of macroeconomic imbalances.

Methodology work is the general scientific methods of cognition, conceptual principles of modern economic theories.

The results of the work. The financial and leasing activity of companies in Ukraine, as a financial market participant, is studied, prospects and trends for future development are determined.

Conclusions. Today, there is recovery of the national market and financial leasing companies, but such a development is not dynamic, due to the low level of protection of consumers of financial services, the close interconnectedness of the banking and insurance industries, imperfect and inadequate government regulation, low solvency of the population.

Given the analysis and revealed tendencies show that provided economic stabilize further development of the leasing services market in Ukraine is quite possible.

Key words: *financial market, finance companies, leasing companies, factoring, leasing, financial leasing, financial services, legal entities.*

Актуальність. У промислово розвинутих країнах інтенсивний розвиток фінансових компаній в останні десятиліття пов'язаний з потребами товаровиробників у швидкому просуванні своєї продукції до споживача в періоди економічних спадів та зниження купівельної спроможності населення. Це насамперед стосується автомобільної промисловості, виробництва електропобутових товарів та інших предметів тривалого користування.

В своїй діяльності багато суб'єктів підприємництва в Україні зустрічаються з проблемами недостатності капіталів, все більших ризиків банківського кредитування, високою дебіторською заборгованістю, зростанням неплатежів, вказівок іноземних клієнтів щодо купівлі товарів по відкритим рахункам. Справитися з цими труднощами можливо звернувшись до одного із самих перспективних видів фінансово-банківських операцій, яка найбільш пристосована до сучасних процесів розвитку економіки і носить назву факторингу.

Лізинг відіграє роль важливого фінансового інструмента у ринковій економіці. Через лізингові операції створюються умови для розширення та оновлення основних виробничих засобів, необхідних для здійснення діяльності без значних одноразових витрат. Лізинг позитивно впливає на зниження втрат підприємств, пов'язаних з моральним старінням засобів виробництва. Для підприємств, які через брак обігових коштів та високий податковий тягар змушені фінансувати лише свої поточні витрати, лізинг виступає ефективною формою інвестицій.

Також, зважаючи на те, що фінансування економічного розвитку в умовах ринкових відносин неможливе без використання сучасних форм та інструментів розрахунково платіжних взаємозв'язків, аналіз перспектив розвитку фінансових та лізингових компаній в Україні надзвичайно актуальний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розкриття питань функціонування та розвитку фінансово-кредитних установ України зробили такі вітчизняні вчені-економісти, як В. Базилевич, Ф. Бутинець, О. Василик, О. Васюренко, Ю. Власенкова, В. Зимовець, С. Зубик, В. Корнєєв, М. Крупка, І. Лютий, С. Льовочкін, В. Опарін, М. Савлук, В. Федоров, С. Черкасова, В. Шелудько, І. Школьнікова.

Діяльність фінансових компаній та лізингодавців в Україні залишається недостатньо законодавчо врегульованою, про що свідчить невелика кількість цих компаній та складність у провадженні такого виду бізнесу.

Проте діяльність фінансових та лізингових компаній в Україні відносно нова, є маловивченою і потребує подальшого дослідження.

Мета статті – дослідити та проаналізувати діяльність фінансових та лізингових компаній в Україні з метою виявлення тенденцій та перспектив його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу.

Фінансові компанії – небанківські інститути кредитної системи, що спеціалізуються на кредитуванні продажу споживчих товарів з відстрочкою платежу. Можуть бути створені як самостійні юридичної особи на акціонерних пайових задах або як окремі структурні підрозділи, філії, дочірні підприємства банків і страхових компаній. Крім того, фінансові компанії можуть створюватись промисловими фірмами – виробниками споживчих товарів. Фінансові компанії спеціалізуються на кредитуванні продажу споживчих товарів на виплату, а також надають комерційні кредити (близько 80% усіх активів). Джерелом грошових ресурсів компаній є власні короткострокові зобов'язання, які розміщуються на ринку, а також кредити комерційних банків [1].

Основною функцією фінансових компаній є надання кредитів покупцям споживчих товарів шляхом придбання у торговельних фірм боргових зобов'язань, якими були оформлені відповідні продажі. При цьому діє наступна схема операцій (рис. 1).

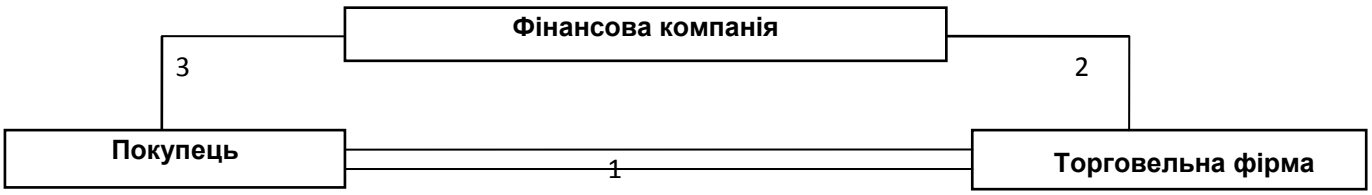

Рисунок 1. Організація операцій фінансових компаній з надання споживчого кредиту

У процесі придбання товару покупцем, як правило, спочатку сплачується частина його вартості (в межах 20%), а решта суми оформляється в кредит (1). Після цього фінансова компанія на основі попередньо укладеного з торговою фірмою договору та представлених нею документів про продаж в кредит направляє продавцю обумовлену суму, що дорівнює ціні товару за мінусом оплаченої частини (2).

Покупець, що придбав товар, погашає свою заборгованість перед фінансовою компанією протягом обумовленого договором строку (1-4 роки) щомісячними внесками з виплатою відповідних процентів (3). При цьому фінансова компанія може виставити ряд тратт на покупця, який повинен їх акцептувати [2].

Процент за такого роду кредитами, як правило, вищий, ніж процент за звичайними позиками комерційних банків, виданими на аналогічні строки, – від 10 до 30%, що пов'язано з більшим рівнем ризику непогашення кредиту.

Фінансові компанії можуть надавати позики торговельним фірмам під заставу боргових зобов'язань покупців або кредитувати безпосередньо самих покупців. У деяких випадках фінансові компанії здійснюють також лізингові і факторингові операції.

В США розвиток таких крупних фінансових компаній, як «Дженерал Моторз Аксептанс Корпорейшн», «Форд Мотор Кредит», «Ай-Бі-Ем Кредит» та деяких інших призвів до поступового відвоювання ними у банків значної частини ринку позичкових капіталів. Почавши з видачі споживчих кредитів, вони поступово поширили свою діяльність на кредитування корпорацій, іпотечні послуги і навіть деякі види страхування.

У світовій економіці лізинг займає друге місце за обсягами інвестицій після банківського кредитування. Це один із прогресивних методів матеріально-технічного забезпечення виробництва. Лізинг уможливлює використання новітньої техніки й передових технологій, оновлення, модернізацію обладнання для підвищення власної ефективності та конкурентоспроможності. Він є дієвим способом реалізації продукції підприємств-виробників активів, які можуть передаватися в лізинг. Його чисельні переваги, на відміну від традиційного банківського фінансування, спрямовані на вирішення проблем нестачі капіталу та проблем ліквідності, з якими часто стикаються й українські підприємства [3].

Завдяки лізингу в економіці в цілому можуть відбуватися позитивні зміни на шляху не лише застосування нової більш ефективної техніки, а й на шляху розвитку її виробництва. Але через низку невирішених проблем лізинг не зайняв належного місця у вітчизняній економіці. Такий стан лізингових відносин є одним із гальмівних моментів розвитку виробництва в Україні, і тому саме іноземні компанії все більше його використовують. Стає очевидним, що механізм лізингу має бути спрямований на вирішення проблем розвитку лізингу в Україні саме для українських лізингодавців-інвесторів, і в першу чергу – для виробників «лізингової продукції» [4].

За даним Нацфінпослуг [5] станом на 31 грудня 2015 р. у Державному реєстрі фінансових установ налічувалось: 571 фінансові компанії та 268 юридичних осіб (лізингодавців).

Таблиця 1. Основні показники діяльності фінансових та лізингових компаній в Україні

Показник	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015	Темп приросту, %	
					2015 / 2012	2015 / 2014
Фінансові компанії						
Кількість зареєстрованих фінансових компаній	312	377	415	571	83,0	37,6
Активи фінансових компаній, (млн. грн.)	36402,5	39781,2	51264,8	71120,0	95,4	38,7
Власний капітал, (млн. грн.)	19513,9	17943,5	15213,4	20196,1	3,5	32,8
Обсяг наданих фінансових послуг фінансовими компаніями, (млн. грн.)	41031,8	42342,9	54154,8	68282,3	66,4	26,1
Юридичні особи (лізингодавці)						
Кількість зареєстрованих установ	243	254	267	268	10,3	0,4
Вартість діючих договорів фінансового лізингу, (млн.грн.)	41528,8	67099,5	58304,1	26109,9	-37,1	-55,2
Кількість діючих договорів фінансового лізингу, (од.)	22010	25052	27348	22148	0,6	-19,0
Вартість договорів фінансового лізингу, укладених за звітний період, (млн. грн.)	14708,8	31536,6	7181,0	6241,4	-57,6	-13,1
Кількість договорів фінансового лізингу, укладених за звітний період, (од.)	10826	11051	8940	4098	-62,2	-54,2

За даними Нацфінпослуг [5].

Станом на 31 грудня 2015 року в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 571 фінансові компанії, що на 156 установ (37,6%) більше порівняно з відповідною датою 2014 року (415 фінансових компаній).

Узагальнені дані щодо обсягу фінансових послуг, наданих фінансовими компаніями за 2012 – 2015 рр., наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Обсяги та види фінансових послуг, наданих фінансовими компаніями, крім послуг з управління ФФБ та ФОН, млн. грн.

Вид фінансової послуги	2012	2013	2014	2015	Темпи приросту *(2015 / 2012)*	
					+, -	%
Надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів	2440,5	4462,4	3540,3	5521,4	3080,9	126,2
Надання позик	1152,4	2555,7	3444,2	1849,3	696,9	60,5
Надання порук (поручительств)	39,1	211,2	52,0	88,3	49,2	125,8
Фінансовий лізинг (вартість укладених договорів фінансового лізингу)	1,7	16,5	257,4	20,2	18,5	1088,2
Надання гарантій	739,9	327,8	409,7	138,5	-601,4	-81,3
Факторинг	11702,9	10039,5	23525,7	16555,9	4853	41,5
Залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення	Н.д.	247,7	644,9	1649,3	-	-
Операції з обміну валют	11053,5	7605,2	694,4	449,3	-10604,2	-95,9
Операції з переказу грошових коштів	10307,1	11127,0	12703,8	31594,7	21287,6	206,5
Адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах	266,6	622,2	422,5	678,3	411,7	154,4

За даними Нацфінпослуг [5].

З таблиці 2 видно, що за 2015 рік відбулося збільшення активів фінансових компаній на 38,7% (19855,2 млн. грн.), в той же час власний капітал збільшився на 32,8% (4982,7 млн. грн.).

Обсяги фінансових послуг зросли на 26,1% (14127,5 млн. грн.) порівняно з аналогічним періодом 2014 року.

Найбільше збільшення обсягів надання фінансових послуг відбулося по таких видах:

- операції з переказу грошових коштів в 1,5 рази (18890,9 млн. грн.);
- залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення в 1,5 рази (1004,4 млн. грн.);
- надання порук (поручительств) на 69,8% (36,3 млн. грн.).

Найбільше скорочення обсягів фінансових послуг продемонстрували фінансовий лізинг – на 92,1% (237,2 млн. грн.) та надання гарантій – на 66,2% (271,2 млн. грн.).

Станом на 31 грудня 2015 року 57 фінансових компаній мали діючі ліцензії на здійснення діяльності по залученню коштів установників управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю і від свого імені діяти в їхніх інтересах, здійснюючи управління майном.

Загальна кількість довірителів, які уклали договори з фінансовими компаніями-управителями щодо участі у фонді фінансування будівництва (ФФБ), станом на 31 грудня 2015 року становить 19502 осіб, з яких 19371 – фізичних та 131 – юридичних.

Динаміка зміни кількості довірителів ФФБ та залучених від них коштів наведена на рис. 2.

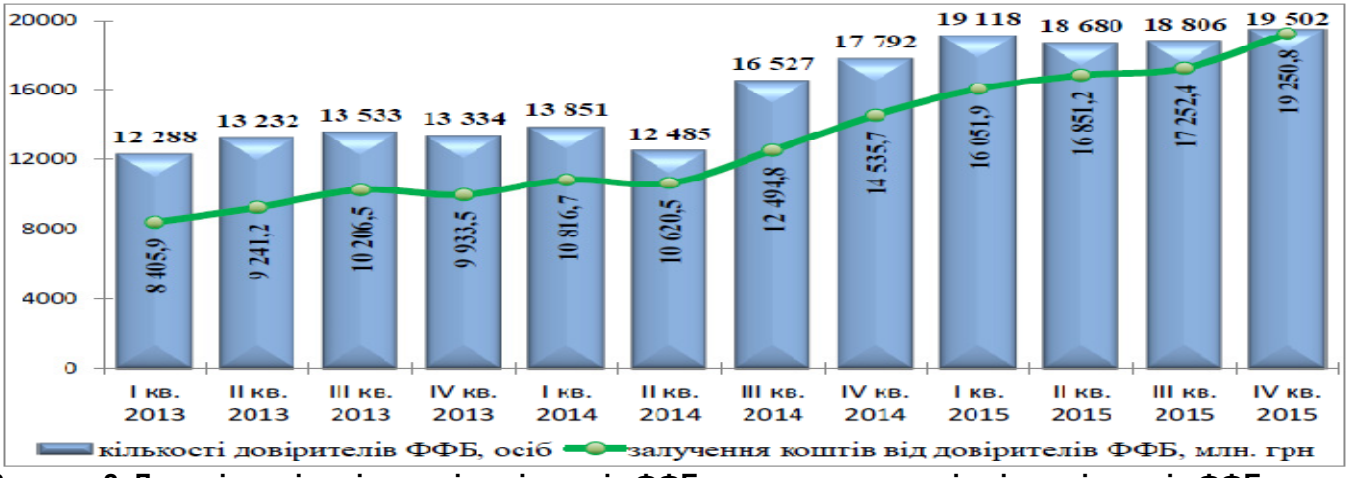

Рисунок 2. Динаміка зміни кількості довірителів ФФБ та залучення коштів від довірителів ФФБ
За даними Нацфінпослуг [5].

Протягом останніх років спостерігається поступове збільшення кількості довірителів ФФБ та надходжень коштів до ФФБ. Порівняно з аналогічним періодом 2014 року кількість довірителів ФФБ збільшилась на 9,6% (1710 осіб). Обсяг залучених коштів від довірителів ФФБ становить 19250,8 млн. грн., що на 32,4% (4715,1 млн. грн.) більше порівняно з аналогічною датою минулого року.

Станом на 31 грудня 2015 року дозвіл, який надає право здійснювати емісію сертифікатів фондів операцій з нерухомістю (далі – сертифікати ФОН), мають 15 фінансових компаній, із яких 4 створили 4 ФОНів (табл. 3).

Таблиця 3. Кількість створених ФОН і виданих дозволів

Показники	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015
Кількість виданих дозволів	14	15	16	15
Кількість компаній, які створили ФОН	4	4	5	4
Кількість створених ФОН	6	6	7	4

За даними Нацфінпослуг [5].

Кількість власників сертифікатів ФОН станом на кінець 2015 року становить 15 фізичних осіб. Залучення коштів за допомогою сертифікатів ФОН не набуло масового характеру. З кінця 2012 року юридичні особи припинили свою участь у здійсненні операцій з нерухомістю. Залучення коштів від фізичних осіб, які є власниками сертифікатів ФОН, станом на 31 грудня 2015 року становить 43,1 млн. грн. та не змінюється протягом останніх трьох років.

Факторинг є симбіозом фінансових, страхових і інформаційних послуг, направлених на підтримку зростання об'ємів продажу клієнтами товарів, робіт, послуг. Застосування факторингу дуже актуально в наш час. Факторинг є операцією, орієнтованою на конкуруючий сегмент ринку: якщо на ринку є конкуренти, значить, підприємствам потрібна ця послуга. В першу чергу факторинг вигідний виробникові продукції, який шукає ринок збуту і поспішає отримати оплату за товар з тим, щоб пустити ці засоби в оборот. По-друге, факторинг вигідний оптовим торговим компаніям, які, реалізовуючи свій товар, не можуть довго чекати оплати постачань, оскільки їм необхідно щонайшвидше купити товар у виробника.

Станом на 31 грудня 2015 року в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 457 фінансові компанії, які мають право надавати послуги факторингу. Протягом 2015 року фінансові компанії уклали 14267 договорів факторингу на загальну суму 16555,9 млн. грн., виконали 12367 договорів на суму 16786,4 млн. грн. Діючими на кінець 2015 року залишалося 8685 договорів факторингу.

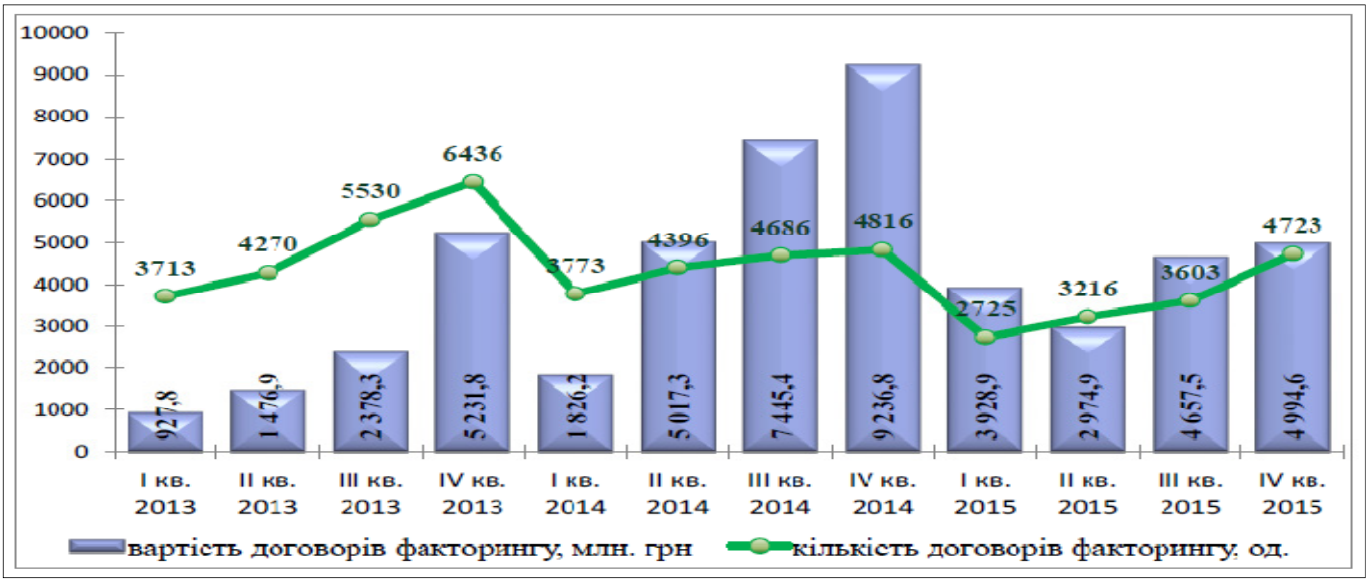

Рисунок 3. Динаміка надання фінансовими компаніями послуг факторингу
За даними Нацфінпослуг [5].

Динаміка кількості та вартості укладених фінансовими компаніями договорів факторингу наведена на рис. 3.

Кількість договорів факторингу, укладених протягом 2015 року, становила 14267 одиниці, що на 19,3% (3404 одиниць) менше порівняно з цим показником аналогічного періоду 2014 року. Вартість договорів факторингу становила 16555,9 млн. грн., що на 29,6% (6969,8 млн. грн.) менше порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Важливим показником, який характеризує факторингові послуги, є джерела їх фінансування (табл. 4).

Таблиця 4. Джерела фінансування укладених факторингових операцій, млн. грн.

Джерела фінансування	2012	2013	2014	2015	Темпи приросту *(2015 / 2012)*	
					+, -	%
Власні кошти	8179,0	6183,9	15168,8	13780,2	5601,20	*68,5*
Позичкові кошти юридичних осіб (крім банківських кредитів)	1584,5	367,7	1279,7	1251,9	-332,60	*-21,0*
Банківські кредити	1643,0	3338,9	4926,3	793,6	-849,40	*-51,7*
Залучені кошти фізичних осіб	-	-	-	1,5	-	-
Інші джерела	581,4	149	2146,1	728,7	147,30	*25,3*
Всього	11987,9	10039,5	23525,7	16555,9	4568,00	*38,1*

За даними Нацфінпослуг [5].

Розподіл за галузями обсягів наданих фінансових послуг за укладеними договорами факторингу наведено в табл. 5.

Таблиця 5. Розподіл договорів факторингу за галузями, млн.грн.

Назва галузі	2012	2013	2014	2015	Темпи приросту *(2015 / 2012)*	
					+, -	%
Будівництво	5,8	55,1	69,6	91,3	85,5	1474,1
Добувна промисловість	0,0	0,0	0,1	0,0	-	-
Легка промисловість	11,1	0,0	0	0,0	-11,1	-100,0
Машинобудування	253	0,3	0	0,0	-253	-100,0
Металургія	26,8	0,0	0	0,0	-26,8	-100,0
Сільське господарство	0,0	17,5	1,3	29,7	29,7	-
Сфера послуг	1479,3	152,6	1501,8	738,3	-741	-50,1
Транспорт	0,0	1,7	3	50,0	50	-
Харчова промисловість	295,8	115,1	133,2	105,0	-190,8	-64,5
Хімічна промисловість	0,0	2,1	0	0,0	-	-
Інші	9596,6	9695,1	21817	15541,5	5944,9	61,9
Всього	11702,8	10039,5	23525,7	16555,9	4853,1	41,5

За даними Нацфінпослуг [5].

Найбільше збільшення порівняно з попереднім роком продемонстрували укладені договори факторингу за такими галузями, як: транспорт – у 15,7 рази (на 47,0 млн. грн.), сільське господарство – 21,9 рази (на 28,4 млн. грн.).

Станом на 31 грудня 2015 року ліцензії на право здійснення переказу коштів небанківськими фінансовими установами мають 6 фінансових компаній.

Дані щодо обсягів операцій з обміну валют та переказу грошових коштів фінансовими компаніями за 2012 –2015 рр. наведено в табл. 6.

Таблиця 6. Обсяги операцій з проведення розрахунків фінансовими компаніями, млн. грн.

Вид фінансової послуги	2012	2013	2014	2015	Темпи приросту (2015 / 2012)	
					+, -	%
Операції з обміну валют	11053,5	7605,2	694,4	449,3	-10604	-95,9
Операції з переказу грошових коштів	10307,1	11127,0	12703,8	31594,7	21287,6	206,5
Всього	21360,0	18732,2	13398,2	32044,1	10684,1	50,0

За даними Нацфінпослуг [5].

За 2015 ріку спостерігається збільшення загального обсягу операцій з проведення розрахунків в 1,4 рази (18645,9 млн. грн.) порівняно з аналогічним періодом 2014 року. Операції з обміну валют скоротилися на 35,3% (245,1 млн. грн.), але відбулось збільшення операцій з переказу грошових коштів в 1,5 рази (18890,9 млн. грн.).

Обсяги фінансових послуг, наданих юридичними особами – суб'єктами господарювання, які не є фінансовими установами, але мають визначене законом право надавати фінансові послуги, наведені в табл. 7.

Таблиця 7. Обсяги фінансових послуг, наданих юридичними особами, які не є фінансовими установами

Вид фінансової послуги	Розмір фінансового активу, що є предметом договору, млн. грн.				Темпи приросту *(2015/ 2012)*	
	2012	2013	2014	2015	+, -	%
фінансовий лізинг	9349,9	24847,8	5881,4	4933,5	-4416,4	-47,2
поштовий переказ	8371,5	9182,0	7197,0	6529,5	-1842	-22,0
Всього	17721,4	34029,8	14378,1	11463,0	-6258,4	-35,3

За даними Нацфінпослуг [5].

Дані таблиці 7 свідчать про скорочення у 2015 році порівняно з попереднім:

- фінансових активів щодо такої фінансової послуги як переказ коштів, що здійснюються через Укрпошту на 9,3% (667,5 млн. грн.);

- фінансових активів, що є предметом договору фінансового лізингу на 16,1% (947,9 млн. грн.).

Станом на 31 грудня 2015 року до Переліку юридичних осіб, які мають право надавати фінансові послуги та перебувають на обліку в Нацкомфінпослуг, внесено інформацію про 268 юридичних осіб – лізингодавців та до Державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 362 фінансові компанії, що надають послуги фінансового лізингу.

Протягом 2015 року фінансовими компаніями та юридичними особами, які не мають статусу фінансових установ, але можуть згідно із законодавством надавати фінансові послуги, укладено 4119 договорів фінансового лізингу на суму 6261,6 млн. грн.

Вартість об'єктів лізингу, що є предметом договорів, становить 4945,0 млн. грн.

Вартість чинних договорів фінансового лізингу станом на кінець 2015 року становить 26347,7 млн. грн.

Близько 99,6% усіх послуг фінансового лізингу надається юридичними особами – суб'єктами господарювання, які не є фінансовими установами (табл. 9).

Таблиця 9. Вартість договорів фінансового лізингу та їх кількості, укладених юридичними особами та фінансовими компаніями

Період	Вартість договорів фінансового лізингу, укладених за період, (млн. грн.)		Кількість договорів фінансового лізингу (од.), укладених за період	
	юридичними особами	фінансовими компаніями	юридичними особами	фінансовими компаніями
2012	14708,8	1,7	10826	6
2013	31536,6	16,5	11051	32
2014	7181,0	257,4	8940	26
2015	6241,4	20,2	4098	21

За даними Нацфінпослуг [5].

За підсумками 2015 року спостерігається зменшення кількості договорів фінансового лізингу на 54,1% (4847 одиниці) порівняно з відповідним періодом 2014 року. При цьому, вартість договорів фінансового лізингу зменшилась на 15,8% (на 1176,8 млн. грн.).

Вартість договорів фінансового лізингу за галузями представлена в табл. 10.

Таблиця 10. Вартість договорів фінансового лізингу за галузями, млн. грн.

Назва галузі	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015	Темпи приросту *(2015 / 2012)*	
					+, -	%
Будівництво	2077,9	1869,0	1975,6	1531,2	-546,7	-26,3
добувна промисловість	1051,8	1520,6	992,3	1746,9	695,1	66,1
легка промисловість	70,3	134,1	129,3	43,1	-27,2	-38,7
машинобудування	210,7	219,9	273,4	326,5	115,8	55,0
Металургія	132,4	43,6	220,0	121,5	-10,9	-8,2
сільське господарство	7905,5	9416,3	11233,1	6636,4	-1269,1	-16,1
сфера послуг	2000,9	1350,2	1194,6	984,6	-1016,3	-50,8
Транспорт	24128,4	48158,6	36642,1	8252,8	-15876	-65,8
харчова промисловість	430,0	517,3	906,6	534,1	104,1	24,2
хімічна промисловість	83,8	70,7	72,1	271,2	187,4	223,6
медичне обслуговування	-	-	-	30,5	-	-
комп'ютерна та телекомунікаційна сфера	-	-	-	9,1	-	-
Переробна промисловість	-	-	-	67,6	-	-
Інше	3453,2		4933,5	5792,2	2339	67,7
Всього	41544,9		58572,6	26347,7	-15197	-36,6

За даними Нацфінпослуг [5].

За підсумками 2015 року найбільшими споживачами лізингових послуг є:

- транспортна галузь, вартість договорів становить 8252,8 млн. грн. (за рік спад на 77,5%);
- сільське господарство, вартість договорів становить 6636,4 млн. грн. (за рік спад на 40,9%);
- добувна промисловість, вартість договорів становить 1746,9 млн. грн. (за рік ріст на 76,0%);
- будівництво, вартість договорів становить 1531,2 млн. грн. (за рік спад на 22,5%);
- сфера послуг, вартість договорів становить 984,6 млн. грн. (за рік спад на 17,6%).

Розподіл вартості договорів фінансового лізингу за терміном їх дії зображено на рис. 4.

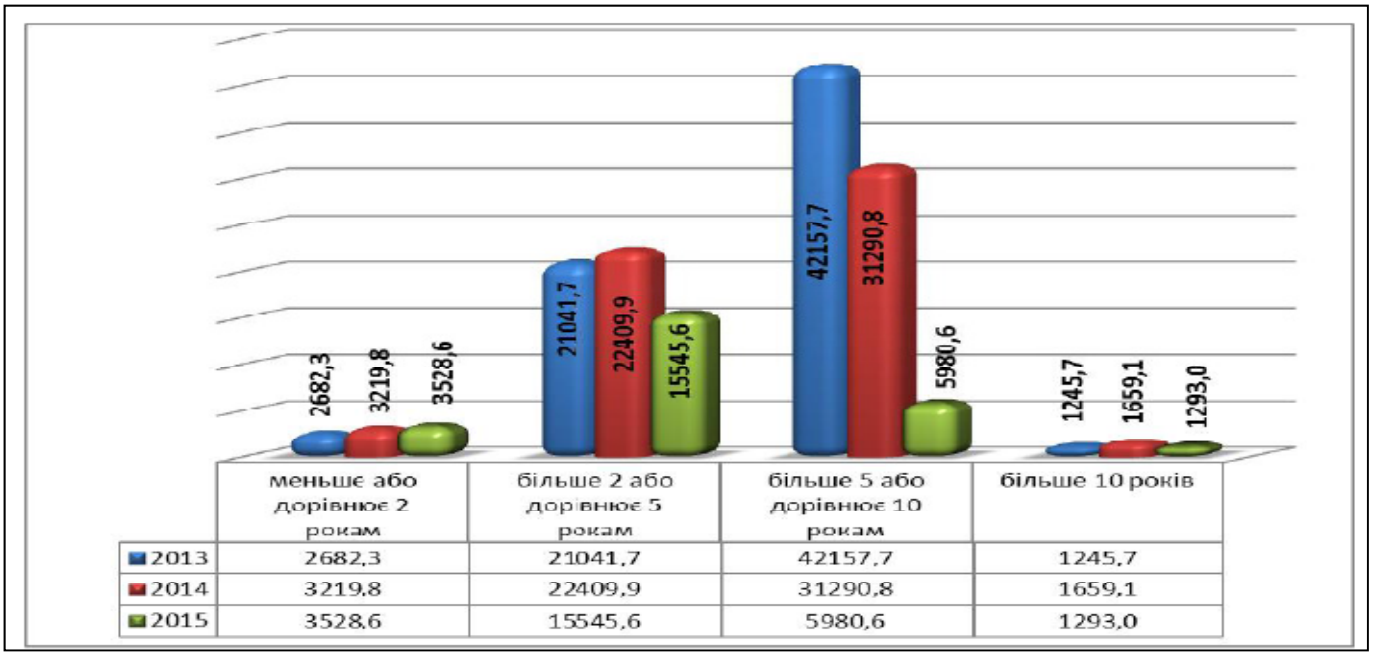

Рисунок 4. Розподіл вартості договорів фінансового лізингу за терміном їх дії, млн. грн.
За даними Нацфінпослуг [5].

Станом на 31 грудня 2015 року спостерігається тенденція зменшення частки довгострокових договорів лізингу. Договори термін дії яких більше 5 або дорівнює 10 рокам порівняно з аналогічною датою минулого року зменшились на 80,9% (25310,2 млн. грн.), договори з терміном дії більше 10 років зменшились на 22,1% (366,1 млн. грн.).

Вартість договорів фінансового лізингу строком до 2 років показали незначний ріст на 9,6% (308,8 млн. грн.), строком від 2 до 5 років зменшилась на 30,6% (6864,3 млн. грн.).

Вартість договорів фінансового лізингу на кінець періоду за обладнанням представлена в табл. 11.

Основні об'єкти фінансового лізингу за чинними договорами станом на кінець 2015 року:

- транспортні засоби – 14713,6 млн. грн. або 55,8% від загальної суми договорів. Порівняно з аналогічним періодом 2014 року показник зменшився на 65,3% (27648,9 млн. грн.);
- техніка, машини та устаткування для сільського господарства – 5736,4 млн. грн. (21,8%). Вартість договорів зменшилась на 35,4% (3139,9 млн. грн.) порівняно з відповідним періодом минулого року;
- будівельне обладнання та техніка – 1553,8 млн. грн. або 5,9% від загальної суми договорів.

Таблиця 11. Вартість договорів фінансового лізингу на кінець періоду за обладнанням, млн. грн.

Обладнання	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015
транспорт	24425,2	50469,4	42362,5	14713,6
комп'ютерна техніка та телекомунікаційне обладнання	1939,7	1043,5	482,6	25,4
друкарське та поліграфічне обладнання	133,9	84,8	61,2	46,2
торговельне обладнання	44,8	55,8	229,6	243,3
техніка, машини та устаткування для сільського господарства	6477,0	7674,7	8876,3	5736,4
будівельне обладнання та техніка	-	-	-	1553,8
обладнання для харчової переробки	-	-	-	66,7
медичне обладнання	-	-	-	14,2
банківське обладнання	-	-	-	5,2
промислове обладнання	-	-	-	166,0
будівлі та споруди	-	-	-	893,0
Інше	8514	7794,1	6560,4	2883,9
Всього	41534,6	67122,3	58572,6	26347,7

За даними Нацфінпослуг [5].

Джерела фінансування лізингових операцій за 2015 р., що здійснені юридичними особами – лізингодавцями та фінансовими компаніями, наведені в табл. 12.

Таблиця 12. Розподіл джерел фінансування лізингових операцій за 2015 р. млн. грн.

Джерела фінансування	Юридичні особи, млн.грн.	Частка, %	Фінансові компанії, млн. грн.	Частка, %
авансовий платіж	1215,4	24,6	0,1	1,3
власний капітал	2003,7	40,6	10,7	94,3
кредити банків	552,6	11,2	0,3	2,3
комерційні кредити постачальників	10,1	0,2	0,0	0,0
випуск цінних паперів	0,0	0,0	0,0	0,0
кошти міжнародних фінансових організацій	0,0	0,0	0,0	0,0
кошти державного та місцевих бюджетів	0,0	0,0	0,0	0,0
інші джерела	1149,9	23,3	0,2	2,1
Всього	4931,6	100,0	11,4	100,0

За даними Нацфінпослуг [5].

За 2015 рік загальний обсяг джерел фінансування юридичних осіб – лізингодавців та фінансових компаній становить 4943,0 млн. грн., що на 934,4 млн. грн., або на 15,9%, менше порівняно з відповідним періодом 2014 року.

У структурі джерел фінансування лізингових операцій юридичних осіб – лізингодавців найбільшу частку займає власний капітал 40,6% (2003,7 млн. грн.).

За даними Асоціації «Українське Об'єднання Лізингодавців» [6] станом на 31 вересня 2013 р. відповідно до розміру лізингового портфеля вартості активів виділяють таких найбільших лізингодавців-членів Асоціації «Українське Об'єднання Лізингодавців»: ВТБ Лізинг Україна, Райффайзен Лізинг Аваль, ОТП Лізинг, Український Лізинговий Фонд, УніКредит Лізинг. Таким чином, криза виступила ніби перевіркою лізингових компаній на фінансову стійкість, якість сформованого лізингового портфеля, ефективність ризик-менеджменту та раціональність стратегічного управління.

В таблицях 13 та 14 наведено рейтинг лізингових компаній-членів Асоціації «Українське Об'єднання Лізингодавців», які побажали розкрити свої дані, відповідно до розміру лізингового портфелю станом на 31 вересня 2013 р. та вартості активів, переданих в лізинг протягом 9 місяців 2013 року.

Таблиця 13. Рейтинг лізингових компаній за розміром лізингового портфелю [6]

№	Назва лізингової компанії	Лізинговий портфель, млн. грн
1	ВТБ Лізинг Україна	2622,58
2	Райффайзен Лізинг Аваль	2243,09
3	ОТП Лізинг	2038,58
4	Український Лізинговий Фонд	1635,70
5	УніКредит Лізинг	1298,70
6	ІНГ Лізинг Україна	718,49
7	Порше Лізинг Україна	657,08
8	ALD Automotive/Перша лізингова компанія	563,84
9	Сканія Кредіт Україна	361,60
10	Ілта	266,10
	Разом	13160,71

Експерти впевнені [7]: активне зростання ринку в 2011 році свідчить про новий етап у розвитку лізингових послуг. Багато компаній розпочали роботу п'ять-шість років тому, в 2006-2007 рр. Зі слів Людмили Золотарьової генерального директора компанії «VAB Лізинг»: «Тоді лізингоодержувачі, як правило, укладали договори фінансування строком на п'ять років, зараз термін їх дії добігає кінця, і кредитні портфелі повністю оновлюються».

Таблиця 14. Рейтинг лізингових компаній за вартістю активів переданих в лізинг за 9 місяців 2013 року [6].

№ з/п	Назва лізингової компанії	Активи (новий бізнес) млн грн.
1	ОТП Лізинг	1614,60
2	Український Лізинговий Фонд	1195,97
3	Райффайзен Лізинг Аваль	868,87
4	УніКредит Лізинг	565,87
5	Порше Лізинг Україна	444,03
6	ALD Automotive/Перша лізингова компанія	252,96
7	VAB Лізинг	153,22
8	Сканія Кредіт Україна	101,30
9	AVIS Україна	75,60
10	Ленд-ліз	73,93
	Разом	**5493,80***

**602,33 млн. грн - новий бізнес від купівлі портфелю.*

Бурхливе зростання економіки, створення нової та розбудова існуючої інфраструктури, а також популяризація лізингу як зручного інструменту для фінансування техніки та обладнання потужними фінансовими структурами з іноземним капіталом й досвідом сприяли росту лізингового ринку у 2007-2013 роках [8].

Сьогодні вітчизняний ринок надання лізингових послуг переживає не найкращі часи, що виглядає логічним на фоні загального спаду української економіки в цілому та фінансового сектору зокрема.

2014 рік став для лізингових компаній провальним. Через девальвацію гривні та погіршення платіжної дисципліни бізнесу більшість компаній згорнули свої програми – обсяг нових контрактів скоротився вдвічі. До того ж незахищеність прав лізингових компаній спонукала їх більш обережно співпрацювати і з новими, і старими своїми клієнтами [9].

За 2014 рік найактивнішим учасником ринку стала компанія «ОТП Лізинг»: нових договорів укладено на 1,1 млрд грн – на компанію припала третина від обсягу нового бізнесу всього ринку. Договорів на 612,9 млн грн уклала компанія «Райффайзен Лізинг Аваль», на третьому місці – «Український лізинговий фонд» (509,4 млн грн).

Загальний портфель лізингових компаній виріс на 17,35% – до 15,2 млрд грн. Найбільший портфель – 3,27 млрд грн – також у «ОТП Лізингу» (+64,4%). В останні два роки компанія придбала портфелі двох своїх конкурентів – «ЄВРОЛІЗИНГ» в 2013 році і «ІНГ Лізингу» в 2014-му. На другому місці «Райффайзен Лізинг Аваль» – 3,18 млрд грн (+46%), на третьому – «ВТБ Лізинг Україна» – 2,46 млрд грн (+5,24%).

Скорочення портфеля спостерігалося тільки у двох компаній: «УніКредит Лізинг» (-11,56%, до 1 млрд грн) і «ВіЕйБі Лізинг» (-16,61%, до 239,5 млн грн). У «УніКредит Лізинг» кажуть, що не укладають нові договори з IV кварталу 2013 року. А «ВіЕйБі Лізинг» скорочує активи з 2011 року, але після появи проблем у ВіЕйБі Банку (в нього введена тимчасова адміністрація), цей процес прискорився. За інформацією джерела FinMaidan на лізинговому ринку, більше півтора року власники «ВіЕйБі Лізингу» намагаються продати актив або хоча б частину портфеля, однак безрезультатно [9].

На думку Голови Ради директорів Асоціації «Українське Об'єднання Лізингодавців» Михаля Спихальського, ринок надання лізингових послуг не згорнувся, а навпаки отримав новий шанс на відновлення втрачених позицій стабільного фінансового інструменту. На відміну від банківського кредиту, що став менш доступний як для юридичних, так і фізичних осіб, лізинг сьогодні виступає єдиним ресурсом довгострокового фінансування в країні. І якщо у 2007-2012 роках вважалося, що лізинговий продукт значно дорожчий від банківського, то з другої половини 2015 року відсоткові ставки лізингових компаній, які утрималися на ринку, вигідно відрізняються від багатьох пропозицій класичних фінансових інституцій. Звичайно, суттєво змінилися підходи, програми, продукти та умови для отримання позитивного рішення за лізинговою угодою, зокрема: збільшився відсоток власного внеску (авансового платежу), скоротився строк лізингової угоди (з 5 років до 2-3), зменшився ліміт на загальну суму фінансування, критерії оцінки ризиків стали ще більш жорсткими, що з одного боку призвело до суттєвого скорочення лізингового ринку, але з другого – підвищило якість портфелю та його обслуговування [8].

Основними тенденціями ринку лізингу в Україні у 2015-2016 роках можна виокремити:

- зниження кількості лізингових компаній, які активно фінансують угоди;
- зосередження на ефективному адмініструванні існуючого портфеля та максимізації повернення раніше інвестованих фінансових ресурсів;
- аграрний сектор як основний клієнт лізингових компаній;
- укладання угод на поодинокі та високоліквідні предмети (сільськогосподарська техніка, легкові автомобілі);
- співпраця виключно зі стабільними компаніями, що не менше 3-х років успішно функціонують на ринку;
- активна реалізація вилучених предметів у повторний лізинг чи продаж.

Висновки. В даний час спостерігається відновлення розвитку національного ринку фінансових та лізингових компаній, однак такий розвиток не є динамічним, що пов’язано з низьким рівнем захисту прав споживачів фінансових послуг, тісною взаємопов’язаністю банківської та страхової галузей, недосконалим та неналежним державним регулюванням, низькою платоспроможністю населення.

Основний чинник, який стримує розвиток факторингу в Україні, – відсутність відповідного законодавства. Прийняття необхідних нормативних документів створило б умови для ефективного функціонування ринку факторингових послуг як одного з перспективних джерел фінансування діяльності суб’єктів господарювання.

Хоча українськими фінансовими установами факторинг використовується недостатньо, останнім часом, з розвитком банківської системи, такі послуги стають привабливішими для суб’єкта господарської діяльності України не лише як форма захисту від ризиків, а й засобом оптимізації фінансових потоків банку та клієнта, що є запорукою розвитку вітчизняного ринку факторингових послуг.

Україні необхідні інвестиції, але не спекулятивного, а довгострокового характеру, які формують стабільну економіку. А лізингові операції – це довгострокове інвестування. Лізинг – це шлях до оновлення матеріально-технічної бази виробництва, також і шлях модернізації діючих основних фондів. Найбільш привабливими галузями для українського лізингового бізнесу можуть стати будівництво, авіа- та судноперевезення, сільське господарство, мале підприємництво, а також інші сфери бізнесу.

Умови ринку лізингу в Україні вибудовано так, що ведення лізингової діяльності є можливим лише для великого та фінансово стійкого капіталу. Аналіз лізингового капіталу в Україні показує, що всі існуючі недоліки та перепони українських умов лізингу може долати лише великий іноземний капітал.

Не зважаючи на те, що економічна ситуація в країні залишається нестабільною, інвестиційна привабливість такого фінансового інструменту як лізинг повертає довіру як потенційних акціонерів так і клієнтів. Позитивні прогнози та поступове збільшення об'ємів фінансування ринку лізингових послуг вказує на те, що протягом наступних 2-5 років відбудеться так зване «відродження».

Лізингові компанії, які встояли та утрималися на плаву, будуть впевнено набирати обертів та нарощувати об'єми фінансування за умови більш вибагливих вимог до майбутніх лізингоотримувачів, поглиблення співпраці з дилерами та постачальниками (вендор бізнес) та орієнтація на зменшення ліміту фінансування для кожного окремого клієнта на ряду зі зниженням ризикованості операцій. Структура загальнонаціонального лізингового портфелю збережеться, найбільшим попитом будуть користуватися легкові та пасажирські автомобілі як для приватного так і комерційного призначення, агротехніка та інше спеціалізоване обладнання.

Враховуючи проведений аналіз та виявлені тенденції, за умови стабілізації економічної ситуації подальший розвиток ринку лізингових послуг в Україні цілком можливий.

Список використаних джерел

1. Ємець В.В. Інститути небанківського фінансового сектора у системі забезпечення економічної безпеки України /В.В. Ємець //Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11.

2. Фінансові компанії як небанківські інститути кредитної системи [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ru.osvita.ua/vnz/reports/bank/19981/

3. Наталія Лісовська Розвиток ринку лізингових послуг в Україні./ Лісовська Наталія // Товари і ринки. - №1, 2010. С.29-36.

4. Проблеми розвитку ринку лізингу в Україні та його поточний стан / Зайцев О.В., Галахова О.В., Паращенко Х.Ю. //Вісник СумДУ. Серія «Економіка» - №3. – 2012. С.170-180.

5. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/730.html.

6. Офіційний сайт Української асоціації лізингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uul.com.ua

7. Виктория Руденко Большими шагами: рынок лизинга в Украине переживает ренессанс / Виктория Руденко // Контракты UA від 29 листопада 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kontrakty.ua/article/41093

8. Михаль Спихальський Ринок лізингу України: основні тенденції та прогнози 2015. / Михаль Спихальський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uul.com.ua/experts/leasing_market/

9. Виктория Руденко Лизинг не вынес проблем / Виктория Руденко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.finance.ua/ru/news/-/343895/lizing-ne-vynes-problem

References

1. Jemec' V.V. Instytuty nebankivs'kogo finansovogo sektora u systemi zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky Ukrai'ny //Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2012. – № 11.

2. Finansovi kompanii' jak nebankivs'ki instytuty kredytnoi' systemy : http://ru.osvita.ua/vnz/reports/bank/19981/

3. Natalija Lisovs'ka Rozvytok rynku lizyngovyh poslug v Ukrai'ni. // Tovary i rynky. - №1, 2010. S.29-36.

4. Zajcev O.V., Galahova O.V., Parashhenko H.Ju. Problemy rozvytku rynku lizyngu v Ukrai'ni ta jogo potochnyj stan. // Visnyk SumDU. Serija «Ekonomika» – №3. – 2012. S.170-180.

5. Oficijnyj sajt Derzhavnoi' komisii' z reguljuvannja rynkiv finansovyh poslug Ukrai'ny : http://www.dfp.gov.ua/730.html.

6. Oficijnyj sajt Ukrai'ns'koi' asociacii' lizyngu : http://www.uul.com.ua

7. Viktoriya Rudenko Bol'shimi shagami: rynok lizinga v Ukraine perezhivaet renessans // Kontrakty UA vid 29 listopada 2011 r. : http://kontrakty.ua/article/41093

8. Myhal' Spyhal's'kyj Rynok lizyngu Ukrai'ny: osnovni tendencii' ta prognozy 2015. : http://www.uul.com.ua/experts/leasing_market/

9. Viktoriya Rudenko Lizing ne vynes problem : http://news.finance.ua/ru/news/-/343895/lizing-ne-vynes-problem

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства
Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії,
Кучеренко Микола Анатолійович, викладач кафедри обліку, аудиту і контролінгу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия
Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры политической экономии

Кучеренко Николай Анатольевич, преподаватель кафедры учета, аудита и контролинга
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS
Levaieva Ludmila Yuriivna, PhD, associate professor of business economics department
Kucherenko Svitlana Yuriivna, PhD, assistant professor of Political Economy
Kucherenko Mykola Anatoliiovych, teacher of chair of the account, audit and controlling
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi state pedagogical university named after Hryhoriy Skovoroda»
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

УДК 336.02

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ЕКОНОМІЦІ

Макарчук І.М.,
Перчук О.В.,
Виноградня В.М.

Предметом дослідження є процес вивчення та аналізу фінансової безпеки країни та напрямків її забезпечення в умовах кризових явищ в економіці.

Метою дослідження є визначення сутності та складових частин фінансової безпеки держави, оцінка її основних показників, а також визначення пріоритетних напрямків її зміцнення.

Методологія проведення роботи. Робота виконана за результатами дослідження сучасних наукових поглядів на визначення сутності фінансової безпеки держави, наведено динаміку та структуру фінансової безпеки України впродовж 2009 – 2014 рр. та обґрунтування основних напрямів зміцнення фінансової безпеки України, які дадуть змогу підвищити рівень фінансової безпеки держави.

Результати роботи. Розглянуто сутність та основні складові фінансової безпеки держави, проаналізовано показники та сучасний стан фінансової безпеки України. Визначено найбільші загрози фінансовій безпеці держави та запропоновані заходи з підвищення її рівня в умовах кризових явищ в економіці.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень у сфері державних фінансів, формування ефективної системи управління державним боргом України та визначення найбільш небезпечних загроз фінансовій безпеці України на сучасному етапі її розвитку.

Висновки. Найбільші загрози фінансовій безпеці України є недосконалість бюджетної політики і нецільове використання коштів бюджету; значні обсяги державного та гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговування; зростання тіньового сектору, негативного сальдо платіжного балансу, невисокий рівень рентабельності банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського кредитування та значний рівень відсоткових ставок із кредитів, нелегальний відплив валютних коштів за кордон, значний рівень доларизації економіки.

Створення повноцінного механізму забезпечення та оптимізації фінансової безпеки держави передбачає, перш за все, вирішення широкого кола проблем, стосовно формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової безпеки, визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері, здійснення постійного відстеження факторів, які викликають загрозу фінансовій безпеці країни, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання.

Ключові слова. *Фінансова безпека, бюджетна політика, валютна безпека, економічна безпека держави, державний борг, боргова безпека, грошово-кредитна безпека.*

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ В ЭКОНОМИКЕ

Макарчук И.Н.,
Перчук О.В.,
Виноградня В.М.

Предметом исследования является процесс изучения и анализа финансовой безопасности страны и направлений ее обеспечения в условиях кризисных явлений в экономике.

Целью исследования является определение сущности и составных частей финансовой безопасности государства, оценка ее основных показателей, а также определения приоритетных направлений ее укрепления.

Методология проведения работы. Работа выполнена по результатам исследования современных научных взглядов на определение сущности финансовой безопасности государства, приведены динамику и структуру финансовой безопасности Украины на протяжении 2009 – 2014 гг. и

© Макарчук І.М., Перчук О.В., Виноградня В.М., 2016

обоснование основных направлений укрепления финансовой безопасности Украины, которые дадут возможность повысить уровень финансовой безопасности государства.

Результаты работы. Рассмотрены сущность и основные составляющие финансовой безопасности государства, проанализированы показатели и современное состояние финансовой безопасности Украины. Определены наибольшие угрозы финансовой безопасности государства и предложены меры по повышению ее уровня в условиях кризисных явлений в экономике.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований в сфере государственных финансов, формирование эффективной системы управления государственным долгом Украины и определение наиболее опасных угроз финансовой безопасности Украины на современном этапе ее развития.

Выводы. Наибольшие угрозы финансовой безопасности Украины является несовершенство бюджетной политики и нецелевое использование средств бюджета; значительные объемы государственного и гарантированного государством долга, проблемы с его обслуживание; рост теневого сектора, отрицательного сальдо платежного баланса, невысокий уровень рентабельности банковской системы, небольшие объемы долгосрочного банковского кредитования и значительный уровень процентных ставок по кредитам, нелегальный отток валютных средств за рубеж, значительный уровень долларизации экономики.

Создание полноценного механизма обеспечения и оптимизации финансовой безопасности государства предполагает, прежде всего, решения широкого круга проблем, относительно формулировки критериев и принципов обеспечения финансовой безопасности, определение приоритетных национальных интересов в финансовой сфере, осуществления постоянного отслеживания факторов, которые вызывают угрозу финансовой безопасности страны, а также принятие мер по их предупреждению и преодолению.

Ключевые слова. *Финансовая безопасность, бюджетная политика, валютная безопасность, экономическая безопасность государства, государственный долг, долговая безопасность, денежно-кредитная безопасность.*

THE MAIN PROBLEMS OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF CRISIS PHENOMENA IN THE ECONOMY

Makarchuk I.M.,
Perchuk O.V.,
Vynoqradnya V.M.

The subject of research is the process of examining and analysing financial security of the cuntry and directions of its components in conditions of the crisis phenomena in the economy.

The aim of the study is identification of essence and component parts of financial safety, assessment of its key indicators, and identify priority areas for strengthening it.

The methodology of work. The work is done according to the research results of modern scientific views on definition of essence of financial safety of the state, given the dynamics and structure of financial security of Ukraine during 2009 – 2014 and substantiation of the basic directions of strengthening of financial security of Ukraine, which will enable to increase the level of financial security.

The results of the work. The essence and main components of financial safety of the state, analyzed the performance and the current state of financial security of Ukraine. Identified the greatest threat to the financial security of the state and suggested measures to increase its level in conditions of the crisis phenomena in the economy.

The scope of the results: the organization and carrying out scientific research in the sphere of public finances, formation of effective system of management of the state debt of Ukraine and determination of the most dangerous threats to financial security of Ukraine at the present stage of its development.

Conclusions. The greatest threat to the financial security of Ukraine is the imperfection of budgetary policy and misuse of funds of the budget; significant amount of public and publicly guaranteed debt, the problems with his service; growth of the informal sector, negative balance of payments, the low level of profitability of the banking system, small amounts of long-term Bank lending and higher interest rates on loans, illegal outflow of foreign currency abroad, a significant level of dollarization of the economy.

Creating a mechanism to ensure and optimize financial security of the state requires, above all, solving a wide range of issues regarding the formulation of criteria and principles to ensure the financial security, the prioritization of national interests in the financial sector, the implementation of permanent monitoring of factors that cause a threat to the financial security of the country and the adoption of measures for their prevention and overcoming.

Keywords. *Financial security, fiscal policy, monetary security, economic security of the state, state debt, debt security, monetary security.*

Постановка проблеми. Зв'язок економіки України зі світовою економікою, її експортна орієнтація та від'ємний платіжний баланс створюють значні небезпеки для вітчизняної фінансової сфери.

Через швидку зміну ринкової кон'юнктури на світових фінансових ринках та взаємопов'язану систему економічних відносин у структурі світового господарства стан вітчизняного фінансового сектора дедалі складніше контролювати з огляду на нестабільність внутрішнього і зовнішнього середовища. Без

забезпечення фінансової безпеки держави на всіх рівнях управління неможливо вирішити економічні проблеми, що стоять перед країною, регіоном та підприємством. Це завдання набуває особливої **актуальності** в умовах нестабільності та фінансової кризи, а також складної воєнно-політичної ситуації розвитку нашої країни, адже фінансова безпека – невід'ємний атрибут суверенної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми забезпечення фінансової безпеки держави досліджували О. Барановський, О. Івашко, Л. Лисяк, С. Дячек, О. Гопонюк, В. Геєць, Б. Губський, М. Денисенко, В. Мунтіян, Н Татаренко та ін. Попри значну кількість досліджень у даному напрямі на сьогодні, ще не повною мірою досліджено сутнісну природу та складові фінансової безпеки України, сукупність показників, що характеризують її рівень та не сформовано систему заходів щодо зміцнення фінансової безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Одним із основоположних чинників незалежності суверенної держави за сучасних умов господарювання є стан її фінансової безпеки. Через швидку зміну ринкової кон'юнктури на світових фінансових ринках та взаємопов'язану систему економічних відносин у структурі світового господарства стан вітчизняного фінансового сектора дедалі складніше контролювати з огляду на нестабільність внутрішнього і зовнішнього середовища. За такої ситуації постає потреба в комплексній превентивній оцінці зовнішніх та внутрішніх факторів, що прямо чи опосередковано впливають на фінансовий сектор держави [2].

Поняття фінансової безпеки так само широке, як, власне, і тлумачення фінансів як економічної категорії. На сьогодні відсутнє єдине визначення «фінансової безпеки». Наявні формулювання відображають лише окремі її аспекти й не можуть претендувати на її однозначне та виключне трактування. Фінансову безпеку як дефініцію розглянуто під різними кутами, а саме: – із позицій ресурсно-функціонального підходу, фінансова безпека – захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їхніх потреб і виконання відповідних зобов'язань; – із погляду статики, фінансова безпека – такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної й фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи й економічне зростання; – у контексті нормативно-правового регламентування фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких, по-перше, фактично відсутня можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання й, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами [3].

Фінансова безпека держави - це узагальнюючий якісний стан функціонування фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, умов, правил та інструментів їх регулювання, що забезпечують ефективне функціонування національної економічної системи та її захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз. Отже, фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку. Кожна із вищенаведених груп містить відповідні значення індикаторів які окреслені граничними значеннями та ваговими коефіцієнтами [4].

Забезпечення фінансової безпеки держави базується на механізмі забезпечення фінансової безпеки держави, який є системою організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави. Науковці до механізму забезпечення фінансової безпеки включають такі елементи: об'єктивний і всебічний моніторинг економіки і фінансової сфери з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів фінансової безпеки; розрахунок порогових, граничнодопустимих значень фінансових та соціально - економічних показників, перевищення яких може провокувати фінансову нестабільність та фінансову кризу; діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці [1].

Фінансову безпеку будь-якої держави визначають такі фактори:

1) рівень фінансової незалежності (при цьому велике значення має розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів окремих країн, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку);

2) характер фінансово-кредитної політики (як внутрішньої, так і зовнішньої), яку проводить держава;

3) політичний клімат у країні;

4) рівень законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери.

Варто відзначити, що фінансова безпека держави має як внутрішній, так і зовнішній аспекти. Щодо зовнішнього, то це, передусім, фінансовий суверенітет країни, незалежність національної фінансової системи від впливу міжнародних фінансово-кредитних організацій і транснаціонального капіталу. Проте стверджувати про абсолютну фінансову незалежність в умовах глобалізації некоректно, адже на фінансовій безпеці України позначаються процеси фінансової глобалізації, що посилюються у світовому співтоваристві. Відтак проблема фінансової безпеки сьогодні виходить за національні межі. Зростає рівень інтеграції та консолідації фінансових ринків, зростають масштаби мобільності капіталу й посилюється інтенсивність його обігу [3].

Для оцінки рівня фінансової безпеки використовують різноманітні оціночні фінансові індикатори-показники. Фінансові індикатори характеризують тенденції розвитку фінансової та грошово-кредитної системи держави, що склалася, з точки зору її відповідності вимогам економічної безпеки держави.

Індикатори фінансової безпеки – це реальні статистичні показники, які найповніше характеризують явища та процеси, що властиві фінансовій сфері. Кожен з індикаторів має своє граничне (найменше чи найбільше) значення. Основні індикатори фінансової безпеки дають змогу адекватно сприймати економічну ситуацію, а також характер економічних процесів на макрорівні і крізь призму їх відповідності національним інтересам та вимогам національної безпеки. Розробка ефективної системи індикаторів фінансової безпеки – складна проблема, оскільки їх кількість і якість повинні бути достатніми для того, щоб завчасно й адекватно ситуації сигналізувати про виникнення й розвиток дестабілізуючих тенденцій, одночасно не обтяжуючи систему фінансової безпеки, створену для безпомилкового й оперативного реагування на можливі загрози. Комплекс індикаторів відіграє ключову роль в описі та аналізі стану фінансової системи та відкриває можливості корекції цього стану на основі розробки відповідних програм.

Кількість індикаторів повинна бути достатньою для повної оцінки фінансової безпеки держави. У зв'язку з цим в сучасній практиці виникає проблема, що пов'язана з відсутністю єдиного підходу до виділення складових фінансової безпеки та включення всіх складових до нормативного документу держави, а саме методики розрахунку рівня економічної безпеки [2].

Узагальнюючи досвід вітчизняних та іноземних учених, які досліджували показники фінансової безпеки, можна виділити такі з них, що розглядаються як репрезентативні більшістю вчених:

- рівень монетизації економіки, %;
- обсяг зовнішнього державного боргу, % від ВВП;
- обсяг внутрішнього державного боргу, % від ВВП;
- рівень інфляції, %; – міжнародні резерви центрального банку, млн дол.;
- дефіцит державного бюджету, % від ВВП;
- вартість банківських кредитів у національній валюті, % річних;
- рівень доларизації економіки, %; – сальдо платіжного балансу, млн дол.;
- доходи державного бюджету, % до ВВП;
- видатки державного бюджету, % до ВВП;
- рівень тіньової економіки України, % до ВВП та ін. [3].

На основі узагальнення аналітичного матеріалу сучасних науковців та з урахуванням статистичних даних в таблиці 1 надана характеристика окремих блоків індикаторів, їх порогові значення та розрахунки в розрізі окремих елементів фінансової безпеки за 2010 - 2014 роки. З метою формування висновків про існуючий стан фінансової безпеки в Україні проведемо дослідження окремих її складових, результати якого представимо у вигляді таблиці.

Як бачимо, для динаміки більшості показників фінансової безпеки спостерігаються негативні довгострокові тенденції. Найбільш проблемними напрямами щодо цього є:

- високий рівень зовнішнього боргу;
- висока вартість банківських кредитів;
- значний рівень доларизації економіки;
- постійне збільшення частки тіньового сектору економіки;
- від'ємне значення платіжного балансу.

Отже, дані таблиці свідчать, що стан банківської безпеки є небажаним, незадовільним, але не критичним. Основними шляхами оптимізації банківської системи є її зміцнення, підвищення стійкості до криз; збільшення довіри з боку вкладників та інвесторів; активізація діяльності з залучення коштів та їх трансформація у кредитні ресурси для реального сектору економіки.

Рівень боргової безпеки, як і безпеки небанківського сектору фінансового ринку знаходиться в небажаному та критичному стані: надмірні розміри зовнішнього боргу та кошти на його обслуговування потенційно загрожують фінансовій безпеці. Загрозою, пов'язаною зі збільшенням державних боргів, є те, що від реальної економіки відволікаються значні кошти, що спрямовуються на обслуговування і погашення цих боргів. Це призводить до зменшення темпів економічного зростання, зростання бюджетного дефіциту, підвищення рівня інфляції, офіційного валютного курсу і, як наслідок – до падіння фінансової безпеки та втрати фінансової незалежності [6].

Так, упродовж 2014 р. обсяг державного та гарантованого державою боргу збільшився з 584,4 млрд грн (40,2 % ВВП) до 1100,8 млрд грн (70,3 % ВВП), перетнувши граничний рівень індикатора боргової безпеки держави в 60 % ВВП, а державного боргу – з 480,2 млрд грн (33,0 % ВВП) до 947,0 млрд грн (60,8 % ВВП). Значна девальвація національної валюти протягом 2014 р. і на початку 2015 р. призвела до зростання частини державного боргу, номінованого в іноземній валюті, та відповідних платежів за ним. Зростання державного й гарантованого державою зовнішнього боргу до 612,97 млрд грн (55,6 % загальної суми державного й гарантованого державою боргу), або 38,8 млрд дол США, а у 2015 р. – до 1077,7 млрд грн (за прогнозами МВФ) посилює ризики залежності України від іноземного фінансування. Чинниками зростання державного боргу стали:

• фінансування за рахунок державних запозичень значного дефіциту державного бюджету, фактичний показник якого за січень-грудень 2014 р. становив 78,1 млрд грн;

• необхідність подальшої бюджетної підтримки державних підприємств і банків у спосіб збільшення їх статутних капіталів. Зокрема, у 2014 р. дефіцит НАК «Нафтогаз України», фінансування якого за відсутності інших джерел здійснювалося здебільшого за рахунок державних запозичень, складав 5,7 % ВВП, а

загальний дефіцит (сальдо) сектору загальнодержавного управління й НАК «Нафтогазу» – близько 10,3 % ВВП. На збільшення обсягу гарантованого державою боргу у 2014 р. до 153,8 млрд грн (14 %), або 9,8 млрд дол. США, зокрема, вплинули:

Загальні показники фінансової безпеки України за 2009 – 2014 рр.

Показник	Роки					Оптимальне значення
	2010	2011	2012	2013	2014	
Показники бюджетної безпеки						
Відношення дефіциту держаного бюджету до ВВП, %	6,7	1,7	3,6	4,4	3,2	Не більше 3-4
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет,%	29,17	31,11	31,58	30,63	31,6	Не більше 30
Асигнування на науку, % до ВВП	0,7	0,52	0,41	0,32	0,31	Не менше 1,7
Видатки на утримання оборони та армії, % ВВП	1,05	1,03	1,03	1,03	1,03	Не менше 2
Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВВП	7,23	6,84	8,88	10,03	9,12	Не більше 15
Показники валютної та грошово-кредитної безпеки						
Обсяг іноземної валюти відносно гривневої маси (рівень доларизації), %	29,1	30,3	32,1	29	26	10
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	40,31	46,03	37	34	33	50
Індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США, сер. за пер., %	1,02	1,01	1	1	1	6
Рівень інфляції за рік, %	9,10	4,60	-0,20	0,5	8,5	7
Різниця середньозваженої ставки за кредитами та облікової ставки НБУ, %	6,85	6,55	8	10,5	9,3	10
Показники боргової безпеки						
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП. %	39,4	36,1	36,1	39,2	55,8	Не більше 55
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	25,25	26,00	21,91	20,1	28,6	Не більше 25-30
Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	759,2	821,1	848,1	824,0	1131,0	Не більше 200
Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	54,04	40,39	37,40	48,23	61,4	Не більше 70
Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг. %	0,8	1,1	0,7	0,9	1,2	Не більше 12
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходів державного бюджету, %	3,5	6,5	8,5	11,7	16,1	Не більше25
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	14,41	15,34	15,67	19,1	27,2	Не більше 35
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	9,5	15,1	12,8	12,2	20,0	Не більше25
Відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП, %	17,8	19,5	21,7	13,1	27,0	Не більше 30
Показники банківської безпеки						
Достатність (адекватність) регуляторного капіталу (Н2), %	20,83	18,90	18,06	18,26	18,10	Не менше 10-15
Частка іноземних банків у загальній кількості банківських установ, %	28,0	31,3	30,1	30,1	30,1	Не більше 30
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	40,6	41,9	39,5	34,0	33,2	30-40%
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальному обсязі кредитів, %	11,2	9,6	8,9	7,7	8,3	Не більше 5
Рентабельність активів, %	-1,45	-0,76	0,45	0,12	0,07	Тенденція до зростання
Рентабельність капіталу,%	-10,19	-5,27	3,03	0,81	0,21	Тенденція до зростання

• отримання кредиту від Експортно-імпортного банку Китаю ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» в обсязі 18,0 млрд грн;

• отримання від Державного банку розвитку КНР (позика для НАК «Нафтогаз») 36,6 млрд грн;

• зміна обмінного курсу гривні [5].

Стан бюджетної безпеки також оцінюється як незадовільний. Великі витрати здійснює держава на погашення боргу, що спричиняє додаткове навантаження на бюджет, яке призводить до відволікання значної частини бюджетних коштів на покриття боргів і, відповідно, звуження можливостей підтримки економічної активності та боргову активність, яка призводить до витіснення приватних інвестицій унаслідок збільшення державних запозичень [6].

Унаслідок зазначених процесів відбулося суттєве зростання вартості обслуговування державного боргу. Відношення платежів з обслуговування державного боргу до обсягу доходів державного бюджету у 2013 р. складало 9,3 %, у 2014 р. ця величина збільшилася до 13,4 % і становила 48 млрд грн, а відношення вартості обслуговування державного боргу до обсягу видатків державного бюджету складало 11,2 %. Необхідність збільшення видатків на обслуговування державного боргу зменшує можливості фінансування інших статей та ефективність видаткової частини державного бюджету загалом. В Україні стрімко знизилися можливості для погашення зовнішнього боргу: обсяг міжнародних валютних резервів станом на 01 березня 2015 р. зменшився до 5,6 млрд дол. США.

Суттєвим індикатором оцінки стану валютної безпеки вважається ступінь доларизації грошового обігу. Високе (найкритичне) значення цього показника свідчить про залежність економіки держави від коливань курсу іноземної валюти, зокрема, долара США. За 2013 рік цей показник становив 56,9% при оптимальному значенні 15 або 20. Надмірний рівень доларизації справляє негативний вплив на економіку країни, оскільки викликає зниження ефективності валютної політики через втрату монетарних важелів регулювання НБУ грошового обігу в країні. Згідно з даними табл. 1 основною загрозою у грошово-кредитній сфері України є надмірна питома вага готівки у загальному обсязі грошової маси. Висока частка готівки (26,16%) свідчить про недовіру до банківської системи, а саме – про існування суттєвих загроз, які пов'язані із заощадженням грошей у банках. Також, значна частка готівки може спричинити додаткову тінізацію економіки, викликати труднощі у сфері контролю з боку центрального банку за грошовими агрегатами та пропозицією грошей в цілому [6].

Також варто зазначити, що за даними МВФ станом на 1 січня 2015 р. офіційні резерви НБУ складали 7533,3 млн дол. США, при цьому монетарне золото (уключаючи золоті депозити й золото у свопах) – лише 911,1 млн дол. (12,09% загального обсягу резервів) [3].

Отже, підвищення рівня фінансової безпеки держави потребує системних дій, які мають містити в собі механізми у сфері бюджетної та монетарної політики, фондового ринку, а також у сфері регулювання корпоративного сектору економіки тощо.

Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України [3].

1. Банківська безпека:

- активізувати роботу в напрямі зміцнення власної капітальної бази банками;
- розробити заходи щодо запобігання відтоку депозитів фізичних осіб, відновити довіру населення щодо розміщення коштів на довгостроковій основі;
- зменшити ставки за кредитними ресурсами, наближаючи їх до рівня європейських країн;
- зменшити присутність іноземного капіталу в банківській системі України та ін.

2. Бюджетна безпека

- проведення оптимальної податкової політики в контексті зростання загального обсягу бюджетних доходів;
- рівномірне поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування бюджетного дефіциту;
- удосконалення інструментів залучення до інвестиційної сфери особистих заощаджень приватного сектору та доходів населення країни.

3. Боргова безпека:

- підвищити рівень золотовалютних резервів;
- використання позикових коштів міжнародних організацій на стимулювання економічного розвитку країни, а не погашення боргів уряду;
- зменшити негативне сальдо торговельного балансу України.

4. Валютна та монетарна безпека:

- установлення НБУ «плаваючого» валютного курсу національної валюти з метою припинення девальваційних процесів;
- спрямування кредитних ресурсів МВФ не на «штучну» підтримку гривні, а на структурні інвестиційні зрушення та реформування економіки, суворий контроль доцільності використання таких коштів;
- зменшення питомої ваги готівкових коштів у загальному обсязі грошової маси, що сприятиме зменшенню рівня тонізації економіки;
- збалансування грошового й товарного ринків, тобто зниження рівня інфляції.

Висновки. Отже, найбільші загрози фінансовій безпеці України є недосконалість бюджетної політики і нецільове використання коштів бюджету; значні обсяги державного та гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговування; зростання тіньового сектору, негативного сальдо платіжного балансу, невисокий рівень рентабельності банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського

кредитування та значний рівень відсоткових ставок із кредитів, нелегальний відплив валютних коштів за кордон, значний рівень доларизації економіки.

Створення повноцінного механізму забезпечення та оптимізації фінансової безпеки держави передбачає, перш за все, вирішення широкого кола проблем, стосовно формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової безпеки, визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері, здійснення постійного відстеження факторів, які викликають загрозу фінансовій безпеці країни, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання.

Список використаних джерел

1. Гапонюк О.І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення // Вісник приазовського державного технічного університету 2014р. Серія: Економічні науки Вип. 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// ves.pstu. edu/ article/ view/ 36455/32622

2. Дячек С.М. Оцінка рівня фінансової безпеки держави: проблеми та шляхи вирішення / Дячек С.М., Легенчук Ю.О // Вісник ЖДТУ. 2013. № 2 (64)

3. Івашко О. Фінансова безпека України в умовах кризових явищ в економіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:/// C:/Documents% 20and% 20Settings

4. Лисяк Л. В. Сучасний стан та основні проблем фінансової безпеки України / Лисяк Л. В., Подлужна Я. Ю. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» № 12, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. economy. nayka. com.ua/?op=1&z=4690

5. Лондар Л. П. Боргoвий складник фінансової безпеки України: загрози та індикатори / Стратегічні пріоритети, № 2 (35), 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www. niss.gov. ua/public / File/ Str prioritetu/ SP

6. Фещенко Л.В. Проблемні питання фінансової безпеки України та шляхи їх вирішення / Фещенко Л.В., Юкса Т.М. // Вісник НТУ «ХПІ». 2014. № 45 (1088) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua

References

1. Haponiuk O.I. Finansova bezpeka derzhavy ta shliakhy yii zabezpechennia [Financial security of state and ways of its ensuring] // Visnyk pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu 2014r. Seriia: Ekonomichni nauky Vyp. : http://ves.pstu.edu/article/view/36455/32622

2. Diachek S.M., Lehenchuk Yu.O. Otsinka rivnia finansovoi bezpeky derzhavy: problemy ta shliakhy vyrishennia [Assessment of the level of financial security: problems and solutions] // Visnyk ZhDTU. 2013. № 2 (64)

3. Ivashko O. Finansova bezpeka Ukrainy v umovakh kryzovykh yavyshch v ekonomitsi [Financial security of Ukraine in conditions of crisis phenomena in the economy] : file:/// C:/Documents% 20and% 20Settings

4. Lysiak L.V., Podluzhna Ya.Yu Suchasnyi stan ta osnovni problem finansovoi bezpeky Ukrainy [Modern state and main problems of financial security of Ukraine] Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika» № 12, 2015 : http://www. economy. nayka.com. ua/?op=1&z=4690

5. Londar L.P. Borhovyi skladnyk finansovoi bezpeky Ukrainy: zahrozy ta indykatory [The debt component of the financial safety of Ukraine: threats and indicators] / Stratehichni priorytety, № 2 (35), 2015 r. : http:// www. niss.gov. ua/public / File/ Str prioritetu/ SP

6. Feshchenko L.V., Yuksa T.M. Problemni pytannia finansovoi bezpeky Ukrainy ta shliakhy yikh vyrishennia [Problem issues of financial security of Ukraine and ways of their solution] // Visnyk NTU «KhPI». 2014. № 45 (1088) : http://www.kpi.kharkov.ua

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Макарчук Інна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
e-mail: makarchyck-inna@mail.ru

Перчук Оксана Валентинівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
e-mail: ruru23@ukr.net

Виноградня Віта Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Макарчук Инна Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, денежного обращения и кредита
e-mail: makarchyck-inna@mail.ru

Перчук Оксана Валентиновна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, денежного обращения и кредита
e-mail: ruru23@ukr.net

Виноградная Вита Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, денежного обращения и кредита
e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

DATA ABOUT THE AUTHORS
Makarchuk Inna, candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of board of finance, money turnover and credit
e-mail: makarchyck-inna@mail.ru
Perchuk Oksana, Candidate of Economic Sciences, associate professor of Board of Finance, Money Turnover and Credit
e-mail: ruru23@ukr.net
Vynoqradnya Vita, Candidate of Economic Sciences, associate professor of Board of Finance, Money Turnover and Credit
e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda»
Sukhomlynsky Str., 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, Kyiv region, 08401, Ukraine

УДК 336.142.3

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

Макогон В.Д.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання інституційного підходу до формування та реалізації бюджетної політики.*

Метою дослідження *є розкриття особливостей розвитку інституційного підходу та визначення завдань створення ефективної інституційної основи формування та реалізації бюджетної політики.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *У статті розкрито етапи розвитку та напрями інституціоналізму: соціально-психологічний, соціально-правовий та інституційно-статистичний. Визначено особливості теорій неоінституціоналізму щодо забезпечення розвитку інституційного середовища формування бюджетної політики. Обґрунтовано сутність фінансово-бюджетних інститутів та визначено завдання створення ефективної інституційної основи формування та реалізації бюджетної політики.*

Галузь застосування результатів. *Система державного фінансового регулювання, бюджетна політика, бюджетна система.*

Висновки. *Інституційне середовище формування та реалізації бюджетної політики є комплексом взаємопов'язаних та взаємодіючих формальних і неформальних інститутів, інституціональних правил, угод та стандартів, механізмів фінансового контролю за їх дотриманням, що впливає на стійкість і результати макроекономічного розвитку країни. У розвитку інституційного середовища бюджетних відносин вагому роль відіграє держава, визначаючи стратегічні цілі та використовуючи сучасні фінансово-бюджетні інструменти для їх реалізації.*

Інституційна організація процесу формування бюджетної політики впливає на стійкість системи державних фінансів і в цілому результати соціально-економічного розвитку країни. Фінансово-бюджетні інститути визначають інституційний процес розвитку бюджетної системи, який передбачає створення тривалих стабільних зв'язків між інститутами, які формуються еволюційно. Трансформація фінансово-бюджетних інститутів є важливим етапом в процесі розвитку системи державних фінансів, в результаті чого система переходить на новий, більш якісний рівень розвитку, що підтверджує необхідність підвищення ефективності інституційної основи бюджетної політики, яка враховуватиме циклічність та динамічність соціально-економічних процесів.

Ключові слова: *бюджет, бюджетна система, бюджетна політика, інституціоналізм, інституційне середовище формування та реалізації бюджетної політики.*

ИНСТИТУЦИОННЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ И РЕАЛИЗАЦИИ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ

Макогон В.Д.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы институционального подхода к формированию и реализации бюджетной политики.*

Целью исследования *является раскрытие особенностей развития институционального подхода и определения задач создания эффективной институциональной основы формирования и реализации бюджетной политики.*

 © Макогон В.Д., 2016

***Методы исследования**. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

***Результаты работы**. В статье раскрыто этапы развития и направления институционализма: социально-психологический, социально-правовой и институционально-статистический. Определены особенности теорий неоинституционализму по обеспечению развития институциональной среды формирования бюджетной политики. Обосновано сущность финансово-бюджетных институтов и определены задачи создания эффективной институциональной основы формирования и реализации бюджетной политики.*

***Область применения результатов**. Система государственного финансового регулирования, бюджетная политика, бюджетная система.*

***Выводы**. Институциональная среда формирования и реализации бюджетной политики является комплексом взаимосвязанных и взаимодействующих формальных и неформальных институтов, институциональных правил, соглашений и стандартов, механизмов финансового контроля за их соблюдением, что влияет на устойчивость и результаты макроэкономического развития страны. В развитии институциональной среды бюджетных отношений важную роль играет государство, определяя стратегические цели и используя современные финансово-бюджетные инструменты для их реализации.*

Институциональная организация процесса формирования бюджетной политики влияет на устойчивость системы государственных финансов и в целом результаты социально-экономического развития страны. Финансово-бюджетные институты определяют институциональный процесс развития бюджетной системы, который предусматривает создание длительных стабильных связей между институтами, которые формируются эволюционно. Трансформация финансово-бюджетных институтов является важным этапом в процессе развития системы государственных финансов, в результате чего система переходит на новый, более качественный уровень развития, что подтверждает необходимость повышения эффективности институциональной основы бюджетной политики, которая будет учитывать цикличность и динамичность социально-экономических процессов.

***Ключевые слова**: бюджет, бюджетная система, бюджетная политика, институционализм, институциональная среда формирования и реализации бюджетной политики.*

INSTITUTIONAL APPROACH IN DEVELOPING AND IMPLEMENTING BUDGET POLICY

Makogon V.

***The subject** of research is theoretical and practical approach to the issue of institutional development and implementation of fiscal policy.*

***The study** is disclosing the features of the institutional approach and defining problems creating an effective institutional framework development and implementation of fiscal policy.*

***Research methods**. The paper used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize conceptual integrity of the study.*

***The results of the work**. In the article the stages of development and trends institutionalism: social, psychological, social, legal and institutional statistical. The features of theories neoinstytutsionalizmu to ensure the development of the institutional environment of formation of budget policy. The essence fiscal institutions and defined the task of creating an effective institutional framework development and implementation of fiscal policy.*

***Range of application results**. The system of financial regulation, fiscal policy, budgetary system.*

***Conclusions**. The institutional environment formation and implementation of fiscal policy is a set of interrelated and interacting formal and informal institutions, institutional rules, agreements and standards, mechanisms of financial control over their observance affecting the macroeconomic stability and the results of the country. In the development of the institutional environment of budgetary relations the state plays a significant role in determining the strategic objectives and using modern financial and budgetary instruments to implement them.*

Institutional organization process of forming fiscal policy affects the sustainability of public finances and overall results of socio-economic development. Financial and budgetary institutions determine the development of the institutional budget system, which provides for the establishment of long-term stable relationships between the institutions that formed evolutionarily. Transformation of fiscal institutions is an important step in the development of public finances, bringing the system moves to a new, more qualitative level of development, confirming the need to improve the institutional framework of fiscal policy that takes into account the cyclical and dynamic socio-economic processes.

***Keywords**: budget, budget system, budget policy, institutionalism, institutional framework development and implementation of fiscal policy.*

Постановка проблеми. Бюджетна політика є однією з найбільш динамічних складових фінансової політики, основним засобом відтворювального процесу і фінансовим інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Залежність рівня дієвості бюджетної політики від інституціональних та макроекономічних чинників, зумовлює необхідність дослідження їх специфіки та оцінки напрямів підвищення її ефективності.

Теоретичні підходи до розвитку інституційного середовища формування та реалізації бюджетної політики передбачають дослідження взаємозв'язків та ролі фінансово-бюджетних інститутів у забезпечені

економічного зростання. Важливим є розвиток теоретичних основ формування та реалізації бюджетної політики з урахуванням формування нових інститутів в умовах трансформаційних перетворень.

Проблематика дослідження інституційного підходу до формування та реалізації бюджетної політики, забезпечення її обґрунтованості, передбачає оцінку інституційного середовища бюджетного простору. Підвищення ефективності та дієвості бюджетної політики зумовлює розкриття ролі фінансово-бюджетних інституцій у забезпеченні стійкості та збалансованості бюджетної системи. У зв'язку з цим дослідження інституційного підходу до формування та реалізації бюджетної політики набули особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань розвитку інституційних засад формування бюджетної політики можна назвати праці Дж. Б'юкенена, Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла, Д. Норта тощо [1-6]. Проблематика ролі бюджетної стратегії в інституційному середовищі суспільства в умовах економічних перетворень розкривається у працях вітчизняних вчених: Т.Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Чугунова [7-11] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання інституційного підходу до формування та реалізації бюджетної політики.

Метою дослідження є розкриття особливостей розвитку інституційного підходу та визначення завдань створення ефективної інституційної основи формування та реалізації бюджетної політики.

Результати дослідження. Теорія інституціоналізму виникла на початку XX ст. в США. Найвизначнішими представниками даної теорії були Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл. Інституціоналізм передбачив більш широке використання описово-статистичного та історико-генетичного методу, як базову категорію інституту - сукупність правових норм, звичаїв тощо.

Важливо відмітити, що інституціоналізм у своєму розвитку пройшов три етапи: перший етап (20-30-ті рр. XX ст.), який характеризується визначенням основних понять інституціоналізму, відстоювання ідеї соціального контролю та необхідності втручання держави в економічні процеси; другий етап (до 60-70-тих рр. XX ст.), який характеризується дослідженням демографічних проблем, протиріч соціально-економічного розвитку капіталізму; третій етап (60-70-ті рр. XX ст.), який характеризується дослідженням ролі економічних процесів у забезпечені розвитку суспільства.

Разом з тим в інституціоналізмі виділяють три напрями: соціально-психологічний, соціально-правовий та інституційно-статистичний. Зокрема, Т. Веблен пов'язував основу розвитку економіки з впливом психологічних факторів. Найбільш відомою роботою Т. Веблена є «Теорія дозвільного класу», в якій людина в якості суб'єкта максимізації корисності не розглядається. На його думку, при прийнятті рішень людина керується лише вродженими інстинктами: самозбереження, збереження роду, майстерності, суперництва, наслідування, цікавості. Основною суперечністю капіталізму він визначає протиріччя між індустрією і бізнесом. При цьому метою індустрії є підвищення ефективності виробництва та збільшення багатства суспільства, індустріалами усі учасники виробництва. Метою бізнесу є отримання прибутку, бізнесменами - фінансисти і підприємці. На думку Т. Веблена бізнес підпорядкував індустрію. Відповідно протиріччя між індустрією і бізнесом є причиною всіх недоліків капіталізму[2].

Дж. Коммонс вважав основою економічного розвитку суспільства юридичні відносини та правові норми. Основними працями Дж. Коммонса є «Правові підстави капіталізму», «Інституційна економічна наука» в яких висвітлюються положення щодо вирішення конфліктів і досягнення соціальної злагоди за допомогою юридичної процедури. У центрі поглядів знаходиться теорія спільної діяльності людей і їх оцінок у всіх угодах, за допомогою яких учасники спонукають один одного до досягнення єдності. Поняття угоди включає в себе три елементи: конфлікт, тобто зіткнення інтересів учасників угоди; взаємозалежність інтересів учасників конфлікту; порядок - завершення конфлікту і укладення угоди. Разом з тим, домінуючою ідеєю є ідея соціального світу. Згідно з якою первісна стадія торгового капіталізму змінюється його підприємницькою стадією, фінансовим капіталізмом та адміністративним капіталізмом. На стадії фінансового капіталізму створюються передумови для задоволення інтересів громадян. На стадії адміністративного капіталізму створюються основи для гармонізації даних інтересів[3,4].

У. Мітчелл досліджував економічні процеси з метою визначення ефективних методів ослаблення фінансово-економічних кризових явищ. У його теорії циклічність не розглядалась, а криза була замінена рецесією - плавним зниженням темпів економічного зростання. На основі екстраполяції динамічних рядів економічних показників У. Мітчел розробив прогноз господарської кон'юнктури. В короткостроковій перспективи рівень достовірності даного прогнозу був досить високий проте в довгостроковій перспективі не значний[5].

Разом з тим, не зважаючи на різні напрями інституціоналізму їм притаманні спільні ознаки: критика капіталізму з морально-психологічних позицій; незадоволеність значним рівнем абстракцій; прагнення до інтеграції економічної теорії з іншими суспільними науками; розробка рекомендацій щодо реформування капіталістичної економіки з позицій соціального контролю і її державного регулювання.

Поширення інституціоналізму в інших країнах було зумовлено еволюцією економічної теорії в США. Ідеї інституціоналізму розвивалися в роботах Дж Кларка, А. Берлі, Д. Бернхема, Ж. Фурастье, У. Ростоу, Г. Кольма, А. Лоува тощо. Разом з тим, сучасний інституціоналізм (неоінституціоналізм), має певні відмінності від раннього. Його положення висвітлюються в працях таких економістів, як Дж. Гелбрейт, Р. Хейлбронер, О. Тоффлер, Я. Тінберген тощо.

Ідеї синтезу соціологічного та економічного аналізу лежать в основі концепцій неоінституалістів, згідно з положеннями яких спосіб мислення, звичаї і звички виступають як першопричина соціально-економічного розвитку суспільства, організації фінансових відносин. Формуючи своє розуміння суспільної структури, чинників суспільного розвитку, неоінституціоналісти основну увагу приділяють розкриттю механізмів що зумовлюють зміни в економічних відносинах, обґрунтуванню їх динаміки та визначенню важелів ефективного впливу на економічний розвиток країн. Еволюційний характер даних концепцій проявляється при розгляді соціально-економічних процесів, господарського механізму, форм організації економічних відносин та передбачає розробку сценаріїв та прогнозів розвитку суспільства в короткостроковій і довгостроковій перспективі.

Серед теорій неоінституціоналізму щодо забезпечення розвитку інституційного середовища формування бюджетної політики вагомий інтерес представляє теорія суспільного вибору Дж. Б'юкенена, яка ґрунтується на трьох основних передумовах: індивідуалізм: люди діють у політичній сфері, переслідуючи свої особисті інтереси і немає межі між бізнесом і політикою. Відповідно важливим завданням є дослідження способів і методів, за допомогою яких державні фінансові установи використовуються в особистих інтересах; концепція «економічної людини», її раціональної поведінки, співвідношення граничних вигод та витрат; трактування політики як процесу обміну, зокрема фінансових ресурсів на суспільні блага. Разом з тим зазначається про недостатній рівень раціональності даного обміну, невідповідність між обсягом фінансових ресурсів та отримуваними благами різними індивідами. Прихильники теорії суспільного вибору визначають, що не можна покладатися на результати голосування, оскільки вони в значному ступені залежать від конкретного регламенту прийняття рішень[1].

Таким чином, парадокс голосування - це протиріччя, що виникає внаслідок того, що голосування на основі принципу більшості не забезпечує виявлення переваг суспільства щодо отримання економічних благ. В межах «політичного обміну» виділяють два рівня суспільного вибору: розробка правил і процедур політичної гри, зокрема, правил, що регламентують методи та інструменти формування бюджету, організації системи оподаткування; практична діяльність органів державної влади на основі прийнятих правил. Разом з тим, концепція суспільного вибору передбачає реформування існуючої системи перерозподілу фінансових ресурсів. Першочерговим завданням визначено не обґрунтування пріоритетів фінансової політики та її складових, а шляхи обмеження державного регулювання. Дж. Б'юкен доводить, що для збалансування економічних та політичних рішень, вагоме значення відіграють договірні та конституційні основи, фундаментальні правила політичної системи. При цьому, існує два концептуально різних рівні суспільного вибору: початковий конституційний та постконституційний. Дослідження першого рівня передбачає розробку економічної теорії конституції, другий здійснює розробку економічної теорії політичних установ. Різниця між двома рівнями вибору може бути виявлена як аналогія вибору від якої залежить фіскальна справедливість. Відповідно стримуючим фактором у максимізації доходів урядом є фіскальна децентралізація. Тому, загальний обсяг суспільного сектора повинен інверсійно варіювати з децентралізацією[1].

Отже, діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування враховуючи інтереси максимізації власних доходів прямо пропорційно впливає на горизонтальну і вертикальну конкуренцію між ними, що обумовлює рівень здатності виконання покладених на них функцій і завдань. Запобігти зазначеному можливо лише завдяки фіскальній децентралізації, що передбачає зміцнення місцевих фінансів[12]. Разом з тим, досягнення успішного результату у здійсненні фіскальної децентралізації залежить від необхідних умов (політична автономія, відповідальність щодо видаткових повноважень, значний обсяг дохідних повноважень, бюджетна автономія, прозорість) та бажаних умов (свобода від надмірного контролю над видатками з боку центрального уряду, можливість здійснення запозичень, безумовні трансферти)[13].

Таким чином, інституціоналізм визначив систему правил та поглядів на суспільство і економіку, основою якої є інститути, що впливають на соціально-економічні процеси та є рушійною силою суспільного розвитку. Дані правила та погляди, з однієї сторони обмежують і стимулюють дії суб'єктів економічних відносин, а з іншої надають можливість здійснювати раціональний вибір рішень та прогнозувати їх наслідки.

Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Інститути представляються як результати процесів, які відбувалися у попередніх періодах часу і тому вони відповідають, перш за все, минулому середовищу. Важливим є визначення ступеню адекватності цих інститутів сучасним обставинам, терміну початку, поетапності, швидкості внесення необхідних інституційних змін. Від зазначеного залежить ефективність розвитку державних фінансів, національної економіки, суспільства в цілому[11].

Під фінансово-бюджетними інститутами доцільно розуміти формальні і неформальні принципи, правила, норми, які обумовлюють і регулюють бюджетні відносини. Ефективність формальних принципів, правил, норм залежить від того, якою мірою учасники бюджетного процесу підпорядковані їх приписам і здійснюють контроль за їх виконанням. При оцінці впливу неформальних принципів, правил, норм важливим є врахування сумісності цілей, для вирішення яких вони використовуються і очікуваних результатів. Разом з тим, виділяють формальні та неформальні фінансово-бюджетні інститути. До формальних інститутів належать: система права, фінансово-організаційні структури (Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державна казначейська служба України, Рахункова палата України, Державна фіскальна служба України, Національний банк України тощо), інститути інституційної реалізації бюджетної стійкості. Неформальні включають: цінності, стандарти функціонування фінансово-бюджетного

середовища, стереотипи фінансово-бюджетного менеджменту. При цьому виділяють регулятивні, нормативні та когнітивні інституційні елементи розвитку бюджетного простору.

Важливо відмітити, що розвиток фінансово-бюджетних інститутів, що визначають особливості інституційного середовища формування та реалізації бюджетної політики здійснюється в процесі взаємоузгодженості та взаємодовненості один одного. Інституціоналізм розглядає дане явище як процес формування неформальних правил, які регулюють фінансову взаємодію між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством. Вагома роль при цьому надається політичним інститутам: суміжності інтересів приватних і державних структур. При цьому до ефективних фінансових інститутів прихильники даної теорії відносять тільки ті, які сприяють зниженню трансакційних витрат. Отже, основним важелем при прийнятті інституціональних рішень виступає легітимність органів влади наділених відповідними повноваженнями. Відповідно інститут влади визначає бюджетну стратегію.

В Україні за останні роки відбулися трансформаційні зміни щодо розвитку інституційних засад системи державних фінансів. Досвід розвитку якої в Україні як в самостійній державі свідчить про підвищення ефективності фінансово-бюджетних інститутів, але одночасно про необхідність забезпечення стабільності інституційного середовища, взаємоузгодженості розвитку його складових, зменшення впливу неформальних інститутів на бюджетну політику.

Зокрема, на думку В. Меркель та А. Круасан в суспільстві де переважає неформальний інституціоналізм завжди відмічається значний рівень деформації фінансових інститутів. Розбіжності між розумінням формальних та неформальних підходів не дають можливості для забезпечення стабільності в країні[14].

Інституційний процес підвищення ефективності бюджетної політики визначає динамічні фундаментальні та циклічні зміни в бюджетних відносинах зумовлені впливом комплексу формальних та неформальних інститутів та механізмів їх державного регулювання, у тому числі інструментів забезпечення стійкості та збалансованості бюджетної системи. Разом з тим, відповідно до теорії В. Парето рівень ефективності використання бюджетних коштів буде вищий, якщо ніхто не зможе зробити краще без того, щоб не погіршити чогось іншого, причому всі дії розглядаються в умовах жорстких інституційних обмеженнях. Із зазначеною проблемою ефективності перерозподілу фінансових ресурсів пов'язаний принцип «другого кращого», запропонований Р. Ліпси та К. Ланкастером. Відповідно до теорії другого кращого якщо одне з умов оптимуму по В. Парето не може бути виконано, ситуація другого кращого оптимуму досягається тільки через відхилення від всіх інших умов оптимуму. У результаті оптимальною політикою є «поетапна політика другого кращого» відповідно до якої, держава поступово визначає й вводить оптимальні відхилення від Парето-ефективності в тих секторах економіки, де вона можлива, у випадку, коли досягнення рівня Парето-ефективності неможливо хоча б у одному із секторів[15].

Разом з тим, інституційне середовище формування та реалізації бюджетної політики передбачає існування тривалих, стабільних зв'язків між фінансово-бюджетними інститутами, які виникли еволюційно сформувавши бюджетний простір та являє собою систему, розвиток якої взаємозумовлений економічними відносинами між фінансово-бюджетними інституціями та суспільством з метою забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Враховуючи економічні перетворення в Україні бюджетна політика повинна ґрунтуватись на інституційному принципі патерналізму, який полягає у тому, що здійснення інституційних перетворень є прерогативою органів державної влади, проте обов’язковим є врахування особливостей неформальних інститутів. Реалізація даного підходу передбачає формування інституційної структури для реалізації бюджетних рішень, розвиток законодавчої бази у даній сфері, створення умов для забезпечення дієвості бюджетної політики. Важливим завданням є створення ефективної інституційної основи формування та реалізації бюджетної політики, розвитку бюджетної системи агрегованої зі змінами в економіці, що надасть можливість для збереження фінансової стабільності та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

З метою забезпечення стійкості та збалансованості бюджетної системи важливим є підтримання на безпечному рівні державного боргу та забезпечення умов для мінімізації ризику його збільшення; обґрунтованість бюджетного прогнозування, застосування регулятивних інструментів спрямованих на досягнення стратегічних цілей бюджетної політики; формування видаткової частини бюджету виходячи з бюджетних зобов'язань з урахуванням необхідності її оптимізації, ефективного та раціонального використання бюджетних коштів; забезпечення гнучкості структурних обсягів бюджетних видатків; створення механізмів і стимулів підвищення результативності бюджетних видатків для досягнення поставлених результатів; регулярність оцінки ризиків бюджетної системи з подальшим орієнтиром використання результатів оцінки в бюджетному прогнозуванні та плануванні. Дані заходи можна реалізувати шляхом застосування сучасних фінансових інструментів з врахуванням зарубіжного досвіду з точки зору їх імплементації в вітчизняну практику, що буде сприяти досягненню суспільно значущих результатів та стійкості бюджетної системи.

Висновки. Інституційне середовище формування та реалізації бюджетної політики є комплексом взаємопов'язаних та взаємодіючих формальних і неформальних інститутів, інституціональних правил, угод та стандартів, механізмів фінансового контролю за їх дотриманням, що впливає на стійкість і результати макроекономічного розвитку країни. У розвитку інституційного середовища бюджетних відносин вагому роль відіграє держава, визначаючи стратегічні цілі та використовуючи сучасні фінансово-бюджетні інструменти для їх реалізації.

Інституційна організація процесу формування бюджетної політики впливає на стійкість системи державних фінансів і в цілому результати соціально-економічного розвитку країни. Фінансово-бюджетні інститути визначають інституційний процес розвитку бюджетної системи, який передбачає створення тривалих стабільних зв'язків між інститутами, які формуються еволюційно. Трансформація фінансово-бюджетних інститутів є важливим етапом в процесі розвитку системи державних фінансів, в результаті чого система переходить на новий, більш якісний рівень розвитку, що підтверджує необхідність підвищення ефективності інституційної основи бюджетної політики, яка враховуватиме циклічність та динамічність соціально-економічних процесів.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / М. Дж. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв ; [пер. з англ. А. Іщенка]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 175 с.

2. Веблен Т. Теория праздного класса / Перевод с английского: С.Г. Сорокина, М., Издательство «Прогресс», 1984. – 193 с.

3. Коммонс Дж. Р. Правовые основания капитализма. – М. : 2011. – 416 с.

4. Коммонс Дж. Р. Институциональная экономика // TERRA ECONOMICUS, том 10, №3, 2012. – С. 69– 76.

5. Блауг М. Митчел, Уэсли Клэр // 100 великих экономистов до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. – СПб. : Экономикус, 2008. – С. 218– 221. – 352 с.

6. Норт Д. Институты институциональные изменения и функционирование экономики : пер. с англ. / Д. Норт ; науч. ред. Б.З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 160 с.

7. Bogolib T. M. The public sector of finance economy in the modern world / T. M. Bogolib // Equilibrium. – 2013. – №1. – P. 76–89.

8. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання / І. В. Запатріна. – К. : Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.

9. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України / Л. В. Лисяк. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с

10. Чугунов І. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І. Чугунов, В. Макогон // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2014. – № 4. – С. 79–91.

11. Чугунов І. Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи / І. Я. Чугунов // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 3–10.

12. Winston C. Evans, Jack Matzer, Kay Cecil Spearman, David W. Tees. Accounting as a Management Tool // LGFM. Book 2. – Bratislava, 2000. – 104 p.

13. Зайчикова В.В. Місцеві фінанси України та європейських країн. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с.

14. Меркель, В. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях / В. Меркель, А. Круассан // Полис. – 2002. – № 2. – С. 27–28.

15. Lipsey R. and Lancaster K. The general theory of Second Best // Review of Economic Studies. 1956. 24. 11-32.

References

1. B'jukenen, D., Masg'rejv M., Richard A. (2004) Suspil'ni finansy i suspil'nyj vybir ; per. z angl. – K. : Kyjevo-Mogyljan. Akad, 176 s.

2. Veblen T. (1984) Teory`ya prazdnogo klassa / Perevod s angly`jskogo: S.G. Soroky`na, M., Y`zdatel`stvo «Progress». – 193 s.

3. Kommons Dzh. R. (2011) Pravovыe osnovany`ya kapy`taly`zma. – M. : GU VShЭ. – 416 s.

4. Kommons Dzh. R. (2012) Y`nsty`tucy`onal`naya эkonomy`ka // TERRA ECONOMICUS, tom 10, №3. – S. 69–76.

5. Blaug M. My`tchel, Uэsly` Klэr (2008) // 100 vely`ky`x эkonomy`stov do Kejnsa = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. – SPb. : Эkonomy`kus. – S. 218– 221. – 352 s.

6. Nort D. (1997) Y`nsty`tuty y`nsty`tucy`onal`nыe y`zmeneny`ya y` funkcy`ony`rovany`e эkonomy`ky` : per. s angl. / D. Nort ; nauch. red. B.Z. My`l`nera. – M. : Fond эkonomy`cheskoj kny`gy` «Nachala». – 160 s.

7. Bogolib, T.M. (2013) The public sector of finance economy in the modern world // Equilibrium. – 2013. – №1. – P. 76–89.

8. Zapatrina, I.V. (2007) Bjudzhetnyj mehanizm ekonomichnogo zrostannja : monografija. – K. : In-t soc.-ekon. strategij, 528 s.

9. Lysjak, L.V. (2009) Bjudzhetna polityka u systemi derzhavnogo reguljuvannja social'noekonomichnogo rozvytku Ukrai'ny : monografija. – K. : DNNU AFU, 600 s.

10. Chugunov, I., Makogon V. (2014) Budget and tax policy in terms of institutional reforms // Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics. – № 4. – P. 79 –91.

11. Chugunov, I.J. (2008) Instytucijna arhitektonika bjudzhetnoi' systemy // Finansy Ukrai'ny. – № 11. – S. 3–10.

12. Winston C. Evans, Jack Matzer, Kay Cecil Spearman, David W. Tees. (2000) Accounting as a Management Tool // LGFM. Book 2. – Bratislava. – 104 s.

13. Zajchy`kova V.V. (2007) Miscevi finansy` Ukrayiny` ta yevropejs`ky`x krayin. – K. : NDFI. – 299 s.

14.Merkel`, V., Kruassan A. (2002) Formal`nые y` neformal`nые y`nsty`tuty v defektnых demokraty`yax // Poly`s. – 2002. – № 2. – S. 27–28.

15. Lipsey R. and Lancaster K. (1956) The general theory of Second Best // Review of Economic Studies. – 24. 11–32 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Макогон Валентина Дмитрівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри фінансів

Київський національний торговельно-економічний університет,
Україна, 02156, м. Київ, вул. Кіото, 19

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Макогон Валентина Дмитриевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, доцент кафедры финансов,

Киевский национальный торгово-экономический университет, Киев, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Valentyna Makogon, PhD (Economics), senior researcher, Associate Professor of Finance,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kiev, Ukraine

УДК 336.02.330.3

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Мостицька Н.А.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання формування системи фінансового регулювання економічного розвитку країни.*

Метою дослідження *є розкриття сутності системи фінансового регулювання економічного розвитку, визначення інституційних засад у процесі формування фінансового механізму розвитку економіки.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів та підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *Розкрито сутність та роль системи фінансового регулювання як інструменту економічного розвитку країни. Розвинуто підходи щодо посилення дієвості фінансової політики як вагомого економічного інституту, що має суттєво впливати на економічне зростання. Визначено напрями підвищення ефективності бюджетної політики в умовах інституційних перетворень, що полягає у забезпеченні суспільного розвитку, соціального захисту населення з врахуванням основних принципів програмно-цільового методу планування бюджету, спрямованих на результативність використання бюджетних коштів.*

Галузь застосування результатів роботи. *Фінансова політика економічного розвитку. Фінансовий механізм у системі економічних відносин.*

Висновки. *На даний час державне фінансове регулювання країни формується в умовах соціально-економічної політики, яка виходить з необхідності участі держави у світових економічних і фінансових відносинах, підвищення якості державних суспільних послуг, що вимагає реалізації стратегії економічного зростання на якісно новому інституційному рівні. Державна фінансова стратегія повинна бути спрямована перш за все на відповідні ендогенні чинники економічного зростання. При цьому бюджетна політика як важлива складова системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни. У сучасних умовах доцільним є посилення ролі фінансової політики як вагомого макроекономічного інструменту щодо дієвого впливу на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень.*

Ключові слова*: фінанси, фінансова система, фінансове регулювання, фінансова політика, фінансово-економічні відносини, бюджет, бюджетна політика, податкове регулювання, перспективне фінансове прогнозування.*

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЕКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Мостицкая Н. А.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы формирования системы финансового регулирования экономического развития страны.*

 © Мостицька Н.А., 2016

Целью исследования *является раскрытие сущности системы финансового регулирования экономического развития, определение институциональных основ в процессе формирования финансового механизма развития экономики.*

Методы исследования*. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты работы. *Раскрыта сущность и роль системы финансового регулирования как инструмента экономического развития страны. Развито подходы по усилению действенности финансовой политики как весомого экономического института, имеющего существенное влияние на экономический рост. Определены направления повышения эффективности бюджетной политики в условиях институциональных преобразований, заключающийся в обеспечении общественного развития, социальной защиты населения с учетом основных принципов программно-целевого метода планирования бюджета, направленных на результативность использования бюджетных средств.*

Область применения результатов работы. *Финансовая политика экономического развития. Финансовый механизм в системе экономических отношений.*

Выводы. *В настоящее время государственное финансовое регулирование страны формируется в условиях социально-экономической политики , которая исходит из необходимости участия государства в мировых экономических и финансовых отношениях, повышение качества государственных общественных услуг, требует реализации стратегии экономического роста на качественно новом институциональном уровне. Государственная финансовая стратегия должна быть направлена прежде всего на соответствующие эндогенные факторы экономического роста. При этом бюджетная политика как важная составляющая системы государственного регулирования экономики должна основываться на долгосрочной программе экономического и социального розвитку страны. В современных условиях целесообразно усиление роли финансовой политики как весомого макроэкономического инструмента действенного влияния на достижение финансово-экономической сбалансированности, результативности экономических преобразований.*

Ключевые слова: *финансы, финансовая система, финансовое регулирование, финансовая политика, финансово-экономические отношения, бюджет, бюджетная политика, налоговое регулирование, перспективное финансовое прогнозирование.*

FORMATION OF FINANCIAL REGULATION

Mostytskiy N.A.

The subject *of research is theoretical and practical issues of formation of the financial regulation of economic development.*

The study *is disclosure of financial system regulation of economic development, the definition of the institutional framework in the process of the financial mechanism of the economy.*

Research methods*. The paper used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize conceptual integrity of the study.*

The results of the work*. The essence and role of financial regulation as a tool for economic development. Developed approaches to enhance the efficiency of financial policy as an important economic institution that has a significant influence on economic growth. The ways of improving the efficiency of fiscal policy in terms of institutional reforms, which is to ensure social development, social protection, taking into account the basic principles of program-target method of budget planning aimed at the performance of budgetary funds.*

Range of application results. *The financial policy of economic development. Financial mechanism in the system of economic relations.*

Conclusions*. Currently, the state financial regulation of the country formed in terms of socio -economic policy, which comes from the necessity of state participation in global economic and financial relations , improving the quality of public social services , which requires the implementation of strategies for economic growth to a new institutional level. State financial strategy should be geared primarily to relevant endogenous growth factors. This fiscal policy as an important component of state economic regulation has lean on long-term program of economic and social development country. In modern terms it is appropriate to strengthen the role of financial policy as an important instrument of macroeconomic effective impact on the achievement of financial and economic balance, effectiveness economic.*

Keywords: *finance, financial system, financial control, financial policy, financial and economic relations, budget, fiscal policy, tax regulation, financial forecasting perspective.*

Постановка проблеми. Фінансове регулювання є одним із вагомих інструментів соціально-економічного розвитку країни, оскільки у процесі формування фінансових ресурсів здійснюється розробка основних напрямів використання відповідних коштів, керуючись необхідністю вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку. Соціально-економічний розвиток суспільства вимагає використання фінансової політики як дієвого інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу, виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулювання у сфері формування

доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, що підвищить рівень ефективності функціонування економічної та бюджетної системи в цілому. Задіяння регуляторного потенціалу складових фінансової політики потребує подальшого дослідження взаємозв'язку фінансових відносин і соціально-економічних процесів.

Підвищення якісного рівня механізмів формування бюджету з врахуванням пріоритетів соціально-економічної стратегії посилює інституційні засади фінансової політики. Реалізація завдань якої впливає на рівень і умови виконання державою функцій, фінансову та соціальну збалансованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності та ролі фінансового регулювання економічних процесів зробили такі вітчизняні вчені як Т.Боголіб[2], О. Василик [3], І. Запатріна, Л. Лисяк [1], І. Луніна, І. Лук'яненко, І. Лютий, А.Мярковський [4], В. Федосов, І. Чугунов [4-6], С. Юрій ін. Серед найбільш значущих наукових досліджень зарубіжних вчених із питань формування фінансової політики можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, П.Кругмана, П. Самуельсона [7], Дж. Стігліца, В. Танзі, А. Улюкаєва, Дж.Хікса.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування системи фінансового регулювання економічного розвитку країни.

Метою статті є розкриття сутності системи фінансового регулювання економічного розвитку, визначення інституційних засад у процесі формування фінансового механізму розвитку економіки.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів та підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Державна фінансова політика є одним з вагомих інструментів впливу на соціально-економічний розвиток країни. Забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи та якість економічного зростання потребує формування відповідної системи фінансового регулювання, спрямованої на управління результатами на основі удосконалення інституційного забезпечення фінансово-економічних перетворень.

Необхідність державного фінансового регулювання зумовлена тим, що за будь-якого типу економічної системи основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм. До них належить зокрема, структурна перебудова економіки, захист навколишнього середовища, оборона, правопорядок, соціальна підтримка малозахищених верств населення, проведення фундаментальних наукових досліджень, охорона здоров'я тощо. Виходячи з цього, держава будує фінансову політику, основним завданням якої є пошук оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів із метою забезпечення зростання матеріального виробництва й добробуту населення. Для побудови такої моделі доцільно визначити рівень впливу держави на економічну діяльність і рівень зобов'язань держави в питаннях соціального забезпечення громадян. Від цих факторів залежить, яка частка валового внутрішнього продукту має зосереджуватися у державних фінансових інституціях.

Упорядкування регулюючих цілей державної фінансової політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві, рівня задоволення потреб населення. Необхідним є забезпечення перетворення фінансового механізму в ефективний засіб реалізації соціально-економічної стратегії.

З метою розробки і реалізації збалансованого фінансового регулювання протягом певного часового інтервалу фінансова політика має визначатися, виходячи, з одного боку, з циклічності економічного розвитку, з іншого, — зі стану державних фінансів і запасу стійкості фінансової системи, суттєве зменшення якого може призвести до ускладнень у проведенні ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічне зростання. На кожному етапі економічного розвитку є необхідність розробки такого фінансового механізму, який забезпечив би втілення поставлених завдань перед державою. З економічної точки зору, бюджетний механізм є сукупністю певних видів бюджетних відносин, методів формування та використання бюджетних коштів.

Держава відіграє провідну роль у стимулюванні соціально-економічного розвитку. На різних етапах становлення світової фінансової системи ступінь впливу державного регулювання на темпи економічного зростання був різним, що обумовлювалось обраною моделлю соціально-економічного розвитку країни, пріоритетами економічної політики, дієвістю фінансово-інституційних механізмів її практичної реалізації. Фінансова політика є однією з найбільш вагомих складових системи державного регулювання, основою реалізації механізму впливу держави на економічні процеси. Використовуючи інструменти фінансової політики держава здійснює значний вплив на обсяг та структуру валового внутрішнього продукту, стан платіжного балансу, державних фінансів, рівень зайнятості, індекс споживчих цін тощо. Метою грошово-кредитної політики країни є забезпечення належного монетарного регулювання, що сприятиме стимулюванню економічного зростання в умовах стабільних цін та обмінного курсу. До дієвих інструментів здійснення грошово-кредитної політики належать операції центрального банку на відкритому ринку державних цінних паперів, регулювання облікової ставки, норми обов'язкових резервних вимог депозитів. В свою чергу, валютне регулювання має бути спрямованим на забезпечення необхідного ступеня конвертованості національної грошової одиниці, організацію системи валютного курсоутворення, забезпечення стабільних джерел надходжень іноземної валюти на національний валютний ринок.

Фінансова політика як вагомий економічний інститут має відігравати провідну роль в визначенні цілей, завдань структурних перетворень бюджетно-податкової, грошово-кредитної системи з урахуванням циклічної динаміки економічного розвитку. З огляду на зазначене, інституційні фінансові механізми повинні посилювати рівень адаптивності до змін екзогенних чинників впливу на економічні процеси, підвищувати роль ендогенної складової у забезпеченні економічного зростання в середньостроковій перспективі.

Важливими завданнями в умовах трансформаційних перетворень є проведення ефективної бюджетно-податкової політики, підвищення рівня прозорості бюджетного процесу. Зазначене надасть можливість підвищення інвестиційної складової вітчизняної економіки та збільшення обсягу податкових надходжень до бюджету, реформування податкової системи та використання податкового потенціалу територій для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Разом з тим, важливо не тільки оптимізувати використання податкового потенціалу територій, а й створювати сприятливі умови для зростання економічної активності суб'єктів господарювання та економіки в цілому, у тому числі за рахунок запровадження принципів транспарентності податкових правовідносин, відновлення довіри між платниками податків та державою.

Інститут бюджетного регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу [4].

Основним завданням бюджетного регулювання є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку країни, однак при цьому важливою є підтримка у необхідних межах запасу стійкості бюджетної системи, яка є одним з вагомих інструментів впливу на економічне зростання, разом з цим, з лагом у часі бюджетна система виступає як об'єкт впливу з боку макроекономічного стану, тому важливим є визначення ступеня взаємовпливу бюджетної системи і соціально-економічного розвитку країни.

Державна політика у сфері видатків бюджету суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного послаблення податкового навантаження на економіку та збільшення бюджетного дефіциту, таким чином, бюджетне регулювання дозволяє впливати на обсяг сукупного попиту, темпи і пропорції економічного розвитку [5].

Зміст соціальної функції державних фінансів полягає в формуванні соціального захисту людини та забезпечення цілісності та стабільності розвитку суспільства. У реалізації соціальної функції держави призначення доходів і видатків державного бюджету полягає у формуванні і структуруванні державних фінансових ресурсів з метою забезпечення базових параметрів життєдіяльності громадянина і суспільства. Соціальне призначення трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, полягає у забезпеченні соціальної злагоди і стабільності у суспільстві шляхом розподілу фінансових ресурсів за регіонами країни для збалансованого соціально-економічного та культурного розвитку як територій, так і країни в цілому. Державні цільові фонди покликані забезпечити функціонування системи соціального захисту осіб, які потребують підтримки з боку суспільства. Важливим методологічним чинником є визначення принципів функціонування державних фінансів, що дозволяє виявити напрями впливу фінансів на розвиток державного сектору економіки, виробити критерії його розвитку.

Інституційна структура системи фінансового регулювання еволюціонує та удосконалюється відповідно до розвитку суспільства. Інституційні зміни не відбуваються дискретно, для них характерний поступовий перехід від старих до нових інститутів, залежність від тенденцій попереднього розвитку визначає інституційну стійкість суспільства. В умовах сьогодення, модель економічного розвитку країни повинна поєднувати інноваційні, соціальні, фінансово-бюджетні складові. Інституційний аспект координації складових системи державного фінансового регулювання, значним чином, пов'язаний із взаємодією державних органів управління [1].

До основних принципів функціонування системи державного фінансового регулювання слід віднести єдність законодавчої та нормативної бази; відкритість та прозорість; розмежування повноважень; цільова орієнтованість; науковий підхід до реалізації намічених цілей; економічність і раціональність; керованість фінансовими потоками на централізованій основі. Досягнення цілей задається стратегією розвитку. Фінансова стратегія визначає можливість збалансованого управління вартісною оцінкою матеріально-технічних засобів і грошовими ресурсами, якими володіє державний сектор економіки. Особливе значення має визначення ролі фінансів в реформуванні економіки, яка може бути зведена до наступних завдань: економічної стабілізації; адаптації до ринкових перетворень; стимулювання інвестиційної активності.

Важливою передумовою реалізації виваженого та результативного грошово-кредитного регулювання є дотримання принципу незалежності Центрального банку. Реалізація заходів бюджетного регулювання має визначатися з урахуванням циклічної динаміки економіки та рівня стійкості системи державних фінансів, суттєве зменшення якої може призвести до ускладнення проведення ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічні та соціальні процеси.

Подальше удосконалення вітчизняної системи державного фінансового регулювання має здійснюватися з урахуванням макроекономічної динаміки, процесів інституційного розвитку з урахуванням глобальних тенденцій структурних перетворень фінансової системи, досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою [6].

Фінансова адаптація до ринкових перетворень виражається в тому, що держава і підприємства є повноправними учасниками ринку капіталів, виступаючи в ролі кредиторів або позичальників та дозволяє

реагувати на зміну ситуації на ринку, пристосовуватись до нових умов, використовувати альтернативні фінансові інструменти, виконувати податкові та інші грошові зобов'язання. Реформування економіки з метою фінансової адаптації включає: лібералізацію цін, приватизацію, соціальну трансформацію, інтеграцію в світову систему.

Сутність державних фінансів полягає в фінансово-економічних відносинах, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і частини національного багатства, пов'язаних з формуванням фінансових ресурсів держави та використанням їх для покриття витрат, необхідних для виконання державою і місцевими органами влади своїх завдань та функцій.

Призначення державного фінансового регулювання полягає в забезпеченні соціально-економічного розвитку країни та добробуту громадян за допомогою низки фінансових інституцій. Реалізація основної мети суспільного розвитку – створення умов для забезпечення гідного життя громадян передбачає в сфері державних фінансів досягнення збалансованості між соціальними зобов'язаннями органів державної влади та їх можливостями мобілізації фінансових ресурсів як на державному так і на місцевому рівні [2].

Податкове регулювання є вагомою складовою фінансово-бюджетної політики економічного розвитку, здійснює відповідний вплив на перерозподіл валового внутрішнього продукту через податкову систему, забезпечує формування доходів бюджету з урахуванням цілей та завдань економічної моделі держави, зовнішнього та внутрішнього економічного середовища та інтересів суспільства.

Економічна стабілізація на макрорівні невіддільна від загальної фінансової стабілізації в економіці, моніторинг макроекономічних показників дозволяє виявити реальну ситуацію у фінансовій сфері, у тому числі рівень бюджетного дефіциту, хід виконання бюджету, рівень заборгованості підприємств перед бюджетом, рівень інфляції, ставка рефінансування Національного банку, зміни валютного курсу тощо. Фінансова стабільність означає наявність стійких джерел фінансування, можливість залучення коштів на ринку капіталів, накопичення ресурсів для розширення виробництва і розвитку суспільного сектора економіки.

Разом з тим, на даному етапі вдосконалення фінансово-економічних відносин, важливим є поглиблення сутності фінансової політики як складової соціально-економічного розвитку, удосконалення положень щодо впливу інструментів державного фінансового регулювання на соціальні та економічні процеси країни враховуючи інституційні особливості фінансової системи. Необхідним є активізація інвестиційної активності суб'єктів господарювання з підвищенням рівня ефективності капітальних інвестицій, в тому числі за рахунок використання механізмів державної підтримки та стимулюючих заходів бюджетно-податкової, грошово-кредитної політики. Потребують підвищення рівня обґрунтованості пріоритетні напрями фінансової політики виходячи з основних завдань соціально-економічного розвитку, циклічної динаміки економіки.

Висновки. На даний час державне фінансове регулювання країни формується в умовах соціально-економічної політики, яка виходить з необхідності участі держави у світових економічних і фінансових відносинах, підвищення якості державних суспільних послуг, що вимагає реалізації стратегії економічного зростання на якісно новому інституційному рівні. Державна фінансова стратегія повинна бути спрямована перш за все на відповідні ендогенні чинники економічного зростання. При цьому бюджетна політика як важлива складова системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни. У сучасних умовах доцільним є посилення ролі фінансової політики як вагомого макроекономічного інструменту щодо дієвого впливу на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень.

Список використаних джерел

1. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку / за ред. Л. В. Лисяк.– Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. – 396 с.

2. Боголіб Т.М. Фінансова система як складова соціально-економічного розвитку країни / Т.М. Боголіб // Науковий вісник Херсонського державного університету – 2015 – №10 – с. 172-178.

3. Василик О. Д. Державні фінанси України. — К: НІОС, 2002. — 608 с.

4. Мярковський А.І.,Чугунов І.Я. Бюджетна політика як складова соціально- економічного розвитку країни // Вісник КНТЕУ. – 2010. –№ 5. – С. 5–15.

5. Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин // Вісник КНТЕУ. – 2011. –№ 4. – С. 13–22.

6. Чугунов І.Я., Лондар С.Л. Фінансово-бюджетні відносини: аналіз тенденцій розвитку в умовах трансформації економіки. – К.: Міністерство фінансів України, Львівський національний університет ім. І.Франка, 2002. – 203 с.

7. Экономика / Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям, Д., 18-е издание: Пер. с англ. – М. : ООО «И.Д.Вильямс», 2010. – 1360 с.

References

1. Byudzhetna skladova realizaciyi dominantny`x napryamiv suspil`nogo rozvy`tku /za red. L.V. Ly`syak. – Dnipropetrovs`k: DDFA, 2015. – 396 s.

2. Bogolib T.M. Finansova sy`stema yak skladova social`no-ekonomichnogo rozvy`tku krayiny` // Naukovy`j visny`k Xersons`kogo derzhavnogo universy`tetu – 2015 – № 10 – s. 172-178.

3. Vasy`ly`k O.D. Derzhavni finansy` Ukrayiny`. — K: NIOS, 2002. — 608 s.

4. Myarkovs`ky`j A.I., Chugunov I.Ya. Byudzhetna polity`ka yak skladova social`no- ekonomichnogo rozvy`tku krayiny` // Visny`k KNTEU. – 2010. – № 5. – S. 5–15.

5. Chugunov I.Ya. Teorety`chni zasady` rozvy`tku byudzhetny`x vidnosy`n // Visny`k KNTEU. – 2011. – № 4. – S. 13–22.

6. Chugunov I.Y., Londar S.L. Finansovo-byudzhetni vidnosy`ny`: analiz tendencij rozvy`tku v umovax transformaciyi ekonomiky`. – K. : Ministerstvo finansiv Ukrayiny`, L`vivs`ky`j nacional`ny`j universy`tet im. I.Franka, 2002. – 203 s.

7. Ekonomy`ka / Samuel`son Pol E., Nordxaus Vy`l`yam, D., 18-e y`zdany`e: Per. s angl. – M. : OOO «Y`.D.Vy`l`yams», 2010. – 1360 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Мостицька Наталія Андріївна, аспірант кафедри фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету,
вул. Кіото,19, м.Київ,02156,Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Мостицкая Наталья Андреевна, аспирант кафедры финансов
Киевского національного торгово-экономического университета ,
ул. Киото,19, г.Киев, 02156, Украина

INFORMATION ON THE AUTHOR
Mostytskiy Natalya Andreevna, postgraduate Department of Finance
Kyiv National trade and economic University ,
str. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine

ДОСВІД АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ У КРАЇНАХ З РОЗВИНУТОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Савчук О.О.

Предметом роботи є аналіз теоретико-методологічних засад адміністрування податкових надходжень в Україні та світі.

Метою роботи є виявлення неузгодженостей, що стримують удосконалення системи надання адміністративних послуг в Україні та надання пропозицій щодо їх усунення та покращення механізму функціонування системи адміністрування податкових надходжень в Україні.

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі аналізу нормативно-правової бази забезпечення надання адміністративних послуг зокрема, системи адміністрування податкових надходжень в цілому.

Результати роботи. Особливу увагу приділено сучасному стану системі адміністрування та перспективам розвитку податкових надходжень у вітчизняних реаліях. Проаналізовано організацію та механізм стягнення податкових надходжень до бюджету на прикладі досвіду інших країн. Розглянуто світовий досвід адміністрування податків і розробка пропозицій щодо впровадження його окремих аспектів у вітчизняну практику. Окреслено комплекс заходів для адаптації зарубіжного досвіду для ефективної системи сплати та адміністрування податкових надходжень в Україні. Визначено необхідність внесення змін та доповнень до Податкового кодексу України, що спростить процес адміністрування податкових надходжень в Україні.

Висновки. Без змін в законодавстві з урахування міжнародного досвіду та вітчизняних особливостей, реформування системи адміністрування податкових надходжень та створення повноцінних консультативних центрів щодо податкової грамотності населення залишиться лише популістським лозунгом, та не призведе до поліпшення якості послуг для громадян та стабільно високого забезпечення фіскальних потреб держави.

Ключові слова: *податкові надходження, податкова система, податки, система сплати, адміністрування.*

ОПЫТ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ НАЛОГОВЫХ ПОСТУПЛЕНИЙ В СТРАНАХ С РАЗВИТОЙ ЕКОНОМИКОЙ

Савчук Е.А.

Предметом работы является анализ теоретико-методологических основ администрирования налоговых поступлений в Украине и мире.

Целью работы является выявление шероховатостей, сдерживающих усовершенствование системы предоставления административных услуг в Украине и предоставления предложений по их устранению и улучшению механизма функционирования системы администрирования налоговых поступлений в Украину.

Методология проведения работы. Работа выполнена на основе анализа нормативно-правовой базы обеспечения предоставления административных услуг в частности, системы администрирования налоговых поступлений в целом.

Результаты работы. Особенно внимание уделено современному состоянию системе администрирования и перспективам развития налоговых поступлений в отечественных реалиях. Проанализированы организацию и механизм взыскания налоговых поступлений в бюджет на примере опыта других стран. Рассмотрены мировой опыт администрирования налогов и разработка предложений по внедрению его отдельных аспектов в отечественную практику. Определены комплекс мер по адаптации зарубежного опыта для эффективной системы оплаты и администрирования налоговых поступлений в Украину. Определена необходимость внесения изменений и дополнений в Налоговый кодекс Украины, что упростит процесс администрирования налоговых поступлений в Украину.

Выводы. Без изменений в законодательстве с учетом международного опыта и отечественных особенностей, реформирование системы администрирования налоговых поступлений и создания полноценных консультативных центров по налоговой грамотности населения, останется лишь популистским лозунгом, но не приведет к улучшению качества услуг для граждан и стабильно высокого обеспечения фискальных потребностей государства.

***Ключевые слова**: налоговые поступления, налоговая система, налоги, система оплаты, администрирование.*

THE EXPERIENCE TO ADMINISTRATION OF THE TAX REVENUE IN DEVELOPED ECONOMY

Savchuk O.O.

The subject of the work is the analysis of theoretical and methodological foundations administer tax revenue in Ukraine and abroad.

The aim is to identify inconsistencies that hinder the improvement of the system of administrative services in Ukraine and provide suggestions for their elimination and improvement of the functioning of the system of administration of income tax in Ukraine.

The methodology of work. This work was based on an analysis of the legal framework to ensure the provision of administrative services including system administration tax revenues overall.

The results of the work. Especially in the attention given the current state administration system and prospects of tax revenue to local realities. Analyzed the organization and mechanism for collecting tax revenue on the experience of other countries. We consider international experience of tax administration and development of proposals for its implementation of certain aspects of national practice. Outlined a range of measures to adapt international experience for efficient payment systems and revenue administration in Ukraine. The necessity of making amendments to the Tax Code of Ukraine that simplify the process of administration of tax revenue in Ukraine.

Conclusions. Without changes in the law on international experience and national features, reforming the administration of tax revenues and creating a full tax advisory centers on literacy will only populist slogan, and do not lead to better quality services to citizens and ensure consistently high fiscal needs of the state.

***Keywords**: the tax revenue, the tax system, taxes, the payment system, administration.*

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні залишається невирішеним надзвичайно актуальне питання ефективного адміністрування системи податкових надходжень. До проблеми оподаткування необхідно підійти комплексно, з урахуванням як критично засвоєного зарубіжного досвіду, так і вітчизняних особливостей та чітко визначених перспектив і напрямів розвитку. Відсутність бачення перспектив, невизначеність пріоритетів, цілей і механізмів їх реалізації, за відсутності розвинених інститутів демократичної, правової держави і громадянського суспільства, тобто шлях спонтанного розвитку, унеможливлює побудову в країні соціально-орієнтованої економіки.

При дослідженні міжнародного досвіду адміністрування податкових надходжень та оцінці можливості його застосування у вітчизняній практиці значний інтерес становлять система адміністрування податкових надходжень США. Це обумовлено тим, що Сполучені Штати є країною, у якій місцеві органи влади мають традиційно високий рівень автономії в управлінні місцевими справами. Україна, як відомо, є унітарною державою, але вона проголосила курс на децентралізацію та спрощення державного управління, розширення прав і повноважень місцевих органів у реалізації регіональної соціально-економічної політики, ширше представлення місцевих громад в управлінні державними справами на конкретній території, це стосується і адміністрування податкових надходжень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, які займалися вивченням податкових надходжень, дослідженням їх впливу на систему доходів державного бюджету та на соціально-економічний розвиток суспільства, варто відзначити: В.Л. Андрущенко, С. Буковинський, О. Василик, О. Колесник, В. Вишневський, А. Даниленко, О. Данилов, О.Зварич, І. Луніна, І. Лютий, В.Мельник, В. Опарін, А. Соколовська, Л. Тарангул, В. Федосов, І. Чугунов, Л. Шаблиста, С. Юрій та ін.. Іноземний досвід розвитку податкових систем узагальнено у працях Юргелевича С.В., Карліна М.І. та Ткаченко Н.М.. Структура й особливості функціонування податкових органів у Сполучених Штатах аналізувалися Л.В. Поповою [1,2],

Н.М. Ткаченко. [3]. Дослідженню досвіду зарубіжних країн щодо побудови систем оподаткування та адміністрування податкових надходжень присвячено працю Андрущенка В.Л. та Данілова О.Д. [4].

Постановка завдання. Здійснити аналіз підходів до адміністрування податкових надходжень на основі зарубіжного досвіду розвинених країн та імплементація їх у вітчизняній практиці. Розглянути фактори, що впливають на ефективність функціонування злагодженої податкової системи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Податкові надходження бюджету, їх адміністрування, розподіл та використання є важливим елементом системи бюджетно-податкового регулювання економіки, значення якої посилюється в умовах трансформації економічної системи. На цій стадії економічних перетворень вплив держави на розвиток економіки набуває непрямого характеру і реалізується шляхом проведення економічної, в тому числі бюджетної та податкової політики, послідовність та виваженість якої визначають темпи економічного зростання [5].

Податкове адміністрування як особливий управлінсько-розпорядчий процес здійснюється за допомогою певного механізму. Механізм податкового адміністрування – це сукупність форм, прийомів, методів, методик організації податкових відносин та управління оподаткуванням з метою забезпечення своєчасних і достатніх податкових надходжень, а також підтримки в державі належної податкової дисципліни. Механізм податкового адміністрування як складова фіскального механізму повинен забезпечити державу стійкими та надійними податковими надходженнями (від 60 до 90% доходів бюджетів сучасних держав формуються завдяки податкам), створивши таким чином умови для виконання державою покладених на неї функцій шляхом фінансування створення відповідних суспільних благ. Держава акумулює фінансові ресурси у вигляді податку й витрачає їх повною мірою у вигляді державних видатків на покупку споживчих товарів [17].

Мета і завдання податкової політики можуть бути досягнуті (виконані) лише за умови побудови і функціонування ефективного механізму податкового адміністрування. На основі узагальнення результатів досліджень різних авторів можна назвати такі основні проблеми податкової політики України, які впливають на адміністрування податкових надходжень: надмірний податковий тиск на сумлінних платників податків, особливо у сфері трудомістких виробництв; нерівномірність податкового тягаря; часті і непередбачувані зміни податкового законодавства, неефективна система пільгового оподаткування за основними податками; високий рівень девіації серед платників податків. Досить гостро постала проблема підвищення ефективності податкового адміністрування.

Адміністрування податків, зборів, платежів є цілеспрямованою управлінською діяльністю державних уповноважених органів та їх посадових осіб, спрямованою на реалізацію ефективної бюджетної та податкової політики, яка включає не тільки процеси організації застосування норм законодавства про податки, збори, платежі, здійснення контролю за його дотриманням, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю внесення до бюджету податкових платежів, а й процедури виявлення оптимальних методів їх здійснення, націлених на мінімізацію бюджетних витрат при одночасному збільшенні бюджетних доходів [5].

Вітчизняні словники «адміністрування» трактують як: управління, керування, завідування; організаційно-розпорядча діяльність менеджерів й організаторів управління. У перекладі з латинської мови administrate означає керувати за допомогою наказів, бюрократично, не враховуючи думки про сутність справи.

В Україні система адміністрування податків почала формуватися одразу після проголошення незалежності. Часті зміни у механізмах нарахування і сплати податків позначилися і на модернізації процесів адміністрування. За останні роки відбулася кодифікація податкового законодавства та упорядкування системи адміністрування (розділ II Податкового кодексу). Чинним кодексом чітко визначено засади організації облікової та контрольної роботи фіскальних органів, відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства тощо.

Кодексом були враховані позитивні напрацювання у сфері адміністрування податків за кордоном, однак залишилися проблеми , які все ще потребують вирішення. Загалом система адміністрування податків в Україні включає в себе: облік платників податків, облік податкових надходжень, податковий контроль, управління податковим боргом та податкові консультації.

Облік платників податків напряму пов'язаний з обліком податкових надходжень, адже ефективність і повнота здійснення останнього безпосередньо залежить від повноти обліку платників. У цьому виявляється двосторонній зв'язок цих елементів. Аналогічним чином можна охарактеризувати зв'язок між обліком платників та наданням податкових консультацій, на які має право кожен зареєстрований платник, і від яких, як зазначалося вище, залежить розуміння і обізнаність платників з податковим законодавством, а отже і своєчасна, повна сплата податкових зобов'язань. Хоча облік платників є складовим елементом адміністрування податків, він у той самий час, є складовою частиною іншого його елементу – податкового контролю. Тобто, облік платників є одним із шляхів здійснення податкового контролю. Облік податкових надходжень, у свою чергу, тісно пов'язаний як з обліком платників, так і з усіма іншими складовими системи адміністрування податків. Так, наприклад, від якісного проведених консультативних робіт залежить повнота обліку надходжень, тобто тут знову простежується чіткий двосторонній зв'язок.

Всі елементи системи адміністрування податків тісно взаємопов'язані між собою, і слугують свого роду, доповненням один одного. Така налагодженість сприяє ефективності здійснення адміністрування. Але, варто також звернути увагу на такий важливий аспект як чітке розмежування завдань і функцій кожної складової, тоді функціонування системи адміністрування буде найбільш результативним для держави.

Спеціалісти Міжнародного валютного фонду одним із основних показників результативності податкового адміністрування вважають рівень виконання платниками податкового законодавства. Для цього використовується поняття податкового розриву. Він відображає співвідношення між запланованими обсягами податків, що передбачаються до виплати та проведеними платежами. Податковий розрив розраховується як різниця між сумою податків, що мають бути сплаченими (згідно з вимогами податкового законодавства) та фактичними обсягами їх сплати. Світова практика свідчить, що найбільш дієвим показником, який характеризує ефективність адміністрування податків, є відношення адміністративних витрат на 100 грошових одиниць мобілізованих податків. У США вже тривалий час для збору 100 доларів податків потрібно не більше 1 долара адміністративних витрат, в Данії 1 крона витрат на адміністрування податків генерує 113 крона податкових надходжень, в Угорщині 1 форинт – 77 форинтів надходжень, в Мексиці 1 песо – 33 песо, в Україні 1 гривня адміністративних витрат дає близько 22 гривень податкових надходжень. Отже, ефективність роботи податкової служби України не є високою [10; 11]

Основна мета процесу адміністрування податків передбачає вирішення двох головних проблем:

1. досягнення високого рівня довіри платників податків;
2. забезпечення фіскальних потреб держави.

Виникає конфлікт інтересів, оскільки діяльність платників податків спрямована на мінімізацію податкових платежів, а податкове адміністрування – на максимальну мобілізацію доходів для потреб держави. Тобто основна мета полягає в досягненні балансу суспільних та особистих інтересів. Народна мудрість цю проблематику описує так: «Щоб і вівці були цілі, і вовки ситі». Світовій практиці притаманні різні способи взаємодії податкових органів і платників податків, однак узагальнено можна виділити три визначальні види: адміністративний примус, регульовані альтернативи та дружнє партнерство [15]. Відношення між ними й масштаби їх розвитку визначаються обраною податковою політикою та якістю діяльності контрольних органів. Якість податкового адміністрування є дзеркальним відображенням діяльності податкових органів та рівня податкового навантаження на суб’єкти господарювання, Тому важливими факторами підвищення якості податкового адміністрування є: удосконалення організаційної структури податкових органів; використання нових технологій контрольної роботи; покращення відносин податкових органів і платників податків;підвищення кваліфікації кадрів тощо.

Адміністрування податків і зборів є динамічним процесом. На сьогоднішній день, запроваджено порядок повернення надміру сплачених до бюджету грошових зобов'язань з ПДВ - не на поточний рахунок платника податку, а виключно на рахунок в системі електронного адміністрування ПДВ (п.43.4 ст.43, п.2001.4 ст.2001 ПКУ).

Визначено, що у разі одностороннього розірвання контролюючими органами електронного договору про визнання електронних документів, платники податків мають право подавати звітність особисто або направляти її поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення (абз.3 п.49.4 ст.49 ПКУ). При цьому, дана норма не вирішує основну проблему, пов'язану з розірванням таких договорів, - неможливість здійснити реєстрацію податкових накладних / розрахунків коригування до них. Встановлено нові підстави для направлення контролюючим органом платнику податків запиту і проведення позапланової документальної перевірки - якщо на такого платника подано скаргу про ненадання податкової або акцизної накладної, або у таких накладних містяться помилки в реквізитах (відповідно п.73.3 ст.73 і пп.78.1.9 ст.78 ПКУ), а також нові підстави для проведення камеральної перевірки щодо відповідності даних Єдиного реєстру акцизних накладних та даних системи електронного адміністрування реалізації пального (пп.75.1.1 ст.75 ПКУ) та позапланової документальної перевірки - в разі, якщо такою камеральною перевіркою будуть встановлені невідповідності (пп.78.1.18 ст.78 ПКУ).

Повернена норма щодо підстави для проведення позапланової документальної перевірки - у разі, якщо контролюючим органом отримано податкову інформацію, яка свідчить про порушення платником податків валютного та іншого неврегульованого цим Кодексом законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи (пп.78.1.1 ст.78 ПКУ).

Досліджуючи зарубіжний досвід щодо функціонування системи сплати податків та їх обліку, потрібно спочатку зосередити увагу на рейтингу податкових систем Doing Business 2015 Світового банку. Так, згідно з рейтингом до кращих країн з ведення бізнесу належать: Сінгапур, Нова Зеландія, Республіка Корея, Китай. У цих країнах платники податків сплачують незначну кількість платежів, а як наслідок, витрачають на це мало часу, крім того, зазначимо, що тут мають місце невеликі ставки податків. Відмітимо, що Україна посіла 83 місце серед 189 досліджуваних країн, а це на 13 сходинок вище, ніж у рейтингу Doing Business 2014.

Для кожної країни характерна специфічна система оподаткування, яка визначається виходячи з економічних умов, особливостей розвитку, традицій і політичних цілей держави. У міжнародній практиці більшість країн застосовують систему збирання податків, яка функціонує за принципом уніфікації податкової системи, а основою цього є гасло „єдина декларація – єдиний рахунок – єдиний платіж – єдина адреса платежу».

У таких Європейських країнах, як Швеція, Данія, Велика Британія, застосовується найбільш ефективна, прозора та проста системи сплати податків − Єдиний рахунок. Ця система дозволяє платнику податків одним платіжним дорученням сплатити зобов’язання за всіма податками та зборами, які він має сплати. Даний підхід стовідсотково запобігає виникненню помилок під час перерахування коштів. При цьому податкова служба має реальну картину про стан розрахунків платників податків з бюджетами, а у платника

податків, у разі переплати по одному податку, не виникає податкового боргу з іншого. Платники податків зазначених країн вважають запровадження Єдиного рахунку для сплати податків найважливішим досягненням податкової служби, яке значно покращило взаємовідносини з податковою службою, скоротило бюрократичні процедури та витрати, пов'язані зі сплатою податків [6].

Передовий досвід уніфікації податкової системи, зокрема, демонструє Швеція. Це країна, у якій податки є інструментом справедливого перерозподілу доходів [7].

Шведський процес оподаткування характеризується тим, що більша частина податків стягується авансовими платежами протягом податкового року, та тільки після його закінчення розраховується сума остаточного податку. Після проведення реформи податкового законодавства в 1998 році було введено єдиний податковий рахунок. Кожний платник податків отримує один податковий рахунок (skattekonto) для перерахування на нього одночасно всіх податкових платежів.

Податкові платежі можуть перераховуватися як через банківські установи, так і через Інтернет та за допомогою інших каналів зв'язку (інтернет-банкінг, мобільний-банкінг, системи швидких платежів), які функціонують у країні.

В основі податкових реформ завжди лежать реальні прогнози і тенденції розвитку економіки на найближчі роки. Згідно з опублікованим нещодавно дослідженням впливового експертного агентства США, Швеція посідає перше місце зі зростання продуктивності праці серед 12 найбільш розвинених країн Європи і світу [8].

Дещо відрізняється, але залишається простою та зрозумілою система сплати податків у Великобританії [9].

Основною характерною ознакою моделі сплати податків до бюджету є те, що вони сплачуються на розрахункові рахунки, які відкриваються у розрізі видів податків, за принципом податок (або збір) – окремий рахунок для перерахування платниками сум, належних до сплати [9]. Для кожного з податків та зборів у Британській податковій службі (HMRC – Her Majesty's Revenue and Customs) існує рахунок у банку для сплати відповідною категорією платників по усій території країни. Ураховуючи специфіку податку для деяких платників рахунки відриті в регіональних офісах Податкової служби Великобританії.

Центральними фігурами податкової служби є збирачі податків і податкові інспектори, які підпорядковуються окружним контролерам. У підпорядкуванні податкових інспекторів знаходяться помічники і клерки. Країна поділена на 600 дільниць і 135 центрів збирання податків. Оцінюючи систему адміністрування в цілому, можна зробити висновок, що вона є менш прогресивною, ніж система адміністрування США, оскільки платникам податків приділяється уваги набагато менше.

У Франції відсутня податкова служба як відокремлене відомство, вона знаходиться у складі Міністерства економіки, фінансів та бюджету. Адміністрування податків здійснюється Головним податковим управлінням і Головним управлінням мита та інших надходжень.

Податковий контроль характеризується значною вагомою системою штрафів, якщо буде доведено що приховування доходів від оподаткування відбулося навмисно, то штраф сягатиме від 40 до 80% від суми нарахованого податку. Якщо платник податку регулярно применшує доходи, то суми донарахованих податків і штрафів стягуються з його рахунку у безспірному порядку. У Франції , на відміну від України, звинувачення в ухиленні від оподаткування юридичної особи пред'являється лише керівникові підприємства [12].

Функціонування податкової системи в Німеччині здійснюється таким чином, що право справляння податків не співпадає із законодавчою прерогативою установлювати податки та правила їх сплати. Федеральний уряд збирає лише два види податків: акцизи (крім акцизу на пиво) і мито, обов'язки адміністрування всіма іншими податками від імені федерального уряду покладені на податкові органи земель і общин [5].

Справлянням податків займаються федеральні і земельні відомства по фінансах, які підпорядковані федеральному і земельному міністерству фінансів. Адмініструванням податку на додану вартість, фіскальними монополіями, митом і фінансовими відносинами з бюджетом Європейського Союзу відають федеральні фінансові органи, адмініструванням решти податків займаються земельні фінансові органи.

Система консультування платників податків розвинута дуже добре, проте консультанти не вважаються працівниками Міністерства фінансів; воно тільки видає їх відповідну ліцензію.

Податкова інспекція в країні – головний і найбільший масовий структурний підрозділ податкової служби країни. Інспекція розділена на відділи за видовими ознаками податків. Спеціальним органом, у компетенцію якого входять питання практичної реалізації податкової політики країни, є податкова поліція. Така система адміністрування податків, при якій податкова міліція, податкові і митні органи підпорядковані Міністерству фінансів, сприяє тісній взаємодії та ефективному співробітництву і в галузі розробки податкової політики, і в сфері збирання податків. Проте, враховуючи етнічні відмінності, для України використання досвіду Німеччини у багатьох випадках є просто неможливим.

Починаючи від 90-х рр. XX ст., податкова політика Сполучених Штатів Америки базується на реалізації принципу бюджетного збалансування. Водночас спостерігаються «перехресні» ефекти податкової системи – приміром, при зниженні ставок оподаткування індивідуальних доходів застосовуються підвищені ставки відрахувань до фондів соціального страхування; використовується потенціал регресивного акцизного оподаткування, що сприяє вирівнюванню податкового тягаря. Параметри податкової системи, починаючи від 2000 року, загалом є стабільними, за винятком ставок оподаткування, які можуть оперативно змінюватися повноважними законодавчими органами.

Особливості податкової системи країни включає в себе: у цілому прогресивний характер оподаткування, що вважається одним із виявів справедливості податкової системи (ефективна податкова ставка для платників із найвищими доходами досягає 50%); дискретність податкових відрахувань (кожну вищу ставку податку можна застосовувати лише до чітко визначеної частини бази оподаткування); високу гнучкість податкової системи, що виявляється зокрема в регулярних змінах на законодавчому рівні чинних ставок податків залежно від економічної динаміки; висока розвиненість пільгового оподаткування (наявність великої кількості податкових пільг та винятків); чітке розмежування податкової системи і системи соціального страхування; наявність неоподатковуваного мінімуму індивідуального доходу [16].

Федеральний уряд здійснює виконавчі функції, реалізує державну політику, що передбачає адміністрування федеральних фінансів (збирання податків, витрачання бюджетних коштів, управління державним боргом); управління персоналом федеральних відомств, менеджмент федеральною власністю, а також реалізацію програм фінансової підтримки штатів і місцевих органів самоврядування [5, с.98].

Характерною рисою організації справляння податків у є те, що функції реалізації податкової політики, регулювання виробництва алкогольних напоїв, боротьба з незаконним отриманням доходів покладена на Міністерство фінансів (Державне казначейство). У структурі Міністерства фінансів Сполучених Штатів Америки функціонує Служба внутрішніх доходів, яка поєднує в собі функції і податкової адміністрації, і податкової міліції. Головна мета Служби полягає в забезпеченні американських платників податків послугами вищої якості через допомогу в роз'ясненні та виконанні податкових зобов'язань, а також застосування податкових законів належним чином і справедливо стосовно всіх [15]. Діяльність Служби направлена на взаємодію з платниками податків, на партнерські відносини з ними.

Структура органу на який покладено обов'язки адміністрування податків, не громіздка, з мінімальною кількістю департаментів, кожен з яких має чітко визначені функції. Варто відмітити, що робота з інформаційного обслуговування платників податків налагоджена дуже добре. Служба по роботі з платниками консультує заповнення декларацій та їх подання, зокрема через електронні мережі. Працівники управління надають послуги безкоштовно, цілодобово сім днів на тиждень на різних мовах. Під егідою цього управління діє 15 тис. волонтерів податкової допомоги, які пройшли спеціальну підготовку. Запроваджені навчальні програми для учнів шкіл, а також людей, які вперше відкривають свій бізнес, по роз'ясненню суті податків, добровільного виконання податкового законодавства, налагоджена система лекцій на додаткові теми для різних категорій населення . Крім того, організовується допомога платникам податків через так звані благодійні профілакторії та центри швидкої консультативної допомоги [14]. Систему адміністрування податків в країні можна оцінити як найбільш прогресивну, економічно організовану, демократичну та орієнтовану на платника.

Висновки. Податкова система будь-якої країни є продуктом не лише економічного, а й політичного розвитку суспільства. Вона віддзеркалює інтереси різних суспільних груп та політичних партій і є результат консенсусу, до якого прийшли ці сили у процесі ухвалення податкових законопроектів.

З огляду на досвід країн із розвиненою економікою, які теж здебільшого методом проб і помилок впроваджували податкове законодавство на своїх територіях, наша держава, зокрема, вимагає нетрадиційного підходу до кодифікації наявної податкової системи. Результатом такого підходу може бути передусім стабілізація основ оподаткування, закладення підвалин цілісної податкової бази, з іншого – створення сприятливих умов для вдосконалення механізму нарахування і стягнення податків.

Основне призначення податкових надходжень – забезпечення бюджету країни фінансовими ресурсами з метою фінансування державних видатків. Податкові надходження формуються за рахунок мобілізації до бюджету податків, зборів та обов'язкових платежів, сукупність яких утворює систему оподаткування. Податкові надходження посідають провідне місце серед різних методів мобілізації бюджетних ресурсів та інструментів державного регулювання економіки, вони є найбільш адекватним і об'єктивним відображенням стану національної економіки (економічного зростання або спаду).

Узагальнюючи інформацію про організацію адміністрування податків у різних країнах, можна зробити висновок про їх прогресивність та демократичність у США та Франції. Адміністрування в зазначених країнах є відносно дешевим та ефективним. Основними напрямами удосконалення адміністрування податків з урахуванням світового досвіду повинні стати такі: регулярний моніторинг результатів діяльності фіскальних органів усіх рівнів з обов'язковим публічним розміщенням інформації, у т. ч. в мережі Інтернет; мінімізація кількості підрозділів фіскальної служби з чітким окресленням їх функцій та відсутністю дублювання; посилення відповідальності керівників підприємств за порушення у сфері оподаткування та запровадження відповідальності засновників; мінімізація безпосереднього контакту платників податків з чиновниками, що зменшить ризик корупційних діянь.

Для платників податків країн, де запроваджено систему Єдиного рахунку (або модифікації) для сплати податків, є найважливішим досягненням держави, яке значно покращило взаємовідносини з податковою службою, скоротило бюрократичні процедури та значно скоротило витрати, пов'язані зі сплатою податків.

У ході виконання дослідження було виявлено три моделі сплати податків платниками, які є найбільш поширеними та прийнятними для впровадження в Україні, а саме: сплата усіх податків на єдиний рахунок; сплата усіх податків та зборів на єдиний розрахунковий рахунок, що відкривається за територіальним принципом; сплата податків та зборів на розрахункові рахунки, які відкриваються в розрізі видів податків та за територіальним принципом.

Збільшити доходи, що утворюються в результаті надходження податкових платежів, можливо, зокрема, за рахунок кращої обізнаності платників податків, що досягається шляхом проведення якісної роз'яснювальної роботи податковими органами. У свою чергу, зменшення величини витрат бюджетних коштів на утримання податкових органів можливе за рахунок оптимізації чисельності персоналу і зростання продуктивності праці, реінжинірингу процесів податкового адміністрування.

Список використаних джерел

1. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн : навч. посіб. / М. І. Карлін – К. : Кондор, 2004. – 384 с.

2. Попова Л. В. Налоговые системы зарубежных стран : учеб.-метод. пособ. / Л. В. Попова, И. А. Дрожжина, Б. Г. Маслов. – М. : Дело и Сервис, 2011. – 432 с.

3. Ткаченко Н. М. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність : навч.-метод. посіб. / Н. М. Ткаченко. – К. : Алерта, 2004. – 554 с.

4. Андрущенко В.Л. Податкові системи зарубіжних країн / В.Л. Андрущенко, О.Д. Данілов.-К.: Компютерпрес, 2004.-240 с.

5. Хомутенко В.П., Луценко І.С., Хомутенко А.В. Адміністрування податків, зборів, платежів: навч.посіб. /за заг. ред. В.П. Хомутенко – Одеса: «Атлант», 2015. – 314 с.

6. Міжнародний досвід : адміністрування податків в Європі та в Україні. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sta.gov.ua .

7. Taxes in Sweden – 2011. An English Summary of Tax Statistical Yearbook of Sweden [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.skatteverket.se .

8. Інтернет-портал Податкової служби Швеції (Skatteverket) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.skatteverket.se.

9. Інтернет –портал Податкової служби Великобританії (HM Revenue and Customs)[Електронний ресурс].-Режим доступу: www.hmrc.gov.uk

10. Корнієнко С. А., Корнієнко Т. Н. «Основи сучасного адміністрування податків» – Вісник ДДФА: Економічні науки. – Науково-теоретичний журнал. – 2010. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua

11. Олейнікова Л. «Проблеми визначення фіскальної та економічної результативності податкового адміністрування в Україні»// Економічний вісник університету. – 2009. – Випуск 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.nbuv.gov.ua

12. Міжнародне оподаткування Текст: навч. Посібник /за ред. Ю.Г Козака,В.М. Сліпа.-К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 550 с.

13. Налоговое администрирование и налоговый контроль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.grandars.ru/student/nalogi/nalogovoe-administrirovanie.html.

14. Стюбен Н. Податкова система Сполучених Штатів Америки / Н. Стюбен // Вісник податкової служби України. - 2000. - листопад-грудень. - с.42-54.

15. The Agency, its Mission and Statutory Authority Electronic Resource Internal Revenue Service. - URL: http://www.irs.gov/uac/The -Agency,-its-Mission-and-Statutory-Authority.

16. Мельник В. М. До питання формування теоретичних засад адміністрування податків / В. М. Мельник // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 3–9.

17. Чугунов І.Я., Крючкова Н.М. Вплив податкової політики на макроекономічну рівновагу // Наукові праці НДФІ. – 2009. – Вип.2 (47). – С.18-33.

References

1. Karlin M. I. Finansi zarubizhnih kraïn: navch. posib. – K. : Condor, 2004. - 384 p.

2. Popova L.V., Drozhzhina I.A., Maslov B.G. Tax systems of foreign countries: ucheb method. Collec. – Moscow : Delo i Servis, 2011. - 432 p.

3.Tkachenko N.M. Podatkovi Sistemi kraïn svitu that Ukraine. Obl_k i zvitnist: navch. method. posib. - K.: Alerta, 2004. - 554 p.

4. Andruschenko V.L., Danilov O.D. Podatkovi Sistemi zarubizhnih kraïn Navch. Posib. K .: Kompyuterpres, 2004. – 240 p.

5. Homutenko V.P., Lutsenko I.S., Homutenko A.V. Administruvannya podatkiv, zboriv, platezhiv: navch.posib. / Per zag. Ed. V.P. Homutenko - Odes: «Atlant», 2015. – 314 p.

6. Mizhnarodny dosvid: administruvannya podatkiv v Évropi ta v Ukraïni. : http://www.sta.gov.ua.

7. Taxes in Sweden - 2011. An English Summary of Tax Statistical Yearbook of Sweden : http://www.skatteverket.se.

8. Internet portal Podatkovoï service Shvetsiï (Skatteverket) : http://www.skatteverket.se.

9. Website of Internet Podatkovoï service Velikobritaniï (HM Revenue and Customs) : www.hmrc.gov.uk

10. Kornієnko S.A., Kornієnko T.N. «Osnovi suchasnogo administruvannya podatkiv» - News DDFA: Ekonomichni science. - Naukovo-teoretichny magazine. - 2010. - № 1. : http://www.nbuv.gov.ua

11. Oleynikova L. «Problemi viznachennya fiskalnoï ta ekonomichnoï rezultativnosti podatkovogo administruvannya v Ukraine» // News Ekonomichny universitetu. - 2009. - Key infrastructure 12. : http: // www.nbuv.gov.ua

12. Mizhnarodne opodatkuvannya Navch. Posibnik / for Ed. YG Kozak VM. Slipa. K .: Center navchalnoї literaturi, 2003. - 550 with.

13. Tax administration and tax control : http://www.grandars.ru/student/nalogi/nalogovoe-administrirovanie.html.

14. Styuben N. podatkovih system Spoluchenih Shtativ America Text County podatkovoї // News Service of Ukraine. 2000.--leaf-gruden.- s.42-54

15. The Agency, its Mission and Statutory Authority Electronic Resource Internal Revenue Service. : http://www.irs.gov/uac/The -Agency, -its-Mission-and-Statutory-Authority.

16. Miller V.M. Do putaniya formuvannya theoreticity ambushes administruvannya podatkiv // Finansi Ukraine. - 2008. - № 9. - S. 3-9.

17. Chugunov I.J., Kryuchkov N.M. The impact of fiscal policy on macroeconomic equilibrium // Proceedings NDFI. - 2009. - Vyp.2 (47). - S.18-33 .

ДАНІ ПРО АВТОРА
Савчук Олена Олександрівна, аспірант кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото 19, м. Київ, 02000, Україна
e-mail: savchuklena@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Савчук Елена Александровна, аспирант кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото 19, г. Киев, 02000, Украина
e-mail: savchuklena@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Savchuk Olena Oleksandrivna, graduate student of Finance Department
Kyiv National University of Trade and Economics
Kioto 19 Street, Kyiv , 02000, Ukraine
e-mail: savchuklena@ukr.net

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В УСТАНОВІ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

Сафонов Ю.М.,
Патинська М.М.

У статті розглянуто особливості управління фінансовими ресурсами в установі соціального спрямування. Предмет дослідження обраної теми становлять підходи до системи управління та розподілу коштів у соціальних установах.

Метою є проведення комплексного дослідження особливостей управління фінансовими ресурсами закладів соціального спрямування, визначення актуальних проблем фінансової діяльності бюджетних установ та шляхів їх розв'язання.

Робота ґрунтується на загальнонаукових методах: емпіричному (вивчення й аналіз законодавчої бази, статистичних даних), порівняльному аналізі.

На основі проведеного аналізу нормативно-правової бази, принципів, факторів, методичних підходів, що забезпечують ефективність управління фінансами на сучасному етапі, розроблено пропозиції щодо вдосконалення управління фінансовими ресурсами в соціальних установах.

Результати дослідження можуть бути враховані у процесі формування та розподілу коштів, у прийнятті управлінських рішень.

Висновки дозволяють визначити шляхи ефективного управління фінансами, підвищення мотивації стосовно якості послуг, наданих соціальними установами.

Ключові слова: Бюджетний кодекс України, бюджетна установа, *видатки з бюджету,* ефективність управління, *міжбюджетні трансферти, оперативне управління, планування, стратегічне управління, управління бюджетними коштами, субвенції.*

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ В УЧРЕЖДЕНИЯХ СОЦИАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Сафонов Ю.Н.,
Патинская М.М.

В статье рассмотрены особенности управления финансовыми ресурсами в учреждениях социальной направленности. Предмет анализа составляют подходы к системе управления и распределения средств социальных учреждений.

 © Сафонов Ю.М., Патинська М.М., 2016

Целью является проведение комплексного исследования особенностей управления финансовыми ресурсами учреждений социальной направленности, определение актуальних проблем финансовой деятельности бюджетных учреждений и путей их решения.

Работа основывается на общенаучных методах: эмпирическом (изучение и анализ законодательной базы, статистических данных), сравнительном анализе.

На основе проведенного анализа нормативно-правовой базы, принципов, факторов, методических подходов, обеспечивающих эффективность управления финансами на современном этапе, разработаны предложения по совершенствованию управления финансовыми ресурсами в социальных учреждениях.

Результаты исследования могут быть учтены в процессе формирования и распределения средств, в принятии управленческих решений.

Выводы позволяют определить пути эффективного управления финансами, повышения мотивации относительно качества услуг, предоставленных социальными учреждениями.

Ключевые слова: Бюджетный кодекс Украины, бюджетное *учреждение, расходы бюджета, эффективность управления, межбюджетные трансферты, оперативное управление, планирование, стратегическое управление, управление бюджетными средствами, субвенции.*

MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES IN A SOCIAL ESTABLISHMENT

Safonov Y.M.,
Patynska M.M.

The article deals with the main characteristics of management of financial resources in a social establishment. The subject of studying of the chosen topic is the approaches to the system of management and distribution of finance in social establishments. The aim is to study the main characteristics of management of financial resources in social establishments completely, to denote actual problems of financial activity of budget establishments and ways of their solving.

The work is based on general scientific methods: empiric (studying an analysis of a legislative base, statistics), comparative analysis.

Having done the analysis of a legislative base, principles, factors, methodical approaches supplying the effectiveness of management financial resources today, the suggestions to improve the process of management of financial resources in social establishments have been worked out.

The results of studying can be taken into consideration in the process of forming and distribution of financial resources, to solve administrative questions.

The conclusions let denote the ways of effective management of financial resources, rising motivation with regard to quality of services given by social establishments.

Key words: *Budget Code of Ukraine, budget establishment, expenditure, effectiveness of management, interbudget transfers, operative management, planning, strategic management, management of budget financial resources, subventions.*

Вступ. На сучасному етапі економічного розвитку України все більшої ваги набуває усвідомлення необхідності глибокого вивчення нових підходів до управління фінансовими процесами. Від раціонального й ефективного управління залежить успішність як об'єктів господарювання, так і реформ у державі. Значною мірою це стосується управління процесами формування та використання фінансових ресурсів соціальних установ, оскільки управління фінансами в соціально-економічній сфері має вирішальне значення для її функціонування й розвитку.

Надання соціальних послуг залежить не тільки від наявності фінансових ресурсів різних рівнів, а й від ефективності управлінських рішень. Вважаємо, що концепція управління фінансами як комплекс взаємопов'язаних управлінських рішень і заходів на різних рівнях управління фінансовими ресурсами в установі соціального спрямування отримує пріоритетне значення. Зважаючи на те, що комплексному дослідженню особливостей управління фінансовими ресурсами соціальних організацій приділено недостатньо уваги, вищезазначена проблема вимагає поглибленого вивчення, що й зумовило актуальність дослідження.

Вивченню особливостей фінансування соціальної сфери присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. Серед них такі відомі зарубіжні науковці, як У. Беверидж, М.В. Васильєва, О.Г. Гранберг, Л. Ерхард, В.М. Ковальов, В.М. Кудрявцев, Ю.П. Лисицин, Д. Роулс та інші. Питання управління соціальною сферою, фінансування регіональних соціальних програм посідає значне місце у дослідженнях В.М. Ковальова, О.Г. Гранберга.

Цінні теоретико-практичні напрацювання щодо розв'язання проблем управління фінансами бюджетних установ мають відомі вітчизняні вчені В.П. Андрущенко, О.Д. Василик, Н.І. Вовна, Л.Я. Гончарук, М.І. Кульчицький, О.В. Гушта, В.О. Меленюк, В.М. Опарін, Л.Д. Сафонова, А.О. Сіленко, В.М. Федосов, І.Я. Чугунов та інші.

Питанню ефективного управління фінансами бюджетних установ присвячені публікації В.П. Андрущенка, О.Д. Василика, В.М. Гейця, В.В. Глущенка, О.П. Кириленка, В.М. Родіонової, С.І. Сала, В.М. Сутормінної. Сучасні дослідження, пов'язані з удосконаленням системи управління місцевими фінансовими ресурсами, посідають значне місце в наукових доробках Н.І. Вовни, О.В. Гушти, М.І. Кульчицького, В.П. Мельника, В.В. Рибака.

Однак, ураховуючи цінні напрацювання з проблем управління фінансами, усе ж доводиться констатувати, що відсутнє всебічне та комплексне вивчення особливостей управління фінансовими ресурсами установ соціального спрямування.

Предмет дослідження обраної теми є підходи щодо системи управління та розподілу коштів у соціальних установах на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України.

Мета статті – охарактеризувати особливості управління фінансовими ресурсами установ соціального спрямування, визначити актуальні проблеми фінансової діяльності бюджетних установ та шляхи їх розв'язання.

Для вирішення поставленої мети визначено такі завдання:

- з'ясувати основні принципи управління бюджетними коштами в сучасних економічних умовах;
- провести аналіз законодавчої бази щодо стану фінансування соціальних установ;
- обґрунтувати проблеми чинної системи кошторисно-бюджетного фінансування установ соціального спрямування;
- проаналізувати окремі аспекти управління фінансовими ресурсами різних типів установ соціального спрямування;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами соціальних установ.

У процесі дослідження були використані методи: емпіричний, порівняльного аналізу.

Результати дослідження. На основі аналізу наукових джерел та законодавчої бази визначаємо основні принципи управління бюджетними коштами в сучасних економічних умовах, зокрема: ефективності, результативності, цільового призначення, дотримання режиму економії, здійснення контролю.

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» від 1 березня 2014 р. №65 наголошується на «здійсненні управління бюджетними коштами в межах встановлених бюджетних повноважень із забезпеченням ефективного, результативного, цільового та економного використання бюджетних коштів, належної організації та координації роботи розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів» [10].

Згідно із чинним Бюджетним кодексом України видатки на фінансування бюджетних установ розмежовуються між бюджетами різних рівнів, здебільшого – за рахунок коштів місцевих бюджетів. Фінансова діяльність бюджетних установ регламентується бюджетним законодавством на всіх етапах бюджетного процесу – від визначення потреби в коштах на її утримання до подання звітності про виконання планових показників.

Як зазначено в листі Міністерства фінансів України від 13 серпня 2015 року «Щодо підготовки бюджетних запитів до проекту державного бюджету на 2016 рік та прогнозу державного бюджету на 2017 – 2018 роки», «в умовах обмеженості бюджетних ресурсів Кабінетом Міністрів України продовжується здійснення виваженої політики видатків, яка спрямована на підвищення обороноздатності держави, фінансування всіх соціальних виплат, а також проведення пріоритетних видатків у межах наявного бюджетного ресурсу та забезпечення жорсткої економії бюджетних коштів» [9].

До бюджетних установ належать установи соціального спрямування – заклади, що надають на безоплатній основі соціальні послуги на підтримку сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих ситуаціях.

На соціальний захист та соціальне забезпечення здійснюються видатки з районних бюджетів та бюджетів обласного значення.

Бюджетним кодексом України передбачено:

- видатки на дитячі заклади-інтернати (будинки-інтернати для малолітніх інвалідів);
- видатки на притулки для неповнолітніх;
- видатки на програми соціального захисту неповнолітніх (відшкодування витрат на шкільні їдальні; інші програми соціального захисту неповнолітніх);
- видатки на будинки-інтернати для престарілих та інвалідів;
- кошти бюджету, що передаються до фонду України соціального захисту інвалідів;
- видатки на молодіжні програми (утримання центрів соціальних служб для молоді; програми і заходи центрів служб для молоді; програми і заходи державних органів у справах сім'ї, дітей та молоді; програми і заходи державних органів у справах жінок; утримання клубів підлітків за місцем проживання; інші видатки) [1].

Планування видатків Державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення передбачає розпорядником бюджетних коштів – Міністерством соціальної політики України – бюджетного запиту для подання Міністерству фінансів України відповідно до вимог інструкції з підготовки бюджетних запитів з урахуванням звітів про виконання бюджетних програм. Так, у ст. 20 нового Бюджетного кодексу зазначено, що відповідальним виконавцем бюджетних програм може бути головний розпорядник бюджетних коштів за бюджетними програмами, виконання яких забезпечується його апаратом, та/або розпорядник бюджетних коштів нижчого рівня, який виконує бюджетні програми в системі головного розпорядника. Розпорядники несуть відповідальність за цільове й ефективне використання виділених у їх розпорядження бюджетних коштів [16].

Відповідно до п. 7 ч. 5 ст. 22 Бюджетного кодексу головний розпорядник бюджетних коштів «здійснює управління бюджетними коштами у межах встановлених йому бюджетних повноважень та оцінку

ефективності бюджетних програм, забезпечуючи ефективне, результативне і цільове використання бюджетних коштів, організацію та координацію роботи розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів у бюджетному процесі» [1]. Тобто по відношенню до головного розпорядника можна вести мову як про ефективне, так і про неефективне управління бюджетними коштами [16].

Тож удосконалення управління фінансовими ресурсами слід розглядати як один із головних чинників підвищення ефективності фінансової діяльності установ, організацій, що забезпечує їх стабільне функціонування та динамічний розвиток.

Як зазначалося вище, управління фінансовими ресурсами установ соціального спрямування здійснюється на основі рішень органів місцевого самоврядування.

Основною формою фінансування соціальних установ є кошторисно-бюджетні асигнування. За чинної системи кошторисно-бюджетного фінансування важливою проблемою є відсутність стимулу для бюджетних установ щодо ефективного використання фінансових ресурсів [5]. Це зумовлено рядом факторів: 1) в умовах економічної кризи в Україні сучасна система кошторисного планування спрямована на покриття витрат поточної діяльності й не передбачає планування перспективного розвитку установи; 2) відсутні усталені норми оцінки ефективності управління фінансами; 3) бюджетні установи зацікавлені витратити бюджетні гроші та обґрунтувати розширення кошторису на наступний рік; 4) якщо протягом року кошти за статтею витрат не були використані, вони знову повертаються до бюджету й наступного року використаними не можуть бути.

Проаналізуємо деякі аспекти управління фінансовими ресурсами різних типів установ соціального спрямування. Слід зазначити, що управління фінансовими ресурсами цих установ обумовлені особливостями їхньої фінансово-господарської діяльності.

Згідно з Постановою Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей-інвалідів» від 15. 08. 2013 р. №505 (редакція від 07. 08. 2015 р.), фінансування витрат на утримання будинків-інтернатів для малолітніх інвалідів та будинків-інтернатів (пансіонатів) для літніх людей та інвалідів системи соціального захисту здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів у межах сум, затверджених за єдиними кошторисами доходів і видатків [14].

Таблиця 1. Динаміка фінансування установ соціального спрямування Житомирської області в 2011 – 2016 рр. (тис. грн)

2011	2012	2013	2014	2015	2016	Разом
Будинки-інтернати для малолітніх інвалідів (6 закладів)						
23329,8	25909,0	29033,7	29729,6	36275,6	37402,2	181629,9
Будинки-інтернати (пансіонати) для літніх людей та інвалідів системи соціального захисту (11 закладів)						
47540,1	48652,3	48591,2	60203,6	70785,1	77853,4	353544,4

**Джерело: фінансова звітність ДПСЗН Житомирської обласної державної адміністрації.*

Відповідно до таблиці 1 абсолютні показники надання бюджетних асигнувань щорічно зростають. Проте фактори, зумовлені інфляційними процесами в економіці, доводять, що підвищення рівня фінансування не цілком задовольняє потреб надання соціальних послуг, зокрема: значне зростання ціни на енергоносії, теплопостачання, водопостачання та водовідведення, продукти харчування; індексація на заробітну плату тощо призвели до збільшення розмірів видатків.

Відповідно до наказу Міністерства соціальної політики України від 19. 03. 2013 №129 у соціальних установах Житомирської області здійснено стовідсоткове виконання добових натуральних норм харчування, забезпечення медикаментами, м'яким інвентарем, оплату послуг, енергоносіїв. Однак в умовах економічної кризи зменшився відсоток капітальних видатків, оскільки не передбачено коштів на капітальне будівництво. Вирішення таких проблем потребує зваженої політики фінансового планування.

Особливістю управління бюджетним процесом міських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є чітке розмежування повноважень, прав і відповідальності головного розпорядника коштів та відповідальних виконавців. Головним розпорядником коштів вищезазначених установ є Управління в справах сім'ї, молоді та спорту Житомирської міської ради. Відповідно до Інструкції про статус та особливості участі в бюджетному процесі відповідальних виконавців бюджетних програм місцевих бюджетів (п. 2.1.), після отримання від місцевого фінансового органу граничних обсягів видатків загального фонду місцевого бюджету на наступний рік головні розпорядники розподіляють ці кошти та повідомляють відповідальних виконавців про належні їм обсяги й організовують розроблення бюджетних запитів. У свою чергу відповідальні виконавці забезпечують складання бюджетних запитів, за реалізацію яких вони несуть відповідальність (п. 2.1.) [8].

Згідно зі статтею 5 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (зі змінами 2012 р.), Постановою Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю» №1126 від 27 серпня 2004 року (зі змінами 2012 р.), видатки на їх фінансування здійснюються «за рахунок коштів, передбачених у місцевому бюджеті за відповідним кодом бюджетної класифікації видатків, та інших джерел» [13], визначаються згідно з програмами, розробленими й затвердженими в установленому порядку в межах передбачених сум. Умови оплати персоналу з обслуговування центру затверджуються Міністерством соціальної політики за

погодженням із Міністерством фінансів України. Питання введення посад фахівців із соціальної роботи та фінансування вирішують також територіальні громади.

Таблиця 2. Заплановані показники видатків із місцевих бюджетів /ОТГ на утримання центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та закладів соціального обслуговування на 2016 рік по Житомирській області (тис. грн.)

Центр (заклад)	Рівень центру, закладу	Загальна кількість центрів, закладів	За кошти місцевих бюджетів	У т.ч. на утримання посад ФСР	Кількість посад за рахунок коштів ОТГ
Центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді	Регіональний	1	1142, 30	0,00	
	Районні	22	6224,20	151,30	6
	Міські	5	3912,60	727,60	
	Сільські, селищні	1	131,30	0,00	
Усього		29	11410,40	878,90	6
Заклади соціального обслугову-вання	Обласний центр соціально-психологічної допомоги	1	672,10		
	КЗ «Обласний соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»	1	792,40		
	Обласний центр ре соціалізації наркозалежної молоді «Твоя перемога»	1	608,40		
Усього		**3**	**2072,90**		

**Джерело: фінансова звітність служби у справах дітей Житомирської обласної державної адміністрації.*

Діяльність закладів зазначеного типу коригується постановами кабінету міністрів україни «про затвердження типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей» від 28 січня 2004 р. № 87 та «про внесення змін до типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей» від 21. 11. 2012 №1128-2012-п.

Відповідно до Постанов утримання та розвиток матеріально-технічної бази центру фінансується за рахунок коштів обласних бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством. Прийняті до центру діти забезпечуються харчуванням, засобами особистої гігієни, одягом (у разі потреби) відповідно до встановлених норм. Забезпечення дітей харчуванням, у тому числі дієтичним, здійснюється за натуральними нормами навчальних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Надання стаціонарної та амбулаторної медичної допомоги дітям, які перебувають у центрі, забезпечується державними та комунальними закладами охорони здоров'я [12].

Центри підпорядковуються Міністерству соціальної політики України. Головним розпорядником коштів є служби у справах дітей облдержадміністрації.

Таблиця 3. Показники джерел надходження коштів комунальної установи «Обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Сонячний дім» Житомирської обласної ради в динаміці, 2011-2015 рр. (грн.)

Джерела надходжень	2011	2012	2013	2014	**2015**
1. Доходи загального фонду					
Затверджено кошторисом	1751190,26	2040045,63	2663107,00	3501900,00	3938700,00
Надійшло коштів	1751190,26	2040045,63	2663107,00	3501900,00	3938700,00
У процентному відношенні	99,6%	99,1%	98,9%	99,8%	99,7%
2. За джерелами власних надходжень					
Затверджено	7759,30	17814,13	31594,92	11169,98	10784,99
Надійшло коштів	7759,30	17814,13	30894,92	5694,38	10784,99
У процентному відношенні	0,4%	0,9%	1,1%	0,2%	0,3%

**Джерело: фінансова звітність комунальної установи «Обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Сонячний дім» Житомирської обласної ради.*

Аналізуючи дані таблиці, зазначимо, що кошторис на 2015 р. у порівнянні з 2011 р. (загального фонду) значно зріс. Кошторис за джерелами власних надходжень стабільно низький.

Механізм фінансування допомоги місцевим бюджетам із Державного бюджету ґрунтується на системі вирівнювання, яке здійснюється за допомогою трансфертів, що гарантує місцевим бюджетам достатній рівень ресурсів на виконання визначених нормами видатків [3, с. 182].

Міжбюджетні трансферти слід розглядати як важливу складову міжбюджетних відносин, розвиток яких є базовим елементом стабілізації економіки регіонів України. Реалізація цієї Програми безпосередньо впливає на виконання важливих економічних і соціальних програм [4].

Згідно зі статтею 98 Бюджетного кодексу України планування видатків місцевих бюджетів за рахунок міжбюджетних трансфертів здійснюється шляхом формульного підходу – розрахунку обсягів видатків відповідно до фінансових нормативів бюджетного забезпечення та коригувальних коефіцієнтів.

Міжбюджетні трансферти є однією з форм бюджетного фінансування соціальних установ. Розподіл коштів у межах установлених бюджетних повноважень здійснюється сесією обласної ради: виділяються асигнування з обласного бюджету, які перерозподіляються між управліннями праці соціального захисту населення в межах області. Таким чином вирішуються питання компенсації бюджетам нижчого рівня витрат на виконання соціальних програм, розв'язуються проблеми «збалансування та вирівнювання фінансової спроможності відповідних бюджетів» [1].

Прикладом такого підходу є виділення з державного бюджету на районні управління праці та соціального захисту населення Житомирської області в 2015 році коштів у сумі 5180,00 тис. грн. (за кодом 3220 – капітальних трансфертів органам державного управління інших рівнів).

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» та змін до Бюджетного кодексу України запроваджено субвенції.

В оновленій редакції Бюджетного кодексу України визначено, що видатки на утримання медичних установ, загальноосвітніх закладів та закладів, які здійснюють підготовку робітничих кадрів, проводяться за рахунок коштів місцевих бюджетів та субвенцій з державного бюджету [17].

Головним розпорядником субвенції на утримання загальноосвітніх закладів є Міністерство освіти України. Відповідно до Порядку № 6 розпорядниками освітньої субвенції за місцевими бюджетами є структурні підрозділи з питань освіти і науки, які визначаються рішенням відповідної місцевої ради про такий бюджет згідно із законодавством. Розподіл і перерозподіл загальних обсягів субвенції між місцевими бюджетами здійснює Кабінет Міністрів України. Субвенція на оплату поточних видатків надається різним типам навчальних закладів, серед них – загальноосвітні навчальні заклади для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні санаторні школи-інтернати; спеціальні загальноосвітні школи-інтернати; загальноосвітні навчальні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки (крім дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей); спеціальні загальноосвітні навчальні заклади для дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, навчально-реабілітаційні центри [17].

За даними департаменту фінансів Житомирської облдержадміністрації, складовою бюджету 2016 року є субвенції, зокрема передбачена освітня субвенція на утримання 17 спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів у розмірі 151,1 млн. грн.

Субвенції з державного бюджету на фінансування соціальних програм є вагомою складовою фінансового забезпечення установ, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді. Слід зазначити, що загалом для соціальних закладів субвенції обмежені. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку фінансування видатків місцевим бюджетам на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з Державного бюджету» від 04. 03. 2002 №256 (зі змінами від 29. 01. 2003) передбачено субвенції з державного бюджету перевізникам за пільгові перевезення осіб, що мають соціальний статус. Із офіційних джерел відомо, що, по-перше, надходження субвенцій місцевим бюджетам відбувається із запізненням; по-друге, відшкодування коштів перевізникам за пільговими категоріями – непосильний тягар для місцевих бюджетів в умовах обмежених ресурсів.

Із метою забезпечення ефективного управління фінансами, підвищення мотивації стосовно якості послуг, наданих соціальними установами, необхідно вдосконалювати систему управління фінансовими ресурсами соціальних установ, зокрема:

1. Для визначення тенденцій розвитку фінансового стану та перспективних фінансових можливостей установ соціальної сфери впроваджувати стратегічне планування.
2. Здійснювати перехід на програмно-цільове фінансування закладів соціальної сфери, спрямоване на вдосконалення всіх стадій управління фінансами.
3. Удосконалювати законодавче та нормативне забезпечення управління фінансами, зокрема спеціальним фондом.
4. Оптимізувати управління фінансуванням шляхом підвищення його ефективності та гнучкості.
5. Надання установам максимальної економічної свободи, зокрема розширення можливості керівників бюджетних закладів стосовно диверсифікації джерел власних надходжень та їхнього використання.
6. Проводити постійний моніторинг виконання бюджетних програм усіма учасниками бюджетного процесу щодо ефективності управління фінансовими ресурсами.

Висновки. У сучасних умовах видатки соціальних установ складають кошти державного і місцевого бюджетів, фондів, власні кошти установ, організацій, доброчинні внески. Найбільшу частку видатків становлять кошти бюджетів усіх рівнів; має місце тенденція до зростання частки фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Однак існують проблеми, зумовлені недостатньою фінансовою базою місцевого самоврядування, недоліками системи управління та розподілу коштів, недосконалістю системи

адміністрування фінансовими ресурсами, за якої відбувається дублювання функцій різними рівнями виконавчої влади, а також різного рівня фінансового забезпечення закладів однієї сфери.

За результатами аналізу особливостей управління фінансовими ресурсами в установах соціального спрямування, структури фінансових надходжень досліджено, що чинна система фінансування з бюджетів усіх рівнів не задовольняє потреб у наданні належної якості соціальних послуг.

Отже, удосконалення управління фінансовими ресурсами є одним із головних чинників підвищення ефективності фінансової діяльності установи, організації. Від цього залежить їх стабільне функціонування та динамічний розвиток.

Виникає необхідність аналізу фінансового забезпечення соціальних установ, спрямоване на підвищення якості, ефективності надання соціальних послуг у сучасних економічних умовах, що й зумовлює потребу в подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України : Кодекс України від 08. 07. 2010 № 2456-VI – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

2. Бюджетний моніторинг (виконання бюджету за січень – вересень 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/news/429/130535/?lang=ua

3. Герасименко Г.В. Напрями модернізації фінансового забезпечення системи соціальної підтримки населення / Г.В. Герасименко // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №4. – С. 180 – 188.

4. Державне управління фінансами в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://4vuz.com.ua/book_37_glava_16_3.3._Derzhavne_upravl%D1%96nnja_f%EF%BF%BD.html

5. Журавка Ф.О. Вдосконалення системи фінансування бюджетних установ в умовах зростання соціальної відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http//dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12795/1/Vdoskonalennya%20systemy%20finansuvannay.pdf

6. Закон України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2998-12

7. Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/864-14

8. Інструкція про статус та особливості участі в бюджетному процесі відповідальних виконавців бюджетних програм місцевих бюджетів (Затверджено Міністерством фінансів України 09. 07. 2010 №679 [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0573-10

9. Лист Міністерства фінансів України від 13 серпня 2015 року «Щодо підготовки бюджетних запитів до проекту державного бюджету на 2016 рік та прогнозу державного бюджету на 2017 – 2018 роки» [Електронний ресурс].– Режим доступу : https://yandex.ua/yandsearch?rdrnd=604396&win=116&text=Лист%20 Міністерства %20фінансів%20України%20від%2013%20серпня%202015%20року%20»Щодо%20підготовки%20бюджетних%20запитів%20до%2

10.Постанова Кабінету Міністрів України «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» від 1 березня 2014 р. №65 [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/65-2014-%D0%BF

11.Приходько Н.В. Актуальні проблеми управління фінансами бюджетних установ / Н.В. Приходько, Р.В.Руденко // Збірник наукових праць НУК. – 2011. – №6. – С. 108– 113.

12.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей» від 28 січня 2004 р. № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/87-2004-%D0%BF

13.Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю» №1126 від 27 серпня 2004 року (зі змінами 2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1126-2004-%D0%BF

14.Постанова Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей-інвалідів» від 15. 08. 2013 р. № 505 (редакція від 07. 08. 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1511-13

15.Сафонов Ю.М., Патинська М.М. Концептуальні аспекти управління фінансовими ресурсами установи соціального спрямування / Ю.М. Сафонов, М.М. Патинська // Ефективна економіка (Електронне наукове видання). – 2015. – №10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://yandex.ua/search/?text=% D0%AE.%20%D0%9C.%20%D0%A1%D0%B0%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%2C%20%D0%9C.%20%D0%9C.%20%D0%9F%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0&lr=143&clid=2086132&win=116

16.Стефанюк І.Б. Оцінка управління бюджетними коштами у світлі вимог нового бюджетного кодексу [Текст] / І.Б. Стефанюк // ФінансиУкраїни. – 2010.

17.Субвенції : гра за новими правилами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://buhgalter.com.ua/articles/byudzhetniy-proces/subventsiyi-gra-za-novimi-pravilami/

References

1. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy / Verkhovna Rada Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

2. Biudzhetnyi monitorynh (vykonannia biudzhetu za sichen – veresen 2015 roku) : http://www.ibser.org.ua/news/429/130535/?lang=ua

3. Herasymenko I.V. (2011), «Napriamky modernizatsii finansovoho zabezpechennia systemy sotsialnoi pidtrymky naselennia» // Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky. – №4. – pp. 180 – 188.

*4. Derzhavne upravlinnia finansamy v Ukraini : 4vuz.com.ua/book_37_glava_16_3.3._Derzhavne_upravl%D1%96nnja_*

5. Zhuravka F.O., Kravchenko O.V. Vdoskonalennia systemy finansuvannia biudzhetnykh ustanov v umovakh zrostannia sotsialnoi vidpovidalnosti : http//dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12795/1/Vdoskonalennya%20systemy%20finansuvannay.pdf

6. Zakon Ukrainy «Pro spryiannia sotsialnomu stanovlenniu i rozvytku molodi» : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2998-12

7. Zakon Ukrainy «Pro orhany i sluzhby u spravakh nepovnolitnikh ta spetsialni ustanovy dlia nepovnolitnikh» : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/864-14

8. Instruktsiia pro status ta osoblyvosti uchasti v biudzhetnomu protsesi vidpovidalnykh vykonavtsiv biudzhetnykh prohram mistsevykh biudzhetiv (Zatverdzheno Ministerstvom finansiv Ukrainy 09. 07. 2010 №679 : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0573-10

9. Lyst Ministerstva finansiv Ukrainy vid 13 serpnia 2015 roku «Shchodo pidhotovky biudzhetnykh zapytiv do proektu derzhavnoho biudzhetu na 2016 rik ta prohnozu derzhavnoho biudzhetu na 2017 – 2018 roky» : https://yandex.ua/yandsearch?rdrnd=604396&win=116&text=Lyst%20Ministerstva%20finansiv%20Ukrainy%20vid%2013%20serpnia%202015%20roku%20»Shchodo%20pidhotovky%20biudzhetnykh%20zapytiv%20do%2

10.Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro ekonomiiu derzhavnykh koshtiv ta nedopushchennia vtrat biudzhetu»« vid 1 bereznia 2014 r.№65 : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/65-2014-%D0%BF

11.Prykhodko N.V., Rudenko R.V. (2011), «Aktualni problemy upravlinnia finansamy biudzhetnykh ustanov» // Zbirnyk naukovykh prats NUK.– №6. – pp. 108 – 113.

12.Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro tsentr sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii ditei» vid 28 sichnia 2004 r. № 87: http://zakon5.rada.g

13.Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zakhody shchodo vdoskonalennia sotsialnoi roboty iz simiamy, ditmy ta moloddiu» №1126 vid 27 serpnia 2004 roku (zi zminamy 2012 r.) : Rezhym dostupu : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1126-2004-%D0%BF

14.Postanova Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro tsentr sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii ditei-invalidiv « vid 15. 08. 2013 r. № 505 (redaktsiia vid 07. 08. 2015 r.) : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1511-13

15. Safonov Yu.M. and Patynska M.M. (2016), «Kontseptualni aspekty upravlinnia finansovymy resursamy ustanovy sotsialnoho spriamuvannia» // Efektyvna ekonomika, [Online], vol . 10 : https://yandex.ua/search/?text=%D0%AE. %20%D0%9C.%20%D0%A1%D0%B0%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%2C%20%D0%9C.%20%D0%9C.%20%D0%9F%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0&lr=143&clid=2086132&win=116

16.Stefaniuk I.B. (2010), «Otsinka upravlinnia biudzhetnymy koshtamy u svitli vymoh novoho biudzhetnoho kodeksu» // Finansy Ukrainy.

17.Subventsii : hra za novymy pravylamy : https://buhgalter.com.ua/articles/byudzhetniy-proces/subventsiyi-gra-za-novimi-pravilami/

ДАНІ ПРО АВТОРІВ:

Сафонов Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор кафедри макроекономіки та державного управління

e-mail: sum1971@ukr.net

Патинська Марина Михайлівна, асистент кафедри макроекономіки і державного управління

e-mail: marypat@ukr.net

Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

проспект Перемоги, 54/1, м. Київ, 03680, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Сафонов Юрий Николаевич, доктор экономических наук, профессор кафедры макроэкономики и государственного управления

e-mail: sum1971@ukr.net

Патинская Марина Михайловна, ассистент кафедры макроэкономики и государственного управления

e-mail: marypat@ukr.net

Государственное высшее учебное заведение «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

проспект Победы, 54/1, г. Киев, 03680, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS
Yuri Safonov, Doctor of Economics, professor of macroeconomics and public administration
e-mail: sum1971@ukr.net
Maryna Patynska, assistant of Department of Macroeconomics and Public Administration
e-mail: marypat@ukr.net
State university «Kyiv National Economic University by Vadym Hetman»
Victory Prospect,54/1 Kiev, 03680, Ukraine

УДК 336.2 : 336.012.23

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ ПОДАТКІВ У СВІТЛІ НОВОГО ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

Чинчик А.А.

Предметом роботи є аналіз розвитку теорії податків з базуванням на твердженнях видатних представників економічної думки.

Метою роботи є теоретико-методологічне обґрунтування функціональної сутності податків з уточненням їх практичної значимості при системному та управлінському підходах.

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі аналізу наукових джерел, обґрунтування принципів основних понять податків, податкової системи та політики, які входять у коло актуальних напрямів сучасних наукових досліджень у галузях фінансів і державного регулювання економіки.

Результати роботи. Здійснено узагальнення філософської інтерпретації крайніх варіантів сприйняття податків у суспільстві – як «плати за цивілізацію» або ж як «легального грабунку». Вивчено практику оподаткування у провідних країнах світу, яка доводить високий рівень податкових відрахувань у державах з достатнім рівнем добробуту населення, що супроводжується належною суспільною довірою. За таких умов високий рівень оподаткування не призводить до тінізації економіки. Здійснено порівняння частки податкових платежів у ВВП країн. Виявлено поточну невизначеність України у рівні податкового навантаження на громадян і бізнес-середовище з одночасно неефективним використанням природних ресурсів як одного з джерел бюджетного наповнення. Зазначено, що удосконалення податкової системи в Україні має охоплювати не лише вирішення гострих проблем, але й урахування стратегічних викликів. Доведено важливість наукових обґрунтувань теорії податків як рушія розвитку, у контексті чого досліджено сутність податків з акцентом на управлінський і системний підходи. Зазначено, що сам по собі податок не має достатнього функціонального навантаження, а його значимість посилюється у видовій різноманітності, що відображається в податковій системі. Правову визначеність і процедуру стягнення податків забезпечує податкова політика. Розкрито функціональну значимість податків, яка включає два рівні – розширена значимість (соціотворча, державоєднавча, рушійна, стабілізуюча, збалансовуюча) і конкретна значимість (фіскальна, соціальна і регулююча). Враховуючи динамічність сучасного соціально-економічного розвитку, вказано на необхідність визначення нових підходів до організації системи податків у світлі нових викликів. Такими викликами визначено нові підходи до забезпечення людського розвитку, інформатизація суспільства й економіки, впровадження базового доходу, зростаючий вплив провідних компаній у протиставлення державним утворенням. З огляду на дані виклики визначено нові актуальні напрями досліджень у галузі теорії податків з розумінням імовірних трансформацій їх функціональної значимості.

Висновки. В основі наукового обґрунтування модерних підходів оподаткування має лежати цілісне розуміння функціонального змісту податків. Даний зміст повинен фокусуватись не лише на базових функціях, але й охоплювати значимість соціо- й державотворення, рушійності просторового розвитку, стабілізації і балансування різних процесів з ресурсного перерозподілу. Стратегічна мета застосування податків полягає в оптимізації задоволення інтересів різних суб'єктних груп та вираженні у рівні добробуту населення.

Ключові слова: *податок, податкова система, податкова політика, фінанси, державне регулювання економіки.*

БАЗОВЫЕ ПОНЯТИЯ ТЕОРИИ НАЛОГОВ В СВЕТЕ НОВОГО ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕНИЯ

Чинчик А.А.

Предметом работы является анализ развития теории налогов с базированием на утверждениях выдающихся представителей экономической мысли.

Целью работы является теоретико-методологическое обоснование функциональной сущности налогов и их практической значимости при системном и управленческом подходах.

Методология проведения работы. Работа выполнена на основе анализа научных источников, обоснование принципов основных понятий налогов, налоговой системы и политики, которые входят в круг актуальных направлений современных научных исследований в области финансов и государственного регулирования экономики.

 © Чинчик А.А., 2016

Результаты работы. Осуществлено обобщение философской интерпретации крайних вариантов восприятия налогов в обществе - как «платы за цивилизацию» или как «легального грабежа». Изучено практику налогообложения в ведущих странах мира, которая показывает высокий уровень налоговых отчислений в государствах с достаточным уровнем благосостояния населения, сопровождающееся общественным доверием. При таких условиях высокий уровень налогообложения не приводит к тенизации экономики. Проведено сравнение доли налоговых платежей в ВВП стран. Выявлено текущую неопределенность Украины в уровне налоговой нагрузки на граждан и бизнес-среду с одновременно неэффективным использованием природных ресурсов как одного из источников бюджетного наполнения. Указано, что усовершенствование налоговой системы в Украине должно охватывать не только решение сиеминутных проблем, но и учета стратегических вызовов. Доказана важность научных обоснований теории налогов как двигателя развития, в контексте чего исследована сущность налогов с акцентом на управленческий и системный подходы. Отмечено, что сам по себе налог не имеет достаточного функциональной нагрузки, а его значимость усиливается в видовом разнообразии, что отражается в налоговой системе. Правовую определенность и процедуру взимания налогов обеспечивает налоговая политика. Раскрыто функциональную значимость налогов, которая включает два уровня - расширенная значимость (социотворческая, странообединяющая, движущая, стабилизирующая, балансируя) и конкретная значимость (фискальная, социальная и регулирующая). Учитывая динамичность современного социально-экономического развития, указано на необходимость определения новых подходов к организации системы налогов в свете новых вызовов. Такими вызовами определены новые подходы к обеспечению человеческого развития, информатизация общества и экономики, внедрение базового дохода, растущее влияние ведущих компаний в противопоставление государственным образованиям. Учитывая данные вызовы определены новые актуальные направления исследований в области теории налогов с пониманием возможных трансформаций их функциональной значимости.

Выводы. В основе научного обоснования современных подходов налогообложения должно лежать целостное понимание функционального содержания налогов. Даное понимание должно фокусироваться не только на базовых функциях, но и охватывать значимость социо и государства, пространственного развития, стабилизации и балансировки различных процессов с учетом ресурсного перераспределения. Стратегическая цель применения налогов заключается в оптимизации удовлетворения интересов различных субъектных групп и выражении в уровне благосостояния населения.

Ключевые слова: *налог, налоговая система, налоговая политика, финансы, государственное регулирование экономики.*

BASIS NOTIONS OF TAX THEORY IN VIEW OF NEW FUNCTIONAL ROLE

Chynchyk A.A.

The subject of the thesis is to analyze the development of the tax theory basing on the statements of the famous representatives of the economic thought.

The aim of the thesis is the theoretical and methodological argumentation support of the functional entity of taxes and to specify their practical significance for the system and administrative approaches.

Methodology of work. The thesis is executed based on the analysis of the scientific sources, argumentation support of the principles of the main tax notions, tax system and policy being the part of the actual directions of modern scientific researches in the field of finances ad state regulation of economy.

Results of work. We summarized the philosophical interpretation of the last variants of tax perception in society as 'the payment for civilization» or as «the legal robbery». We studied the practice of taxation in the leading countries of the world proving high level of tax deductions in the countries with high living standards supported by proper public credit. Under such conditions the high taxes do not result to economy minimization. We also compared the shares of tax deductions to GDP of the countries. We found current uncertainty of Ukraine in the level of tax burden on the citizens and business sphere together with inefficient use of natural resource as one of the sources of pumping up the budget. Let us state that the improvement of the tax system in Ukraine must cover nit only the urgent problems but take into account the strategic challenges. We proved the importance of scientific argumentation of tax theories as the force for development and this was the basis for the research of tax researches paying special attention to system and administrative approaches. It is obvious that the tax itself does not have sufficient functional burden and its value increased in types diversity reflected in the tax system. Namely the tax system secures legal certainty and the procedure of tax payments. We also analyzed the functional value of taxes which includes two levels: expanded value (social creation, state united, moving, stabilizing, balancing) and specific value (fiscal, social and regulating). Taking into account modern dynamic social and economic development there is the necessity to specify new approaches to arrange the tax system in view of new challenges. Such challenges are new approaches to secure social development, informing of the society and economy, implementation of basic income, growing influence of the leading companies versus state companies. Taking into account the challenges we specified new actual directions for the researches in the field of the tax theory understanding the possible transformations of their functional value.

Conclusions. The scientific argumentation of modern taxa approaches is based on holistic comprehension of functional meaning of taxes. This meaning must focus not only on basic functions but also the meaning of social and state formation, motivation for spatial development, stability and balance of different processes of resource redistribution. The strategic aim of taxes to be used is to optimize the satisfaction of the interests of different subjective groups and to express them in the living standards.

Keywords: *tax, tax system, tax policy, finance, government regulation of the economy.*

Постановка проблеми. Теоретико-методологічне обґрунтування сутності податків залишається популярним напрямом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. З одного боку, здавалося б, теоретична сутність податків розкрита з найрізноманітніших точок зору, зокрема з управлінської і системної, що є провідними фокусами наукових пошуків. З іншого боку, динамічність економічного розвитку, яка супроводжується принциповими трансформаціями різних типів відносин й організації людського життя, вимагає нового смислового навантаження в теорії податків. У зв'язку з цим, вивчення сутності податків та основних понять, які її доповнюють у практичному сенсі, з урахуванням нових викликів економічного розвитку входить у коло актуальних напрямів сучасних наукових досліджень у галузях фінансів і державного регулювання економіки.

Актуальність даного дослідження доводить необхідність узагальнення новітньої функціональної сутності податків з акцентом на управлінський та системний підходи, що їх розкривають поняття податкової системи і податкової політики. Дана «функціонально- (податки як функція), системно-управлінська тріада» дає змогу розуміти значимість податків не лише з погляду їх мобілізаційної функції, що дозволяє забезпечувати керований перерозподіл фінансових ресурсів, але й розширити горизонти податкового впливу на інші параметри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати проведеного дослідження базуються на напрацюваннях українських і зарубіжних вчених, які розкривають сутність податків та еволюцію їх сприйняття. Це як провідні науковці (І. Д'яконова, Т. Єфименко [11], А. Крисоватий, І. Лютий, В. Федосов [7], Л. Шаблиста та ін. серед українських учених; Дж. Алм, Ч. Л. Баллард, Дж. Т. Вільямс, Дж. Коус, Е. Швартц (США) та ін. серед зарубіжних учених), так і нові ідеологи податкового вчення в Україні (Ю. Іванов [12], В. Тищенко [13], Ю. Турянський [6], О. Фрадинський [1] та ін.).

Постановка завдання. Метою публікації поставлено здійснити наукове обґрунтування нової функціональної сутності податків з уточненням їх практичної значимості при системному та управлінському підходах.

Цілями публікації з огляду на поставлену мету будуть наступні:

- здійснити науковий огляд основних підходів українських і зарубіжних учених до трактування сутності податків, дослідити еволюцію їх сприйняття;
- порівняти управлінські підходи оподаткування населення у різних країнах зі співставленням до рівня соціально-економічного розвитку;
- уточнити гомологічність понять податків, податкової системи і політики з об'єднанням у тріаду нової функціональної значимості податків;
- розкрити актуальні напрями подальших досліджень у галузі теорії податків з розумінням імовірних трансформацій їх функціональної значимості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток теорії податків сягає історичних глибин формування перших ознак держави. З цього випливає одна з найбільш важливих функціональних значимостей податків – державотворча. Вона проявляється двобоко – як чинник і як наслідок утворення державоєднавчих суспільств. Податки відігравали і продовжують відігравати колосальну соціоєднавчу роль, дозволяючи суспільствам забезпечувати системний перерозподіл фінансових ресурсів, коли їх збір входить у коло безумовних державних монополій.

Формування цілісних наукових шкіл у ході поступового людського розвитку дозволяє говорити про виникнення теорії податків лише у XVII столітті, принаймні з погляду їх сучасного розуміння. Теоретична податкова доктрина висвітлювалась у працях практично кожного відомого мислителя – Аристотеля, Ксенофонта, Агріппи, Фоми Аквінського, Ібн Хальдуна, Ніколо Макіавелі, Томаса Гобса, Себастьяна Вобана, Шарля Монтеск'є, Жан Жака Руссо, Сімона де Сісмонді, Жана Батиста Сея, Вільяма Петті, Адама Сміта, Давида Рікардо, Джона Міля; саме їхні теоретичні розробки покладено в основу організації сучасних податкових систем і проведення фіскальної політики [1, с. 17]. Як правило, податки розглядались як соціальна й економічна необхідність, хоча й серед окремих мислителів їх сприйняття зводилось до «легального грабунку», як от у Фоми Аквінського. У будь-якому разі нині є очевидним, що за умов обґрунтованого перерозподілу мобілізованих з допомогою податкового інструментарію ресурсів, маємо *сприйняття податку як цивілізованої необхідності*. Суб'єктивний перерозподіл спричиняє критичне відношення до даного інструменту (рис. 1).

За таких умов важливо не стільки вивчати існуючий досвід інших держав, скільки враховувати майбутні ймовірні зміни в організації людського життя. В умовах подальшої інформатизації економіки система оподаткування може зазнавати значних змін. Через те у функціональну сутність податків слід вкладати новий зміст. Щоб його зрозуміти, розглянемо найбільш поширені трактування даного поняття.

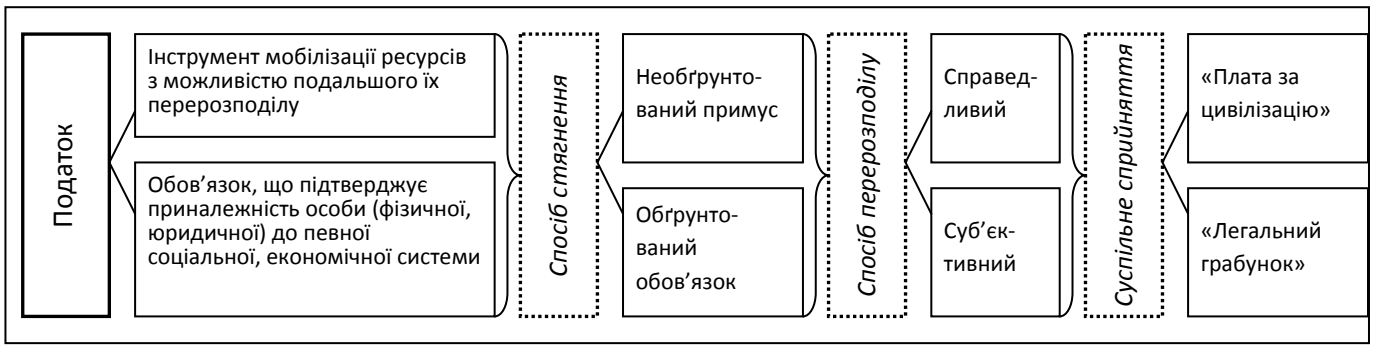

Рисунок 1. Філософська інтерпретація крайніх варіантів сприйняття податків у суспільстві
** Розроблено автором*

В основу *перших наукових уявлень про податки* було покладено початкові податкові форми взаємовідносин держави, в особі верховної влади, та громадян, які базувались на практичному досвіді тогочасного оподаткування [6; 1, с. 17]. Інституціоналізація ринкових відносин і формування нових підходів державного регулювання економіки посилили регулюючу функцію податків. Податки почали розглядатись як одна із *форм економічних відносин* з розподілу та перерозподілу національного доходу відповідно до потреб фінансування державних витрат; фактично це економічний фундамент функціонування держави і найважливіша форма регулювання ринкових відносин [7, с. 48]. Таким чином, відбувся важливий перехід від розгляду податків як форми стягнення ресурсів до їх розуміння як системи відносин. Звідси актуалізуються поняття податкової системи і податкової політики, які розкривають особливості організованої мобілізації ресурсів з допомогою податків та подальшого їх перерозподілу. Якщо *податкова система* являє собою сукупність встановлених у країні податків, зборів і платежів, які взаємно пов'язані між собою та органічно доповнюють один одного, але мають різну цілеспрямованість [8, с. 116], то *податкова політика* є діяльністю державних органів влади, спрямована на встановлення, регламентування, справляння податків шляхом розподілу і перерозподілу ВВП, з метою формування централізованих фондів і виконання функцій, покладених на державу [9, с. 287]. При формулюванні основних положень податкової політики виникає проблема вирішення конфлікту інтересів (наприклад, між державою і платником податків), оскільки найчастіше поліпшення положення однієї групи відносин відбувається за рахунок погіршення іншої; дійсне поліпшення умов існування можливе лише тоді, коли певні заходи (зміни, реформи) підвищують добробут усіх, або коли добробут інших поліпшується, а інших не погіршується [10, с. 73]. Завдання податкової політики полягає в тому, щоб, забезпечуючи необхідний обсяг надходжень до бюджетів усіх рівнів для виконання функцій держави, одночасно спонукати економічних агентів орієнтувати бізнес-діяльність у напрямах, котрі є пріоритетними для сильної, конкурентоспроможної держави [11, с. 9].

Отож, податки за своєю сутністю слід нерозривно розглядати з поняттями податкової системи і політики. У практичному сенсі сам по собі податок не має достатнього функціонального навантаження. Його значимість посилюється у видовій різноманітності, що відображається в податковій системі. Натомість особливості мобілізації ресурсів та їх перерозподіл розкриває податкова політика держави і регіонів (рис. 2).

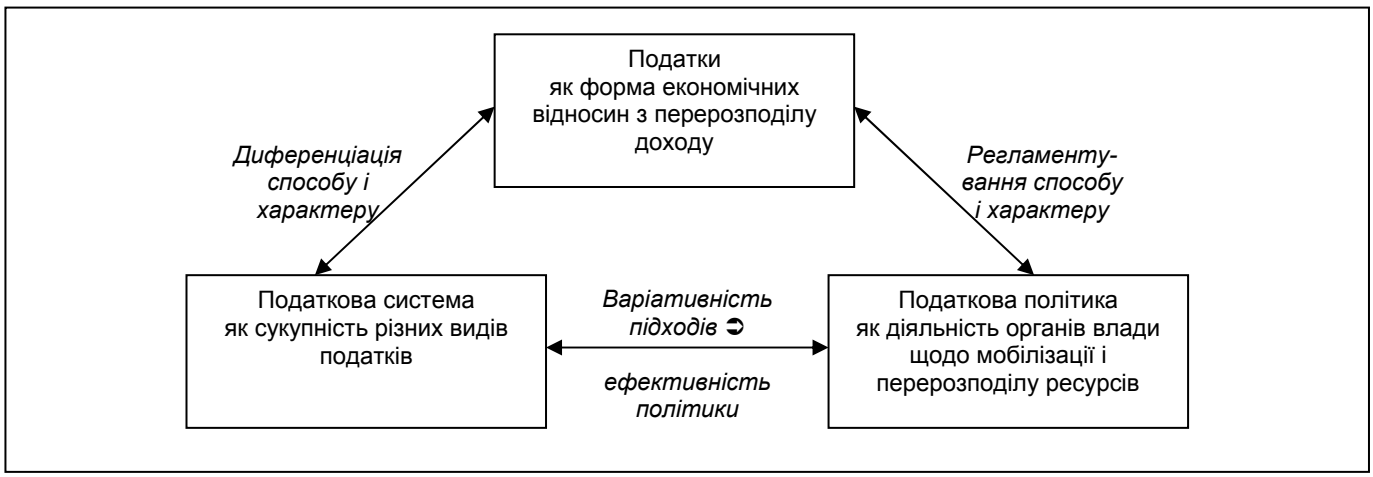

Рисунок 2. Гомологічність понять податків, податкової системи і політики
** Розроблено автором*

Тісну гомологічність податків, податкової системи і політики доповнює нерозривний зв'язок перших з такими поняттями, як платники податку, об'єкт і база оподаткування, ставка податку, податковий період. Важливим аспектом є базові ознаки податків, які розкривають їхню обов'язковість, регулярність сплати,

перехід права власності та індивідуальну безоплатність. Так само важливо розуміти основну видову різноманітність податків. З-поміж численних класифікаційних підходів найбільш практично важливим є їх розподіл на податки на дохід, податки на майно і ресурси, а також податки на споживання. З управлінської точки зору залишається актуальним виділення прямих і непрямих форм оподаткування, що неодноразово піднімається у наукових дослідженнях з теорії податків.

Узагальнене розуміння податків як форми економічних відносин з перерозподілу доходу доповнюється більш детальним їх функціональним розглядом. Функція дозволяє розкрити практичне значення того чи іншого явища та процесу. Кожен учений, звертаючись до теорії податків, так чи інакше торкається їх функціональної значимості. Ефективність реалізації податкових функцій доводить, наскільки якісно організована система податків та реалізується податкова політика. Як правило, українські і зарубіжні вчені зводять функції податків до трьох основних – фіскальної, соціальної або розподільчої і регулюючої, хоча й мають місце виділення економічної, стимулюючої (заохочувальної), дестимулюючої (обмежувальної), накопичувальної, контрольної, структуротворної та інших функцій. Комплексне вивчення різних підходів учених до виділення функцій податків знаходимо у праці Ю. Іванова, який обґрунтовує біфункціональний підхід до податків як економічної категорії з виділенням фіскальної та регулюючої функцій [12, с. 37]. На наш погляд, базові функції податків слід диференціювати в розрізі фіскальної, соціальної і регулюючої. Доповнюючи їх більш широким значенням податків, можемо визначити *функціональну значимість*. Вона охоплює не лише конкретні функції, які розкривають практичну роль податків, але й їх стратегічне значення, яке важливо розуміти і коригувати. У таблиці пропонуємо авторський підхід до визначення функціональної значимості податків, при цьому розділяємо два її рівні – розширену і конкретну.

Підкреслюємо збалансовуючу функціональну значимість податків. Зрозуміло, що будь-яке суспільство характеризуються безмежними потребами, рівень задоволення яких стрімко зростає разом із підвищенням рівня матеріального добробуту. Податки відіграють значно сильнішу збалансовуючу роль, аніж може видаватись. Закладення їх у ціни обмежує споживчі потреби, а вилучення з доходів фізичних осіб – купівельну спроможність. Те саме стосується і бізнес-середовища. Залежно від рівня споживання і його наслідків у державі можна коригувати дані середовищні параметри з допомогою податкового інструментарію.

Розширена і конкретна функціональна значимість податків

№ з/п	Рівень / тип функціональної значимості	Загальний опис
1	*Розширена функціональна значимість*	
1.1	Соціотворча, державоєднавча	Формування інтересу об'єднання ресурсів, цільового їх перерозподілу з оптимізацією задоволення інтересів різних суб'єктів
1.2	Рушійна	Сприяння просторовому розвитку внаслідок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів і стимулювання різних сфер, видів економічної діяльності
1.3	Стабілізуюча	Урівноваження фінансово-економічної системи в умовах кризи, нових викликів
1.4	Збалансовуюча	Обмеження споживчих потреб суспільства
2	*Конкретна функціональна значимість*	
2.1	Фіскальна	Забезпечення зростання державних доходів
2.2	Регулююча	Стимулювання, дестимулювання діяльності в різних сферах, відтворення певних процесів
2.3	Соціальна	Сприяння соціальній рівності через диференціацію рівня оподаткування залежно від доходів, встановлення неоподаткованого мінімуму, податкової соціальної пільги, податкових знижок, пільг для різних соціальних груп

** Розроблено автором за даними [13, с. 128]*

Важко переоцінити значимість податків у стабілізаційному аспекті. У кризові періоди, в умовах формування нових викликів суспільного розвитку, податковий інструментарій дозволяє вчасно коригувати умови життєдіяльності людини і бізнес-середовища. Нині високий рівень оподаткування у багатьох країнах є індикатором рівня добробуту суспільства. Надалі, в умовах подальшого покращення якості життя, рівень оподаткування теж зростатиме, що при ефективній податковій і бюджетній політиці дозволить забезпечувати неперервність подальших прогресивних змін.

Тобто в загальному існують сприятливі передумови зростання обсягів мобілізованих з допомогою податкового інструментарію фінансових ресурсів. З іншого боку, актуалізуються нові виклики суспільного розвитку, які здійснюють сильний вплив на різні сфери, у тому числі й на податкову систему. Такі виклики можна умовно розділити на наступні групи:

- *нові підходи до забезпечення людського розвитку*. Мова йде про те, що більш необхідним стає підвищення продуктивних характеристик людської життєдіяльності; це означає, що сучасна ринкова система повинна ґрунтуватись на створенні сприятливих середовищних умов для використання здібностей людини та їх розвитку, що б знаходило своє відображення у результатах відповідної діяльності [14, с. 103]. Відповідно до цього виклику характер оподаткування має диференціюватись для різних професійних груп,

залежно від впливу результатів їх діяльності на подальші прогресивні зміни. Те саме стосується і суб'єктів бізнесу. Якщо їх діяльність сфокусована у стратегічних сферах (нині це інформаційні технології, робототехніка, оптоволоконна техніка, енергетика, біотехнології, радіотехніка, електроніка та ін.), то податкова політика щодо них має набувати стимулюючих наслідкових ознак;

- *інформатизація суспільства й економіки*. Даний процес забезпечує формування принципово нових способів організації міжсуб'єктних відносин, у тому числі фінансово-економічних. Усе більш популярними стають віртуальні гроші типу «Bitcoin», які змінюють класичні принципи фінансового обміну, відтак потребують впровадження нових принципів оподаткування. Так само інформатизація суспільства безперервно нарощує кількість зайнятих на віртуальних умовах. У результаті просторова розірваність зайнятості і фактичного місця перебування зі споживчими витратами «розсіює» бюджетні надходження через податкові платежі. Надалі, при таких умовах, можливо буде поширюватись практика оподаткування за місцем використання одержаних доходів або ж впроваджуватись пропорційний розподіл мобілізованих з допомогою податкового інструментарію ресурсів на взаємній договірній основі;

- *впровадження базового доходу*. Даний соціальний інструмент стає сьогодні все більш популярним у розвинених країнах, попадаючи в поле дискусій щодо доцільності масового впровадження. Він дозволяє встановити необхідний рівень фінансового забезпечення для осіб, які зайняті у важливих сферах, однак не користуються такою популярністю у силу різних причин. Зокрема це мистецькі сфери, дохідність діяльності в яких є вибірковою, соціальна, науково-дослідна робота тощо. Встановлення базового доходу дозволяє стимулювати зайнятість у відповідних професіях без практики пошуку додаткового заробітку. Надалі, коли кількість вивільненої робочої сили унаслідок масової роботизації виробництва буде лише зростати, надання базового доходу набуде ще більшої актуальності. За таких умов виникає питання доцільності оподаткування даних виплат. Так само викликає дискусію можливість мобілізації достатньої кількості фінансових ресурсів для здійснення масових виплат базового доходу. Очевидно, за таких умов значний податковий тягар ляже на провідні компанії, які за обсягами виробництва й надання послуг з допомогою роботизованих технологій повинні бути готовими до значних фінансових відрахувань і більше того – усвідомлювати свою колосальну соціальну роль;

- *зростаючий вплив провідних компаній у протиставлення державним утворенням*. Усе чіткішими стають тенденції, коли потужним компаніям характерні більші важелі впливу на сучасну ситуацію в світі, аніж державам. Такі компанії визначають інвестиційну привабливість різних країн, конкурентність їх ринків праці. Тому поступове послаблення державних впливів змушує розглядати ймовірність змінності агентів мобілізації і перерозподілу фінансових ресурсів. Провідні компанії з часом можуть стати прямими агентами спрямування коштів на важливі соціальні, інші бюджетні цілі. Дані тенденції слід уже нині враховувати, допускаючи втрату державами безумовної монополії стягнення податків.

Висновки з проведеного дослідження. Хоча згадані умови – це виклики майбутнього і більшість з них наразі має слабо виражені ознаки, особливо в нашій країні, їх подальша інституціоналізація є дуже ймовірною. Тому вже сьогодні наукове середовище повинно реагувати на можливі зміни, розвиваючи *нові актуальні напрями досліджень* у галузі теорії податків з розумінням імовірних трансформацій їх функціональної значимості. Відтак важливо розвивати напрями податкової теорії щодо:

- концептуальних підходів оподаткування в умовах становлення віртуальної економіки, поширення дистанційних форм зайнятості, зростаючого рівня добробуту населення з принципово новими умовами використання інтелектуально-трудового потенціалу;

- податкового стимулювання економічної і професійної діяльності у сферах, стратегічно важливих для інноваційного розвитку, збереження і покращення умов людської життєдіяльності;

- податкового антикризового регулювання як одного з важливих інструментів протидії кризам різного інституційного рівня, у тому числі глобального, з високим рівнем взаємозалежності економічних систем країн світу.

Отже, в Україні, поруч з потребою вирішення багатьох проблем організації податкової системи і реалізації податкової політики, залишаються стратегічно важливими концептуальні трансформації у даній сфері. В основі наукового обґрунтування модерних підходів оподаткування має лежати цілісне розуміння функціонального змісту податків. Даний зміст повинен фокусуватись не лише на базових функціях, але й охоплювати значимість соціо- й державотворення, рушійності просторового розвитку, стабілізації і балансування різних процесів з ресурсного перерозподілу. У кінцевому результаті податки повинні оптимізувати задоволення інтересів різних суб'єктних груп та виражатись у рівні добробуту населення. У цьому полягає стратегічна мета їхнього застосування.

Список використаних джерел

1. Фрадинський О.А. Розвиток теорій оподаткування в період становлення світової фінансової науки / О.А. Фрадинський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т. 1. – С. 17-21.

2. В каких странах самый высокий подоходовый налог : Businessviews [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://businessviews.com.ua/ru/get_file/id/Where_Do_Workers_Pay_The_Highest_Income_Tax

3. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015 : Different Developments by Friedrich Schneider [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf

4. List of countries by tax revenue as percentage of GDP : From Wikipedia, the free encyclopedia [Electronic resource]. – Mode of access : https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_tax_revenue_as_ percentage_of_GDP

5. Україна у глобальних рейтингах : Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/rating/

6. Турянський Ю.І. Соціально-економічна суть та функції податків / Ю.І. Турянський // Ефективність державного управління. – 2014. – Вип.39. – С. 467-473.

7. Федосов В.М. Податкова система України : підруч. / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін. – К. : Либідь, 1994. – 464 с.

8. Глухова В.І. До питання реформування податкової системи України / В.І. Глухова, О.М. Борисенко, Ю.В. Чиж // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – Випуск 1/2008 (48). Частина 1. – С. 116-119.

9. Мартинюк І.В. Критерії формування податкової політики, спрямованої на еколого-економічний розвиток країни / І.В. Мартинюк // Економічний простір. – 2013. – № 70. – С. 284-293.

10. Ревенко О.В. Податкова система як засіб реалізації податкової політики держави в сучасних умовах / О.В. Ревенко // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. – 2014. – Вип. 2. – С. 71-80.

11. Єфименко Т.І. Актуальні питання сучасних стратегій реформування податкових систем / Т.І. Єфименко // Фінанси України. – 2013. – № 3. – С. 7-26.

12. Іванов Ю. Функції податків та податкове регулювання / Ю. Іванов // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 36-43.

13. Тищенко В.М. Еволюція поглядів на роль податків як інструменту економічного і соціального регулювання / В.М. Тищенко // Водний транспорт. – 2016. – Вип. 1. – С. 125-129.

14. Біль М.М. Концептуальні напрями розвитку соціально-демографічного потенціалу регіону / М.М. Біль // Фінансовий простір. – 2013. – № 1. – С. 98-103.

References

1. Fradyns'kyy O.A. Rozvytok teoriy opodatkuvannya v period stanovlennya svitovoyi finansovoyi nauky // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. – 2011. – № 6. – T. 1. – S. 17-21.

2. V kakykh stranakh samыy vыsokyy podokhodovыy naloh : http://businessviews.com.ua/ru/get_file/id/Where_Do_Workers_Pay_The_Highest_Income_Tax

3. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015 : Different Developments by Friedrich Schneider : http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf

4. List of countries by tax revenue as percentage of GDP : From Wikipedia, the free encyclopedia : https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_tax_revenue_as_percentage_of_GDP

5. Ukrayina u hlobal'nykh reytynhakh : Ukrayins'ka pravda : http://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/rating/

6. Turyans'kyy Yu.I. Sotsial'no-ekonomichna sut' ta funktsiyi podatkiv // Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnya. – 2014. – Vyp. 39. – S. 467-473.

7. Fedosov V.M., Oparin V.M., P»yatachenko H.O. ta in. Podatkova systema Ukrayiny : pidruch. / – K. : Lybid', 1994. – 464 s.

8. Hlukhova V.I., Borysenko O.M., Chyzh Yu.V. Do pytannya reformuvannya podatkovoyi systemy Ukrayiny // Visnyk KDPU imeni Mykhayla Ostrohrads'koho. – Vypusk 1/2008 (48). Chastyna 1. – S. 116-119.

9. Martynyuk I.V. Kryteriyi formuvannya podatkovoyi polityky, spryamovanoyi na ekoloho-ekonomichnyy rozvytok krayiny // Ekonomichnyy prostir. – 2013. – №70. – S. 284-293.

10. Revenko O.V. Podatkova systema yak zasib realizatsiyi podatkovoyi polityky derzhavy v suchasnykh umovakh // Visnyk Natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrayiny. Seriya : Derzhavne upravlinnya. – 2014. – Vyp. 2. – S. 71-80.

11. Yefymenko T.I. Aktual'ni pytannya suchasnykh stratehiy reformuvannya podatkovykh system // Finansy Ukrayiny. – 2013. – № 3. – S. 7-26.

12. Ivanov Yu. Funktsiyi podatkiv ta podatkove rehulyuvannya // Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukrayini. – 2009. – № 19. – S. 36-43.

13. Tyshchenko V.M. Evolyutsiya pohlyadiv na rol' podatkiv yak instrumentu ekonomichnoho i sotsial'noho rehulyuvannya // Vodnyy transport. – 2016. – Vyp. 1. – S. 125-129.

14. Bil' M.M. Kontseptual'ni napryamy rozvytku sotsial'no-demohrafichnoho potentsialu rehionu // Finansovyy prostir. – 2013. – № 1. – S. 98-103.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Чинчик Анатолій Анатолійович, здобувач
Львівський торговельно-економічний університет,
вул. Гната Хоткевича 12/64, Київ, 02094, Україна
e-mail: anatol_2015@i.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Чинчик Анатолий Анатольевич, соискатель

Львовский торгово-экономический университет,
ул. Гната Хоткевича 12/64, Киев, 02094, Украина
e-mail: anatol_2015@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR
Chynchyk Anatoly, researcher,
Lviv Trade and Economic University,
st. Gnat Khotkevych 12/64, Kyiv, 02094, Ukraine
e-mail: anatol_2015@i.ua

Рецензент: Голубка Степан Михайлович, професор кафедри фінансів і кредиту ДВНЗ «Університет банківської справи», д.е.н., доцент.

УДК 336.14. 352.07

БЮДЖЕТ РОЗВИТКУ ЯК ІНВЕСТИЦІЙНА СКЛАДОВА МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Чугунов О.І.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання формування бюджету розвитку як інвестиційної складової місцевих бюджетів.*

Метою дослідження *є здійснення оцінки ефективності бюджету розвитку як інвестиційної складової місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *У статті розкрито економічну сутність бюджету розвитку та здійснено оцінку його ефективності як інвестиційної складової місцевих бюджетів. Визначено проблеми формування бюджету розвитку місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень. Обґрунтовано напрями зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів.*

Галузь застосування результатів. *Система бюджетного регулювання, місцеві бюджети.*

Висновки. *Важливість здійснюваних перетворень у бюджетній системі визначається запровадженням принципу рівності і справедливості формування місцевих бюджетів, розмежуванням бюджетних повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування шляхом раціонального і обґрунтованого розподілу доходів бюджету та забезпеченням фінансовими ресурсами бюджетних видатків відповідно до визначених повноважень. Формування бюджетів розвитку надасть можливість для реалізації інвестиційних проектів та забезпечення дієвого соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.*

У сучасних умовах важливим завданням є посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів, що передбачає удосконалення механізму формування бюджету розвитку; забезпечення виконання інвестиційних програм необхідними фінансовими ресурсами для їх виконання; програмний підхід щодо здійснення видатків місцевих бюджетів для реалізації інвестиційних програм; оптимізацію переліку субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам, забезпечення їх спрямування на фінансування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць; удосконалення процедури здійснення місцевих запозичень, що надасть можливість підвищити ефективність механізму фінансування органами місцевого самоврядування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку територій. При оцінці доцільності прийняття рішень щодо фінансування інвестиційних програм з місцевих бюджетів перш за все, необхідно оцінювати, яким чином зазначене сприятиме створенню умов для підвищення конкурентоспроможності економіки адміністративно-територіальних одиниць, забезпечення їх сталого розвитку, продуктивності виробництва та добробуту населення.

Ключові слова: *бюджетна система, місцеві бюджети,фінансове забезпечення місцевого самоврядування, бюджет розвитку.*

БЮДЖЕТ РАЗВИТИЯ КАК ИНВЕСТИЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

Чугунов А.И.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы формирования бюджета развития как инвестиционной составляющей местных бюджетов.*

Целью исследования *является осуществление оценки эффективности бюджета развития как инвестиционной составляющей местных бюджетов в условиях экономических преобразований.*

Методы исследования*. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

© Чугунов О.І., 2016

Результаты работы. *В статье раскрыта экономическая сущность бюджета развития и осуществлена оценка его эффективности в качестве инвестиционной составляющей местных бюджетов. Определены проблемы формирования бюджета развития местных бюджетов в условиях экономических преобразований. Обоснованы направления укрепления доходной части местных бюджетов.*

Область применения результатов*. Система бюджетного регулирования, местные бюджеты.*

Выводы. *Важность осуществляемых преобразований в бюджетной системе определяется введением принципа равенства и справедливости формирования местных бюджетов, разграничением бюджетных полномочий между органами государственной власти и местного самоуправления путем рационального и обоснованного распределения доходов бюджета и обеспечением финансовыми ресурсами бюджетных расходов в соответствии с определенными полномочиями. Формирования бюджетов развития предоставит возможность для реализации инвестиционных проектов и осуществления действенного социально-экономического развития административно-территориальных единиц.*

В современных условиях важной задачей является усиление инвестиционной составляющей местных бюджетов, предусматривающий усовершенствование механизма формирования бюджета развития; обеспечение выполнения инвестиционных программ необходимыми финансовыми ресурсами для их выполнения; программный подход по осуществлению расходов местных бюджетов для реализации инвестиционных программ; оптимизацию перечня субвенций из государственного бюджета местным бюджетам, обеспечения их направления на финансирование приоритетных направлений социально-экономического развития административно-территориальных единиц; усовершенствования процедуры осуществления местных заимствований, что позволит повысить эффективность механизма финансирования органами местного самоуправления приоритетных направлений социально-экономического развития территорий. При оценке целесообразности принятия решений по финансированию инвестиционных программ из местных бюджетов прежде всего, необходимо оценивать, каким образом это способствует созданию условий для повышения конкурентоспособности экономики административно-территориальных единиц, обеспечению их устойчивого развития, производительности производства и благосостояния населения.

Ключевые слова*: бюджетная система, местные бюджеты, финансовое обеспечение местного самоуправления, бюджет развития.*

BUDGET OF INVESTMENT AS A COMPONENT OF LOCAL BUDGETS

Chugunov A.I.

The subject *of research is theoretical and practical issues like the budget of the investment component of local budgets.*

The study *is evaluating the effectiveness of the budget as the investment component of local budgets in the conditions of economic transformation.*

Research methods*. The paper used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize conceptual integrity of the study.*

The results of the work*. The article reveals the essence of the economic development budget and carried out an assessment of its effectiveness as the investment component of local budgets . Identify the problems of the budget of local budgets in the conditions of economic transformation . The directions of strengthening the revenue part of local budgets.*

Range of application results. *Budget management system , local budgets.*

Conclusions*. The importance of ongoing reforms in the public administration system is determined by the principle of equality and fairness of local budgets, the delimitation of budgetary powers between the organs of state power and local self-government by rational and reasonable allocation of budget revenues and budget expenditures to ensure financial resources in accordance with certain powers. Formation of development budget will provide an opportunity for the implementation of investment projects and implementation of effective social and economic development of the administrative-territorial units. In modern conditions the important task is to enhance the investment component of local budgets, providing for the improvement of the mechanism of formation of the budget; ensuring the implementation of investment programs with the necessary financial resources for their implementation; programmatic approach for the implementation of local budgets for the implementation of investment programs; optimization of the list of subventions from the state budget to local budgets, ensuring their direction for financing the priorities of socio-economic development of the administrative-territorial units; improving procedures for the implementation of local borrowing, which will increase the efficiency of the mechanism of financing of local authorities the priorities of socio-economic development of territories. In assessing the feasibility of taking decisions on the financing of investment programs of local budgets in the first place, it is necessary to assess the way in which it contributes to creating the conditions for improving the competitiveness of the economy administrative-territorial units, to ensure their sustainable development, production and productivity of the population welfare.*

Keywords*: budget system, local budgets, financial support for local government, budget development.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування бюджетної системи формується відповідне розуміння сутності місцевих бюджетів, яке спрямоване на перенесення акценту з їх формування за принципом

утримання бюджетних установ на результативність їх функціонування. Зміцнення фінансової забезпеченості місцевих бюджетів на основі використання сучасних фінансових механізмів, удосконалення системи формування бюджету розвитку розглядаються як дієві інструменти впливу на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. Розширення функцій і повноважень органів місцевого самоврядування, яке відбулося протягом останніх років, супроводжувалося не достатнім збільшенням обсягів фінансових ресурсів, що надходять у їх розпорядження. Залишаються незначними власні доходи, обсяг бюджету розвитку не дає можливості для реалізації соціально-економічних програм територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань функціонування бюджетної системи, формування місцевих бюджетів можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж.М. Кейнса, П. Самуельсона, М. Сперанского [1-5]. Проблеми формування бюджету розвитку місцевих бюджетів досліджувались у працях вітчизняних вчених: О. Василика [6], Т.Боголіб [7], І.Запатріної[8], Л.Лисяк[9], І.Луніної[10], І.Лук'яненко[11] ,В.Федосова[12], І. Чугунова[13-15], С. Юрія[12] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування бюджету розвитку як інвестиційної складової місцевих бюджетів.

Метою дослідження є здійснення оцінки ефективності бюджету розвитку як інвестиційної складової місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень.

Результати дослідження. Бюджет є вагомою складовою системи фінансового регулювання економіки, його збалансованість, оптимальність є однією з основних умов економічного зростання. Механізм формування обсягу та структури доходів і видатків бюджету є важливою складовою бюджетного регулювання для забезпечення всебічного розвитку суспільства. Особливо важливо вирішити це завдання для транзитивних економік, які відзначаються неоднорідністю та динамізмом суспільного середовища, тому необхідні підвищення ролі бюджетної політики у системі державного регулювання та розробка концептуальних засад побудови її ефективної моделі[13].

Інституційна модель бюджетної політики має поєднати, відповідно до положень економічної архітектоніки, соціальні та інноваційні бюджетні складові, що забезпечить якісний рівень функціонування фінансово-економічної системи держави. Ефективним напрямом забезпечення збалансованості бюджетної системи в Україні має стати перетворення місцевих бюджетів у дієвий інструмент соціально-економічного розвитку регіонів[14].

На даний час, сутність бюджету розвитку місцевих бюджетів розкривається у двох аспектах: як організаційна форма мобілізації частини фінансових ресурсів місцевого самоврядування для реалізації стратегічних завдань та як система фінансових відносин, що складаються між місцевими та державним бюджетами з точки зору досягнення стратегічних цілей.

Як організаційна форма мобілізації доходів і здійснення витрат розвитку місцевого самоврядування, бюджет розвитку відповідає вимогам складання балансів, тобто він має доходну та витратну частини, в його основі покладено принцип збалансованості. Водночас бюджет розвитку, як інвестиційна складова місцевих бюджетів є важливою фінансовою категорією, основу якої становить система фінансових відносин, а саме: відносини між місцевими бюджетами і економічними структурами, що функціонують на певній території; відносини між бюджетами і населенням даної території, що складаються при мобілізації й витраченні коштів місцевих бюджетів; відносини між місцевими бюджетами різних рівнів щодо перерозподілу фінансових ресурсів; відносини між місцевими бюджетами і державним бюджетом.

Під бюджетом розвитку розуміють - доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку, зміцнення матеріально-фінансової бази; інвестиційні проекти щодо здійснення заходів на будівництво, реконструкцію і реставрацію об'єктів виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури органами місцевого самоврядування[17].

Згідно Бюджетного кодексу надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів включають: дивіденди, нараховані на акції господарських товариств, у статутних капіталах яких є комунальна власність; плата за надання місцевих гарантій; кошти пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту, отримані відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»; 10 відсотків коштів від використання (реалізації) частини виробленої продукції, що залишається у власності держави відповідно до угод про розподіл продукції, або коштів у вигляді грошового еквівалента такої державної частини продукції, що розподіляються між місцевими бюджетами адміністративно-територіальних одиниць, на території яких знаходиться відповідна ділянка надр. Якщо ділянка надр розташована на території декількох адміністративно-територіальних одиниць, кошти між відповідними місцевими бюджетами розподіляються в межах встановленого співвідношення у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; кошти від відчуження майна, що перебуває в комунальній власності, включаючи кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них; 90 відсотків коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності до розмежування земель державної і комунальної власності; кошти від повернення кредитів, наданих з відповідного бюджету, та відсотки, сплачені за користування ними; місцеві запозичення, здійснені у порядку, визначеному Бюджетним кодексом та іншими законами України; кошти, які передаються з іншої частини місцевого бюджету відповідної місцевої ради. До витрат бюджету розвитку місцевих бюджетів належать: погашення місцевого боргу; капітальні видатки, включаючи капітальні трансферти іншим бюджетам; внески органів місцевого самоврядування до статутного капіталу суб'єкта господарювання; проведення експертної

грошової оцінки земельної ділянки, що підлягає продажу, за рахунок авансу, внесеного покупцем земельної ділянки; підготовка земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них державної чи комунальної власності для продажу на земельних торгах та проведення таких торгів; платежі, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань територіальної громади міста; розроблення містобудівної документації на місцевому та регіональному рівнях[18].

Економічна сутність бюджету розвитку проявляється в його призначенні, а саме: формуванні грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням перспективного розвитку на місцевому рівні; розподілі і використанні цих фондів між інвестиційними проектами та програмами, що мають пріоритетне значення для розвитку адміністративно-територіальних одиниць; контролю за ефективністю використання бюджетних коштів за цільовим призначенням[15].

В бюджеті розвитку передбачається концентрація державних ресурсів для підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності, пов’язаної з капітальними вкладеннями та інших витрат на розширене відтворення з метою соціально-економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих її регіонів. Відповідно до Бюджетного кодексу капітальні видатки бюджету розвитку спрямовуються на: соціально-економічний розвиток регіонів; виконання інвестиційних проектів; будівництво, капітальний ремонт та реконструкцію об'єктів соціально-культурної сфери і житлово-комунального господарства; будівництво газопроводів і газифікацію населених пунктів; будівництво і придбання житла окремим категоріям громадян відповідно до законодавства; збереження та розвиток історико-культурних місць України та заповідників; будівництво та розвиток мережі метрополітенів; придбання вагонів для комунального електротранспорту; розвиток дорожнього господарства; придбання шкільних автобусів та автомобілів швидкої медичної допомоги; комп'ютеризацію та інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів; природоохоронні заходи; інші заходи, пов'язані з розширеним відтворенням.

Виходячи з досвіду зарубіжних країн необхідність формування бюджету розвитку зумовлена: інвестиційні проекти здійснюються на період часу, більш триваліший, ніж поточний період, на який приймається місцевий бюджет. Доцільним є розмежування джерел фінансування поточних та капітальних видатків; видатки бюджету розвитку здійснюються для реалізації цільових проектів. Тому, якщо вони будуть відокремлені, вони не зможуть бути використані для фінансування поточних потреб, навіть якщо така потреба виникне у органів місцевого самоврядування; розмежування поточних та капітальних видатків дозволяє упорядкувати контроль за цільовим використанням бюджетних коштів; формування бюджету розвитку дозволяє здійснювати вибір пріоритетних інвестиційних проектів, які реалізуються відповідно до обсягу бюджету розвитку; враховуючи, що поточні видатки здійснюються протягом одного року, а інвестиційні проекти – більш тривалий час, необхідним є запровадження ретельного їх планування на майбутні періоди. Крім того, реалізація інвестиційних проектів потребує дієвого підходу до моніторингу та контролю, включаючи координацію виконання робіт, контроль ефективності[9].

Регулювання органами місцевого самоврядування інвестиційної діяльності здійснюваної за допомогою капітальних видатків передбачає: створення сприятливих умов для розвитку інвестиційної діяльності в адміністративно-територіальних одиницях шляхом надання суб'єктам інвестиційної діяльності пільг зі сплати місцевих податків і зборів, захисту прав інвесторів, надання суб'єктам інвестиційної діяльності пільгових умов користування землею та іншими природними ресурсами, що знаходяться в муніципальній власності, розширення використання позабюджетних джерел фінансування будівництва об'єктів соціально-культурного призначення[16].

Разом з тим безпосередня участь місцевого самоврядування в інвестиційній діяльності здійснюється за допомогою капітальних вкладень шляхом розробки, затвердження та фінансування інвестиційних проектів, проведення їх експертизи відповідно до законодавства та надання місцевих позик на реалізацію інвестиційних проектів які мають важливе значення для забезпечення соціально-економічного розвитку територій [7].

Фінансування видатків з бюджету розвитку передбачає дотримання таких принципів, як: плановість; цільове спрямування коштів; ефективне та результативне їх використання; фінансовий аналіз та оцінка під час бюджетного процесу; оптимальне поєднання бюджетних та позабюджетних джерел для реалізації інвестиційних проектів; постійний контроль за використанням коштів. Разом з тим існує тісний взаємозв’язок між бюджетом розвитку та стратегією регіонального розвитку. Інвестиційні проекти, що відповідають пріоритетам регіональних стратегій, будуть виконуватися в рамках відповідного місцевого бюджету[8].

У стратегічному плані державна регіональна політика повинна сприяти перетворенню адміністративно-територіальних одиниць в активних суб'єктів економічних відносин, а державна стратегія регіонального розвитку повинна відповідати принципам згідно вимогам європейської політики, зокрема: програмування - політика регіонального розвитку повинна здійснюватися на основі довгострокових стратегій, планів і програм розвитку, як на державному рівні, так і на місцевому; концентрації - встановлюється ієрархічність пріоритетів відповідно до сформульованих цілій, у зв'язку з обмеженістю державних фінансів; доповнюваності - державна фінансова підтримка регіонального розвитку розглядається як кошти, яка спільно фінансуються з державного та місцевого бюджетів, при цьому обсяги коштів з місцевих бюджетів не будуть зменшуватися при фінансуванні визначених державою пріоритетів; партнерства - регіональний розвиток вимагає тісної співпраці центральних і органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання; субсидіарності - в рамках розподілу владних повноважень місце надання управлінських послуг максимально наближається до споживача з урахуванням повноти та якості надання цих послуг; збалансованості - передбачається комплексне використання наявного потенціалу з урахуванням умов, критеріїв та строків, визначених законодавством; синергії - синхронне проведення ряду

реформ і забезпечення суспільної єдності в напрямі узгодження пріоритетів і дій всіх владних інституцій, включаючи місцеве самоврядування[11].

На даний час частка доходів місцевих бюджетів розвитку у загальній структурі доходів місцевих бюджетів становить близько 5 відсотків. Окрім цього, структура доходів у різних регіонах значно відрізняється. Так, у доходах бюджетів розвитку Запорізької, Кіровоградської, Рівненської та Черкаської областях значно переважають кошти, одержані із загального фонду бюджету. У бюджеті розвитку Херсонської та Київських областей більшу частину доходів складають надходження від продажу землі.

Найбільше капітальних видатків місцевих бюджетів спрямовується на придбання основного капіталу, в середньому за 2011-2015 роки 13,87 млрд.грн., у тому числі на придбання обладнання і предметів довгострокового користування – 3,38 млрд.грн., капітальне будівництво – 2,72 млрд.грн., капітальний ремонт – 5,23 млрд.грн., реконструкція та реставрація – 2,36 млрд.грн., придбання землі та нематеріальних активів – 0,20 млрд.грн.

Капітальні трансферти в середньому за 2011-2015 роки становили 4,91 млрд.грн., у тому числі капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям) – 4,73 млрд.грн., капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів – 0,14 млрд.грн., капітальні трансферти населенню – 0,04 млрд.грн. (табл.1)

Таблиця 1. Капітальні видатки місцевих бюджетів за 2011-2015 роки, млрд.грн.

	2011	2012	2013	2014	2015
Придбання основного капіталу	**13,01**	**12,21**	**9,94**	**10,05**	**24,14**
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	3,24	3,63	2,73	3,09	4,19
Капітальне будівництво (придбання)	3,14	2,33	1,29	1,17	5,68
Капітальне будівництво (придбання) житла	0,20	0,14	0,12	0,07	0,44
Капітальне будівництво (придбання) інших об'єктів	2,94	2,19	1,17	1,10	5,24
Капітальний ремонт	3,91	4,18	4,16	4,12	9,78
Капітальний ремонт житлового фонду (приміщень)	0,53	0,59	0,58	0,47	1,23
Капітальний ремонт інших об'єктів	3,38	3,59	3,58	3,65	8,55
Реконструкція та реставрація	2,72	2,07	1,73	1,44	3,85
Реконструкція житлового фонду (приміщень)	0,12	0,07	0,07	0,06	0,13
Реконструкція та реставрація інших об'єктів	2,50	1,92	1,63	1,34	3,63
Реставрація пам'яток культури, історії та архітектури	0,10	0,08	0,03	0,04	0,09
Придбання землі та нематеріальних активів	**0,05**	**0,04**	0,03	0,23	0,64
Капітальні трансферти	**4,33**	**3,97**	**4,30**	**3,90**	**8,04**
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	4,13	3,81	4,19	3,82	7,68
Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів	0,17	0,13	0,08	0,06	0,27
Капітальні трансферти населенню	0,03	0,03	0,03	0,02	0,09
ВСЬОГО	**17,39**	**16,22**	**14,24**	**13,95**	**32,18**

Джерело: [19]

Незначна частка видатків бюджету розвитку місцевих бюджетів, особливо в порівнянні з коштами, які спрямовуються на фінансування соціально-культурної сфери свідчить про недостатні можливості органів місцевого самоврядування сформувати фінансовий ресурс для забезпечення економічного розвитку територій.

Разом з тим, важливо відмітити, що у 2015 році відмічається зростання капітальних інвестицій за рахунок коштів місцевих бюджетів у загальному обсязі - 4,95 відсотка (табл. 2).

Таблиця 2. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування

	2011		2012		2013		2014		2015	
	млрд.грн.	частка ,%	млрд.грн.	частка ,%	млрд.грн.	частка ,%	млрд.грн.	частка,%	млрд.грн.	частка,%
кошти державного бюджету	18,39	7,08	16,53	6,27	6,24	2,52	1,51	0,74	6,11	2,43
кошти місцевих бюджетів	8,80	3,39	8,31	3,15	7,04	2,84	5,28	2,59	12,42	4,95
власні кошти підприємств та організацій	152,28	58,58	156,15	59,21	157,12	63,38	145,88	71,49	169,26	67,39
кредити банків та інших позик	42,32	16,28	42,53	16,13	36,65	14,78	17,99	8,82	18,30	7,29
кошти іноземних інвесторів	7,20	2,77	0,00	0,00	4,01	1,62	5,54	2,71	7,83	3,12
кошти населення на будівництво власних квартир	4,47	1,72	0,00	0,00	5,92	2,39	0,00	0,00	0,00	0,00
кошти населення на індивідуальне житлове будівництво	15,10	5,81	21,98	8,33	21,77	8,78	21,37	10,47	30,28	12,06
інші джерела фінансування	11,36	4,37	18,24	6,92	9,14	3,69	6,50	3,18	6,94	2,76
ВСЬОГО	259,93	100,00	263,73	100,00	247,89	100,00	204,06	100,00	251,15	100,00

Джерело: [19]

Таким чином, фінансова спроможність місцевого самоврядування в країні залишається на досить низькому рівні. Незначні власні доходи та неможливість суттєво наповнити місцеві бюджети актуалізують необхідність зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

З метою підвищення ефективності місцевих бюджетів розвитку в першу чергу необхідне інституційне,обгрунтоване регулювання щодо джерел надходження та витрачання коштів з цих бюджетів. Окрім цього, доцільним є перерозподіл коштів місцевих бюджетів з метою вирівнювання диспропорцій у економічному розвитку відповідних територій, збільшення частки бюджетів розвитку у загальному обсязі місцевих бюджетів та витрат на капітальні вкладення з бюджетів розвитку.

Забезпечення ефективного використання та подальшого нарощування економічного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць має стати одним з основних пріоритетів діяльності місцевого самоврядування. Стратегія підвищення конкурентоспроможності економіки територій має бути спрямована на поглиблення економічної інтеграції територій на основі ефективного використання їх конкурентних переваг; подальший розвиток підприємництва; здійснення структурних зрушень на основі запровадження інвестиційно-інноваційної моделі з урахуванням особливостей економічного потенціалу територій.

Висновки. Важливість здійснюваних перетворень у бюджетній системі визначається запровадженням принципу рівності і справедливості формування місцевих бюджетів, розмежуванням бюджетних повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування шляхом раціонального і обґрунтованого розподілу доходів бюджету та забезпеченням фінансовими ресурсами бюджетних видатків відповідно до визначених повноважень. Формування бюджетів розвитку надасть можливість для реалізації інвестиційних проектів та забезпечення дієвого соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

У сучасних умовах важливим завданням є посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів, що передбачає удосконалення механізму формування бюджету розвитку; забезпечення виконання інвестиційних програм необхідними фінансовими ресурсами для їх виконання; програмний підхід щодо здійснення видатків місцевих бюджетів для реалізації інвестиційних програм; оптимізацію переліку субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам, забезпечення їх спрямування на фінансування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць; удосконалення процедури здійснення місцевих запозичень, що надасть можливість підвищити ефективність механізму фінансування органами місцевого самоврядування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку територій. При оцінці доцільності прийняття рішень щодо фінансування інвестиційних програм з місцевих бюджетів перш за все, необхідно оцінювати, яким чином зазначене сприятиме створенню умов для підвищення конкурентоспроможності економіки адміністративно-територіальних одиниць, забезпечення їх сталого розвитку, продуктивності виробництва та добробуту населення.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж.М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави: Пер. з англ. / Дж.М. Б'юкенен, Р.А. Масґрейв — К. : Вид. Дім «КМ Академія», 2004. — 175 с.

2. Вагнер А. Теория финансов / А. Вагнер. – Л. : Петроком, 1993. – 231 с.

3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс ; пер. с англ. – М. : Гелиос, 2012. – 352 с.

4. Самуэльсон Пол.Э. Экономика / Пол.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус ; пер. с англ. – 18-е изд. – М. : Вильямс, 2010. – 1360 с.

5. Сперанский М.М. План финансов. У истоков финансового права / М.М. Сперанский. – М. : Статут, 1998. – Т.1. – С. 17–106.

6. Василик О.Д. Теорія фінансів / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.

7. Боголіб Т.М. Забезпечення стійкості бюджетної системи України в умовах кризових явищ / Боголіб Т.М. // Економічний часопис XXI. – 2014. -№7-8. – С. 72-86.

8. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання / І.В. Запатріна. – К. : Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.

9. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку / за ред. Л.В. Лисяк.- Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. – 396 с.

10.Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І.О. Луніна. – К. : Наук. думка, 2006. – 432 с.

11.Лук'яненко І.Г. Моделювання впливу змін фіскальної політики на економіку України / І.Г. Лук'яненко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4 (411). – С. 197–201.

12.Теорія фінансів / ра ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбов. л-ри, 2010. – 576 с.

13.Мярковський А.І.,Чугунов І.Я. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / А.І. Мярковський, І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2010. –№ 5. – С. 5–15

14.Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2011. –№ 4. – С. 13–22.

15.Чугунов І.Я. Вплив бюджету на економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць / І.Я. Чугунов // Фінанси України. – 2002. – №12. – С.42–50.

16.Макогон В.Д. Методологічні аспекти формування доходів місцевих бюджетів / В.Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2009. – №4. – С.92–99.

17.Про місцеве самоврядування в Україні / Закон ВРУ від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua

18.Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456–VI // Урядовий кур'єр. – 17 серпня 2010. – № 151.

19.Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua.

References

1. Dzh. B'jukenen, M. Masg'rejv, A. Richard (2004) Suspil'ni finansy i suspil'nyj vybir. / per. z angl. – K. : Kyjevo-Mogyljan. Akad, 176s.

2. Vagner, A. (1993) Teorija finansov. – L. : Petrokom, 231 s.

3. Kejns, D.M. (1993) Izbrannye proizvedenija / per. s. angl. ; predisl. A.G. Hudokormova. – M. : Jekonomika, 540 s.

4. P.J. Samujel'son, V.D. Nordhaus (2010) Jekonomika /; per. s angl. – 18-e izd. – M. : Vil'jams, 1360 s.

5. Speransky`j, M.M. (1998) Plan Finance. In ystokov law Finance. – Moscow: Charter, Vol.1. – P. 17 – 106.

6. Vasylyk, O. (2000) Teorija finansiv. – K. : NIOS. – 416 s.

7. Bogolib T.M. Zabezpechennya stijkosti byudzhetnoyi sy`stemy` Ukrayiny` v umovax kry`zovy`x yavy`shh // Ekonomichny`j chasopy`s XXI. – 2014. -№ 7-8. – S. 72-86.

8. Zapatrina, I.V. (2007) Bjudzhetnyj mehanizm ekonomichnogo zrostannja : monografija. – K. : In-t soc.-ekon. strategij, 528 s.

9. Byudzhetna skladova realizaciyi dominantny`x napryamiv suspil`nogo rozvy`tku / za red. L.V. Ly`syak.- Dnipropetrovs`k: DDFA, 2015. – 396 s.

10.Lunina, I.O. (2006) Derzhavni finansy ta reformuvannja mizhbjudzhetnyh vidnosyn. – K. : Naukova dumka, 432 s.

11.Luk'janenko, I.G. (2012) Modeljuvannja vplyvu zmin fiskal'noi' polityky na ekonomiku Ukrai'ny // Biznes Inform. – № 4 (411). – S. 197–201.

12.S.I. Jurij, V.M. Fedosov, L.M. Aleksejenko ta in. Finansy. – K. : Znannja, 2008. – 611 s.

13.Myarkovs`ky`j A.I.,Chugunov I.Y. (2010) Byudzhetna polity`ka yak skladova social`no- ekonomichnogo rozvy`tku krayiny` // Visny`k KNTEU. – № 5. – S. 5–15

14.Chugunov I.Y. (2011) Teorety`chni zasady` rozvy`tku byudzhetny`x vidnosy`n / I.Ya. Chugunov // Visny`k KNTEU. – № 4. – S. 13–22.

15.Chugunov I.Y. Vply`v byudzhetu na ekonomichny`j rozvy`tok administraty`vno-tery`torial`ny`x ody`ny`cz` // Finansy` Ukrayiny`. – 2002. – №12. – S.42–50.

16.Makogon V.D. (2009) Metodologichni aspekty` formuvannya doxodiv miscevy`x byudzhetiv // Visny`k KNTEU. – № 4. – S.92–99.

17.Pro misceve samovryaduvannya v Ukrayini / Zakon VRU vid 21.05.1997 № 280/97-VR : http://zakon3.rada.gov.ua/

18.Byudzhetny`j kodeks Ukrayiny` vid 08.07.2010 № 2456–VI // Uryadovy`j kur'yer. – 17 serpnya 2010. – № 151.

19.The official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Чугунов Олексій Ігорович, Заступник начальника відділу державного фінансового аудиту в галузі транспортно-промислового комплексу

Державна аудиторська служба України

вул. Сагайдачного 4, м. Київ, 04070, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Чугунов Алексей Игоревич, Заместитель начальника отдела государственного финансового аудита в сфере транспортно-промышленного комплекса

Государственная аудиторская служба Украины

ул. Сагайдачного 4, г.. Киев, 04070, Украина

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Chugunov Alexey, Deputy Head of Department state financial audit in the field of transport and industrial complex

State Audit Service of Ukraine

st. Sagaydachnogo 4 m. Kyiv, 04070, Ukraine

УДК 336.5:330.3

ДЕРЖАВНІ ВИДАТКИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Кучер Г.В.

Предметом дослідження *є вплив державного фінансування соціального захисту населення на забезпечення економічного розвитку країни.*

Метою дослідження *є розкриття ролі державних видатків на соціальний захист у фінансуванні економічного розвитку країни.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано ряд загальнонаукових та специфічних методів і підходів, у тому числі діалектичний, системний, методи наукового абстрагування, порівняльного і факторного аналізу та логічний підхід.*

Результати роботи. *Розкрито роль та значення державного фінансування соціального захисту населення для економічного розвитку держави. Узагальнено наукові підходи стосовно значення та факторів впливу фінансування соціального захисту населення на забезпечення економічного розвитку. Показано взаємозв'язок фінансування соціальних видатків та нарощування людського й інтелектуального потенціалу як виробничого ресурсу розвитку. Визначено особливості впливу та напрями фінансування соціальних видатків, що пов'язані з реформуванням соціальної сфери. Виокремлено пріоритети державного фінансування соціального захисту щодо забезпечення економічного зростання в контексті показників сталого суспільного розвитку.*

Галузь застосування результатів роботи. *Фінансова політика держави в соціальній сфері для забезпечення економічного розвитку.*

Висновки. *Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення мають розглядатися як державні інвестиції в розвиток виробництва, в людський капітал, в здоров'я та національного інтелекту, що є передумовою інформаційного та інноваційного розвитку.*

Для розбудови України як соціальної держави необхідно забезпечити : вдосконалення законодавчої бази, підвищення фінансової та фіскальної дисципліни населення та суб'єктів господарювання, формування середнього класу, впровадження багатоканального фінансування соціальних проектів і програм, удосконалення фінансового моніторингу, посилення контролю та прозорості формування й реалізації фінансової політики, підвищення рівня соціальних стандартів та гарантій, мінімальної зарплати, життєвого рівня населення в цілому, участі останнього в громадському житті та діяльності місцевих органів влади.

Політика, спрямована на скорочення державних видатків на соціальний захист населення, у тому числі за рахунок скорочення кількості отримувачів соціальних виплат, підвищення пенсійного віку, введення обмежень на розміри виплат для працюючих пенсіонерів, має негативні наслідки. Це виявляється в соціальній напрузі, погіршенні демографічної ситуації і чинників Індикатора суспільного розвитку, а також призводить до ускладнень в діяльності соціальних служб і доступності ринку праці, стимулює зростання обсягів тіньової економіки тощо.

Ключові слова: *бюджетне фінансування, державні видатки, соціальний захист, Індекс суспільного розвитку, економічний розвиток, пенсійне забезпечення.*

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ РАСХОДЫ НА СОЦИАЛЬНУЮ ЗАЩИТУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Кучер Г.В.

Предметом исследования является влияние государственного финансирования социальной защиты населения на обеспечение экономического развития страны.

Целью исследования *является раскрытие роли государственных расходов на социальную защиту в финансировании экономического развития страны.*

Методы исследования. *В работе применен ряд общенаучных и специфических методов и подходов, в том числе диалектический, системный, методы научного абстрагирования, сравнительного и факторного анализа и логический подход.*

Результаты работы. *Раскрыто роль и значение государственного финансирования социальной защиты населения для экономического развития государства. Обобщены научные подходы относительно значения и факторов влияния финансирования социальной защиты населения на обеспечение экономического развития. Показана взаимосвязь финансирования социальных расходов и наращивания человеческого и интеллектуального потенциала как производственного ресурса развития. Определены особенности влияния и направления финансирования социальных расходов, связанных с реформированием социальной сферы. Выделены приоритеты государственного финансирования социальной защиты для обеспечения экономического роста в контексте показателей устойчивого общественного развития.*

Область применения результатов работы. *Финансовая политика государства в социальной сфере.*

Выводы. *Расходы на социальную защиту и социальное обеспечение должны рассматриваться как государственные инвестиции в развитие производства, в человеческий капитал, в здоровье и национального интеллекта, что является основой информационного и инновационного развития.*

 © Кучер Г.В., 2016

Для развития Украины как социального государства необходимо обеспечить: совершенствование законодательной базы, повышение финансовой и фискальной дисциплины населения и субъектов хозяйствования, формирование среднего класса, внедрение многоканального финансирования социальных проектов и программ, совершенствование финансового мониторинга, усиление контроля и прозрачности формирования и реализации финансовой политики, повышение уровня социальных стандартов и гарантий, минимальной зарплаты, уровня жизни населения в целом, участия последнего в общественной жизни и деятельности местных органов власти.

Политика, направленная на сокращение государственных расходов на социальную защиту населения, в том числе за счет сокращения количества получателей социальных выплат, повышения пенсионного возраста, введения ограничений на размеры выплат для работающих пенсионеров, имеет негативные последствия. Это проявляется в социальной напряженности, ухудшении демографической ситуации и факторов Индекса общественного развития, а также приводит к напряженности в деятельности социальных служб и доступности рынка труда, стимулирует рост объемов теневой экономики и тому подобное.

Ключевые слова: *бюджетное финансирование, государственные расходы, социальная защита, Индекс общественного развития, экономическое развитие, пенсионное обеспечение.*

PUBLIC EXPENDITURE ON SOCIAL PROTECTION THROUGH ECONOMIC DEVELOPMENT

Kucher G. V.

The research subject *is the influence of public financing of social protection to ensure the country's economic development.*

The article purpose *is to reveal the role of public expenditure on social protection in the financing of economic development.*

The research methods. *The paper used the set of general scientific and specific methods and approaches, such as dialectic, systems, method of scientific abstraction, comparative and factor analysis, logical approach.*

The results. *The role and importance of public financing of social protection for the economic development of the state are the main focus of the article.The scientific approaches to the meaning and effect of population factors financing of social protection on economic developmentaressummarised. Interconnection social spending and increasing human and intellectual potential as a production resource development is shown. Features the influence and direction of funding social expenses related to the reform of the social sphere are determined. The prioritisation of public financing of social protection to ensure economic growth in the context of Indicator for sustainable social development are proposed.*

Sphere of application results*: the state financial policy in the social sphere.*

Conclusions. *Expenditure on social protection and social security should be treated as a public investment in the development of production, human capital, health and national intelligence, which are the basis of the information and innovation development.*

For the development of Ukraine as a social state will be necessaries to ensure: the improvement of the legislative framework, increasing the financial and fiscal discipline for the population and economic entities, the middle class formation, the introduction of multi-channel financing of social projects and programs, improved financial monitoring, increased control and transparency of the formation and implementation of financial policies that increase the level of social standards and guarantees, minimum wages, living standards in general, the latter's participation in public life and the activities of local authorities.

Policies aimed to reduce public expenditure on social protection, including by reducing the number of social payments to recipients, raising the retirement age, the introduction of restrictions on the size of payments for working pensioners, has a negative impact. This is evident in social tension, worsening demographic situation and factors of social development index, as well as lead to tension in the activities of social services and access to the labor market, it stimulates the growth of the shadow economy etc.

Keywords: *government funding, public expenditure, social protection, Social Development Index, economic development, pensions.*

Вступ. Питання фінансування розвитку країни та соціальної захищеності населення, його окремих верств активно вивчається та розглядається не лише науковцями та практиками економістами, фінансистами, правовиками, але й безпосередньо населенням і політиками. Накопичення невирішених соціальних проблем в умовах обмеженості фінансових ресурсів має різні наслідки, що можуть проявлятися як незадоволення, страйки тощо. В сучасних умовах з'являються нові їх прояви, що негативно впливають на розвиток економіки окремих або групи країн, їх соціальну й політичну стабільність, зокрема соціальна та трудова внутрішня і зовнішня міграція населення, зростання чисельності біженців, злочинності та тіньової економіки, схильність до насильства серед соціально незахищених верств населення тощо.

Намагаючись конкретизувати питання та шляхи їх вирішення науковці розробляють моделі та підходи до функціонування економік соціальних держав із урахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на їх розвиток, населення та громадянське суспільство. В Україні та світі розроблено стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства та програми дій для найменш розвинених країн і країн, які розвиваються, для забезпечення сталого розвитку [1, 2], визначено та національним законодавством

затверджено соціальні гарантії, запроваджуються національні та міжнародні програми соціального захисту населення, що відображає видатки на соціальний захист як індикатор та пріоритет суспільного розвитку.

Актуальність. Уряди країн тривалий час збільшують державні видатки на соціальний захист населення, що свідчить не лише про підвищення соціальних стандартів, але й про зростання потреб у їх фінансуванні, розширення кола питань, які можуть/мають бути профінансовані за рахунок державних видатків. Тому надзвичайно актуальним є визначення ролі та значення державних видатків на соціальний захист крізь призму економічного розвитку країни.

Аналіз публікацій по проблемі. Дослідження питань фінансування соціального захисту та соціальної сфери, економічного розвитку країни здійснили Л. Баранник [3], Т. Боголіб [4], Дж. Б'юкенен [5], І.Запатріна [6], Дж. Кейнс [7], І. Кіронос [8, 9], О. Коваль [10], В. Лагутін [11], Х. Ламперт [12], Л. Лисяк [13], Е. Лібанова [14], М. Масґрейв [5],В. Федосов [15], І. Чугунов [16, 17] та інші. Потребують подальших досліджень питання щодо джерел фінансування та відповідно форм управління соціальними та пенсійними програмами (державні та приватні); взаємозалежності та взаємовпливу економічних та соціальних видатків у фінансуванні суспільного розвитку, поєднання різних джерел фінансування державних соціальних програм (ринкові, домогосподарств/ населення, окремих громад тощо) розвитку країни.

Мета дослідження: розкрити роль державних видатків на соціальний захист у фінансуванні економічного розвитку країни.

Викладення основного матеріалу. Вплив світової глобалізації на національні економіки формує стандартні підходи щодо зовнішніх чинників та потребує відповідних змін фінансового, економічного, інституційного середовища. Це формує потреби у посиленні взаємозв'язку між соціально-економічною політикою національних урядів та місцевих громад. Зростання ступеня впливу міжнародних інституцій на окремі сфери та галузі передбачає внесення відповідних змін у національне законодавство та впроваджувану політику держави. Відбувається трансформація державного регулювання суспільного розвитку під впливом глобалізації,уніфікації підходів та індикаторів суспільного розвитку на мегарівні.

Поступове поглиблення засад функціонування соціальної держави та формування соціального суспільства передбачають розподіл «відповідальності за забезпечення соціального захисту між державою, ринком, суспільством (в особі громадських організацій), індивідуумом і його неформальними мережами (сім'єю, друзями, сусідами)» [8]. Посилення відповідальності як суспільства, так і окремого індивідуума, дозволяє узагальнювати підходи до ролі та значення індивідів як робочої сили. Дана ситуація відображає еволюцію соціальних держав та застосування заходів в системі соціального захисту на шляху до «активуючої» держави, «держави, що надає можливості», «держави соціальних інвестицій».

Удосконалення механізму реалізації фінансової політики впливає на видатки на соціальну сферу та соціальний захист населення. Такі видатки варто розглядати не як «проїдання» бюджетних коштів, що оцінювалося як негатив та обмежувальний чинник економічного розвитку, а як соціальні інвестиції. Кірнос І.О. виділяє наступні три основні принципи й особливості такої держави. «По-перше, вона об'єднує економічну і соціальну політику, розглядаючи освіту, здоров'я та інші соціальні цінності громадян як необхідну умову економічного зростання. Другою стратегічною перевагою моделі є її прихильність рівності можливостей. Третій принцип стимулювання економічної участі … Вся модель спрямована на виявлення значення соціальних інвестицій із погляду економічної і соціальної продуктивності». До важливих компонент такої держави віднесено «залучення громадян до ринку праці з метою забезпечення соціальної згуртованості та економічної конкурентоспроможності» [8].

Використання соціальної політики в економічних цілях розпочалося Ф. Рузвельтом в США під час Великої депресії для захисту від безробіття та створення нових робочих місць, що передбачало підвищення економічної ефективності та зростання [9, С. 148 -149]. В сучасних умовах перед урядами країн актуальним є питання бюджетної значущості соціального сектора та його зростаючого політичного впливу, що визначає застосування інструментів соціального захисту для досягнення економічних цілей. В умовах зростаючих витрат на державні соціальні програми в національних економічних системах питання стосується фінансового потенціалу та стратегічних пріоритетів держави, що визначені як локомотив суспільно-економічного розвитку.

Науковий підхід, який зосереджує увагу на негативному впливі видатків на соціальний захист на економіку країни і пов'язаний з положеннями неоліберальної економічної школи, що негативно оцінювала роль і значення державного регулювання та управління економікою. Його прихильники акцентують увагу на негативних наслідках фінансування таких видатків: скорочення мотивації до праці під впливом високих розмірів соціальних допомог, які іноді перевищують мінімальний рівень оплати праці, заохочення безробіття, беззаконня, злочинності, прийняття наркотиків тощо (Ч. Мюррей) [9, С. 150], що призводить до необхідності фінансування додаткових видатків на подолання негативних наслідків таких явищ. Аргументом щодо негативних наслідків таких видатків є скорочення заощаджень та зростаючі потреби з акумулювання ресурсів для їх фінансування тобто непродуктивне використання фінансових ресурсів. І якщо виходити з таких позицій, то видатки на соціальне забезпечення вважаються видатками проїдання, що не забезпечують суспільного розвитку, та розглядаються як неефективний чинник.

Ми вважаємо, що видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення непрацездатних й інших соціально незахищених громадян, на освіту, науку та соціальну сферу можуть вплинути на людський, інтелектуальний, науковий та фінансовий потенціал країни, процеси зовнішньої соціальної та трудової

міграції, а також на суспільний розвиток в цілому, процеси відтворення та загальну результативність державних витрат. Лише за системного фінансування таких видатків ми можемо забезпечити зростання Індексу сталості суспільства (SSI)[18]. Дві з трьох груп показників, за яким проводиться оцінювання сталості суспільства, це людське здоров'я та економічний добробут, у тому числі показники: достатності обсягів їжі, достатності води, наявності умов профілактики і запобігання поширення захворювань, рівень освіти, здорового життя, гендерної рівності, справедливого розподілу доходів, приросту населення, доброго урядування, доступу до ринку праці. Таким чином показники, що відображають здоров'я, особисте та суспільне здоров'я, пов'язані з Індексом розвитку людського потенціалу є вагомими складовими формування Індексу сталості суспільства.

Державні видатки на соціальний захист дозволяють фінансувати нові проекти та впливають на розвиток сфер, галузей та регіонів, які в умовах ринку нецікаві інвесторам в силу різних обставин (наприклад, довготривалості та ризикованості щодо отримання прибутків, депресивні регіони не мають умов для формування приватних джерел фінансування соціального захисту тощо), забезпечувати стабільність фінансування таких видатків, які є захищеними статтями бюджету в Україні, і формувати рівність прав громадян на соціальний захист. За рахунок державних видатків, особливо в умовах рецесії чи трансформаційних процесів,розвиваються продуктивні сили, людське здоров'я, підтримується ділова активність, розвивається ринок праці та покращуються умови до його доступу, зростає інтелектуальний потенціал країни, що дозволить в майбутньому створювати нові якісні продукти, «новації»(за Й.А. Шумпетером), що й визначатимуть розвиток суспільства в майбутньому.

Вважаємо, що бюджетне фінансування видатків на соціальний захист і соціальну сферу не лише забезпечує виконання базових функцій держави, але й створює передумови розвитку науково-технічного прогресу та продуктивних сил в країні, переходу до більш високого рівня технологічного укладу та інституційного врядування в країні. Сучасне інформаційне суспільство активно використовує інформацію та знання як виробничий ресурс, що дозволяє в умовах глобальної економіки подолати проблеми обмеженості, сформувати віртуальні та он-лайн умови для розробки й поширення інформаційних технологій. Зростання державних видатків на соціальний захист дозволяє стимулювати ефективність знань, регулювати розвиток економіки з урахуванням її циклічних коливань, долати негативні тенденції на ринку й перепони в суспільному розвитку.

Не врахування поточних та майбутніх економічних наслідків від фінансування (або недофінансування) таких видатків впливає на потенціал розвитку країни в розрізі його структурних складових, що через мультиплікаторний механізм впливає на суспільний розвиток держави.

Аргументи щодо негативного впливу соціального захисту, державних пенсій на заощадження мають специфічний прояв в різних секторах і галузях національної економіки. Мова йде про державний та недержавний сектори, які формувалися під впливом багатьох чинників і, в окремих випадках, не мають альтернативного фінансування чи постачальників (надавачів) суспільних послуг, а також про значний перелік установ та закладів, які не працюють на засадах комерційного розрахунку і найближчим часом не зможуть (а в окремих випадках це не є доцільним), що потребує їх бюджетного фінансування. В умовах значного розшарування та зубожіння населення має розвиватися як державний, так і недержавний сектори економіки, та різні форми власності. Тотальний перехід на ринкове фінансування може зруйнувати окремі галузі країни та негативно вплинути на її безпеку. Тому доцільно застосовувати комплексний підхід, що враховує як державне фінансування, так і розвиток державно-приватного партнерства, посилення ролі громад та впровадження нових форм управління за участю громадських, благодійних та волонтерських організацій.

Захист від соціальних ризиків передбачає формування компенсаційних механізмів, що дозволяє мінімізувати втрати (та збитки) від їх настання з державних та недержавних джерел. Останні використовуються залежно від видів соціальних ризиків, у тому числі можуть передбачати застосування страхових механізмів формування та використання. ресурсів фондів соціального страхування.

Соціальний захист як динамічна система, що включає політичну, фінансово-економічну, організаційну та моральну складові соціального захисту держави, відображає проваджувану державою модель фінансів соціального захисту та соціальну політику через фінансовий механізм її забезпечення

Ми розглядаємо трансформаційні зміни в соціально-економічному розвитку країни в XXI столітті як свідчення якісного суспільного розвитку, при збереженні базових принципів побудови соціальної держави. Ступінь застосування ринкових механізмів в такій державі, на нашу думку, має визначатися з урахування комплексу факторів, які впливають на формування не лише соціальної політики держави, але й фінансової політики держави в соціальній сфері. Намагання скоротити державні витрати за рахунок приватизації державного сектора, надання податкових пільг відповідним групам населення, на нашу думку, має передбачати наявність можливостей щодо вибору надавачів суспільних послуг (державних чи приватних) з відповідними компенсаційними механізмами; а використання податкових пільг як інструменту для реалізації фінансової політики в соціальній сфері має обмеження лише щодо окремих груп населення.

Функціонування фінансів соціального захисту передбачає запровадження відповідних інститутів, що дозволяє реалізувати державну фінансову стратегію та тактику. Удосконалення інституційної складової покращує умови та механізм реалізацій фінансової політики у соціальній сфері. Комплексний підхід до фінансування соціального захисту дозволяє використовувати державні та недержавні, внутрішні та зовнішні

джерела фінансових ресурсів, мотиваційні чинники при формуванні та використанні відповідних фондів фінансових ресурсів як окремими особами, інституціями, так і державою в цілому.

Результативність фінансування соціального захисту має визначатися як система якісних та кількісних показників (індикаторів) відповідно до програм, що фінансуються за рахунок державних та приватних джерел фінансування. Р. Масґрейв визначав проблему в ефективності соціального забезпечення, а найкращими рішенням він вбачав превентивне забезпечення та пряму фінансову допомогу, розмір якої залежить від рівня доходів та ставок оподаткування, відповідно до застосовуваного підходу надання державної (суспільної) фінансової допомоги та фіскального навантаження. При цьому, ним акцентовано увагу на те, що допомога на бідність має бути вибірковою, а не загальною політикою та використовувати різні підходи: селективні програми, коли їх метою є забезпечення мінімального рівня доходів; універсальні програми, коли суб'єкти отримують однакову допомогу та платять податки за однаковою ставкою; та «зникаюча субсидія до заробітної плати», коли надаються податкові кредити на трудовий дохід для стимулювання трудової мотивації тим, хто не заробляє доходів, чи для неповних сімей тощо. Для системи соціального захисту Р. Масґрейв пропонував «систему субсидій, яка б підтримувала її в умовах старіння населення, або ще також має бути поточне фінансування з виплатами, індексованими залежно від змін середнього доходу на душу населення. Справедливість між поколіннями ринки забезпечити не можуть, займатися цим має держава» [5, С.94, 153].

Складність соціального страхування незахищених верств населення вбачається в забезпеченні справедливості при розподілі та мінімізації ризиків (в термінах та з урахуванням «невизначеності»). Державна політика має активно вирішувати дане питання та враховувати фактори, які спонукають людей уникати страхування. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення передбачають фінансування соціального захисту у випадку непрацездатності, пенсіонерів, ветеранів війни та праці, захист сім'ї, дітей та молоді, безробітних, допомог у вирішенні житлових питань, соціального захисту інших категорій населення, фінансування фундаментальних та прикладних досліджень і розробок у сфері соціального захисту та іншої діяльності щодо соціального захисту, що передбачено українським законодавством починаючи з 2012 року [20].

З державних фондів призначено фінансування пенсійних виплат для забезпечення єдності умов і норм пенсійного забезпечення громадян. Соціальний захист пенсіонерів враховує можливість отримання громадянами трудових та соціальних пенсій. Для трудових пенсій визначальними є наступні критерії: вік; наявність інвалідності; втрата годувальника та вислуга років.

Пенсійний вік, або вік виходу на пенсію, в України підвищено до 60 років і при стажі роботи не менше 25 років для чоловіків та до 55 років при стажі роботи не менше 20 років для жінок. В законодавстві (Ст. 13) встановлено пільгові умови, які передбачають можливість дострокового виходу на пенсію, що пов'язано із шкідливими і важкими умовами праці (за так званими списками № 1 та № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним Кабінетом Міністрів України), а також для окремих груп працівників у транспортній галузі, сільському господарстві, багатодітним матерям та матерям інвалідів з дитинства,інвалідам, учасникам війни, сім'ям загиблих (померлих) військовослужбовців, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та поліцейських, громадянам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, та інших.

Пенсії за віком мають обмеження за розмірами: мінімальні − встановлюються у розмірі мінімального споживчого бюджету, а «в умовах кризового стану та спаду виробництва…не нижче межі малозабезпеченості» [19, Ст. 19], та максимальний розмір − не може перевищувати трьох, а для окремих працівників - чотирьох мінімальних пенсій за віком при тому, що «розмір пенсії за віком … не може перевищувати 75 процентів заробітку, за винятком мінімальних пенсій, підвищених за роки роботи понад 25 років у чоловіків і 20 - у жінок, а працівникам, зайнятим» на особливо шкідливих і особливо важких роботах та зайнятих на підземних і відкритих гірничих роботах та в металургії - 85 процентів заробітку.

Виплата державних пенсій здійснюється з коштів Пенсійного фонду України. Пенсійний фонд України − це самостійна фінансово-банківська система, формується за рахунок відрахувань підприємств і організацій (в тому числі й тих, що використовують працю громадян за угодами цивільно-правового характеру) «…на заходи соціального страхування за тарифами, диференційованими залежно від небезпечності, шкідливості, тяжкості робіт та стану інших умов праці, страхових внесків громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, обов'язкових страхових внесків громадян, а також коштів державного бюджету України» [19, ст. 8]. В українському законодавстві щодо пенсійного забезпечення визначено, що пенсії не оподатковуються. В певний період (у зв'язку з обмеженістю фінансових ресурсів у розпорядженні держави) можуть вводитися обмеження щодо соціальних виплат, наприклад, у період з 1 січня 2016 року по 31 грудня 2016 року (ст. 85) особам, які працюють на посадах та на умовах, передбачених законами України «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів», призначені пенсійні виплати не виплачуються (виключення становлять інваліди I та II груп, інваліди війни III групи та учасники бойових дій, особи, на яких поширюється дія п.1 ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»); та особам (крім пільгових категорій, зазначених вище), розмір пенсії яких перевищує 150 відсотків прожиткового мінімуму для не працездатних, виплати здійснюються в розмірі 85 відсотків призначеного розміру, але не менше 150 відсотків прожиткового мінімуму не працездатних осіб, а після звільнення з роботи працюючих пенсіонерів виплата пенсії поновлюється.

З метою регулювання балансу Пенсійного фонду в Україні встановлено обмеження щодо максимального розміру пенсій. Стаття 85 Закону України «Про пенсійне забезпечення» зазначає, що максимальний розмір пенсій з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Зокрема на період з 1 січня 2016 року по 31 грудня 2016 року він не може перевищувати 10740 гривень [19].

Враховуючи, що виплати пенсій гарантовані державою, їх фінансування провадиться по всій території України щомісячно незалежно від надходження коштів, соціально-економічного стану регіонів за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Законодавчо заборонено порушувати строки фінансування пенсійних виплат незалежно від адміністративно-територіальних одиниць. За стабільної позитивної динаміки показників відтворення населення формування ресурсів фонду забезпечує своєчасність і повноту фінансування відповідних пенсійних виплат, та дозволятиме використовувати ресурси на інвестиційні цілі. Це дозволяє формувати майбутні надходження для підвищення рівня пенсійного захисту.

В умовах природного скорочення населення, зовнішньої трудової міграції, що впливає на ресурсну базу пенсійних фондів, та при скороченні надходжень до пенсійних фондів постає питання щодо джерел фінансування видатків та балансування бюджету Пенсійного фонду. При загальній тенденції до скорочення кількості населення України в силу різних причин сформувалася ситуація, за якої частка громадян старше 60 років має тенденцію до зростання з 18, 23 відсотків у 1991 році до 22,02 відсотків у 2016 році, що потребує врахування при формуванні планів витрат фінансових для фінансування пенсійних видатків.

За прогнозними розрахунками Національного інституту стратегічних досліджень протягом 2015 – 2050 років при загальній тенденції до скорочення чисельності населення, що підтверджується офіційними даними Національної служби статистики України, буде відбуватися зростання чисельності населення, старшого за 55 років (див. рис. 1) [10, 14].

Наведені дані свідчать, що загальна кількість населення старше 20 років має динаміку до скорочення у даному періоді на 3850,4 тис. осіб, тобто в середньому на 110,0 тис. осіб за рік. Найбільше скорочення може відбутися у 2020-2025 роках (майже 4529,5 тис. осіб). При цьому з рис. 1 видно, що чисельність населення старше 55 років має динаміку до зростання з 12915,6 до 16034,7 тис. осіб, тобто на 3119,1 тис. осіб, що у середньому становить 89,1 тис. осіб за рік. Таким чином ми бачимо, що має місце процес загального старіння населення в силу як скорочення його чисельності, так і зростання кількості людей похилого віку, що свідчить про зростання майбутніх витрат пенсійного фонду.

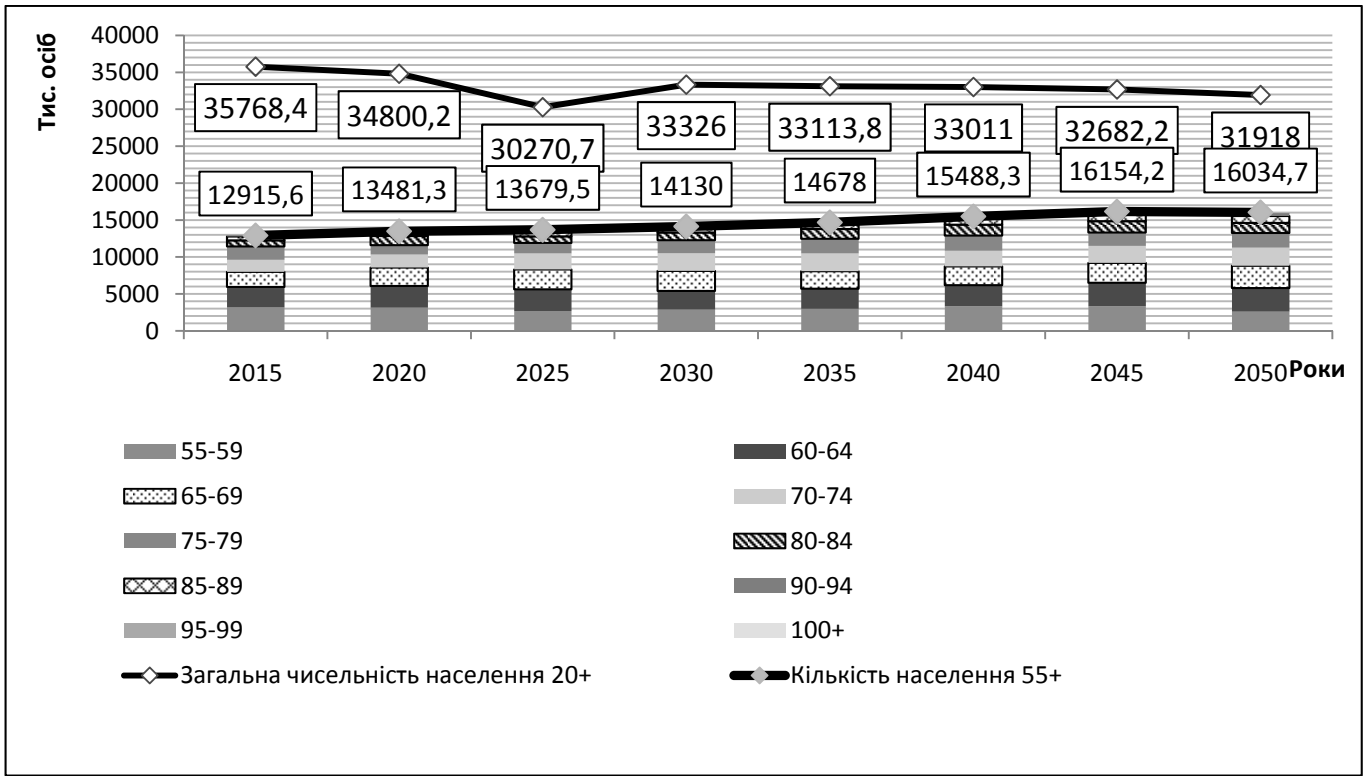

Рисунок 1. Показники чисельності населення України в різних вікових групах у 2015 – 2050 рр.

Врахування довгострокових тенденцій має забезпечувати балансування бюджету пенсійного та інших державних соціальних фондів та оцінювати вплив чинників, що негативно впливають на динаміку майбутніх показників відтворення населення та його тривалості його довголіття.

Альтернативні заходи щодо скорочення кількості отримувачів пенсій за вислугу років як пільгової пенсії неоднозначно впливають на пенсійну систему в цілому. Дослідження Коваль О.П. засвідчило, що скорочення або взагалі відмова від надання таких пенсій дозволяють знизити оптимальні показники пенсійного віку, позитивно впливають на баланс Пенсійного фонду. «Повна ліквідація інституту довгострокових пенсій знижує цей показник у тому самому році [1] на 1рік 8 місяців (із 66 років 8 місяців до 65 років 4 місяців)». Для покращення балансу Пенсійного фонду, збереження співвідношення між коефіцієнтами дожиття та заміщення пропонується постійне збільшення пенсійного віку, оскільки у противному випадку дотримання такого співвідношення «потребуватиме постійного збільшення дотацій з держбюджету» [10, С. 36, 45]. Відмова від додаткових зобов'язань та витрат забезпечують економію коштів, хоча і певним чином впливають на баланс пенсійного фонду.

На нашу думку, в процесі такої «оптимізації» варто не опинитися в ситуації часів О. Бісмарка, коли «до пенсії майже ніхто не доживав», про що зазначає Коваль О.П., та пам'ятати, що провідні досягнення медицини, які значно продовжують вік та працездатність людей, доступні лише заможним громадянам. Враховуючи, що більше 20 відсотків населення живе за межею бідності та лише 8,7 відсотків населення отримує доходи більше 3720,0 грн. (155 дол. США за курсом 24,0 грн. за один долар США) за місяць, варто продовжувати пошук інших шляхів вирішення даного питання. Вважаємо, що застосовуючи лише математичний підхід вирішити питання наповнення бюджету пенсійного фонду неможливо, тому важливим є комплексний підхід до розвитку пенсійної системи як складової соціального захисту країни та забезпечення суспільного розвитку в цілому. В умовах скорочення чисельності населення, його життєвого рівня, низького рівня медичного обслуговування тощо не доцільно вирішувати питання наповнення бюджету пенсійного фонду за рахунок скорочення національного потенціалу до відтворення робочої сили.

Оскільки багаторічні відрахування коштів до державних соціальних фондів внаслідок трансформаційних змін в соціально-економічній системі країни не забезпечують в повному обсязі фінансування фізіологічних потреб та соціальних гарантій як пенсіонерів, так і інших незахищених верств населення, тому їх наповнення є важливим питанням фінансової політики як в сучасних умовах, так і в майбутньому. По-друге, скорочення життєвого рівня населення не стимулює їх активність як щодо самофінансування підвищення рівня освіти, так і щодо здійснення відрахувань до пенсійних і страхових фондів, та спонукає до соціальної та трудової міграції в інші країни. Зазначене погіршує демографічну ситуацію в державі та якісні характеристики людського капіталу та робочої сили як фактору економічного розвитку. По-третє, підвищує недовіру до держави як гаранта соціального захисту, сприяє тінізації економіки, приховуванні доходів від оподаткування тощо. На нашу думку дані про те, що лише 55% населення сплачує платежі до соціальних фондів, свідчать не лише про високий рівень тінізації та підтверджує наші узагальнення, але й про важливість посилення державного фінансування соціального захисту для розбудови соціальної держави в Україні, удосконалення системи державних фінансів, підвищення ефективності фіскальної і фінансової політики держави в цілому. Це пов'язано з необхідністю удосконалення законодавчої бази, підвищення фінансової та фіскальної дисципліни населення та суб'єктів господарювання, формування середнього класу в державі й впровадження багатоканального фінансування соціальних проектів і програм, удосконалення фінансового моніторингу в державі, посилення контролю та прозорості формування й реалізації фінансової політики, підвищення рівня соціальних стандартів та гарантій, життєвого рівня населення, участі останнього в функціонуванні місцевих громад тощо.

Україна регламентує розміри соціальних пенсій ст. 94 закону «Про пенсійне забезпечення» та закріпила динаміку до їх зростання. Розміри пенсійних виплат щороку підвищуються відповідно до індексації грошових доходів населення (не менш як на 2 проценти заробітку, з якого обчислено пенсію, та не менше 2 процентів мінімальної пенсії за віком, відповідно до ст. 97), шляхом проведення перерахунку пенсій внаслідок зміни бази для її нарахування (стаж роботи, заробіток, сімейний стан тощо) та подання відповідних документів до органу, що призначає пенсії. Але зростання абсолютних розмірів соціальних виплат в умовах стійкої динаміки інфляційних процесів і девальвації національної валюти не дозволяють підвищувати життєвий рівень населення та стимулювати розвиток економіки.

Актуальним дотепер залишається підвищення мінімальної заробітної плати та посадового окладу (тарифної ставки) працівника І тарифного розряду Єдиної тарифної сітки; прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення з урахуванням індексу споживчих цін; підвищення розміру державної соціальної допомоги та врахування матеріального становища сім'ї при наданні соціальної допомоги.

У 2015 році видатки соціального спрямування зведеного бюджету становили 377,7 млрд. грн. та зросли на 68,7 млрд.грн. (більше ніж 22%). При цьому їх частка у складі видатків зведеного бюджету скоротилася в 2015 р. на 3,5% і становила 55,6 %. Максимальне значення протягом 2011-2015 рр. було в 2013 р. і становило 64,4 %, а найнижче у 2015 р. Варто відмітити, що у цей період частка таких видатків місцевих бюджетів становила 81,5 % [21, С. 43]. Видатки зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення на 2016 рік передбачено в обсязі 251 227,7 млн. грн., що становить 30 % бюджету [22]. Значну роль у фінансуванні видатків місцевих бюджетів становлять трансферти, зокрема

[1] Дані 2015 року.

субвенції на соціальний захист населення. В 2015 році вони становила 36,4 % міжбюджетних трансфертів з державного бюджету і становили 63,3 млрд. грн.

Підвищення пенсійного віку в Україні науковці та практики обумовлюють різними причинами, зокрема запровадженням європейських стандартів соціального забезпечення, застосуванням багатовекторного впливу державного регулювання в даній сфері тощо. На нашу думку, запровадження нових норм щодо підвищення пенсійного віку має негативні наслідки враховуючи високий рівень безробіття в Україні. За офіційними даними частка безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років (у % до економічно активного населення відповідної вікової групи) у 2014-2015 роках скоротилася з 9,3 до 9,1 відсотків, що відповідає 192, 9 тис. осіб, але при цьому економічно активне населення в даній віковій групі скоротилося на 1823 тис. осіб, при тому, що чисельність наявного населення в Україні з 01.01.2014 по 01.01.2015 р. скоротилася на 2496,9 тис.осіб із урахуванням зовнішньої міграції.

При реформуванні пенсійної системи країни варто враховувати не лише вік виходу на пенсію, тривалість пенсійної фази, але й очікувану тривалість життя після 60 років. Найменший показник в країнах ЄС для чоловіків – це 16 років, а для жінок у країнах ЄС – 21 рік. Найбільші показники в країнах ЄС із тривалості життя після 60 років серед чоловіків мають Франція та Італія, де показник відображає 22 роки, та по 21 року в країнах: Австрія, Греція, Іспанія, Кіпр, Нідерланди та Швеція; серед жінок найбільший період 27 років у Франції та 26 років у Італії та Іспанії.

В різних країнах використовуються різні заходи щодо подовження трудової діяльності працюючих та обмеження можливостей дострокового виходу на пенсію. Варто виділити наступні обмеження, що застосовуються для «заохочення продовження трудової діяльності» [10]: погіршення умов (скорочення обсягів пенсійних виплат, застосування штрафів) виходу на пенсію, запровадження премій (додаткових бонусів), підвищення коефіцієнтів накопичень для тих продовжує трудову діяльність.

Норми національного права також свідчать про підтримку пенсіонерів шляхом надання додаткових бонусів для тих, хто відтерміновує вихід на пенсію. Для тих, хто досяг пенсійного віку, але бажає відтермінувати рік виходу на пенсію, остання «призначається з урахуванням страхового стажу на день звернення за призначенням пенсії з підвищенням розміру пенсії « залежно від періоду відкладання: 6% за кожний рік строком до 60 місяців та 9% понад зазначеного терміну [10]. Одночасно встановлено обмеження для працюючих пенсіонерів: пенсійні виплати проводяться не в повному обсязі, що спрямовано на економію коштів пенсійного фонду.

Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки визначено»… розвиток громадянського суспільства за системної державної підтримки дає змогу залучати додаткові людські, організаційні, фінансові та технічні ресурси для надання соціальних та інших суспільно значущих послуг, сприяння процесу децентралізації державного управління і підвищенню його якості… і запобігти корупційним ризикам». Для цього передбачено «запровадження практики закупівлі соціальних та інших суспільно значущих послуг через соціальне замовлення та забезпечення рівного доступу організацій громадянського суспільства та бюджетних установ до надання соціальних та інших суспільно значущих послуг за рахунок бюджетних коштів; стимулювання розвитку соціального підприємництва, зокрема удосконалення механізмів фінансової підтримки такої діяльності» [1], у тому числі шляхом створення фонду розвитку громадянського суспільства.

Висновки. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення мають розглядатися як державні інвестиції в розвиток виробництва, в людський капітал, в здоров'я та національного інтелекту, що є передумовою інформаційного та інноваційного розвитку.

Для розбудови України як соціальної держави необхідно забезпечити : вдосконалення законодавчої бази, підвищення фінансової та фіскальної дисципліни населення та суб'єктів господарювання, формування середнього класу, впровадження багатоканального фінансування соціальних проектів і програм, удосконалення фінансового моніторингу, посилення контролю та прозорості формування й реалізації фінансової політики, підвищення рівня соціальних стандартів та гарантій, мінімальної зарплати, життєвого рівня населення в цілому, участі останнього в громадському житті та діяльності місцевих органів влади.

Політика, спрямована на скорочення державних видатків на соціальний захист населення, у тому числі за рахунок скорочення кількості отримувачів соціальних виплат, підвищення пенсійного віку, введення обмежень на розміри виплат для працюючих пенсіонерів, має негативні наслідки. Це виявляється в соціальній напрузі, погіршенні демографічної ситуації і чинників Індикатора суспільного розвитку, а також призводить до ускладнень в діяльності соціальних служб і доступності ринку праці, стимулює зростання обсягів тіньової економіки тощо.

Список використаних джерел

1. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки: Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/68/2016/paran20#n20

2. Підсумковий документ Конференції ООН по стійкому розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf.pdf

3. Баранник Л.Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку : монографія / Л.Б. Баранник. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. фін. академія, 2012. – 496 с.

4. Боголіб Т.М. Нова модель економічного зростання Україні: монографія / за ред. д.е.н., професора Боголіб Т.М. - К.: Корпорація, 2015 − 384 с.

5. Б'юкенен Дж. М., Масґрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: : Два протилежні бачення держави / Дж.М. Б'юкенен, А.Р. Масґрейв [пер. з англ. автор перекладу А .В. Іщенко] – К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 176 с.

6. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.

7. Кейнс Дж. М. Общая теорія занятости процента и денег. Избранное / Дж.М. Кейнс. – М.: Эксмо, 2008. – 960 с.

8. Кірнос І.О. Зміна парадигми соціальної держави / І.О.Кірнос // Вісник Дніпропетровського університету. - Серія «Економіка».- Випуск 6 (4).- 2012. – с. 26-34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vestnikdnu.com.ua/archive/201264/kirnos.html

9. Кірнос І.О. Співвідношення соціального та економічного в суспільному розвитку: систематизація світового досвіду / І.О. Кірнос // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2014. − № 4. – С. 146 – 154 [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.elibrary.ru/issues.asp?id=37579

10.Коваль О.П. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні реалії : аналіт. доп. / О.П. Коваль. – К. : НІСД, 2014. – С. 9 – (Сер. «Соціальна політика», вип. 1). [Електронний ресурс] [Режим доступу] // : http://www.niss.gov.ua/content/articles/ files/pens_vozrast-e0371.pdf

11.Лагутін В. Д. Людина і економіка: Соціоекономіка / В.Д.Лагутін. – К.: Просвіта, 1996. – 336 с.

12.Ламперт Х. Социальная рыночная экономика. Германский путь : монографія / Х. Ламперт. − М.: Дело, 1993. – 225 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.biznesbooks.com/2010-01-07-17-48-08/3269-lampert-h-socialnaja-rynochnaja-jekonomika-germanskij-put

13.Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л.В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.

14.Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.

15.Федосов В., Опарін В., Льовочкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / За наук. ред. В. Федосова. − К.: КНЕУ, 2002. − 387 с.

16.Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І.Я.Чугунов. – К.: НІОС. – 2003. – 488 с.

17.Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А.Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.

18.Sustainable Society Foundation [Електронний ресурс] Режим доступу: // http://www.ssfindex.com/information/indexes/

19.Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII [Електронний ресурс]. − Режим доступу : // http://zakon5.rada.gov.ua/laws /show/1788-12

20.Про Основні напрями бюджетної політики на 2012 рік : Постанова Верховної Ради України від 13.05.2011 № 3358-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3358-vi

21.Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2015 рік / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», . – К., 2016 – 80 с. [Електронний ресурс] – [Режим доступ] // http://www.ibser.org.ua/ UserFiles/File/Monitoring%20Quarter% 202015/ KV_IV_2015_Monitoring_ukr.pdf

22.Соціальний захист та соціальне забезпечення. Матеріали Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-ta-socialne-zabezpechennja

References

1. Nacionaljna strateghija spryjannja rozvytku ghromadjansjkogho suspiljstva v Ukrajini na 2016 - 2020 roky: Pro spryjannja rozvytku ghromadjansjkogho suspiljstva v Ukrajini : Ukaz Prezydenta Ukrajiny vid 26.02.2016 No 68/2016 : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/68/2016/ paran20#n20

2. Pidsumkovyj dokument Konferenciji OON po stijkomu rozvytku : https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf.pdf

3. Barannyk L.B. Finansovyj mekhanizm systemy socialjnogho zakhystu naselennja Ukrajiny: problemy stanovlennja ta perspektyvy rozvytku : monoghrafija / L.B. Barannyk. – Dnipropetrovsjk : Dnipropetr. derzh. fin. akademija, 2012. – 496 s.

4. Bogholib T.M. Nova modelj ekonomichnogho zrostannja Ukrajini: monoghrafija / zared. d.e.n., profesora Bogholib T.M. - K.: Korporacija, 2015 − 384 s.

5. B'jukenen Dzh. M., Masgrejv R. A. Suspiljni finansy i suspiljnyj vybir: : Dva protylezhni bachennja derzhavy / Dzh.M. B'jukenen, A.R. Masgrejv [per. z anghl. Avtor perekladu A.V. Ishhenko] – K. : Vyd. Dim «Kyjevo-Moghyljansjka Akademija», 2004. – 176 s.

6. Zapatrina I. V. Bjudzhetnyj mekhanizm ekonomichnogho zrostannja: monoghrafija / I.V. Zapatrina. – K.: In-t soc.-ekon. strateghij, 2007. – 528 s.

7. Kejns Dzh. M. Obshhaja teoryja zanjatosty procenta y denegh. Yzbrannoe / Dzh.M. Kejns. – M.: Эksmo, 2008. – 960 s.

8. Kirnos I.O. Zmina paradyghmy socialjnoji derzhavy / I.O. Kirnos // Visnyk Dnipropetrovsjkogho universytetu. - Serija «Ekonomika».- Vypusk 6 (4).- 2012. – s. 26-34 : http://vestnikdnu.com.ua/archive/201264/kirnos.html

9. Kirnos I.O. Spivvidnoshennja socialjnogho ta ekonomichnogho v suspiljnomu rozvytku: systematyzacija svitovogho dosvidu / I.O. Kirnos // Nauchnye trudy DonNTU. Seryja: ekonomycheskaja. – 2014. − No 4. – S. 146 – 154 : http://www.elibrary.ru/issues.asp?id=37579

10. Kovalj O.P. Pensijnyj vik: inozemnyj dosvid ta vitchyznjani realiji : analit. dop. / O.P. Kovalj. – K. : NISD, 2014. – S. 9 – (Ser. «Socialjnapolityka», vyp. 1). : http://www.niss.gov.ua/content/articles/ files/pens_vozrast-e0371.pdf

11. Laghutin V. D. Ljudyna i ekonomika: Socioekonomika / V.D. Laghutin. – K.: Prosvita, 1996. – 336 s.

12. Lampert Kh. Socyaljnaja rynochnaja ekonomyka. Ghermanskyj putj : monoghrafija / Kh. Lampert. − M.: Delo, 1993. – 225 s. : http://www.biznesbooks.com/2010-01-07-17-48-08/3269-lampert-h-socialnaja-rynochnaja-jekonomika-germanskij-put

13. Lysjak L.V. Bjudzhetna polityka u systemi derzhavnogho reghuljuvannja socialjno-ekonomichnogho rozvytku Ukrajiny: monoghrafija / L.V. Lysjak. – K.: DNNU AFU, 2009. – 600 s.

14. Kompleksnyj demoghrafichnyj proghnoz Ukrajiny na period do 2050 r. / za red. chl.-kor. NANU, d.e.n., prof. E.M. Libanovoji. – K.: Ukrajinsjkyj centr socialjnykh reform, 2006. – 138 s.

15. Fedosov V., Oparin V., Ljovochkin S. Finansova restrukturyzacija v Ukrajini: problemy i naprjamy / Zanauk. red. V. Fedosova. − K.: KNEU, 2002. − 387 s.

16. Chughunov I. Ja. Bjudzhetnyj mekhanizm reghuljuvannja ekonomichnogho rozvytku / I.Ja.Chughunov. – K.: NIOS. – 2003. – 488 s.

17. Derzhavne finansove reghuljuvannja ekonomichnykh peretvorenj: monoghrafija / I.Ja. Chughunov, A.V. Pavelko, T.V. Kanjevatain.; zazagh. red. A.A.Mazaraki. – K.: Kyjiv. nac. torgh.-ekon. un-t, 2015. – 376 s.

18. Sustainable Society Foundation : // http://www.ssfindex.com/information/indexes/

19. Pro pensijne zabezpechennja: Zakon Ukrajiny vid 05.11.1991 No 1788-XII : http://zakon5.rada.gov.ua/laws /show/1788-12

20. Pro Osnovni naprjamy bjudzhetnoji polityky na 2012 rik : Postanova Verkhovnoji Rady Ukrajinyvid 13.05.2011 No 3358-VI : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3358-vi

21. Bjudzhetnyj monitoryngh: Analiz vykonannja bjudzhetu za 2015 rik / [Zubenko V.V., Samchynsjka I.V., Rudyk A.Ju. ta in.] ; IBSED, Proekt «Zmicnennja miscevoji finansovoji iniciatyvy (ZMFI-II) vprovadzhennja», . – K., 2016 – 80 s. : http://www.ibser.org.ua/ UserFiles/File/Monitoring%20Quarter% 202015/ KV_IV_2015_Monitoring_ukr.pdf

22. Socialjnyj zakhyst ta socialjne zabezpechennja. Materialy Ministerstva finansiv Ukrajiny : http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-ta-socialne-zabezpechennja

ДАНІ ПРО АВТОРА
Кучер Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет,
Вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
e-mail: galinakucher@bigmir.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Кучер Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет,
Ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина
e-mail: galinakucher@bigmir.net

DATA ABOUT THE AUTOR
Galyna Kucher, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
19, KiotoStreet, Kyiv, 02156, Ukraine
e-mail: galinakucher@bigmir.net

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

ІВАНОВА М.І. Вплив логістичної інтеграції на становлення системних і мережевих підприємств 7
МЕЛЬНИК Л.Ю. Інноваційна та технологічна політика держав 15
ОСАУЛ А.О. Професійне навчання як інструмент підвищення ефективності управління інтелектуальним капіталом підприємств машинобудування Європи 26
ПАВЛОВ К.В. Етноменеджмент як складова частина етноекономіки 32

Економіка та управління

ВЕРТИЛЬ Н.М. Парадокс ринку житла в Україні та Росії 42
ГОРБАТЕНКО О.А. Шляхи удосконалення питань управління акціонерними підприємствами з державною часткою в Україні 48
КАРПЕНКО О.М., КАРПЕНКО В.М., ГОЛУБ В.М. Дослідження впливу різних соціально-економічних факторів на тривалість життя населення 57
КОВАЛЕНКО О.В., БОЛДУЄВ І.С. Про формування системи економічної безпеки підприємства 63
КРАКАШОВА О.А. Методика комплексної оцінки доступності житлово-комунальних послуг для населення 69
ОВСІЄНКО А.М. Сільське господарство України: стан, конкурентоспроможність та перспективи інтеграції на європейському рівні 76
ПОБЕРЕЖНА З.М. Методичні засади корпоративного аналізу конкурентоспроможності авіакомпаній 82
САФОНОВ Ю.М., ХАРИНА У.Я. Інвестиції в КНР: реальні економічні можливості та труднощі 90
ЛИСЕЦЬКИЙ А.С., ПАЛАМАРЧУК О.М., ЧАБАН Г.В. Мультиплікатори витрат і зростання для балансознавства і маржинального аналізу 96
ЧЕРЕП А.В., КРИЛОВ Д.В. Організаційно-економічний механізм інвестиційних проектів промислових підприємств: сутність, підходи до визначення 102
ЩУКІН О.І. Маркетингова реструктуризація як антикризовий інструмент управління промисловим підприємством 108

Економічна теорія

ГАЙДУК І.С. Теоретико-методологічні аспекти поняття «людський потенціал» 113
ЖЕЛЕЗНЯК О.В. Оцінка рівня життя населення в Україні 121
ЛУБЕНЕЦЬ І.О. Виникнення та сутність поняття економічної безпеки підприємства 124
ЯЦИКОВСЬКИЙ Б.І. Сутність еколого-економічного розвитку в системно-управлінському контексті 131

Фінанси, грошовий обіг, кредит

АДАМЕНКО І.П. Пріоритетні шляхи удосконалення системи формування місцевих бюджетів в Україні 139
БЕНЕДИСЮК Д.І., ГОЛУБКА С.М. Ринок цінних паперів в Україні: ретроспектива становлення і пріоритети розвитку 146
ГУСАРЕВИЧ Н.В. Формування доходів в умовах економічних перетворень 152
ЄРМОШЕНКО А.М. Забезпечення реалізації прогресивного підходу до гендерної рівності у сфері освіти: досвід Швеції 159
КРИКУН Т.І. Формування видатків бюджету на соціальне забезпечення 162
КУЖЕЛЄВ М.О., ВОЛКОВА В.В., ВОЛКОВА Н.І. Стратегія залучення депозитних ресурсів як вектор функціонування грошової системи країни 169
ЛЕВАЄВА Л.Ю., КУЧЕРЕНКО С.Ю., КУЧЕРЕНКО М.А. Аналіз діяльності фінансових та лізингових компаній в Україні 178
МАКАРЧУК І.М., ПЕРЧУК О.В., ВИНОГРАДНЯ В.М. Основні проблеми фінансової безпеки України в умовах кризових явищ в економіці 189
МАКОГОН В.Д. Інституційний підхід до формування та реалізації бюджетної політики 196
МОСТИЦЬКА Н.А. Формування системи фінансового регулювання економічного розвитку країни 202
САВЧУК О.О. Досвід адміністрування податкових надходжень у країнах з розвинутою економікою 207
САФОНОВ Ю.М., ПАТИНСЬКА М.М. Управління фінансовими ресурсами в установі соціального спрямування 214
ЧИНЧИК А.А. Базові поняття теорії податків у світлі нового функціонального значення 222
ЧУГУНОВ О.І. Бюджет розвитку як інвестиційна складова місцевих бюджетів 229
КУЧЕР Г.В. Державні видатки на соціальний захист крізь призму економічного розвитку 236

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

ИВАНОВА М.И. Влияние логистической интеграции на развитие системных и сетевых предприятий 7
МЕЛЬНИК Л.Ю. Инновационная и технологическая политика государств 15
ОСАУЛ А.А. Профессиональное обучение как инструмент повышения эффективности управления интеллектуальным капиталом предприятий машиностроения европы 26
ПАВЛОВ К.В. Етноменеджмент как составляющая часть этноэкономики 32

Экономика и управление

ВЕРТИЛЬ Н.Н. Парадокс рынка жилья в Украине и РФ 42
ГОРБАТЕНКО Е.А. Методы усовершенствования вопросов управления акционерными предпреятиями с государственной частью в Украине 48
КАРПЕНКО Е.М., КАРПЕНКО В.М., ГОЛУБ В.Н. Исследование влияния на продолжительность жизни населения различных социально-экономических факторов 57
КОВАЛЕНКО Е.В., БОЛДУЕВ И.С. О Формировании системы экономической безопасности предприятия 63
КРАКАШОВА О.А. Методика комплексной оценки доступности жилищно-коммунальных услуг для населения 69
ОВСИЕНКО А.Н. Сельское хозяйство Украины: состояние, конкурентоспособность и перспективы интеграции на европейском уровне 76
ПОБЕРЕЖНАЯ З.Н. Методические основы корпоративного анализа конкурентоспособности авиакомпаний 82
САФОНОВ Ю.Н., ХАРИНА У.Я. Инвестиции в КНР: реальные экономические возможности и трудности 90
ЛИСЕЦКИЙ А.С., ПАЛАМАРЧУК О.Н., ЧАБАН Г.В. Мультипликаторы расходов и рост для балансознавства и маржинального анализа 96
ЧЕРЕП А.В., КРИЛОВ Д.В. Организационно-экономический механизм инвестиционных проектов промышленных предприятий: сущность, подходы к определению 102
ЩУКИН А.И. Маркетинговая реструктуризация как антикризисній инструмент управління промышленным предприятием 108

Экономическая теория

ГАЙДУК И.С. Теоретико-методологические аспекты понятия «человеческий потенциал» 113
ЖЕЛЕЗНЯК Е.В. Оценка уровня жизни населения в Украине 121
ЛУБЕНЕЦ И.А. Возникновение и сущность понятия экономической безопасности предприятия 124
ЯЦИКОВСКИЙ Б.И. Сущность эколого-экономического развития в системно-управленческом контексте 131

Финансы, денежное обращение, кредит

АДАМЕНКО И.П. Приоритетные пути совершенствования системы формирования местных бюджетов в Украине 139
БЕНЕДИСЮК Д.И., ГОЛУБКА С.М. Рынок ценных бумаг в украине: ретроспектива становления и приоритеты развития 146
ГУСАРЕВИЧ Н.В. Формирование доходов бюджета в условиях экономических преобразований 152
ЕРМОШЕНКО А.Н. Обеспечение реализации прогрессивного подхода к гендерному равенству в сфере образования: опыт Швеции 159
КРИКУН Т.И. Формирование расходов бюджета на социальное обеспечение 162
КУЖЕЛЕВ М.А., ВОЛКОВА В.В., ВОЛКОВА Н.И. Стратегия привлечения депозитных ресурсов как вектор функционирования денежной системы государства 169
ЛЕВАЕВА Л.Ю., КУЧЕРЕНКО С.Ю., КУЧЕРЕНКО Н.А. Анализ деятельности финансовых и лизинговых компаний в Украине 178
МАКАРЧУК И.Н., ПЕРЧУК О.В., ВИНОГРАДНЯ В.М. Основные проблемы финансовой безопасности Украины в условиях кризисных явлений в экономике 189
МАКОГОН В.Д. Институционный подход к формированию и реализации бюджетной политики 196
МОСТИЦКАЯ Н.А. Формирование системы финансового регулирования економического развития страны 202
САВЧУК Е.А. Опыт администрирования налоговых поступлений в странах с развитой экономикой 207
САФОНОВ Ю.Н., ПАТИНСКАЯ М.М. Управление финансовыми ресурсами в учреждениях социальной направленности 214
ЧИНЧИК А.А. Базовые понятия теории налогов в свете нового функционального значения 222
ЧУГУНОВ А.И. Бюджет развития как инвестиционная составляющая местных бюджетов 229
КУЧЕР Г.В. Государственные расходы на социальную защиту через призму экономического развития 236

CONTENTS

Economy knowledge, Innovative economy

IVANOVA M.I. Impact of logistics integration on the formation of system and network enterprises 7
MELNYK L.YU. Innovation and technology policy states 15
OSAUL A.A. Vocational training as a tool of intellectual capital management efficiency improvement of European mechanical engineering enterprises 26
PAVLOV K.V. Etnomanagement as part etnoeconomy 32

Economy and Management

VERTIL N.N. Paradox of housing market in Ukraine and Russian federation 42
GORBATENKO O.A. Improvement of corporate governance in joint-stock companies with the state share in Ukraine 48
KARPENKA E.M., KARPENKA V.M., HOLUB V.N. Studying of different social and economic factors impact on duration of population living 57
KOVALENKO E.V., BOLDUEV I.S. On the formation of the system of economic security 63
KRAKASHOVA O.A. The methods for analyzing the availability of housing and communal services for the population 69
OVSIENKO A.M. Agriculture in Ukraine: conditions, competitiveness and integration prospects on european level 76
POBEREZHNA Z.M. Methodological basis of enterprise competitiveness analysis of the airlines 82
SAFONOV Y.M., KHARYNA U.Y. Why invest in China: practical aspects of the chinese economy attractiveness and momentous bottlenecks 90
LYSETSKYI A.S., PALAMARCHUK O.M., CHABAN G.V. Multipliers costs and growth for balance and margin analysis 96
CHEREP A.V., KRYLOV A.I. Organizational-economic mechanism of investment projects of industrial enterprises: essence, approaches to the definition of 102
SCHUKIN A.I. Marketing tool restructuring as crisis management of industrial enterprises 108

Economic theory

GAYDUK I.S. Theoretical and methodological aspects of concept «human potential» 113
ZHELEZNIAK O.V. Assessment of living standards in Ukraine 121
LUBENETS I.O. The origin and essence of the economic security concept 124
YATSYKOVSKYY B.I. Content of eco-economic development in system and management context 131

Finance, Monetary circulation and Credit

ADAMENKO I.P. The priority ways of improving the local budgets formation system in Ukraine 139
BENEDYSIUK D.I., HOLUBKA S.M. Securities market in Ukraine: retrospective of formation and priorities of development 146
GUSAREVICH N.V. The formation of budget in conditions of economic reforms 152
YERMOSHENKO A.M. Insuring progressive approach to gender equality in education: the Swedish approach 159
KRYKUN T.I. Formation expenses budget for social security 162
KUZHELIEV M.O., VOLKOVA V.V., VOLKOVA N.I. Strategy of attraction of deposit resources as vector of functioning of cash system of the country 169
LEVAIEVA L.YU., KUCHERENKO S.YU., KUCHERENKO M.A. Analysis of financial and leasing activity of companies in Ukraine 178
MAKARCHUK I.M., PERCHUK O.V., VYNOQRADNYA V.M. The main problems of financial security of Ukraine in conditions of crisis phenomena in the economy 189
MAKOGON V.D. Institutional approach in developing and implementing budget policy 196
MOSTYTSKIY N.A. formation of financial regulation 202
SAVCHUK O.O. The experience to administration of the tax revenue in developed economy 207
SAFONOV YU.M., PATYNSKA M.M. Management of financial resources in a social establishment 214
CHYNCHYK A.A. Basis notions of tax theory in view of new functional role 222
CHUGUNOV A.I. Budget of investment as a component of local budgets 229
KUCHER G.V. Public expenditure on social protection through economic development 236

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

1. Умови опублікування статті.

1.1. Подана до публікації стаття повинна актуальною, мати новизну, містити постановку завдань (проблем), опис основних результатів дослідження, отриманих автором, висновки.

1.2. Відповідати правилам оформлення.

2. Правила оформлення.

2.1. Рекомендований обсяг статті – 8-12 сторінок, формату А4 через інтервал 1. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт; Arial. Розмір – 12. Вирівнювання тексту по ширині. Автоматична розстановка переносів включена. Нумерація сторінок не ведеться. Мова – українська, російська, англійська. Текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, розміщуються в тексті.

2.2. Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (не посилатися на підручники та застарілу літературу; роботи не тільки вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером.

2.3. Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему.

2.4. Текст статті повинен бути уважно вичитаним, зрозумілим і лаконічним.

2.5. Рубрикація тексту – необхідний елемент всіх статей. Стаття має містити вступ: актуальність, ступінь дослідження даної проблеми вченими, предмет дослідження, мету дослідження, завдання дослідження, методи, постановку проблеми, результати дослідження, висновки.

2.6. Стаття має обов'язково містити:

Блок 1 – українською мовою: УДК; назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 2 – російською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 3 – англійською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

За умови, якщо стаття подається російською чи англійською мовою анотація українською мовою не подається.

Блок 4 – повний текст статті.

Блок 5 – бібліографічні дані.

Блок 6. – бібліографічні дані в романському алфавіті (References)*. Бібліографічне посилання містить: прізвище, ім'я, по-батькові (всіх авторів в транслітерації). Транслітерація назви статті* [Назва статті англійською мовою]. *Транслітерація назви журналу, том, випуск, рік видання, сторінки.*

Блок 7. – дані про автора: прізвище, ім'я, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, (*додатково: службовий та домашній телефони*);

Блок 8 – дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

Анотація має включати наступні аспекти:

- предмет, мету роботи;
- метод або методологію проведення роботи;
- результати роботи;
- галузь застосування результатів;
- висновки.

Обсяг анотації до 1 сторінки формату А4.

Анотація подається українською, російською та англійською мовами.

Англомовна анотація має бути написана якісною англійською мовою, без використання on-line – перекладачів. У разі використання on-line – перекладачів стаття до друку не приймається.

Цитовані посилання мають бути подані літерами латинського алфавіту.

3. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

4. Назви файлів повинні відповідати прізвищам авторів.

5. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua. Електронна адреса: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

1. Условия опубликования статьи.

1.1. Представленная к публикации статья должна актуальной, обладать новизной, содержать постановку задач (проблем), описание основных результатов исследования, полученных автором, выводы.

1.2. Отвечать правилам оформления.

2. Правила оформления.

2.1. Рекомендуемый объем статьи - 8-12 страниц, формата А4 через интервал 1. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое - 2 см. Абзац - 1 см. Шрифт; Arial. Размер - 12. Выравнивание текста по ширине. Автоматическая расстановка переносов включена. Нумерация страниц не ведется. Язык - украинский, русский, английский. Текстовый шрифт и шрифт формул должны быть разными. Формулы четкие, с общепринятым использованием символов. Таблицы компактные, с названием и нумерацией. Иллюстративные материалы должны быть качественными, размещаются в тексте.

2.2. В конце статьи помещается Список использованных источников (не ссылаться на учебники и устаревшую литературу; работы не только отечественных, но и зарубежных авторов). Ссылки на других исследователей и на ту или иную работу должны обозначаться в тексте в квадратных скобках порядковым номером.

2.3. Название статьи должно быть коротким, но максимально точно отражать исследуемую проблему.

2.4. Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

2.5. Рубрикация текста – необходимый элемент всех статей. Статья должна содержать введение: актуальность, степень исследования данной проблемы учеными, предмет исследования, цель исследования, задачи исследования, методы, постановку проблемы, результаты исследования, выводы.

2.6. Статья должна обязательно содержать:

Блок 1 - на украинском языке: УДК; название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 2 - на русском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 3 - на английском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

При условии, если статья представляется на русском или английском языке аннотация на украинском языке не подается.

Блок 4 - полный текст статьи.

Блок 5 - библиографические данные.

Блок 6. - Библиографические данные в романском алфавите (References). Библиографическое ссылка содержит: фамилию, имя, отчество (всех авторов в транслитерации). Транслитерация названия статьи [Название статьи на английском языке]. Транслитерация названия журнала, том, выпуск, год издания, страницы.

Блок 7. - Данные об авторе: фамилия, имя, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, (дополнительно: служебный и домашний телефоны);

Блок 8 - данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

Аннотация должна включать следующие аспекты:

• предмет, цель работы;
• метод или методологию проведения работы;
• результаты работы;
• область применения результатов;
• выводы.

Объем аннотации к 1 страницы формата А4.

Аннотация подается на украинском, русском и английском языках.

Англоязычная аннотация должна быть написана качественной английском языке, без использования on-line - переводчиков. При использовании on-line - переводчиков статья в печать не принимается.

Цитируемые ссылки должны быть представлены буквами латинского алфавита.

3. Обязательными являются рецензия специалиста в соответствующей области науки, для аспирантов и соискателей - виза научного руководителя.

4. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.

5. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320
Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua. Электронный адрес: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin

Dear authors!

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda» accepts economic articles for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

1. Conditions of publishing the article.

1.1. Article for publication shall be up-to-date, have novelty and contain description of tasks (problems), the main results of research and conclusions.

1.2. The article shall comply with the designing rules.

2. Designing rules:

2.1. Recommended size of article is 8-12 pages of format A4 with interval 1. Fields: upper, lower, left, right – 2 sm. Indent – 1 sm. Font: Arial. Size – 12. Text justification is on width. Automatic hyphenation is on. Pages are not numbered. Languages are Ukrainian, Russian and English. Text font and formula font shall be different. Formulae shall be clear with generally accepted symbols. Tables are compact with name and numbering. Text shall contain qualitative illustrative materials.

2.2. Presence of list of references at the end of the article is obligatory (please do not refer to manuals and old sources; refer not only to the works of Ukrainian, but also to the works of foreign authors). References to other researchers or to other works shall be marked in the text by the sequence number in square brackets.

2.3. Name of the article shall be short and shall maximally reflect the object of research.

2.4. Text of the article shall be proof-read, understandable and concise.

2.5. Headings of the text constitute necessary element of all the articles. The article shall contain introduction: actuality, volumes of researches performed on the problem, subject of research, aim of research, tasks of research, methods, formulation of problem, results of research, conclusions.

2.6. The article shall contain:

Block 1 – in Ukrainian: UDK; name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 2 – in Russian: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 3 – in English: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

On condition of submitting the article in Russian or English, annotation in Ukrainian is not necessary.

Block 4 – complete text of article.

Block 5 – bibliography.

Block 6. – bibliography in Latin letters (References). *Bibliographic reference shall contain: surname, name, patronymic (all the authors in transliteration). Transliteration of the article name* [Name of the article in English]. *Transliteration of name of magazine, volume, issue, year of issue, pages.*

Block 7. – information about the author: surname, name, position, science degree, address, employment (educational) institution, e-mail, (*additionally working and home phone numbers.*

Block 8 – information about the author in the same sequence in Russian and English.

Annotation shall include the following aspects:

- subject and aim of research;
- method or methodology of research;
- results of research;
- application of results;
- conclusions.

Volume of annotation should not exceed 1 page of A4 format.

Annotation is provided in Ukrainian, Russian and English.

Annotation in English shall be written in good English, without using the on-line translators. In case of using on-line – translators, the article is not accepted for printing.

Citations shall be given in Latin letters.

3. Review of the specialist in the corresponding branch of science, for post-graduate students and doctoral candidates – visa of research advisor are obligatory.

4. Name of files shall correspond to the surnames of authors.

5. In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Tel.; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua E-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць учених та аспірантів

Випуск 30/1

Головний редактор Т. М. Боголіб

Переяслав-Хмельницький
2016

Підписано до друку 30 червня 2016 року. Формат 60х84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.–вид. арк. 28,94.
Ум. др. арк. 29,53. Наклад 300 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов ученых и аспирантов

Выпуск 30/1

Главный редактор Т. М. Боголиб

Переяслав–Хмельницкий
2016

Подписан к печати 30 июня 2016. Формат 60х84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.–изд. л. 28,94.
Ус. п.л. 29,53. Тираж 300 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

SHEE «Pereyaslav–Khmelnytskiy State Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists and post–graduate students

ISSUE 30/1

Chief editor T. M. Bogolib

Pereyaslav–Khmelnytskiy
2016

Signed for print on June 30, 2016. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 28,94.
Issued sheets 29,53. 300 copies.